

प्रस्तावना

ॐ अहं । विदं कुर्वन्तु नीतिपथयथिका धर्मरसामृतपिपासवो मुमुक्षवोऽदूरध्व्याः—जन्य-जरा-व्याधि-मरणादिदुःखपूरितेऽस्मिन्-
 जन्मचक्रान्ते भवभारभ्ये पर्यटतां प्राणिनां विना शिवपुरप्राप्तिं नाशयेव निर्धृतिः, तद्व्याप्तिश्च ज्ञानदर्शनचारित्र्यरूपसन्मार्गं विहाय न कस्यापि
 भूता भवति भविष्यति च, तस्माभ्यः सद्गुरुसार्यवाहादन्ते न जायत एव, सद्गुरुवश्याप्ररूपितागमज्ञानचक्षुष एव सन्मार्गोपदेशका भवन्ति,
 तदुपदेशश्च चरणकरगानुयोगेन द्रव्यानुयोगेन गणितानुयोगेन कथानुयोगेन चेति चतुर्थो कथितस्तीर्थंकरादिभिरित्ययमुपदेशः श्री-
 जिनलामसूरिवरैः श्रीआत्मप्रबोधेत्वन्वयनान्ना चरणकरगानुयोगेन कथानुयोगाद्यन्तर्गतेन दर्शितो भव्योपकारचिकीर्षुभिर्महात्मभिः ॥
 अन्यकर्तारश्चेमे सूरयः कदा करिमन्त्रगरे कुले च किनामानः कौ चेयां पितरौ कदा च दीक्षागुरुवः कदा च सूरि-
 पदप्राप्तिः केषां वान्येषां ग्रन्थानां कर्तार एते का च कीदृशी च शिष्यप्रशिक्ष्यादिसन्ततिरेयामित्यादिजिज्ञासायां किमपि न ज्ञायते,
 केवलं प्रदर्शित इदं ज्ञायते—स्वतरगच्छीयश्रीजिनमन्त्रिसूरिशिष्या एते ग्रन्थकर्तारः श्रीजिनलामसूरयः श्रीमन्तराल्यविदरे ग्रन्थ-
 मिमं हुतात्मध्यावसुचन्द्र (१८३३) वत्सरे समापयन्ति ॥

अध्यात्मबोध इत्यस्य कः शुब्दार्थः ? इति जिज्ञासायां ग्रन्थकर्तृणांमेवायमुद्देशः—“बोधनं—वस्तुनो यथास्थितस्वरूपेण ज्ञानं बोधः,
 आत्मनोजननोक्तलक्षणस्य चेतनस्य तदभिन्नसम्पत्त्वादियर्थस्य च बोध आत्मबोधः, एतत्प्रतिपादको ग्रन्थोऽपि उपचारादात्मबोध
 इत्युच्यते” इति । तथा चाल्मबोधस्य माहात्म्यमपि तैरेवोक्तम्—“यस्य प्राणिन आत्मबोधो जातः, स प्राणी परमानन्दमग्नत्वात्

मांसारिकमुत्ताभिजायी कदापि न भवति, तस्याल्पत्वादस्थिरत्वाच्च ” इत्यादि । “तथाऽऽत्मवोवाभावे प्राणी पशुतुल्य एव, तस्य सिद्धि-
गतिर्दूर एव यतः नरभ्रातृपिताय सुलभ एव, आत्मवोषे च सति सिद्धिगतिः सुलभा भवतीत्यादि ” सविस्तरमत्र दर्शितं फीटिग्रयां ॥

प्रकाशः १—अथास्यात्मवोषयोस्ततो मुख्यं कारणं सम्यक्त्वमेवेति सम्यक्त्ववद्विरूपप्रतिपादनाय ग्रथयाः प्रकाशः प्रकाशितः ।
तत्र च प्रथमं सम्यक्त्वोत्पत्तिरीतिमभिधायादौ सम्यक्त्वयोः कविध-द्विविध-त्रिविधाभिधेदाच्चिरूढ्यं तेषां कालनियमादि धर्मकार्येषु
प्राधान्यत्वं च प्रोक्तं, ततः सम्यक्त्वस्य सप्तपष्टि भेदान् नामतः कथयित्वा एकैकस्य भेदस्य सविस्तरमर्थं निरूप्य तस्य सम्यग्ज्ञानार्थं
स्वचित्संक्षिप्ताः स्वचिपि चिस्तुता दृष्टान्ताः प्रोक्ताः । तत्र वृथाचिन्तयरूपणायां तीर्थकरचिन्तयविषये जिनचिन्तभेदाः, शब्ध-
तजिनचैत्यचिन्तानां सर्वजिनचैत्यचिन्तानां च संख्या, जिनचिन्तानां परिकरादि, प्रतिष्ठापूजाविधिः, पंचाष्टविधत्वादिपूजाभेदाः,
देवद्रव्यदीपकाद्युपयोगनियम इत्यादिविषयाः सविस्तरं सशस्त्रं निरूपिताः । इति ॥

प्रकाशः २—सम्यक्त्वमूलआत्मयोः प्रलाभे सति केषांचिदासन्नभव्यानां चारित्र्यमोहनीयकर्मक्षयोपज्ञमत्तो देशविरत्यादिलाभः संप-
द्यते इति द्वितीयो देशविरतिप्रकाशः प्रकटितः । देशविरतिश्चाप्रत्याख्यानाकोपमानमायालोभलक्षणेपु चतुर्व कपायेषु क्षीणोपशान्तेषु सत्सु
सम्यक्स्वदुर्बलेन मनुष्येण तित्थ्या वा लभ्यते, न तु देवनाराकाभ्यां, एतयोरेतत्प्राप्त्यसंभवात् । किं च सम्यक्स्ववन्नप्रतिसमयभाविनी
या कर्मस्थितित्त्वमभ्यासपत्न्योपमपृथक्त्वलक्षणस्थितिश्च सति देशविरतिः प्राप्यते । स च देशविरतिमान् भावश्च एकविंशतिगुण-
धारको भवतीति तस्यैकविंशतिगुणाः प्रथममभिधीयन्ते । ततो देशविरतियोग्यान् प्रदर्शयन्नुपशान्तसिद्धिप्रत्यक्षरूपद्वयद्वयतनामानि
कथितानि । तत्र तावदहिंसाप्रते संपूर्णविंशतिविशेषकप्रतिगाहिंसावत्तो मुनेरेषश्च आचक्रय सपादविज्ञोपक्रमत्रैवाहिंसा संभव-

तीति तत्तत्स्वरूपमभिहितम् । द्वितीये स्थूलभूषणवादविरतिश्रते कन्यालीकादिविरतिरुक्ता । एवं पञ्चाव्युपग्रतान्युक्त्वा त्रीणि गुणत्रयानि चत्वारि च शिक्षात्रयानि कथितानि । तत्र सप्तमे भोगोपभोगश्रते भोगतो द्वाविंशद्विरमभ्याणि उपभोगतश्च पञ्चदश कर्मादानान्युक्तानि । द्वादशेऽतिथिसंविभागश्रते दानस्य दूषणपञ्चकं भूषणपञ्चकं च निरूपितम् । दानप्रसंगात् तीर्थकरदानविधितत्प्रसंगाच्चाभ्यङ्गुलकं दर्शितम् । ततो द्वादशानां त्रयानां भङ्गपटकं तत्रेदं दर्शिताः । तत्र आनन्ददिदृशश्रावकाणां संक्षिप्ता द्रुतान्ताः कथिताः । ततः श्रावकाणामेकादशप्रविमस्वरूपं, रात्रिभोजनत्यागः, श्रावकनिवासयोग्यस्थानं, धर्मे दृढता, अहोरात्रकृत्यानि, प्रमादत्याग इत्याद्युपपुङ्गवविषयाः सविस्तरा दर्शिता इति ॥

प्रकाशः ३—अत्र प्रकाशो क्रमायातं सर्वविरतिस्वरूपं निरूपितम् । तत्र प्रत्याख्यानावरणकथाश्चतुष्कशयोपज्ञमात् मनुष्यः सर्वविरतियोग्यो भवति । तत्र प्रथमं सर्वविरतिप्रतिपत्तौ पुंस्त्रीनपुंसकानां शालवृद्धाद्यष्टादशानां विज्ञतेः । दशानां च दीक्षाऽनर्हत्वं शेषाणां च दीक्षाऽनर्हत्वं प्रतिपादितं । ततः क्षान्त्यादिदशविषयतिर्गमस्वरूपं प्रोक्तं । ततोऽनशनादिपट्प्रकारमाभ्यन्तरतपो दर्शितं, तत्रालोचनादिदशप्रकारं प्रायश्चित्तं, एवं विनयादीनामपि भेदाः प्रोक्ताः, तत्रापि स्वाध्याये लिङ्गत्रयादीनि योदश वचनानि अवश्ययादरणीयानि कथितानि । ततः सप्तदशविषयं संयमस्वरूपं सविस्तरं निरूपितं । ततो मुनिधर्मे सर्वथा प्रमादत्याग उक्तः, स्लोकस्यापि च प्रमादस्य महान् दोषः प्ररूपितः । ततोऽनित्यादिद्वादशभगवन्नास्वरूपं भगोनिग्रहायावश्यमादरणीयतया प्रोक्तं । तत्रापि पष्ठ्यामशुचिभावनायां गर्भाधानादौ विशेषतोऽशुचित्वं बहुहिंसानिधन्यन्तत्वं च दर्शितं, तत्प्रसंगतश्च स्त्रीपुरुषरीरप्रत्यवर्तिमांसशोणित्वादिसप्तथतुल्यापुंशुलिकादिसर्थावयवस्वरूपं सूक्ष्मबुद्धिगम्यं महाऽशुचिस्थानं प्रदर्शितं, यद्वाचनेन वाचकस्यावश्यं देहादौ विरक्तत्वं भवति ।

द्वादश्यां भावनायां भगवद्वाणीमाहृत्यं दर्शितमस्ति यच्छ्रवणेन तद्वचसि सर्वेषां सुश्रद्धा जायते । ततः साधोर्द्वादश प्रतिमाः, पञ्च-
विधा तुलना, अक्षरानकृत्यं, युनिगुणाः, धर्मरत्नस्य दुर्लभता, इत्यानेकविषया विषयीकृताः सविस्तरा इति ॥

प्रकाशः ४—अत्र प्रकाशे परमात्मस्वरूपं निरूपितं, स च द्विधा—भवत्सपरमात्मा सिद्धपरमात्मा च, तत्र भवत्सपरमात्मानो
द्विधा—जिना अजिनाश्च, तत्राजिनाः सामान्यकेवलिनः, जिनाश्च तीर्थकराः । ते च नामशापनाद्रव्यभावैश्वर्यार्थो, तत्त्वरूपं प्रधानं
दर्शितं । तत्रापि स्थापनाजिनमन्यमाना जैनाभासा यत्किंचित्कुक्कुभुक्त्युक्त्युक्तं च भाषन्ते तत्प्रथमं प्रदर्श्य पश्चाच्चित्रासार्थं सुयुक्ति-
पूर्वकनाममापठतद्वितं च सविस्तरं सदृष्टान्तं विवेकिनानाङ्गीकरणीयं दर्शितं, तत्र चोपयुक्त्याजिनपूजासिद्ध्यर्थं प्रश्रव्याकरणासूत्रे
प्रोक्तानि अहिंसायाः पञ्चिनांगानि दर्शितानि, तथा च सूत्ररूपाद्वादिप्रमाणान्यपि संदर्श्य जिनपूजायाः सिद्धिः कृताऽस्ति, नागभूत-
यक्षादिपूजायाश्च हिंसात्वंयुक्तमस्ति, इत्यादि बहुविस्तरेण स्थापनानिक्षेपजिनप्रतिमापूजाविषयो साधितौ । तथा च मूलसूत्रस्यैव
ग्रामार्ण्यं नियुक्तिभाष्यचूर्णितृप्त्यादीनां चाग्रामार्ण्यं मन्यमानास्ते जैनाभासा युक्त्यादिना निराकृता इति । ततः केवलजिनामाहारविषयः
प्रदर्शितः । ततः सिद्धत्वरूपप्रतिपादने प्रथमरीपत्याभारणविषयाः स्वरूपं लोकान्तररूपं च कथयित्वा सिद्धानां स्थानं दर्शितं, तत्र
सिद्धानामूर्ध्वगमनमुत्कृष्टादिभिर्भेदमवाहनास्वरूपं शरीरादिरहित्वं च निरूपितम् । ततः केवलज्ञानदर्शनयोरविशेषः सिद्धानामनन्त-
सौख्यं तेषामेकत्रिंशद्गुणधत्त्वं च दर्शितमिति ।

अस्मिन् प्रकाशचतुष्टये प्रतिविष्यं प्रायः संक्षिप्ततरदृष्टान्ताः शास्त्रप्रसिद्धास्तच्चद्विषयज्ञानश्रद्धानादिदृढार्थं कथिताः, सर्वे विष-
याश्च शास्त्रयुक्तिविषयेनसहिता निरूपिता इत्यलं विस्तरेण ॥

ततः प्रकाशचतुष्टयानन्तरं प्रसातो सुपर्मेयणधराव्यपरेपरायां चान्द्रकुले उद्योतन-वर्धमान-जिनेश्वर-जिनचन्द्रा-भयदेवादिपरि-
नामानि विलिख्यन्ते जिनभस्त्रिभिरिदिव्येण श्रीजिनलभसरिणाऽगमत्वयोधनागा मन्यः संवत् १८३३ संवत्सरे कार्तिकशुक्लपञ्चमी-
दिने श्रीमन्नराह्यविदरे ग्रथित इत्यादि लिखितमस्तीति ॥

प्रनयोऽयं द्वाभ्यतयोक्षुखाभिलाषिणां सर्वेषां प्राणिनां महानुपकारक इति वाचकश्रोतृवर्गे एव तत्प्रतीतिं करोत्विति प्रार्थयामहे ।
अयं च ग्रन्थः पुरा श्रीजामनगरनिवासिना शा. हीरालाल-हंसराजेन स्वमुद्रणालये मुद्रितः, ततोऽधुनाऽस्य यधूपयोगित्वात् परमो-
पकारिभ्रीमुक्तिविजयगणेशिष्यचारित्रपरायणमुनिराजश्रीगुलाबविजयान्तोवासिमुनिभीमगलविजयसदुपदेशेन श्रीहोराभावनगरमन्य-
श्रावकवृत्तद्रव्यसाहाय्येन मुद्रापितोऽस्माभिः । अस्य च मुद्रितग्रन्थस्य शुद्धिकरणे मुनिभीमगलविजयेन हस्तलिखितप्रतिद्वयं दत्तं,
तदनुसारेण ससच्छास्त्रिणा जेठालालशर्माणा स्वक्षयोपशमानुसारेण प्रयत्नः कृतः, मयाऽप्यस्य ग्रन्थस्य शास्त्रविषयवत्वाद्यथाशक्ति शुद्ध्या-
दिविषये प्रफवावनेऽपि च साहाय्यं दत्तमस्ति, तथापि छद्मस्थत्यादिकारणेन मुद्रणकुत्स्नल्लिखेन वा यत्र कुत्रापि अशुद्ध्यादि प्रतिभाति
विदुषां, तत्र तत्र कृपया शोधयित्वा वयं श्लाघनीयाः, येन पुनर्मुद्रापणसमये दसावधाना भवाम इति प्रार्थयते मुद्रापकः । इति शम् ॥

भाद्रपद शुक्ल ५

सं० १९९३

शा. कुंवरजी आणंदजी.

भावनगर.

अनुक्रमणिका

विषय	पृष्ठ	विषय	पृष्ठ
१ मंगलम्	१	सम्यक्त्वं कतिवारं प्राप्यते	८
प्रकाशचतुष्कृतानि...	१	सम्यक्त्वस्याकार्याः	८
अस्याधिकारिणः	१	धर्मकृत्येषु सम्यक्त्वस्य प्राधान्यम्	१०
सम्यक्त्वाधिकारे भङ्गाभङ्गत्वादिविचारः	२	प्रभासचित्रकृद्दृष्टान्तः	१०
बहिरात्मान्तरात्मपरमात्मनां विचारः	२	सम्यक्त्वस्य सप्तषष्टिर्भेदाः	११
आत्मबोधशब्दार्थः	३	चत्वारि श्रद्धानि	१२
प्रथमः प्रकाशः--		त्रीणि लिङ्गानि	१२
आत्मबोधकारणं सम्यक्त्वं	३	दशधा विनयः	१२
सम्यक्त्वोत्पत्तिरीतिः	३	तद्वर्तमानवैलम्बिनयनामतीत्यभेदे त्रिनिविवर्भेदाः	१३
सम्यक्त्वभेदाः	५	साधर्मिकवैलम्बणोपरि चारुत्कृत्या	१३
सम्यक्त्वानां कालनियमः	७	शाश्वतनिनवैलम्बित्वसंख्या	१४
		मतान्तरेण शाश्वतनिनवैलम्बित्वानां संख्या	१५

शालोक्तसर्वचैत्यविषयसंख्या	१६	२	सम्यक्त्वदूषणपञ्चकम्....	२९	२
जिनप्रतिमानां परिकटादिवर्णनं	१७	१	तदंतगतशंकायां वणिग्दृष्टान्तः	२९	२
प्रतिभायाः पूरयापूरयत्वम्	१८	२	क्रांशोपरि विप्रदृष्टान्तः	३०	१
चैत्यविधानां विनयस्वरूपम्	१९	१	विचिकित्सास्वरूपं	३०	१
पुष्पपूजोपरि धनसारश्रेष्ठिकया	१९	२	कुट्टदृष्टिप्रसंसा	३०	१
देवदीपेन गृहकार्यनिषेधः सदृष्टान्तः	२१	१	कुट्टदिपट्टिरिवये नन्दमणिफारपट्टान्तः	३०	२
जिनपूजापद्मविधयम्	२२	१	सम्यक्त्वप्रभावकाष्टकम्	३१	२
जिनद्रव्यभक्षणनिषेधः, तदुपरि सागरेश्रेष्ठिकया	२२	२	देवाद्विगणिक्षमाश्रयणकथा	३१	२
तीर्थयात्रामाहात्म्यं, तदुपरि घनश्रेष्ठी कथा....	२४	२	धर्मकथिनं विषणकथा	३४	१
जिनपूजाऽष्टविधत्वम्....	२७	१	जार्थसमितसूरिकथा	३६	१
जिनपूजायाः फलम्	२७	२	सिद्धसेनपुत्तान्तः	३७	२
पूजायाः सप्तदशविधत्वेनविंशतिविधत्वं च	२८	१	प्रकाण्वरेणे प्रभावकाष्टकम्	३९	२
चैत्यविनयवर्णनं संपूर्णम् ॥			सम्यक्त्वस्य भूषणपञ्चकम्	३९	२
सम्यक्त्वस्य तिस्रः शुद्धयः	२९	१	कमलप्रतिबोधगुणाकरसूरिकथा....	३९	२

! अथ द्वितीयः प्रकाशः ।

मुलसाधुत्तान्तः	...	४२	१	देशविरतिप्राप्त्यादिस्वरूपम्	६१	१
बहुसुवाहादिदृष्टान्तः...	...	४६	१	कदा देशविरतिलाभः ?	...	६१	२
सम्यक्त्वस्य लक्षणपञ्चकम्	...	४६	२	भ्रातृत्वैकविरतिगुणाः	६२	१
दमसारपिका	...	४६	२	देशविरतियोग्या जीवाः	६२	२
दृढग्रहारिदुस्तन्तः	...	४९	१	द्वादशव्रतनानि	६४	१
सुधर्मभूषणम्	...	४९	२	भ्रातृत्वस्य सपादविशेषकमात्रा दया (प्रथमव्रतम्)	६४	२
पद्मशेखरकथा	...	५१	२	मुलसकथा	६५	२
सम्यक्त्वस्य षड्विधा दत्तना	...	५३	२	द्वितीयव्रतम्	६६	१
धनपालदुत्तान्तः	...	५४	१	सत्यव्रतस्य त्रमाकादिः	..	६६	२
सम्यक्त्वस्य आकारपट्टकम्	...	५७	१	वसुनृपकथा	६८	१
कोशादुत्तान्तः	...	५७	२	तृतीयव्रतम्	७०	२
सम्यक्त्वस्य भावनापट्टकम्	...	५८	१	तृतीयव्रतस्य विस्तारः	७०	२
सम्यक्त्वस्य स्थानपट्टकम्	...	५९	१	नागदत्तकथा	...	७२	१
कार्यसिद्धौ कालादिकारणपञ्चकम्	...	६०	२				

॥ इति प्रथमः प्रकाशः ॥

चतुर्थव्रतम्	७३	१	कर्मतः भोगोपभोगव्रतम्	८८	१
वेश्यासक्तौ श्रीपेणद्वयुद्रयोः कथा	७४	१	पञ्चदश कर्मादानानि...	८८	१
कामान्धत्वायायोग्यत्वम्	७४	१	अष्टममनर्थदण्डविरतिव्रतम्	८९	१
मुनीन्द्रुःशीलयोरन्ताम्	७४	२	अपघ्यानादि चतुर्विधं	८९	१
सुभद्राकथानकम्	७६	२	मृगसुन्दरीकथा	९०	२
पञ्चमव्रतम्	७८	२	नवमं सामायिकव्रतम्	९१	२
परिमहस्तोपयोदोषगुणौ	७९	२	सामायिके द्वाविंशोपस्थागः	९२	२
धनक्षेष्टवृत्तान्तः	८०	१	दमदन्तरजार्णिक्या	९३	२
पष्टं विग्रहम्	८१	२	दसमं दैशार्णवकाशिकव्रतम्	९४	१
अशोकचन्द्रवृत्तान्तः	८२	१	चण्डकौशिककथा	९४	२
सहस्रं भोगोपभोगमानं व्रतम्	८३	१	एकादशं पोषधव्रतम् तस्य चतुःप्रकारत्वम्	९५	१
द्वाविंशतिरभक्ष्याणि	८३	१	द्वादशमतिथिसंविभागाव्रतम्	९६	२
भोजनस्य भोगोपभोगव्रतम्	८३	१	दानदूषणभूषणपञ्चकम्	९८	१
नियमपालने वंक्चूलवृष्टान्तः	८४	१	चीर्णश्रेष्ठिकथा	९९	१

वीर्यक्रदानविधिः	११	२	एकादशप्रतिपत्तिमारुपम्, ...	१०९	२
अभिव्यक्तुलम्	१००	२	रात्रिभोजनतयागे (हंस) केतवकथा ...	११०	१
द्वादशग्रन्थस्य संग्रहकम्	१०१	१	श्रावकस्त्रिवासयोग्यस्थानम् ...	११५	१
संग्रहकस्य भेदानां संख्या	१०१	२	पार्श्वस्यादिदर्शनेऽपि श्रावकस्य धर्म दृढता धार्या	११६	१
आनन्दश्रावककथा	१०१	२	साधुस्त्वल्लिखिते श्रावकानां चातुर्विध्यम् ...	११६	१
कामदेयकथा	१०३	१	श्रावकस्याहोरात्रकृत्यानि ...	११६	२
चुलनीपितृवृत्तान्तः	१०४	२	श्रावकस्य चत्वारो विश्रामभूमयः ...	११८	२
सुरादेववृत्तान्तः	१०५	१	मदुकश्रावककथा ...	११९	१
चुल्लश्रावकवृत्तान्तः	१०५	२	श्रावकस्य प्रमादत्यागाः ...	१२०	१
कुण्डकोलिकवृत्तान्तः	१०५	२	द्विदिविप्रकथा (सोपनया) ...	१२०	१
सहालपुत्रवृत्तान्तः	१०६	१	कुटुम्बवचने श्रावकेण न विश्वासः कार्यः ...	१२१	१
महाशतकवृत्तान्तः	१०७	२	स्वर्णकंकणनिर्माणकथा (सोपनया) ...	१२१	२
नन्दिनीपितृवृत्तान्तः	१०९	१	॥ इति द्वितीयः प्रकाशः ॥		
वेतलीपितृवृत्तान्तः	१०	१	। अथ तृतीयः प्रकाशः ।		
	...	१०	१	सर्वविरागिप्रतिः ...	१२२	२

सर्ववित्तो पुंस्त्रीनपुंसकानां योग्ययोग्यत्वम्
 अष्टादश दीक्षानर्हाः पुरुषजाः ...
 बालदीक्षायामविमुक्तकथा ...
 शृद्धय दीक्षाऽनर्हत्वम् ...
 विज्ञानप्रफारत्त्रिया दीक्षाऽनर्हत्वम्
 दशयानपुंसकस्य दीक्षाऽनर्हत्वम्
 दीक्षायोग्यत्वम् ...
 दशविधयतिथिभयरूपम् ...
 धर्मकार्ये मायाऽपि अदुष्टा ...
 मायायां साधुदृष्टान्तः ...
 द्वादशविधतपःस्वरूपम् ...
 याज्ञतपः ...
 आभ्यन्तरतपः ...
 दशविधप्रायश्चित्तरूपम् ...

१२३ १२३ १२३ १२६ १२७ १२७ १२८ १२८ १२९ १२९ १३० १३० १३० १३१

ईर्नितादरऽद्रोपे विद्याधरकथा ...
 स्वाध्याये षोडश वचनानि ...
 सप्तऋषयः सयगाः ...
 दण्डत्रयवित्तोर्वित्तारः ...
 सत्यभाषणेपरि कालिन्नचार्यदृष्टान्तः ...
 दशविधयतिथिभयस्यावशिष्टाश्रित्वारो भेदाः
 मुनिधर्मो प्रमादत्यागः ...
 मुमंगलाचार्यदृष्टान्तः ...
 द्वादश भाषनाः ...
 अष्टादशसद्वन्धयेपरि ह्रुवेरदत्तकथा
 विशेषतोऽङ्गुचित्वस्वरूपम् ...
 भगवद्भगीभाटस्त्रेयै रैदिगेषकथा
 साधोर्द्वादश प्रतिमाः ...
 पञ्चविधा तुलना...

१५२ १५३ १५४ १५७ १५८ १५९ १६१ १६१ १६१ १६२ १६३ १६४ १६५ १६६ १६७ १६८

साधोद्वेगप्रकृत्यम्	...	१५३	१	श्रीभगवतीसूत्रोक्तचारणमुनेरधिकारः	...	१६०	२
साधुगुणाः	...	१५४	१	महानिद्रीयादीनामगमत्वसिद्धिः	...	१६२	१
साधुधर्मस्तस्य दुर्लभता	...	१५४	२	श्रीप्रश्रव्याकरणे संवरद्वारोक्तानेकासिद्धांताभ्याः	...	१६२	१
पशुपालजयदेवयोर्दृष्टान्ति	...	१५४	२	निर्युक्तादीनां प्रमाणत्वसिद्धिः	...	१६२	२
॥ इति तृतीयः प्रकाशः ॥				कैवल्यिनामाहारविषयः	...	१६३	२
अथ चतुर्थः प्रकाशः ।				सिद्धस्वरूपम्	...	१६४	१
परमात्मताद्वैविध्यम्	...	१५६	१	सिद्धावगाहनादि	...	१६५	१
जिनस्य नामादिनिश्चेषचतुष्कम्	...	१५६	२	सिद्धलक्षणम्	...	१६६	२
स्थापनाजिनस्य सिद्धिः	...	१५६	२	कैवल्यज्ञानदर्शनयोरविशेषविषयता	...	१६७	१
ज्ञातार्थकथासूत्रोक्तिः	...	१५६	२	सिद्धानां निरूपणसुरां सकथानकोपनवम्	...	१६७	१
राजप्रभ्रीयोपांगोक्तिः	...	१५६	२	सिद्धानामेकोनश्रुद्धानाः	...	१६९	२
जीवाभिगमोपांगोक्तिः	...	१५८	२	सिद्धानामष्टकर्मक्षयेऽष्टगुणोत्पत्तिः	...	१६९	२
अर्हिसायाः पट्टः नामानि	...	१५९	१	॥ इति चतुर्थः प्रकाशः ॥			
जिनप्रतिमापूजायामर्हिसासिद्धिः	...	१५९	१	प्रशस्तिः	...	१७०	२

॥ ॐ नमः ॥

श्रीजिनलामसूरिविरचितः

॥ श्रीआत्मप्रबोधः ॥

अनंतविज्ञानविशुद्धरूपं, निरस्तमोहादिरस्वरूपं ।

नरामरैः कृतचारुभक्तिं नमामि तीर्थेशमनंतशक्तिं ॥ १ ॥

अनादिसंबद्धसमस्तकर्म-मलीमत्सवं निजकं निरस्य ।

उपात्तशुद्धात्मगुणाय सर्वो, नमोऽस्तु देवार्थमहेश्वराय ॥ ३ ॥

जगत्त्रयाधीशमुखोद्भवाया, वान्देवतायाः स्मरणं विधाय ।

विमान्यतेऽसौ स्वपरोपकृत्यै, विशुद्धिहेतुः शुचिरात्मबोधः ॥ ३ ॥

अथ तावद् ग्रंथदौ संक्षिप्तलिङ्गानि प्रायः क्षिप्तसमयसमाचरणाय समाप्तिप्रतिबंधफक्तीभूतप्रभृतप्रत्यहृन्वहृन्वपोहाय चात्यन्ताव्यभिचारि समुचितेष्टदेवस्तवादिस्वरूपं भावमंगलमवश्यं कर्त्तव्यमिति विभाव्येहापि आस्तादौ समभ्यन्तरीयंशप्रणतिपूर्वका-

सन्तोषकारकश्लासनाधीश्वरश्रीवीरपरमेश्वरमस्कारकणवाग्देवतास्मरणस्वरूपं भाग्यमंगलमाश्रीयते, तथा श्रोतृजनप्रवृत्त्यर्थं प्रयो-
जनाभिधेयसंबन्धवित्तयमपि नियमाद्वाच्यं, आत्मज्ञानस्य निःश्रेयसप्रापकत्वेन सर्वेषामप्युपकारकत्वात् । अत्र 'स्वप्नोपकृत्यै'
इत्येतत्सर्वदेन स्वप्नोपकाररूपं प्रयोजनं निर्दिश्यते, तथा 'आत्मबोध' इत्यनेनाविविधद्वैतात्मज्ञानमार्गोऽभिधेयतया निरूप्यते,
तथा संबंधस्तु वाच्यवाचकभावादिति, स च 'आत्मबोधो विभाव्यते' इत्यनेन संसृज्यते । तत्रात्मबोधस्य रूपं वाच्यं, ग्रंथोऽयं
वाचक इत्याद्यत्र बहु वक्तव्यमस्ति, तत्सुधीयः स्वयमेव ग्रंथतरेभ्योऽयमेवं, ग्रंथगौरवमिषा इहानुक्तत्वादिति ।

अथ प्राक् सामान्यत उपदर्शितमभिधेयमेव विविच्य दृश्यते—

प्रकाशमाद्यं वरदर्शनस्य, ततश्च देशाद्विरतेर्द्वितीयं ।

तृतीयमस्मिन् सुमुनिव्रतानां, वक्ष्ये चतुर्थं परमात्मतायाः ॥ १ ॥

वरदर्शनस्येति सम्प्रदर्शनस्येत्यर्थः, अस्मिन्निति ग्रंथे इति शेषः, एतेन परमसुखसंरद्धसम्यक्त्वादित्यरूपप्रतिपादक-
प्रकाशचतुर्योपनिषदोऽसावात्मबोधार्थः इति श्रुतिं । अथास्याधिकारिणः प्रदर्श्यन्ते—

न संत्यभव्या न हि जातिभव्या, न द्रुमव्या बहुसंस्तुतित्वात् ।

सुमुक्षवोऽभूरिभवभ्रमं हि, आसन्नभव्यास्त्वधिकारिणोऽत्र ॥ २ ॥

इदमत्र तात्पर्यं—इह वायुरन्तानंतचतुर्गतिस्वरूपप्रसारितंसारे प्रशस्तसप्तजगज्जंतुचिचमत्कारिपुंरदरादिसुंदरसु-
रासुरनिष्पत्तिरचितप्रकृष्टाष्टमहाप्राग्विद्वार्यादिनिःशेषातिशयसमन्वितेन जगद्गुण्णा श्रीवीरजिनेन्द्रेण निखिलधनधातिकर्मदलपट-
लव्यपगमसमुद्भूतसकललोकोलोकलक्षणलस्यावलोकनकुञ्जलविमलकेवलज्ञानबलेन त्रिविधा जीवा विनिर्दिष्टाः । तथाहि—
भव्या १, अभव्या २, जातिभव्याश्च ३, तत्र ये जीवाः कालादिसमवायसाभ्यां संप्राप्य, स्वग्रन्था 'सकलकर्मणि क्षप-
यित्वा मुक्तिं ययुर्याति यास्यंति च, ते सर्वेऽपि कालत्रयापेक्षया भव्या इति व्यपदिश्यन्ते १ । ये दुर्नर्त्तवाः सत्यामपि आर्यक्षे-
त्रादिसामग्र्यां तथापि धजातिस्मभावत एव सर्वदा तच्च श्रद्धान्वैकल्यात् कदापि मुक्तिं न गता न गच्छन्ति न गमिष्यन्ति च ते
अभव्या इत्युच्यन्ते ॥

॥ अथ प्रथमः प्रकाशः ॥

शुक्तिगमने हि मूलकारणं सम्यक्समवेवास्ति । यदथादि—

दंसणमहो भवो, दंसणमहस्सं नत्थि निष्ठाणं । मिज्झति वरणरहिया, दंसणरहिया न सिज्झन्ति ॥ १ ॥

चरणरहिय सि द्रव्यचारित्ररहिता इत्यर्थः २ । तथा पुनर्ये जीवा अनादिकालाभितसुहृमभावपरित्यागेन वादरभावं चेदागच्छति, तर्हि अवश्यमेव सिद्ध्यति, परं सकलसंस्कारकारकाचिपयीभूतखन्यतर्गतसंस्कारयोग्यपापाणवत् सुहृमभावं परित्यज्य कदापि अव्यवहारराशिसनितो बहिर्नागता नागच्छति नागमिष्यति च ते जातिभव्या इत्यभिधीयते, इमे हि क्रयन-मात्रेणैव भव्याः, न तु सिद्धसाधकत्वेनेति भावः । यदुक्तमागमे—

सामन्निअभावाओ, ववहारियरासिअण्यवेसाओ । यद्वा वि ते अंतंगा, जे सिद्धिसुहं न पावति ॥ १ ॥

तत्र अमव्या जातिभव्याथ विशुद्धश्रद्धानविकलत्वेन नेहाविक्रमिणस्ततोऽवशिष्टा भव्या एव, ते पुनर्द्विविधाः—दूरभव्या आसन्नभव्याथ, तत्राद्दुष्टलपरावर्णादधिकसंसारवर्तिनो ये जीवास्ते दूरभव्या इत्युच्यते । तेषां च प्रबलतरमिध्यात्वोदयेन क्रियत्कालं सम्यग्दर्शनादिप्राप्तेरभावादिस्मिन्नपरासंसारकांतारे चिरं पर्यटवामात्रमवोधसद्गममार्गो दुर्लभ एव । ये तु किंचिदूना-र्द्धपुष्टलपरावर्तमध्यचिंतो जीवास्ते आसन्नभव्या उच्येते । तेषां च लघुकर्मत्वेन तच्च श्रद्धानं सुलभमतस्ते आसन्नभव्या एवा-त्राधिकारिण इति स्थितं । अथासन्नभव्योपकाराय किंचिदात्मबोधस्वरूपं निरूप्यते—तत्र अतति सातत्येन गच्छति तांस्तान् भावानित्यात्मा । स च त्रिविधः—बहिरात्मा, अंतरात्मा, परमात्मा च । तत्र यो मिथ्यात्वोदयवद्यतस्तनुधनपरिवारमंदिरनगर-देहमित्रद्यात्रवादीयानिष्टवस्तुषु रागद्वेषबुद्धि दधाति, पुनः सर्वाण्यप्यसारवस्तूनि सारतया जानाति, स प्रथमगुणस्थानवर्ती जीवो बाह्यदृष्टितया बहिरात्मा इत्युच्यते ॥ १ ॥

अथ यस्तत्त्वश्रद्धानसमन्वितः सन् कर्मबंधनिबंधनादिस्वरूपं सम्यग् जानाति, यतोऽयं जीवोऽस्मिन् संसारे मिथ्यात्वाविर-
तिक्रपाययोगैः कर्मबंधहेतुभिरनुसमयं कर्माणि बध्नाति, तानि च यदा उदयमागच्छति, तदाऽसौ स्वयमेव भुंक्ते, न कोऽप्यन्यो जनः सहायतां यातीत्यादि, तथा किंचिद्रव्यादिवस्तूनि गते सति एवं चिंतयति—‘ममानेन परवस्तुना सह संबंधो नटः, मदीयं द्रव्यं तु आत्मप्रदेशसमवेतं ज्ञानादिलक्षणं, तत्तु कुत्रापि न गच्छतीति ।’ तथा किंचिद्रव्यादिवस्तुलभे सति एवं जानाति ‘ममायं’ बौद्धलिकवस्तुनः संबंधो जात एतस्योपरि कः प्रमोद’ इति । पुनर्वदनीयकर्मोद्देशादिप्राप्तौ सत्यां संभवाय

दधाति आत्मानं च परभावेश्यो भिन्नं मत्वा तेषां त्यजनोपायं करोति, चेत्तसि पुनः परमात्मानं ध्यायति, आवश्यकदिधर्म-
कृत्येषु विशेषत उद्यमवान् भवति, स चतुर्थादिद्वादशपर्यंतगुणस्थानवर्ती जीवो अंतर्दृष्टतया अंतरात्मा इत्युच्यते ॥ २ ॥

अथ पुनर्यः शुद्धात्मस्वभावश्रुतिबंधकान् कर्मशून्यं हत्या निरुपयोगिकमेकवद्वानादिस्वतंत्रं प्राप्य कर्तव्यमलकवत् सम-
स्तवस्तुस्तोमं निःशेषेण जानाति, पश्यति च, परमानंदसंदोहसंपन्नं भवति, स श्रयोदशचतुर्दशगुणस्थानवर्ती जीवः मिद्धा-
त्मा च शुद्धस्वरूपत्वेन परमात्मा इत्युच्यते ॥ ३ ॥

नोधतं वस्तुनो यथास्थितस्वरूपेण ज्ञानं बोधः, आत्मनो अनंतरोक्कलक्षणस्य चेतनस्य तदभिन्नमन्यत्वादिधर्मस्य च
बोध आत्मबोधः, एतत्प्रतिपादको ग्रंथोऽप्युपचारादात्मबोध इत्युच्यते, इत्यात्मबोधशब्दार्थः । अद्यात्मबोधस्य माहात्म्यं
वर्णने-यस्य प्राणिन आत्मबोधो जातः, स प्राणी परमानंदमग्नत्वात् सांसारिकमुत्सामिलापी कदापि न भवति, तस्यात्य-
त्वादस्थिरत्वाच्च, यथा कोऽपि जनो विशिष्टाभीष्टप्रतिपादनसमर्थं कल्पवृक्षं प्राप्य रुक्षाश्चनशर्थको न भवति तद्वदिति । तथा
ये प्राणिन आत्मानं निरताः संति ते नरकादिदुःखं कदापि न लभते, यथा सुवहमार्यानुभासी चक्षुष्मान् पुमान् रूपपातं न
प्राप्नोति तद्वत् । पुनर्येनान्तरबोधः प्राप्तस्तस्य बाह्यमस्तुसंभवेच्छा न जायते, यथा लब्धासुखसादस्य पुनः क्षारोदकपान-
रुचिर्न भवति तद्वदिति ।

अथ यस्य आत्मबोधो न जातः, स प्राणी मनुष्यदेहत्वात् शृगपुच्छाद्युक्तोऽपि पशुरेव बोध्यः, आहारानिद्राभयभयुक्त-
त्वेन पशुना समानधर्मरत्नात् । तथा येन प्राणिना वस्तुगत्या आत्मा न ज्ञातस्तस्य सिद्धिगतिदूरे वर्तते, पुनस्तस्य परमात्मसं

पदो अनुपलक्षकत्वात् सांसारिकधनधान्यादिकाद्विरेयोस्तुल्यकारणमस्ति । पुनस्तदधान्यदी सदैवापूर्णा विद्यति । तथा पुनर्यावया-
गिनामात्मबोधो न जानस्तावद्व्यवसमुद्रो दुस्तोगोऽस्ति, तावदेव हि मोहमहाभरो दुर्बलो विद्यते, तावदेव च कपाया अतिवि-
पसाः सन्तीत्यतः सर्वोचम आत्मबोध इति स्थितं । अथ कारणं विना कार्योत्पत्तिर्न भवतीति न्यायादात्मबोधप्रादुर्भावो सद्भूतं
किमपि कारणं वक्तव्यं, तत्र यस्तुतः सम्यक्त्यमेष संभवति, नान्यत्, सम्यक्त्यसंस्तरणगमे तस्योत्पत्त्युत्थत्वात्, ततश्च सिद्धः
सम्यक्त्यमूलक आत्मबोध इति । अथ सम्यक्त्यसंस्तरणप्रतिपादनाय तावच्छ्रुतिरिति रमिषीयते-
अश्विदनादिमिथ्यादृष्टिर्जो-
मिथ्यात्वप्रत्ययमनन्तान् पुहलपरावचान् यावदस्मिन्मार्गसंसारयहने प्रांत्वा भव्यत्वपरिपाकवद्यतो गिरिसरिद्धारिवेगोहमान-
पापाणधोलनाकल्पेन कथमप्यनामोगनिर्वचितयथाश्रुच्चिकरणेन परिणामविशेषरूपेण प्रभूतं कर्म निर्जरयन्त्रलपं च वदन् संज्ञि-
त्वमामाद्याशुर्वैससकर्मणि पत्न्योपमासंख्येयभागन्यूनैकमागरोपमकोटीकोटीस्थितिकानि करोति । अत्रान्तरे जन्तोर्दुष्कर्मज-
नितो घनरागाद्वेपपरिणामः कर्कशनिविडाचिरश्रुदगुणिलवक्रग्रन्थिबहुभेदो अभिवर्षावो ग्रन्थिभवति । इमं च ग्रन्थि यावदप्रव्या
अपि यथाश्रुच्चिकरणेन कर्म क्षुण्यित्वा अनंतदः समागच्छन्ति, ग्रन्थिदेहो च वर्तमानोऽभव्यो भव्यो वा संख्येयमसंख्येयं वा
कालं विद्यति, तत्र चामल्यः कश्चिचक्रयचित्प्रभृत्यनेकभूषितिक्रियमाणश्रवणस्वास्तकास्तन्मानदानोचमगधुनिरिक्षणाञ्जिनमद्वि-
दर्शनाद्वा स्वर्गसुखाद्यर्थित्वाद्वा दीक्षाग्रहणेन द्रव्यमाशुत्वं संग्राप्य, स्वमहत्त्वाद्यभिलाषेण भावसाधुवत्प्रत्युपेक्षणादिक्रिया-
कलापं समाचरति । क्रियाफलदेव चोक्तर्तनो नवमश्रव्येयकपर्यन्तमपि गच्छति । कश्चित्पुनरुत्कृष्टतो नवमपूर्वपर्यन्तं स्वपाठ-
मात्रं, न त्वर्थतः, अभव्यानां पूर्वफलञ्चेरभावात्, द्रव्यश्रुतमपि लभते । भव्यो मिथ्यात्वी तु कश्चिद्व्यन्यिदेशो स्थितो द्रव्य-

श्रुतं किञ्चिद्भूतानि दद्याद्पूर्वाणि यावच्छ्रभते, अत एव किञ्चिद्नदग्रपूर्वानं श्रुतं मिथ्याश्रुतमपि स्यात् मिथ्यातिगृहीतत्वात् । यस्य च पूर्वाणि दद्याद् पूर्वाणि श्रुतं स्यात्तस्मिन् नियमात्मक्यत्वं भवति । अग्रे किञ्चिद्नदग्रपूर्वधरादौ मम्यत्तस्य भजना । यदुक्तं कल्पमाद्ये—‘चउदग दम य अभिज्ञे, नियमा मग्मं तु सेमए भयणा’ इति ।

एतदन्तरं कश्चिदयं महान्मा आमन्त्रपरमार्निर्दृतिमुल्लः ममुल्लसितप्रचुरदुर्निवारवीर्यप्रसरो निश्चितकृठारधारयेय अपूर्वकारणेन परमविशुद्धाभयमायविशेषरूपेण यथोक्तम्वरूपस्य ग्रन्थेर्भेदं विधायानिष्टुनिकरणं प्रविशति । तत्र च प्रतिममयं विशुद्धमानत्तान्येव कर्माणि नितरां क्षपयन्नुदीर्णं न मिथ्यात्वं वेदयन्ननुदीर्णस्य तु तस्योपग्रामलक्षणमन्तर्गृह्य कालमानमन्तरकरणं प्रविशति । तस्य चायं विधिर्यदुक्तं—

अंतररूपस्थितैर्मध्याह्निकं शुद्धीत्वा प्रथमस्थितौ प्रविशति, एवं च प्रतिममयं तावत् प्रविशति यावदंतररूपणदलितं मकलमपि क्षीयते, अंतर्गृह्येन च कालेन मकलदलिक्रयः, ततस्त्वस्मिन्ननिष्टुनिकरणे अचसिते उदीर्णे च मिथ्यात्वं अनुभवतः क्षीणे अनुदीर्णे च परिष्णामविशुद्धिविशेषेण निरुद्धोदये मति ऊपरदेशकृत्यं मिथ्यात्वरविरसामाद्य, तत्रां सुमेट्टो वैरिजयादत्यन्ताह्लादिमत्र परमानंदमयमणौल्लिकरुपापजमिकं मम्यकमधिगच्छति । तदा च श्रीरामतस्य गोदीर्पिन्दनसोनेन तेन सम्यग्भवेन तस्यात्मनि अत्यद्भुतशक्त्यं प्रादुर्भवति, ततस्तत्र स्थितः सन् मचायां चर्चमानं मिथ्यात्वं विशेष्य पुञ्जय रूपेणापश्यं व्यग्रस्थापयति ।

यथा हि कश्चिन्मद्वनकोदधानाण्यविशेषेण शोषयति, ने च शोष्यमानाः केचिच्छुष्पन्ति केचिदर्धशुद्धा एव भवन्ति,

क्रोचिन्तयि सर्वथैव न शुध्यति, एवं जीवोऽप्यव्यवसायविक्षुप्तो जिनवचनरुचिप्रतिबंधकदुष्टसोच्छेदकरणेन मिथ्यात्वं शोधयति, तदपि शोध्यमानं शुद्धमर्षशुद्धमशुद्धं च त्रिधा जायते, तत्स्थापना यथा—○●● तत्र शुद्धः पुंजः सर्वज्ञधर्मे सम्यक्-प्रतिपत्त्यप्रतिबंधकत्वात्सम्यक् पुंजः उच्यते, द्वितीयस्तु अर्द्धशुद्ध इति मिश्रपुंज उच्यते, तदुदये तु जिनधर्मे औदासीन्यमेव भवति । अशुद्धस्तु अर्द्धादिषु मिथ्याप्रतिपत्तिजनकत्वान्मिथ्यात्वपुंजोऽभिधीयते । तदेवमंतरकरणेन अंतर्मुहूर्तकालमौषधमिक-सम्यक्तवेऽनुभूते तदनंतरं नियमादसौ शुद्धपुंजोदये क्षायोपशमिक्रममगृह्णति १, अर्द्धशुद्धपुंजोदये मिश्रः २, अशुद्धपुंजोदये साक्षादनस्पर्शनपूर्वकं मिथ्यादृष्टिर्भवति ३ । किं च प्रथमं सम्यक्तवे लभ्यमाने काश्चित्सम्यक्त्वेन सह देशविरतिं सर्वविरतिं वा प्रतिपद्यते । उक्तं च शतकंबुहचूर्णै—

“उवसमसम्मादिद्वी अंतरकरणविश्वो कोइ देसविहं पि लहेइ, कोइ पमचमावं पि, सासायणो पुण न किं पि लहेइ ति”
एष कर्मग्रन्थिकाभिप्रायः, सैद्धांतिकाभिप्रायः पुनरयं—अनादिमिथ्यादृष्टिः कोऽपि ग्रन्थभेदं विधाय, तथाविधतीव्रपरिणा-मोपेतत्वेनार्पूर्वकरणमारुहः सन् मिथ्यात्वं त्रिपुंजीकरोति । ततोऽनिवृत्तिकरणसामर्थ्यात् शुद्धपुंजपुद्गलान् वेदयन्नौपशमिकं सम्यक्तत्वं लब्ध्वैव प्रथमत एव क्षायोपशमिक्रममगृह्णति । अन्यस्तु काश्चिद्विधो यथावृत्त्यादिकरणत्रयक्रमेणांतरकरणा-द्यसमये औपशमिकं सम्यक्तत्वं लभते, पुंजत्रयं चासौ न करोत्येव, तावच्च औपशमिकसम्यक्तत्वाद्भुतोऽवश्यं मिथ्यात्वमेव गच्छ-तीति, इह तत्त्वं पुनस्तत्त्वज्ञा विंदति । अथ कल्पभाष्योक्तः पुंजत्रयसंक्रमविधिर्दर्शयते—

‘मिथ्यात्वदालिकात् पुद्गलानाकृष्य सम्यग्दृष्टिः श्रवद्दसानपरिणामः सन् सम्यक्तवे मिथे च संक्रमयति । मिश्रपुद्गलांश्च

सम्यग्दृष्टिः सम्यक्त्वे मिथ्यात्वे संक्रमयति । सम्यक्त्वपद्रुलांस्तु मिथ्यादृष्टिमिथ्यात्व एव संक्रमयति, न तु मिथ इति । अपि च मिथ्यात्वेऽक्षीणे सम्यग्दृष्टयो नियमात्रिपुंजिनः, मिथ्यात्वे क्षीणे द्विपुंजिनः, मिथ्रे क्षीणे एकपुंजिनः, सम्यक्त्वे तु क्षीणे क्षपका भवतीति । अन्यच्च कर्मग्रन्थिकाभिप्रायेण प्रथमं संग्राहसम्यक्त्वो जीवः सम्यक्त्वपरित्यागान्मिथ्यात्वं गतः सन् पुनरपि सर्वा उत्कृष्टस्थितीः कर्मप्रकृतीर्वन्धाति, सैद्धांतिकाभिप्रायतस्तु मित्रग्रन्थेः सम्यक्त्वो मिथ्यात्वं गतस्यपि उत्कृष्टः स्थितिवंधो न स्यादेवेति । अत्र सम्यक्त्वाविचारे बहुतर चाचिक्यमस्ति, तद् ग्रन्थगौरवभयादिहाहुक्तं ताद् ग्रन्थान्तरेभ्योऽवसेयं ॥ अथ कृतिविधं सम्यक्त्वं भवतीत्याशंक्य तद्भेदाः प्रदर्शयन्ते—

एगविह १ द्वविह २ त्रिविहं ३, चतुर्विहं ४ पंचविहं ५ दसविहं १० सम्मं ।

होइ जिणणायगेहिं, इइ भणियं गंतनाणीहिं ॥ १ ॥

व्याख्या—एकविधं द्विविधं त्रिविधं चतुर्विधं पंचविधं दशविधं च सम्यक्त्वं भवति, इति भणितं अतंतद्धानिमित्तजननायकैरिति । तत्रैकविधं तु तत्परुचिरूपं सम्यक्त्वं प्रोक्तं श्रीजिनोपदिष्टजीवाजीवादिविषयेषु सम्यक्श्रद्धानरूपमित्यर्थः । द्विविधं पुनर्द्रव्यतो भावतश्च, तत्र द्वे विशेषधिविशेषेण विशुद्धिकृता मिथ्यात्वपद्रुलास्तद् द्रव्यसम्यक्त्वं, यस्तु तदुपप्लोपजनितो जीवस्य जिनोक्ततत्त्वरुचिपरिणामस्तद्भावसम्यक्त्वं । यद्वा परमार्थमजानतो भव्यस्य यजिनवचनतत्त्वश्रद्धानं तद् द्रव्यसम्यक्त्वं, यत्पुनः परमार्थं निजानत एतद्भवति तद्भावसम्यक्त्वं । तथा नैश्चयिकव्यापहारिकमेदतोऽपि द्विविधं सम्यक्त्वं, तत्र ज्ञानदर्शनचारित्ररूपो य आत्मनः शुभपरिणामस्तैश्चयिकं, ज्ञानादिपरिणामतोऽभिन्नत्वादात्मा एव वा नैश्चयिकं सम्यक्त्वं । यदुक्तं—

आत्मैव दर्शनद्वान-चारित्राण्यथा यतोः । यथादात्मक एवैष, शरीरमधिष्ठिति ॥ १ ॥

किं च निश्चयतो हि देवो निष्पन्नस्वरूपः सखीव एव, तथा नियमेन गुरुषु तत्परमणः सखीव एव, तथा पुनर्निश्चयतो धर्मः सखीवस्यैव ज्ञानादिस्वरूपो, न त्वन्यः कोऽप्यस्तीत्येवं यत् श्रद्धानं तत्रैश्वर्यिकं सम्भवत् बोध्यम् । इदमेव च मोक्षस्य कारणमस्ति, यतो जीवस्वरूपपरित्यागं विना कर्मफलरूपो मोक्षो न भवतीति । अथ देवोऽर्द्धदेव, गुरुस्तु सत्त्वगोपदेशदानेन मोक्षमार्गस्य दर्शयिता, धर्मो हि केनलिप्ररूपितो दयामूल एवेत्याद्यर्थस्य नय ७ प्रमाण २ निक्षेपे ४ यत् श्रद्धानं तत्रैश्वर्यिकसम्यक्त्वस्य कारणभूतं व्यावहारिकं सम्भवत् बोध्यम् । इदमत्र तात्पर्य-यः किंल अप्यतसागद्वैतमोहः स एव देवतादृशस्तु श्रीमान् अर्द्धदेव, नापरं हरिहारादयस्तेषां स्त्रीशस्त्रजपमालादे रम्यादिचिह्नस्य व्यक्तस्यैव वीक्षणम् । ननु भवत्वेणां रम्यादिबन्धं कास्माकं हानिरिति चेन्न, रम्यादिफलप्राप्ततया तेषामद्याप्यमुक्त्वेन मुक्तिदानयोगात्; मुक्त्यर्थमेव च देवस्याप्यभिप्रेतत्वात् । न च वाच्यं नित्यमुक्ता अमी न लिप्यन्ते रम्यादिभिरिति, नित्यमुक्तानां पुनर्भवाभावात्, श्रूयते च पुनर्भवा एषा अवतारा क्षासंख्येया इति पुराणोक्तिबलात् । ननु मा भवतु मुक्तिदायकत्वं, तथापि राज्यादिदातृत्वं रोगाद्यापायवारकत्वं च वर्तते एव अमीषां साक्षाद्विज्ञानादिति चेन्न, एवं सति तदाविषयाधिवादीनां भिषगादीनां च देवत्वश्रवणात् । न च वाच्यं पार्थिवादयस्तु परेभ्यः कर्मानुसारेणैव द्युनाधिकमिति, तेषामपि तथैव प्रवृत्तेः, न हि सर्वेऽपि तद्भक्ता राजानो नीरजो वा संति, अनुभवविरुद्धत्वात् । यदाहुः-यदावयाद्यं येन, कृतं कर्म दुष्प्रभुम् । तत्रावचाक्षं तस्य, फलभोग्यः प्रयच्छति ॥ १ ॥ इत्यलं विस्तरेण ।

तथा ये श्रुतिव्यादिपदकायविराघनतो निवृत्ताः सद्गुणानिस्त एव गुरवो चापरे द्विजादयस्तेषां सर्वपरिप्रवृत्तत्वेन सदा

पट्टकायोगमर्दनसंभवात् । ननु भवतु पट्टकायोगमर्दकत्वं, परं ब्राह्मणजातित्वमस्त्येवेति चेन्न, ब्राह्मणजातित्वेऽपि व्रात्यस्य निवृत्त्यात्, तदभावेऽपि पाराशरयिश्चाग्नित्रादीनां पूज्यत्वाभिधानात् । यदाहुः—क्षपाकीर्गर्भसंभूतः, पाराशरयहाभुनिः । तपसा ब्राह्मणो जात—स्तसाञ्जातिरकारणं ॥ १ ॥ कैवर्त्तर्गर्भसंभूतो, व्यासो नाम महाभुनिः । तप० ॥ २ ॥ शशकीर्गर्भसंभूतः, शुको नाम महाभुनिः । तप० ॥ ३ ॥ इत्यादि । न तेषां ब्राह्मणी माता, संस्कारश्च न विद्यते । तपसा ब्राह्मणा जाता—स्तसाञ्जातिरकारणं ॥ ४ ॥ अन्यत्राप्युक्तं—मृत्यं ब्रह्म चेद्विपनिग्रहः । सर्वभूतदया ब्रह्म, एतद्ब्राह्मणलक्षणं ॥ १ ॥ शूद्रोऽपि श्रीलसंपन्नो, गुणवान् ब्राह्मणो भवेत् । ब्राह्मणोऽपि क्रियाहीनः, शूद्रापत्यसमो भवेत् ॥ २ ॥ तस्माद्विरतिरेव प्रमाणं, तां विना गुरुत्वेऽपि तार्यतारकत्वायोगात् । यतः—दुन्नि वि विसयासचा, दुष्ण वि घणघणसंगहसमेआ । सीस-गुरु समदोमा, तारिजइ भणसु को केण १ ॥ १ ॥ न च वाच्यं कुटीचरादयः संयता एव निःसंगत्वादिति, तेषामपि सम्यग्जीवानवबोधेन स्नानाधारमवस्थात्, तस्मात् पट्टकायणलकाः साधय एव गुरव इति स्थितं ।

तथा केचलिना सर्वज्ञैर्नैव भणितो धर्मः श्रेयान्न त्वपरैः, न च तेऽपि सर्वज्ञा इति वाच्यं, एकमूर्तित्वेऽविरुद्धधर्मभाषणायोगात् । तथाहि—विष्णुमते विष्णुमूल्यं सृष्टिरुच्यते, शिवमते तु शिवमूल्येति । श्रुद्विरभ्येकत्र जलेन, अपरत्र भस्मना, मोक्षोऽप्येकत्रात्मन्येव लयोऽप्यस्य तु नवगुणोच्छेदः, किं च पश्चादप्युच्छेदानुसारान् सृजंतस्तेभ्यश्च वरं ददानाः कथं नाम ते सर्वज्ञा भवितुमर्हति । अत एव न तदुक्तो धर्मः प्रमाणमस्माद्युक्तवत् । तस्मात् केचलिभणित एव धर्मः श्रेयानिति सम्यगविपर्यस्ता रुचिः श्रद्धानात्मिका व्यवहारसम्यक्त्वमुच्यते । व्यवहारानयमपि प्रमाणमस्ति, तद्वलेनैव तीर्थप्रपुत्रेन्यथा तदुच्छेदप्रसंगात् । तदुक्तं—

जइ विणमयं पवज्झह, ता मा ववहारनिच्छयं सुयह । ववहार नओच्छेए, तित्युच्छेओ जओज्वस्सं ॥ १ ॥ इति ॥

तथा पुनः पौद्गलिकार्थैर्द्रालिकभेदतोऽपि द्विविधं सम्यक्त्वं, तत्रापनीविमध्यास्त्राभावसम्यक्त्वपुंजगतपुद्गलवेदनस्वरूपं क्षायोपशमिकं पौद्गलिकं, सर्वथा मिथ्यात्वमिश्रसम्यक्त्वपुंजपुद्गलानां क्षयात् उपशमाच्च समुत्पन्नं केवलजीवपरिणामरूपं क्षायि-
कमौपशमिकं वा अपौद्गलिकं । तथा नित्यगार्थिगमाभ्यामपि सम्यक्त्वं द्विधा, यत्र तीर्थकराद्युपदेशमन्तरेण स्थाभावत एव जंतोर्षक्त-
मौपशमादिभ्यो जायते तन्निर्माणसम्यक्त्वं, यत्पुनस्तीर्थकराद्युपदेशजनिप्रतिभादर्शनादिबाह्यानिमित्तोपपन्नतः कर्मोपशमादिना
प्रादुर्भवति तदधिगमसम्यक्त्वमिति । अत्र मार्गज्वरदृष्टांतौ प्रस्तुतौ । तद्यथा—एकः पथो अष्ट उपदेशं विना भ्रमन् स्वयमेव
पंथानमामोति, कश्चिच्च परोपदेशेन । ज्वरोऽपि कश्चित् स्वयमेव याति, कश्चित्तु भेषजोपायेन । एवं प्राणिनां सम्यक्त्वमार्गप्राप्ति-
मिथ्यात्वज्वरापगमश्च निमर्गोपदेशाभ्यां भाव्यः ।

अथास्य त्रैविध्यं दर्शयते—कारक १, रोचक २, दीपक ३ भेदतद्विविधं सम्यक्त्वं, तत्र जीवानां सम्यग्गुणानुप्रवृत्तिं कार-
यतीति कारकं, एतावता यस्मिन् परमविशुद्धिरूपे सम्यक्त्वे प्रादुर्भूते सति जीवो यदनुष्ठानं यथा दृष्टे भणितं तत्तथैव करोति
तत्त्वारकसम्यक्त्वं, एतच्च विशुद्धचारित्रिणामेव द्रष्टव्यं । तथा श्रद्धानुमात्रं रोचकसम्यक्त्वं, एतावता यत्सम्यग्गुणानुप्रवृत्तिं
रोचयत्येव केवलं, न पुनः कारयति तद्वोचकं, इदं चाविस्तृतसम्यग्दृष्ट्यां कृष्णश्रेणिकादीनां बोध्यं । तथा यः स्वयं मिथ्यादृष्टि-
रमण्यो दूरमण्यो वा कश्चिदंगारमर्दकादिवत् धर्मकयादिभिर्जिनोक्तजीवाजीवादिपदार्थान् यथावस्थितान् परस्य दीपयति प्रका-
शयति यस्मात् तस्माच्चसम्यक्त्वं दीपकं उच्यते । ननु यः स्वयं मिथ्यादृष्टिस्तस्य सम्यक्त्वमिति कथमुच्यते वचनविरोधात् ?

इति चेन्मैत्रं, मिथ्यादृष्टेऽपि सतस्तस्य यः परिणामविशेषः स खलु प्रतिपत्तुणां सम्यक्त्वस्य कारणं, ततः कारणे कार्योपचारात्सम्यक्त्वमित्युच्यते, यथायुधृतमित्यदोषः । तथा औपशमिक १ क्षायिक २ क्षायोपशमिक ३ भेदादपि त्रिविधं सम्यक्त्वम् ॥ तथा औपशमिक १ क्षायिक २ क्षायोपशमिक ३ सास्वादन ४ भेदावहविधं सम्यक्त्वम् । तथा पुनः औपशमिक १ क्षायिक २ क्षायोपशमिक ३ सास्यादन ४ वेदक ५ भेदात्पंचविधं सम्यक्त्वं, एषामर्धस्वयं-उदीर्णं मिथ्यात्वेऽनुभवतः क्षयं नीते सति, अनुदीर्णे च परिणामविद्युद्विविक्षेण सर्वथा उपशमं नीते सति यद्वृणः प्रादुर्भवति तदौपशमिकं सम्यक्त्वं उच्यते, इदं च अनादिमिथ्यादृष्टेऽन्यभेदकस्यैव उपशमश्रेणिप्रारंभकस्य जतीर्भवति १ । तथानंतानुबन्धिकापचतुष्टयक्षयानंतरं मिथ्यात्वमिश्रसम्यक्त्वपुंजलक्षणे त्रिविधेऽपि दर्शनमोहनीयकर्मणि सर्वथा क्षीणे सति यद्वृणः संपद्यते तत्क्षायिकं सम्यक्त्वमुच्यते, एतच्च क्षपकश्रेणिप्रतिपत्तुर्जीवस्य भवति । तथा पुनर्यदुदयमागतं मिथ्यात्वं तद्विषाकोदयेन वेदितत्वाद् क्षीणं, यच्च श्रेणं सत्तायामनुदयगतं वर्तते तदुपशान्तं, उपशान्तं नाम मिथ्यात्वमिश्रपुंजौ आश्रित्य निरुद्धोदयं शुद्धपुंजमाश्रित्य पुनरपनीतिमिथ्यास्वभावमित्यर्थः, तदेवमुदीर्णस्य मिथ्यात्वस्य क्षयेण अनुदीर्णस्य चोपशमेन निषण्णं यत्सम्यक्त्वं तत्क्षायोपशमिकमुच्यते, इदं हि शुद्धपुंजलक्षणं मिथ्यात्वमपि अतिस्वच्छाश्रयपटलं दृष्टेर्वि यथावस्थिततत्त्वहेराच्छादकं न भवत्यत उपचारतः सम्यक्त्वमुच्यते । ननु औपशमिकक्रम्यक्त्वस्य क्षायोपशमिकसम्यक्त्वात्को विशेषः ? उभयत्रापि अविशेषेण उदितं मिथ्यात्वं क्षीणं अनुदितं तु उपशान्तमिति । अत्रोच्यते-अस्ति विशेषः, क्षायोपशमिके हि मिथ्यात्वस्य विपाकानुभवो नास्ति, परं मस्मच्छन्नवहिसंधिधूमरेखावत् प्रदेशानुभवोऽस्त्वैव, औपशमिके तु विपाकतः प्रदेशतश्च सर्वथा

मिथ्यात्वस्यानुभवो नास्त्येवेति ३ । तथा पूर्वोक्तोपशमिक्रमम्यक्त्ववगमनसमये तदास्वादस्वरूपं सास्वादनसम्यक्त्वं भवति, औपशमिकत्वात् तन् यावदद्यापि मिथ्यात्वं न ग्राप्तस्तावत्सास्वादने इति ४ । तथा पुनः क्षुपकश्रेणि प्रतिपन्नस्य चतुर्षु अन्त-
तानुबन्धिषु मिथ्यात्वमिश्रयुग्जद्वये च क्षपितेषु सत्सु क्षुप्यमाणे च क्षायोपशमिकलक्षणे शुद्धयुगे तत्संबन्धिचरमपुद्गलक्षुण्णोद्यतस्य तद्वरमपुद्गलवदनस्वरूपं यत्सम्यक्त्वं तदेदं प्रमुच्यते । वेदकभ्रातृपुनस्तसमये च अवश्यमेव क्षायिकमम्यक्त्वप्राप्तिर्भवतीति ॥

अथ पंचानामपि सम्यक्त्वानां कालनियम उच्यते—

अंतमुद्भुतोवसमो, छावली सासाण वेअगो समओ ।

साहियतिचीसायर-खइओ दुगुणो खओवसमो ॥ ७ ॥

व्याख्या—औपशमिकस्य तावदुत्कर्षतोऽपुद्गुर्नग्नमाणा स्थितिः, सास्वादनस्य पडावलीका स्थितिः, वेदकस्य तु एकः समयः स्थितिः, क्षायिकस्य पुनः संसारभाश्रित्य साधिकत्रयद्विगुत्सागरोपमाणि स्थितिः, सा च सर्वाधिसिद्धापेक्षया द्रष्टव्या, सिद्धावस्थापेक्षया तु साद्यन्तैव स्थितिः, क्षायोपशमिकस्य तु क्षायिकतो द्विगुणा स्थितिः, साधिकस्यदृष्टि (६६) सागरोप-
मानीत्यर्थः, इयं च विजयाद्यनुत्तरेषु त्रयद्विगुत्सागरस्थितौ वारद्वयगमनापेक्षया, अथवा द्वादशे देवलोकं द्वाविंशति (२२) सागरस्थितौ वारत्रयगमनापेक्षया त्रयो, माधिकत्वं तु नरभवायुःश्लेषादिति । इयं हि उत्कृष्टा स्थितिरुक्ता, जघन्यतस्तु आद्यानां त्रयाणामेकैकसमयस्थितिः, अंत्ययोस्तु द्वयोः प्रत्येकमंतर्मुहूर्तस्थितिरीति ॥

अथैतेषु कतमत् सम्यक्त्वं कतिवारं प्राप्यते ? इति दश्यते—

उक्तेसं सासायण, उवसामिया हुंति पंचवाराओ ।

वेयगखयगा इक्कासि, असंखवारा खओवसमो ॥ ८ ॥

व्याख्या—उत्तररूपत आसंसारं सास्वादगौपशयिकसम्यक्त्वे पंचवारं भवतः, तत्रैकवारं तु प्रथमसम्यक्त्वलाभे, चारचतुदयं चोपशमश्रेण्येषमिति । तथा वेदकं क्षायिकं चैकशः एकवारमेव भवत इत्यर्थः, क्षायोपशमिकं तु बहुमवापेक्षया असंख्यवारं लभ्यते इति ॥ अथ कस्मिन् गुणस्थानके किं सम्यक्त्वं स्यादिति निरूप्यते—

दीयगुणे सासाणो, तुरियाइसु अट्ठिगारचउचउसु ।

उवसमखायगवेयग—खाओवसमा कमा हुंति ॥ ९ ॥

व्याख्या—विध्यात्वाद्ययोग्यतानि चतुर्दशगुणस्थानानि सन्ति, तेषु द्वितीयगुणे सास्वादसम्यक्त्वं भवति, तथा तुर्यादिविधिं चतुर्थादिषु अष्टसु अविरताद्युपशान्तमोहनिषु गुणस्थानेषु औपशमिकं सम्यक्त्वं भवति, तथा चतुर्थादिषु एकादशसु अयोग्यतेषु गुणेषु क्षायिकं भवति । तथा पुनश्चतुर्थादिषु चतुषु अप्रमत्तानेषु गुणेषु वेदकं भवति । तेज्जेव च चतुषु क्षायोपशमिकं सम्यक्त्वं भवतीति ॥ अथ प्रथमतया मुक्तस्य वा सम्यक्त्वादर्शद्वेष्टनमार्क्यं उच्यते, ते च एकजीवस्य एकस्मिन्

भवे कियंतो भवंतोत्यभिधीयते—

तिणिह सहसपुहुत्तं च होइ विरईए ।

एगभवे आगरिस्ता, एवइआ हुंति नायबा ॥ १० ॥

न्याख्या—त्रयाणां भावश्रुत १ सम्यक्तत्वं २ देशविशेष ३ नाम्नां सामायिकानामेकभवे सहस्रपृथक्त्वमाकर्षा भवन्ति, द्विप्रभृतिरा नवम्यः पृथक्त्वमुच्यते । तथा सर्ववित्तोराकर्षा एकभवे शतपृथक्त्वं भवति, उत्कर्षत एतावन्त आकर्षा भवन्ति, जपन्यतस्तु एक एवेति ॥ अथ संसारे स्थितस्य जीवस्य सर्वभवेषु कियन्त आकर्षाः स्युरित्युच्यते—

तिण्हं सहसमंस्त्वा, सहसपुहुत्तं च होइ विरईए ।

नाणाभवआगरिस्ता, एवतिआ हुंति नायबा ॥ ११ ॥

न्याख्या—नानाभवेषु एकजीवस्य त्रयाणां भावश्रुतादीनामाकर्षा असंख्याताः सहस्रपृथक्त्वं उत्कृष्टा भवन्ति । तथा सर्ववित्तोराकर्षा उत्कृष्टाः सहस्रपृथक्त्वं भवन्ति, द्रव्यश्रुतस्य तु आकर्षा अनन्ताः स्युः, द्वौद्रियादिपिध्यान्विनामपि तत्संज्ञावात् ५ । इत्युक्तं पंचविधं सम्यक्तत्वं ॥

अथास्य दशविधत्वं निरूपयते—एतदन्तरोक्तमौपशगिकादि पंचविधं सम्यक्तत्वं प्रत्येकं निमग्नोऽधिगमनतश्च जायमान-

त्वाहंशविधं भवति, अथवा प्रज्ञापनाद्यागमोक्तनिसर्गरूप्यादिभेदेद्वयविधं सम्यक्त्वं भवति । तद्यथा-निसर्गरुचिः १ उपदेश-
 रुचिः २ आज्ञारुचिः ३ सूत्ररुचिः ४ बीजरुचिः ५ अभिगमरुचिः ६ विल्लारुचिः ७ क्रियारुचिः ८ संक्षेपरुचिः ९ धर्मरुचिः
 १० इति । तत्र निसर्गरुचिः स्वरूपमुच्यते-निसर्गः स्वभावस्तेन लिनोक्तत्वेषु रुचिर्यस्य स निसर्गरुचिः । अयमर्थः-जिनैष्ट
 यज्ञीवादिस्वरूपं तदेवमेवास्ति नान्यथा, इत्येवं यस्तौर्धकरोपदिष्टान् द्रव्यक्षेत्रकालभावभेदतो नामस्थापनाद्रव्यभावभेदतो
 वा ननुर्विधान् जीवादिपदार्थान् परोपदेशं विना ज्ञातिभारणप्रतिभारूपया स्वमस्यैव श्रद्धयाति स निसर्गरुचिर्बोध्यः १ ।
 अधोपदेशरुचिः प्रोच्यते-उपदेशो गुर्वादिभिर्वस्तुतत्त्वकथनं तेन रुचिर्यस्य सः, एतावता अनंतरोक्तानेय जीवादिपदार्थान् छप्र-
 स्थस्य तीर्थकृदादेर्वा उपदेशेन यः श्रद्धयाति स उपदेशरुचिर्बोध्यः २ । अथाज्ञारुचिरुच्यते-आज्ञा मयज्ञवचनात्मिका तस्यां
 रुचिर्यस्य सोऽयमर्थः-यो भव्यो दंष्ट्रतो रामद्वेषमोहाज्ञानविरजितः सन् केवलया तीर्थकराद्याज्ञया एव प्रवचनोक्तमर्थजातं
 तथेति प्रतिपद्यते, न तु स्वयं बुद्धिहीनत्वात् तथाविधमवबुध्यति स मास्तुसादित्व आज्ञारुचिर्बोध्यः, मास्तुसदृचातस्त्वयं--

एकः कश्चिद् गृहस्थो गुरोः पार्श्वे धर्मं श्रुत्वा प्रतिबुध्य च दीक्षां जग्राह । परं तथाविधतीव्रतद्वानावर्णीयकर्मोदया-
 दुन्मभिवर्द्धुधा पाठयमानोऽपि एकं पदमात्रमपि धारयितुमुच्चारयितुं च न शक्तोऽभूत् । ततो गुरुभिरुक्तं-मृतमनेन ज्ञाताध्य-
 यनेन, त्वं केवलं 'मा रूत मा तूत' इत्येवाधीच । अथ स मुनिर्बुद्धिहीनत्वात् तद्वक्तव्यमपि अध्येतुमशक्तः सन् तस्य स्थाने
 'मामनुसेति' पठन् केवलां गुणज्ञामेव प्रमाणीकुर्वन् आत्मनिदां च कुर्वन् सद्भावना घनधातिक्रमननुष्ठपक्षं विधाय सद्यः
 केवलज्ञानाश्रयं शिश्राप । अयं चाज्ञारुचिर्ज्ञातव्यः ३ । अथ सूत्ररुचिः प्रोच्यते-श्वत्रमंगोपागादि आचारादिलक्षणं, तेन रुचि-

यस्य सः, अयं भावः-यः सिद्धांताध्ययनं कुर्वन् तेनाधीयमानेनैव सिद्धांतेन सम्पत्त्वं प्राप्नोति, प्रसन्नप्रसन्नतराध्ययनसायश्च भवति स गोविन्दवाचकसमस्तसर्वविशेषः, यथा कश्चिद्गोविन्दनामा श्वाक्यमतभक्तो जिनायमरहस्यग्रहणार्थं कण्टेन यतीभूत्वा आचार्याणां पार्श्वे सिद्धांताध्ययनं कुर्वाणस्तेनैवाधीयमानसद्वेष्टेण धारिणामविशुद्धिद्वारादुर्भावात् सम्पत्त्वं प्राप्य शुद्धसाधुभूत्वा ह्यसिद्धं प्राप्त इतीत्यं ह्यरुचिर्लोकः ४। अथ बीजरुचिरुच्यते-बीजमिव बीजं यदेकमपि अनेकार्थबोधोत्पादकं वचनं तेन रुचिर्यस्य सः, यथा हि बीजं क्रमेणनेकबीजानां जनकं भवति, एवमात्मनोऽपि एकपदविषयिणी रुचिरनेकपदविषयिरुच्यंतराणांमुत्पादिका भवति, एवंविधरुचिमानात्मा बीजरुचिरुच्यते। अथवा जले वैलंबिदुवत्, यथा जलेकदेवगतोऽपि तैलंबिदुः समस्तं जलमाक्रामति, तथा सर्वैकदेशोत्पन्नरुचिरप्यात्मा तथाविधक्षायोपशमवशादग्रेषु तत्त्वेषु रुचिमान् भवति, स एवंविधो बीजरुचिर्ज्ञातव्यः ५। अथाभिगमरुचिरुच्यते-अभिगमो विशिष्टपरिज्ञानं तेन रुचिर्यस्य सः, एतावता येन श्रुतज्ञानमर्थमाश्रित्य विज्ञातं भवति सोऽभिगमरुचिर्बोध्यः, श्रुतज्ञानं हि आचाराद्यभाति औपपत्तिरुदुर्पागानि उत्तराध्ययनादिप्रकीर्णकानीति ६। अथ विस्ताररुचिरुच्यते-विस्तारः सकलद्रष्टव्यभागां नयैः पर्यलोचनं तेन परिवृत्ता रुचिर्यस्य सः, अयमर्थः-येन किल पणां द्रव्याणां सर्वपर्यायाः सर्वैः प्रत्यक्षादिप्रमाणैः सर्वैश्च नैममादिमयप्रकारैर्यथातथं विज्ञाताः सति न विस्ताररुचिर्बोध्यः ७। अथ क्रियारुचिरुच्यते-क्रिया मम्यक् संयमानुष्ठानं तत्र रुचिर्यस्य सः, एतावता यस्य भावतो ज्ञानदर्शनचरित्राचाराद्यनुष्ठाने रुचिरास्ति स क्रियारुचिर्बोद्धव्यः ८। अथ संक्षेपरुचिरुच्यते-संक्षेपः संक्षेपस्तत्र रुचिर्यस्य सः, विस्तारार्थापिरिज्ञानादिति हेतोः, अयं भावः-यो हि जिनप्रणीतप्रवचनेषु अकुशलः सोऽगतादिक्लेशानामनमिलणी च मन् संक्षेपेणैव चिलातीपुत्रवदु-

पशुमविवेकसंवराभिधपदत्रयेण तत्त्वरुचिमावाप्नोति स संश्लेषरुचिर्बोध्यः । अत्र चिलातीषु द्रष्टृत्वात्तस्तु ग्रसिद्ध एव ९ । अथ धर्म-
रुचिरुच्यते-धर्मे अस्ति कायधर्मो श्रुतधर्मादौ वा रुचिर्यस्य सः, एतावता यो जीवो जिनेश्वरोक्तं धर्मास्तिकायादीनां गत्युप-
भक्तत्वादित्यभावमगमग्रविष्टाद्यागसत्स्वरूपं वा सासायिकादिचरित्रधर्मो वा श्रद्धाति स धर्मरुचिर्ज्ञातव्यः १० । अत्र हि पृथक्
उपाधिभेदेन सम्यक्त्यभेदकथनं शिष्यव्युत्पादनार्थं, अन्यथा तु निसर्गोपदेशयोरधिगमादौ वा क्वचित्केषांचिदंतर्भावोऽस्ये-
वेति । यच्चेह सम्यक्त्यस्य जीवादधिकत्वेनाभिधानं तद् गुणगुणिनोः कथंचिदभेदज्ञापनार्थमित्युक्तं दशविधं सम्यक्तत्त्वम् ॥

अथ सर्वेष्वपि धर्मकृत्येषु सम्यक्तत्त्वस्यैव प्राधान्यं प्रदर्शयते--

सम्मत्तमेव मूलं, निदिष्टं जिणवरोहिं धम्ममस्स ।

एवं पि धम्ममकिञ्चं, न तं विना सोहए नियमा ॥ १२ ॥

स्पष्टार्थः, इदमत्र तात्पर्यं-अस्मिन्नापासंस्तारे बहुतरभ्रमणेन खिन्नीभूतैर्यव्यात्मभिस्तावदुक्तस्वरूपचिद्युद्धसम्यक्तनपुक्ता
स्वात्मभूमिर्विधेया, यतो विद्युद्वात्मभूमौ निहितं यत् सर्वमापि सद्धर्मकृत्यं ग्रभासाचित्रकरणिक्रमितभूमौ चित्रमिवासाधारणशोभां
विभर्ति, आत्मद्युद्धिं विना तु किमपि सत्कृत्यं न शोभते । अतो मयैस्तत्रैव यतितव्यमिति । पूर्ववृत्तप्रभासाचित्रकृद्द्रष्टांतस्त्वयं-

अस्मिन् जंबूद्वीपे भरतक्षेत्रमध्यगतं बहुलरुचिरस्ववल्लुहसुंदरं जिनभांदिरश्रेणिविभ्राजितं विविधनागगुनानागादिपादपोषेतप्र-
चुरतरोपवनविराजितं साकंतां नाम नगरमासीत् । तत्र निखिलरिपुषुधोन्मूलने महाबलसदृशो महाबलो नाम राजा विराजः ।

अथैकदा आस्थानमण्डपोपविष्टः स भूषतिविधिवद्ब्रह्मकं स्वदूतं प्रतीत्यं पप्रच्छ-‘सो मम राज्ये राजलीलोचितं किमपि वस्तु न ह्यस्ति ?’ तदा स ग्राह-‘स्वामिन् ! मयद्राज्येऽन्यत्सर्वमप्यस्ति परमेष्ठा नयनमनोहारिविचित्रचित्रालंकृता राजलीलो-
चिता चित्रमभा नास्ति’ । अथैतद्वचः समाकर्ण्य अतिकुतूहलपूरितमनस्कं राज्ञा वरमंत्रिणमाहूय त्वरितं चित्रसभां कारयस्वे-
त्यादिष्टं, मंत्रिणापि स्वामिनियोगं शिरसि निधाय शीघ्रं दीर्घतरविशालशालोपेता बहुविधरचनाविराजिता महासभा निर्मा-
यिता, ततो राज्ञा विमल १ प्रभासा २ भिषानौ चित्रकर्मनिपुणौ द्वौ चित्रकरो आहूतौ । सा समा चाधार्थविभागेन विभज्य
ताभ्यामर्पिता, मध्ये च यवनिकां दत्त्वा राज्ञा तावेवमुक्तौ-‘सौ युवाभ्यामन्योऽन्यं चित्रकर्म कदापि न प्रेक्षणीयं, निजनिज-
मन्यनुसारेण सम्यक् चित्रं चित्रयितव्यं च ।’ ततो द्रव्यपि तौ अहमहमिकया सम्यक् चित्रकर्म कर्तुं लग्नौ, एवं च कार्यं कुर्व-
तोस्तयोर्यावत् पण्मासा गतास्तावदुत्सुकेन राज्ञा तौ पृष्टौ, ततो विमलेनोक्तं-स्वामिन् ! मदीयो भागस्तु निष्पन्नोऽस्ति, तदा
राज्ञा सद्यस्तत्रागत्य, विचित्रविच्छिन्निचित्रितमद्भुतं तं भूमिभागं विलोक्य संतुष्टेन सत्ता बहुतरङ्ग्यादिप्रदानेन तस्योपरि
महाप्रसादो विहितः । तदनन्तरं प्रभासाय पृष्टं तदा स ग्राह-स्वामिन् ! मया तु अद्यापि चित्रारम्भोऽपि न कृतोऽस्ति, किं तु
तद्भूमिसंस्कार एव विहितोऽस्ति । अथ नृपेण स भूमिसंस्कारः कीदृशगति विमृश्य, यावन्मध्यस्था यवनिकाऽपनीता तावत्तत्र
भूमौ सर्वशेषपरम्यं सुचित्रकम दृष्टं, ततो राज्ञा स मणितो-रे त्वं किमस्मानपि विप्रतारयसि ? इह तु साक्षाच्चित्रं विलोक्यते ।
स ग्राह-स्वामिन् ! एष प्रतिविवसंक्रमो विद्यते, न तु चित्रं, अवैतदुत्त्वा तेन पुनरापि परिच्छद् प्रदत्ता, ततो नृपेण तां
केवलां भूमिं दृष्ट्वा विस्मितेन सत्ता पृष्टं-त्वया कथमीदृशी भूमिः कृता ? तेनोक्तं-देव ! ईदृग्भूमौ चित्रं सुस्थिरं भवति,

वर्णानां कान्तिरधिकं स्फुरति; उल्लिखितरूपाणि पुनर्विज्ञेयतः शोभां विभ्रति, प्रेक्षमाणजनानां भावोल्लासो भवति । अथैवं श्रुत्या तद्विवेकेन तुष्टो नृपस्तस्योपरि अतीव प्रसादं कृतवान्, एवं चोक्तवान्—एषा मे चित्रसभा एवभूतैव सती अपूर्वप्रसिद्धिमती भवतादित्यत एवमेव तिष्ठतु इति । अत्र चैप उपनयः—यदत्र साकेतपुरं स तु अतिमहान् संसारः, यथ महाबलो राजा सः सम्यगुपदेष्टा आचार्यः, या हि सभा सा मनुष्यमतिः, यथ चित्रकरः स भव्यजीविः, या च चित्र-सभाया भूमिस्तत्सम आत्मा, यथ भूमिसंस्कारस्तत्सम्यक्त्वं, यदत्र चित्रं स धर्मः, यानि च नानाविधचित्ररूपाणि तानि बहुविधग्राणालिप्तविरत्नदिव्यतानि, ये तत्र चित्रोदीपकाः शुक्लादिवर्णस्ते धमशोभाविधायिनो विविधा नियमाः, योऽत्र भावोल्लासस्तस्माद्विधीयमिति ॥

एवं प्रभासाभिधचित्रकृद्भूत, कार्यात्मभूमिविविधविशुद्धा । येनोच्चलं कर्मविचित्रचित्रं, शोभासन्यप्रतिमां दधति ॥ १ ॥

॥ इति ग्रन्थासचित्रकारकथा ॥

एतेन सर्वधर्मकार्येषु सम्यक्त्वस्य प्राधान्यं दर्शितं, सांप्रतं पुनर्विस्ताररुचिसत्त्वानामुपकारार्थं तत्सम्यक्तत्वमेव सप्त-
वष्टिमेदैर्विमान्वयते—

चउत्सद्वहण ४ तिलिंगं ३, दसविणय १० तिसुद्धि ३ पंच गयदोसं ५ ।

अट्टपभावण ८ भूतण ५, लखण ५, पंचविहसंजुत्तं ॥ १३ ॥

छविहजयणा ६ गारं, छम्भावण ६ भावियं च छष्टाणं ६ ।

इय सत्तसट्ठि ६७ लल्लवण-भेयविसुद्धं च संमतं ॥ १४ ॥

न्यास्या-परमार्थसंस्तवः १ यमार्थज्ञातुसेवनं २ व्यापन्नदण्डनवर्जनं ३ कुदण्डनवर्जनं ४ चेति चत्वारि श्रद्धानानि ४ । दुष्टाया १ धर्माग २ वैयाद्यस्य ३ रूपाणि त्रीणि लिङ्गानि ३ । अहम् १ सिद्ध २ चैत्य ३ श्रुत ४ धर्म ५ साधुवर्गा ६ चार्यो ७ पाध्याय ८ प्रवचन ९ दर्शनानां १० भक्तिबहूयानादिदक्षया विनयः १० । जिन १ जिनमत २ जिनमतस्थितसाध्यादि ३ त्रितयादपरस्यासारत्त्वचिन्तनमिति तिस्रः सुद्वयः ३ । शंका १ कांक्षा २ विचिकित्सा ३ कुदृष्टिप्रदंसा ४ तत्परिचय ५ धेति पंच दूषणानि ५ । प्रवचनी १ धर्मकधी २ वादी ३ नैमित्तिकः ४ तपस्वी ५ प्रज्ञात्यादिविद्यावान् ६ चूर्णाजनादिसिद्धः ७ कवि ८ धेति अष्टौ प्रभावकाः ९ । जिनशासनकौशलं १ प्रभावना २ तीर्थसेवा ३ स्थैर्यं ४ भक्ति ५ धेति पंच भूषणानि ५ । उपशमः १ संवेगो २ निर्बो ३ अनुकंषा ४ आस्तिक्यं ५ चेति पंच लक्षणानि ५ । परमार्थिकादिबंदन १ तमस्करणा २ लपन ३ संलपना ४ सनादिदान ५ गंधधुष्पादिप्रेषण ६ वर्जनलक्षणाः षट् यतनाः ६ । राजाभियोगो १ गणभियोगः २ ब्रह्माभियोगः ३ सुखाभियोगः ४ कांतारवृत्ति ५ गुरुनिग्रह ६ धेति षडाकाराः ६ । इदं सम्यक्तत्वं चारित्र्यधर्मस्य मूलं १ द्वार २ प्रतिष्ठान ३ आधार ४ भाजन ५ निधि ६ सखिगं कीर्तितमित्येवं चिन्तरूपाः षट् भावनाः ६ । अस्ति जीवः १ स च नित्यः २ स पुनः कर्माणि करोति ३ कृतं च वेदयति ४ अस्ति चास्य निर्वाणं ५ अस्ति पुनर्मोक्षो-

पायः ६ एतानि जीवास्तित्वादीनि षट् स्थानानि ६ । इत्येवं सप्तपद्या (६७) लक्षणभेदैर्विशुद्धं सम्यक्त्वं भवतीति गाथा-
द्वयार्थः, अथैते एव भेदा विस्तरेण व्याख्यायन्ते—

परमार्थास्तान्निजजीवादियदार्थास्तेषु संस्त्वः परिचयः, तात्पर्येण बहुमानपुरस्सरं जीवादियदार्थाविगमयाम्यास
इत्यर्थः, इदं प्रथमं श्रद्धानं १ तथा परमार्थज्ञानमाचार्यदीनां सेवनं भक्तिः, इदं द्वितीयं श्रद्धानं २ । तथा व्यापन्नं विनष्टं
दर्शनं सम्यक्त्वं येषां ते व्यापन्नदर्शना निह्वाद्यस्तेषां वर्जनं परिहार इदं तृतीयं श्रद्धानं ३ । तथा कुत्सितं दर्शनं येषां ते
कुदर्थनाः सौगतादयस्तेषां वर्जनमिदं चतुर्थं श्रद्धानं ४ । सम्यक्त्वं श्रद्धीयतेऽस्तीति प्रतिपद्यते एभिरिति श्रद्धानानीमानि चत्वारि
प्रीक्तानि । सम्यग्दर्शनिना हि स्वगुणविशुद्धिकारकं परमार्थसंस्तवादिकं सर्वदैव समाचरणीयम् । तथा दर्शनमालिन्पहेतुभूतो
व्यापन्नदर्शनादिसंसर्गस्तु परिवर्जनीयः, अन्यथा ऋतस्सुधासन्निभमपि गंगोदकं यथा लवणोदसमुद्रसंसर्गात्सिद्धो लवणत्वमा-
सादयति, तथा सम्यग्दर्शित्वादि गुणहीनसंसर्गादिरूपत्वं भजतीति तात्पर्यं । अथ लिंगत्रयं व्याख्यायते—श्रोतुमिच्छा शुश्रूषा
सद्रोषहेतुधर्मशास्त्रप्रणयान्छेत्स्वार्थः, अयं भावः—यथा कोऽपि सुखी विदग्धो रागी तत्क्षणं पुमान् प्रियकांतायुक्तः सन्
सुरगीतं श्रोतुमिच्छति ततोऽप्यधिकतमा सिद्धांतशुश्रूषा सम्यक्त्वं सति भव्यानां भवतीति । इदं प्रथमं लिंगं १ । तथा धर्म-
शास्त्रादिस्तत्र यो रागोऽनुरागः स धर्मरागः, इदमत्र तात्पर्यं—यथा कोऽपि क्रांतासतीतो दुर्गतो बुधुक्षाधीनशरीरो ब्राह्मणो
घृतपूरान् भोजयामिच्छति, तथा सम्यक्त्वतो जीवस्य तथाविधकर्मदोषतः सदनुष्ठानादिधर्मं कर्तुमशक्तस्यापि तत्र धर्मोऽल्य-
र्थमभिलाषो भवतीति द्वितीयं लिंगं २ । तथा देवगुरुणां वैरादृश्ये नियमः, अयमर्थः—देवा आराध्यतमा अर्हन्तो गुरवश्च

पर्वोदेन्द्रा आनागदपन्नेषां वैषावृत्ते यथाशक्ति पूजारिआम्नादौ नियमः श्रेणिरादिवत् अश्वं कृत्तव्यतांगीकारः,
न च गम्यन्ते मति गमि । यथा श्रेणिश्रेणिविमानपि प्रतिदिनाष्टोत्तरशतव्यनिपपन्नस्यार्णयवस्यस्तिक्रदांरुनादि देवपूजादौ
नियमं प्रीकृतान्, नष्टुप्यप्रमात्राण तीर्थरुनाभरुमार्गोणिविवान् । एवमन्येरापि भव्यैरत्र कार्ये यतित्वं । इदं तृतीयं
स्ति ३ । एवं दुश्पादिभिर्गिरिभिः सम्यक्तत्तुप्यप्रमस्तीति निधीयते इति भावः ॥

अथ दृग्गथा विनयो व्याख्यायने-अहंनस्तीर्थरुः १ मिद्राः क्षीणाष्टकर्ममलपटलाः २ चैत्यानि जिनेद्रप्रतिमाः ३
श्रुतमानाराधायामः ४ धर्मः क्षांत्यादिरूपः ५ माधुवर्गः श्रमणममृद्दः ६ आचार्याः षट्त्रिंशद्गुणधारका गणनायकाः ७
उपाध्यायाः द्वादशपटलाः ८ श्रमिकी जीरादित्तमिति श्रमन्तं तंघः ९ मध्यभर्गमं मध्यक्तं १० तदभेदोपचारात्
गम्यपन्नानपि दर्शनमुच्यते । एवं प्राणपि यथासंभवं वाच्यं । एतेषु अर्हदादिषु द्वादश स्थानेषु भक्तिभिर्मुलगमनानमनप्रदा-
नादित्थानां शास्त्रमतिपत्तिः १ । ब्रह्ममनो मनसि निर्भरा प्रीतिः २ । वर्णनं तु तेषामविश्वगुणोत्कीर्तनादि ३ । तथाऽवर्णया-
दर्जनमभ्यासपरिहारोद्गहगोपनादि ४ । आद्यावनापरिहारो मनोवाक्कायैः प्रतिहृतप्रवृत्तेर्निषेधः ५ । एष द्वादस्थानलिप-
यत्तादशांशो दर्शनविनयो द्रष्टव्यः, अयं हि मध्यक्त्वे मति श्राद्धभवतीत्यतो दर्शनविनय इति निर्दिष्टः । अयं विनयस्य
दर्शनं देव यन्मृतीयो भेदश्चात्यविनयः प्रोक्तस्तत्र चैत्यानि जिनिर्विधानि, तानि च कृतिविधानि किंस्वरूपाणि च संती-
त्यामस्य तद्वेदादि प्रदर्शने-

भक्ती १ मंगलचंद्रय २, निस्सकड ३ अनिस्सचेइए चावि ४ ।

सासयचेइय पंचम ५-मुवइहं जिणवरिदिहि ॥ १५ ॥

व्याख्या—श्रीजिनवेद्वेः पंचधा चैत्यमुपदिष्टं, तत्र गृहे यथोक्तलक्षणाद्येता प्रतिदिनं त्रिकालपूजावंदनाद्यर्थं कारिता या जिनप्रतिमा तन्मूर्तिकचैत्यं, तथा गृहद्वारोपरिचर्चित्तियकाष्टस्य मध्यभागे निष्पादितं यज्जनविंबं तन्मंगलचैत्यं, मथुरायां हि नगरी गृहे कृते मंगलनिमित्तमुत्तरेण प्रथमं जिनप्रतिमा प्रतिष्ठाप्यते, अन्यथा तद् गृहं पतेत्। श्रुक्तं श्रीसिद्धसेनोच्चार्यैः—

जग्मि सिरिपत्तपडिम्, संतिकए करइ पडिगिहदुवारे । अल्ल बि जणा पुरिं तं, मधुरमघन्ना न पेच्छतीति ॥ १ ॥

तथा पररुस्यापि गच्छस्य सत्कं चैत्यं भवति तन्निश्राकृतचैत्यं, तत्र हि तद्रज्ज्वीया आचार्यादय एव प्रतिष्ठादिकार्येषु अधिक्रियन्ते, अन्यः पुनस्तत्र प्रतिष्ठादिकं कर्तुं न लभते इत्यर्थः, तथाऽस्माद्विपरीतमनिश्राकृतचैत्यं यत्र सर्वेऽपि गणनायकादयः पदधारकाः प्रतिष्ठाप्रालोचनादिकार्यं कुर्वन्ति, यथा शत्रुसंयमूलचैत्ये, तत्र हि सर्वसूरीणां प्रतिष्ठाधिकारित्वादिति । तथा पंचमं सिद्धापतनं द्वाभ्रतजिनचैत्यमिति ५ । अथवा प्रकाशंतरेण पंच चैत्यानि भवन्ति, तथाहि—नित्य १ द्वित्रिधर्मकिकृत २-३ मंगलकृत ४ माधर्मिक ५ भेदात् पंचधा चैत्यानि । तत्र नित्यानि शाश्वतचैत्यानि, तानि च देवलोकानि चोध्यानि, तथा भक्तिकृतानि भस्मादिभिः कारितानि, तानि च निश्राकृतानि अनिश्राकृतानि चेति द्वेधा, तथा मंगलार्थं कृतं मंगलकृतं चैत्यं, तन्मथुरादिषु उत्तरेण प्रतिष्ठापितं । तथा वारत्तकमुनेः पुत्रो रम्ये देवगृहे स्वपितुर्मूर्त्तिमकार्षीत् तत्साधर्मिकचैत्य-

मिति । अस्य भारार्थस्तु कथनमादवसेयस्तर्चेदं—

वारचक्रं नगरं, अथयसुनो राजा, तस्य च वारचक्रो नाम सुबुद्धिनिधिवती । स चैकदा ग्रामान्तरादागतेन केनचित्प्रा-
चूर्णकेन मह वाचा कुराणः स्वकोयमन्वारणभूय उपविष्टोऽस्ति । तस्मिन्नुपमरे एको धर्मयोगनामा महायुनिभिर्भिक्षाग्रहणार्थं
तस्य गृहं प्रविष्टः, तद्भार्या च तस्मै भिक्षादानार्थं घृतसद्विभित्तिवैरीभूतं पात्रमुत्पाटितवती, अत्रांतरे च कथमपि तद्भा-
जनत्वं लब्धमिथितो घृतविदुर्भूमौ पतितः, ततस्तं दृष्ट्वा स महात्मा धर्मयोगमुनिर्भगवदुपादिष्टभिक्षाग्रहणविधौ कृतोद्यमः सन्
छादितदोषदुष्टा इयं भिक्षा, तस्मान्मे न कल्पते, इति मनसि विचार्य भिक्षामगृहीत्वा गृहाद्विनिर्गमः । वारचक्रमंत्रिणा च
मन्त्रारणस्थितेन दृष्टो भगवन्निर्गच्छन्, चिंतितं च चित्ते कथमेनेन मदीया भिक्षा न गृहीता ? इत्येवं यावच्चिंतयति ताव-
त्तस्य भूमौ निपतितस्य त्वंदयुक्तघृतविदोरुपरि मक्षिकाः संमिलिताः, तायां च भक्षणाय प्रधाविता गृहगोधिका, तस्या
पथाय प्रधावितः सरस्तस्यापि च भक्षणाय प्रधावति स्म मज्जारी, तस्या अपि हननाय प्रधावितः प्राचूर्णकस्य ध्या, तस्यापि
च प्रतिद्वंद्वी प्रधावितोऽन्यो गृहधानस्ततो द्यौरपि तयोः शुनोरभूत्परस्परं युद्धं । तदनंतरं निजनिजशुनरूपराभयपीडनया च
प्रधावितौ मंत्रिप्राचूर्णकयोः सेवकौ, ततस्तथोरपि अन्येऽन्यभूत् लकुटात्लकुटि महायुद्धं, दृष्टं चैतत्सर्वमपि वारचक्रमंत्रिणा,
ततस्तं युद्धं निगार्य चिंतितं च घृतादंविदुर्भात्रेऽपि भूमौ पतिते यत् एवंविधाऽधिकरणप्रवृत्तिरभूत् तत् एवाधिकरणमीतुर्भग-
वान् भिक्षां न गृहीतवान् । अहो ! सुदृष्टो भगवता धर्मः, को नाम भगवंतं वीतरागं विना एवंविधमपापं धर्ममुपदेष्टुं
ममर्थो भवति ? ततो ममापि म एव देवः सेव्यस्तदुक्तमेव चानुष्ठानं पालयितुमुचितमिति विचिंत्य, स मंत्री संतारमुत्पल-

विमुखः शुभस्थानोपगतः संज्ञातज्ञातिस्मरणो देवतापितसाधुवपस्त्वकालमेव गृहं त्यक्त्वा अन्यत्र विहारं कृतवान् । क्रमेण दीर्घकालं संयममनुपाल्य, कंठज्ज्ञानं ग्राप्य वारचक्षुर एव सिद्धिलक्ष्मीं शिष्याय । ततस्तद्वेषेण लेहाधूरितमानसेन सुदु-
दिना एकं रम्यं देवगृहं कारयित्वा स्वोदरमनुसंपोतिकापग्रिहधारिणीं स्वपितुः प्रतिमा तत्र स्थापिता, मन्त्रशाला च तत्र
प्रवर्जिता; सा च सार्धमिदंस्थलीति ग्राह्ये भण्यते । इति वारचक्षुश्चानकं माधर्मिकचैत्योपरि दर्शितं ।

एतेन पंचधा चैत्यान्युक्तानि । अर्धेतेषु पंचसु भक्तिरुतादिचतुर्विधचैत्यानां कृत्रिमत्वेन न्यूनाधिकभावसंभवात्संख्या-
नियमो नास्ति, शाश्वतजिनचैत्यानां तु नित्यत्वात् न विद्यते । अतस्त्रिभुवनस्थितानां शाश्वतजिनसंबन्धिनां देवगृहाणां
विधानां च संख्या 'कर्मभूमी' त्यादित्यवदनांतगतगायानुमारेणाभिधीयते, तद्वाधे च इमे—

संज्ञाणवइहस्सा, लब्ध्वा छप्पन्न अट्टकोडीओ ।
चउसय छायासीया, ति(ते)लुक्के चेइए वंदे ॥ १६ ॥
वंदे नवकोडिसयं, पणवीसं कोडिलब्धत्तेवन्ना ।
अट्ठावीससहस्सा, चउसय अट्ठासिया पडिमा ॥ १७ ॥

१ कर्मभूमिस्त्वित्तजगच्चित्तामणित्यवन्दने सप्रति इमे गाथे एतत्संख्यासूचिष्ठे न दृश्येते ।

न्यास्या—अथ ८ कोटयः, षट्पंचाश ५६ लक्षाणि, सप्तनवतिः ९७ महत्स्राणि चत्वारि शतानि षडशीतिथेति, एता-
वन्ति त्रैलोक्ये चैत्यानि संति, तान्यहं वंदे इत्यन्वयः ॥१६॥ तथा पंचविंशति २५ कोट्याधिका नवशत ९०० कोटयस्त्रिपंचाश-
५३ लक्षाणि अष्टाविंशति २८ महत्स्राणि चत्वारि ४ शतानि अष्टाशीति ८८ श्रेति, एतावत्यः आश्वतजिनचैत्यानां मध्ये
प्रतिमाः संति ता अहं वंदे ॥१७॥ इति माथाद्वयार्थः । अथ विभुवने उक्तप्रमाणानि आश्वतजिनभवनविधानि यथा संति तथा
दृश्यते—तत्राश्लोके दक्षिणोत्तरभागवस्थितेषु भवनपतीनां द्युसु निकायेषु सर्वसंख्यया सप्त ७ कोटयो द्वासप्तति ७२ लक्षाणि
च भवनानि संति, प्रतिभवनं च एकैकचैत्यमद्भावेन अश्लोके चैत्यान्यपि सर्वाणि द्वासप्तति ७२ लक्षाधिकसप्त ७ कोटिप्रति-
तान्येव भवन्ति, तैस्यातगतविधानि तु सर्वसंख्यया अष्टशत ८०० कोटयस्त्रयस्त्रिंश ३३ त्कोटयः षट्सप्तति ७६ लक्षाणि च संति,
प्रतिचैत्यमष्टोत्तरशतविषमद्भावात् । अथ तिर्यग्लोके तान्नमेरुरूपके पंचाशीति ८५ शैत्यानि, तथाहि—श्रुतिमेरु चत्वारि चत्वारि
वनानि, प्रतिवनं च चतुर्दिशु चत्वारि चैत्यानि, पुनः प्रतिमेरु एकैका चूलिका, तदुपरि चैकैकं चैत्यं, एवमेकैक-
स्मिन् मेरौ सप्तदश सप्तदश चैत्यानि, ततः सर्वमीलने जातानि पंचाशीति ८५ प्रमितानि । तथा प्रतिमेरु विदिग्भागे चतुर्णां
चतुर्णां मद्भावात् विंशति २० गर्वदंतगिरयः संति, तदुपरि च विंशति २० शैत्यानि, तथा पंचसु देवकुलसु पंचसु चतुर्लसु
वंशाल्पलीप्रभृतयो द्यु वृक्षाः संति, तत्र च द्यु चैत्यानि, तथाशीति ८० वंशस्कारगिरयः संति । प्रतिमहाविदेहं षोडश-
षोडशगंस्थानां सट्टावात्, तेषामुपरि चाशीति ८० शैत्यानि । तथा प्रतिमहाविदेहं द्वात्रिंशद् द्वात्रिंशत्सट्टावेन, पुनः प्रति-
भरतं प्रत्येखतं चैकरुमद्भावेन मत्स्य १७० धैकैकशतसंख्या दीर्घवैतालव्यगिरयः संति, तेषु च सप्तत्य १७० धैकैकशतप्रति-

तान्येव चैत्यानि । तथा जंबूद्वीपे पण्णां मद्भावेन, घातकीखंडे पुष्करादे च द्वादशद्वयसंख्यानां मद्भावेन त्रिशत्य-
मिताः कुलगिरयः संति, तेषु च त्रिंशदेव ३० चैत्यानि । तथा घातकीखंडे पुष्करार्धे च द्वौ द्वौ इषुकारगिरी विद्येते,
तेषां चतुर्णामुपरि चत्वारि ४ चैत्यानि । तथा समयक्षेत्रसीमाकारिमानुचरपर्वतोपरि चतुर्दिशु चत्वारि चैत्यानि, तथा
नंदीक्षरो नामाष्टमो द्वीपस्तत्र द्वापंचाश ५२ चैत्यानि । तथाहि—पूर्वस्यां दिशि नंदीक्षरस्य मध्यदेशे अंजनवर्णाऽन
नगिरिस्ति, तस्य चतुर्दिशु चतसृणां वार्यानां मध्यस्थाश्चत्वारः क्षेत्रवर्णा दधिसुखगिरयः संति, तथा तस्यैव चतुर्विं-
दिशु द्वयोर्द्वयोः मद्भावेन अष्टशल्या स्तुवर्णा रतिकरपर्वताः संति, एतन्मीलेन पूर्वदिभागे जातास्त्रयोदश, एवं दक्षि-
णोत्तरपश्चिमासु तिसृष्वपि दिशु उक्तनाम्नामेव त्रयोदशत्रयोदशगिरीणां मद्भावेन गवमीलेन जाता द्वापंचाश ५२ द्विरस्य
सेषामुपरि एकैकमद्भावाद् द्वापंचाशदेव चैत्यानि । तथा एकादशे कुंडलद्वीपे चतुर्दिशु चत्वारि चैत्यानि, तथा त्रयोदशे
तथ्यकद्वीपेऽपि चतुर्दिशु चत्वारि चैत्यानि, एवं सर्वमंकलनया तिर्यलोके त्रिपक्षाधिकचतुःशत ४६३ चैत्यानि जातानि,
तत्रैतत्तर्गतविधानि तु चतुर्सीधकानि पंचाशत्सहस्राणि (५०००४) मंति । इहापि प्रतिचैत्यमष्टोत्तरशतविचमद्भावात् ।
अथोर्ध्वलोके गौधर्मदेवलोकादारम्यानुचरपंचकं यावत् चतुरशीति (८४) लक्षाणि सप्तनवतिः (९७) सहस्राणि त्रयो-
विंशति (२३) अ निमानानि संति, प्रतिविमनं चैकैकचैत्यमद्भावेन चैत्यान्यपि सर्वाणि सप्तनवति ९७ सहस्राधिक-
चतुरशीति ८४ लक्षाणि त्रयोविंशति २३ श्रेव भवति, तन्मध्यगतविधानि तु एकनवतिः ९१ कोटयः पट्मसति-
(७६) लक्षाणि अष्टमस्रतिः ७८ सहस्राणि चत्वारि ४ शतानि चतुरशीति ८४ अ भवति, अत्रापि प्रतिचैत्यमष्टोत्तर-

प्रतस्मिन्मद्वारात् । इत्येवं लोकाग्रस्थितानां आश्रयतनसंबन्धिनो चैतानां विधानां च भंज्यामीलने 'मत्तान्णवद्दसहस्से'
स्यादिधाद्वयोक्ता मर्वापि संख्या मण्यते इति । इह किल चैत्यविधानमविसर्वादिस्थानान्याश्रयैषा संख्या दर्शिता,
हेति तु आचार्या मिरमादस्थानान्यप्याश्रयानंतरोक्तमस्यापेक्षयाधिकतरचैत्यविवसंख्यां प्रतिपादयति । यदुक्तं संयाचा-
र्यास्मि चैत्यपदं न भाष्यपृष्ठौ—

गगकोटिलक्षलक्षितपरि, अहो य तिरिह दुतीमणसयरा । चुलसी लक्ष्मा सगनवद्, महसतेवीसुवरि लोए ॥ १ ॥

नंतरमकोटि सयकोटि, गुणनवद् मही लक्षल अहलोए । तिरिह तिलक्ख तेणवद्, सहस पडिमा दुसयचत्ता ॥ २ ॥

भारतं कोटिमयं, चउणवद्दलक्ख महम चउयाला । मत्त मया सद्धिजुआ, सामयपडिमा उवरि लोए ॥ ३ ॥ इति ।

व्याख्या—सप्त ७ कोटयो द्वासप्तति ७२ लक्षणि च अघोलोके चैत्यानि संति, प्रतिभवनमेकैकसद्भावात् । अथ तिर्य-
ग्लोके द्वात्रिंशच्छतानि पंचसप्तत्यधिकानि ३२७५ चैत्यानि संति । तथाहि—पंचमेरुवृक्षतगजदंतशिरिजं धूम्रात्मल्यादिबृहदश-
काशीतिमस्कारगिरिमत्तयधिरुक्षतदीर्घं ताड्यागिरिं त्रिशतकुलगिरिचतुरिणकारगिरिमानुचरगिरिसिंदीश्वरकुंडलरुक्काभिधा-
नेषु अरिसंवादित्यानेषु त्रिषष्ट्यधिकानि चत्वारि शतानि ४६३ चैत्यानि प्रागुक्तीत्येव बोधयति । अथ शिष्टसंख्यानि तु
चैत्यानि तिसंवादित्यानेषु विंधते । तद्यथा—मेरुपंचकापेक्षया पंचसु मद्रशालवनेषु अष्टाष्ट कारिकृतानि संति, तदुपरि च
प्रायेमेरुसंख्याकारेण चत्वारिंश ४० चैत्यानि, तथा अशीत्याधिकविंशत ३८० संख्येषु गंगामिध्यादिनदीप्रपातकुंडेषु
त्रीणि शतानि अशीतिश्चैव चैत्यानि । तथास्तीति ८० संख्येषु पद्मद्रहादिषु अशीति ८० चैत्यानि, तथा मसति ७० संख्यासु

गंगादिमहानदीषु सप्तति ७० शैत्यानि, तथा पंचसु देवकुलसु पंचसु उत्तकुलसु च दश १० चैत्यानि, तथा सहस्रसंख्येषु
 कंचनगिरिषु सहस्रं १००० चैत्यानि, तथा विंशति २० संख्येषु यमलगिरिषु विंशति २० शैत्यानि, तथा विंशति २० संख्येषु
 वृचवैताद्वयेषु विंशति २० शैत्यानि, तथा जंघुशाल्मल्यादिषु दशके दश चैत्यानि संति, तानि च प्राग्विंशत्वादिचैत्य-
 गणनायां गृहीतान्येव, परं तत्परिकरभूताः पृथक् ६० विक्रमादश ११ शतपरिमिता ये लघुजंघुशाल्मल्यास्तेषु तावत्संख्या-
 न्येव ११६० चैत्यानि संति, तेषामत्र ग्रहणं, तथा द्वात्रिंशत्संख्यासु राजधानीषु द्वात्रिंशच्चैत्यानि, एतद्विंशत्वादिस्थानगतसर्व-
 चैत्यसंख्यामीलने द्वे सहस्रे अथौ श्रुतानि द्वादश २८१२ चैत्यानि जातानि । एवमविंशत्वादिविंशत्वादिस्थानद्वयगतसर्वचैत्य-
 संख्या यदा संमील्यते तदा द्वात्रिंशच्छ्रुतानि पंचमस्त्यधिकानि ३२७५ भवन्ति । अथोर्ध्वलोके चतुरशीति ८४ लक्षानि मप्त-
 नवति ९७ सहस्राणि त्रयोविंशतिश्च २३ चैत्यानि, प्रतिविमानमेकैकमद्भावात् । इति ग्रथमगारार्थः ॥ १ ॥

अथ गाथाद्वयेनोक्तचैत्येष्वेव क्रमेण विवसंख्या यथा-अधोलोके त्रयोदश १३ शतकोटश्च एकोननवति ८९ कोटयः पट्टि ६०
 लक्षानि च प्रतिमाः संति, प्रतिचैत्यमशीत्यधिकैकशतविवस्वीकारात् । तथा तिर्यग्लोके त्रीणि ३ लक्षानि त्रयोनवतिः ९३
 सहस्राणि द्वे २ शते चत्वारिंश ४० च प्रतिमाः संति । कुत इत्याह-नंदीश्वरलचक्रकुंडलद्वीपमतपट्टिचैत्येषु प्रत्येकं चतुर्विंश-
 त्याधिकैकशत १२४ विवसंख्यास्वीकारात् । शेषस्थानगतद्वापंचात्र ५२ दधिकमप्तविंशति २७ शतचैत्येषु (तथा पूर्वोक्तेषु
 त्रिपट्ट्याधिकचतुःशतचैत्येषु) च प्रत्येकं विंशत्याधिकैकशत १२० विवस्वीकारात् ॥ २ ॥ तथा उपरिलोके द्वापंचात्र ५२
 स्कोत्यधिकमेकं कोटिशतं चतुर्णवति ९४ लक्षानि चतुश्चत्वारिंश ४४ सहस्राणि मप्त ७ श्रुतानि पट्टि ६० अथ १५२९४४७६०

आश्वतप्रतिमाः संति । द्वादशकल्पसत चैत्येषु प्रत्येकमशीत्यधिकैरुशत १८० विवस्वीकारात्, नववैवेकपंचानुत्तरगतचैत्येषु च प्रत्येकं त्रिअन्यधिकैरुशत १२० विवस्वीकारात् । इति द्वितीयवृत्तीयप्राथम्यार्थः ॥ ३ ॥ अथ शास्त्रोक्तमेव सर्ववैत्यविब-
संन्यासप्रतिपादकं गाथाद्वयं यथा—

मवे नि अह ८ कोडी, लक्सा सगबन्न ५७ दुमय २०० अहनउया ९८ । तिरुयणवेइय वंदे, असंसुदहिदीवजोइयणे
॥ ४ ॥ पनरम १५ कोडिमयाइ, कोडी चायाल ४२ लक्ख अडवन्ना ५८ । अडवीस ३८ सहस्र वंदे, सासयजिण-
पडिम तिरुलोए ॥ ५ ॥ (अत्र गाथाद्वये संख्याधिक्यं वर्तते तत्संवंधी उल्लेखः प्रस्तावनायां दृश्यः)

सुप्रमार्थमिदं, नमर उदघणो द्वीपा ज्योतिष्कविमानानि व्यतस्नगराणि च असंख्यातान्येव
नैत्यानि संति, तान्याह वंदे इति गाथापंचमार्थः ॥ इह आक् करिरूटादीनां यद्विसंयादिस्थानकत्वमुक्तं तज्जंघूदीपप्रज्ञप्या-
दावेण स्थानेषु चैत्यानामनुक्तत्वात्, तथा च तदनुसारिणी क्षेत्रसमाप्तोक्तगाथा— ‘करिरूडकुडदहनइ, कुलंकचणजमलसम
वियडुसु । जिणभरणविसंयाओ, जो तं जाणंति मीयत्था ॥ १ ॥’ इति, तथा यत्प्राक् प्रतिचैत्यमटोत्तरशतसंख्यान्येव
दिशानि गृहीतानि, तदपि जंबूद्वीपप्रज्ञप्यनुसारेणैव । तथा च वैताल्यस्थसिद्धायतनकूटाधिकारे तत्संख्यं—

‘एत्थ णं महं एगे सिद्धाययणे पचत्ते, कोसं आपामेणं, अट्ठकोसं विक्खंभेणं, देसणं कोसं उट्ठं उच्चत्तेणं, जाव ज्जयां,
तस्म णं सिद्धायतणस्म तिदिंसं तथो दारा पवन्ना, ते णं दारा पंचयणुमयाइ उट्ठं उच्चत्तेणं, अट्ठइज्जाइं घणुसयाइं विक्खंभेणं,
तामतिंयं चेव पवेसेणं, सेआ वरक्खणगण्भियाणा, दासवण्णओ जाव वणमाला । तस्म णं सिद्धायतणस्स षट्ठसमरमणिजस्स

भूमिभागस्तु बहुमज्जादेसभागे, एत्थ णं महं एगे देवच्छंदए पन्नचे, पंचधनुसयाइं आयासविस्वमेणं, सातिरेगाइं पंचधनु-
 सयाइं उहुं उच्चत्तेणं सब रयणासए, एत्थ णं अहसयं जिणपडिमाणं जिणुस्सेहपमाणयेत्ताणं सक्खिवत्तं चिट्ठति, एवं जाव
 धूवकुडुच्छगा इति । 'अहसयं ति अष्टाधिकं श्रवमित्यर्थः । इह यावत्करणादिदं तासां वर्णनं-तासि णं जिणपडिमाणं इमे
 एयारूवे रण्णायासे पण्णत्ते, ते जहा-तवणिजमया हत्थतलयादतल, अंकामयाइं नखाइं, अंतो लोहिअक्खपडिसेकाइं, कण-
 गामइंओ जंघाओ, कणगामया जणू, कणगमया ऊरू, कणगामइंओ गायल्लीओ, तवणिजमया चुच्चुआ, तवणिजमयाओ
 नाभीओ, रिद्धामइंओ तोमराइंओ. तवणिजमया सिरिव्ज्जा, सिलप्पवालमया ओढा, फालिहमया दंठा, तवणिजमइंओ जीहाओ,
 तवणिजमया ताहुआ, कणगामइंओ नासिगाओ, अंतोलोहिअक्खपडिसेगाओ, अंकामयाणि अच्छीणि, अंतोलोहिअक्खपडिसे-
 गाइं, रिद्धामइंओ ताराओ, रिद्धामयाणि अच्छिपत्ताणि, रिद्धामइंओ ममुहाओ, कणगामया सबणा, कणगामइंओ णिलाडपट्टि-
 याओ, वयरामइंओ सीसपडीओ, तवणिजमइंओ केसंतकेसभूमीओ रिद्धामया उवरिसुद्धया इति '

अथ तासां जिनप्रतिमानां परिकरवर्णनं, यथा- 'तासि णं जिणपडिमाणं पिट्ठयो पत्तेयं पत्तेयं छत्तारपडिमाओ हिमरयकुं-
 धिदुप्पगासाइं सक्कोटिमल्लदामाइं धवलाइं आपवत्ताइं सलीलं धारेमाणीओ चिहंति । तासि णं जिणपडिमाणं उभओ पासे पत्तेयं
 पत्तेयं चामारधारपडिमाओ पन्नचाओ चंदप्पमवइरेवेल्लियनाणामणिरयणस्वच्चियचित्तादंओ सुहमरयदीहवालाओ संत्वंकुंदद-
 गरयअमयमदियेफेणपुंसंतिगामाओ चामराओ गहाय सलीलं वीइमाणीओ वीइमाणीओ चिहंति । तासि णं जिणपडिमाणं पुरओ
 दो दो नागपडिमाओ भूअपडिमाओ बिणजक्खपडिमाओ कुंढधागपडिमाओ सन्नित्वाओ चिहंति, ताओ णं सबरयणामइंओ

अथाश्रो जात्र पठिरुत्ताश्रो । तत्थ णं तामि णं जिणपडिमाणं पुरोओ अहमयं घटाणं, अहमयं भिगाराणं, एवं आयमाणं जाव
लोमहत्थपुक्कत्तेरीणं सोमहत्थपुक्कडलमाणं तेषुममुग्गाणं जात्र अज्जणममुग्गाणं अहमयं धूमरुद्धुग्गाणं चिट्ठंति इति । '

परं जंहुद्वारपगतमरसिद्वायत्तेनु श्रत्येकं जिनप्रतिमानामष्टाधिकं श्रुतमेवात्र पष्ठोपांमे प्रोक्तमस्ति । एतदनुसारेण च लोक-
प्रयत्नानि गेलेपयि सिद्वायत्तेनु श्रत्येकमष्टोत्तरश्रुतमेव प्रतिष्ठा अयमंतव्याः । अत एव च 'क्रमभूमीत्यादि' स्तोत्रेऽपि
एतेर तंतया स्वीकृतेति सुधीर्निर्दिभाव्यं । अत्र कश्चित्त्रेयसि-ननु भवद्विरित्यं चैत्यादिशंख्या प्रतिपादिता, परं यद्यधिक-
तंतया एव चैत्यादयो भविष्यति तर्हि न्यूनांख्याभिधाने महान् दोषः समुत्पत्स्यते इति, तत्रोच्यते-सत्यं, अत एव स्तो-
त्राति लोकरूपपर्याप्तमरुलआश्रताशाश्रतजिनचैत्यादिश्रुतिप्रतिपादिका 'जं किंचि नामतित्थं' इत्यादिका गाथा पठितास्ती-
त्यतो न कश्चिदोषः । तत्रतस्तु एतद्विर्णयं केवलिनो यदुश्रुता वा विदंति, न च विरादे कापि मिद्विरस्ति, सम्यग्दृष्टीनां हि
'तमेव मयं नीस्तं जं लिपेहि पवेइयं' इति वाक्यस्यैवोपादेयत्वादित्यलं विस्तरेण ।

अथ पितृगाथाविवादिस्थानद्वयमाश्रित्य प्रिसुवनस्थितानां शाश्वतजिनचैत्यानामुच्यत्यादिप्रमाणमभिधीयते-तत्र द्वादश-
देवलोकेषु नवश्रेयसकेषु पंचानुचारेषु तथा नंदीश्वरकुंडलचक्राख्ये द्वीपत्रये शानि जिनचैत्यानि तानि उच्यन्तेन द्वायमसत्तियो-
जनप्रमाणानि, आगामतो योवनैकशतप्रमितानि, पितृकंभतः पंचाशोजनमानानि । तथा कुलशिरिदेचक्रुत्तरकुलमेकजनगल-
दंतगिरिसंस्तारेषु सारमानुषचारेषु असुरादिदशभनिकायेषु च स्थितानां चैत्यानां पट्टप्रिअ ३६ घोजनानि उच्यन्ते, पंचाशद्यो-

१ 'अथापिसंयादिपधान्याभित्य' इति प्रतिद्वयपठः ।

जनानि दीर्घत्वं, पंचविंशतियोजनानि पृथुत्वं । तथा दीर्घवैशाख्येषु मेरुचूलिकासु [महानदीषु कुंडेषु] जंबूप्रभृतिवृक्षेषु [ध्रुववैशाख्येषु कांचनगिरिषु दिग्भ्रजगिरिषु द्रह्मेषु यमलगिरिषु] च यानि चैत्यानि तानि उच्चत्वेन चत्वारिंशदधिकचतुर्दश-
शतधनुःप्रमाणानि, दैर्घ्येण च एकस्रग्व्यूतमानानि, विष्कंभतस्तु अर्धगव्यूतप्रमितानि, [तथा राजधानीषु व्यंतरनगरेषु ज्यो-
तिष्काविमानेषु च स्थितानां चैत्यानां नगयोजनानि उच्चत्वं, सार्धद्वादशयोजनानि दीर्घत्वं, सप्तादष्ट योजनानि पृथुलत्वम-
स्तीत्यादि सर्वं सुधीर्भिर्वाच्यं] इह च नदीभिरलक्षकुण्डलद्वीपत्रयस्थायिनां षट् (६०) चैत्यानां प्रत्येकं चत्वारि चत्वारि
द्वाराणि संति । एतद्व्यतिरिक्तानां तु सर्वेषामपि आश्वतजिनचैत्यानां त्रीणि ग्रीष्मेव द्वाराणि बोध्यानि । किं च आश्वतजिन-
विधानि किल सर्वाण्यपि ऋतुभ्रमन् १ चंद्रानन २ वारिषेण ३ वर्द्धमाने ४ त्येतन्नामचतुष्टयेनैव भणितव्यानि, तथैनागमे
प्रतिपादितत्वादिति प्रीक्षा आश्वत [जिन] चैत्यसंबंधिवक्तव्यता । अथ भक्तिकृताद्यशाश्वतचैत्यानां गुणदोषादि व्यावर्ण्यते-
तत्र तावद्भाल १ नासा २ वदन ३ ग्रीवा ४ हृदय ५ नाभि ६ गुह्य ७ सक्थि ८ जानु ९ पिंडिका १० चरणादि ११ केषु
स्थानेषु वास्तुकादिग्रन्थोक्तप्रमाणसमन्वितं नयनश्रवणस्पर्शग्रांशुल्यादिसर्वविषयेष्वदूषितं समचतुरस्रसंस्थानसंस्थितं पर्यका-
सनेन कायोत्सर्गेण वा विराजितं सर्वगुह्यं विधिना चैत्यादौ प्रतिष्ठितं श्रीजिनविंबं पूज्यमानं सत् सर्वभक्त्यानां समीहि-
तार्थसंपादकं भवति । उक्तलक्षणविहीनं तु तदशुभार्थहृत्कत्वेन अपूज्यमेव बोध्यम् । तथा यथोक्तलक्षणोपेतमपि विंबं यदि
कथंचिद्वर्पयतादर्याक् स्वाययेषु दूषितं स्याच्चहि तदपि अपूज्यम् । यदि तु उच्चमण्डपविधिना चैत्यादौ स्थापितं विंबं वर्पयता-

ॐ एते पाठाः प्रतिद्वये न सन्ति । प्वमग्रेऽपि ज्ञेयम् ।

दृश्यं विरूपांगं व्यावृद्धा तत्पूजनेऽपि न दोषः । यदुक्तं—

यसिगमयाओ उद्धे, वे विं च उचयेहि संठाविं । विपलंगु वि पूजइ, ते विं निष्कलं न जयो ॥ १ ॥ ति

अत्र पुनरपि विग्रहः—मुखनयनमश्रीवाक्राष्टप्रभृतिप्रदेशेषु मनं मूलनायकविं सर्वथैव पूजयितुमयोग्यं, आधारपरिक-
रत्नाष्टनादिप्रदेशेषु तु संदितमपि तत्पूजनीयम् । तथा धातुलेपादिविं विरूपांगं सत् पुनरापि सखीक्रियते, काष्ठरत्नपाषाण-
मयं तु तत्संदिहितं सत्पुनः मखीकृतुमयुक्तमेव । तथाऽप्यंगा हीनया कृत्रोदरी वृद्धोदरी कृत्रहृदया नेत्रादिहीना ऊर्ध्वद्वय-
निर्पगृह्ण अधोमुखी रौद्रमुखी च प्रतिमा द्रुः । आंतभावाचानुत्पादकत्वेन नृपादिभयस्वामिनाशार्चनाश्रयोक्तं तापाद्यशुभार्थ-
दूरकत्वेन च मतामपूज्या उक्ता । यथोचितांगधारिका आंतदृष्टोऽजिनप्रतिमा तु सद्भावोत्पादकत्वेन आतिसौभाग्यवृद्ध्यादि-
शुभार्थप्रदायकत्वेन च नैवेद्य पूजनीया कथिता ।

अथ गृहस्थानां स्वगृहेषु आदृशी प्रतिमा पूजयितुमर्हा भवति तत्स्वरूपं दृश्यते—गृहस्थेन किल प्राग्दक्षितदोषविशुक्ता
एकांगुलाद्येकादशांगुलपर्यन्तोन्मानधारिका परिकरसंयुक्ता स्वर्णरूपरत्नचिचलादिभयी सर्वांगमुदरा जिनप्रतिमा स्वगृहे
संस्था । परिकरणोक्तमानेन च वर्जिता तथा पाषाणलेपदंताष्टुलहमयी चित्रलिखिता च जिनप्रतिमा स्वगृहे नैव पूजनीया ।

तदुक्तं—समपावलमुचाओ, लेवोवलकद्वंद्वलोहाणं । परिशारमाणराहियं, घंरिं न दु पूणं विं ॥ १ ॥ ति

तथा गृहप्रतिमानां पुस्तो चलिविस्तारो न कर्त्तव्यः, किंतु भावतो नित्यं स्तपनं, त्रिसंध्यमर्चनं च विधेयमिति ।
एकादशांगुलभ्योऽधिकप्रभाषा जिनमूर्चिस्तु शगादं पूजनीया, न तु स्वगृहे । तथा एकादशांगुलभ्यो हीनप्रभाषा

मूर्तिर्मलनायकतया ग्रामदे न स्वापनीषा, इति विवेकः । तथा विधिना जिनविवस्य कर्मणां कारयितृणां च नराणां सर्वदा नमस्त्रिभुवद्विभक्तौ, दारिद्र्यं दौर्भाग्यं कुलरीरं कुगतिः कुमतिरपमानता रोगः श्लोकश्रेण्यादयो दोषास्तु कदापि न भवन्तीत्यादि । अत्र हि जिनविचैत्यविचारे बहुतरं वक्तव्यमस्ति, तत्सर्वं महाग्रन्थाद्वगंतव्यमित्युक्ता पञ्चविधचैत्यवक्तव्यता ।

अथ तद्विनयग्रन्थं प्रतिपाद्यते—

द्वित्रिपञ्चाष्टादिभेदैः, प्रोक्ता भक्तिरनेकधा ।

द्विविधा द्रव्यभावाभ्यां, त्रिविधांगादिभेदतः ॥ १८ ॥

व्याख्या—इह विनयो भक्तिपहुमानादिलक्षणः प्राग्दर्शितस्तन्मध्ये भक्तिर्द्वित्रिपञ्चाष्टादिभेदैरेनेकधास्ति । तत्र द्विविधा तु द्रव्यभावभेदतो योष्या, त्रिविधा पुनरंगाग्रभावभेदतः, तत्रांगपूजा जलविलेपनपुष्पाभरणादिभिर्भवति । तथाहि—दुःप्राप्तं मम्यस्तत्सर्वं स्थिरीकर्तुं कामेन विवेकमता गृहस्थेन स्वयं शुचिना भूत्वा, प्रथमं वादरजीवयतनाद्यर्थं शुद्धवस्त्रादिना श्रीजिन-समानमुद्रान्वितस्य श्रीजिनविवस्य प्रमाज्जनं विषय कर्षूपुष्पकेशरादिमिश्रितगंधोदकेन केवलनिर्मलजलेन वा स्नपनं विधेयं, ततः कर्षूकेशरचन्दनादिमद्गन्धैर्विलेपनं कार्यं, ततश्च पुष्पपूजा विधेया, तत्र सामान्यपुष्पैस्तु पूजा नैव कार्या, यदुक्तं—

न शुक्लैः पूजयेद्दं, कुमुदैर्न महीमतैः । न विशीर्णफलैः स्पष्टैर्नशुभैर्नाविकाशिभिः ॥ १ ॥ पूतिगंधीन्यंगंधानि, आम्लगंधानि वर्जयेत् । कीटकोशाघविद्वानि, जीर्णपथुपितानि च ॥ २ ॥ अपि च—हस्तात्यस्त्वलितं धितो निषतितं लजं

परस्मिन्नादयो-यन्मुद्राधमन्तं धृतं कुरातनानामेस्यो यद्धतं । स्पृष्टं द्रुष्टवर्जनिरभिहतं यदूषितं कीटकै-स्स्याज्यं तद्गुप्तुमं
इत्तं फलमयो भक्तजिनश्रीतये ॥ ३ ॥ तथा उक्तदोषद्रुष्टः पुण्यैः पूजां कुर्वन् जनो नीचत्वं प्राप्नोति । तदुक्तं-पूजां कुर्वन्न-
फलम-धरायां पतितैः पुनः । यः क्रोत्स्यन्नं पुण्यै-रुच्छिष्टः सोऽभिजायते ॥ ४ ॥ इति । एतावता उक्तदोषवर्जितैः
उत्तमपुण्यैः श्रीजिनपूजां कर्त्तव्या, तस्याभावाच्च घनमारस्येव मद्यः मकलसुखसमृद्धिदृष्ट्यादयो मव्यांगिनां गृहेषु प्रादुर्भू-
नन्ति, क्षारिण्यनोकसंतापदयश्च दूरे व्रजन्ति, इदं तु ऐहलौकिकं फलमुक्तं, पारलौकिकं तु स्वर्गमोक्षप्राप्तिलक्षणं बोध्यं ।
अथ ग्राह्यं श्रुतिधनमारस्येष्टिरूपा त्वेवं-

इमुमपुरं धनमारश्रेष्ठी त्रिकालं जिनाचारिपुण्यपरायणः परिव्रजति । एकदा शर्धरात्रसमये तस्य चेत्तस्मिन् अयं विकल्पः
गमुत्पन्नो-भया खलु ग्रामस्य ऋतमरुतमवर्त्तन इह श्रवद्रमानसमृद्धिर्लब्धा । अधास्मिन् भवेऽपि यदि किञ्चित् मद्भर्मकमा-
नानं कुर्यां तर्हि भगवतरेऽपि सुखसंपन्नो भवेयं । पुनर्याश्रमौ ममृद्धिरालोकयते सापि गजकण्ठादिवचंचलत्वा विद्यते, अतो-
ऽस्याः मफलत्वं संपादनाय परत्र सुखसिद्धयै च श्रीजिनप्रासादं कारयिष्ये । यतः ज्ञात्वा श्रीजिनप्रासादकारयितुर्महापुण्य-
प्राप्तिरभिहित्वास्ति । ततस्तावदनेन न कोऽपि मया स्वकीयनृभवादिसफलसामग्री सकलैकचुम्बुचितेति । अथैवं चिन्तयत एव
तस्याऽगिष्टा मयापि रत्नानी मयो व्यतिष्ठाता, प्रातःनमश्च संजातस्तदर्नीं स श्रेष्ठी स्वन्यायाजितविचित्रं एकं द्वापंचाशदेव-
इल्लिहामंडितं श्रीजिनप्रासादं कारयितुं प्रारब्धवान् । ततस्तत्पुत्राः श्रुतिदिनं बहुतरं द्रव्यव्ययं विलोक्य इत्थं श्रोतुः-भ्यो-
गत । किमिदं तस्य मकलद्रव्यनाशकं निरर्थकं कार्यमारब्धं ? अस्मभ्यं तु एतच्च रोचते । यदि पुनर्नधीनानि गृहाभरणा-

दीनि कारितानि भवेयुस्तदापि समीचीनं, यतस्तानि वञ्चित्कालान्तरेऽपि कार्यसाधकानि स्युः । तथापि न श्रेणी तत्पुत्रवचनं
 श्रुतमपि अश्रुतमिव कृत्या, मोक्षसं प्रवर्धमानपरिणामैर्द्रव्यव्ययं कुर्वन् चैतयं समग्रमपि निष्पादयामास । परं यदा चैतयं परि-
 पूर्णं जातं तदा कुतोऽप्यवरायकमौदयतः सर्वमपि द्रव्यं व्ययीभूतं, तदा स्वपुत्रा अन्येऽपि मिथ्यात्विनो जनाथ वदन्ति स्म-
 'एतच्चैतयं फलितं तेन धनं गतं ।' तथापि स श्रेणी जितधर्मोपरि निश्चलचिचः सन् स्वद्रव्यानुमारेण स्तोकं स्तोकं पुण्यं
 करोत्येव । तत एकदा तत्र स्वधर्माचार्याः समायताः, वन्दनार्थं गतः श्रेष्ठी, गुरुभिः शृष्टं- 'ननु अस्ति सुखं भवतो ?'
 श्रेष्ठिनोक्तं-स्वामिन् ! भवत्यत्र सदात् सुखमस्ति, परं जिनप्रासादनिर्माणदस्य धनं गतमित्यादिका धर्मप्राजना जनमध्ये
 ज्ञायते तन्महादुःखं चेत्तसि विद्यते, यन्मे द्रव्यं गतं तस्य तु किमपि दुःखं नास्ति, यतो द्रव्यं तु इतोऽप्यधिकं जीवानां
 शुभकर्मोदयतो बहुशः समायति, अन्तरायकर्मोदयतो नश्यति च । तथापि स्वामिन् ! ज्ञानबलेनालोचयतां ममास्मिन् भवेऽय-
 मन्तरायस्युद्विग्यति न वा ? । अथैतत् श्रेष्ठिवचः श्रुत्वा तुर्यगुरुभिर्ज्ञानतोऽनुभक्तमनां श्रमोदयं च विज्ञाय, धर्मोद्यतिकर्णाय
 तस्मै नमस्काराख्यो मन्त्राधिराजः साधनविधियुक्तः समर्पितः । श्रेष्ठरपि शुभादिने देवशृङ्गे मूलनायकश्चित्राग्रे स्थित्याऽष्टम-
 तपःसमावर्णपूर्वकं तस्य ज्ञापं कृतवान् । ततः वारणकदिने एकामर्त्तडितोचमसुगंधिपुष्पमालां श्रीजिनेन्द्रस्य कंठे संस्थाप्य
 यावता स्तुतिं कर्तुं प्रवृत्तस्तावता संतुष्टो धरणेन्द्रस्तदुरः श्राद्धभूय प्रोवाच- 'भोः श्रेष्ठिन् ! तुष्टोऽहं भयवद्भक्त्या मार्गयस्य मनो-
 वाञ्छितम् ।' ततः श्रेष्ठरपि प्रभोः स्तुतिं पूर्णां विधाय प्रोवाच- 'यदि त्वं तुष्टोऽसि तर्हि प्रशुकंठारोपितपुष्पमालाया
 यद्व्युत्पन्नं मयोपाजितं, तदनुसारेण फलमप्येयति ।' तदा धरणेन्द्रोक्तं- 'तावदुत्पन्नानुरूपं तु फलं दातुं नाहं समर्थोऽस्मि,

तदने हि चतुर्णां सुदृष्टाणामपि अक्षमत्वात्, ततोऽन्यद्वाचस्व । 'श्रेष्ठिनोक्तं'—'तर्हि मालामध्यमैरूप्यस्यैव फलमर्पय । 'इद्रेणोक्तं'—'तत्पुण्यफलमपि दातुं नाहं समर्थोऽस्मि' । 'तर्हि तत्पत्रस्यैवार्पय फलं । 'तेनोक्तं'—'तत्राप्यसमर्थोऽहं । 'ततः श्रेष्ठो ग्राह'—'एतावन्मात्रमपि त्वयि यदि सामर्थ्यं नास्ति तर्हि गच्छ स्वस्थाने । 'तदा धरणद्वेष्टोऽप्योषं देवदर्शनमिति हेतोस्तत्र गृहे रत्नभूतसुवर्णफलश्रान् स्थापयन्स्मीत्युक्त्वाऽऽदस्यो बभूव । श्रेष्ठो अपि तत् उत्थाय यत्र गुरुव आसन् तत्र गत्वा, गुरुभ्यो वंदनापूर्वकं सर्वमपि तत्स्वरूपं निवेद्य स्वगृहं चागत्य पार्ष्णिकं कृतवान् । ततः स श्रेष्ठो विनयमर्पेन दनपरान् पुत्रान् समाहूय, प्राग्भूतसर्वपूजां तत्कथनेन तद्व्यदर्शनेन च श्रीजिनवर्द्धपुण्यजाया महामहिमानं दर्शयित्वा, सर्वमपि कुटुंबं श्रीजिन-धर्मे स्थिरीकृत्य यावज्जीवं सुखी भोगी त्यामी च संजातः ॥ इति पुण्यपूजोपरि घनसाश्रयेष्टिकथा ॥

अथामरणपूजा यथा-विवेकिभिः श्रीजिनविषं स्वर्णरत्नचक्षुःश्रीवत्सहार्कुंडलीजिपूरच्छत्रमुकुटतिलकादिविविधाभरणानि स्वयमन्येन वाऽनुपभुक्तपूर्वाणि दमयंत्यादिवत् यथाग्रदेयमारोपणीयानि । यथा दमयंत्या प्राग्भवे वीरमतीनाभ्या रत्न-तिलकानि कारयित्वा अष्टापदद्वौ चतुर्विंशतिजिनानां ललाटेऽपि आरोपितानि, तत्पुण्यप्रभावाच्च सा स्वाभाविकतिलकलंकृत-ललाटा अहर्निशं तत्कारिणिर्नाशितवमग्रचारा त्रिसंढाधिपलननरेन्द्रपट्टराज्ञी दमयंती बभूव । एवमन्येऽपि यद्भवो भव्या अनया पूजया विविधसुखश्रेणि संपन्ना जाताः । इत्यमरणपूजा ।

अथ द्वितीयाग्रपूजा उच्यते—सा पुनर्नैवेद्यफलाक्षतदीपादिभिर्मयति । तत्र नैवेद्यानि वरसंज्ञकमोदकदीपानि भक्ष्यव-स्तूनि, फलानि तालिकैरुषीजपूरादीनि, अक्षतानि च स्वभोग्यधान्याद्विशिष्टानि अखंडोच्छलशालिप्रमुखाभ्यानि । तानि

श्रीजिनाग्रे दौकनीयानि । तथा ग्रमोः पुरतः प्रवरयतनार्पूर्वमुचमधृतप्रदीपय विधेयः, परं विवेकिना गृहस्थेन तेन प्रदीपेन स्वगृहकृत्यं न क्रायं, यदि कोऽपि कुर्याच्चिह्निं देवसेनजननीवत्तियम्योन्यादिगहादुःसमाजनं स्यात् । उक्तं च—दीपं विधाय देवानां-मग्रतः पुनरेव हि । गृहकार्यं न कर्त्तव्यं, कृते तिर्यग्भवं भजेत् ॥ १ ॥ इति । इह देवसेनजननीदृष्टान्तस्त्वयं—

इंद्रपुरं अजितसेनो नृपः । देवसेनः श्रेष्ठी । स च परमश्राद्धः मदा धर्मकार्यं कुर्वाणः सुखेन कालमातिवाहयति । अथ तस्मिन्नेव पुरे एको धनसेननामा उपद्रवाहकः परित्समति । तद्गृहादेका उष्ट्रिका देवसेनगृहं निरन्तरमुपैति । धनसेनेन यष्टिग्रहारादिना नाडितापि गृहे न तिष्ठति । ततो दयाद्रचेतमा देवसेनश्रेष्ठिना मूलेन तां गृहीत्वा स्वगृहे रक्षिता । एकदा तत्र धर्मयोपाचार्याः समेतास्सादा बहवो भव्या गुरुवंदनायं जग्मुः । श्रेष्ठी देवसेनोऽपि तत्रागतः । ततो गुरुभिर्धर्मो-पदेशो दत्तः । स चैतयं—

“ धर्मो जगतः मारः, सर्वसुखानां प्रधानहेतुत्वात् । तस्योत्पत्तिर्मनुजात्, सारं तेनैव मानुष्यं ॥ १ ॥

अपि लभ्यते सुराज्यं, लभ्यते पुरवराणि रम्याणि । न हि लभ्यते विशुद्धः, सर्वज्ञोक्तो महाधर्मः ॥ २ ॥

न धर्मकक्षा परमत्थि कक्षं, न पाणिहिंसा परमं अक्षयं । न पेयरागा परमत्थि बंधो, न बोहिलाभा परमत्थि लाभो ॥ ३ ॥ ततो यो भव्याः ! प्रमादं पतित्यज्य श्रीजिनधर्मे रतिं कुरुत, येन भवतां मवर्षाः सिद्धंतीत्यादि । ” अथोपदेशान्ते देवसेनः श्रेष्ठी गुरुं पप्रच्छ—स्वामिन् ! एका ममोष्ट्रिका धिद्यते सा मद्गृहं विना क्वाप्यन्यत्र न तिष्ठति, तत्र किं कारणं ? । श्रेष्ठोक्तं—“ एषा पूर्वभावे तव मातासीत्, एकदाऽज्या श्रीजिनाग्रे दीपं विधाय तदीपेन स्वगृहकृत्यानि कृतानि, तथा धूपांगारेण चूलकः संयुधितस्ततः

क्रियता फलेन दत्तो मृत्वाऽनालोचिततत्कर्मविधात् असौ ण्डिका संज्ञाता, पूर्वभवस्नेहाच्च ते गृहं न मुञ्चति ।” एतत् श्रुत्वा सर्वेऽपि श्रेष्ठ्यादयो लोका देवसंविधिष्वस्तूपभोगस्य एतादृक् फलं विहाय तत्परित्यागे यत्नवन्तः संज्ञाताः । ततो गुरुं नत्वा ते स्वं स्वं स्थानं संप्राप्ताः । इति प्रदीपधिकारे देवसेनजननीदृष्टान्तः । अमुं दृष्टान्तं निगम्य संसारभीतिभयैर्व्येदेवप्रदीपादिना स्वकार्यं न कर्तव्यं, देयनिर्भाल्यं स्वल्पमपि न ग्राह्यं, देवश्रीखंडातिलकं न कार्यं, देयजलेन हस्तपादाद्यपि न प्रक्षाल्यं, देवद्रव्यं व्याजेन न ग्राह्यं, अन्यदपि देववस्तु स्वकार्ये न प्रयोज्यमिति द्वितीया अग्रपूजा ।

अथ तृतीया भावपूजा उच्यते—सा च जिनवन्दनस्तनस्मरणादिभिर्भवेति । तत्र प्रथमं चैत्यवन्दनोचितदेशे स्थित्या चैत्यवन्दनं कार्यं, गुरुस्तवादि वाच्यं, तथा लोकोत्तरसद्गततीर्थकुरगुणगणवर्णनपूर्वचनैः स्तुतिविधेया । ततो हृदयकमलकोशे श्रीजिनैर्द्रं संस्थाप्य तद्गुणस्मरणं कार्यं । तथा प्रभोः पुरस्जानाद्यादि कुर्वता लंकेणादिवदखंडभावो धार्यः । यथा लंकेधरेण रावणेनैकदाऽष्टापदाद्रौ भरतेक्षरक्यासितस्वस्नवर्णप्रमाणेपेतचतुर्विंशतिजिनप्रासादे क्षयभार्दानां द्रव्यपूजां विधाय, मंदोदरीप्रभृतिपौडसहस्रान्तपुरीभिः यमं नाट्ये क्रियमाणे स्वर्वाणांतंत्री वृष्टिता, तदा जिन्नगुणगानरंगमंगभीरुणा स्वस्तसाकृष्य तत्र संदधे, तदा तज्जिनमत्स्या तेन तीर्थकुरात्मकमूर्णोजितं, महाविदेहे स तीर्थकुराद्वी । इत्यमन्येसपि श्रीजिनपूजायां यत्नो विधेयः । भाष्ये यद्यपि—‘गंधध्वनदुवाहय-लवणजलरचियाइ दीवाइ । जं किंचं तं सबं, पिठइ अमपूयाए ॥ १ ॥’ इत्यादिवचनेन नाट्यमग्रपूजायां भणितं, तथापि नाखस्य प्राग्यो भावमिश्रितत्वाद्भावस्य च प्राधान्येन विवक्षितत्वात्तस्यात्र पठनेऽपि न दोष इति बोध्यमिति भावपूजा तृतीया । एतेन त्रिविधा पूजा प्रोक्ता । अथ पंचविधा प्रोच्यते—

पुष्पाद्यर्चो १ तृदाज्ञा २ च, तद्द्रव्यपरिरक्षणं ३ ।

उत्सव ४ स्तीर्थयात्रा ५ च, भक्तिः पञ्चविधा जिने ॥ १९ ॥

व्याख्या—श्रीजिनेदे पञ्चकारा भक्तिर्मवति । तत्र केतकचफज्जातोयूथिक्काञ्जतपत्रादिविधधुष्यैर्धूपदीपचंदनादिभिश्च यदचनं सा प्रथमा भक्तिः १ । तथा श्रीजिनेद्रस्याज्ञायाः सम्यग् मनोयान्तायैः परिपालनं सा द्वितीया भक्तिः २ । जिनाज्ञा हि सर्वधर्मकृत्यानां मूलकारणमस्ति, ततो जिनाज्ञां विना सर्वमपि धर्मकार्यं निरर्थकमेवेति विज्ञाय जिनाज्ञायां निरोपतो यतितव्यं । उक्तं च—

आणाइ तयो आणाइ, संजमो तह य दाणमाणए । आणारहिओ धम्मो, पलालपूल व पडिहाइ ॥ १ ॥

अपि च-भूमिओ भवो अणतो, तुह आणाविरहिहि जीवेहि । पुण भूमियवो तेहि, जेहि नंगीकया आणा ॥ २ ॥

जो न कुणइ तुह आणं, सो आणं कुणइ तिहुअणजणस्स । जो पुण कुणइ जिणाणं, तस्माणा तिहुअणे नेव ॥ ३ ॥ इति

तथा देवसंघधिद्रव्यस्य सम्यग् रीत्या रक्षणं दृष्टिकरणं च तृतीया भक्तिः । यतोऽस्मिन् संसारे स्मद्रव्यरक्षणादौ तु सर्वेऽपि प्राणिनस्तत्पराः सन्त्येव, परं देवद्रव्यरक्षणादौ कस्याप्युचमस्येव श्रुतिर्मवति । ये पुनर्देवद्रव्यस्य रक्षणादौ सम्यक् प्रवर्तन्ते, ते प्राणिनोऽयं पस्त्र च लोके महासुखेऽप्यणि संपन्ना भवन्ति । ये च तद्रक्षणादि कुर्वन्ति ते उभयत्रापि धोरतर-
दुःखमाजः स्युः । उक्तं च—

जिणपवयणयुद्धिकरं, यभावगं नाणदंसणगुणानं । भवसंतो जिणदवं, अणंतसंसारिओ होइ ॥ १ ॥

जिणपवयणयुद्धिकरं, पभावगं नाणदंसणगुणानं । रवसंतो जिणदवं, परिचसंमारिओ होइ ॥ २ ॥

परित त्ति परिमितभग्नस्थितिरित्यर्थः ।

जिणपवयणयुद्धिकरं, पभावगं नाणदंसणगुणानं । वहुंतो जिणदवं, तित्थपरचं लहइ जीवो ॥ ३ ॥

युद्धिरत्र अहोर्षपूर्वद्रव्यश्लेषादिनाऽवसेया । सा च पंचदशकर्मदानकुव्यापारयर्जनसद्व्यवहाररादिविधिना एव कार्या ।
अविधिना तु तद्विधानं प्रत्युत दोषाय संपद्यते । यदुक्तं—

जिणवरअणासहिंयं, वद्धारंता वि के वि जिणदवं । वुटंति भवममुदं, मूढा मोहेण अन्नाणी ॥ १ ॥

कैचिचु श्राद्धव्यतिरिक्तं न्यः समधिक्कग्रहणं गृहीत्वा कलांतरेणापि तद्वृद्धिर्नचित्वेत्याहुः ।

अपि न-चेहपदवणिासे, इसिधाए पवयणस्स उट्टाहे । संबइचउत्थमगे, मूलमी वोहिलाभस्स ॥ १ ॥

विनाशोऽत्र भक्षणेपेक्षणादिलक्षणो बोध्यः । अत्र चैत्यद्रव्यभक्षणरक्षणदो वद्भवो दृष्टांतः संति । परमत्र त्वेकः सागर-
श्रेष्ठिदृष्टांतः स्पष्टतया निगद्यते—

साकंत्तपुरं सागरश्रेष्ठी परमार्हतः परिवसति । एकदा तत्रत्यैः शेषत्रावकैः सुत्रावकोऽयमिति विनित्य तस्मै चैत्यद्रव्यं दत्तं, श्रोतं च- 'चैत्यकार्यकृतद्रव्यधारादिभ्यस्तत्त्वा द्रव्यं दातव्यमिति ।' सोऽपि लोभाभिभूतः द्रव्यधारादिभ्यो ह्यपका-
दिद्रव्यं न दत्ते, किं तु समर्थ्याणि धान्यगुहैर्लघुतवस्त्रादीनि चैत्यद्रव्येण संगृह्य तेभ्यो दत्ते, लाभं च स्वगृहे स्थापयति ।

एवं रूपकाग्नीतिभागरूपाणां काकिणीनामेकं सहस्रं लाभेन संगृहीतं, अजितं च तेनैवं धोरतरं दुष्कर्म । ततः क्रियता कालेन
 स तत्कर्म अनलोन्य मृत्वा जलानुषः संजातः । तत्र स जात्यस्तत्प्राहकुलैजलमध्याद्गृहीत्वा, ममुद्रांतजल-
 चरोपद्रवनिचारकजलमध्योद्योतकारकतैलग्रहणाय वचयरदृके प्राथितस्तत्र च महाव्यथया पद्भिर्मान्मृत्वा वृत्तये नरके नार-
 कोऽजनि । नरकाद्दुष्ट्य पंचशतधनुर्मानो महाभस्स्यो जातः, तत्र पुनर्मल्लच्छकृतमर्वागच्छेदादिमहाकदर्थेभया मृत्वा गतशतुर्य-
 शुषिष्यां । एवमेकक्यादिभवांतस्ति नरकमत्तकेऽपि वारद्वयमुत्पेदे । ततः महत्सकाकिर्णप्रमाणदेवद्रव्योपभोगवदात्सांतरनिरे-
 तरोत्तरपा महस्रं वारान् धा जातः । एवं तहस्रं सहस्रं चारान् गर्वाक्षूकरैडकमृगसंवरभृगालमाजिस्मृपकनकुलगृहकोकिलगो-
 धामर्पपृथिव्यमृजोवायुवनस्पतिश्लवुकिजलौकःकीटिकाकृमिकीटपतंगमधिकान्नरकच्छपमत्स्यखरमहिषकरभेवरतुरग-
 गज्जादिभवेषु अंतः प्रायः सर्वभवेषु द्रव्ययातादिना महाव्यथां सहमान एव मृतः । ततश्च क्षीणबहुदुष्कर्मो स मागर्जीवो
 वसंतपुरे क्रौटिद्रव्येभ्यश्चरयुद्रचश्रेष्ठिनो भार्याया वसुमत्या गर्भत्वेनोत्पन्नः । तदा तस्मिन् गर्भस्थे एव नष्टं सर्वं द्रव्यं,
 जन्मादिनं च जनको विपन्नः, पंचमे वर्षे मातापि मृता । तदा लौकैर्निःशुण्यक इति तस्य नाम दत्तं, ततो द्रमकवृत्त्या स
 धृदि प्राप । अन्यदा दृष्टः स्नेहलेन मातुलेन नीतश्च स्वगृहे, परं तद्रात्रावेव मुषितं मातुलगृहं चौरैः । एवं यस्य वेदमनि स
 एकमपि दिनं यमति तत्र चौरघटधनिगृहस्वामिनाशद्युद्रवः स्यात् । ततः कुपुत्रोऽयं ज्वलन्ती मदुरिका वा मूर्तिमातु-
 त्पतो वा इत्यादिलोकनिंदया उद्दिशः स गतो देवांतरं, प्राप्तश्च तामलिषां पुरीं, स्थितश्च विनयधरमहेभ्यगृहे भृत्यवृत्त्या ।
 परं ज्वलितं तादिन एव तद्गृहं, निष्कासितश्च तत्कालं तेन गत इव स्वगृहात् । ततः किंकृत्यमृदः सन् प्राकृतं

स्वकर्म निंदति स्म । यतः—

कर्म कुण्ठति सवसा, तस्मदर्थमि य पश्यमा हुति । क्वत्वं दुर्लभं सवसो, निवर्तइ परवसो तत्तो ॥ १ ॥

ततः स्थानांतरितानि भाषयानीति विमृश्य यतः स समुद्रतीरं, तदिने एवारुढय प्रवहणं । तत्र घनावहसायाविकेण सादं संप्राप्तः स सुखेन द्वीपान्तरं । दृष्टौ च स्वचित्रे—‘उद्धटितं मग भाग्यं, यन्मयि आरुढयि न भग्नं यानपात्रं, यद्वा विस्मृतमिदं संप्रति दुर्दैवस्य कृत्यं, परं सा भूदलनावसरे वस्यैतस्मरणं’ इत्यादि तर्जितानुसारेणैव देवेन वलमानस्य प्रचंड-दंडप्रहतभाडमिव शतखंडीकृतः पोतः । तदा निःपुण्यकः फलकं लग्नः, कथंचिद्विद्यतीरस्थं कंचिदुग्रामं प्राप्तः । तत्र पुनस्तद्-ग्रामठक्कुरस्य सेवां चकार । अन्यदा चौरघाटया निपातितः ठक्कुरः, निःपुण्यकश्च ठक्कुरपुत्रदुःखा बध्ना नीतः स्वपत्न्यां । तदिवसे एष चान्यपल्लीपतिना विनाशिता सा पल्ली, ततस्तैरपि निर्भाग्योऽयमिति मत्वा निष्कासितः । एवमन्येष्वपि सहस्र-स्थानेषु अनेकोपद्रवहेतुत्वात् निष्कासनादिमहादुःखं वेदयन् गांछितार्थदायकसेलकयध्वामादं प्राप्तः । तत्र स्वदुःखनिवेदन-पूर्वकमेकाग्रतया तमारुध्यमास । एकविंशत्युपवास्य तुष्टो ययः प्राह—‘हे भद्र ! श्रतिसंधं मत्पुत्रः सुवर्णचंद्रकमहसालंकृतो महामयूरो नृत्यं करिष्यति, नृत्यानंतरं च प्रतिदिनमेकं तत्कनकापिच्छं प्रतिष्पति तत्त्वया श्रावामिति ।’ अथ हृष्टेन तेनापि कतिचिदिनानि यावत् तानि शृहीतानि । एवं च नवशती पिच्छानां प्राप्ता, श्रतमेकं अपि स्थितं । अथ दुःकर्मप्रतिनि तेन चिंतितं—‘एकैकपिच्छग्रहणायाथापि क्रियाचिरमास्येज्जं विष्णामि ? यद्येकमुष्णं मर्वाण्यपि शृङ्गामि तद्वरमिति ।’ ततस्त-दिने नृत्यन्मयूरस्य तानि पिच्छानि एकमुष्णं यावद् ग्रहीतुं प्रवृत्तस्तान्मयूरः काकरूपः सन्नुड्डीय यतः, पूर्वगृहीतपि-

च्छान्त्यपि नष्टानि । यतः—दैवमुल्लङ्घ्य यत्कार्यं, क्रियते फलवन्न तत् । सर्वोभश्चातकेनाप्तं, गलसंधेण गच्छति ॥ १ ॥ ततो
 धिमां मुखैश्च मयेदमौत्सुक्यं कृतमिति विचिंतयन्, वने इवस्ततो भ्रमन् ज्ञानिनं मुनिमेकं दृष्ट्वा नत्वा च स्वप्राग्भवस्वरूपं
 पप्रच्छ । तेनाप्युक्तं सर्वमपि यथानुभूतं प्राग्भवस्वरूपं । ततो देवद्रव्योपजीवनप्रायश्चित्तं ययाचे । मुनिनाप्युक्तं—‘समधिकता-
 वदेवद्रव्यप्रदानेन तस्य सम्यग् रक्षणशृद्धिकरणादिना च तदुत्क्रमप्रतीकारः सर्वांगिणभोगादिदुःखलाभश्च संपद्यते ।’ अथतत्
 श्रुत्वा “यावत्प्राग्गृहीतद्रव्यात्सहस्रगुणं देवद्रव्यं न ग्रयच्छेयं तावद्धस्त्राहारादिनिर्वाहमात्रादधिकं स्वल्पमपि द्रव्यं न संग्रहिष्ये”
 इति मुनिममहं तेन नियमो जगृह, विशुद्धश्चाद्रव्यमार्थांगीकृतः । ततो यद्यद् व्यवहरति तत्र तत्र बहुद्रव्यं सोऽर्जयति । यथा यथा
 च द्रव्यमर्जयति तथा तथा देवद्रव्यं ददाति । एवं स्वल्पैरेव दिवसेंदिवनिमित्तं काकिणीलक्षदशकं द्रव्यं दत्तवान् । ततो देवस्या-
 नुगीभूतः क्रमाद्वर्जितप्रभूततद्रव्यः सन् स्वपुरं प्राप्ताः । तत्र च सर्वमहेभ्येषु मुख्यतया ज्ञापमानः स्वयं कारितेषु अन्येषु च
 मर्वजितप्रासादेषु निजगुण्या असंढभक्त्या प्रसृंहं महापूजाप्रभावनादिकरणसम्यग्देवद्रव्यरक्षणयथायुक्तितृद्विप्रायणादिना
 अर्हद्वक्त्रिरूपं प्रथमं स्थानकमाराध्य जिननामकमोषान्तिवान् । अवमरे च गीतार्थगुरुपाथे दीक्षामाददे । तत्रापि सिद्धांता-
 ध्ययनेन गीतार्थीभूय सद्वर्मेदशनादिना बहून् भव्यान् प्रातिवोध्य प्रांतोऽनशनेन कालं कृत्वा सर्वार्थसिद्धे देवत्वमनुभूय
 महाविदेहे तीर्थकृद्विभूतिं भुत्वा मिदः ॥ इति देवद्रव्याधिकारे सागरश्रेष्ठिकथानकं ॥ उक्त्वा तृतीया भक्तिः ॥

अयोत्सवरूपा चतुर्था भक्तिः—ये खलु भव्यात्मभिः सहाहिकास्नात्रैतद्यविवप्रविष्टाद्युत्सवाः क्रियन्ते, तथा श्रीपर्यपूर्णा-
 पर्वणि कल्पपुस्तकाचनप्रभाषनाद्युत्सवा विधीयन्ते सापि जिनज्ञासनोच्चतिहेतुत्वाजिनपूजैव निगद्यते । यतः—

प्रकारेणाधिकं मन्त्रे, भावनातः प्रभावनां । भावना स्वस्य लाभाय, स्वान्ययोस्तु प्रभावना ॥ १ ॥ इति ।

अथ तीर्थयात्रारूपा पंचमी मक्तिः—श्रीशृङ्गयगिनिराबुदाचलाष्टापदमम्भेताश्विस्रवादिसकलतीर्थेषु जिनवन्दनतत्त्वेत्रस्प-
र्शनादिनिमित्तं यद्रमनं सा तीर्थयात्रा, इयमपि जिनमक्तिरेव बोध्या । तत्र सकलतीर्थधिाराजः श्रीशृङ्गयतीर्थं, तत्सदृशं
हि लोकत्रयेऽपि अन्यतीर्थं नास्ति । यदुक्तं—नमस्कारसमो मंत्रः, शृङ्गयसमो गिरिः । वीतरागसमो देवो, न भूतो न
भविष्यति ॥ १ ॥ इति । किं च श्रीशृङ्गयतीर्थस्पर्शनादिना महापापिनेऽपि प्राणिनः स्वर्गादिमुखमोक्षारो भवन्ति, सुकु-
तिनस्तु अल्पेनैव कालेन सिद्धवन्ति । यदुक्तं—

छत्वा पापसहस्राणि, हत्वा जंतुशतानि च । इदं तीर्थं समासाद्य, तिर्यचोऽपि दिवं गताः ॥ १ ॥ एकैकस्मिन् पदे दत्ते,
शृङ्गयगिरिं प्रति । भग्नकोटिसहस्रेभ्यः, पातकैभ्यो विमुच्यते ॥ २ ॥ छद्वेणं मचेणं, अयाणएणं च सत्त जचाओ । जो
कुणई सेतुजे, ओ तइयभये लहई सिद्धि ॥ ३ ॥ इति । ततो ये प्राणिनो दुर्लभं मानुषं जन्म संग्राह्य धीमिद्धाचलयात्रां कुर्वन्ति
तै स्वकीयं जन्म सफलं कुर्वन्ति । ये पुनस्तथाविधसामग्र्यभावात् स्वयं यात्रां कर्तुमशक्ता अपि अन्येषां यात्राकारिणामनु-
मोदनां कुर्वन्ति यथा—“ धन्यास्ते प्राणिनो ये श्रीसिद्धाचलं स्वष्टयाज्वलेक्यन्ति, स्वशरीरेण स्पृशन्ति, स्वकरेण तत्र श्रीअप-
भादिजिनाचनं कुर्वन्ति ” इत्यादि । पुनः परेभ्यो यात्राविषयमुपदेक्षं प्रयच्छति, यथा—“ वपुः पवित्रीकुरु तीर्थयात्रया, चित्तं
पवित्रीकुरु धर्मवाङ्मया । चित्तं पवित्रीकुरु पात्रदानतः, कुलं पवित्रीकुरु सचरित्रतः ॥ १ ॥ ” इत्यादि । तथा—“ मुक्तिमंदि-
रमारोहतां जनानां सुखेनरोहणाय प्रवरं सोपानमिव विराजमानं श्रीविमलाचलतीर्थराजं कदाहं स्वनेत्रयुगलेन विलोक-

पिप्ये ? कदा पुनः स्वशरीरेण तत्स्पर्शनं करिष्ये ? तद्वशनादिव्यतिरेकेण वृथैव याति ममेदं जन्म ” इत्यादिकां स्वचेतसि
 भावनां ये भावयन्ति ते प्राणिनः स्वस्थानस्थाय एव तीर्थयात्राफलं प्राप्नुवन्ति । ये तु सत्यामपि सामग्र्यां तीर्थयात्रां न
 कुर्वन्ति ते अज्ञानिनो दीर्घसंसारिणो बोध्याः । तथा श्रीशृङ्गये स्वल्पमपि कृतं पुण्यं महाफलप्रदं भवति, यदुक्तं-न वि तं
 सुवन्नभूमी-भूषणदानेन अन्नतिथेसु । जं पावद् पुण्यफलं, पूयाण्ववोण सित्तुजे ॥ १ ॥ पुनस्तीर्थयात्राकारकैः प्राणिभिर्या-
 त्राकाले षडरीकारयुक्तैर्भाव्यं, येन तीर्थयात्राप्रयासो विशिष्टतराभीष्टफलप्रदायकः संपद्यते । षड् रीकारास्त्वभी-एकाहरी
 भूमिसंस्कारकारी, षड्भ्यां चारी शुद्धसम्पत्तयारी । यात्राकाले यः सचिचाणहारी, पुण्यात्मा स्वाद्रक्षचारी विवेकी ॥ १ ॥
 इति । अपि च-श्रीतीर्थपांथरजसा विरजीभवति, तीर्थेषु वंश्रमणतो न मवे भमन्ति । द्रव्यव्ययादिह नराः स्थिरसंपदः स्युः,
 पूज्या भवति जगदीशमथाचर्यतः ॥ १ ॥ इत्यादि तीर्थसेवाया महाफलं विज्ञाय भव्यात्मभिः शृङ्गजयादिमहातीर्थयात्रायां
 सादरैर्भाव्यं, स्वद्रव्यं च सफलकर्तव्यं । तथा तीर्थं प्रति जिगमिषूणामन्येषां भव्यसत्त्वानां शृङ्गलादिप्रदानेन साहाय्यं
 करणीयं । तथा पुनस्तीर्थयात्रां कुर्वद्भिः प्राणिभिर्मन्त्रेष्टयादिवत्तीर्थोन्नतिः कर्तव्या, न तु लाघवमिति । धनश्रेष्ठिवृत्तस्तत्त्वय-

हस्तिनापुरे नगरे अनेककोटिद्रव्येश्वरो धनो नाम श्रेष्ठी परमः श्रावकः परिवसति । स च कदाचिन्निशायां धर्मजागरिकां
 कुर्वाणः स्वमनसीत्थं चिन्तयति स्म-“ मया खलु पूर्वकृतमुकृतवशादिदं मनुष्यजन्म संग्राप्तं, तथायथेजत्रजातिकुलरूपविभवसंभा-
 रोऽपि लब्धः, तत्र पुनः प्रभूततरपुण्योदयात् रंकपुरुषेण निधानमिव श्रीवीरजिनधर्मः संग्राप्तो मया, परं यावत् श्रीविमला-
 चलगिरिनारादिमहातीर्थेषु श्रीनाभेयनेमीश्वरादितीर्थेश्वरदर्शनं न वदन् पूजनादिसत्कृत्यानि मया न कृतानि तावत् किं ममानेन

गंगामेतापि प्ररपनदिरप्यमन्त्रनमंदितादिरंगेति ।" अयं विचित्र स ग्राते राज्ञः शुभाज्ञां गमादाय नगरं तीर्थयात्रा-
निपायितामुद्योषणां स्तरायाम्नाम । मेलयति स्म च बहुवं संघं । ततः स श्रेष्ठी शुभदिने हस्तिनापुराधिगत्य बहुतरसंघसंयुक्तः
मन् नागनाथीधरश्रीवरीजिनचैपालयमनुव्रजन्, मार्गे स्थाने स्थाने महर्ध्या चैत्यानि पूजयन्, जीर्णचैत्यानि च ममुद्ध-
रन्, मुनिजनपदरुमलं वंदमानः, माधव्यायासल्यं कुर्वाणः, करुणामरण दुःस्थलेनभ्यः प्रत्यहं वाञ्छितार्थं प्रददानः, क्रमेण
गुणसुगेन श्रीग्रन्थजगलं संश्रमः । तत्र महाविभूत्या श्रीगुमादिजिनेन्द्रं वंदित्वा पूजयित्वा, अष्टाद्विकोत्सवं कृत्वा सिद्धक्षेत्रस्फ-
र्णनादिना निजं जन्म सफलभूतं मन्यानस्ततः प्रस्थाय क्रमेण गिरिनारथैलं समाजगाम । तत्र पुनर्मूलजिनभवनं यादवकुल-
मंडनं नितिलयद्वाराचक्रचूडामणिश्रीनिमिनाथजिनेन्द्रं त्रिशदक्षिणीकृत्य प्रणम्य च सुसंभललपनमरससुरभिगोत्रीपंचद-
नितेभनपूर्यक्तं मद्रसमणिक्कनकरत्नाभरणैर्नामिश्रीविभवं विभूषितवान् । पंचवर्णसुरभिपुष्पमालां च श्रमोः कण्ठे स्थापितवान् ।
ततः पुरस्तादष्टमंगललेखनं १ नालिकेरादिफलद्रौक्कनं २ पूषोरक्षेप ३ दीपकाविधानं ४ छत्रचामरचंद्रोदयमहाध्वजारोषादि-
निरिपपूजां विधाय, भक्तिमरीछसितरोमांचः मन् श्रेष्ठी यावन्नोमिजिनेन्द्रस्य मुस्तकमलं विलोकयति तावन्महाराष्ट्रमंडलमध्य-
गतभलपुराद् कोटिद्वयेश्वरः सितपटमाधुप्रदोषी चोटकपालेडिषक्तो वरुणनामा श्रेष्ठो महता निजसंघेन युक्तस्तत्र प्राप्तः ।
अप तां धनश्रेष्ठनिर्मितां नेमिपूजां दृष्ट्वा म्वद्वये संव्रतामर्षः मन् स श्रेष्ठी एवं प्रोवाच-“ हहा ! एतैस्तत्त्वविमृष्टैः सितपट-
प्रक्तेः शार्दूलसौ निगन्धवारिष्ठोऽपि, स्वामी कथं मग्नयः कृतः १” इति । ततः स मिथ्याबुद्धिः क्षिप्रं तद्वस्त्राभरणकुसुमादिकं,
प्रमोर्विचारशीलारयति स्म । गजपटजलेन च महता विचमपि प्रधालयति स्म । तदैवमविधिं कुर्वतो वरुणस्य धनश्रेष्ठिना

सार्धं तत्र चहुतरो याम्बिवादो बभूव । ततो द्वावपि महाभर्षसंयुक्तौ निजनिजपरिकरेण सह त्वरितं शैलादुत्तीर्णौ, संप्राप्तौ च विक्रमनृपाधिष्ठितगिरिनिगराभिधाननगरासन्नप्रदेशे । तत्र पुनर्द्वयोरपि संघपत्योः सपरिच्छदयोर्निजनिजतीर्थस्थापनार्थं सम-
जनि परस्परं महान् विवादः । तस्मिन्नवसरे लोकमुखादाकर्णितवृत्तानि विक्रमभूषेन सहसा तत्रागत्य विवदमानौ द्वावपि
तौ निवार्य-“प्रातर्भवद्विवादं दूरीकरिष्ये, अधुना कोऽपि, कदाग्रहं मा विदधातु,” इत्युक्त्वा स्वस्थानं जग्मे । तदा तौ
भ्रेष्ठिनावपि स्वस्वनिवेशे समायातौ । अथ “को जानाति प्रभाते कस्य तीर्थं स्थापयिष्यति राजा ?” इत्यादिमानमदुःखेन
दुःखितं निद्रामप्राप्तुवंतं शासनसुरीध्यानोपगतचेतसं धनश्रेष्ठिनं रात्रौ शासनदेवी स्वयं प्रादुर्भूयेत्यर्थं प्रोवाच-

“वरासिद्धसिद्ध-धम्मिन्द्र, जिह्व सुषुप्तसमयलङ्घन । भयनह मा मणार्गवि, नियमणे कुणसु दुक्खमिणं ॥ १ ॥

जं चिद्वंदणमज्जे, गाहं उद्धितसेल इचाहं । पक्खिवियनियसहाए, जयं धुवं तुग्ग दाहामि ॥ २ ॥”

एतत् श्रुत्वा हृष्टदृष्टदयः स श्रेष्ठी मुखेन निद्रां निनाय । अथ प्रभाते राज्ञा समाहूतो द्वावपि संघपती सकलनिजसंय-
सहितौ राज्ञः पार्श्वे समागतौ, उक्तवन्तौ च स्वस्ववृत्तान्तं । ततो राज्ञा भणितं-“अहो भवन्तौ द्वावपि जिनसमयविदौ जिन-
धर्मश्रद्धालू जिनवरप्रवचनप्रभाषनाकरणप्रवरौ विद्येते, तद्भवद्भयामेतादृशसंज्ञसं कार्यं कथं विहितमिति ? ।” तदा धनश्रेष्ठी
मप्यति स्म-“स्वामिन् ! निजतीर्थे यदि वयं वक्ताभरणादिभिर्जिनपूजां कुर्मस्तदा क्रयमेव दुराश्रयस्तस्या विध्वंसनं क्रो-
शमि ॥ १ ॥” ततो वरुणः प्राह-“राजन् ! वयं स्वतीर्थे न हि कस्याप्यविधिं कर्तुं द्रव्यं इत्यादि । अथ तयोर्वचनं, निशम्य
प्रोवाच-“को जानाति कस्येदं तीर्थमस्ति ? ।” ततो धनः प्राह-“स्वामिन्नास्माकमेवेदं तीर्थं, यतोः

उस्माकं चैत्यवन्दनमध्ये चिन्तनी 'उज्जितसेलसिहरे' इत्यादिका गाथा विद्यते । यद्यत्र भवतामप्रत्ययो भवेत्तर्हि असत्संघे मर्दानपि शिशुतुल्यदृष्टान् अधुनैव चैत्यवन्दनग्रंथं पाठयत ।" तदा वरुणोज्वादीत्- 'को जानात्यनेन नविनैव गाथा निपाद्य मकलसंशय शिथिता भविष्यतीति ।' ततो नृपः प्रत्ययनिमित्तमेकं स्वपुरुषं पवनगतिकरमिकया स्वनगरास-
न्नमिणवद्विग्रामात् शीलादिपुणैः प्रसिद्धां परमास्मिन्मनुष्याणि धनदेवश्रेष्ठिनः पुत्रीं सत्वरं तत्रानयितवान् । आनारय च श्वेताम्बराशान्भ्यासंयममधुं नृपेण सा दृष्टा- 'पुत्रि ! त्वां प्रति चैत्यवन्दनं समायाति ?' तयोक्तं- 'स्वामिन् । तस्मिन् रीत्या ।' एवं तर्हि ग्रीष्मं तत् कथयस्व ।' सापि च नृपादेशादतिगभीरस्वरेण सकलमपि चैत्यवन्दनं ताव-
त्पाठ यावदेषा गाथा-

उज्जितसेलसिहरे, दिक्खा नाणं निसीहिषा जस्म । तं धम्मचक्रवट्टि, अरिहनेमि नमसांमि ॥ १ ॥ त्ति ।

अथैतत् श्रुत्वा विक्रमनृपः सकललोकमहितो हर्षादुलुसितमानसः सन् इत्थं प्रोवाच- 'अयति स्म जयति स्म श्वेता-
परसंयो नूनमेतत्तर्थाप्येतस्यास्तीति ।' ततः पराजितो वरुणश्रेष्ठी स्वसंघमहितो लोकमुखात्स्वनिदां तत्प्रशंसां च शृण्वन्
विमनस्शोभ्य स्वस्थानं जगाम । अथ तदिनादारम्य एषा गाथा चैत्यवन्दनमध्ये पठ्यते । यद्यपीयं गाथा अविरातिदेवता-
निर्मितत्वेन विरातिमतां पठितुमुक्ता तथापि ग्रामनोन्नतिहेतुत्वेन गीतार्थैर्यथैः पूर्वश्रुतिभिरनपिद्व्यत् युक्तमेव सतां तत्प-
ठनमिति ज्ञेयम् । यः पुनस्तथाविषपूर्वाचार्याचरितमन्यथा करोति तस्यागमे महत्सो दण्डो भणितोऽस्ति । यद्वादि
श्रीमद्ब्राह्मणमभिः-

आयुरियपरंपरण, आसयं जो उ छेयबुद्धीए । कोत्रयद छेयवाइ, जमालिनासं स नासिहिइ ॥ १ ॥ चि ।
 व्याख्या—आचार्याः संसारपातभीरवः सुधर्मस्वाम्यादयस्तेषां प्रणालिका-पांरपर्यं तेनागतं व्याख्यानं क्वचिद्वयहा-
 रनयप्राधान्येन क्वचिद्विशयनयप्राधान्येन च सूत्राभिप्रायः तं यः कुतर्कदर्पघातमानसः छेकबुद्ध्या साहसिकमतिक्रतया
 विक्रीपयति दूषयति विपरीतं ब्रूयादित्यर्थः । स एवं छेकवादी पण्डिताभिमानी जमालिनाशं जमालिनिद्वयवत् सर्वज्ञमतवि-
 क्रोपको विनश्यति विनाशमेवयति इति ॥

अथ विक्रमनूपेण बहुतरुत्तरत्कारसन्मानदानपूर्वकं विमर्जितः स धनश्रेष्ठी शीघ्रं निजसंघयुक्तो भूयोऽपि उज्जयंतशैलं
 संप्राप्तः । तत्र पुनर्नेमिजिनेंद्रं वरवस्त्राभरणबुसुमादिभिः सविशेषमभ्यर्च्य याचकंभ्यो दानं दत्त्वा, अष्टाह्निकोत्सवं कृत्वा ततः
 प्रस्थाय निजसंघेन सार्धं प्रयाणं कुर्वन् क्रमेण हस्तिनापुरं समाजगाम । तत्र नृपादिसकललोकैर्विहितबहुसन्मानो धनश्रेष्ठी
 चिरकालं श्रावकधर्मं प्रणाल्य बहुधा जिनप्रवचनप्रभावनां विधाय प्रांते सुगतेर्भजिनं वभूव । इति तीर्थयात्राधिकारे दृढसंप्र-
 दायागतं धनश्रेष्ठिकथानकं ॥ इति पंचमी भक्तिः ॥

एतेन पंचधा पूजा प्रोक्ता । अथाष्टविधा प्रोच्यते—

वरगंधधूपचुम्बक-वस्त्रएहि कुसुमोहि पवरदीवेहि ।

नेवज्जफलजलोहि य, जिनपूजा अट्टहा होइ ॥ २० ॥

न्याय्या—परगंधा उत्तमचंदनादिद्रव्याणि (१) पूषः समीलितागुरुभृत्सुगंधिद्रव्यसमूहः (२) बोधाश्चतानि अखंडोच्चरलशाल्यादिधान्यानि (३) कुसुमानि पंचरुणसुगंधिपुष्पाणि (४) श्रवरदीपा निर्मलधृतपूरितमणिस्पर्णादिभयप्रदीपाः (५) नैवेद्यानि मोदकादीनि (६) फलानि नालिकेरादीनि (७) जलानि निर्मलगन्धपानीयानि (८) एतैरष्टधा जिनपूजा भवतीति माथार्यः ।

अथैतस्याः फलं दशयति—

अंगं गंधसुगंधं, वन्नं रूवं सुहं च सोहगं ।

पावइ परमपयं पि हु, पुरिसो जिनगंधपूयाए ॥ २१ ॥

जिणपूयेणेण पुब्बो, होइ सुगंधो सुगंधधूवेण ।

दीवेण दित्त(त्ति)मंतो, अक्खओ अक्खएहिं तु ॥ २२ ॥

पूयइ जो जिणचंदं, तिण्णि वि संझासु पवरकुसुमेहिं ।

सो पावइ, सुरसुक्खं, कमेण सुक्खं सयासुक्खं ॥ २३ ॥

दीवालीपव्वदिणे, दीवं काउण वद्धमाणम्मे ।

जो दोयइ वरसफले, वरसं सफलं भवे तस्स ॥ २४ ॥
 दोयइ बहुभक्तिजुओ, नेवजं जो जिणिंदचंदाणं ।
 मुंजइ सो वरभोए, देवासुरमणुअनाहाणं ॥ २५ ॥
 जो दोयइ जलभरियं, कलसं भसीइ वीयरगाणं ।
 सो पावइ परमपयं, सुपसत्थं भावसुद्धीए ॥ २६ ॥ ति

पढ्युत्तानार्थो इति न व्याख्याताः । मर्वापिचं जिनपूजा प्रव्यात्मभिर्मनोवाकायशुद्धैव विधेया, यतः शुभभावेन
 विहिता स्वल्पापि जिनभक्तिर्महाफलदायिनी संपद्यते, तदुक्तं—

यास्याम्यायतनं जिनस्य लभते व्यायंश्चतुर्थं फलं, षष्ठं चोत्थित उद्यतोऽष्टममथो गंतुं प्रवृत्तोऽध्वनि ।

अद्वालुदेशमं बहिर्जिनगृहात्प्राप्तस्ततो द्वादशं, मध्ये पाक्षिकमीक्षिते जिनपत्नौ मात्सोपवासं फलं ॥ १ ॥ इत्यादि ।

अत्र हि तथाविधभावशुद्धिरेव प्रधानं कारणमवगतव्यं । इत्युक्ताष्टविधपूजा । अथादिशब्दसंगृहीता मत्तदशविधा
 एकविंशतिविधा च पूजा नाममात्रेण दृश्यते—

पहवण. १ विलेवण २ वत्थजुग ३, गंधारुहणं च ४ पुप्फरोहणयं ५ ।

मालारुहणं ६ वज्राय ७, चुन्न ८ पडागाण ९ आभरणे १० ॥ २७ ॥

मालकलावंसघरं ११, पुष्पप्पगरं च १२ अट्टमंगलयं १३ ।

ध्रुवस्त्रेवो १४ गीयं १५, नटं १६ वज्रं १७ तथा भणियं ॥ २८ ॥

एतद्वायार्थमयं—निर्मलजलेन स्नानं १ चंदनादिना नवांगेषु नवतिलकविधानं २ वज्रयुगपस्तिथापनं ३ वामचूर्ण-
प्रक्षेपः ४ विक्रमिपुष्पदौकनं ५ प्रयुक्तं गुंक्तिपुष्पमालारोपणं ६ पंचवर्णपुष्पैः सर्वांगशोभाविधानं ७ कर्पूरकृष्णामरुप्रभृति
गुग्गुधद्रव्यैरननं ८ ध्वजाशेषां ९ छत्रमुकुटाद्याभरणारोपणं १० पुष्पगृहचरनं ११ जिनाग्रे पंचवर्णपुष्पाणां पुञ्जविधानं १२
तंदुलादिभिराट्टमंगलालेखनं १३ सुगंधिधूपोत्क्षेपः १४ गीतगानं १५ विविधनाट्यविधानं १६ शृंगलपणवद्वाद्यय्यदिवादिग्रन्था-
दनं १७ । एषा नमस्तदशविधा पूजा । अथैकविद्यतिविधा यथा—

जिणपट्टिमाणं पूया, भेया इगवीस नीर १ चंदणयं २ ।

भूसण ३ पुष्पो ४ वासं ५, ध्रुवं ६ फल ७ दीव ८ तंदुलयं ९ ॥ २९ ॥

नेवज्ज १० पत्त ११ पूगी १२, वारि १३ सुवत्थं च १४ छत्त १५ चामरयं १६ ।

वाजित्त १७ गीय १८ नटं १९, युद्ध २० कोसंबुद्धि २१ इयहीरं ॥ ३० ॥

इत्येकाधिगतिविधा पूजा । एवमष्टोत्तरशतप्रकारादयोज्येऽपि बहवः पूजाप्रकाराः शास्त्रांतरेभ्योजसेयाः । इति व्याख्या-
तश्चतस्रविन्याख्यो दर्शनविनयस्य तृतीयो मेदः, शेषविनयमेदानां तु विस्तरव्याख्या महाग्रंथेभ्यो विद्वद्भिः स्वयमभ्यूह्य ।

अथ क्रमप्राप्तास्तिष्ठः शुद्धयो व्याख्यायते—जिन १ जिनमत २ जिनमतस्थितेत्यादि ३ । जिनो वीतरागः १ जिन-
मतं च स्यात्पदलङ्घिततया तीर्थकृद्भिः प्रणीतं यथावस्थितजीवाजीवादितत्त्वं २ जिनमतस्थितास्तु अंगीकृतपारमेश्वरप्रवचनाः
माध्यादयः ३ । एतान् ग्रीन् विमुच्य शेषमेकांतग्रहस्तं सर्वमपि जगद् विचार्यमाणं संसारमध्ये कचवरनिकरप्रायमस्ति,
एतावता जिनादिश्रितयमेव सारं, शेषं तु सर्वमप्यसारमिति भावः, एवंविधविचारणया हि सम्यक्तत्त्वस्य विशेष्यमानत्वादता-
स्तिष्ठः शुद्धय उच्यते । अन्यत्र पुनरन्यथा तिस्रः शुद्धयः प्रोक्तास्तद्यथा—

मणवायाकायाणं, सुद्धी सम्मत्तसाहणा तत्थ । मणसुद्धी विणजिणमय-वज्झमसारं मुणइ लोपं ॥ १ ॥

तित्थंकरचलणारा-हुण्णेण जं मज्झ सिद्धइ न कज्जं । परथेमि तत्थ नन्नं, देवविसेसं च वयसुद्धी ॥ २ ॥

छिज्जंतो भिज्जंतो, पीलिज्जंतो वि डब्बमाणो वि । विणवज्जदेवयाणं, न नमइ जो तस्स तणुसुद्धी ॥ ३ ॥

व्याख्या—मनोवाक्यायानां त्रयाणां करणानां शुद्धिः सम्यक्तत्त्वस्य साधनभूता विद्यते, विकरणशुद्धयैव सम्यक्सत्त्वमुत्प-
द्यत इत्यर्थः, तत्र यदा जिनजिनमतवर्जं सर्वमपि लोकमसारं मन्यते असारतया जानाति तदा मनःशुद्धिर्भवति, इयं प्रथमा
शुद्धिः १ । तथा तीर्थंकरचरणाराधनेन यन्मग कार्यं न सिद्ध्यति तत्र कार्ये अन्यं देवविशेषं न प्रार्थयामि, एतावता जिन-
मन्त्रा यत्कार्यं न जातं तदन्यस्मात् कुतो भवतीत्यर्थः, एतादृग् मुसेन यद्भ्राणं सा वाक्शुद्धिः, इयं द्वितीया २ । तथा यः

स्तिवमिस्तत्परिहारे यत्नो विधेयः, यतो लोकेऽपि कांक्षाकारी नरः प्रचुरतरदुःखमगमवन् विलोक्यते, तत्रेदं ज्ञातं--

एकस्मिन्नगरे कश्चिद्ब्राह्मणो बसति, न ग्रन्थं धारामिधस्वगोत्रदेव्याराधनं करोति । कदाचिल्लोकमुखाचाहुंदां सप्रभावां निद्राम्य तामप्याराधयामास, एवं च द्वयोरुपासनं कुर्वतस्तस्य क्रियान् कालो व्यतिचक्राम । अधान्येष्टुः स विप्रो ग्रामांतरं गच्छन् मार्गं सद्यः समंतात् समायानेन नद्याः पूरेण प्लाव्यमानस्ततो वह्निर्निस्सर्जुमश्रुकनुवन् धावस्व धावस्व धारं ! कुल-
देवि !, धावस्व धावस्व चामुहे ! मां रक्ष रक्षेत्यादिचर्चनं देवीद्वयस्मरणं चकार । तदा समागते द्वे अपि देव्यौ, परं परस्पर-
व्यया द्वयोर्मध्ये एकस्यापि देव्या स विप्रो न रक्षितः । ततश्चाचरौद्रव्यानोपगत एव जलमध्ये ब्रुडितो, गतश्च परलोकमिति
हेतोः स्वहितकांक्षिभिर्मन्यैरन्यान्याकांक्षा कदापि न कार्या । इति कांक्षायां विप्रदृष्टान्तः २ ।

तथा विचिकित्सा श्रीजिनाज्ञानुसारिशुद्धाचारधारकमाध्याद्युत्तमपुरुषाणां निंदा, सापि सम्यक्त्वदूकृत्वात् परियर्जनीया,
यतो निःसपत्नसम्पत्तत्परत्नयत्नयतां प्राणिनामन्यस्य कस्यचित्सदोपस्यापि लोकस्य निंदा कर्तुमयुक्ता, ततो निर्दुसाध्या-
देस्तु निंदायाः सर्वथैव परिहारो भाव्य इति भावः, ये पुनः श्रद्धालुनामधेयं विभ्राणा अन्येषां पुरः स्वगुर्वीदीनामवर्णवादं
कथयन्ति, तथा महामंगलभूतं गुर्वीदिकं सन्मुखमगच्छन्तं दृष्ट्वा, अमंगलमेतज्ज्ञातमथ न मे कार्यसिद्धिर्भविष्यतीत्यादि स्व-
मनसि चिंतयन्ति ते महामूढत्वेन जिनप्रवचनपराङ्मुखत्वेन च एकांतमिध्यात्वान्नो महदुष्कर्मबंधका बोध्याः । किं यदुनो-
क्तेन ? तेषां हि इह पस्त्र च कदापि प्राचो वांछितार्थसिद्धिर्न भवतीति ३ ।

तथा कुत्सिता दृष्टिर्देशेन तेषां ते कुट्टयः कुतीर्थिकास्तेषु विषये प्रशंसा श्लाघा कुट्टिप्रशंसेत्युच्यते । साऽप्युक्तहेतोरेव

वर्जनीया । ये तु कुतार्थिकानां किञ्चित्छिष्यादिकं दृष्ट्वा समीचीनमेतन्मतं यत्रैतादृशा अतिशयिनिः संतीत्यादितत्प्रशंसां कुर्वन्ति, ते मूढा निःप्रयोजनमेव सन्तु दुष्टं सम्यक्तरत्नं गलितोत्कुर्वतीति ४ ।

तथा तद्विषय एव आलापसंलषादिना वरिचयस्तत्परिचयः कुदृष्टिसंमर्ग इत्यर्थः, सोऽपि सम्यक्त्वं दूषयतीत्यतस्तत्परिहारः कार्यः । सुदृष्टिमतां ताभ्यादीनां तु निरंतरं परिचयो विषेयः, अन्यथा नन्दमणिकारादिग्रन्थोऽपि सम्यक्तत्वादिधर्मो विनाशमुपपाति । वदुर्नातस्त्वेवं--

राजगृहे नगरे एकदा श्रीवर्द्धमानस्नामी समवसुतः । श्रेणिकादयः श्रद्धालुजना वन्दनार्थं समेताः । तदानीं सौधमकल्प-
वासी ददुराकनमा देवशत्रुःसहस्रस्वामानिकदेवपरिवृतो जिनवन्दनाय तत्राजगाम, आगत्य च सूर्याभि [नाम] देववत्
श्रीनीराग्रे द्वात्रिंशद्विधं नृत्यं विधाय स्वस्यानं ययौ । तदा गौतमेन शृष्टं--'भगवन् ! अनेन देवेन एतावती श्रद्धाः केन
पुष्पेन लब्धा ? ।' भगवानाह--अस्मिन्नेव पुरे एको महम्म्यो नन्दमणिकारश्रेष्ठी वसति स्म । स एकदा मन्मुखादम् श्रुत्वा
सम्यक्त्वं पूर्वकं श्राद्धधर्मं प्रपन्नवान् । ततः पालित्य बहुकालं तेन श्राद्धधर्मः । अथ कदाचिद्वैद्ययोगेन कुदृष्टिसंमर्गाविधिसा-
ध्यादियरिचयामावाद्य तस्य चेत्तसि मिथ्याबुद्धिः श्रद्धादिमुपागता, सद्बुद्धिस्तु क्रमेण मन्दमदभारं गतवती । ततश्च मिश्रप-
रिणामैः कालक्षेपं कुर्वन् स श्रेष्ठी एकदा ग्रीष्मकाले सौपथमष्टभतपः कृतवान् । तत्र तृतीयदिनमभ्यसत्रो दुषापीडितत्वेन
समुत्पन्नार्चध्यानः सन् इत्थं व्यचितयत्--

धन्यास्त एव संसारं, कस्यंति बहूनि ये । चापीहपादिकृत्यानि, परोपकृतिहेतवे ॥ १ ॥

धर्मोपदेशकैश्चापि, श्रोक्तोऽसौ धर्म-उत्तमः । ये त्वानुदुष्टतामत्र, तदुक्तिर्दृश्यते वृथा ॥ २ ॥

ग्रीष्मर्तौ दुर्बलाः सत्त्वास्तृणार्चा वाणिकादिषु । समागत्य जलं पीत्वा, भवति सुखिनो यतः ॥ ३ ॥

अतोऽहमपि च शत-वापीमेकां महत्तरां । कारयिष्यामि तस्मान्मे, सर्वदा पुण्यसंभवः ॥ ४ ॥ इति ॥

अयोक्तरित्या ध्यानं कुर्वन् सोऽक्षिष्टां सर्वाभिरुखनीं गमयित्वा शतःकाले पारणां कृत्वा श्रेणिकनृपस्यादेशमादाय वैभसनिरिमपी एकां महापुष्करिणीं कारयामास । तस्याश्रतुर्दिक्षु विविधपृथोपशोमितशत्रागारमठमण्डपद्वकुलादिमंडितानि यनानि च कारितवान् । अत्रांतरे बहुतरकुट्टिपरिचयात् सर्वथा त्यक्तधर्मस्य तस्य श्रवलतरदुष्कर्मोदयतः शरीरं षोडश महारोगाः समुत्पन्नाः । तन्नामानि चेभानि—

कासे १ सासे २ जरे ३ दाहे ४, कुच्छिद्यले ५ मगंदरे ६ । हस्मा ७ अजीए ८ दिष्टी ९, पिष्ठले १० अरोअए ११ ॥ १ ॥ कंहु १२ जलोशरे १३ सीसे १४, कत्रवेयण १५ कुष्ठए १६ । सोल एए महारोगा, आगममि विवाहिया ॥ २ ॥ इति ॥

अथैतद्भोगाक्रान्तशरीरः स श्रेष्ठी महाव्यथया ततो मृत्वा तद्वापीमैकाग्रस्थानवशाच्चस्यामेव वाप्यां गर्भजदुर्लभेनोत्पन्न-स्तत्र च तस्य स्वकीयवापीर्दशनज्जातिस्मरणमुत्पेदे । ततः स ददुस्तादृग्धर्मविराधनायाः फलं विज्ञाय संजातवरग्यः सन् अतः परं मया नित्यं पटुवपः कार्यं, पारणके च वापीवटे जनलानात्रासुकीभूतं जलमृत्तिकाद्येव भक्षणीयमित्यभिग्रहं गृहीत-वान् । अथ स तस्मिन्नवसरे तद्वाप्यां-लानादिनिभिन्नं समागच्छवां जनानां मुखान्दागमनग्रष्टुचि श्रुत्वा मां च प्राक्तनभ-

यथमर्चय मत्वा वंदनार्थं निर्गच्छन् लोकैः करुणानुद्धा पुनः पुनरंतःप्राक्षिप्यमाणोऽपि वंदनैकाग्रचित्तः सन् याचद्वाप्या वहिर्निर्जगाम तावद्भक्तिभरोल्लासितमानसो बहुपरिहरसंयुक्तः श्रेयिकनृपोऽपि मद्ददनाय समागच्छन् तत्र संप्राप्तः । ततश्च देवयो-
गात्स ददुरो मार्गे श्रेयिकनृपाश्चक्षुरेण क्षुण्णस्तदा तत्रैव शुभध्यानेन मृत्वा सौधमदेवलोके ददुरांक्रनाभा महर्दिको देवः
समुत्पन्नः, उत्पत्तिसम[या]न्तरमेव चायधिक्षानेन सर्वमपि स्वाप्तागभववृत्तांतं स्मृत्वा मामत्र समग्रसुतं विज्ञाय सद्यः समा-
गत्य वेदित्वा स्वार्त्ताद् देशयित्वा च निजस्थानं गतः, अनेन चेत्यमेतावती ऋद्धिः प्राप्ता । पुनर्गौतमेन शृष्टं- 'स्वामिद्वयमित-
श्च्युत्वा क यास्यति ?' भगवतोक्तं- 'महाविदेह उत्पद्य सेत्स्यति ।' इत्येवं कुदृष्टिपरिचयोद्भवं विषाकं निशम्य सम्यक्तव-
चिद्धिः सर्वथैव तत्परिचयः परिहर्तव्यः । इति कुदृष्टिपरिचये नंदमणिकारवृत्तांतः ५ । इत्येवं दूष्यते सम्यक्तवमेभिरिति दूष-
णानि इमानि शंकादीनि पंच प्रोक्तानि । एतेषां च सम्यक्तवमालिन्यहेतुत्वात् सम्यग्दृष्टिभिरवश्यं परिहारः कार्यः ॥

अथ प्रभावकाष्टकं व्याख्यायते—प्रवचनीत्यादि, तत्र प्रवचनं द्वादशांगीरूपं तदस्यास्ति अतिद्वययदिति प्रवचनी,
वर्तमानकालोचितसूत्रार्थधारकस्तीर्थवादक आचार्य इत्यर्थः । अयं च देवद्विगणिक्षमाश्रमणादिवदाद्यः प्रवचनप्रभावको
बोध्यः, देवद्विगणिक्षमाश्रमणकथानकं चेदं—

एकदा राजगृहनागर्था श्रीवर्द्धमानस्याभिना मयवसुंतं, देवैः समवसरणं च रचितं, द्वादशापि पर्णदो मिलितः, मोधमे-
द्रोऽपि समागत्य भगवंतं त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य वंदित्वा उचितस्थाने उपविष्टः । तदा भगवता सकलमव्योपकारस्य सज्जलजलधर-
ध्यानानुकारिणा स्वरेण परमानंदमुधारयन्नाविणी निविहतरसोहांधकारविद्राविणी निलिलजगज्जंतुचितचमत्कारकारिणी महा-

मनोहारिणीं धर्मदेशना प्रदत्ता । ततो देशनाते ईदृः पश्य-‘स्वामिन्नस्याभवसपिण्यां भवदीयं तीर्थं कियत्कालं प्रयत्ति-
 ल्यते ? कया रीत्या च विच्छेदं यास्यति ? ।’ भगवानाह-“ ईदृ ! एकविंशतिसहस्रवर्षप्रमाणं दुःखमानामकं पंचमारकं
 यावन्मे तीर्थं प्रवर्तित्यते । ततः पंचमारकक्रान्तिदिने पूर्वाह्ने श्रुतं ? स्मरि २ धर्म ३ संवा ४ विच्छेदं यास्यति, मध्याह्ने च
 विमलबाहननृपमुधर्ममंत्रितद्वर्मा विच्छेदं यास्यति । सायाह्ने च वादस्वविच्छेदं यास्यति । इत्थं तीर्थविच्छेदो भावी । ”
 अथ पुनरिदं पश्य-‘स्वामिन् ! भवतां पूर्वगतं श्रुतं कियत्कालं स्यास्यति ? ।’ भगवानाह-‘भो ईदृ ! एकं वर्षसहस्रं
 यावन्मे पूर्वगतं स्थास्यति, ततो विच्छेदं यास्यति ।’ पुनरिदं पश्य-‘कस्मादाचार्यात्परं मवं पूर्वगतं यास्यति ? ।’ स्वा-
 मिनोच-‘देवद्विगणिलमाश्रमणात् ।’ पुनः पश्य-‘साग्रतं तस्य जीवः कुत्रास्ति ? ।’ स्वामिनोक्तं-‘यस्तव पार्श्वे स्थितो
 हरिणोगमेपी देवस्तव पदात्यनीकाधिपतिः स तजीवः ।’ तत् श्रुत्वा ईदो विस्मितो हरिणोगमेपिणं प्रशशंस । पार्श्वस्थेन
 हरिणोगमेपिणापि सर्वो वृत्तांतः श्रुतः । ततः सपरिच्छद ईदो भगवंतं नत्वा स्वस्थानं गतः ।

अथ हरिणोगमेपी अनुक्रमेणापुदल्लिखन्नाह-
 पण्मासाभ्यन्तरे प्रविष्टे आयुषि मनुष्यभवासुर्वद्ववान् । ततः स्वस्य पुण्यमा-
 लाम्लानिकल्पवृक्षप्रकंपादिव्यवनतल्लणानि दृष्ट्वा स ईदं व्यञ्जिषत्-“ स्वामिन् ! यूयमसाकं प्रभवः सर्वप्रकारैः पोषकाः स्य ।
 अत एव ममोपरि प्रसादं विधाय तथा विधेयं यथा परमवेज्जि धर्मप्राप्तिर्भवेत् । मम पुनर्योनियत्रसंकरे पतितस्य उभयथा-
 व्यंघकारविलुप्तचैतन्यचक्षुषो जरापुमलविलज्जवणुजश्रिगर्णक्षयीसमूहसंभेद्यमानशरीरादप्यधिकवेदनस्य मृतः मवं देवभव-
 संवंधिसुखमागामिभयधर्मकरणीयं च विस्मृतिं यास्यति । तस्मान्मत्स्थानोत्पन्नोऽपरो हरिणोगमेपी मद्बोधनार्थं मोक्तव्यः,

यथा ग्रभूणां ग्रभुत्वं परमवैशेष्यं सफलं स्यात् । " इद्रेणाप्यंगीकृतं । ततः पुनर्हरिण्येगमेपिणा स्वविमानभित्तौ वज्ररत्नेन लिखितं- ' योज्य विमाने हरिण्येगमेपी उत्पद्येत तेनाहं परमवे प्रतिबोधनीयः, नो चेत्तस्य इन्द्रचरणकमलसेनापराद्धमुखत्व-दोष ' इति । अथापुःक्षये म त्वव्युत्पत्त्या अस्मिन् जंबूद्वीपे भरतखेत्रे सौराष्ट्रदेशे वेलाकूलपचनं नाम नगरं, तत्रारिदमनो राजा, तस्य सेयकः कामदिनामा क्षत्रियः काश्यपगोत्रीयः, तस्य भार्या कलावती, तस्याः कुशो पुत्रत्वेनोत्पन्नः । तदा सा स्वमे महर्द्धिकं देयमपश्यत् । क्रमेण शुभस्ये पुत्रजन्माभूत्, ततो देवदिरिति तस्य नाम कृतं । स च पंचधात्रीमातृभिः पाल्यमानो द्वादशवार्षिको जातः । पित्रा द्वे कन्ये परिणयिते, ताभ्यां सह वैश्वयिकं सुखं युहुजे । पुनश्चाधर्मिजनसंसर्गवशा-द्विरंतरं स्वमहर्द्धौ राजपुत्रैः क्षत्रियपुत्रैश्च सहाखेटकचर्यां विदधाति, धर्मवार्चनमपि न जानाति न श्रूयति च, एवं स कालं गमयति ।

अथ तस्मिन् विमाने नवीनो हरिण्येगमेपी उत्पन्नः, म उत्पत्तिसमयकरणीयचैत्पपूजादिदेवकर्मणि कृत्वा सुधर्म्यां सभायां इंद्रसेवार्थं गतः, विस्मित इंद्रस्तं दृष्ट्वावादीत्- ' त्वं नवीनः समुत्पन्नः ? ' स प्राह- ' स्वामिन् ! ओमिति । ' तत इंद्रः प्राह- ' मौलो हरिण्येगमेपी त्वया प्रतिबोध्यः । ' तेनाप्यंगीकृतं । अथैकदा तेन हरिण्येगमेपिणा स्वविमानभित्तिलिखितान्यक्षराणि दृष्टानि । तदैवं तेन पत्रं लिखितं- " स्वमिच्छित्तिखितं वाक्यं, भिन्न त्वं सफलं कुरु । हरिण्येगमेपिको यत्किं, संसारं विपमं त्वज ॥ १ ॥ " ततः स्वसेवकदेवं समाकायैतत्पत्रं त्वया देवद्वये देयमित्युक्त्वा तत्र प्राहिणोत् । स देवोऽपि यत्र देवद्विः स्थितोऽभूत् तत्राकाशस्थ एव पत्रं मुक्तवान् । ततो देवद्विरप्याकाशतत्तितं पत्रं दृष्ट्वाञ्चाचयत्, परमर्थं न पुरोध । ततः किंपति काले गते स देवः स्वमेऽप्युमेव श्लोकमवादीत्, तथापि स न प्रतिबुद्धः । एकदा आखेटकं कर्तुं अर-

प्यानीं गत्वा स वराहदृष्टेऽन्वं युक्तवान् । तत्र चैकाकी सन् यदा दूरं गतस्तदा स देव इत्थं महाभयं तं प्रति दर्शितवान्,
अग्रे केमरिर्मिहः समुपतस्थौ, पृष्टतो महती गर्ता, पार्श्वयोर्महावराहौ धुधुरावमाणौ, अवस्ताद्धरित्री चक्रे, उपरिष्टाद् दृष्टः
पतति, एवं मरणांतमयजनकानि कारणानि दृष्ट्वा स भयविह्वलः सन् प्रतिदिशं विलोकयति स्म । कोऽप्यत्र मम मरणवाग्को
न संभवतीति चिन्तायां स एव देवो रुद्रदृष्ट्यावदीत्—‘अद्यापि मदुक्तश्लोकार्थं नावबुद्धसे ? ।’ स प्राह—‘अहं तु किमपि
नावबुद्ध्ये ।’ तदा देवेन श्रग्भयसंघायितवर्धत्तांतनिवेदनपूर्वकं भणितं—‘यदि त्वं त्रतग्रहणं कुर्यास्त्वहिं इतो मरणांतकटात् त्वां
रक्षेमिति ।’ तत् श्रुत्वा तेनापि तदंगीकृतं । ततो देवेन स उत्पत्य लोहिताचार्यसमीपे मुक्तस्तत्र दीक्षां भागवतीं जग्राह ।
ततो देवर्द्धिः पठन् गीतार्थो जातः, यानद् गुरुसमीपे पूर्वगतश्रुतमासीत् तत्सर्वं पठित्वा श्रीकेशिगणधरसंतानीयदेयमुत्तमगणेः
पाञ्चै प्रथमपूर्वमर्थतोऽधीतवान् । द्वितीयपूर्वसूत्रे पठ्यमाने विद्यागुरवः परासचो जाताः । ततस्तं गीतार्थं ज्ञात्वा गुरुभिः स्व-
पट्टे स्थापितः । एकेन गुरुणा गणिरिति पदं दत्तं, द्वितीयेन क्षमाश्रमण इति, ततो देवर्द्धियणिश्वमाश्रमण इति नाम जातम् ।

अथ तस्मिन् काले विद्यमानानां पंचदाताचार्याणां मध्ये युगप्रधानपदधारकः कलिकालकेवली सर्वसिद्धांतवाचनादायको
जिनशान्तप्रभावको देवर्द्धिसिद्धमाश्रमणोऽन्यदा श्रीशुद्धये वज्रस्यामिस्थापितं पितृलभयमादिनाथविंशं श्रणस्य कथर्हि-
यक्षमाराधयामास, समागतः स कपर्दी, किं कार्यमिति तेन पृष्टे आचार्याः प्रोचुः—“जिन्शासनकार्यं, तथाहि—अधुना
द्वादशवार्षिकदुःकालापगमे श्रीस्कंदिलाचार्यमाश्रुरी सिद्धांतवाचना विहिता, तथापि समयानुभावेन मंदबुद्धिनात्साधूनां
मिद्वांना विस्मृत्य याति यास्यति च । ततो भवत्साहाय्यात्ताडपत्रेषु सिद्धांतान् लेखितुं मम मनोजस्ति, यतो महती जिन-

शासनोन्नतिः स्यात्, मन्दबुद्धयोऽपि पुस्तकमालंब्य सुप्तेन शास्त्राध्येतारो भवेयुरिति । ” तदा देवेनोक्तं-“ अहं मान्निध्यं करिष्यामि, ततो भवता माधवः सर्वेष्वेकत्र करणीयाः, मयीपत्रादिदं भूयस्तस्मानेनैतव्यं, लेखकाश्च ग्रगुणीकार्याः, माधारण-द्रव्यं च मेलनीयं ” इत्युक्ता देवद्विगणक्षमाश्रमणा वल्लभ्यां पुरि समागताः, मेलिता देवेन सर्वपि पुस्तकलेखनसामग्री । ततो दृढगोतार्ययथा यथागोशंगानां आलापका उक्तास्तथा तथा पूर्वं स्वरूपेण लिखितास्ततः पुनः संयोजनां कृत्वा देव-द्विगणिना मूलपत्रेषु लेखिताः, अत एवगेषु उपांगानामालापकाः साक्षिणः, मध्ये मध्ये विसंवादोऽपि संख्याया अनियमो-ऽपि, मध्ये मध्ये माधुरीवाचनापि च दृश्यते ।

तथा पूर्वमार्यराक्षितेन सिद्धांतेषु पृथगनुयोगः कृतः, पुनः स्कंदिलाचार्येण वाचना कृता, देवद्विगणिना च पुस्तकारूढः कृतः, तेन सुधर्मस्थामिवचनानि विसंस्थुलानीव दृश्यन्ते । तत्र दुःप्रमानुभाव एव प्रमाणं, परमत्र बिनागमे सम्यग्दृग्भिः संशयो न कार्यः । तस्मिन्नवसरे देवसामिध्याद्वर्षमभ्ये जैनपुस्तककोटिलिखिता । अथ किंचित्स्वगतश्रुतधारकाः श्रीवीरनिर्वाणादशीत्यधिकनवश्रुतवर्षातिक्रमे सर्वसिद्धांतलेखकारका युगप्रधानपदं विभ्राणाः श्रीदेवद्विगणिक्षमाश्रमणा बहुधा श्रीजिन-शासनप्रभावनां कृत्वा श्रुति श्रुतं ज्ञेयजनश्रुनं विधाय स्वर्गं गताः ॥ इति श्रीदेवद्विगणक्षमाश्रमणवृत्तांतः । एवंविधा आचार्याः श्रीजिनप्रवचनप्रभाक्का बोध्याः १ ॥

तथा धर्मकथा प्रदास्यास्ति अस्येति धर्मकथी । यः क्षीराश्रवादिलब्धिसंपन्नः सन् सज्जलबलधरास्वनितालुकारिणा शुब्देन आक्षेपणीविश्लेषणीसंवदनीनिवेदनीलक्षणां चतुर्विधां जनितजनमनःशमोदप्रथां धर्मकथां कथयति यः बहुलमव्यजनप्रतिबोधको

नन्दिपेणादिवद्गर्मकधी घोस्याः । कथाचतुष्टयलक्षणं त्विदं—

स्थाप्यते हेतुदृष्टतैः, स्वमतं यत्र पंडितैः । स्वाद्वादध्वनिसंयुक्तं, सा कथाक्षेपणी मता ॥ १ ॥

मिथ्यावाद्दशां मतं यत्र, पूर्वपरविरोधकृत् । तन्निराक्रियते सद्भिः, सा च विधिषणी मता ॥ २ ॥

यस्याः श्रवणमात्रेण, भवेन्मोक्षाधिलापिता । भव्यानां सा च विद्वद्भिः, प्रोक्ता संवेदनी कथा ॥ ३ ॥

यत्र संसारभोगांग-स्थितिलक्षणवर्णनं । वैराग्यकारणं भव्यैः, सोक्ता निर्वेदनी कथा ॥ ४ ॥ इति ॥

इह प्राक्कथितनन्दिपेणपृत्तातस्त्वयं-एकस्मिन्नगरे एको घनयान् मुखप्रियनामा ब्राह्मणो वसति स्म । स मिथ्यात्व-
मोहितः सन् एकदा यज्ञं कर्तुमारेगे । तत्र राह्याभरक्षायां भीमनामानं स्वदासमादिष्टवान् । तेनापि स्वस्थामी ब्राह्मणो
विज्ञप्तः—' यदि विप्रभोजनानन्तरं अवशिष्टान्नं मया दास्यध तदाहमत्र स्वको भविष्यामि ' इत्युक्ते विप्रेणापि तद्वचः प्रति-
पन्नं । गृहस्थामिना ब्राह्मणा भोजिताः, अवशिष्टान्नं सर्वं दामाय दत्तं, तेन च मम्यगृष्टिना साधवः प्रतिलाभिताः, अन्येऽपि
दर्शनिनोऽनुकंपया दानपात्रीकृताः, तेन महाभोगक्रमोपाजितं । अथ कियत्यपि काले स दासो मृत्वा देवोऽभूत् । ततोऽपि
च्युत्वा राजगृहे श्रेणिकनृपस्य पुत्रत्वेनोत्पन्नः, नन्दिपेण इति तस्य नामासीत् । तस्मिन्नेवावसरे विप्रजीवोऽपि कांश्चिद्भयान्
प्रांत्वा कदलीवने हस्तिनीयूथे एकस्या हस्तिन्याः कुक्षौ गर्भत्वेनोत्पन्नः । तस्मिन् यूथे तु यूथपतिर्गजोऽन्यगजपराभवं विशु-
क्रमानो हस्तिनीनां प्रमनममेव एव जातं जातं गजं निहति । हस्तिनीं जातां रक्षति । तदा यस्याः कुक्षौ स ब्राह्मणजीव उत्प-
न्नाः भ्रातृनि या हस्तिनी स्वगर्भस्याकुलं विदित्वा कपटैश्च पादेन खंजीभूय गजैः शनैः हास्तिकपृष्ठतश्चलति, यामनतुष्टयानन्तरं

गृथेन सह मिलति । एवं कदाचिद् द्वयहनंतरं न्यहानंतरं वा मिलति ।

एवं च सा कुर्वती अन्यदा तापसाश्रमे गत्वा पुष्करेण तापसपादान् स्पृशतीं तापसान्ननाम । तापसैरपि तां गुर्विणीति ज्ञात्वा ते गर्भः कुञ्जली भवन्वित्याश्रमिता, सा चैकदा तत्राश्रमे सुतमध्वत, तापसपुत्रश्च तत्प्रतिपालना कृता, हस्तिन्यपि तत्रागत्य तं स्तन्यं पश्यति, एवं च स गजयोतस्तापसपुत्रैः समं खेलति, तेषां बालैः सहाश्रमपादपान् नदीतः शुंडया जल-
मानीय सिंचति । एवं धृष्टसेवनक्रियां कुर्वन् गजयोतं विलोक्यास्य सेचनक इति नाम दत्तं । एवं तत्र यद्वर्मानस्त्रियद्वा-
पिकः कलभो जातः । अथ चैकदा वने भ्रमन् तं यूथपतिं ददर्श । तालयेनोत्कटवलस्तं दृढगजं हत्वा स्वयं यूथपतिर्बभूव ।
अनेन च विमृष्टं-‘यथा मे जननी तापसाश्रमे मां सुपुत्रे तथान्याप्यत्र मां सविष्टे’ इति ध्यात्वा स्वयूथमानीय तमाश्रमं
बभञ्ज । तदास्तापसा श्रेणिकनृपं तं गजरत्नं ज्ञापयामासुः । राज्ञापि रैश्चित्प्रयोगैः स बंधनं नीतः, आलाने निगड्वेद्वध ।
तदा तापसश्चालोक्य स वाग्भिस्सज्जितो-‘यादृशं कर्म कृतं तादृशमेव त्वया फलं प्राप्नोमि’ वाक्यं श्लो गजो बंधनानि त्रोट-
यित्वा तापसान् हंतं दुद्राव, भग्नास्तापसाः, व्याकुलो स्व उच्छलितः, तदा श्रेणिकपुत्रो नंदियेणस्तं वशीकृतुं तत्रायातः, तदृशनाच
तत्कालं स्वस्थीभूय ईहापिहं कुर्वतस्तस्य गजस्याविधिज्ञान(जातिस्मरण)मुत्पन्नं, ततो ज्ञावस्तेन सर्वोऽपि प्रागभववृत्तांतः । नंदि-
येणोऽपि पूर्वमवलहेन तं गजं सदाक्यैः संतोष्य स्कंधाधिरोहणपूर्वकमालाने आनीय बद्धवान् । तदा तुष्टेन तानेन नंदियेणः
मत्कुतः, परिणायितः पंचशतकन्याभिः । एकदा भगवान् श्रीमहावीरो राजगृहे समवसुतः, तद्वदनार्थं पित्रा समं नंदियेणोऽपि
गतः, तत्र भगवदेशनां श्रुत्वा प्रविबुद्धः स प्रब्रज्यामुज्ञां श्रीमगवतो ययाचे । भगवानपि अस्माद्वर्षद्विं विज्ञाय यथासुखं

देवानुप्रायेत्यवादीत्, परं मा श्रुतबधं कार्षीसि द्वितीयं वाक्यं व्रतविघ्नमालोक्य नोवाच ।

अथ गृहे मातापितृश्रुतिवचनश्रुतिवचनानंतरं प्रज्ज्यामहोत्सवे क्रियमाणे आकाशे शासनदेवप्यभ्यधात्—‘भो नंदिपेणाद्यापि ते भोगकर्मोदयोऽस्ति ततः कियत्कालं प्रतीक्षस्व, यथात्रव्रज्यां गृहीयाः’ इत्युक्तेऽपि स्वमनसो दाढ्यं विचार्य स श्रीभगवदंतिके दीक्षां जग्राह, क्रमेण दश पूर्वाण्यधीतवान्, दुःकराणि तपांसि च तेषु, तेनायं लब्धिमान् बभूव । अथास्य भोगकर्मोदयतो मनश्चांचल्यात् पूर्वतानि पूर्वकीदितानि च स्मृतिषयमायातानि । ततो मनस्यत्यंतं प्रादुर्भूतां कामव्यथां सोढुमशक्नुवन् द्यूत्रोक्तविधिना मनोनिग्रहाय देहकादर्यार्थं च भूयसीरातापना विदेषतत्तपांसि च चकार, तथापि भोगेच्छा न निवर्तते । ततो व्रतभंगभयान्तरणार्थं गलपाशिकाभग्रहीत्, स पाशो देव्या त्रोटितः । ततो विषं भक्षितं, देवानु-
भावाद्विप्रेणाप्यभूतायितं । ततो ज्वलनप्रवेश आरब्धः, तत्र वह्निरपि विध्यातः । एवं मृतिप्रयोगाः सर्वेऽपि विफलीवभूवुः । अथैकदा राजगृहे एवाष्टमपारणायै मुनिर्वेद्यागृहे मिथार्थं प्रविवेश, उक्तवाथ—‘हे गृहनायिके ! चेत्तव श्रद्धा तर्हि मां भिक्षां ददेह । ते धर्मलभोऽस्तु ।’ तथा च हसत्या उक्तं—‘न हि धर्मलभे सिद्धिरत्र त्वर्थलभे सिद्धिरस्ति’ एवं तपोक्ते मुनिर्मनारुह एवेनान्तु इत्यवोचत् । तत इत्थं जल्पत एव तस्य तपोलब्ध्या वेद्यागृहं सार्द्धद्वादशकोटिप्रमितैः सौवर्णैः पूरितं, यदुक्तं महानिग्रयचरत्रे पद्माध्ययने—धम्मलभं तवो भणद्, अत्यलभं विमग्निवज्रो । तेषां वि लट्ठिजुत्तेण, एयं भवउ ति भणियं ॥ १ ॥ इति. तथा त्रिपिण्डलधृत्यादौ तु नीचवृणाकर्षणानृष्टिजित्युक्तं, तस्य पुनस्तत्तद्वा विदंतीति । ततः पणांग-
नापि त्रिमयभाषाया अग्निचूपाय मुनेः पादयोर्नत्वा हावभावैर्मुनिचित्रं विक्रियां नयंत्यभग्रवीत्—‘स्वामिंस्त्वया तु एभिः

गौरवार्णवः प्रीता, अतस्सर्वाय धर्मं प्रमथ्य तमेव युंक्ष्य' इत्यादिभिर्माह्वप्रकृतिभिरयं स्नेहागमिभुनिमनः क्षुभितं । ततोऽयं तदप्रगो धूरा भोगक्रांतेन तत्रैव तस्थौ । परं मया प्रत्यहं दृष्टं पुरुषा धर्मं नेतव्या इति नियमयामास । यदात्र नियमे प्रयोज्ये न्यूनतदा मयैव तत्स्थाने भवितव्यमिति पणितवान् । अतः परं वेद्यापाटकद्वारे मुनिः स्थित्वा तत्रागतान् कामिजनान् विविधयुक्तियुक्ताभिराशेष्ययादिधर्मकथाभिर्धर्मं ग्राहयति, कंस्त्रान् प्रतिबोध्य श्रीजिनेश्वरांतिकं महाव्रतानि ग्राहयति, कांश्चिदु-
नद्वदिगततथान् क्रूरयति । एवं प्रत्यहं धर्मकथाभिर्भव्यजनान् प्रतिबोधयन् स्वयं शुद्धश्चाद्वधर्मं प्रपालयन् द्वादश वर्षाणि गम-
यित्वा निज्ञेयभोगकृमां मनु एकरस्मिन् दिने नव जनान् प्रतिबोधयितवान्, दशमस्त्वेकः स्पर्णकारः ममेतः, स च विविध-
दुक्त्या प्रतिबोधयमानोऽपि धृष्टरात्र प्रतियुद्धः, प्रयुक्त इत्थं जजल्प- 'ननु विषयपंक्तिमयं समात्मानं बोधयितुमशक्तस्त्वं परं किं बोधयिष्यसि ?' इति । तावता गणिकया भोजनार्थं नैदिपेणः समाहृतः, परं प्रतिक्षापूर्वं विना भोजनं नेच्छति । द्विश्चा रस्त-
वत्यः प्रीतिलीभृताः, तत्रो नैक्यया तत्रागत्य उपहामपूर्वमुक्तं- 'स्वामिन्नद्य भवतैव दशमस्थाने भवितव्यमिति प्रतिज्ञा-
यान् कृतान्गत्य भुंक्ष्य ।' एवमुक्ते ममस्तभोगकृमोदयो नैदिपेणमुनिः पुनरेवमादाय श्रीभगवदंतिकं पुनर्महाव्रतानि जग्राह,
चार्षिं च निर्मलं प्रतिपाल्य श्रान्तं तमाधिना मृत्वा दिवं ययौ । ततश्च्युत्वा महाविदेहं सेत्स्यति । इदं च श्रीवीरचरित्रानुसारं-
भोक्त । महानिग्रीधयुजं तु कैलयाग्निकुवास्ति । उह तत्रं तु मर्वविदो विदंति । इत्थयं धर्मकृषी नाम द्वितीयः प्रवचनप्रभा-
मोऽवसरः, इति नैदिपेणमुनांतः ॥ २ ॥

नथा यादिश्रितरादिप्रमथयापतिरूपायां चतुरंगयां परिणदि प्रतिपथनिसारणपूर्वकं सपथस्थापनाधेमवदधं वद-

तीति वादी, निरुपमादिलिङ्गिसंपन्नत्वेन वावदूक्यादिवृद्धारकष्टदुरपि अमदीकृतवाग्विभव इत्यर्थः । अयं च महद्वादिवत्प्रत्यक्षादिसकलप्रमाणशुश्रूः प्रविवादिव्याघ्राजद्वारेऽपि लब्धमाहात्म्यस्तृतीयः प्रभावको बोध्यः । इह महद्वादिदृष्टांतो ग्रंथान्तरादयसेयः ॥ ३ ॥

तथा निमित्तं त्रैकालिकलाभाज्यागादि प्रतिपादकं ज्ञातुं तद्वेत्ति अर्थीति वा नैभिचितिकः । यो हि जिनमतप्रत्यनीकान् पराजयं नेतुं भद्रबाहुस्त्वाम्यादिकत् सुनिश्चितं निमित्तं यदति स नैभिचितिको नाम चतुर्थः प्रभावको बोध्यः, भद्रबाहुस्त्वामिदृष्टांतस्तु प्रसिद्ध एवेति नेहेच्यते ॥ ४ ॥

तथा विकृष्टप्रष्टमप्रमृत्तिकं दुस्तपं तपोऽस्यास्तीति वृषस्त्री, यः परमोपश्रमसंसंभृतः गन् अष्टमदशमपक्षपणमासु क्षण्णादिविविधतपथार्थया जिनमतोद्भासनं विदधति स श्रीवीरवर्णितकाकंदिकषत्राल्यसाध्यादिचत्तपस्वी नाम पंचमः प्रभावको बोध्यः ॥ ५ ॥

तथा विद्याः प्रज्ञप्स्योदयः ज्ञानमन्देव्यस्ताः साहायके यस्य स विद्यावान् । अयं च श्रीवज्रस्थामियत् पटुः प्रभावको प्रातज्य, वरास्वामिमृत्तातस्तु प्रसिद्ध एव ॥ ६ ॥

तथा सिद्धति स्मेति सिद्धः, चूर्णाजिनपादलेपतिलक्युटिकामकलभूताकर्षणचैक्रियत्वप्रभृतिभिर्विविधसिद्धिभिः संपन्न इत्यर्थः । अयं च संपादिकापर्यायनाथं मिथ्यात्वविद्रावणार्थं जिनप्रवचनप्रभावनार्थं च चूर्णाजिनादिसिद्धीनां यथाचमरं प्रयोक्ता आर्यममितस्योदित्यमप्रमः प्रभावको बोध्यः । तत्रार्थममितस्योदित्यमप्रमं चेदं—

आभीरदेशेऽचलपुरं नाम नगरसमीपे, तत्र बहवो जिनप्रवचनप्रभावनाकरणपरायणाः सुमहोदकाः श्राद्धाः ररिचसन्ति । तस्याचलपुरस्यासमग्रदेशे पुनः कनारवेदान्तयोर्मध्ये एको ब्रह्मदीपोऽस्ति, तत्र बहवस्तापसाः परियसन्ति । तेनैकः पादलेप-
क्रियायां विहारदस्तापसः पादलेपेन नित्यं जलमार्गेऽपि स्थलमार्गे इव संवरन् लोके बहुविस्मयं समुत्पादयन् वेदानदी-
मुत्तीर्य पारणार्थमचलपुरे आयाति । तदा तं दृष्ट्वा बहवो मुग्धबना दुस्तदभिव्यास्ततापसंताः संतो महिषा इव तद्दर्शनपेके
निमग्नाः । ते च जिनमतमवगणयन्तः श्राद्धान् एवं श्रोतुः-‘अस्माकं शासने यथा प्रत्यक्षं गुरुप्रभावो दृश्यते तथा युष्माकं
नास्ति, अतोऽस्मद्वर्मतुल्यः कोऽपि धर्मो न विद्यते’ इति । तदा ‘एतेषां मुग्धजनानां मिथ्यात्वस्थिरीकरणं मा भवतु’ इति
विचिन्त्य ते श्राद्धास्तन्मिथ्यास्त्रिवचनं विविधयुक्तिभिः प्रतिहतं कृत्वा तं तापसं दृष्ट्वापि न विलोकयन्ति स्म । अथान्यदा
सकलश्रुतिगुणमलंकृताः श्रीवज्रस्वामिमातुला विविधसिद्धिसंपन्नाः श्रीआर्याममितशूरयः ममगताः, श्रावकाः सर्वेऽपि
महताढंबरेण तत्र गत्वा श्रीगुरुपदकमलं ग्रणयन्ति स्म । अतिदीनवचनैः सर्वेऽपि तापसकृतं जिनतीर्थपित्राजनकारणं श्रुत्वा
गुरुभ्यो निवेदयन्ति स्म । ततो गुरवः श्रोतुः-‘भोः श्राद्धाः ! अयं कपटबुद्धिस्तापसो मूढजनान् केनापि पादलेपादिप्रकारेण
विप्रतारयति, परं न हि कापि तपःशक्तिरस्यास्तीति ।’

अथैतत् श्रुत्वा ते श्राद्धा जिनयेन गुरुं नत्वा स्वगृहमागत्य परीक्षार्थं तं तापसमत्यादरेण भोजयितुं निमंत्रयामासुः,
सोऽपि समुत्तुकीभूय बहुलोकपरिवृता एकस्य श्रावकस्य गृहं प्राप्तः । तदा तस्मागच्छन्तं दृष्ट्वा अवसरतः स श्रावकोऽपि मह-
साऽप्युत्थाय तमुचितस्थाने उपवेश्य बहुविधवाद्यम्रातलपिचिपूर्वकं तस्यानिच्छतोऽपि पादद्वयमुज्जनीरेण तथा क्षालयति स्म,

यथा तत्र लेपगंधोऽपि नातिष्ठत् । ततो विविधरसवत्या तं भोजयति स्म । तत्र भोजनं कुर्वन्नपि असौ भविष्यत्कथं न भवेन्न
 मनागपि भोजनस्वादं न विवेद । भोजनानंतरं च जलस्तंभकौतुकदर्शनसमुत्सुक्यं श्राद्धादिबहुजनं परिकरितः स तापसा
 नद्यास्तीरं संग्रामः । अथ 'ग्रक्षालितेऽपि षाट्द्वये लेपाद्भ्यः किंचिदवापि विद्यते' इति विचिंत्य, स नद्यां प्रविशन्नेव ग्रीष्मं
 बुद्बुद्वारायं कुर्वन् झुडितुं लग्नः । ततोऽनुकंपया श्राद्धविविनिकासितः । तदा 'अहो! अमुना मायिना चिरं वयं वंचिता
 इत्यादि चिंतयंतो मिथ्यात्विनोऽपि जिनधर्मादुरक्ता जाताः, ततश्च जिनशासनप्रभावनां कर्तुंकामा विविधयोगसंयोगविदः
 श्रीआर्यसमितस्त्रयोऽपि तत्र संग्रामाः, नद्यंतराले चूर्णविशेषं प्रक्षिप्य सर्वलोकममलं कथयामासुश्च—'देव्रे ! वयं तव परं पारं
 मंतुमिच्छाम' इति । ततो क्षटिति मिलितं तस्याः झूलद्वयं । तत्स्वरूपं दृष्ट्वा विस्मिताः सर्वेऽपि लोकाः, तदनंतरं अमंदानंद-
 पूर्णचतुर्वर्णसंघपरिकरिता आचार्याः परपारभूमिं ग्राप्ताः । तत्र सद्भूतधर्मापेक्षदानतः सर्वानपि तापसान् प्रतिबोधितवंतः ।
 ततो दूरीभूतनिखिलमिथ्यात्वमलास्तो सर्वेऽपि तापसाः श्रीगुरुणां पार्श्वे प्रव्रज्यां जगृहुः, तेभ्यश्च तापमसाधुभ्यो ब्रह्मद्वीपिका
 शशा श्रुतविश्रुता जाता । अथ श्रीआर्यसमितमूर्य इत्थं प्रचंडशालिंदमखंडनेन भूपर्सीं जिनमतप्रभावनां विधाय
 परमजिनधर्मादुरतभव्यजनमनांसि प्रमोदमोदुराणि कृत्स्नान्यत्र विहृतवंतः । ते श्रावका अपि विविधधर्मक्रियाभिर्जिन-
 शासनोक्तं कुर्वाणाः सुखेन गृहधर्मं प्रणाल्य क्रमेण सुगतेर्भाजनं जाताः । इत्यार्यममितसूरिवृत्ततः । अयं मिद्वो नाम
 सप्तमः प्रभावको ज्ञेयः ॥ ७ ॥

तथा कथं नवनवधचरचरनाविराजितथोत्तुजनमनःप्रमोदममुत्पादकविविधभाषाविभूषितहृदयगद्यप्रवर्धनं करोतीति

कविः । अयं हि मन्दूतयमवृद्धाय प्रवचनप्रभावनाय च शोभनवचनरचनाभिनिर्पाद्युचमजनश्रुतिबोधकः सिद्धसेनदिवाकरादि-
यन् अष्टमः प्रमादको मोदव्यः । सिद्धसेनवृत्तान्तस्तयं—

उज्जिन्यां नगर्यां विक्रमादित्यनामा राजा । तस्य पुरोधसः पुत्रो देवमिकाकुक्षिममृद्वचः सर्वविद्याविशारदो मुकुन्दनामा
ब्राह्मणोऽन्यदा यादाय भृगुरुच्छपुरं श्रुतिं चलितः । तत्रांतरा मार्गे श्रीवृद्धवादिश्रियुरवो मिलिताः । तदा 'अत्र यो यस्मात्परा-
जयं प्राप्स्यति स तच्छिष्यो भविष्यतीति' एषं विधाय, तत्र पार्थस्यान् गोपानेन प्राक्षिणः कृत्वा आचार्यैः सह वादं
कृतुं स्वयं संस्कृतवाण्या पूर्वपक्षमग्रहीत् । तत् श्रुत्वा गोयैरुक्तं—'एतद्वाण्यामस्माभिर्न किमप्यवबुध्यते, अतोऽयं तु न किंचि-
ज्जानाति ।' ततोऽग्रमरन्ना गुरवो रजोहरणं कटिप्रदेशे निषिध्य वषट्कारं दत्त्वा नृत्यं कुर्वाणा इत्यमवदन्—

नवि चौरियइ नवि मारियइ, परदारागमण निवारियइ । थोडइ थोडउ दाइयइ, सगि मटामट जाइयइ ॥ १ ॥ अन्यइ—
कालउ कंपल अरुनी छट्ट, छासइ मारियउ दीषड थट्ट । ए वड पडियउ तीलइ झाड, अवर किउं छड सगि निलाड ॥ २ ॥
तत एताइशीं वार्णी निशम्य हृद्योयैरुक्तं—'नितमनेन ।' ततो वृद्धवादिगुरवो राखसभायां गत्वा तत्रापि वादेन तं
निर्जित्य शक्षिष्यं कृतवतः । मुमुदचंद्र इति नाम च दत्तवतः । क्षरिपदयाशौ पुनः सिद्धसेनदिवाकर इति नाम ददुः । स
वैकृदा वादार्थमागतस्य भट्टस्य श्रावणार्थं 'णमो अहिंताणं' इत्यादिपाठस्थाने 'नमोऽहिंसादाचार्योपाध्यायसर्वसाधुभ्यः'
इति चतुर्दशपूर्वाणामादिरितं संस्कृतवाक्यमुक्तवान् । पुनः स एकदा गुरून् जगाद—'यः सर्वसिद्धांतः प्राकृतमयोऽस्ति,
तं मयं संरुतं करोमि ।' गुरुभिरुक्तं—'चाल्दीमंदमूर्खीणां, नृणां चारित्र्यक्रांक्षिणां । अनुग्रहाय तत्त्वहैः, सिद्धांतः प्राकृतः कृतः

॥ १ ॥ अत एवं जल्पतस्तव महाप्रायश्चित्तं लनं' इत्युक्त्वा गच्छाद्बहिः कृतः । ततः संघेनागत्य विज्ञप्तिः कृता- 'स्वामिन् ! अयं महाकवित्वादिगुणसंपन्नत्वात्प्रवचनस्य प्रभावकोऽस्ति, अतो गच्छाद्बहिर्न कार्यः ।' एवमत्याग्रहे क्रियमाणे गुरुभिरुक्तं- "यदि द्रव्यतो मुनिवैयं त्यक्त्या वेपांतरे तिष्ठन् भावतो मुनिस्वरूपमत्यजन् विविधतपांसि कृत्वाऽष्टादश नृपान् प्रतिबो- ध्यायं जैनान् करिष्यति, नवीनं तीर्थं चैकं प्रादुर्कारिष्यति तदा तं गच्छमन्ये लास्यामो नान्यथेति ।" ततो गुरुवचनमंगी- कृत्य स यथोक्तीरया विचरन् उज्जयिनीं गतस्तत्रैकदाश्वाहनार्थं गच्छता श्रीविक्रमनृपेण रथ्यांतर्गच्छतं सिद्धसेनाचार्यं विलोक्य पृष्टं- 'के यूयमिति ? ।' आचार्यैरुक्तं- 'यं सर्वज्ञपुत्राः ।' ततो राज्ञा मनस्येव नमस्कारे कृते आचार्यैस्तम्- ध्वार्थीकृत्य उच्चैः स्वरेण धर्मलाभो दत्तः । तदा राज्ञोक्तं- 'कस्मै धर्मलाभो दीयते ? ।' आचार्या आहुः- 'येनासम्यं नम- स्कारः कृतस्तस्मै धर्मलाभः ।' ततो हृष्टो राजा 'भवद्भिः स्वघर्णेर्मदीयं समस्त्यानं पवित्रीकर्तव्यं' इत्युक्त्वा स्वस्थानं जगाम ।

अथैकदा श्रीसिद्धसेनाचार्यः श्रीविक्रमनृपस्य नवीनं श्लोकचतुष्टयं कृत्वा राजद्वारे गतः, प्रतिहारमुखेनेत्यवदत्- 'दिदृक्षुर्भिक्षु- रायातो, द्वारे तिष्ठति वारितः । हस्तन्यस्तचतुःश्लोको, यद्वागच्छतु गच्छतु ॥ १ ॥ राज्ञोक्तं-दीयतां दश लक्षणि, शासनानि चतुर्दश । हस्तन्यस्तचतुःश्लोको, यद्वागच्छतु गच्छतु ॥ २ ॥ ततः स नृपसमीपं गतः । तत्र श्रीविक्रमः पूर्वदिशाभिमुखः सिंहासने उपनिषजभूत् । तदा वृषिः श्लोकमेकमपठत्-आहते तव निःस्थाने, स्फुटितं वैरिद्वधते । गलिते तत्त्रिंशनेत्रे, राजंश्चित्रमिदं मम ॥ १ ॥ इति श्रुत्वा राजा दक्षिणाभिमुखीभूयोपविष्टः, मनसि चिन्तितवांश्च 'पूर्वसा दिशो राज्यमस्मै दत्तमिति ।'

गमः पतिः गन्धर्गीभूय द्वितीयं श्लोकमपठत्-अपूर्वं घनुर्विद्या, भवता शिधिवा कुतः ? । मार्गणौघः समम्येति, गुणो

याति दिगंतरं ॥ २ ॥ ततो नृपः पश्चिमाशामिमुखो भूत्वा उपविष्टः । तदा पुनः द्युरिणाभिमुखीभूय तृतीयः श्लोकोऽपाठि-
नारसत्तौ स्थिता वक्त्रे, लक्ष्मीः क्लमरोरुहे । कीर्त्तिः किं कुरिता राजन् ! येन देशांतरं गता ? ॥ ३ ॥ ततो नृप उत्तराभि-
मुखो भूत्वा स्थितः । तदा पुनः द्युरिणा सन्मुखीभूय चतुर्थः श्लोकोऽपाठि-सर्वदा सर्वदोऽसीनि, मिथ्या संस्तूयसे बुधैः ।
नारपो लेभिरें शृणुं, न वक्षः परसोपितः ॥ ४ ॥ ततस्तुतो नृपः सद्यः सिंहासनादुत्थाय चतसृषामपि दिक्षां राज्यं ह्वरये
ददौ । तदा द्युरिणा श्रोत्रे-‘मम राज्येन किमपि कार्यं न ’ । नृपेणोच्ये-‘तर्हि ययं किं याचध्वे ? ’ द्युरिणोक्तं-‘यदाहमा-
गच्छामि तदा ममोपदेक्षः श्रोतव्यः । ’ राज्ञोक्तं-‘एवं प्रमाणमस्तु । ’ ततः सिद्धसेनाचार्यः स्वस्थानं गतः ॥

अथान्यदा मूर्तिर्महाकालग्रासादे गत्वा क्षिप्रपिंडिकोपरि पादौ कृत्वा सुप्तः । तत्पूजकादिबहुलैर्कैल्याणपितोऽपि नोत्थितः ।
तदा लोकांगत्या राजा विव्रतः-‘स्वामिन् । कथिद्विद्रुतागत्य क्षिप्रपिंडिकोपरि पादौ कृत्वा सुप्तोऽस्ति, उत्थापितोऽपि नोत्ति-
ष्यति । ’ राज्ञोक्तं-‘निहत्य दूरीक्रियतां । ’ ततो राज्ञ आदेशाच्च कश्चाद्विग्रहास्तं ताडयति स्म । ते ग्रहाराधोतःपुरे राज्ञीनां
अग्निरे लगीति स्म । कोलाहलो जातः । राजापि सविस्मयः सखेदश्च सन् किं जातमिति पृच्छति स्म । केनाप्युक्तं-‘स्वामिन् !
कथिद्विद्रुमहाकालग्रासादे ताड्यते, तत्ग्रहारा अत्रांतःपुरे लगति । ’ तदा राजा स्वयं महाकालग्रासादे मत्तः, आचार्यो दृष्ट
उपलक्षितय । शृणुं च-‘किमेतत् ! महादेवश्चित्सि कथं पादौ स्थापितौ ? महादेवस्तु महान् देवः लवनाहः । ’ आचार्यैरुक्तं-
‘महादेवस्तु अन्य एवास्ति, यो महादेवोऽस्ति तस्य स्तुतिमहं करिष्याम्येव, श्रूयतां सावधानतया ’ इत्युक्त्वा कल्याणमंदिर-
स्तोत्रं तेन कर्तुमाग्ने । एकादशे काव्ये क्रियमाणे भूकंपानंतरं धूमनिर्गमे लिङ्गस्य द्विधा भवनादादौ तेजःपुंजः प्रसृतः ।

ततो धरणद्रसहिता श्रीपार्श्वनाथमूर्तिः प्रादुर्बभूव । तदाचार्यः स्तोत्रं पूर्णकृत्य जगौ-‘अयं हि श्रीपार्श्वनाथः पूर्वमेव अवं-
तीलुकमालसुतेन महाकालाभिधानतो लोके प्रसिद्धं स्वर्णितुर्लिनीगुल्मविमान[गमन]कायोत्सर्गस्थाने नय्यं प्राप्तदं कार-
यित्वा प्रतिष्ठापितः, ततः कियत्पि काले गते मिथ्यादृष्टिभिस्तमाच्छादितं कृत्वा रुद्रलिङ्गं स्थापितं, अधुना मत्सुत्या
तत्सुदृढितं, धीपार्श्वदेवश्च प्रकटीभूतः ।’ एतच्छ्रवणाद्विक्रमराजस्य चेतसि चमत्कारगर्भितः प्रमोदः समुत्पन्नः, इहैव च
राज्ञो जिनोक्तवचनचिह्नरूपेण सम्यक्स्वरत्नप्राप्तिरभूत् ।

ततो राजा श्रीपार्श्वनाथमासादमाश्रित्य पूजादिव्ययार्थं शतं ग्रामान् ददौ, पुनराचार्यमीये सम्यक्स्वमङ्गीचकार, जैन-
श्रावकश्च जातः । ततः सिद्धसेनाचार्यैस्तदनुवर्तिनोऽन्येऽपि अष्टादश राजानः प्रतिबोधिताः । ततस्तस्य गुणगणरञ्जितेन विक्रम-
राजेन सुखासनं दत्तं, तत्राधिष्ठः प्रत्यहं स राजभवनं प्रयाति । ततो बृद्धवादिगुल्या श्रुतं चिन्तितं च सिद्धसेनाचार्यो
यत्कार्यं कर्तुं गतोऽभूत् तत्कार्यं तु सर्वमपि सिद्धं, परं स्वयं प्रमादपङ्के मग्नोऽस्ति, ततोऽहं तत्र गत्वा त्वं प्रतिबोधयामीति
विचिन्त्योज्ञायिन्मां जग्मे । तत्र केनापि प्रकारेण स्वरिस्तापार्थं गन्तुमशक्नुवन् सुखासनवाहकरूपं विधाय तद्गृहद्वारे स्थितः ।
यदा स सुखासनमारुह्य राजभवनं प्रति चलितस्तदा बृद्धवादियरिरेकस्य यानवाहकस्य स्थाने लग्नः, बृद्धत्वान्मदं मन्दं
चलति स्म । तदा सिद्धसेनाचार्यः प्राह-‘भूरिभारभराकांतः, स्कंधः किं तव वाधति ?’ इह वाधतीति आत्मनेपदस्थाने
परस्मैपदमित्यपशब्दो गर्वेण तेन न ज्ञातः । ततो गुह्यमिरुक्तं-‘न तथा वाधते स्कंधो, यथा वाधति वाधते ॥ १ ॥’ इति श्रुत्वा
स चमत्कृतः कोऽयमिति ? ततो बृद्धवादिगुरुं ज्ञात्वा सद्यः सुखासनादुच्चीर्य पादयोः पतितः, ‘क्षम्यतां ममापराध’ इति

पुनः पुनः श्रोतव्यं । ततो गुरुभिः पुनः श्रुतिबोधे संप्रसमं मिथ्यादुष्टतदनपूर्वकं गच्छमध्ये गृहीतः, ततश्च श्रीसिद्धसेन-
दिव्यकृताधिराकालं शीतीर्थश्रमणो ह्त्वा श्रुते सद्गतिभालो जाताः । इति श्रीसिद्धसेनवृत्तः ॥ अयं कविर्नामाष्टमः प्रभा-
चरोऽन्तेयः ॥ ८ ॥ एते श्रवण्यादयो अष्टौ श्रमावयन्ति स्वतः प्रकाशकत्वभावमेव प्रवचनं देशकालादियोग्यतया ताहा-
न्यकरणान्प्रकाशयन्तीति प्रभारकाः स्तुयिताः, एतेषां च क्रिया प्रभावना. सा च सम्यक्त्वं निर्मलीकरोतीति ॥

प्रकारादरेणापि अष्टौ श्रमायका उक्ताः संति, तथाहि-

असेमद्दि १ घम्मरुद्दि २, गह ३ आयरिय ४ स्वरा ५ नेमिती ६ । विज्ञा ७ शयगणसं-मया ८ तिरयं पभावन्ति ॥ १ ॥
स्फुटार्थं गाथा, नगर अतिदोषा अग्रिमन्. पर्या यज्ञानामर्षोप ध्यादयोऽतिशयास्ते रुद्धिर्यस्यासौ अतिशेषद्धिः, क्षपकस्त
पत्नी, राजासंमता दृष्यद्वभाः, गणसंमता महाजनादियदुमताः, इति प्रभारकाष्टकं व्याख्यातं ॥

अथ भूषणपंचक व्याख्यायते-जिनेत्यादि-तत्रायं भूषणं जिनश्रमते अर्हदर्शनविषये कौशलं निपुणत्वं, तच्च सम्यक्तनं
भूषयतीत्यतः मग्गद्विभिदिशेषस्तदुपाजने यतितव्यं, यतोऽर्हदेशे कुशलः पुमान् द्रव्यदेशकालभावाद्यनुसारेण नाना-
प्रकारैरुपायैरामपि पर सुखेनैव श्रुतिबोधयति, यथा कमलग्रन्थिबोधको गुणाकारः स्फुरिः, तत्क्रथा चेयं—

एरुस्मिन्नगरे एको धननामा श्रेष्ठी परमश्रामको धनवान् बुद्धिमान् सर्वजनमान्यो वसति । तस्य च पुत्रः कमलनामा,
स च कलारानपि धर्मे तत्त्वविचारे चार्कचिमान् । पिता यदा मंचिचत्तविचार शिक्षयति तदा उत्थाय त्रजति । ततः श्रेष्ठी
केनापि प्रस्मारेण तं बोधयितुमग्रमर्थः सन् चितयति स्म—' यदि कोऽप्याचार्योऽत्र समायाति तर्हि वर, यतस्तत्सेवनादस्य

धर्मशान्तिः स्यात्' इति । अथैकदा कश्चिदाचार्यस्तद्वगसमीपवने समवसतः । तदा नगरलोकैः सह धनश्रेष्ठी वंदनार्थं गतः, गुरुभिर्धर्मोपदेशो दत्तः, ततो देशं गतः सर्वे लोकाः स्वस्थानं गताः । तदा धनश्रेष्ठी आचार्यं प्रत्येवं विज्ञपयति स्म— 'स्वामिन् ! मत्पुत्रः कमलनामा अत्यंतं धर्मविचारे अज्ञोऽस्ति, स च गीतार्थैर्मबद्धिः कथंचिद्वाधनीयः ।' श्रुतिपत्रं चाचार्यैस्तद्वचः । ततः श्रेष्ठयपि गृहमागत्य पुत्रमुक्तवान्— 'अहो ! गीतार्था गुरवो वने समायाताः संति, त्वया तत्र गत्वा तद्वचः श्रोतव्यं' इति पित्रा प्रेरितः कमलोऽपि तत्र गत्वा अधोदृष्टिरेव गुरोः पुरतो न्यषीदत् । आचार्यश्च सप्तमयुक्तद्रव्यगुणपर्यायविचारारंभेना देशना दत्ता । ततो देशं गतः आचार्यः पृष्टं— 'सो भद्र ! इत्यस्यां वेलायां त्वया किमप्यवबुद्धं ?' 'कमले-
नोक्तं— 'किंचित्प्रबुद्धं ।' पुनराचार्यः पृष्टं— 'किं ज्ञातं ?' 'सो ज्ञादीत्— 'एतन्निकटवाचिवदरीशृङ्गमूलस्थितविलान्मत्कोटका-
अष्टोत्तरशतं निर्गत्यान्यत्र विले प्रविष्टाः, एतद् ज्ञातं ।' पुनराचार्योऽभाषीत्— 'अरे ! अस्मदुक्तं किमपि ज्ञातं ?' 'तेनोक्तं—
'न हि ।' ततोऽयोगोऽयमिति विचिंत्याचार्या मौनमाधाय तस्थुः । कमलश्चोत्थाय स्वगृहं गतः ॥

ततो द्वितीयदिने वंदनार्थमागतस्य तत्पितुरेतच्छ्रितं निवेद्याचार्या अन्यत्र विनहूः । अथैकदा अन्ये आचार्यास्तत्रैव वने समवसुताः । तदागमनं श्रुत्वा श्रोष्टिना तत्रागत्य प्राक्तनवृत्तांतमुक्त्वा पुनः पुत्रबोधार्थं पूर्वोक्तरीत्यैव विज्ञप्तिः कृता, तैर-
प्युक्तं— 'वरं, युष्मत्पुत्रोऽत्र प्रेषणीयः, मोस्त्वया गुरुणां पुरतोऽधोदृष्ट्वा न स्यातव्यं, गुरुसंमुखमेवावलोकनीयं, तेषु वद-
त्स्वपयोगो देय इति शिक्षणीयश्च ।' ततः श्रोष्टिनाऽऽचार्यवचनं श्रुतिपद्य गृहमागत्य च पुत्रस्तथैव शिक्षितो मुक्तश्च तदंतिके ।
सोऽपि तत्र गत्वा गुरुणां मुलमालोकयन्पुत्रविष्टः, गुरुभिरुक्तं— 'सोः कमल ! किंचित्त्वत्स्वरूपमपि जानासि ?' । स

ग्राह- 'नचत्रयं ज्ञाने, मनोऽस्मीष्टमग्रं षानं श्रयनं च ।' पुनराचार्यैर्विहस्योक्तं- 'इयं तु ग्राम्यवाक्, परं यद् इयं यच्च हेयं ययोपादेयं नदपि निविजानामि ? ।' कमलेनोक्तं- 'तत्तु न जानामि, यूयमेव व्रत । अहं श्रोष्यामि ।' अथाचार्यास्ति प्रतिबोधयितुं दिवा पट्टीयावत् तन्निर्णयतिस्मां देवनां दद्या निवृत्ताः, कमलं प्रति पप्रच्छुः- 'किं तत्त्वं त्वयाऽजबुद्धं ? इति ।' कमल आह स्म- 'भो गुरुरा ! युष्मासु वदत्सु मन्दीया कृष्णाटिका अष्टोत्तरशतवारान् अथ उपरि च परिस्रुरंती मयोरुत्पत्त्या, अन्यसु भवदुक्तं भवंत एव जानंति ।' इति तदुक्तं श्रुत्वा आचार्या- 'अहोऽथस्य दर्पणदर्शनं कारितं' इति निखिप्य श्रेष्ठिने तत्रोद्दिष्टं निवेद्य चान्यत्र निजहः ॥

अथरुद्रा द्रव्यदेशकालभाषाद्यनुसारेण परं प्रति बोधनकुटला अन्त्ये आचार्यास्तित्रागताः, नागरिकास्तथैव जानपि वंदितुं गताः, देशनातै च धनश्रेष्ठी गुरुं प्रत्युवाच- 'स्वामिन् । मत्पुत्रो धर्मविचारेऽन्यतमज्ञोऽस्ति, पूर्वमागताभ्यामाचार्याभ्यां भृशं बोधितोऽपि न बुद्धः, दूरमनेन मरकोटकगणना कृता, पक्षाच्च कृष्णाटिकापरिस्रुरगणना कृता । ततः केनाप्युपायेन भव-
द्विरयं प्रतिबोध्यो येनास्य मिथ्यातत्तमोऽन्यतममभ्यक्त्यरत्नावाप्तिः स्यात्, भवतां च महान् लाभः संपद्येत' इति । तदा आचार्या ऊचुः- 'युष्मात्पुत्रस्य लौकिकव्यवहारे श्रद्धा वर्धते न वा ? ।' श्रेष्ठबोचत्- 'अयं हि धर्मविचारं विनान्यत्र निपु-
नोऽस्ति ।' तदाचार्यैरुक्तं- 'तर्हि अयं सुबोधोऽस्ति, अवसरेऽत्र श्रेष्णीयः ।' तदनंतरं श्रेष्ठी तत उत्थाय स्वगृहं गत्वा, पुत्रमभ्युपायगुणानकथयत्- 'अहो ! आचार्यास्तिकालदर्शिनः सर्वेषां सुखदुःखप्रवृत्तिं विदंति, हे पुत्र ! त्वयापि प्रष्टव्याः ।' ततः प्रतिपन्नं कमलेन पितृनृचनं । अवसरे स तत्र गत्वा तांश्च नत्त्वोपाविशत् । आचार्यैश्चित्तज्ञाचमाराधयितुकामा ऊचुः- 'भोः

कमल ! त्वत्करतले मणिपदेषु मत्स्यसमुत्संयुक्ता द्राघीयसी धनरेखा दृश्यते । 'कमलेनोक्तं- ' किमस्याः फलं ? ' ' ह्यग्निमिरुक्तं- ' मण्डलेण य सहस्रधनं ' इत्यादि । पुनरपि त्वत्कररेखादग्नेनेन वयं विद्यस्त्व शुक्लपक्षे जन्म, तत्सामयिका एते ग्रहा अपि भविष्यन्ति । ' ततश्चमरकृतः कमलः सपद्युत्थाय स्वगृहाज्जन्यात्रिकामादाय गुरुं दर्शितवान्, गुरुणापि ग्रहास्तथैवेन दर्शिताः, अप्युक्तवत्सरे तव परिणयने जातं, अमुकवत्सरे तव तापान्तिरभूत् इत्यादि चोक्तं । तत इत्थं गुरुवचः श्रुत्वा कमलो गृहमागत्य पितरमवादीत्- ' अहो ! पूज्याक्षिकालदर्शिनं ' इति । अथ स प्रत्यहं गुरुं वन्दनार्थमायाति । पूज्या अपि तस्मिन्नेव नगरे चतुर्मासीं तस्थुः । प्रत्यहं सुभाषितैः कौतुककथाभिश्च कमलचिचमाराधयामासुः । कौतुककथातरे धर्मविवारमपि प्रस्तावयन्ति स्म । एवं च कियता कालेन कमलः सविशेषं धर्मज्ञो यभूव, क्रमेण गुरुणां पार्श्वे द्वादश व्रतानि जग्राह । गुरुः प्रस्तादेन पितुः सकाशादप्यधिकस्तो हृदयमां स समजनि । तत आचार्यो अन्यत्र विजङ्गुः, कमलश्च चिरकालं श्राद्धधर्मं प्रपात्य प्रति सदतिभाग्जातः । ध्वमन्यैरपि सम्यग्दृष्टिभिर्बहुभव्यजनोपकारकारणं जिनेन्द्रशासने कुशलत्वं रक्षणीयं, यतः स्वकीयं सम्यक्चरन् जगति निःसपत्नशोभामादध्यादिति अहर्दशननिपुणत्वे कमलप्रतिबोधकश्चरिदृष्टतः ॥ १ ॥

तथा द्वितीयं भूषणं श्रीजिनशासनप्रभावना, श्रुतादिबलेन बहुजनमध्ये जिनेन्द्रशासनोद्दिपनविधानमित्यर्थः, सा चाष्टधा प्रभावक्रमेदेन प्रागेवोक्ता, यत्पुनरिदोषादानं तदस्याः स्वप्नोपकारकत्वेन तीर्थक्षत्तामकर्मनिबन्धनत्वेन च प्राधान्यव्यापनार्थं । किं च सद्भूतार्थप्रकाशकारकाणि रामेदोषापाहारकाणि च यानि वचनानि तेषां पौनःपुन्येनोपादानमपि न दुष्टं, सद्बोधशुद्धिहेतुत्वात् । उक्तं च प्रथमरतिप्रकरणे श्रीमद्भिरामास्यातिवाचकैः--

ये तीर्थकृत्यार्जिता, भावास्तदन्तरैश्च परिक्रियताः । तेषां बहुशोऽप्यनुकीर्त्तनं भवति पुष्टिकरमेव ॥ १ ॥

यद्बहुपञ्चकमपि, मन्त्रपञ्चासमेवोत्तिनाशाय । तद्वद्वागचिह्नं, बहुशोऽप्यनुयोज्यमर्थपदं ॥ २ ॥

यद्विद्विपयावार्थं, मंत्रपदे न पुनरुक्तदोषोऽस्ति । तद्वद्वागविषयं, पुनरुक्तमदुष्टमर्थपदं ॥ ३ ॥

दुष्टमर्थं कर्म यथा, तदेव लोकः पुनः पुनः कुस्ते । एवं विसर्गवार्चा-हेतुरपि पुनः पुनर्धित्यः ॥ ४ ॥

इत्यतः पुनः प्रभावनोपादानमिहादुष्टमेवेति ध्येयं ॥ २ ॥

तथा वृत्तीयं भूषणं तीर्थसेवा । तीर्थं च द्विविधं द्रव्यतो भावतश्च । तत्र द्रव्यतः शृङ्गुजादि, भावतस्तु ज्ञानदर्शनचारित्रधारका अनेकभव्यजनतारकाः साध्यादयः । तस्य द्विविधस्यापि तीर्थस्य सेवा पर्युपासना, इयं च विधिना क्रियमाणा भव्यात्मनां मम्यक्त्वं भूषयति, परंपरया सिद्धिपर्यवसानफला च संपद्यते । यदुक्तं श्रीभगवत्पुणे द्वितीयशतस्य पंचमोद्देशके- 'तद्वाक्यं जं भंते ! सम्रणं वा माहणं वा पञ्जुवासमाणस्तस्मात्किंफला पञ्जुवासणा ? गोयमा ! सत्रणफला, से जं भंते ! सवणे किंफले ! जाणफले, से जं भंते ! पाणे किंफले ! विष्णाणफले, एवं विष्णाणेणं पचक्खाणफले, पचक्खाणेणं संपमफले संपमेणं अणण्हफले, अणण्हएणं तयफले, तवेणं वोदाणफले, वोदाणेणं अकिरियाफले, से जं भंते ! अकिरिया किंफला ? गोयमा ! सिद्धिपञ्जवसाणफला पव्वचेति ' अस्यार्थः-हे मंदत ! तथारूपमृचितस्वभावं श्रमणं वा साधुं, माहणं वा थावकं पर्युपासमानस्य सेवमानस्य जंतोः पर्युपासना-तत्सेवा किंफला कीदृक्फलप्रदायिनी प्रज्जेति ? प्रश्नः, अयोत्तरं-गौतम ! श्रवणफलेति सिद्धांतश्रवणफला, तत्किं फलं ? नाणफलेति श्रुतज्ञानफलं, श्रवणादि श्रुतज्ञानमवाप्न्यते । एवं प्रतिपदं

प्रश्नः कार्यः, विष्णुफलं चिद्विशिष्टज्ञानफलं, श्रुतज्ञानाद्धि ह्योपादेयविवेककारि विज्ञानमुत्पद्यते एव । पञ्चस्वाणफलं चिद्विनिवृत्तिफलं, चिद्विशिष्टज्ञानो हि पापं प्रत्याख्याति । संयमफले चि कृतप्रत्यारूपानस्य हि संयमो भवत्येव । अण्डहयफलं चि अनाश्रयफलः संयमवान् किल नवं कर्म नोपादत्ते । त्वफले चि अनाश्रयो हि लघुकर्मत्वात्परयतीति । वोदाणफलं चि व्यवदानं कर्मनिर्जरणं, तपसा हि पुरातनं कर्म निर्वरयति, अकिरियफले चि योगिनरोधफलं, कर्मनिर्जरातो हि योगनिरोधं कुर्वते, सिद्धिप्लवसाणफले चि सिद्धिलक्षणं पर्यवसानफलं सकलफलपर्यंतवर्ति फलं यस्याः सा तथा । इत्थं तीर्थसेवायाः सिद्धिफलत्वं विज्ञाय सम्यक्चित्तव्यं ॥ ३ ॥

तथा चतुर्थं भूषणं स्थैर्यं, जिनधर्मं प्रति चलिताचिचस्य परस्य स्थिरत्वापादनं स्वस्य वा परतीर्थिकसमृद्धिदयनेऽपि सुल-
सावलिनप्रयत्नं प्रति निःशङ्कपत्न्यं, सर्वप्रकारैर्ददधर्मत्वाभित्यर्थः, ददधर्मैव च पुमान् श्रीपरमेश्वरप्रणीतागमे प्रशस्यते । यदु-
क्तमागमे--'चत्वारि पुरिसङ्ख्या पन्नत्ता, तं जहा-पियधम्मे नाम एगे नो ददधम्मे १ ददधम्मे नाम एगे नो पियधम्मे २
एगे पियधम्मे वि ददधम्मे वि ३ एगे नो पियधम्मे नो ददधम्मे ४ इत्यादि । अत्र तृतीयभंगस्यैव सर्वोत्कृष्टत्वमुक्तमिति ।

श्राक्यचित्तमलमाधुचातस्त्ययं—

अस्मिन् जंबूद्वीपे भरतक्षेत्रे मयघटक्षेत्रे राजगृहं नाय नगरं, तत्र प्रसेनजिद्धूपतेथरणसेवातत्परः स्योचितकलाकौशलवान्
नागनामा सारथिः परितमति स्म । तस्य पतिव्रतत्वादिप्रवरपुणालंकृता प्रधानजिनधर्मानुरागिणी सुलभा नाम प्रियाऽऽसीत् ।
एकदा नागमारथिः कुत्रापि गृहे कंचिद्वृद्धस्य ग्रभृततत्प्रभोदेन स्वक्रीयोत्संगे पुत्रान् लालयंतं विलोक्य, स्वयं पुत्राभाव-

दुःखेन पीडितमानसः सन् कृतले मुखं विन्यस्य नितयति स्म- 'अहो भंदमग्न्योऽहं यन्मर्षकोऽपि पुत्रो नास्ति, धन्योऽयं यदेतस्य पदयो हृदयानंदजनकाः पुत्राः संतीति ।' तदेवं चिन्तासमुद्रे ग्रन्मं स्वपति विलोक्य सुलसा विनयान्विता मधुस्वाग्मा श्रोत्रान्- 'स्वामिन् ! भगविचे क्वा चिन्ता अद्य श्रादुर्भूता ? ।' सोऽप्यदीव- 'प्रिये ! अपरा तु कापि चिन्ता नास्ति, परमेका पुत्राभाचिन्ताऽस्ति, मा चात्यंतं मे मनो व्यथयति ।' ततः पुनः सुलसा ग्राह- 'स्वामिन् ! चिन्तां मा कर्षीः, पुत्रोत्पादनाथं हुरेनापरकन्यापणिग्रहणं विधेहि ।' तदा नागो जगाद- 'हे ग्राणप्रिये ! ममास्मिन् जन्मनि त्वमेव प्रियाऽसि, त्वद्व्यतिरिक्ताः श्रियो मनमाप्सहं न प्रार्थये, त्वङ्कुशिसंभवमेव च पुत्रस्त्वं वांछामि, तस्मात् हे कान्ते ! त्वमेव कंचिद्देवमाराध्य पुत्रं प्राप्स्य ।' ततः सुलसा ग्राह- 'हे नाथ ! वांछितार्थसिद्धये अन्यं देवसमूहं मनसा दत्तसा कायेन च जीवितेऽपि नाराधयामि, परं गवेषसिद्धिकारणे श्रीमन्नामहंताभाराधनं करिष्ये, पुनराचाम्लादितपःप्रभृतीनि विशेषतो धर्मकृत्यानि विधास्ये' इति । अथैनं मद्वास्यैः कान्तं संतोष्य, मा सती त्रिसंध्यं त्रिजगन्नाथं पूजयामास, अपराणि च धर्मकृत्यानि विशेषतश्चकार । एवं क्रियत्यपि काले गते एकदा ईदृतभायां धर्मकर्मतपस्त्वे सुलसायाः प्रसंगाभूत्, तदैको देवस्तत्परीक्षां कर्तुं पृथिव्यां समागत्य माधुव्रतैर्द्रीदोऽपि माधुमद्रां विधाय सुलसाग्रहं प्राविशत् । ततः सुलसा मुनिं स्वगृहागतं विलोक्यार्हदाप्रसक्तापि राहसोत्थाप्य भक्त्या तत्पादमणति विधाय स्वगृहाभजनकारणं पश्यच्छ । सोऽप्याचस्यो- 'ग्लानसाधो रोगच्छेदनाय लक्षपाकतैलं पुज्यते, तदर्धमिहाग्नोऽस्म्यहं ।' तत् श्रुत्वातिसंतुष्टहृदया साऽप्यवरकांतः प्रविश्य लक्षपाकमहवैलकुंभं यायदुत्पादितगती तावद्व्यव- प्रभावेण यं कुंभो भग्नः, ततो मनसपि चिचे देव्यप्रविभाणा मा गती पुनर्दितीयं कुंभं यावदुत्पादयितुं लब्धा तावत् सोऽपि

भग्नः, एवं दिव्यप्रभावात्रयो घटा भग्नस्ततोऽपि सा हृदये विपादं न दध्रे, किं तु केलिमित्यं जजल्प-‘अहो मंदभा-
ग्याहं यन्ममेदं तैलं ग्लानस्य महात्मनः साधोरूपकाराय न जातमिति ।’ ततः स देवस्तस्या अमंगुरं भावं दृष्ट्वा सविस्मयः
सन् स्वदिव्यरूपं श्रादुर्विधायैनां जगाद-‘हे कल्याणि ! इद्रेण स्वमभायां तव श्राद्धत्वं श्रंशितं, ततस्तत्परीक्षार्थमहमन्नागतः,
इह पुनस्तद्रेद्रकृतवर्णनादप्याधिकं धर्मस्थेयं निरीक्ष्य तुष्टोऽस्मि, ततो ममः कर्मणीश्वर्यं प्रार्थयस्वेति ।’ तदा सुलसापि मधुर
वाण्या तं देवं प्रति वभाषे-‘हे देव ! यदि त्वं तुष्टोऽसि तदा पुत्ररूपं मे वाञ्छितं वरं देहि ।’ ततः स देवोऽपि तस्यै द्वात्रिं-
शत् गुटिका दत्ताञ्जवीत्-‘त्वया एता गुटिकाः क्रमेण भक्षणीयास्तव महामनोक्षाः सुता भविष्यतीति ।’ तदनंतरं मनुचिते
कार्ये जाते त्वया पुनरहं स्मरणीयः ।’ इत्युक्त्वा देवो दिवं गयो । अथ सुलसया चितितं-‘एतासां गुटिकानां क्रमाद्भक्षणो-
नेयतो बाला भविष्यति, तेषां च बहूनां मलमूत्राद्यश्चि को मर्दयिष्यति ? तस्मादेताः सर्वा अपि गुटिका एकत्र संयोज्य
भक्षयामि, येन द्वात्रिंशच्छणोपेत एक एव पुत्रो भवेत्’ इति विचिंत्य सा तथैव ता गुटिका आश्रात्, परं दैवयोगात्तस्याः
कुक्षौ समकालं द्वात्रिंशद्रर्माः श्रादुरासन् । ततो गर्भाणां महाभारमसद्भिः सा कुक्षांगी कायोत्सर्गं कृत्वा तं दुरमस्मार्षीत् ।
तदा न देवोऽपि स्मृतमात्रः सन् सद्यस्तत्रागत्येदमन्नवीत्-‘किमर्थं त्वयाहं स्मृतः ? ।’ तदा सापि सवं निजवृत्तान्तं जगाद,
ततो देवः प्राह-‘हे भद्रे ! त्वया न सम्पक् कृतं । अथ यद्यपि ते अमोघशक्तिकारकाः पुत्रा भविष्यन्ति, परं ते द्वात्रिंशदपि
समानानुपुष्कतावशात्समकालमेव मरणं प्राप्स्यन्ति । या पुनस्तव क्षरीरे गर्भव्यथा विद्यते तामहमपहरामि, त्वं विपादं मा
कथाः ।’ इत्युक्त्वा तद्वयथां हत्वा देवः स्वस्थानं गतः । अथ सुलसापि स्वस्थदेहा सती सुखेन गर्भान् विभ्राणा पूर्णे काले

द्वाविंशत्यशोपेतान् द्वाविंशतं सुतान् ग्राह्यत । नायोऽपि महताह्वरेण तेषां जन्तोत्सवं चक्रे । ते च क्रमेण वर्द्धमाना यौव-
नस्यः संग्रास्ताः । तदा श्रेणिकस्य राज्ञो जीवितव्यमिव ते सर्वदा पार्श्ववर्त्तिनो बभूवुः । अन्यदा श्रेणिको राजा पूर्वपदच-
संकेतां चेटकभूपतेः पुत्रीं सुज्येष्ठां प्रच्छन्नतयाऽज्जेतुं वेष्टाल्या अधः सुरंगां दापयित्वा रथाख्वात् द्वाविंशतमपि नागरथिनः
गुतान् मार्गे गृहीत्वा सुरंगामार्गेण वेष्टालीं प्राविशद् । सुज्येष्ठापि तत्र प्राग्दृष्टचित्रानुमानतो भगधश्चमुपलक्ष्यात्मनोऽति-
प्रियां चेष्टुणानाम्नीं लघुभगिनीं प्रति सर्वमपि तदृचां वष्टुत्वा तद्वियोगमसहमाना पूर्वं तामेव श्रेणिकस्य रथे समारोप्य स्वयं
निजरात्नामण्यकरंदकं समानेतुं यावद्गता तावत्सुलभात्मजा राजानं प्रत्यूचुः--'स्वामिन् ! अत्र शत्रुगृहेऽस्माकं चिरं स्थातुं
न युक्तं' ततस्तत्प्रीतिं राज्ञा चेष्टुणामेव समादाय मद्यः पश्चादाल्तिः । अथ सुज्येष्ठापि स्वरात्नामण्यकरंदकमादाय यावत्स-
प्रागता तावद् श्रेणिकं नैक्षिष्ट । तदासावर्णमनोरथा भगिन्या वियोगदुःखेन पीडिता च सती उवैःस्वरेण--'हा चेष्टुणा
द्विपते' इति पूबकार । तत् श्रुत्वा क्रोधाकुलधेटको राजा स्वयमेव यावत्समद्वो भवति, तावत्पार्श्वस्थो वैरंगिकभटो राजानं
निवार्य स्वयं कन्यायाः प्रत्यावृत्त्यर्थमवलब्ध । ततः स भटः सद्यस्तत्र गत्वा सुरंगाया निर्गच्छतः सुलभासुतान् सर्वानपि
समकालमेकयापेनैव धर्षीत । ततः परं सुरंगायाः संकीर्णत्वेन न यावद् द्वाविंशतं रथानाकर्षयत् तावत् श्रेणिको बहुमार्ग-
मुल्लंघ्य गतः, ततश्च वैरंगिको भटः पूर्णार्णमनोरथः मन् तता प्रत्यावृत्त्य चेटकभूपाय तं वृत्तांतं निवेद्य स्वगृहं गतः ।

अथ श्रेणिकभूषः ग्रीधं राजसूह्रमागत्वातिग्रीत्या चेष्टुणां गांधर्वविवाहेन परिणीतवान् । ततो नागसुलसे राज्ञो सुखा-
त्मनं पुत्रमरणपृत्तांतं श्रुत्वा तदुत्सपीडिते अत्यर्थं विलेपतुः, तदा ओकसप्तद्रे मनपोस्तयोर्वोधनाय श्रेणिकोऽभयकुमारयुक्त-

स्ववागतेत्यमत्रवीत्—‘भो युवां विवेकिनौ स्थः, भवद्भ्यामीदृशं लोको न कार्यः, यतोऽस्मिन् संसारे ये केऽप्यमी भावा दृश्यन्ते ते सर्वेऽपि विनमराः संति, मृत्योः सर्वसाधारणत्वात् । तस्मात् शोकं विमुच्य सद्भर्माधनं धैर्यमालम्बनीयं ।’ अथैवं चैरायसाराभिर्वाग्भिरेतौ प्रबोध्य राजा अभयकुमारमंत्रियुक्तः स्वगृहं ययौ । ततस्तौ दंपती अपि तं सर्वं पूर्वकृतदुष्कर्मणां विपाकं भत्वा विगतशोकौ भूत्वा विशेषतो धर्मकर्मणि प्रयत्नयंतौ बभूवतुः ।

अथान्यदा चंपापुर्णं श्रीवीरस्वामी समवसृतः, एषदो मिलिताः, भगवता देशना शारब्धा, तदा श्रीवीरशरोत्तमशायको दंढच्छक्रपायांचरधारको लंबदनाम्ना परित्राद् तत्रागत्य जयप्रशं नत्वा उचितस्थाने उपविश्य धर्मदेशनां श्रुथाव । ततो देशनांते लंबडो भक्त्या प्रशं नत्वेत्यबोचत्—‘स्वामिन्प्रभुना मम राजगृहं प्रति गमनेच्छा वर्तते ।’ तावत्स्यामिनोक्तं—‘भो देवानुप्रिय ! तत्र गतेन त्वया नागराधिनः प्रियां सुलसानाम्नीं श्रायिकां प्रति अस्माकमादेशान्मधुरवाण्या धर्मशुद्धिः पृष्टव्या ’ इति । ततः सोऽपि भगवद्वाक्यं तथेति प्रतिपद्याकाशमार्गेण गच्छन् राजगृहं श्राप्य पूर्वं सुलसाया गृहद्वारे क्षणं स्थित्वेत्यमचितयत्—‘अहो ! यां प्रति त्रिजगरस्थामिना धर्मशुद्धिप्रश्नः कारितः सा सुलसा कीदृशी दृढधर्मिणी भविष्यति ? अहमस्याः परीक्षणं कुर्वे ।’ एवद्विचिंत्य स वैक्रियलब्ध्या सद्यो रूपंतरं विधाय तद्गृहं प्रविश्य सुलसात एव भिक्षामयाचिष्ट । सा तु सत्यात्रं विनान्यस्मै अशनादिकं न प्रयच्छामीति स्वयं शान्कृतां प्रविक्षामविस्मरती तस्मै याचमानाय स्वहस्तेन भिक्षां न ददौ । ततोऽसौ तद्गृहाग्निःसृत्य पुराद्वाहिः पूर्वस्यां दिशि चतुर्मुखं चतुर्भुजं त्रालक्षद्राक्षमालाभ्यां विराजितं हंसवाहनं सावित्रीसमन्वितं पद्मासनासीनं रक्तवर्णं एवंविधं साक्षाद्ब्रह्मरूपं विधाय चतुर्मुखश्चतुर्भां वेदानां ध्वनिं कुर्वन् तस्थौ ।

तदा 'अहोऽयं पुराहृदिः साक्षाद्ब्रह्मा समागतोऽस्तीति' लोकमुखात्प्रवृत्तिं श्रुत्वा केचिन्नागरिकास्तद्भूतस्यार्थं
केचिन्तुनः स्तौतुकाविलोकनार्थं, एवं बहवो जनास्तत्र संप्राप्ताः, परं सम्यक्त्वेऽतिनियमविचा सुलसा तु स्वत्रतरक्षणार्थं
तद्वाचां श्रुतामप्यश्रुतामिव कृत्वा तत्र नागमत् । तवस्तामनागतां मत्ता अवडो द्वितीयेऽहि दक्षिणस्यां दिशि गरुडासनं
पीतांबरं दंतस्रक्त्रागाराद्धनुषं लक्ष्मीगोपिकादिभिर्विविधभोगलीलां कुर्वणं विष्णुरूपं विधाय पुराद्रहिस्तस्यौ । तदपि
मिथ्याहस्तसंगादिभ्यस्तु सुलसा तत्र न जयाम । अथासौ तृतीयेऽहि पश्चिमायां दिशि व्याघ्रचर्मसिनासीनं दृष्यमवाहनं
त्रिनयनं चंद्रशेखरं प्रबहवसुरसरिन्दूपितजटाधरं गजचर्मभरं भस्मोद्धूलितदेहं एककरस्य तथूलं अपरकरधृतकपालं हृदि रुंडमालं
पार्यवामिद्विधाधर्मीं साक्षान्महेन्द्ररूपं विधाय संकलजगज्जनोत्पादिका मदीयैव शक्तिरस्ति, महद्यतिरिक्तो न कोऽप्यन्यो जगदी-
भ्योऽस्तीत्यादि पौरजनानां पुरो कुर्वन् पुराद्रहिस्तस्यौ । तदा जनमुखादेतदीधरागमनवार्चां श्रुत्वापि शुद्धश्चाद्धर्मनुरक्त्या
सुलसया तु तदर्शनं मनसापि न प्रार्थितं । ततोऽसौ चतुर्थे दिने उत्तरस्यां दिशि अत्यद्भुतं सतीरणं चतुर्मुखं समवसरणं
कृत्वा अष्टमहाप्रातिहार्यविराजितं साक्षाजिनरूपं निर्माय तस्यौ । तत्रापि सुलसां विना बहवो लोकास्तद्वदनार्थं गताः, तेभ्य-
थासौ धर्मोपदेशं श्रावयामास । अयास्मिन्नवसरेऽपि एनां सुलसामनागतां मत्ता अवडस्तस्याः क्षोभार्थं तद्दृष्टे एकं पुरुषं
प्रीतिम् । सोऽपि तत्र गत्वा तामुवाच- 'हे सुलसे ! तवातिवच्छमः श्रीमानर्हन् वने समवसृजोऽस्ति, तन्नामनार्थं त्वं कथं न
गच्छसि ? ।' तदा सा प्राह- 'हे महाभाग ! अस्मिन् भूतले अधुना श्रीमन्महावीरस्वामिनं विहायापरस्तीर्थिकृन्नास्त्येव,
वीरस्वामिनस्तन्यत्र देशे विहारथ्यणात् मां प्रतं कुतोऽजगमनसंभवः ?' इति । अथैवं श्रुत्वा म पुनः प्राह- 'हे सुधेऽमं

पंचविंशो जिनोऽधुना समुत्पन्नोऽस्ति, अतः स्वयं तत्र गत्वा त्वं किं न वंदसे ? ।' सा ग्राह—'हे भद्र ! इह क्षेत्रे पंचविंशो
 जिनः कदापि न संभवेत्, तस्मात् कोऽप्ययं मायावान् पुरुषः कपटादौर्ध्वग्यान् जनान् वंदयति।' तदा स पुनराचख्यो—'हे
 भद्रे ! यत्त्वयोक्तं तत्तत्त्वं, परं यद्येवं कृतेऽपि शासनोन्नतिर्वायित तर्हि अत्र को दोषः ? ।' सावोचत्—'एतादृशवात्ताकथनेन त्वं तु
 मुग्धो दृश्यसे, परं ज्ञानदृष्ट्या चिंतय, असद्व्यवहारेण का शासनोन्नतिः ? किं तु प्रत्युत लोकोपहासादपत्रार्जनैव जायते'
 इति । ततश्च स पुमानुत्थाय पश्चाद्गत्वा अवडस्यात्रै सर्वं तद्दृष्टान्तमवादीत् । तदा अवडोऽपि अनुत्तरं सुलसाया धर्मे स्वैर्यं
 ज्ञात्वा—'अहो यद्वीरस्वामिना सभासमक्षं स्वयमेवा धर्मशुद्धिप्रश्नेन संभाविता तदुक्तमेव, यत इत्थं मया चालिताप्येषा न
 मनसापि चलिता' इति विचिंतय तं प्रपंचं संहृत्य स्वमूलरूपेण स सुलसाया गृहं प्राविशत् । ततस्तमागच्छतं दृष्ट्वा सुलसापि
 मार्थमिकमप्यर्थं सद्यः समुत्थाय तत्संमुखं गत्वा—'हे त्रिजगद्गुरुवीरस्योपासक ! ते स्वागतं विद्यते ?' इति प्रश्नपूर्वकं तस्या-
 दप्रक्षालनं कारयित्वा तं प्रति स्वगृहैव च वंदयामास । अवडोऽपि आहतः सन् विधिना चैत्यवंदनं विधाय तामूचे—'हे
 महासावि ! अस्मिन् भस्ते त्वमेवैका पुण्यवत्यसि, यतस्त्वां प्रति श्रीवीरस्वामिना स्वयं मन्मुखेन धर्मशुद्धिप्रश्नः कारितोऽस्ति ।'
 एतत् श्रुत्वातिशयानंदसंपन्ना सा भगवद्विचरणदिगमिमुत्सीभूय शिरस्यंजलिं कृत्वा श्रीवीरप्रभुमेव हृदि निधाय प्रशस्तवाण्या
 [वीरम]स्तवीत् । ततोऽवडो विशेषतस्तदाश्रयपरिज्ञानार्थं पुनस्तामवोचत्—'मयात्रायतामात्रेण लोकमुखादिस्मिन् पुरे ब्रह्मा-
 द्यागमनवाचो श्रुता, तत्र तेषां दर्शनार्थं त्वं किं गता न वा ? ।' तदा सा ग्राह—'हे धर्मज्ञ ! ये श्रीजिनधर्मानुरक्तास्ते
 पुरुषाः सकलभ्रमाद्वेपारिविजेतुनिखिलमव्यञ्जनोपकर्तव्यवज्ञवातिशयसमन्वितस्वतेजोविनिर्जितसहस्रकिरणश्रीमन्महावीरस्याभिने

देवाधिद्वं विहाय अनान् रागद्वेषमोहाभिभूतान् अत एव निरंतरं क्षीयानिस्तान् शत्रुवधबंधनादिक्रियातत्परान् आत्म-
धर्मानभिदान् तद्योगोपयान् ब्रह्मादीन् देवान् द्रष्टुं कथमुत्तरेहस्त् ? यथा येन पुरुषेण परमाह्लादजनकं पीयूषपानं कृतं तस्य
क्षारदश्रवानेच्छा कथं जायते ? पुनर्येन बहुविधमणिरत्नादिव्यवसायो विहितः स पुमान् काचश्रकलादिव्यापारं कर्तुं
कथमिच्छति ? अतस्त्वं जिनोक्तमामान् जानन् मन् श्रीवीरजिनोपदिष्टमद्रमरतां मां कथमेवं पृच्छसीति । ” अथांबडोऽपि इत्थं
धर्मभतिस्थिरं मुलसाया वाक्यं निशम्य तामत्यर्थं श्राययित्वा स्वकृतवद्वादिरूपानिर्माणप्रपंचं तदग्रे निवेद्य मिथ्यादुःकृतं
दत्त्वा यथाहचिरन्यत्रागतम् ।

तस्यांबडस्य श्रीवीरस्वामिपाश्वैर्गृहीतहादशव्रताः भ्राताः श्रुतानि शिष्या आसन् । ते चैकदा कापिल्यपुरात्पुनरिमतालपुरं
यांतस्तथा व्याकुलीभूता मार्गे गंगामहानदीं प्राप्तास्तत्रान्यं कमपि जलप्रदायकजनमपश्यंतः स्वयं च परिगृहीतहादादानि वि-
रमणव्रताः संतोऽन्योऽन्येभ्य इत्थं श्रोचुः— ‘मो देवानुग्रियाः ! अस्माकं मत्प्राप्तीमध्यादेकः कश्चित्स्वव्रतभंगं विधाय चेक्षलपानं
कारयति तर्हि अवशिष्टानां सर्वेषामपि व्रतरक्षणं स्यादिति । ’ परं स्वस्वव्रतभंगमिष्या न केनापि नृद्वचः प्रतिपन्नं । ततस्तत्रा-
देयं जलमनादाय सर्वेऽपि तत्रैयानग्रनं गृहीत्वा हृदि श्रीमहावीरं ध्यायंतः, अंबडाख्यं स्वगुरुं च नमंतः समाधिना कालं
कृत्वा पंचमं स्वर्गं प्राप्ताः ॥

अंबडस्तु स्थूलहिमां परित्यजन् नद्यादिषु केलिमकुर्वन् नाय्याविकषाधनर्थदंडमभाचरन् अलाबुदारुमृत्पात्रवर्जितपात्राणि
अपरिशुद्धं गंगामृचिकां मुचयान्प्रतिलेपनमकुर्वन् कंदमूलफलान्यभुञ्जन् आषाकमार्जिदेशपटुमाहारमसेवन् (वसानः) अंगुली-

यकमात्रालंकरणं धारयन् गैरिकादिधातुरक्तवस्त्राणि परिदधत् पुनर्वहन्मिलं केनापि गृहस्थेन दत्तं वक्षेण च सम्यग् सीत्या गलितं अर्द्धादिकप्रमितं जलं पातुं, द्रव्यादि शोद्धं वा गृह्णत्, तादृगेवाङ्कप्रमितं जलं खानार्थं गृह्णन् श्रीभाजिनप्रणीतशुद्धधर्म एव चैकमिति विभ्रत् स्वकीयं सकलमपि जन्म सकलीकृत्य प्राप्ते आमन्नमदतिः सन् मारिर्कीं संलेखनां कृत्वा नदालोकं प्रातः । तत्र दिव्यानि देवसुखान्पुनश्च क्रमेण मानवभवं प्राप्य संयमाराधनपूर्वकं सिद्धिं यास्यति ।

सुलभा श्राविका च हृदयांभोजे एकं परमेश्वरमेव विप्राणा सर्वोत्तमस्यैर्यभूयणेन सम्यक्तत्वं भूषयित्वा तीर्थकरनामक-
मौपाजितव्रती अत्रैव भरतक्षेत्रे आगामिचतुर्विंशतिक्रियां चतुस्त्रिंशदतिशयसमन्वितो निर्भमो नाम पञ्चदशस्तोत्रैश्चक्रायी । एव-
मन्येऽपि भव्यात्मानो दिव्यमात्मीयसम्यक्तत्वं विभूषयितुं धर्मस्यैर्यप्रयत्नं कुर्वतु, येन त्रिजगत्शेखरपदप्राप्तिर्भवेत् ।

॥ इति सम्यक्तत्त्वस्यैव सुलभाख्यानं ४ ॥

तथा पञ्चमं भूषणं भक्तिः, प्रवचनविनयवैयाघ्रयादिविधानमित्यर्थः । इयं च सद्भावेन विधीयमाना मम्यक्तत्वं तुतरा भूषयति, क्रमेण प्रवर्तारदेवनसंपदो महानंदसंपदश्च दायिका संपद्यते । अत्र बाहुसुबाह्वादिदृष्टांतो यथा—

बाहुसाधुना मग्नसद्भावेन श्रीमद्गुर्वादिपञ्चभूतमाधूनां आहारानयनादिभक्तिं कुर्वता यदुत्तरं भोगकर्मोपाजितं, सुबाहु-
साधुना च तेषां विश्रामणादिभक्तिं कुर्वता निःस्पृहं बाहुबलमुपाजितं । ततो द्वावप्येतद्भक्त्या स्वसम्यक्तत्वं भूषयित्वा प्राप्ते
समाधिपरिणामप्राप्तानि देवसुखानि भुक्त्वा ऋणमस्वाभिः पुत्रत्वेनोत्पन्नौ । तत्राद्यो भरतः स हि चक्रवर्त्तिपदं प्रातः द्वितीय-
स्तु बाहुचली, तेन चक्रवर्त्तिनोऽपि अधिकतरं महाबलं प्राप्तं, ततस्तौ द्वावपि निरुपमनसुखानि भुक्त्वा चारित्रं समाराध्य मुक्ति-

भाजौ यभृतः । निस्तस्त्वेतन्नृषो ग्रंथवातरादवसेयः । इत्थं श्वचनमस्तेमहाफलानि मत्वा भव्यैर्नित्यं तत्र ग्रयर्चितव्यं ॥ ५ ॥ एतानि पंच भगवत्स्वस्य भूषणानि उदीपका गुणाः कीर्तितानि, एतैर्गुणैः सम्पत्स्वमलंक्रियते इति भावः ॥

अथ लक्षणपंचकं व्याख्यायते-उपशम इत्यादि, तत्रोपशमो महापराधकारिण्यपि सर्वथा कोपपरित्यागः, स च कस्य-चित्प्राणिनः क्रूरापरिणतेः कदुःफलवलीकनाद्भवति, कस्यचित्पुनः स्वभावादेवेति । अयं चात्मगतसम्यक्त्वस्योपलक्षक-नादिवैशिर्भयान्तो धार्यः । किं च क्रोधोदयाद्यष्टमापि कार्यमुपयमादेव पुनः प्रादुर्भवति, नान्यथा । उक्तं च-

क्रोधेन य हारविंयं, उपस्रतं च केवलं नाणं । दममारेण य रिसिणा, उवसमनुचेण पुणो लुदं ॥ १ ॥

स्पष्टार्थेयं, अस्या भावार्थस्तु दममारणिकथानकादवसेयस्तचेदं-

अस्मिन् जंबूद्वीपे भस्तेक्षेत्रे कृतांगला नाम नगरी आसीत् । तत्र सिंहस्थो राजा, तस्य सुतंदा नाम पट्टराज्ञी, तत्कुक्षि-संमग्नो दममारः पुत्रः, स च बालत्वे एव द्वास्तमतिकलानिपुणः पिबोर्हृदयानंदजनकोऽजीवेष्टः संजातः, यौवने च पित्रा विविष्टराजकन्यायाणिग्रहणं कारयित्वा युवराजपदं स्वापितः, सुखेन कालं गमयति स्म । एकदा तन्ममरासन्नप्रदं भगवान् श्रीमदाधीश्वरस्यामी गमनस्तुतः, देवैः समवसरणं विहितं, पश्येदो मिलितास्तदा सिंहस्थराजापि सपुत्रः सपरिजनो महद्भ्यां भंद-नार्थं गमामातः, छत्रचामरादिराजचिह्नानि दूरे विमुच्य परमेश्वरं त्रिःश्रदाधिप्रीकृत्य परमभक्त्या बहिर्न्योचितस्थाने उपविष्टः, न्यामिता तस्यो नरसुरपण्दि धर्मोपदेशो दत्तः, पर्णत्रयिगता, ततो दमसास्कुमारो भगवंतं नमस्कृत्य धिनयेनेत्यवादीत्-‘स्या-मिन् ! भवदुक्तः मर्त्यविरतरूपो धर्मो मे रुचितोऽजोद्धं देवानुग्रियाणां समीपे ग्रज्यां ग्रहीष्यामि । त्वरं मत्तापितरावागृच्छे ।’

किमहं भव्योऽभव्यो वा ? नरसोऽनरसो वा ? मम केवलज्ञानं भविष्यति न वेति ' अथैवं त्रिचार्यं स मुनिर्यत्र श्रीवीरस्वा-
मिनः स्थिता आगन् तत्रागत्य भगवंतं त्रिःश्रद्धाधिष्णीकृत्य चंदित्वा पर्युषामते स्म । तदा श्रमणो भगवान् श्रीमहावीरो
दममारं प्रत्येवमवादीत्- ' भो दमसार ! अद्य ध्यानं ध्यायतस्तव हृदयकमलेऽयमध्यवसायः समुत्पन्नः, अहं स्वामिनं
पृच्छामि किमहं भव्योऽभव्यो वा ? इत्यादि, मत्तोऽयमर्थः ? ' मुनिः ग्राह- ' एवमेव ' इति । ततः स्वामी ग्राह-
' भो दममार ! तं भव्योऽमि नोऽभाव्यः, पुनस्त्वं चरमशरीरोऽसि नोऽव्यसः, तव केवलज्ञानं तु ग्रहरमध्ये समागतमस्ति,
परं कृपापोदयेन तद्विलो भविष्यति । ' दममारः ग्राह- ' स्वामिन् ! कृपायं परिहरिष्यामि । ' ततस्तृतीयपौरुष्यां न मुनिर्म-
गनदायां गृहीत्वा मागधपणपरस्त्रके भिक्षार्थं युगमात्रया दृष्ट्या इयापथं विलोकयन् यत्र चंपातगरी तत्र संप्राप्तः, तदानीं शीघ्रे
एतस्त्वपति, पादयोरपस्तात् श्रीभ्मात्पेन तस्मा चालुकाऽमिवग्रज्जगलति, तत्पीडया व्याकुलीभूतो मुनिर्मगरद्वारे स्थित्या चित-
यति स्म- ' मांप्रतं घर्मातपो दुस्महो यदि कोऽप्यत्र नयरीवास्तव्यजनो मिलति तर्हि तं श्रुति निकटमार्गं पृच्छामि । '
तस्मिन् समये कोऽपि मिथ्यादृष्टिः किञ्चित्कार्यं विधातुं गच्छन् तत्रायातः, सोऽपि सन्मुखमिलितं [महाभगलभूतमपि] तं
मायुं विलीयपापशुनं मे जानामिति चितयन् पुरद्वारे स्थितः, तदा तं मिथ्यास्तिनं प्रति मायुना शृणु- ' भो भद्र ! अस्मिन्
पुरं केन मार्गेणामग्रगृहाणि प्राप्यते ? ' तेन चितितं- ' एष नगरस्वरूपं न जानाति, ततोऽभ्येनं महादुःखे पातयामि, येन
ममभद्रः शुक्लस्य कलं न भवेदिति । ' एतद्विचिंत्य न भणति स्म- ' भोः माधोऽमुना मार्गेण व्रज येन गृहस्थानां गृहाणि
यदाः प्राप्नुया ' इति । ततः मल्लस्थभावः न साधुस्तद्विशिते एव मार्गे चलितः, परं न मार्गोऽस्तीति विषमोऽयमदृष्टो यत्र

पदमात्रमपि चलिंतुं न शक्नोति । मर्गगृहाणां पथाङ्गाणा एव दृष्टपथे आयाति, कोऽपि जनः संमुखोऽपि न मिलति । तदै-
 तन्मार्गस्वरूपं विलोक्य कोपानलेन प्रज्वलितः स साधुर्धितयति स्म—“अहो एतन्नगरलोका दुष्टाः, यतोऽमुना पापिष्टेन
 निःप्रयोजनमेवाहं एतादृशे दुःखे पातितः, एतादृशा हि दुष्टाः ग्राणिनः शिक्षायोग्याः, यदुक्तं—मृदुत्वं मृदुषु श्लाघ्यं, काठि-
 न्यं कठिनेषु च । भृंगः क्षणोति काष्ठानि, कुसुमानि दुनोति न ॥१॥ ततोऽहमप्येतान् दुष्टलोकान् कष्टे पातयिष्यामीति ।” एवं
 विमृश्य कोपाकुलः स साधुः क्षापि क्षायाविनि प्रदेशे स्थित्वोत्थानश्रुतं गुणयितुमारब्धवान् । तस्य श्रुतस्य मध्ये उद्वेगजनकानि
 वृक्षाणि संति, यत्रभवाद् ग्रामो वा नगरं वा जनपदं वा सुवसमपि उद्वस्तं भवेत् । अथ स साधुः कोपेन यथा यथा श्रुतं
 गुणयति स्म तथा तथा नगरेऽकस्मात्परचक्रादिवाचां प्रादुर्भावात् सर्वेऽपि नगरलोका भयभीताः श्लोकाकुलाः संतः सर्वे स्व-
 धनधान्यादि त्यक्त्वा केवलं निजजीवितमेव गृहीत्या प्रतिदिशं नष्टाः, राज्ञापि राज्यं त्यक्त्वा नष्टाः, नगरं च शून्यं कृतं ।
 तस्मिन्ननगरे पतनस्खलनपलायनादिक्रियाजनितविविधदुःखैर्दुःखितान् नगरलोकान् विलोक्य कोपाविबुधतः साधुर्धितयति
 स्म—“अहो किमेतन्मया कृतं ? निःकारणमेवैते सर्वेऽपि लोका दुःखिनः कृताः, परं सर्वज्ञवचनं कथमन्यथा भवेत् ? तस्मा-
 त्त्त्वाभिना यत्रायुक्तं तदेव जातं, भया मुधैव कोपं कृत्वा अधुनोत्पद्यमानं केवलज्ञानं हारितमिति ।” तत एवं पथात्तापं
 कुर्वन् अतिक्रणारसमग्नः स साधुः सर्वलोकानां स्थिरीकरणाय समुत्थानश्रुतं परावर्तयितुमारब्धवान् । तन्मध्ये बहून्पाह्लाद-
 जनकानि दृष्ट्वाणि संति, यत्रभावाद्दुष्टसमपि ग्रामादिकं सधः सुवसं स्यात् । अथ यथा यथा स तत्तत्र परार्थचित्तवान् तथा
 तथा प्रमुदिताः सर्वेऽपि लोका नगरमध्ये समागताः, राज्ञापि सहर्षः स्वस्थानं प्राप्तः, भयवाचां मर्त्रापि नष्टाः, स्वस्थीभूतश्च

भवतीति । ततः तपःप्राप्तियुगीरः परमोपशमसनिभनो दमसारमुनिस्तत्राहारमगृहीत्य पश्चादलितः प्राप्तश्च सविनयं स्वा-
मिममीपं । तदा म्यामिना प्रोक्त-“ भो दमसार ! अद्य चंपायां नगर्वा मिश्रार्थं गच्छतस्त्वत् मिथ्यादृष्टिचनान्कोषः समु-
त्पद्य इत्यादि यावदुपशान्तोऽस्त्वयिह संग्राहः, अयमर्थः समर्थः १ । ’ स ग्राह-’ तथैवेति । ’ पुनः स्वाभिर्नोक्तं-’ भो दम-
सार ! योऽस्माकं श्रमो वा श्रमणी वा क्वायमुद्धतिं स दीर्घसंसारं करोति, यस्तूष्णं दद्याति तस्य संसारोऽल्यो भवति । ’
एतद्वचो निगम्य मुनिः ग्राह-’ भगवन् ! महमुपशमसारं प्रापयिष्ये देहि । ’ तदा स्वामिना तपःश्रुतिपत्तिरूपं प्रापयिष्ये
दं । ततो दमनारमुनिः स्वाभिर्ममीपेऽभिग्रहं गृहीतवान्-’ यदा मे केवलज्ञानं भविष्यति तदाहमाहारं गृहीष्यामीति । ’
एवमभिग्रहं गृहीत्वा दमनारमुनिः संयमेन तपसा चात्मानं भावयन् विचरति स्म । ततस्तस्य साधोः प्रमादजनितं दोषं
निन्दतो गृहमाणस्य च शुभाध्यवसायेन सप्तमे दिवसे केवलज्ञानं समुत्पन्नं । देवैर्बहिमा कृतः । तदनंतरं दमसारपिबिहून्
ज्ञानं प्रतिषेधोप द्वादश वर्षाणि यावत् केवलपर्यायं पालयित्वा श्रान्ते संलेश्वनां कृत्वा सिद्धिं गतः । इति उपशमोपरि दम-
नारदृष्टांतः । एवमन्येरापि सम्यक्चिन्तितस्त्रिस्त्रिंशत्तपनिवारके स्वपरोपकारके परमोपशमसं निमज्जनीयं, यथा परमानं-
दमुन्वश्रणयः ममुद्धतयुः ॥ इति उपशमालं प्रथमं लक्षणं ॥ १ ॥

तथा प्रतरतरेदनरमुखानां परिहारेण केवलं श्रुक्तिसुखाभिलाषः संवेगः । सम्यग्दृष्टिर्हि तरेद्रेतुरेद्राणां दिव्यान्यपि
प्रापयितुं शक्तिस्तत्त्वाद् दुरतानुबंधित्वाच्च दुःखतया मन्यमानो नित्यानंदस्वरूपं मोक्षसुखमेव सुखत्वेन मन्यते वाञ्छति
चेति । इदं द्वितीयं लक्षणं २ । तथा नारकतियगादिमांसिकदुःखेभ्यो निर्विषणता निर्येदः, सम्यग्दर्शनी हि जन्मादिदुःखा-

विग्रहने संसारकारागारे गुरुतरकर्मदण्डपाशैकैस्तथा तथा कदर्थ्यमानः प्रातिकर्तुमक्षमो ममत्परहितश्च सन् दुःखेन भव-
विरक्तो भवति । इदं तृतीयं लक्षणं ॥

एतौ च संवेगनिर्वेदौ मुक्तिपदप्रापकत्वात् मुद्यष्टिजनैर्दृढग्रहाणिवत् सर्वदाऽऽश्रयणीयौ । दृढग्रहारिदृज्जान्तस्त्वयं—

मांकदिनगर्णं सुभद्रः श्रेष्ठी वसति । तस्य दत्तनामा पुत्रः, स च शैशवे बालः सह समभाणो दृढग्रहारेण तान्मारयति,
तदा लोकैर्दृढग्रहरीति तस्य नाम दत्तं । अथ प्रत्यहमेवं कुर्वतं तं दृष्ट्वा लोकाः श्रेष्ठिने उपलभं ददुः । ततः श्रेष्ठिना बहुधा
वारितोऽपि स क्रूरत्वाद् बालान् मारयत्येव । तदा लोकैः राज्ञे तत्स्वरूपं कथितं । ततो राजादेशात् श्रेष्ठिना स्वगृहात् स निष्का-
सितः । अथाविक्रूरस्वभावः स बालः क्वापि निवासमलभमानथौरपत्न्यां गतः । तत्र कुसंसर्गाचौरो जातः । एकदा एकस्य
दरिद्रब्राह्मणस्य गृहे स चौर्यार्थं प्रविष्टः, तदा शृंगाम्यामाप्सोती चौर्यावराणं कुर्वती सौरमेयी तत्संमुखं घातिता । सा च तेन
निर्दयेन सद्यः खड्गेन हता । ततो जायतो ब्राह्मणः करेण यष्टिमुत्पाद्य संमुखं गतः, सोऽपि तथैव मारितः, तदनु पूत्कारं
कुर्वन्ना सगर्भा ब्राह्मण्यपि तेन मारिता । पथाद्भूमौ लुठन् तद्भस्तेन दृष्टस्तदा कुतोऽपि शुभोदयात् तस्य मनसि वैराग्यं सद्गु-
त्पन्नं, स चोरो निर्वेदगुणयुक्तः सन् चितयति स्म— ‘आः किमिदं पापं मया पापिष्ठेन कृतं ? धिम्मां नरजन्मनि एतादृगधोर-
पापकारिणं ।’ इत्यादि विचिन्त्य पंचमुष्टिभ्यं लोचं कृत्वा स चारित्रं जग्राह । ततो यावदेतत् पापं मे स्मृतिमायास्यति ताव-
न्मयाऽञ्च पानं च न ग्राहमित्यभिग्रहं गृहीत्वा तत्रैव पुरे पूर्वप्रबोल्यां स कायोत्सर्गेण तस्यौ । तन्नगरलोकैर्लघुयष्टिग्रहारे-
राहन्यमानोऽपि क्षमामेवाकरोत्, मनागपि चेतसि न जुषोम । सार्द्धमासानंतरं च न कोऽपि तत्पापं स्मारयति स्म । ततो

द्वितीयप्रतोल्यां स कायोत्सर्गेण तस्यौ । तत्रापि तथैव जातं । एवं यावच्चतुर्थप्रतोल्यां, तदेवं दुःखमयसंसारविरक्तः परम-
संवेगरसंसंसक्तश्च सन् षड्भिर्मसैः सर्वमपि तत्पापं समूलमुन्मूल्य केवलज्ञानं प्राप्य तत्क्षणं सिद्धिं जगाम । इति संवेगनिर्वेद-
योरुपरि इदग्रहारिकथा । एतां कथां निशुम्यान्त्यैरपि आत्महिताभिर्भक्तनेतौ धार्यौ ॥ इति द्वितीयतृतीयलक्षणे ॥ २-३ ॥

तथा दुःखितेषु प्राणिषु अपक्षपातेन दुःखनिराकरणेच्छाऽनुकंपा, पक्षपातेन तु केवलं दुष्टस्वभावानां व्याघ्रादीना-
मपि स्वपुत्रादौ करुणास्तेष्वेव, परं वस्तुतः सा करुणा न भवतीत्यत उच्यते 'अपक्षपातेनेति' मा चानुकंपा द्विधा-द्रव्यतो
भावतश्च । तत्र द्रव्यतोऽनुकंपा कमपि दुःखिनं दृष्ट्वा सत्त्वां शक्तौ तस्य दुःखप्रतिकारविधानेन भवति । भावतस्तु
आर्द्रहृदयत्वेनेति । इषं च द्विधाऽप्यनुकंपा इंद्रदत्तमाश्रित्य सुधर्मभूषणत्वं सम्यक्विद्यभिर्निस्तरे समाश्रयणीया । इह सुधर्म-
भूषणैः कथानकं वेदं—

पांचालदेशे वरशक्तिनाम नगरं । तत्र करुणाद्रातःकरणः परमधार्मिको जैनमतानुसारी सुधर्मा नाम राजा राज्यं शास्ति ।
तस्य नास्तिकमतानुयायी जयदेवनामा भग्न्यस्ति । एकदा ग्रामांतरादागतो न केनचिचरेण आस्थानमंडपे उपविष्टस्य राज्ञोऽग्रे
विब्रज्जितः कृता-स्वामिन् । महाबलनामा सीमालभूषणः सांप्रतं ग्रामपातमार्थपातादिप्रकारैरस्यतं लोकान् पीडयति । स च
महादुष्टो भवंतमंतरेण केनापि साधयितुमशक्योऽस्ति । 'तत् श्रुत्वा राजा भग्निरभ्युत्थं दृष्टं । तदा भग्निरुक्तं- 'स्वामिन्वसो
वराकस्तावद्भजति यावद्भक्तता नाक्राम्यते । यदुक्तं-चावद्भजति मातंगा, वने मदभरालसाः । शिरोज्वलग्नांगूलो, यावद्वायाति
केसरी ॥ १ ॥' इत्यादि भग्निरवचः श्रुत्वा राजा चिंतितं- "यो निवमंडलस्य कंटको भवति सोऽवश्यं निराकणीयः, अन्यथा

राज्ञो नीतिमग्नसंगः स्यात् । नीतिशास्त्रे च दुष्टनिग्रहः शिष्टपालनं च राज्ञो धर्म इत्यादिश्रवणात्, तस्मादतः परमार्थे
 विलंबो न कार्यः । ” एवं विचिन्त्य राजा यद्यः स्वसैन्यं संमेल्य निजशत्रोर्महावलस्योपरि प्रस्थितः, क्रमेण तद्देशं गत्वा,
 संग्रामे तं जित्वा, तत्सर्वस्वं गृहीत्वा महतानंदेन निजनगरमसीपं संप्राप्तः । ततः प्रवेशसमये महाजनेन महोत्सवे क्रियमाणे
 बहुसैन्यपरिवृतो भूपतिर्यद्यमुह्यप्रतोलीपात्रं समागतस्तावत् मा प्रतोली पतिता, ततोऽप्यशकुनमिति ज्ञात्वा व्याधुव्य
 नगरबाह्येऽवस्थितो भूपः, ततो मंत्रिणा तत्कालं तत्स्थाने एव नवीना प्रतोली कारिता । अथ द्वितीयादिने राज्ञः पुरप्रवेशसमये
 सापि तथैव पतिता । एवं तृतीयादिवसेऽपि जातं । ततो बहिःस्थित एव भूपतिमंत्रिणं प्रति वृष्टवान्-‘भो जयदेव ! एषा
 प्रतोली कथं पुनः पुनः पतति ! अथ केनोपायेन स्थिरा भविष्यति ? । ’ तदा मंत्रिणा झटिति कंचिन्निमित्तं पुरुषमापृच्छ्य
 राज्ञे उक्तं-“हे महाराज ! मया पृष्टेनैकेन नैमिचित्केन युक्तं-अस्याः प्रतोल्या अधिष्ठायिका काचिद् देवता कुपिताऽस्ति, सा
 प्रतिदिनं प्रतोलीं पातयति । यदि राज्ञा मातृपितृभ्यां वा स्वहस्तेनैकं मनुष्यं हत्वा तदक्तेन प्रतोली सिच्यते तदा सा स्थिरा
 भविष्यति, नान्यैः पूजागलिनैवेद्यादिभिः । ” एतद्वचनं श्रुत्वा राजा श्राह-“यदीदृशीविवधेनेयं प्रतोली स्थिरा भवेत् तर्हि
 अनया प्रतोल्या अनेन नगरेण च मम किमपि प्रयोजनं नास्ति । यदुक्तं-क्रियते किं सुवर्णेन, शोभनेनापि तेन च । कर्ण-
 स्फुटनि येनांग-शोभाहेतुर्निरंकरं ॥१॥ तस्माद् यत्राहं तत्र नगरमिति । ” ततो मंत्रिणा ईदृशं राज्ञो निधयं विज्ञाय सर्वानपि
 महाजनानाकार्योक्तं-“सो लोकज्ञः ! श्रूयतां, मनुष्यवधं विना प्रतोली स्थिरा न भवति, मनुष्यवधादिकं तु नृपादेशं विना
 कर्तुमशक्यं, तस्माद्भवतां विचारे यत्समायाति तत्कुर्वतु । ” ततो महाजनेन नृपात्रे आगत्य भणितं-‘स्वामिन् ! वयं सर्व-

मप्येतत्कार्यं करिष्यामो भवद्भिस्तूष्णीं कृत्वा स्यात्तव्यं । ' राजोक्तं- ' प्रजाभिर्यत् पापं पुण्यं च क्रियते तस्य षष्ठो भागो
सामपि समेति, तस्मादेतत्पापकार्ये सर्वथा मेज्जिलापो नास्ति । ' ततः पुनरपि महाजनेनात्याग्रहेणोक्तं- ' स्वामिन् ! पाप-
भागोऽस्माकं पुण्यभागो भवतामित्यस्मद्वचोऽवधार्य संप्रतं भवद्भिः किमपि न जल्पनीयं । ' तदा राजा तु मौनमाधाय
स्थितः । ततो महाजनेन प्रसिद्धं द्रव्यस्योद्ग्रहणिकां कृत्वा तेन द्रव्येण कांचनमयः पुष्पगो निमग्नितः । पश्चात् तं पुष्पं शकटे
संस्थाप्य कोटिद्रव्यपत्रिकां च तदग्रे भुक्त्वा नगरमध्ये उद्घोषितं- ' यदि मातापितरौ स्वहस्तेन पुत्रस्य गलमोदनं कृत्वा
देवतायै वल्लिं प्रयच्छेतां, तर्हि ताभ्यामयं कांचनमयः पुष्पः कोटिद्रव्यं च दीयते ' इति । अथ तत्रैव नगरे महादरिद्रो
वरदत्तनामा ब्राह्मणोऽस्ति, तद्भार्या रुद्रसोमा, सा निष्कलणा, तयोः सप्त पुत्राः सन्ति । तेन वरदत्तेन ताम्रवृक्षोष्णां श्रुत्वा
स्वभार्यां पृष्ट्वा- " हे प्रिये ! लघुपुत्रमिदं दत्तं दत्त्वा इदं द्रव्यं गृह्णते तर्हि वरं, यतो द्रव्यप्राप्तौ सर्वे गुणा भविष्यन्ति । उक्तं च- यस्या-
स्ति विचं स नरः कुलीनः, स पंडितः स श्रुतवान् गुणज्ञः । स एव वक्ता स च दर्शनीयः, सर्वे गुणाः कांचनमाश्रयन्ति
॥ १ ॥ पुनर्हं भद्रे ! धनमाहात्म्यं पश्य- पूज्यते यदपूज्योऽपि, यदगम्योऽपि गम्यते । वंद्यते यदवंध्योऽपि, तत्रभावो धनस्य च
॥ २ ॥ तथा हे प्रिये ! एतद्धने गृहमागते सति बहुभिर्ब्राह्मणभोजनादिधर्मकृत्यैरेतत् पापं सद्यः परिहरिष्यावहे, ततोऽग्रे
कापि चिन्ता न कार्येति । " तदा तथापि धनलुब्धया निष्कलगतया तद्वचस्तथेति प्रतिपन्नं । ततो वरदत्तेन पटहं धृत्वा प्रोक्तं-
' महामिदं द्रव्यादि दीयतां, अहं भवद्भ्यः पुत्रं दास्यामि । ' तदा महाजनेन गणितं- ' यदि त्वं भार्यामिहितः पुत्रस्य गलमो-
दने कृत्वा देवतायै बलिं दद्यात्स्वर्होदं सर्वं तुभ्यं दीयते नान्यथा । ' वरदत्तेन तद् सर्वं प्रतिपन्नं । तदा पार्श्वस्थेनैन्द्रत्तेन तां

पितुः प्रवृत्तिं श्रुत्वा मनसि चिन्तितं—“अहो स्वार्थ एव संसारे प्रियोऽस्ति, परमार्थतः कोऽपि कस्यचित् बल्लभो नास्ति । यदुक्तं—
 ‘वृक्षं क्षीणफले त्यजति विहगा’ इत्यादि । पुनरर्चिन्ति—‘यो दक्षिणो भवति तस्य प्रायः कष्टा न भवन्त्येव । उक्तं च—
 युशुधितः किं न करोति पापं, क्षीणा नरा निष्कृष्टा भवन्ति । आख्याहि भद्रे ! प्रियदर्शनस्य, न गंगदत्तः पुनरेति ह्यं ॥१॥
 इत्यादि । ” ततो वरदत्तेन द्रव्यं गृहीत्वैतं विचिन्तयन्नेव स पुत्रो महाजनापार्षितः, महाजनेन च मद्वत्तदनुष्णपुताञ्जलि-
 लङ्कुडलङ्कुषूरफटकुम्भाफलहारप्रभृतिविभूषणैर्भूषयित्वा राजसमीपमानीतः, तदा राजापि सालंकारं मातापितृमन्वितं बहु-
 भिन्नगरलोकैर्नैष्टितं विकासितवदनमिन्द्रदंष्ट्रं चमकृतैर्न भणितं—‘रे माणवक ! मांश्रतं विषादावसरे त्वं प्रमुदितजनवदि-
 कसितवदनः कथं हृदयसे ? मरणात् किं न विभेषि ?’ तेन भणितं—“हे देव ! यावद्भयं नागच्छति तावद्भूतव्यं, आगतं
 तु निःशङ्कैः सोढव्यं । यदुक्तं—तावदेव हि भेतव्यं, यावद्भयमनागतं । आगतं तु भयं दृष्ट्वा, प्रहर्षव्यमशङ्कितः ॥ १ ॥
 पुनरपीन्द्रदत्तेनोक्तं—“यो राजन् ! एकं नीतिवाक्यं ब्रवीमि, भवद्भिः नवलोकैश्च सावधानतया श्रोतव्यं । लोकं हि पितृसंता-
 पितः शिशुमार्तशरणं गच्छति, माश्रोद्धेजितः पितृशरणं गच्छति, उभाम्यामुद्धेजितो राज्ञः शरणं गच्छति, राजापि संतापितो
 महाजनशरणं गच्छति, परं स्यामिन् । यत्र मातापितरौ पुत्रस्य गलभोटनादि कुर्वन्तः, राजा प्रेरको भवति, महाजनो द्रव्यं
 दत्त्वा हननार्थं गृह्णाति, तत्र परमेश्वरं विना कस्य शरणं प्रतिपद्यते ? कस्याग्रे च स्वदुःखं निवेद्यते ? [उक्तं च—माता यदि
 विपं दद्यात्, पिता विक्रीण(णी)वे सुतं । राजा हरति सर्वस्वं, शरणं कस्य जायते ? ॥ १ ॥] तस्माद्वो राजन् ! परमेश्वरमेव
 शरणीकृत्य धीरत्वेन मरणदुःखं सोढव्यं । ” एवं तद्वचः श्रुत्वाऽतिकृष्णारामश्रेण राज्ञोक्तं—“भो लोकाः ! किमर्थं भवद्भिरेव

बालहननादिप्रयामो विधीयते? इदृक्पापहेतुनाजनेन नगरेण अनथा प्रतोल्या च मम प्रयोजनं नास्त्येव, यतोऽस्मिन् संसारे ये केऽपि प्राणिनः संति ते सर्वेऽपि जीवितार्थिनो विद्यन्ते, परं मरणं कोऽपि न याच्छति, तस्माद् आत्महितं वांछता पुरुषेण कस्यापि हिमा न कर्तव्या, सर्वेऽपि जीवेषु अनुकंपा रक्षणीयेति । ” अथैवं मर्षयामनुकंपातत्परं राजानं मच्चवंतं च माणवकं दृष्ट्वा तुष्टया प्रतोल्याधिपकदेवतया द्वयोरुपरि पुष्पवृष्टिः कृता, उत्क्षणेन च मा प्रतोली निर्मिता । ततः प्रमुदितः सर्वोऽपि लोकः सत्यममता राज्ञो गुणान् वर्णयन् दयामयं श्रीजिनधर्मं चानुमोदयन् स्वस्वस्थानं संप्राप्तः, राज्ञापि महतोत्सवेन तथैव प्रतोल्या पुरं प्रविश्य निजमंदिरं समाजगाम । इन्द्रदत्तोऽपि सहस्रं स्वगृहं गतः, सर्वेऽपि जनाः सुखिनो जाताः, तदा बहुभिर्महोत्सवभिर्दयामयः श्रीजिनधर्मः प्रतिपन्नः । इत्यनुकंपायां सुवर्मभूषणं ततः । एवमन्यैरप्यात्मधर्मोपलक्षिका सर्वसुखश्रेणि-प्रतिपादिका निखिलजगज्जुष्यनुकंपा रक्षणीया । इत्यनुकंपास्यं चतुर्थं लक्षणं ॥ ४ ॥

तथा पंचममास्तिक्यलक्षणं, अस्तीति भानिस्मर्यास्तिक्यस्य भावः कर्म वा आस्तिक्यं तत्चांतरश्रवणेऽपि विनोक्त-तत्त्वविषये निराक्रांक्षाप्रतिपत्तिः जिनवचने प्रत्यय इत्यर्थः । आस्तिक्येन हि जीवधर्मेत्वेन अत्रत्यक्षमपि मन्यत्त्वं लभ्यते, तद्वान् आस्तिक इत्युच्यते । यदागमः—मग्न इ तमेव मच्चं, निस्संकं जं जिणेहि पन्नचं । सुहृत्पणिमो मम्मं, कंखाद्विसुत्ति-यारहिओ ॥ १ ॥ भावार्थस्तु पद्मश्लोकध्याम्यः । सा चैवं—

अस्मिन् जंबूद्वीपे भरतक्षेत्रे श्रुथीद्वीपे नाम नगरं । तत्र पद्मश्लो नाम राजा राज्यं अस्ति । एकदा तत्रगरात्मन्वचत्ये बहुसाधुपरिवृताः श्रीविनयधरसरयः ममवस्तुताः । राजा बहुलोकमभिमन्त्रितस्तद्वदनार्थं गतः गुरुभिः मङ्गलमव्योपकाराय

धर्मोपदेशो दत्तस्तदा पद्मशेखरभूषः श्रीगुरुणां समीपात्सम्यग् जीवादितत्त्वपरमार्थमवबुध्य वज्रलेपवत्सहृदये धारयति स्म । अन्येषां च बहुभिर्भग्यैः सम्यक्स्वरत्नं संश्रामं । ततः सर्वोऽपि नृपादिलोकः 'मवितनयं गुरुं नत्वा स्वस्थानं प्राप्नः । गुरवोऽपि ततो विहृत्यान्यत्र गताः । अथ पद्मशेखरभूषतिः श्रीजिनोक्तत्वेषु परमास्तिव्यं विभ्राणः सुखेन कालं गमयति । तथा यः कोऽपि मंदबुद्धिः शुद्धो जीवादितत्त्वानि न मन्यते, तं पुरुषं यरगारथिर्वृषभमिव दमयित्वा मन्मार्गमानयति । पुनर्भूषः सभायां बहुभिः प्रकारैः मकलजनानां पुरो यन्त्रिरोगेण गुरुणां गुणान् वर्णयति । तथाहि—“ अयतां भो लोकाः ! अस्मिन् लोके ममत्वरहिता जीवदयाप्ररूपका दुष्टवादिगणस्य जेतारो गतकषाया निरुपमोपशमस्तभरपूरितहृदया रागद्वेषविमुक्ता भव-
विरक्ता नाशितमदनविकाराः सिद्धिसम्यां विहितपरिचाराः परित्यक्तकलद्रव्याः सुगृहीतचारित्र्यवररत्नाः सर्वेष्वपि सत्त्वेषु करुणाकरणोधता दुर्द्धरप्रमादसिंधुरविधातमिहोपमा एवंविधाः श्रीगुस्यः संति । ये प्राणिनो हि मनुष्यत्वादिसकलधर्ममामग्री-
मवाप्यैतादृगुणयुक्तान् गुरुन् सेवते ते धन्याः, ये पुनस्तेषां वचनामृतं पिबति ते धन्यतरा इत्यादि । ” तथेदम्वचनरसेन स भूपतिर्बहून् भव्यलोकान् प्रक्षालितपापकर्ममलान् विधाय जिनधर्मे स्थापयति । परं तत्रैको विजयो नाम श्रेष्ठिसुतस्तस्मिन् भूपवचने प्रतीतिमनुवाणो मणति स्म—‘ भो नरनाथ ! यत्त्वं मुनीन् वर्णयसि तत्सर्वमपि पलालतुल्यं विद्यते, यतस्ते पवन-
प्रचलद्भजपटवच्चंचलं चिचं निजनिजविषयप्रसक्तार्नीद्वियाणि च कथं रोद्धुं शक्नुवन्ति ? देवादीनामपि तद्वोधनेऽशक्तत्वा-
दिति । ” एतत् श्रुत्वा राज्ञा चिन्तितं—‘ अयं दुष्टबुद्धिर्बोचाल इत्थमसंजसं जल्पन् अन्यान्भुग्जनान् सुमार्गान् पातयिष्यति, अतोऽसौ केनाप्युपायेन श्रुतिबोधः । ’ इति विचिन्त्य स्वस्य परमसेवकं यक्षनामानं पुरुषं श्रत्येकांते आदिष्टं—“ भो यक्ष !

त्वया विजयेन साधं मैत्रीं कृत्वा तं प्रति स्वस्तीयमतिविधासमुत्पाद्य कथमपि तस्य स्तनकरुण्डके ममेदं महामूल्यं रत्नाभरणं प्रक्षेपणीयमिति ।" तदा यक्षेणापि राज्ञो वचनं तथेति प्रतिपद्य विजयेन सादं महामैत्रीं निहिता, तं प्रति सुतरां विश्वासञ्चोत्पादितः । तत एकदावसरं विज्ञाय तदाभरणं विजयस्य स्तनकरुण्डके क्षिप्त्वा राजानं प्रति सर्वोऽपि वृत्तांतो निवेदितः । तदन्तरं च राजा पुरमण्ये इत्थं वारत्रयमुद्योषणा कारिता- 'श्रूयतां भो लोकाः ! अद्यैकं महामूल्यं राज्ञो रत्नाभरणं न लभ्यते, तत्केनापि चेदुद्गृहीतं भवेच्छहिं शीघ्रं समर्पणीयं, नो चेत्पथादपि ज्ञाते सति तद्ग्राहकोपरि महादण्डः पतिष्यतीति ।" एवमुद्योषणां कारयित्वा सर्वपौरजनानां गृहलोभनार्थं स्वसेवकाः समादिष्टाः । ततो गृहलोभनं कुचद्भिस्तैर्विजयस्य गृहे रत्नकरुण्डकमव्यस्थितं राज्ञो रत्नाभरणं विलोक्य पुष्टं- 'भोः किमेतदिति ? ।' स ग्राह- 'अहं न जानामि ।' पुनस्तैरुक्तं- 'भोः स्वयमेवैतद्भूषणं चोरयित्वा न जानामीति कथं भगसि ? ।' तदा विजयो भयात् किमपि वक्तुमशक्नुवन् मौनमाधाय स्थितः, ततस्तैरपि स बंधनैर्यादं वरुच्या नृपसमीपमानीतः । नृपेण च- 'भवद्भिस्तस्य वधो न कर्तव्यः' इति प्रच्छन्नमादिश्य सभासमं 'चौरीज्यमतो हंतव्यः' इत्युत्त्वा वधकेभ्यः समर्पितः, तदा तत्स्वजनसंबन्धिप्रभृतयः सर्वेऽपि जनाः पश्यन्ति, परं प्रत्यक्षमेव चौरं ज्ञात्वा कोऽपि तं न मोचयति । ततो जीवितव्यभिन्नराशो विजयो दीनवचनैर्येषु प्रति भणति स्म- 'भो मित्र ! त्वं कथमपि राजानं प्रसन्नरीकृत्य केनचित्प्रचटेनापि दंडेन महां जीवितव्यं दापय ।' तदा यक्षेऽपि तद्वचोऽवधार्य राजानं विज्ञपयति स्म- 'स्वामिन् ! यथायोग्यं दंडं कृत्वा एनं मम मित्रं युञ्च, सकलकल्याणाश्रयं जीवितव्यं च देहि ।' ततश्च राजा कुपित इव क्रूरदृष्टिं कृत्वा ग्राह- 'यद्यपि मदुद्गृहाचलेन पुरितं पात्रं गृहीत्वा विदुमात्रमपि भूमावपातयन् सकलेऽपि

नगरे भ्रांत्वा तत्पात्रं मत्पुरो हुंचति तद्धेतुं जीवंतं रक्षामि, नान्यथेति ।' अयं च नृपादेशो यक्षेण विजयाग्रे श्रेष्ठः । विज-
येनापि मरणभयाद्धीनेन स्वजीवितव्यस्य कृते सर्वमपि तत्प्रतिपात्रं । ततः पद्मशेखरभूषतिः सर्वानपि स्वपौरजनानाकायैव-
मादिदेश- 'मो लोका ! अद्य पुरमच्ये स्थाने स्थाने वीणावेणुमुदगादिविविधवादिश्राणि वादयत, तथाऽतिमनोहारिरूपधारिणं
[सर्वेन्द्रियमर्षस्वापहारिणं] पद्मांगनागणं श्रुतिगृहं नर्तयेति ।' लोकेऽपि भूषवाक्यात्तथैव कृतं । अद्य विजयः शब्दरूपादि-
विषयणामनिरसिकोऽपि मरणभयाक्षितेन्द्रियविकारो निरुद्धमानमद्य सन् तत्तत्पूर्णं पात्रं सकलेऽपि पुरे भ्रामयित्वा पश्चाद्भूष-
मभायामागत्य तत्पात्रं यत्नेन नृपपुत्रो मुक्त्वा नृपं श्रुति प्रणामं कृतवान् । ततो भूयः किञ्चिद्विहस्य द्विजयं प्रति वयमपे-
'मो विजय ! एतेषु गीतमुत्पादिषु अत्यन्तं प्रवर्त्तमानेषु सत्सु तद्विचरन्तानि मनश्चन्द्रियाणि त्वया कथं रुद्धानि ?' स नत्वा
प्राह- 'स्वामिन् ! मरणभयाद्, यदुक्तं- 'मरणसमं नस्यि भयं ति ।' ततो राजा प्राह- 'मो विजय ! विषयवृत्तिन त्वया
यद्येकभयस्य मरणभयेत्यर्थं प्रमादो हतस्तान्तिभयप्रमणभीरवो ज्ञातत्वा मुनीश्वरा अनन्तानर्थजनकं प्रमादं कथं सेवन्ते ?'
एतद्भूषपचर्चनं श्रुत्वाऽपगतमोहोदयः स विजयोऽपि विज्ञातानिधर्मपरमार्थः सन् श्रावकधर्मं प्रतिपन्नवान् । ततो राजात्मसा-
धर्मिकत्वेन तस्य बहुमानं कृत्वा महताडवरेण तं गृहं नीतवान् । तदानन्दितः सर्वोऽपि लोकः प्रतिपदं राज्ञो गुणान् गीत-
वान् । एवं पद्मशेखरो राजा बहून् भव्यान् जिनधर्मं स्थापयित्वा श्रुतिदिनं सद्धर्ममहिमानं विस्तार्य चिरं राज्यं प्रपात्यारा-
धितपरमास्तिक्यः सुरराजभवनं संग्राप्तः । इत्यास्तिक्ये पद्मशेखरसदृशतः । एतच्चरित्रं भव्यात्मभिः सम्यक् स्पष्टदये परिभाष्या-
स्तिक्ये विज्ञेयतो यतनः कर्त्तव्यो यथा गुप्तेन निःश्रेयसाधिगमः संपद्यते । इत्यास्तिक्यनाम पंचमं लक्षणं ॥ ५ ॥ एतानि

उपशमादीनि पंच सम्यक्त्वस्य लक्षणानि, एतैः परस्यं परोक्षमपि सम्यक्त्वं मग्यगुणलभ्यते इति भावः ।

अथ पदविधा यतना व्याख्यायते-परतीर्थिकादिद्वंद्वेन्यादि, परतीर्थिकाः परित्राजकभिभुभौतिकादयः परदर्शनिनः, आदिशब्दात् रुद्रविष्णुसुरगतादयः परतीर्थिकदेवाः, तथाहि त्रिमालक्षणाः स्वदेवा अपि दिग्बरादिभिः कुतीर्थिकैः स्वीकृताः, भौतिकादिभिर्वा परिगृहीता महाकालादयस्तेषां यवेषां वंदनं लब्धं ? नमस्करणं च शिरसाभिवादनं २ एतद् द्वयमपि सम्यक्त्विभिर्न कर्त्तव्यं, तत्करणे हि तद्भक्तानां सिध्यात्वादेः स्थिरीकरणं स्यात् । प्रवचनसारोद्धारधृत्तौ तु वंदनं शिरसाभिव-
वादनं, नमस्करणं प्रणामपूर्वकं प्रशस्तार्चनभिगुणोत्कीर्तनमित्युक्तं । अन्यत्र पुनरेवं दृश्यते-वंदणयं कालोडण, शिरसाभग-
पूरणं च इह नेयं । वायाह नमुक्कारो, नमस्करणं मणपमाओ य ॥१॥ चि । २ । तथा परतीर्थिकैः पूर्वमसंभाषितेन सता मग्यगृ-
ष्टिना तैः सहलपनमीषद्भाषणं ३ संलपनं च पुनः पुनः संभाषणं ४ तद् द्वयमपि वर्जनीयं, तत्संभाषणे हि तैः मह परिचयः
स्यात्, ततश्च तेषां विनष्टाचारश्रवणादिभिर्मिथ्यात्वोदयोऽपि केषांचिज्जायते इति । तैः प्रथमं संभाषितेन तु असंभ्रमं लोकाप-
वादभयान् किंचित्स्वल्पं वाच्यमपीति ४ । तथा तेभ्यः परतीर्थिकेभ्योऽज्ञानपानखादिमस्वादमिव वल्गुवात्रादिकं सुदृष्टिना न दात-
व्यं, तदने हि आत्मनोऽज्येषां च पश्यतां जनानां तेषु बहुमानमद्वाग्वान्मिथ्यात्वश्लाघाः स्यात् । इह हि परतीर्थिकानामश-
नादिदानमनुकृपां विहाय प्रतिपिदं, अनुकृपागोचरापन्नं तु तेभ्योऽपि दानं दातव्यं । यत् उक्तं-सर्वोहि पि ज्ञिणेहि, दुज्जय-
जियरागदोममोहेहि । सत्ताजुकंपणहा, दाणं न कदं पि पाडमिदं ॥ १ ॥ ति । ५ । तथा तेषामेव परतीर्थिकदेवानां तत्परि-
गृहीतजनविधानां च पूजादिनिमित्तं गंधपुष्पादिकं मग्यगृष्टिशिभिर्न ग्रणेणीयं, आदिशब्दाद्विनयवैयाघृत्यवात्रास्नात्रादिकं च

तेषां न कर्तव्यमिति । एतत्करणे हि लोकानां विध्यात्वं स्थिरीकृतं स्यात् ६ । एताभिः परतीर्थिकादिद्वन्द्वजनप्रभृतिभिः पदभिर्यत्नानिर्गन्तव्यमिति भव्यात्मा भोजनपणुरहितधनपाल इव सम्यक्त्वं नातिक्रामति । इह धनपालयुक्तांतिस्त्वर्थ—

अन्तीनगर्वा मर्धरो नाम राज्ञः पुरोहितो यमति स्म । तस्य धनपालशोभनाख्यौ द्वौ पुत्रौ । तौ च पांडित्यादिगुणयुक्तत्वेन राज्ञो बहुमाननीयावभूता । अथैकदा तत्रगर्वा सिद्धसेनाचार्यसंतर्जनीयाः श्रीसुस्थिताचार्याः पुस्तकांतरे श्रीउद्योतनस्मरिणिध्याः श्रीवर्द्धमानस्त्रयो बहुमव्यजनप्रशोषार्थं ममागताः, तदा नर्वधस्स्यापि तत्र गमनासमनतो गुरुभिः मह प्रीतिर्जता । एकदा तेन गुरवः पृष्टाः—‘स्वामिन् ! गृहांगणभूमौ कोटिद्रव्यं निहितमस्मीत् तद् बहुधा गंधेपितमपि न प्राप्तं, अथ कथं तत्प्राप्तिः स्यात् ?’ । तदा गुरुभिः किंचिद्विहस्य प्रोक्तं—‘यदि लभ्यते तदा किमु ?’ । ततः सर्वधरेणोक्तं—‘स्वामिन् तद् विभज्य दीयते ।’ तदा गुरुभिस्तद्गृहं गत्वा केनचित्प्रयोगेण तत्कालं सर्वमपि द्रव्यं प्रादुष्टस्य दर्शितं, ततः सर्वधरेण तस्य पुंजद्वयं विधाय गुरवो विस्मृताः—‘सामिन् तद् द्रव्यं गृहतां ।’ गुरुभिरुक्तं—‘द्रव्येणास्माकं किमपि प्रयोजनं नास्ति, ईदृशं तु मदपि द्रव्यमस्माभिः परित्यक्तं ।’ विप्रेणोक्तं—‘तर्हि कथमर्थं याचितं ?’ । गुरुभिरुक्ते—‘गृहसारस्याद् दीयतां ।’ तेनोक्तं—‘मद्गृहेऽपरं किं सारमस्ति ?’ । गुरुभिरुक्ते—‘भवतः सारभूतं पुत्रद्वयं विद्यते, तन्यध्यादेकः पुत्रो दीयतां ?’ । एतत् श्रुत्वा विप्रो विषादपरः सन् मौनमाधाय स्थितः । गुरवस्त्वन्यत्र विजहूः । अथ स विप्रो गुरुरूपकारं स्मरन् अपि तान् प्रत्युपकर्तुमशक्नुवन् श्रव्यपीडित इव कालं गमयन् कियता कालेन रोगपीडितः संजातः । तदा पुत्राभ्यामंत्याग्रस्योचिता धर्मक्रियां विधाय पितरं मानसदुःखेन दुःखितं विधाय शृणु—‘भोः गात ! भवचित्ते यद्भवेत्तन्निवेदय ।’ तदा पित्रा सर्वमपि

वृत्तांतं निवेद्य श्रोक्तं-‘भोः पुत्रौ ! स्वतोदयोर्मध्ये एकश्रास्त्रिं गृहीत्वा मामनृणं कुरुतां ? ।’ एतद्वचः श्रुत्वा धनपालस्तु
भीतः सन् अयोमुखीभूय स्थितः, तदा शोभनेनोच-‘भोः ताताहं दीक्षां ग्रहीष्यामि, त्वमनृणी भव चेत्तसि च परमानंदं
धारय ।’ एतत्सुतवचो निशम्य सर्वधराविश्रो देवलोकं गतः । ततो मृतक्रियां कृत्वा शोभनेन श्रीवर्धमानद्युरिशिष्यश्रीजिने-
श्वरद्वारिगुरुणां पादौ दीक्षा गृहीत्वा । अथ धनपालो ह्यः सन् तदिवादेव जैनधर्मद्वेषी बभूव । अवत्यां साधूनामागमनमपि
निषिद्धवान् । ततस्तत्रत्यश्रीसंघेन गुरुणां पादौ लेखं संप्रेष्येदं निवेदितं-‘स्वामिन् ! यदि शोभनाय दीक्षां नादास्त्यस्तर्हि
गच्छः शून्यस्तु नाभविष्यत् गच्छस्य रत्नाकरोपमत्वाद् । शोभनदीक्षणे हि तद्भाता धनपालपुरोहितो मिथ्यामतिताया सृष्टः
सन् भूपती धर्महानिं करोति ।’ अथैवदृष्ट्वा तं विज्ञायाचार्याः शोभनं गीतार्थं ज्ञात्वा शुभे दिने वाचनाचार्यं विधाय मुनि-
युगलेन सहोपद्रवशांस्तर्धं उल्लयिनीं प्रति प्रेषयामासुः । शोभनाचार्योऽपि गुर्वज्ञया गतो विहृत्य क्रमेण उल्लयिन्यां समेतः,
तत्र पुरप्रतोलीं विहितां दृष्ट्वा रात्रौ बहिरैव स्थितः, प्रातः प्रतिक्रमणं विधाय यावत्पुरमध्ये प्रविष्टस्तावद्धनपालः संमुख
मिलितः, तेन च जैनधर्मद्वेषिणा शोभनमनुपलक्ष्येत्पुद्गदासवचः श्रोक्तं-‘गर्दभदंत ! भदंत ! नमस्ते ।’ एवं श्रुत्वा शोभ-
नेन आतरमुपलक्ष्यपि तदुक्तियोग्यमेव प्रतिवचः श्रोक्तं-‘कृपिपृषणास्य ! वयस्य ! सुखं ते ?’ इति श्रुत्वा पुनर्धनपालो-
नोक्तं-‘कुत्र भवेद्धवदीयनिवासः ?’ शोभनेनोक्तं-‘यत्र भवेद्धवदीयनिवासः ।’ अथ धनपालो भ्रातुर्वच उपलक्ष्य लज्जितः
सन् कार्यार्थं बहिर्जंगाम । शोभनस्तु पुरमध्ये चैत्पुन जिनवदं विधाय यावच्चैत्येभ्यो बहिरागतस्तावत्संधोऽपि संमील्य गुरोः
पदकमलं प्रणम्याग्रं उपविष्टः । तदा शोभनोऽपि शोभनवाण्या धर्मदेशनां दत्त्वा सर्वसंयस्युक्तो भ्रातुर्गृहं गतः, भ्रात्रा च सन्मुखमा-

गत्य परमविनयेन प्रणम्य स्म्या चित्रशालिका निवासाय तस्मै दद्या । भारकलत्रादिभिश्च भोजनसासग्री क्रियमाणा शोभनेन
 वारिता, आचार्यमिकादारः साधूनामग्राह इति गुर्वज्ञास्मरणात् । तदा शोभनाज्ञया साधुभिर्गृहाहरानयनार्थं श्रद्धालुगृहेषु
 गम्यमाने धनपालोऽपि तत्साधे चचाल । तस्मिन्वक्तरे कस्मिंश्चित् श्रद्धालुगृहे एकया कयाचिन्निःस्वश्राविकया साधूनां पुरो
 दधिभांडं भुङ्क्ते, तदा साधुभिः सा शृष्टा—‘इदं दधि शुद्धमस्ति ।’ तयोक्तं—‘दिनत्रयस्यास्ति ।’ मुनिभिरुक्तं—‘तर्हि
 अयोग्यमिदं, जिनागमे निषिद्धत्वात् ।’ एतत् श्रुत्वा धनपालेन ते शृष्टा—‘इदं दधि अयोग्यं कथं ? ।’ तैरुक्तं—
 ‘निवभ्रता पूच्छनीयः ।’ तदा धनपालो दधिभांडं समादाय शोभनाचार्यसमीपं गत्वेति पृच्छ—‘इदं दधि कथमशुद्धं ?
 लोकेऽस्तु दधि अमृततुल्यं गीयते, यद्यस्मिन् दधि जीवान् दर्शयसि तर्हि अहमपि श्रावक एव भवामि, अन्यथा त्वं
 मुधजनानां वंशक एव ।’ एतद्भ्रातृवचः श्रुत्वा शोभन उवाच—‘अहं तव जीवान् दर्शयामि, परं त्वया स्ववचः
 पालनीयं ।’ ततो धनपालेन तदंगीकृते शोभनाचार्योऽलककं समानाथ्य दधिभांडमुखे मुद्रां दापयित्वा पाथे चैकं
 छिद्रं कारयित्वा क्षणं यावद्भाण्डमातपे भोजितवान् । ततो दधिभांडस्य छिद्रेण निःसृत्यालककं स्थिताः शुभ्रा जंतवः, तान्
 स्रपं हृष्टा धनपालाय दर्शिताः । धनपालोऽपि तोषलतो जंतून् हृष्टा मनसि विस्मितः सन् धन्यो जगति जैनधर्म इति पुनः
 पुनर्ब्रवीत् । तस्मिन्नेवावसरेऽस्य चेतसि तत्त्वरुचिरूपं सम्यक्त्वं प्रादुर्भूतं । ततोऽसौ गुरूणां पाथे सम्यक्त्वमूलानि द्वादश
 प्रमाणानि श्रवणवान् । तदासौ देवमहंतं गुरुं सुमाधुं धर्मं न जिनेन्द्रमापितमेव प्रमाणयन् हृदि केवलं पंचपरमेष्ठिध्यानं कुर्वन्
 पराश्रितो बभूव । अन्यं धर्मं चेतस्यपि न दधार । अथ शोभनाचार्य इत्यं भ्रातरं प्रतिबोध्य गुरुसमीपं गतः । धनपालस्तु

पदभिर्गतनाभिर्दत्तमानः सुखेन सम्यक्त्वादिधर्मभाराधयन् कालं गमयति स्म । तस्मिन्नवसरे केनचिद् द्रष्टुविश्रेण भोजनप्रा-
योक्तं-‘हे महागज ! धनपालो भवतुषोहितो जिनं विनान्यं कथपि देवं न नमति ।’ शृणोचे-‘एवं तर्हि तत्परीक्षां
करिष्ये ।’ अथैकदा भोजराजो महाकालदेवगृहे गत्वा मणिक्रोरो रुद्रं नमयन्कार, परं धनपालो न रुद्रं नमति स्म । किं तु
स्वकममुद्रिकायां स्थितं जिनाविबसेयं नमस्कृतवान् । ततो भोजस्तत्स्वरूपं विज्ञाय स्वस्थानमागत्य धूपपुष्पादिपूजासामग्री-
मानाय्य धनपालं प्रतीत्यादिदेश-‘भो धनपाल ! देवपूजां कृत्वा ग्रीत्रमागच्छ ।’ ततो धनपालो नृपाज्ञया सद्य उत्थाय
पूजासामग्रीं च गृहीत्या प्रथमं भवान्या मंदिरं श्रविष्टः । ततश्चक्रितः सन् बहिर्निःसृत्य रुद्रमंदिरं गतस्तत्रापीतस्ततो विलो-
क्य सद्यो निःसृत्य विष्णुमंदिरं श्रविष्टः, तत्र च स्वोत्तरीयवस्त्रं परिच्छद्मूषेण निधाय बहिर्निर्गत्य च श्रीऋषभदेवजिनालये गत्वा
प्रशतचित्तः सन् पूजां विधाय राजद्वारं समेतः । राज्ञा तत्पृष्ठत एव हेरका मुक्ता आसन्, तन्मुखात्प्रागेव सर्वोऽपि दृष्टातस्तेन
ज्ञातः । ततो धनपालः पृष्टः-‘त्वया देवपूजा कृता ?’ तेनोक्तं-‘महाराज ! सम्यक्त्वा कृता ।’ भूषेनोक्तं-‘भवान्याः पूजा-
मकुर्वीद चक्रितः सन् कथं तद्गृहाद्बहिर्निर्गतः ?’ तेनोचे-‘रुधिरलिप्तापुहस्तां ललाटवदे कृतशृङ्गुटिं महिषमर्दनक्रियां
कुर्वती भवानीं दृष्ट्वा भीतः गच्छं सद्यो बहिर्निर्गतः, सांप्रतं युद्धमभयोऽस्ति न तु पूजामभय इति विभाव्य तत्पूजापि न
कृता ।’ पुनर्भूषेनोक्तं-‘रुद्रपूजा कथं न कृता ?’ तेनोचे-‘अकण्ठस्य कण्ठे कथं पुष्पमाला !, विना नामिकायाः क्रथं
गंधधूपः ? । अकर्णस्य कर्णे कथं गीतनादा ?, अषादस्य पादे कथं मे ग्रणामः ? ॥ १ ॥’ पुनर्भूषेतित्याच-‘विष्णोः पूजा-
मकृत्वा तत्संमुखं वस्त्रं निधाय कथं त्वं द्वाटिति बहिर्निर्गतः ? ।’ धनपाल उवाच-‘स्वस्त्रियगुस्तगे निधाय स स्थितोऽभूद्,

तदा मया चित्तं, सांग्रतमेतं अंतःपुरे स्थिताः संति, अतो नायं पूजासमयः, यः कश्चित्सामान्योऽपि पुमान् यदा स्वस्त्रियाः समीपे तिष्ठति तदा सत्पुण्यस्तस्मैपि न प्रयाति, एते तु त्रिखंडस्वामिनोऽत्रोद्भवा एषां पार्थ मद्रमनमयुक्तं, इति विचार्य दूरत एव पथाद्वलित्वा चतुःपथे गच्छतामपि जनानां दृष्टिपातवारणाय तत्संग्रहं मया वस्त्रं निहितं ।' पुनर्मृणोक्तं— 'मदाज्ञां विनैव त्वया अप्रभदेवपूजा कथं कृता ? ।' तेनोचे— 'राजन् ! भवता देवपूजाकरणाज्ञा दत्ताभूत्, देवत्वं तु मया अप्रभदेवस्वामिन्येव दृष्टमतस्तस्यैव पूजा कृता, तस्य देवत्वस्वरूपवर्णनं चेदे—

'प्रशमरसनमग्नं दृष्टियुग्मं प्रसन्नं, वदनकमलमंकः कामिनीसंगशून्यः । करयुगमपि यच्च अस्त्रसंघबंध्यं, तदसि जगति देवो वीतरागस्त्वमेव ॥ १ ॥' पुनर्धनपालेनोक्तं— 'हे राजन् ! यो रागद्वेषयुक्तः सोऽदेवस्तत्र देवत्वाभावात् संसारतारकत्वमपि नास्ति, देवस्तु संसारतारक एव भवेत्, तादृशः श्रीविनराज एवैकोऽस्ति लोके, अतो मुख्यार्थं सुधीभिः स एव सेव्यः ।' इत्थं विविधयुक्तिकृतं धनपालवचो निशम्य भोजभूपतिः कुदेवे संदिग्धचिचः सन् तत्प्रशंसां चकार ।

अन्यदा राज्ञा मिथ्याविविधप्रगणेत्रितेन यज्ञः कारयितुमारब्धः, तत्र यज्ञकर्तृभिर्होमार्थं बह्वौ प्रक्षिप्यमाणमज्ञं पूत्तु- र्धतं दृष्ट्वा राज्ञा धनपालः पृष्टः— 'अहो ! अयमज्ञा किं यक्ति ? ।' तेनोक्तं— 'राजन् ! श्रूयतां, यदयं वक्ति—नाहं स्वर्गफलोपभोगरसिको नाभ्यर्थितस्वयं मथा, संतुष्टस्त्वभक्षणेन सततं साधो न युक्तं तव । स्वर्गे यांति यदि त्वया विनिहता यज्ञे ध्रुवं प्राणिनो, यज्ञं किं न करोषि मातृपितृभिः पुत्रैस्तथा बांधवैः ? ॥ १॥' इति श्रुत्वा राजांतःकुपितः सन् तूष्णींभूय स्थितः । अथैकदा राज्ञा एकं महत्सरोवरं कारितमासीत्, तद्वर्षाकाले निर्मलजलेभूतं श्रुत्वा पण्डितपंचमृत्यादिपरिकरेण सह तद्दर्शनार्थं

जग्मे । तत्र पण्डितैः स्वस्वयुद्धनुसारेण नवीनकाव्यैः सरोवर्णनं कृतं, धनपालस्तु तूष्णींभूय स्थितः । ततो राज्ञा धनपाला-
योक्त-‘त्वमपि सरोवर्णनं कुरु ।’ तदा स उवाच काव्यं-‘एषा तडागमिषतो बत दानशाला, मत्स्यादयो रसवती प्रगुणा
सदैव । पात्राणि यत्र वक्रमारसचक्राकाः, पुष्पं कियद्भवति तत्र वयं न विद्मः ॥ १ ॥’

एतद्धनपालवचः श्रुत्वा राजातीव चुकोष, चित्ते चैवं चितयति स्म-‘अहोऽयं महादुष्टो मम कीर्त्तिकारणमस्य दृष्टयो-
रपि न सुखायते । किं चेद्वचनसमलक्षितोऽयं मम गुरुत्सो देवी विद्यते । अन्यथा यदपराधिप्रवर्णितं तस्यायं स्वकीयो
निदां कथं कुर्यात् ? अथाहमेवास्य कंचित्प्रतीकारं कारिष्ये, तत्रान्यैः प्रतीकारैरलं, केवलमस्य चक्षुषी एव दूरीकुर्वे । एवं मनसि
विचिन्त्य (निधित्य) राजा तूष्णींभूतः सन् तत उत्थाय यावद्दाराचतुष्पथे समायातस्तावदेका वृद्धा कन्यकावलवितकरा
संमुखमागता, तां दृष्ट्वा राजावाच-‘मो विद्वज्जनाः ! श्रूयतां-‘कः कं पावै सिर धुगौ, बुद्धी कहा कहेह ?’ । इति श्रुत्वा
कथित्पण्डित उवाच-‘हकारंतां यमभडां, ननंकार करेह ॥ १ ॥’ तदावसरज्ज्ञो धनपालो विद्वान् जगाद-‘मो राजन् ! इयं
वृद्धा यत्किञ्चिद्वक्ति तत् श्रूयतां ! यथा-किं नंदिः किं गुरारिः किञ्चु रतिरमणः किं तलः किं कुवेरः, किं वा विद्याधरोज्जो
किमथ सुरपतिः किं विधुः किं विधाता ? । नायं नायं न चायं न खलु न हि न वा नापि नासौ न चैप, क्रीडां कर्तुं प्रवृत्तो
यदिह महितले भूपतिर्मौलदं वः ॥ १ ॥ अत्र पूर्वदिं वृद्धां प्रति कन्यायाः प्रश्नः, उत्तरादे चोत्तरं ।’ ततो भूप एतत्काव्यं
श्रुत्वा हृष्टचित्तः सन् इदमवकीर्त्-‘मो धनपाल ! अहं तुष्टो मार्गस्य यथोचितं वाञ्छितं वरं ।’ तदा धनपालः सरोवर्णनस-
मयोद्भवं राज्ञो दुरभिप्रायं स्वबुद्धिबलेन ज्ञात्वेत्यं प्रोवाच-‘राजन् ! वाञ्छितं यदि ददासि तर्हि प्रसद्य नेत्रद्वयं मंगं देहि ।’

इदं वचः श्रुत्वा राजातिविस्मितः सन् चिन्तयति स्म-‘या वार्चा कस्यापि पुरो मया न प्रकाशितां सानेन कथं ज्ञाता ? किमस्य हृदि ज्ञानं वर्तते ?’ इत्यादि विमृश्य बहुधा दानसन्मानादिभिर्नृपेण धनपालः पूजितः, पृष्टय-‘कथं ज्ञातस्तया मदभिप्रायः ?’ इति । तदा धनपालो जगाद-‘श्रीजिनधर्मसेवनोद्भूतबुद्धिबलादिति ।’ एवं श्रुत्वा राजा जिनधर्मप्रशंसा नक्ता । धनपालोऽपि विख्यातं जैनधर्मं पालयामास । ततो धनपालेन-जस्य पुरे जिणमवर्णं, समयविज्जं साहु सावया जस्य । तस्य सया वसियव्वं, पवरजलं इंधणं जस्य ॥ १ ॥ इत्यादि श्राद्धधर्मविधिप्रकरणश्रमपंचांशिकादयो ग्रंथा विहिताः । यस्मी जिनशासनोन्नतिश्च कृता । एवं यावज्जीवं पइभिर्यत्तनाभिः सम्यक्त्वादिधर्ममाराध्य प्राप्ते संयमं प्रपाट्य धनपालो देवत्वं प्राप्सः । इति पतनासु धनपालघृचांतः । एतेन व्याख्याता पदविधापि यतना ।

अथ पडाकारा व्याख्यायन्ते-राजाभियोग इत्यादि, तत्राभियोजनमनिच्छतोऽपि व्यापारणमभियोगः, राज्ञो नृपतेरभि-
योगो राजाभियोगः । एतावता सम्यक्त्वतो यत् कार्यं श्रतिषिद्धं तद्वृषाग्रहकारणवशादिच्छां विना द्रव्यतः समाचरन्नपि
भज्यजनः कोशावेद्यादिरपि सम्यक्त्वादिधर्मं न नाशयति । कोशाघृचांतस्त्वयं-“पाटलीपुरनगरे पुरा श्रीस्थूलभद्रमुनिपाक्षे
गृहीतसम्यक्त्वमूलद्वयादशमता कोशा नाम वेद्या परिससति स्म । सां चैकदा रथिकोपरि तुष्टेन भूयेन तस्मै दत्ता । ततः
सा कोशा तमंतःकरणेऽनिच्छन्त्यपि नृपादेशवशादंगीचकार । परं तस्य रथिनोऽग्रे सर्वदा स्थूलभद्रमुनिं वर्णयामास । तथाहि-
‘मेसरेऽस्मिन् समाकीर्णं, बहुभिः शिष्टजंतुभिः । स्थूलभद्रसमः कोऽपि, नान्यः पुरुषस्तत्तमः ॥१॥ इति ।’ एतत् श्रुत्वा सार-
णिमत्सा रंजनार्थं गृहोद्याने गत्वा तथा सह गवाक्षे उपविश्य स्वविज्ञानं दर्शयामास । तदित्यं-पूर्वं स्ववाणेनाप्रलुचिकां

विन्याय, ततोऽन्यवाणेन तं वाणं, तमधीतरवाणेनेत्येवं स्वहस्तपर्यंतं वाणश्रेणीं कृत्वा आस्रम्विक्रमां करेणाकृत्य तस्यै दत्त्वा तत्समुत्वं ददर्श । ततः सा कोशाप्यधुना मे विज्ञानं पश्यत्युक्त्वा स्थालमध्ये एकं सर्पपराश्रि कृत्वा तत्र पुष्पाच्छादितो मुखी विन्यस्य तदुपरि देवीव चास्यान्या नृत्यं चकार, परं न हवीमुखेन पादयोर्विद्धा, न च सर्पपराश्रिसिपि मनाग् विकीर्णाः । तत इत्थं तस्याथातुर्यं विलोक्य स ग्राह-‘हे सुमयेऽहमधुना तव विज्ञानेन तुष्टोऽस्मि, वद त्वं, किं तुभ्यं ददामि ? ।’ सा जगाद-‘भो मया किं दुष्करं विहितं ? यत्त्वं रंजितोऽसि ? अम्यासेन हि अस्मादधिकमपि कृत्यं किमपि दुष्करं नास्ति । अन्यच्च-[न दुष्करं अंघ्रयहृदितोदणं, न दुष्करं ससिवनचियाइं । तं दुष्करं तं च महाणुभावं, जं सो मुणी पमयवर्गमि वुञ्छो ॥ १ ॥] सुकरं नर्तनं मन्ये, सुकरं ह्रुं विकर्तनं । स्थूलभद्रो हि यच्चक्रै-जंशिवं तत्तु दुष्करं ॥ २ ॥’ इति । पुनरपि सा प्रोचे-‘शकडालमंत्रिपुत्रः श्रीस्थूलभद्रो द्वादश वर्षाणि मया सार्द्धं पुरा भोगान् भुङ्क्त्वा पश्चादृहीतचारित्र्यैव चित्रशालायां शुद्धशीलमात् स्थितः, तदानीं यदैकमपि विकारकारणमन्यस्य लोहमयशरीरस्यापि पुंसो व्रतनाशकारकं स्यात्, तानि सर्वाण्यपि पद्मसंभोजन १ चित्रशालानिवास २ दौघनवयो ३ जलदागमकाल ४ प्रभृतिविकारकारणानि तं महाद्युनि गिरि सिंहस्फला इव क्षोभायितुमक्षमाणि वभूवुः, तथा तस्मिन् मुनीश्वरे मदीया हावभावादिविकारा अपि पानीये ग्रहारा इव विरामिणि हारा इव निरर्थकतां मेजुः, [यदुक्तं-वेक्ष्या रागवती सदा तदनुगा पङ्क्तौ रसैर्भोजनं, सुभ्रं धाम मनोहरं नव-चतुर्नवो वयभंगमः ॥ कालोऽयं जलदागमस्तदपि यः कामं जिगायादरात्, तं वंदे शुर्वतोप्रबोधकुशलं श्रीस्थूलभद्रं द्युनि ॥ १ ॥] तथा पुनर्निजव्रतभक्षतं रक्षितुमिच्छन्मानवो यत्र क्षीसमीपे एकमपि क्षणं स्वातुं न समर्थस्त्व श्रीस्थूलभद्रो भग-

वान् अक्षतवतः सन् सुखेन चतुर्मासीं तस्थौ । अतः किं बहु वण्यते ? श्रीस्थूलभद्रसमोऽतिदुष्करकार्यकर्त्ता क्षितौ कोऽपि नरो नास्तीति । ” अथैवं स्थूलभद्रमुनेर्वर्णनं निशम्य प्रतिबुद्धो रथिकः कोशां पुनः पुनः नत्वा स्तुत्वा च ‘ त्वयाहं संसारान्धौ निमज्जन् रक्षितः ’ इत्यादि पदन् सद्यो गुरुपार्थे गत्वा व्रतं जग्राह । कोशापि निजसम्यक्त्वरत्नयुक्ता मती चिरं श्राद्धधर्मं प्रपत्य सद्गतिमाप्नुयध्व । इति राजाभियोगे कोशाद्व्याहतः १ ॥ ”

तथा गणः स्वजनादिसमुदायस्तस्याभियोगो गणाभियोगः, एतावता सम्यक्त्विनो यत् कर्त्तुमयोग्यं तत्स्वगणस्याग्रह-वशाद् द्रव्यतः कुर्वन्नापि सुहृदिर्विष्णुकुमारादिरिव सम्यक्त्वादिधर्मं नातिश्रामति । यथा विष्णुकुमारेण गच्छस्यादेत्यादौ द्वैक्रिय-रूपरचमादिप्रकारेणात्यन्तजिनमतद्वेषी नमुचिर्नाम पुरोहितः स्वकीयचरणग्रहारेण हत्वा सप्तमनस्कातिथिचिंहितः स्वयं च मुनिना तस्यापमालोच्य दक्षीयं सम्यक्त्वादिधर्मं सम्यगाराध्य च परमसुखिना संजातमिति । एवमग्रेऽपि भावनापूर्वकमुदा-हरणान्युपयुज्य वाचयानि २ । तथा बलं नाम बलवतः पुरुषस्य दृढप्रयोगस्तेनाभियोगो यत्नाभियोगः ३ । तथा सुरस्य कुल-देवतादेरभियोगः सुराभियोगः ४ । तथा कांतारमरणं तत्र दृचिर्वर्चनं निर्वहः कांतारवृत्तिः, यद्वा कांतारमपि पीडाहंतु-त्वाद्विह पीडात्वेन विप्रक्षिप्तं, ततः कांतारेण पीडया दृचिः, प्राणवर्णनरूपा कांतारवृत्तिः कष्टेन निर्वह इति यावत् ५ । तथा गुरवो मातापितृभृतयः, यदुक्तं-भाता पिता कलाचार्य, एतेषां स्नातयस्तथा । दृद्धा धर्मोपदेष्टा, गुरुर्गोः सतां मतः ॥ १ ॥ तेषां निग्रहो निर्वधो गुरुनिग्रहः ६ । एते पदं श्रीजिनशासने आक्षरा अथवादश्लिष्टिका इति यावत् । इदमत्र तात्पर्यं-प्रतिपन्नमम्यक्त्वस्य जंतोर्यत्परतार्थिकवदनादिकं प्रातोपिदं तद्वाजाभियोगादिभिरेतैः पद्भिः कारणैर्भक्तिवियुक्तो

द्रव्यतः गमाचरन्नि मम्यदृष्टिः गम्यत्वं नातिचरतीति । किं चेते हि अल्पसत्त्वान् जेतुनाश्रित्यापवादः प्रोक्ताः संति,
न तु महागत्त्वान् । यदुक्तं—

न चलन्ति महासत्त्वा, सुभिज्जमाणाओ सुद्धधम्माओ ।

इयरेसिं चलणभावे, पडन्नभंगो न एयहिं ॥ ३१ ॥

व्याख्या—महासत्त्वाः पुमांसो राजादिभिः शुद्धधर्मासुभिद्यमानाद्यत्वं प्राप्यमाणा अपि संतो न चलन्ति, पर-
मितरेषामन्यमन्यानां कदाचिचलनभावे मति एतैराकारैः प्रतिव्याभंगो न भवति । एतदर्थमेते आकारा आगमे' संगृ-
हीता इति मायाध्वनार्थः ।

अथ पट् भावना व्याख्यायते—इदमित्यादि, इदं सम्यक्त्वं पंचाणुवन्नविणुणवन्नचतुःशिखाश्रवत्वरूपस्य पंचमहाव्रतरूपस्य
न चारित्रधर्मस्य मूलमित्र मूलं कारणमित्यर्थः, कीर्तितं कथितं तीर्थकरादिभिरिति सर्वत्र संवधः, यथा हि मूलरहितो वृक्षः
प्रचंडयातप्रक्रांपितः सन् क्षणादेव निपतति, एवं धर्मतत्त्वापि सुदृढसम्यक्त्वमूलविहीनः कुतश्चिकमतमारुतांदोलितः सन् स्थि-
रत्वं नामादयेदिति तस्य मूलमाद्वयमुक्तं १ । तथेदं गम्यक्त्वं धर्मस्य द्वारामिव द्वारं प्रवेद्यमुखमित्यर्थः, यथा हि अकृतद्वारं
नगरं गमंतात्प्राकारवलपवेष्टितापि अनगरमेव भवति जनप्रवेशनिर्गमाभावात्, एवं धर्ममहानगरमपि सम्यक्त्वद्वारशून्यं
सन् अश्रवणप्रवेशं स्यादिति तस्य द्वातुल्यत्वमुक्तं २ । तथा प्रतिष्ठते ग्रामादोऽस्मिन्निति प्रतिष्ठानं, सम्यक्त्वं किल धर्मस्य

प्रतिष्ठानमिव प्रतिष्ठानं, यथा हि पयःपर्यंतपृथ्वीतलगतगर्भापरकपीठारहितः प्रासादः सुदृढो न भवति, तथा धर्मदेवगृहमपि सम्यक्स्वरूपप्रतिष्ठानवर्जितं निश्चलं न भवेदिति तस्य प्रतिष्ठानसाम्यमुदितं ३ । तथा सम्यक्त्वं धर्मस्याधार इत्याधार आश्रय इति यावत् । यथा भूतलमंतरेण निरालंबमिदं श्वेतान्न तिष्ठति, एवं धर्मजगदपि सम्यक्स्वरूपलक्षणाधारं विना नावतिष्ठते इति तस्यावारासादृश्यं गदितं ४ । तथा सम्यक्त्वं धर्मस्य भाजनमिव भाजनं पात्रमित्यर्थः । यथा हि कुंडादिभाजनविशेषवर्जितं क्षीरादिवस्तुद्वंद्वं विनश्यति, एवं धर्मयस्तुनिवहोऽपि सम्यक्स्वरूपभाजनमंतरेण विनाशभासादयेदिति तस्य भाजनसाम्यं प्रोक्तं ५ । तथा सम्यक्त्वं धर्मस्य निधिरिव निधिः, यथा हि प्रधाननिधिं विना महाहर्मणिमौक्तिककनकादि द्रव्यं न प्राप्यते, तथा सम्यक्स्वरूपमहानिधानस्याप्राप्तौ तस्यां निरूपमसुखश्रेणिसंपादकं चारित्रधर्मवैचमयि न लभ्यते । इति तस्य निधिसादृश्यमुदितं ६ । इत्येताभिः पट्टभिर्भावनाभिर्मान्यमानमिदं सम्यक्त्वं सद्यः प्रवर्तमानोक्षसुखसाधकं भवतीति ।

अथ पट्ट स्थानानि व्याख्यायन्ते-अस्ति जीव इत्यादि, अस्ति विद्यते जीवः प्रतिप्राणि स्वसंवेदनप्रमाणसिद्धचैतन्यस्यान्यथानुपपत्तेः, तथाहि-चैतन्यमिदं न भूतानां धर्मः, तद्वर्मेत्वे सति तस्य चैतन्यस्य सर्वदा चोपलब्ध्यप्रसंगत् प्रथिव्याः काठिन्यवत् । न च चैतन्यं सर्वभूतेषु सर्वदा चोपलभ्यते, लोष्टादौ मृतावस्थायां चानुपलंभात् । नापि चैतन्यमिदं भूतानां कार्यं, अत्यंतविलक्षणत्वादेव कार्यकारणभावस्याऽनुपपत्तेः । तथाहि-अत्यक्षत एव काठिन्यादिस्वभावानि भूतानि प्रतीयन्ते, चैतन्यं च तद्विलक्षणं, ततः कथमनयोः कार्यकारणभावः ? इति, तस्मान्न भूतधर्मो न च भूतकार्यं चैतन्यं । अस्ति चेदं प्रतिप्राणि स्वसंवेदनप्रमाणसिद्धं, अतो यस्येदं चैतन्यं स जीव इति, अनेन च नास्तिकमतमपहस्ति १ । तथा स च जीवो नित्य

उत्पत्तिविनाशरहितस्तदुत्पादकारणभावात्, ततः सर्वथा विनाशाज्योगाच्च, अनित्यत्वे हि जीवस्य बंधमोक्षादीनामेकाधिकर-
णत्वं न स्यात् । तथाहि-यद्यात्मा नित्यो नाभ्युपगम्यते, किं तु पूर्वापरक्षणद्विद्वानुसंधानलक्षणे एव, तथा सति अन्यस्य
बंधोऽन्यस्य मोक्षः, अन्यस्य ह्यथा अन्यस्य वृत्तिः, अन्योऽनुभवविता अन्यः स्मर्त्ता, अन्यश्चिकित्सादुःखमनुभवति अन्यो
न्याधिरहितो भवति, अन्यस्तपःफलं सहते अपरः स्वर्गसुखमनुभवति, अपरः शास्त्राभ्यासं करोति अन्यः शास्त्रार्थं च
ग्रामोति । न चतद्युक्तमतिप्रसंगात् । एतेन यद्विसिद्धांतघ्यातमपच्यस्तं २ । तथा स पुनर्जीवो मिथ्यात्वाविरातिक्रपायादिवंध-
हेतुश्रुततया तत्तत्कर्माणि करोति निष्पादयति, अन्यथा प्रतिश्राणिप्रासिद्धविचित्रसुखदुःखाद्यनुभवस्यानुपपत्तेः । तथाहि-
लोकं विनिर्गम्यं दुःखं वा जीवेनानुभूयते, न चायं विचित्रसुखदुःखानुभवो निर्हेतुकोऽस्ति, कुतः ? सर्वदा एतत्स-
द्भावस्याभावप्रसंगात्, तस्मादस्य सुखदुःखानुभवस्य कारणं स्वकृतं कर्मैव न त्वन्यदिति सिद्धो जीवः कर्मणां कर्त्ता
इति, अनेन कापिलमतकल्पना निरस्ता । नन्ययं जीवः सर्वदा सुखाभिलाष्येवास्ति, न तु कदाप्यात्मनो दुःखमभिलपति,
ततो यद्यनौ स्वयमेव कर्मणां कर्त्ता तर्हि कथं दुःखफलदानि कर्माणि करोतीति ? उच्यते-यथा हि रोगी रोगनिवृत्ति-
मिच्छन्नपि रोगामिभूतत्वादपथ्यक्रियामगुद्वयं भावि कष्टं जानन्नपि चापथ्यक्रियामासेवते, तदद्वेषोऽपि जीवो मिथ्यात्वाद्यभि-
भूतत्वात्कथंचिजानन्नपि दुःखफलदानि कर्माणि करोतीति न कश्चिद्वेषः ३ । तथा स जीवः कृतं स्वयं निष्पादितं शुभाशुभं कर्म वेद-
यति स्वयमेवोपभुंक्ते अनुभव १ लोका २ गमनमाणत ३ स्तब्धोपपद्यमानत्वात् । तथाहि-यदि स्वकृतकर्मफलभोगवृत्त्यं जीवस्य
नामीक्रियते तर्हि सुखदुःखानुभवकारणस्य मातामातवेदनीयकर्मण उपभोगोऽपि न स्यात् । तथा च सति जीवस्य सिद्धा-

काशयोसि सुखदुःखानुभवोऽपि न स्यात्, अस्ति चायं सुखदुःखानुभवः श्रुतिप्राणि स्वसंवेदनप्रमाणसिद्धः, तस्मादनुभवप्रमा-
 णतो जीवस्य स्वरुतकर्मफलभोक्तृत्वं निष्पन्नं। तथा लोकेऽप्येव जीवः प्रायो भोक्ता सिद्धः, यतः सुखिनं कंचित्पुरुषं दृष्ट्वा लोके
 यत्करो भवति-पुण्यदानेप यदित्थं सुखमनुभवतीति। तथाप्येव जैनेषु इतरेषु च जीवो भोक्ता सिद्धः-‘सर्वं च एवमतथा,
 भुञ्जइ कम्ममणुपायओ भइयं’ तथा-‘नामुक्तं क्षीयते कर्म, कल्पकोटिस्तैरपि।’ इत्यादिवचनत्। इत्थं च सिद्ध एव जीवः
 स्वकृतकर्मणां भोक्तेति। अनेन हि अभोक्त्वजीववादिनां दुर्मते निराकृतं ४। तथा पुनरस्य जीवस्यास्ति विद्यते निर्वाणं
 मोक्षः, अयमर्थः-विद्यमानस्यैव जीवस्य रागद्वेषमदमोहजन्मजराभरणरोगादिदुःखक्षयरूपोऽवस्थाविशेषो मोक्ष इत्युच्यते,
 सोऽस्य जीवस्यास्ति, न पुनरेतस्य सर्वथा नाश इति। एतेन प्रदीपनिर्वाणतुल्यमभावरूपं निर्वाणमस्तीत्याद्यमद्भूतं ग्रहण्यतः
 रोगगतविशेषा अपास्ताः, ते हि प्रदीपस्येवास्य जीवस्य सर्वथा ध्वंस एव निर्वाणमाहुः, तथा च तद्वचः-दीपो यथा निर्धृति-
 मभ्युपेतो, नैवायनि गच्छति नांतरिक्षं। दिशं न कांचिद्विदिशं न कांचित्, स्नेहक्षुयात्केवलमेति श्रुतिं ॥ १ ॥ जीवस्तथा
 निर्धृतिमभ्युपेतो, नैवायनि गच्छति नांतरिक्षं। दिशं न कांचिद्विदिशं न कांचित्, स्नेहक्षुयात्केवलमेति श्रुतिं ॥ २ ॥ इति।
 एतच्चायुक्तं दीशग्रहणादिप्रयासवैयर्थ्यात्, प्रदीपदृष्टांतस्याभ्यसिद्धत्वात्, तथाहि-न प्रदीपवद्बुधेः सर्वथा विनाशः, किं तु
 तथाविधपुद्गलपरिणामवैचित्र्यात् एव वह्निपुद्गला भास्वरं रूपं परित्यज्य तामसं रूपांतरं प्राप्नुवंति, तथा च विध्याते प्रदी-
 पेऽनंतरमेव कियत्कालं तामसपुद्गलरूपो विकारः समुपलभ्यते, चिरकालं चासौ यन्नोपलभ्यते, तत् सूक्ष्मसूक्ष्मतरपरिणाम-
 गप्राप्तादंजनरोजवत्, अंजनस्य हि पवनेनापहियमाणस्य यत्कृष्णं रज उड्डीयते तदपि परिणामसौक्ष्म्यान्नोपलभ्यते, न पुन-

रागादिति । ततो यथान्तरोक्तव्यपरीणाभान्तरं प्राप्ताः शरीरो निर्माण इत्युच्यते, तथा जीवोऽपि कर्मविहितः केवला-
मूर्तजीवस्वरूपतया परिणामान्तरं प्राप्नोति इत्युच्यते, तस्मादुत्सादिकायतनात् सत एव जीवस्यावस्था निर्वाणमिति
सिद्धं ५ । तथा अस्ति पुनर्मोक्षस्योपायः सम्पूर्णं मायानं, सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणां श्रुक्तिसाधकतया घटमानत्वात् ।
तथा हि-मिथ्यात्वज्ञानप्राणिहिंसादिदुष्टहेतुमद्बुदायो यदि सकलमपि कर्मबालं समुत्पादयितुं समर्थोऽस्ति, ततस्तद्विरोधितया
सम्यग्दर्शनाद्यभ्यासाः सरलकर्मनिर्मूलनाय समर्थः स्यादेव । न चैवं मिथ्याद्यष्टिना विहितोऽप्युपायो श्रुक्तिसाधको भविष्यतीति
प्राच्यं, तस्य मिथ्यास्मिन्नूपयस्य हिंसादिदोषकल्पितत्वेन संसारकारणत्वादिति, अनेनापि शोक्षोपायाभावात्प्रतिपादकदुर्ण-
यस्तिरस्कृतः ६ । एतानि जीनास्तित्यादीनि षट् सम्यक्त्वस्य स्थानानि प्रोक्तानि । सम्यक्त्वमेव सत्त्वेव भवतीति भावः ।
अथ च प्रतिष्ठानरूपात्मादिभिर्द्रव्ये बहु यत्कव्यमस्ति, तनु नोन्यते श्रंषवाहनताप्रसंगादिति उक्तं गणपतिभेदैः सम्यक्त्वं ।

किं चेत्तं ये भव्यागिनो यस्तुमात्रासिद्धौ परस्परसापेक्षं कालादिपंचकं कारणतया प्रमाणयन्ति तेषामेतादृशमद्भूतसम्यक्त्व-
रलसामित्वं भवति, तान्येषामेकांगवादिनां । यदुक्तं-ज्ञातो १ महाव २ निषद ३, पुष्करं ४ पुरिमकारणे ५ पंच । समवाय-
मगमनं, त्वगतं होइ भिन्धनं ॥१॥ ति' इत्थं स्वरूपं परमात्मरूप-निरूपकं चित्रगुणं पवित्रं । सम्यक्त्वसत्त्वं परिगृह्य भव्या,
मनंतु दिव्य गुणसाधनं च ॥१॥ अचननसरोद्धारा-यनुसारेणैव यत्कितो ययक्ता । सम्यक्त्वस्य विचारो, निजपरचेतः प्रमत्तिरुते ॥२॥

॥ इति श्रीजिनभक्तिसूरीन्द्रचरणां भोजमधुक्रुद्धिभैः श्रीजिनलामत्सुरिभिः संगृहीते आत्मप्रबोध-

ग्रंथे सम्यक्त्वनिर्णयो नाम प्रथमः प्रकाशः समाप्तः ॥ श्रीरस्तु ॥

॥ द्वितीयो देशविरतिप्रकाश आरभ्यते ॥

तत्र तावदुक्तस्वरूपसम्यक्त्वमूलकोचमात्मबोधप्रादुर्भावे सति केषांचिदासन्नभव्यानां यश्चास्त्रिमोहनीयकर्मक्षयोपशमतो देशविरत्यादिलाभः संपद्यते स प्रदर्श्यते—

सदात्मबोधेन विशुद्धिभाजो, भव्या हि केचिस्फुरितात्मवीर्याः ।

भजंति सार्वोदितशुद्धधर्मं, देशेन सर्वेण च केचिदार्याः ॥ १ ॥

अस्यार्थः—सता सद्भूतेनात्मबोधेन विशुद्धभाजो निर्मलीभूताः केचिद्भव्याः स्फुरितमुल्लसितमात्मवीर्यं येषां ते तथा-
विद्याः संतः सार्वोदितं सर्वज्ञप्रणीतं शुद्धं धर्मं विरातिलक्षणं देशेन भजंति, केचित्पुनरायाः सत्पुरुषाः सर्वेण भजंति । एता-
वता केचिद्देशविरतिं लभंते, केचित्सर्वविरतिमिवलाभयः १ ।

तत्र तावद्देशविरतिप्राप्त्यादिसत्स्वरूपमाविष्क्रियते—

इह द्वितीयेषु कथायकेषु, क्षीणोपशान्तेषु विशा तिरश्चा ।

सम्यक्त्वयुक्तेन शरीरिणैषा, लभ्येत देशाद्विरतिविशुद्धा ॥ २ ॥

न्याय्या—देशेन श्रान्तिपतादिपणस्यानेभ्यो निवृत्तिदेशविरतितिर्युच्यते, सा एषा विमुद्धा देशविरतिर्द्वितीयेषु अग्र-
त्याख्यानकोशसामानाहोभलक्षणेण चतुर्षु कायेषु धीणोपजातेषु सत्सु इहास्मिन् संसारे सम्यक्तत्त्वयुक्तेन विज्ञा मनुष्येण
निराद्या तिर्यग्योनिकेन शरीरिणा प्राणिना लभ्येत, नान्यथेत्यर्थः, देवनासकयोस्तु एतत्राप्यसंभवादग्रहणमिति । किं च
सम्यक्प्रवृत्तिसमयभाविनी या कर्मस्थितिस्तन्मर्यादाव्योपमपृथक्त्वलक्षणस्थितिद्यौ देशविरतिः प्राप्यते, यदुक्तं प्रवचन-
सारोदासगौकोनपंचादधिकद्विद्वतमे द्वारे—

सम्मत्तमि य लब्धे, पलियपुहुत्तेण सावओ होइ ।

चरणोवसमखयाणं, सायरसखंतरा हुंति ॥ ३ ॥

न्याय्या—यावत्सां कर्मस्थितौ सम्यक्तत्वं लब्धं तन्मर्यादाल्योपमपृथक्त्वलक्षणे स्थितिरिहो देशविरतिरिति श्रवको देशविरतो
भवेद् । तत्राश्रयोपश्रमश्रान्तमंत्रा संख्यातानि सामरोपमानि भवन्ति । इयमत्र भावना—देशविरतिप्राप्त्यनंतरं संख्यातेषु
सामरोपमेषु क्षपितेषु चाश्रिमवामोति, ततोऽपि संख्यातेषु सामरोपमेषु क्षपितेषु उपश्रमश्रेणि प्रतिपद्यते, ततोऽपि संख्या-
तेषु सामरोपमेषु क्षपितेषु क्षपकश्रेणिर्भवति, ततस्तद्भवे मोक्षः, इत्यादि ।

देशविरतोवस्थानफालस्तु जयन्यतोऽतमुहं उत्कर्षतो देशेना पूर्वकोटिरित्यवगत्यः । एवंरूपा देशविरतियेषां विद्यते
ते देशविरताः श्रवका उच्यन्ते, यतो द्विविधाः श्रवका-विला अविरताश्च, तत्र विरताः प्रतिपद्यदेशविरतय आनंददायकः,

अविरता अंगीकृतशायिक्रम्यत्वाः सत्याकिश्रेणिकृष्णादयः, इति । इह प्रकाशे च प्रतिपन्नदेयविरतीनां श्रावकाणां स्वरूपमभिधेयं, तन्निरूपणाय तावत् श्रावकत्वस्य योग्यताभिधायिनो ये एकविंशतिगुणास्तोऽभिधीयन्ते—

धम्मरयणस्स जुगो, अल्लुहो रूवं पगइसोमो ।

लोगप्पियो अकूरो, भीरु असढो सदक्खिन्नो ॥ ४ ॥

लज्जालुओ दयालू, मज्झत्थो सोमदिट्ठि गुणरागी ।

सक्कहसुपक्खजुत्तो, सदीहदंसी विसेसन्नू ॥ ५ ॥

बुढाणुगो विणीओ, कयन्नुओ परहियत्थकारी य ।

तह चैव लद्धलब्धो, इग्वीसगुणो हवइ सद्धो ॥ ६ ॥

व्याख्या—परतीर्थिकप्रणीतानां सर्वेषामपि धर्माणां मध्ये प्रधानत्वेन यो रत्नमिव रच्यते, स धर्मत्वं, जिनप्रणीतो धर्मो देशविरत्यादिरूपः शुभाचारस्तस्य योग्य उचितः ईदृक्स्वरूप एव श्रावको भवति । तदथा-अद्भुत इत्यादि, तत्र यद्यपि क्षुद्रस्तुच्छः, क्षुद्रः क्रूरः, क्षुद्रो दसिदः, क्षुद्रो लघुरित्यनेकार्थवाचकः क्षुद्रशब्दोऽस्ति तथापीदृ तुच्छार्थो गृह्यते, तस्यैव प्रस्तुतोपयोगित्वात्, ततः क्षुद्रस्तुच्छोऽंगमीर इत्यर्थः, तद्विपरीतोऽक्षुद्रः, स च सङ्गमवित्वात्सुखेनैव धर्ममवबुध्यते ? ।

रूपान् संपूर्णगोपांगतया मनोहराकारः, स च तथाविधरूपसंपन्नः सदाचारप्रवृत्त्या भविकलोकानां धर्मे गौरवमुत्पादयन् प्रमाणो भवति । ननु नंदिपेणहरेकेशवलप्रभृतीनां कुरुषणामपि धर्मप्रतिपत्तिः श्रूयते, अतः कथं रूपवानेव धर्मेऽधिक्रियते ? इति चेत्तत्त्वं, इह रूपं द्विविधं मामान्यमतिशयि च । तत्र सामान्यं संपूर्णगत्वादि, तच्च नंदिपेणादीनामप्यासी-
देवेति न प्रियोषः, प्रायिकं चैतच्छेषगुणसद्भावे कुरुपत्त्वस्याप्यदुष्टत्वाद्, एवमग्रेऽपि । अतिशयि रूपं तु यद्यपि तीर्थप्रा-
दीनामेव संभवति, तथापि येन रूपेण क्वचिद्देशे काले वयसि वा वर्त्तमानः पुमान् रूपवानयमिति जनानां प्रतीतिमुपजन-
यति, तदेवेहाधिकृतं मतव्यं २ । प्रकृतिसौम्यः प्रकृत्या स्वभावेन सौम्योऽभीष्टाकृतिविश्वसनीयरूप इत्यर्थः, एवंविधश्च
प्रायेण न सापेक्ष्यपारं प्रवर्त्तते, सुखाश्रयणीयश्च भवति ३ । लोकप्रियः, लोकस्य सर्वजनस्य इहपरलोकविरुद्धवर्जनेन दान-
शीलादिगुणैश्च प्रियो बहुमः, सोऽपि सर्वेषां धर्मे बहुमानं जनयति ४ । अकूतोऽस्त्रिष्टाभ्यसायः, कूरो हि परच्छिद्रान्वेषण-
लंपटत्वेन कटुपितमनाः सन् धर्मानुष्ठानं कुत्रापि न फलमाश्रयतीत्यतोऽक्रूरत्वं युक्तं ५ । भीरुः, ऐहिकामुष्मिकापायेभ्यस्त-
मनशीलः, स हि मर्यापि कारणे निःशङ्कमधर्मे न प्रवर्त्तते ६ । अकूतो निष्ठयाचारनिष्ठः, शठो हि वचनप्रापचतुरतया सर्व-
स्यापि जनस्याविश्वमनीयो भवति, इत्यतोऽकूतत्वं युक्तं ७ । सदाक्षिणः, स्वकार्यपरिहारेण परकार्यकरणैकरासिक्तः शरणः,
न हि सर्वस्यापि जनस्यानुवर्त्तनीयो भवति ८ । लज्जालुय चि प्राकृतमैल्या लज्जावान्, स सलु अकृत्यमेव न यार्चयापि
प्रीडति, स्वायमंगीकृतं सदनुष्ठानं च शसित्यक्तुं न अकनोति ९ । दयालुदयावान् दुःखितजंतुरक्षणाभिलाषुक इत्यर्थः, धर्मस्य
हि दयामूलमिति प्रतीतमेव १० । मध्यस्थो रामदेशविधुक्बुद्धिः, न हि सर्वत्र रामदेशविधुक्विततया विश्वस्याप्यादेयवचनो

भवति ११ । सौम्यदृष्टिः कस्यापि नोद्वेगकारी, स हि दर्शनमात्रेणापि प्राणिनां ग्रीति पृष्टवयति १२ । गुणरागी गुणेण
 गांभीर्यस्थैर्यग्रमुखेषु स्वयतीत्येवंशीलः, स हि गुणपक्षपातकारित्वात्सद्गुणान् बहु मन्यते निर्मुखांश्चोपेक्षते १३ । सत्कथसम्प-
 क्षयुक्तः, सत्कथाः सदाचारधारित्वात् शोभनप्रवृत्तिक्रयका ये संपक्षाः सहायास्त्वयुक्तः सहितो, धर्मानियेकपरिवार
 इत्यर्थः एवंविधश्च तं कैतचित्परतीधिकादिना उन्मार्गे नेतुं शक्यते । अन्ये तु सत्कथः सुपक्षयुक्तश्चेति पृथक् गुणद्वयं
 मन्यते, मध्यस्थः नौम्यदृष्टिश्चेति द्वाभ्यामप्येकमेवेति १४ । तथा मुदीर्यदर्शी सुपर्यलोचितपरिणामपेशलकार्यकारी, न
 तु औत्सुक्यभाक्, स किल प(षा)रिणाभिरयया युद्ध्या सुंदरपरिणामवैहिकमपि कार्यमारभते ॥ १५ ॥ विशेषज्ञः सारंतर-
 वस्तुविभागविद्, अविशेषज्ञस्तु दोषानपि गुणत्वेन गुणानपि दोषत्वेनाध्यवस्यतीत्यतो विशेषज्ञत्वमेव शोभनं १६ ।
 बृहदानुगः बृहदान् परिणतमतीननुगच्छति गुणार्जनबुद्ध्या सेवते इति तथोक्तः, बृहज्जनानाम(जनान)नुवर्त्तमानो हि पुमान्
 न कदाचिदपि विषदं प्राप्नोति १७ । विनीतो गुरुजनमौस्वश्रुद्, विनयवति हि सद्यो ज्ञानादिसंपदः प्रादुर्भवन्ति १८ ।
 [इह विनीताविनीतछात्रद्वयदृष्टांतो बोध्यः] कृतज्ञः स्वल्पमप्युपकारमौहिकं पारत्रिकं वाऽपरेण कृतं जानाति, न निहनुते
 इति तथोक्तः, कृतज्ञो हि सर्वत्राप्यमंदां निंदां समासादयतीत्यतः कृतज्ञत्वं युक्तं १९ । परहितार्थकारी परेषामन्येषां हितान्
 हितकारकानर्थान् प्रयोजनानि कर्तुं शीलं यस्य स तथा, ननु प्रायुक्तेन सदाक्षिण्येन सहास्य को भेद इति चेदुच्यते-सदा-
 क्षिण्योऽभ्यर्थित एव करोति, अयं पुनः स्वत एव परहिताय प्रवर्त्तते इत्यनयोर्भेदः. यो हि प्रकृत्यैव परहितकरणे निरस्तो
 भवति स निरीहचिचतयाऽन्यानपि सद्धर्मे स्थापयतीति २० । तत्र लब्धलक्षः लब्धमिव लब्धं त्वं शिक्षणीयानुष्ठानं येन

स तथोक्तः, ईदृशो हि पूर्वभाष्यस्तस्मिन् सर्वभाषि वंदनप्रत्युपेक्षणादिधर्मकृत्यं ह्यतित्येवाधिवच्छति २१ । तदेवमेकाविंशति-
गुणसंपन्नः श्रावको भवतीत्युक्ताः श्रावकगुणाः ।

अयोक्तृगुणवत्स्वपि भव्येषु ये देशविरतिगोभ्या भवंति ते निर्दिश्यन्ते—

जे न त्वमंति परीसह—भयसयणासिणेहविसयलोभेहि ।

सवविरहं धरेउं, ते जुग्गा देसविरईए ॥ ७ ॥

व्याख्या—ये प्रत्याख्यानावरणकषाद्येदयवर्त्तिनो जीवाः परीणहमय १ स्वजनस्नेह २ विषयलोभः ३ कारणैः सर्व-
विरतिं धर्तुं न क्षमन्ते ते देशविरतिगोभ्या भवंति । इदमत्र तात्पर्यं—सद्धर्मसामग्रीं प्राप्य विवेकिना पूर्वं सर्वविरतिरेवादर्शनीया,
यः पुनर्युष्मातृपासहनिभिक्षाभ्रमणमलधारणादिपरीणहेभ्यो भीरुतया, तथेदृगमत्यंतं ग्रीतिपात्रं मातृपितृपुत्रादिपरिजनं त्यक्त्वा
कथमेकाकिना भूयते ? इति स्वजनस्नेहेन, तथा श्राक्तनुष्णयोगतः प्राप्ता अस्मीदृशार्थाः कथमभ्युक्त्वा मुच्यन्ते ? इति विष-
यलोभेन वा सर्वविरतिं वरीतुं नोत्सहते स प्राणी सर्वभ्रष्टो मा भूवं, सर्वनाशे जायमाने यत्तच्छाभोऽपि श्रेयानेवेति विचिंत्य
देगविरतिं प्रतिपद्यते । उक्तलक्षणप्रतिबंधकारणमावे तु सर्वविरतिमेव प्रतिपद्यते इत्यर्थः । यदावश्यमवर्ज्योः—विसयमुह-
पिवासाए, अहवा बंधवज्जणपुराण । अवयन्तो वावीसं, परीसहे दुस्सहे सहिउं ॥ १ ॥ जह न करेइ विसुद्धं, सम्मं अह-
दुधरं तवचरणं । तो कुज्जा गिहिधम्मं, न य वज्झो होइ वम्मस्स ॥ २ ॥ इति, अयं हि देशविरतिः प्रतिपद्या श्रावको जय-

द्वितीयः
प्रकाशः ।
देश-
विरतिः ॥

॥ ६३ ॥

न्यादिमेदात्रिविधः, तथाहि-जघन्यो १ मध्यम २ उत्कृष्टश्च ३ । तत्र यः प्रयोजनमन्तरेण स्थूलहिंसादिकं न करोति, मध-
मांसाद्यभक्ष्यवस्तूनि परित्यजति, नमस्कारमहामंत्रं धारयति, नमस्कारसाहितं च प्रत्याख्यानं करोति, स जघन्यः श्रावको
बोध्यः १ । तथा यो धर्मयोग्यगुणैर्व्याप्तो भवति, षडावश्यकानि च सर्वदा समाचरति, द्वादश व्रतानि च धारयति, स
सदाचारवान् गृहस्थो मध्यमः श्रावको बोध्यः २ । तथा यः सच्चिताहारं वर्जयति, एकासनं (काशनकं) च करोति, ब्रह्म-
चर्यं च पालयति स उत्कृष्टः श्रावको बोध्यः ३ । उक्तं च-आउट्टियूलहिमाह, मज्जमंससिद्दाहो । जहन्तो सावओ धुत्तो,
जो नमुक्कारधारओ ॥ १ ॥ धम्मजुग्गुणइओ, उक्कम्मो वाससवओ । गिहत्थो य सयायारो, सावओ होइ मज्झिमो ॥ २ ॥
उक्कोसेणं तु सट्ठो उ, सच्चिताहारवज्जओ । एगासणगभोई य, वंमयारी तहेव य ॥ ३ ॥ इति ॥

अथ द्वादशव्रतलक्षणदेशविरतित्वरूपं निरूपयितुं तावच्चत्वारामान्याभिधीयते—

पाणिवह १ मुसावाए २, अदत्त ३ मेहूण ४ परिगहे चेव ५ ।

दिसि ६ भोग ७ दंड ८ समई ९, देसे १० तह पोसह ११ विभागो १२ ॥ ८ ॥

व्याख्या—प्राणिपथमृषावादादादानमैधुनपरिग्रहेभ्यः स्थूलेभ्यो विरमणानि पंचाशुव्रतानि । तथा दिक्परिमाण १
भोगोपभोगमाना २ नयंदंडाविरमणानि ३ त्रीणि गुणव्रतानि । तथा सामायिक १ देशावकाशिक २ पौषधा ३ तिथिसंदि-
भागा ४ ख्यानि चत्वारि शिक्षाव्रतानि । सर्वमीलने हि जातानि द्वादश व्रतानीति गायार्थः ।

इयमत्र भावना-सम्यक्स्वलाभानन्तरं गृहस्थः प्राणातिपाताधारमनिवृत्तेः सद्रुतिप्रापकत्वादीन् गुणान् जानन् सन् द्वादश व्रतानि गृह्णीयात्, तेषु प्राणिवधविरमणव्रतं सर्वसारत्वात् श्रीमिन्द्रेः प्रथमं निर्दिष्टं, प्राणिनां वधाद्विरमणं प्राणिवधविरमणं, प्राणातिपातविरमणमहिंसेति यावत् । तत्र जीवद्रव्यस्यामूर्त्तत्वेन हिंसाज्जहत्वात् सर्वस्य भूतानां दशानां प्राणानां विनाशने हिंसोच्यते । उक्तं च-यंचंद्रियाणि त्रिविधं बलं च, उच्छ्वासनिश्वासाभयान्यदायुः । प्राणा दशैते भगवद्भिरुक्तास्तैसां वियोगीकरणं तु हिंसा ॥ १ ॥ तद्विपरीता त्वहिंसा, तद्रूपं यद्रुतं तदहिंसाव्रतमुच्यते । अस्य च सर्वव्रतानां धुरि पाठो युक्त एव, जैनधर्मस्य जीवदयामूलत्वात् । यदाहुः-इदं चित्र इत्य वयं, निर्दिष्टं शिणवरेहि सर्वेहि । पाणाह्वयविरमण, अयसेसा तस्स रक्खट्ठा ॥ १ ॥ इयं हि संपूर्णविशतिविशेषकप्रमिताऽहिंसा साधोर्भवति । श्रावकस्य तु सपादविशेषकमात्रे नावगंतव्या । तथाहि-

थूला सुहुमा जीवा, संकप्पारंभओ अ ते दुविहा ।

सवराहनिरवराहा, साविक्खा चेव निरविक्खा ॥ १ ॥

अयमर्थः-प्राणिवधो द्वेषा स्थूलसूक्ष्मजीवमेवात्, तत्र स्थूला दींद्रियादयः, सूक्ष्माश्च त्र वादेर्केन्द्रियाः, न तु सूक्ष्मनामकर्मादयवर्चिन एर्केन्द्रियाः, तेषां शस्त्रादिप्रयोगेण वधाभावात् । तत्र गृहस्थानां हि स्थूलप्राणिवधानिवृत्तिः स्यात्, न तु सूक्ष्मवधात्, पृथ्वीजलादिवर्धनैव तेषां पवनपाचनाद्येषकमप्रवृत्तेः । एवं च स्थावरजीवहिंसाया अनियमेन विशतिमध्याह-

श्रवणविशेषकापरागे स्थिता दशविशेषका अहिंसा, ततो नियमितो यः स्थूलप्राणिवधः स द्वेषा-संकल्पजश्वारंभजश्च, तत्राद्यो मारयाम्येनामिति मनःसंकल्पज्जायते, द्वितीयस्तु कृषिगृहाधारंभेषु प्रवर्तनाज्जायते । तत्रासौ संकल्पजात्स्थूलप्राणिवधा-त्रिवर्त्तते, न पुनरारंभजात्, तद्व्यतिरेकेण तस्य शरीरकुटुंबाद्यनिर्वाहात् । एवं चारंभजहिंसाया अनियमेन दशमध्या-संचविशेषकापरागे स्थिता पंचविशेषका अहिंसा । ततो नियमितो यः संकल्पजवधः सोऽपि द्वेषा-सापराधानिरप-साधमेदात् तत्रासौ सापराधस्य चौरजारादेः संकल्प्यापि वधं न वर्जयति, निरपराधस्य तु संकल्प्य वधं न करोति, एवं च सापराधहिंसाया अनियमेन पंचानां मध्यादद्वतृतीयविशेषकापरागे स्थिता अद्वतृतीयविशेषकाऽहिंसा । ततो निय-मितो यो निरपराधवधः सोऽपि द्विविधः-सापेक्षनिरपेक्षमेदात् । तत्रापेक्षा आशंका, तत्सहितः सापेक्षः शंकास्थानमित्यर्थः, तद्विपरीतस्तु निरपेक्षः, तत्र श्राद्धः सापेक्षस्य हिंसां न वर्जयति, निरपेक्षस्य तु हिंसां न करोत्येव । इदमत्र तात्पर्य-कोऽपि राज्याद्याधिकारी पुमान् प्रतिपन्नद्वादशग्रतोऽपि स्वमर्मज्ञत्वात् शंकास्थानस्य कस्याचित्सुतो निरपराधस्यापि वधं न नियेधयति, राजा वा कश्चिद्विपुत्रस्थानपराधिनोऽपि वधं न वर्जयतीति । एवं च सापेक्षहिंसाया अवर्जनेनार्दतृतीयमध्यात्स-पादविशेषकापरागे सति श्रावकाणां श्लेषा सपादविशेषकमात्रा दया भवतीति तत्त्वं । उक्तं च-साहू वीसं सहे, तमसंकपा-वराहसाविकसे । अद्वद्वशो सदाजो, विसोऽजो पाण्डव्वाण् ॥१॥ चि । ननु नियमितस्थानेभ्योऽन्यत्र श्रावको यथेच्छं जीववधं विधत्तामिति चेदुच्यते-उक्तेभ्यस्तदादिभ्यो न्यतिरिक्ते स्यावरादौ तस्य यतना भवति, न तु निर्दयत्वं । अयं भावः-भया हि संकल्पतो निरपराधप्रसवश्च एव प्रत्याख्यातो नान्यत्किंचिदिति विचिन्त्य श्राद्धः पृच्छ्यादीनां तथारंभतद्व्यासादीनां निःशंकत-

योपमर्दं न विदधाति, किं तु यदि निर्वहति तदा स्वावरादीनापि न हति । अनिवारि तु घन्याः खल्वभी सर्वारम्भमुक्ताः साधयो मम तु महारंभग्रस्य क किल मोक्ष इति सदयद्दयत्वेन सयुक्त एव तत्र प्रवर्तते । उक्तं च-वज्रहृतिवारंभे, कुण्ड अकामो अनिवर्तते य । शुण्ड निरारंभज्जपं, दयालुओ सर्वजीवेसु ॥ १ ॥ चि । न चानियमिते वस्तुनि केयं यतनेति वाच्यं, यतनां विना प्राणातिपातविरमणस्य फलभावात् । यतो व्रतं पुण्यार्थमाद्रियते न केवलं स्वोच्चरितनिर्वाहाय, पुण्यं च मनः-परिणामाद्भवति, स च यदि स्वावरादिष्वपि निर्दयस्तदा सर्वत्रापि तादृश एव, जीवसामान्यात्, ततोऽनियमितेभ्यः स्थानादिषु यतनां कुर्यादिति । उक्तं च-जं जं धरावारं, कुण्ड गिही तत्थ तत्थ आरंभो । आरंभे वि हु जयणं, तरतमजोएण चित्ते ॥ १ ॥ तरतमजोएण चि-अल्यारंभसाध्ये कायं न महारंभं प्रयुक्ते, बहुसावधं वा कायमुत्सृज्याल्पसावधमेव तत्क्षणे इति तरतमयोगः । अथान्वयव्यतिरेकाभ्यामहिंसायाः शुभोत्तरफलता दृश्यते-यो रक्षति परजीवान्, रक्षति परमार्थतः स आत्मानं । यो हंत्यन्यान् जीवान्, स हति नर आत्मनारमानं ॥ ९ ॥ अथान्वयव्यतिरेकाभ्यामहिंसायाः फलं दृश्यते-सुलसौभाग्यबलायु-धीरिमकांस्यादिफलमहिंसायाः । बहुल्लोकोकवियोगा, अवलत्वभीत्यादि हिंसायाः ॥ १० ॥ उपलक्षणमेतत्, तेन विभवस्वर्गादिकषापि यद्यद्रमणीयं तत्तत्सर्वमहिंसायाः फलं, यद्यु नरकनिपाताद्यनिष्टं तत्सर्व हिंसायाः फलं ज्ञेयं । अथैतद्व्रतमेव दृष्टतेन वर्ण्यते-जे य संमारजं दुक्खं, मोचुमिच्छति जतुणो । अणुकंपापसा निघं, सुलसु व हवति ते ॥ ११ ॥ स्पष्टार्थः ।

इह सुलसकथा चैव-राजगृहनगर्या कालिकदक्षारिकनामा सौनिको वसति, स च स्वज्ञातीयगृहपंचयतीमध्ये महत्तरः, तस्य

सुलसनैकः पुत्रः, स चाभयकुमारमंत्रिसंगेण दयापरः श्रावको जातः, तत्पिता कालिकधृक्करिक्तु नित्यं पंचदातमहिषान्मारयति स्म । स च श्रेणिकेन निवार्यमाणोऽपि अभव्यत्वात्तदधात्र न्यवर्त्तत । ततः केवलपापनिभृतविडः समुत्पन्नदुर्लभ्यो मृत्वा स सप्तमं नरकं गतः, तदा स्वदातीयैः संभूय सुलसाय प्रोक्तं—‘अथ त्वं पितुः पदं गृहाण, कुटुंबोपपन्नं च कुरु ।’ सुलसः प्राह—‘कथं करोमि ?’ तैरुक्तं—‘कुलकमागतां प्रत्यहं पंचव्रतमहिषमारणक्रियां समाचर ।’ सुलसेनोक्तं—‘ईदृर्जविवधेनाजितं धनं यूयं सर्वेऽपि भुङ्क्थ, तन्नन्यं पापं तु मयैकैव भोक्तव्यं स्यात् ।’ तदा ते प्राहुः—‘पापं विभज्य लास्यामः ।’ ततस्तेषां प्रतिबोधाय सुलसेन कुठारप्रहारेण स्वचरणमेव भनाक् छित्वाऽऽक्रंदनं कुर्वता प्रोक्तं—‘मम’ महती वेदना जायते, तां सद्यो विभज्य गृह्णीत ।’ तैरुक्तं—‘वेदनाविभजनेऽस्मत्सामर्थ्यं नास्ति ।’ सुलसः प्राह—‘यदि एतावत् सामर्थ्यमपि युष्मासु नास्ति, तर्हि नरकहेतुमनकमहिषवधजन्यं पापं कथं विभज्य लास्यथ ?’ तदा ते सर्वेऽपि मौनमाधाय स्थिताः । ततः सुलसः सर्वमपि स्वकुटुंबं प्राणिवधादित्राय सद्यवहारेण तत्पालनं कुर्वन् यावक्षीवं शुद्धं श्राद्धधर्ममाराध्य स्वर्गभागं जातः । इति प्रथमव्रतारायने सुलसदृष्टांतः । एवमन्यैरपि सद्धर्ममूलं सर्वार्थसिद्ध्यनुकूलं एतद्व्रतं प्रयत्नतः सेवनीयं । अत्र भावनागाथा-ध्वना ते पन्नाणिञ्जा, जेहि मणयणकायसुद्धीए । सबजियाणं हिंसा, चत्ता एवं विचिन्तिञ्जा ॥ १ ॥ इति भावितं प्रथमं व्रतं १ ।

अथ द्वितीयं स्थूलमृषावादविरमणव्रतं भाव्यते—स्थूलो यो मृषावादोऽस्तत्पञ्चजनं तस्माद्विरमणं निवृत्तिस्तद्रूपं यद्व्रतं तत्स्थूलमृषावादविरमणव्रतमुच्यते, कन्यालीकादिनिवृत्तिरूपमित्यर्थः । तथाहि—

कन्नागोभूअलियं, नासावहारं च कूडसाविसिञ्जं ।

थूलमलीअं पंचह, चण्ड सुहुमं पि जहसन्ति ॥ १० ॥

न्याहया—आवकः स्तूलं परिस्थूलवस्तुविषयसतिदुष्टाच्यवसायसंभवालीकं मृषात्रादं पंचधा त्यजति । तथाहि—कन्या-
लीकं १ गवालीकं २ भुवलीकं ३ न्यासापहारः ४ कूटसाक्ष्यं च ५ । तत्र निर्दोषमपि कन्यां विषकन्येयमित्यादि वदतः
कन्यालीकं १ । तथा बहुक्षीरामपि गामल्पक्षीरां वदतो, अल्पक्षीरां वा बहुक्षीरां वदतो गवालीकं २ । परसत्कामपि भुवमा-
त्मादिसत्त्वां वदतो भुवलीकं ३ । एतानि च सर्वद्विषदचतुष्पदविषयालीकानामुलक्षणानि बोध्यानि । ननु यद्येवं तर्हि सर्व-
संग्रहार्थं द्विषदादिग्रहणमेव कस्मान्न कृतं ? इति चेदुच्यते—कन्याघलीकानां लोकेऽतिमहितादित्यादिशेषेण वर्जनार्थं तदुपादान-
मिति न दोषः । तथा न्यासस्य स्थापनिकाया अपहरणमपलपनं न्यासापहारः, यस्य चादत्तादानरूपत्वेऽपि अपलापयचन-
प्राधान्यान्युपावादे पाठः ४ । तथा लंवादिलोभेन मत्सराद्यभिभूतत्वेन वा प्रमार्णाकृतमप्यर्थमन्यथा स्थापयतः कूटसाक्ष्यं,
अस्य च परकीयपापद्वीकरणाविशेषात्पूर्वस्यो भेदः । एवं स्थूलीकनिषेधसुखा गृहिणां द्रव्यमालीकयतनामाह—सुहुमंपि सि
द्युश्ममपि अल्पवस्तुविषयमपि अलीकं यथाशक्ति त्यजति । सति निर्वहि द्रव्यमप्यलीकं न द्रूयात्, अनिवहि पुनस्तत्तमयो-
गेन यतनां कुर्यादिति माथार्थः । अथ सत्यग्रतस्य प्रभावो दृश्यते—

जे सचव्ववहारा, तसिं दुष्ठा वि नेव पहंवांति ।

नाइकमंति आणं, ताणं दिव्वाइं सव्वाइं ॥ ११ ॥

व्याख्या—ये सत्यव्यवहाराः सत्यवादिनस्तेषां दुष्टाः क्रूरकर्माणोऽपि भूषादयो नैव कष्टं कर्तुं प्रभवन्ति । यथा श्रीकालकाचार्याणां दत्तपुरोहितः, तत्कथानकं तु तृतीये प्रकाशे वक्ष्यते, तथा-जलमग्निद्विटं (?) कोशो, विपं मायाय तंडुलाः । फालं (फले) धर्मः (?) सुतस्पर्शो (सुतः सरो), दिव्यानां दशकं मतं ॥१॥ इत्येवंरूपाणि सर्वाणि दिव्यानि तेषामाज्ञां नातिक्रामन्ति नोछेदन्ते, आज्ञा चात्र हे जल ! मा स्म मां निमज्जय, हे चन्द्रे ! मा स्म मां ज्वालय, (हे द्विदृ-शत्रो ! अस्मात् दूरीभव, हे कोश भांडार ! मा रिस्तो भव, हे विप ! माऽस्मान् पीडय, मो मापाः ! माऽस्मान् बाधयत, भोः तंडुलाः ! माऽस्माकमजीर्णं कुतः, अस्मद्धर्मः सफलो भूयात्, भोः सुत ! माऽयिनीतो भव, भोः मर्प ! माऽस्मान् स्पृश) इत्येवंरूपा बोध्या ।

अथ सत्यप्रतिपक्षस्यासत्यस्य भृशं निघता दश्यते—

वयणमि जस्स वयणं, निच्चमसच्चं वहइ वच्चरसो ।

सुद्धीए जलण्हाणं, कुणमाणं तं हसंति बुहा ॥ १२ ॥

व्याख्या—यस्य वदने मुखेऽसत्यं वचनमेव सर्वजगदनिष्टत्वादायविन्यहेतुत्वाच्च वचोरसो विष्टारसो नित्यं ग्रहीतुं पुरुषं शुद्धैः शुद्धिनिमित्तं जलस्थानं कुर्वतं बुधा विवेकिनो हसन्ति, अहोऽस्य मूर्खत्वं यदसौ असत्यवचनान्निरंतरं मालिना-त्मापि सन् त्वग्मात्रमलक्षालनसमर्थेन जलमात्रेण पावित्र्यमिच्छन् स्नानार्थमुपक्राम्यतीति । यदपरंऽप्याहुः—

चित्तं रागादिभिः क्षिष्ट-मलीकृतचनैर्मुखं । जीवधातादिभिः कायो, गंगा तस्य पराङ्मुखी ॥ १ ॥ सत्यं शौचं तपः

शौचं, शौचमिद्विपनिग्रहः । सर्वयुतदया शौचं, जलशौचं च पंचमं ॥ २ ॥ इति । किं च—

मूयत्तर्णापि मन्त्रे, सारं सारंभवयणसत्तीओ ।

निम्मण्डणं चिअ वरं, जलंतअंगारासिगारा ॥ १३ ॥

व्याख्या—अहमेवं मन्त्रे मारंभमत्यभाषणं भवौद्विपुनादिना मुपापं यद्वचनं तद्विपया शक्तिस्तस्याः सकाशान्मू-
कृत्यं वागैकल्यमपि सारं । अत्र दष्टतमाह—ज्वलद्विपयायमानंसार्यः शरीरशृंगारस्तस्मात्त्रिमडनं मंडनाभाव एव वरं ।
अयमर्थः—यथा शरीरशोभायमपि कृतोऽंगारशृंगारः प्रत्युत दाहाद्यनर्थहेतुस्तथा सर्वगुणप्रकाशनायापि प्रारब्धं सारंभं वचनं
प्रत्युत नरकनिपातादिदुःखकारणं भवतीति तत्सकाशान्मूकत्वमपि प्रशस्यते ।

अथास्य व्रतस्य पालितस्यापालितस्य च कृतं दम्यते—

सत्त्वेण जिओ जायइ, अण्णडिहयमदुग्गुहिरवरवयणो ।

अलिण्णं मुहुरोगी, हीणसरो मम्मणो मूओ ॥ १४ ॥

व्याख्या—सत्यवचनेन जीव इह लोके यथाविधासादिपात्रं जायते, पालोके पुनश्चरतिहेतुमधुरंगभीरवरवचनो भवति,
अप्रतिहतं क्वचिदप्यस्त्विति वृज्यते, मधुरं परिष्वेक्षेत्सकृत्, गंभीरं मज्जलजलधरगतिवत्, वरं व्यक्ताक्षरत्वात् कमनीयं

वचनं यस्य सः । तथा अलीकेन पुनरिह लोकेऽविधासुदुष्कीर्त्यादिमाज्जनं स्यात् । भवांतरे तु मुखरोगी हीनस्वरो मन्मनो मूकश्च भवति । यस्य वदतो वाक् स्वलति स मन्मन उच्यते । अस्य व्रतस्य वाग्निप्रयत्नात्फलमपि वाग्विषयमेवोक्तं, अन्यथा अविराद्धनानेन स्मार्गादिकं, विराद्धेन तु नरक्रादिकमपि फलं बोध्यं ।

अथास्मिन् व्रते न्यतिरेकेण हृष्टांत उच्यते—

दप्पेण अलियवयणस्स, जं फलं तं न सक्किमो वोत्तु ।

दक्खिणालीएण वि, गओ वसू सत्तमं नरयं ॥ १५ ॥

व्याख्या—दप्पेण स्वमतस्थापनाग्रहेण यदलीकं जिनमतविरुद्धभाषणं तस्य फलमनंतानंतसंसारपरिश्रमणरूपं वयं छद्म-
स्थाः परिमिताशुपथं वक्तुं न शक्नुमः । यतो दाधिण्यं गुरुभार्यानुरोधस्तेन हेतुना ग्रीकमलीकं दाक्षिण्यालीकं, तेनापि
वद् राजा मम्ममं नरकं गतः, एतावता यदि दाक्षिण्येनाप्युक्तेनालीकेनदृष्टी दुर्गतिः स्यात्तदा दप्पेणोक्तस्य तस्य फलं तु कथं
वक्तुं शक्यमिति भावः । इह वसुक्कथा चैव—

डाहलदैथे शुक्तिमत्त्यां नगर्यामिचिद्धो नाम राजाभूत् । तस्य वसुनामा पुत्रः, तत्रैव च पुर्यां जिनधर्मवास्तितमानसः
धीरकदंबकनामैक उपाध्यायोऽवसत् । तस्यातिकेऽनुदाचारी बाल्यादपि सत्यव्रतस्कः स वसुकुमारो विद्याभ्यासं चकार ।
तदा पर्वतको नामोपाध्यायपुत्रः नारदो नाम विद्यार्थी च, एतौ द्वावपि वसुकुमारोऽपि साद्वै शास्त्राभ्यासं चक्रतुः । अन्यदा

तेषु त्रिव्यपि श्रमादंगणभूमौ सुतेषु सत्सु उपाध्यायो ज्योम्नि चारुणपिण्डादित्यं वाचमयुजोत्-‘ये एते त्रयश्छात्रा अंगण-
भूमौ सुप्ताः संति तेषु मध्ये एक उर्ध्वमिति यास्यति, द्वौ तु नरकं यास्यतः ।’ ततः स दध्या-‘इदं हि ऋषिवाक्यं सर्वथा
मृषा न भवति, परमेतेषु नरकभागिनौ कथं ज्ञायते ? यदि वा यो दद्याद्धर्नं स्यात् न नरकं याति, तस्मात्प्रथममहमेपां
दद्याद्धर्नं विलोकयामि’ इति ध्यात्वाऽसौ त्रीन् पिष्टप्रयान् कुहुटंयत्क्रे । ततः शिष्येभ्य एककं कुहुटं दत्त्वा ‘भो यत्र
कोऽपि न पश्यति तत्रैवेति हंतव्या’ इत्यादिदेव । तदा वसुपर्वतकौ प्रयत्नं पृथक् पृथक् एकांतवने गत्वा निर्दयतया स्वं स्वं कुहुटं
अहतुः । नारदस्त्वेकैति गत्वा कुहुटं पुरो विमुच्येत्यचित्तयत्-“गुरुणा वयमीदृशं दारुणं कर्म किमु कारिताः ? । यतो निर-
पराधान् जंतूनेवं कः सृजेतनो हंति ? यद्वा यत्र कोऽपि न पश्यति तत्रासौ हंतव्य इति जल्पतो गुरोरभिप्रायो ज्ञातः, असौ
न हंतव्य एव इति । यतोऽसौ पश्यति, अहं पश्यामि, ज्ञानिनः पश्यति, परं यत्र न कोऽपि पश्यति तत्स्थानं किमपि
नास्ति । ततोऽहमेवं मन्ये कृपलुरस्माकं गुरुः शिष्यान् परीक्षितुमेवमादिशत्” इति विचिंत्य तेन कुहुटो न हतः, ततोऽसौ
न्याट्टस्य गुरुसमीपं गत्वा कुहुटाविधातस्य हेतुं विज्ञपयति स । गुरुणा चासावूर्ध्वगतिरिति निश्चित्य दुष्टेन सता तस्य
प्रशंसा कृता । तावता च वसुपर्वतावागत्य ‘हतः कुहुट’ इत्युक्तवंतौ । गुरुणा-‘अरे युवां पठितमूलां धिग् !’ इत्यादिदुर्वच्यै-
स्त्वालिता, स्वयं च विपण्णेन सता मनसि चिंतितं-“ययि पुरो प्राप्तेऽपि सति एतौ यदि अधोगती भविष्यतस्तर्हि किं मे
माहात्म्यं ? यद्वा क्षीणाप्युक्ते पुरुषे राजवैद्योऽपि किं करोति ? पुनश्चैकैः स्थलोपरि जलधरस्य दृष्टिश्चानयोर्विषये ममैतावान-
ध्यापनप्रयासोऽपि दृष्टा जातः, अथ नरकाचिकारणैर्गृहार्भेमम सुतम्” इति विचिंत्य वैराग्यात्स उपाध्यायश्चास्त्रिं स्वीचकार,

तत्पदं च पर्वतः पालयामास । नारदस्त्यधीतश्चासौ यथास्त्रीच अन्यत्रागात् । अभिचंद्रभूषोऽपि काले दीक्षां जग्राह,
ततो वसुः पितृवद्वसुमतीभारं वमार ।

अथासौ सकलेऽपि भूतले सत्यवादीति प्रसिद्धिं प्राप । तदुद्योगेनैव क्वचिदपि मृषा न वभाषे । इतश्च कोऽपि भिक्षो
विध्याटव्यां मृगं प्रति बाणं मुमोच, परं तद्बाणः स्वलिप्तः सन् अंतराऽपतत्, तदा स भिक्षो बाणस्खलनकारणमन्वेपथन्
अमे आकाशस्फटिकशिलां करस्पर्शाद् ज्ञात्वा चित्तितवान्—‘मयाऽस्याः परतथान् मृगो दृष्टस्तेन च मे बाणः स्वलिप्तः,
इयं हि स्वच्छा शिला वसुभूषणैर्मय्यास्ति ।’ इति विचिन्त्यासौ प्रच्छन्नमागत्य वसोस्तां शिलामुद्रायत् । वसुरपि तस्मै
धनं दत्त्वा तां ग्राहयामास । ततो भूषः शिलिपनां पाथे तस्या वेदिकां घटयित्वा, तानेकांते व्यापाद्य तद्वेदिकोपरि निजं
सिंहासनं न्यधात्, तदा लोकः सर्वोऽप्येयमवदत्—‘अहो राज्ञः सिंहासनं मत्प्रभावाद्वाद्योन्मि स्थितं । अयं राजानं सत्येन
देवा अपि सेवन्ते इति ।’ एकदा नारदः प्रीत्या पर्वतकस्य गृहं संप्राप्तः, तदा स विशो निवसभायां ऋग्वेदं व्याख्याति स्म ।
तत्रार्जयद्व्ययमिति सूत्रे पर्वतेन मेघार्थं प्रोक्ते सति नारदः—‘आः श्रुतिं पाप ’ मित्युत्तवा स्वकर्षो विधाय चोक्तवान्—‘हे
भ्रातृभ्रातृनेव त्वया किमिदमुच्यते ? आवयोरुर्गुरुस्तु तदा अजशब्देन त्रिवार्षिकीहीनं व्याख्यातवानिति ।’

अथ पर्वतो गुरुक्तं तमर्थं स्मरन्नापि ‘अमीषामंतवासिनां मयि अविधासो मा भूत्’ इति गर्वतो नारदं प्रति वभाषे—‘हे
नारद ! त्वमेव भ्रातोऽसि तन्मां भ्रातं जल्पसि, यतो मेपार्थयापिणो गुरोर्निषंदुः साक्ष्यस्ति ।’ नारदः प्राह—‘द्विधा
शब्दाः—मुख्यार्थवानिनी गौणार्थवाचिनश्च । तत्र न जायते इत्यजा इत्येवं गौणार्थमजशब्दमत्र गुरुक्तवान्, न तु मुख्यार्थ ।

यदि पुनर्धर्मतां निर्घट्टयत्येव शब्दार्थः ग्रामाणं स्याच्छर्हि गुरुः किमर्थं क्रियते ? तस्मात् हे पर्वतक ! धर्मोपदेशकं गुरुं एतां धार्मिकीं श्रुतिं च लुप्तं त्वं स्वीयं लोकद्वयं लुप्तमि ।" ततः पर्वतः सक्रोधं श्राह—“मोः किमनेन वृथा शुष्कवादेन ? आवयोः स्वस्वपक्षव्यलीकृत्ये जिह्वाछेदः पणोऽस्तु । अत्र ग्रामाणं त्यागयोः महाच्यारी चसुट्टुणो भवतु ।" एतत् श्रुत्वा नारदः सत्य-
वादित्यद्वयोमः मन् ओमित्युक्त्वा केनापि कार्येण पुरमश्चे ययौ । तदा पुत्रस्नेहविह्वला जननी रहसि पर्वतकं श्रोचे—“हे वत्स ! त्वयाऽज्ञावात्मनाशकः पणो विहितो यतो भयापि त्वत्पितुः सकाशादज्ञा व्रीहय इत्येवार्थः श्रुतोऽस्ति, नान्यः तस्मा-
दधुनापि नारदमाकार्यं तदसत्यं वचः धमयस्व । मदो हि रोगाणामजीर्णमिव सर्वापदां मूलमस्तीति तं परिहर ।" अथ सोऽप्यदत्—“हे मातः ! किमत्र भयं ? यतो जातस्य एकस्मिन् दिनेऽत्रयं मृत्युर्भवति, अतो यदुक्तं तदुक्तमेव, अथ यद्भाव्यं तद्विचिन्त्यति ।" ततो माता पुत्रस्यापन्निवारमाय चसुममीपे जगाम । चसुपि तां श्रणम्य ग्रीत्या स्वागतश्रपूर्वकं श्रोवाच—
'हे मातरिहागमनेनाद्य त्वया मयि महान् श्रमादो विहितः, अधायमनकारणं वद, किं ते ददामि ?' तदा सापि 'जिरे जीव' इत्याद्याशीवचनपूर्वकं तं श्रोचे—‘हे राजन् ! यथा पुत्रं जीवंतं पश्यामि तथा कुरु' यस्वरूपे—‘त्वत्सुतो मम सतीर्थयत्या-
व्रेधुः, गुरुपुत्रत्वादुरुध वर्चते, तमद्य को द्वेष्टि ?' इति श्रुत्वा 'एकं स्ववदनं विना त्वद्भ्रातरं कोऽपि न द्वेष्टि' इति द्रुवाणां
सा मर्वमपि शूनोवादिं निवेद्य, प्रातस्तत्रया द्वयोर्बध्ने मनुजवाक्यं सत्यं कार्यमिति शार्थयामास । चसुः श्राह—‘अहं कापि
मित्रयावचनं न व्रीमि, ततोऽधुना कूटसास्ये गुरुवचनविपर्यये च तत्कथं वदेयं ?' सा श्रोवाच—‘हे वत्स ! संग्रत्यमुना
विचारेण सुतं, जीवस्थायाः पुण्यं तेऽस्तु, श्लोकेः पापं मेऽस्तु' इति गाढाग्रहाद्बुधुषस्तद्वचनं मेने । अथ प्रातःसमये चसु-

भूये सभायां आगते सति तौ नारदपर्वतौ विवदमानौ तत्र गत्वौचैःस्वरेण स्वस्वपक्षं निवेदितवतौ तदा माध्यस्थ्यशालिनः सम्यलोका वसुं विज्ञापयामासुः—‘हे वसो ! सेयं वसुमती त्वयाद्य मृत्यार्थीकृता, यत्र बालभावतत्त्वं कदापि सत्यव्रतं नासुचः, तथा सत्यस्यैव प्रभावात् देवैरपि सेवकीभूतसि ते सिंहासनं व्योम्नि धार्यते । तस्मात् हे सत्यपाथोधे ! अयुना सत्योत्थानयोर्वादि ग्रामय ।’ अथोत्पन्नदुर्मतिवस्तुषां वचोऽश्रुत्वेव तौ स्वग्रासिद्धिं चावगणय्य—‘गुरुणा त्वज्जा मेण व्याख्याता’ इति साक्ष्यं ददौ । ततोऽयं मलिनान्मा अतिनिर्मलां मां स्वाधः चिक्षेपेत्यमर्षादिव तस्य स्फटिकमयी वेदिका सद्यः पुरस्फोट । तथा कुपिता राज्यदेवता वसुं सिंहासनादधः पातयति स्म । तदा नारदोऽपि—‘हे सर्वधर्मपरिश्रष्ट ! त्वं द्रष्टुमुचितो ने’ति तं निदन् सद्यस्ततो निरगान् । पर्यतस्तु—‘रे मूढ ! त्वया गूढमंत्रेण किं कृतमिति जनैर्निधमानः सर्वथा मानम्रष्टो भूत्वा तन्नगरं तत्याज । वसुश्च राज्यदेव्या वेगात् चण्डप्रहारेण हतो दुरतिकृतसाहाय्यस्सप्तमं नरकं ययौ । ततस्तस्यापराधिनः पट्टे यो यः पुत्र उपविष्टः स स क्रमेणाष्टौ यावदेवतया हतः । यदुक्तं—यो या यन्तुरुपाविक्षत्, पट्टे तस्यापराधिनः । स स देवतया जने, यावदष्टायनुकृतात् ॥ १ ॥ न भुक्तमाजन्म कदापि भुक्तमन्ते विपे हन्ति यथा मनुष्यम् । कदाप्यनुक्ता वितथा तथा मी-रुकावसाने घटुमानघान ॥ २ ॥ इति द्वितीये व्रते वसुनृपकथानकं । इत्थं मृषावादविपाकं निश्चम्य सर्वेऽपि भव्या एतत्परिहारे तत्परा भवंतु, येन सर्वेष्टसिद्धिः संपद्यते । अत्र भावना—

शौवं पि अलियवयणं, जे न हु भासति जीवियंते यि । सचे केव रयाणं, तेसि नमो सबसाहुणं ॥ १ ॥ इति भावितं द्वितीयं व्रतं २ ।

अथ तृतीयं स्थूलादनादनाविरमणव्रतं भाव्यते—स्थूलं यददत्तादानमदत्तवस्तुग्रहणं तस्माद्विरमणं विरतिस्तद्रूपं यद्व्रतं तत्स्थूलादनादनाविरमणव्रतमुच्यते सचिचादिस्थूलवस्तुवर्जनरूपमित्यर्थः, तथाहि—

तद्वयवयमि चङ्गाम्ना, सचिचाचित्तथूलचोरिज्जं ।

तिणमइत्तणुअतेणिय-मेसो पुण मोत्तुमसमरथो ॥ १६ ॥

व्याख्या—गृहस्थस्तृतीये व्रतेऽदत्तादानविरतिरूपे सचिचं द्विपदचतुष्पदादिकं, अचिचं सुवर्णरूप्यादि, उपलक्षणत्वा-
निमग्नं चालं कृतवीप्रमृत्तिकं वस्तु, तद्विषयं स्थूलं चौर्यं त्यजेत्, स्थूलत्वं चास्य स्थूलबुद्धेरपि निद्व्यत्वाच्चौर्यव्यपदेशहेतुत्वाद्वा
चोऽप्यं । तर्हि ब्रह्मस्य का यचा ? इत्याह—तृणं नडादिशलाका वदादिकं, आदिशब्दाद्भेदीजलवचकुसुमकरीषेधनादिकं तद्विषयं
तनुकं ब्रह्मं स्तैन्यं चौर्येप गृहस्थो मोक्षतुमसमर्थः, तद्विना मार्गादौ चतुष्पदादीनां निर्वाहाभावात् । ब्रह्मत्वं त्वस्य ब्रह्म
यस्त्विनपयत्वात् ब्रह्ममदृष्टिभिस्त्याज्यत्वाद्वा बोध्यं । अथैतच्चौर्यं यावद्भिः प्रकारैस्त्याज्यं भवति तथा दर्शयते—

नासीकयं निहिगयं, णट्ठिअं वीसारिअं ठिअं नट्ठं ।

परअत्थं हीरंतो, नियअत्थं को विणासेइ ॥ १७ ॥

व्याख्या—न्यामीकृतं स्थापनक्रियां मुक्तं १, निधिगतं निधनस्यं २, पतितं स्वभावाद्भ्रष्टं ३, विस्मारितं कचिद्व्यग्रचि-

चतया मुक्तं ४, स्थितं धनस्यामिनो मरणात्केनापि न गृहीतं ५, नष्टं भूतं ६ एतावद्भिः प्रकारैः परार्थं नाम परद्रव्यं हरन् निजं स्वकीयं सकलसंपत्संपादनक्षमं पुण्यलक्षणमर्थं कः सचेतनो विनाशयति ? अपि तु न काश्चिदित्यर्थः ।

किं च परार्थग्रहणे सति न केवलं तृतीयव्रतमंगः, किं त्वाद्यव्रतमंगोऽपीत्युच्यते—

जंपइ मम सि जंपइ, तं तं जीवस्स वाहिरा पाणा ।

तिणमिच्चं पि अदिच्चं, दयालुओ तो न गिणहेइ ॥ १८ ॥

व्याख्या—यस्सचित्ताच्चित्मिश्रवस्तु प्रतिप्राणि 'इदं मम' इति जल्पति, तच्चद्रस्तु जीवस्य बाह्याः प्राणा भवंति । द्विविधा हि प्राणाः—आभ्यन्तरा बाह्याश्च । तत्राभ्यन्तराः सासादयः, बाह्यास्तु ममत्वकारणं कनकादयः, तत्राशस्य प्राणानाश्रयेण दुःखहेतुत्वात् । यत् एवं ततो दयालुः प्रत्याख्यातप्राणिवधः संस्तुणमात्रमप्यदत्तं परकीयं वस्तु न गृह्णाति । इहेदं हार्द-पूर्वं यद्गृहिणोऽदत्तवृणादिग्रहणमनुज्ञातं तन्मार्गादौ निःस्वामिकृत्तानृणाधोपक्षं, इह तु तन्निषेधः स स्वाभिकोपेक्षो द्रष्टव्यः । दृश्यते हि परसंचितवृणादिकमप्यदत्तं गृह्णतश्चैरवद्वधबंधनादिकं लभमानाः । ततः परपरिगृहीतं वृणादिकमप्यदत्तं गृहिणा न गृहीतव्यमिति गार्थार्थः । अथ ये विचारीनचेतसर्वायैष थियमिच्छन्ति तानाश्रित्योच्यते—

कुलकित्तिकलंकरं, चोरिजं मा करेह कइयावि ।

इह वसणं पच्चक्खं, संदेहो अत्थलाभस्स ॥ १९ ॥

स्पष्टा । नवरं व्यमनं कारागारनिवासवंधककर्तृनादिदुःखं, किं च—

काऊण चोरविर्त्तिं, जे अबुहा अहिलसंति संपत्ति ।

विसभमखणेण जीविय-मिच्छंता ते विणस्संति ॥ २० ॥

एषापि सुगमार्था । अथोक्तलक्षणव्यतिरिक्तानां श्लाघ्यत्वं दश्यते—

ते धन्ना सत्पुस्सिा, जेसिं मणो पासिऊण परभूइं ।

एसा पराभूइच्चिय, एवं संकप्पणं कुणइं ॥ २१ ॥

न्याख्या—येषां मनः परकीयां भूतं संपत्तिं दृष्ट्वा एषा गृह्यमाणा सती यध्वंधादिकाणत्यात्पराभूतिः पराभव एवेत्येवं संकल्पनं चिंतनं करोति, ते सत्पुस्सा धन्याः सुकृतिनो वोच्याः । ते हि परापूतेरिव परभूतेरपि दूरीभावमेव भजंतीत्यर्थः । अथ चौर्यस्य फलं दश्यते—

वह्वंधरोहमच्चू, चोरिजाओ हवंति इह लोए ।

नरयनिवासधणक्खय-दारिदाइं च पस्सोए ॥ २२ ॥

स्पष्टा । नवरं यषो लकुटादिना ग्रहारः, बंधो रज्जादिना बंधनं, रोधः कारागृहादौ, मृत्युः निरख्छेदादिना । अथादत्तादानत्यागस्य दृष्टान्तराभिर्हतं फलमुच्यते—

जे इत्थ जणपसंसाइ, परभवे सुगइमाइ होइ फलं ।

मुक्के अदत्तदाने, तं जायं नागदत्तस्स ॥ २३ ॥

साधार्थः सुगमः । भावार्थस्तु कथानकगम्यः, तच्चंद—

धाणास्स्यां नगर्यां जितञ्चवुर्नाम राजासीत् । तत्र चैको घनदत्तनामा श्रेष्ठी वसति स्म । तस्य घनधीर्नाम भार्या । तयोश्च नागदत्तनामा पुत्रः । स च धान्यावस्थायामेव मद्गुलायोगाजिनधर्मश्रद्धामवाप्य संसारद्विरक्तः सन् अदत्तादान-विरमणव्रतं जग्राह, अन्यन्यपि व्रतानि नियमांश्च ग्रथयवान् । एकदा तत्रगरश्रेष्ठिकन्यया नागवसुनाम्न्या जिनपूजार्थं जिनालये व्रजंतं मार्गे तं नागदत्तं दृष्ट्वा तद्रूपमौभम्यादिमोहितया सत्या 'ममास्मिन् भवेऽयमेव भर्त्ताऽस्तु' इति मनसि निश्चयं विधाय स्वजनकं प्रति चिंतितायां निवेदितः । ततो जनकोऽपि तन्निश्चयं विधाय नागदत्तपितुर्गृहं गत्वा तदग्रे स्वकन्याभिग्रहं निवेदयामाग । तदा सांसारिकभोगमनिच्छतापि नागदत्तेन सह तस्या विवाहः संयोजितः । तत एकदा तत्रगरश्रेष्ठिपालस्तां कन्यां दृष्ट्वा तद्रूपमोहितः सन् श्रेष्ठिगार्थे स्वपुत्रान् संग्रह्य तां मार्गितवान् । तदा श्रेष्ठिना भणितं—'एषा कन्या तु मया नागदत्ताय दत्तास्ति, ततो नान्यस्मै पुनर्दातुं शक्यते ।' सकृत्कन्याः प्रदीयन्ते' इति नीतिवचनात् । ततः कोट्टपालः स्वपुत्रपुत्राणां प्रवृत्तिं श्रुत्वा कुपितः सन् अहर्निशं नागदत्तस्य छलान्वेषणं चकार । अथैकदा चंचलतरमश्चमारुह्य राजपाटिकं गच्छतो राज्ञः कर्णात् कुंडलमपतत्, तत्र नगरे बहुधा भवेपितमपि न क्वापि लब्धं । तस्मिन्नवसरे जिनगृहं

गच्छता नागदन्तेन मार्गे तत्कुंडलं दृष्ट्वापि स्वयमदत्तादानस्य प्रत्याख्यातत्वाच्चदृष्टीत्वा जिनगृहं गत्वा जिनपूजां विधाय
श्रीजिनोपे कायोत्सर्गणं तस्ये । तस्मिन्नेवावसरे कुतश्चिद्वययोगाच्छृणुतः समागच्छता कोट्टपालेन तत्कुंडलं दृष्ट्वा झटिति
ततो गृहीत्वा दृष्ट्वा दत्ता नागदन्तमिदं कलकप्रदानार्थं सद्यो जिनालये आगत्य कायोत्सर्गस्यैव तस्य कर्णे कुंडलं निक्षिप्य
तं च गादयर्थमेवैष्या नृपमयीषे निन्ये । नृपेण च तस्य कर्णे स्वकुंडलदद्यान्नाचौरोग्यमिति निश्चित्य कुपितेन सत्ता कोट्टपालं
प्रति नदथांदेजो दत्तः । ततः कोट्टपालोऽपि स्वर्वाङ्गित्वायै सफलीभूतं मन्यमानो हृष्टः सन् नागदन्तं प्रति चौरमिव विह्वलयन्
नागवग्नौः श्रेष्ठिगुण्या गवाधाधो यानमिमतस्तावत् नागमुकुन्त्या शुद्धद्रालोः स्वमर्षुस्तदवस्थां विलोक्य स्वमनस्यस्तीव
दुःखमदृष्ट्वा श्रीजिनमतापभ्राजलानिपारणार्थं स्वमर्षुसंकटस्फोटनार्थं च सद्यः स्वगृहजिनालये आगत्य शासनसुरीमतु-
स्मृत्य 'यदेदमकार्यं विलयं यास्यति तदाहं कायोत्सर्गं पारिषिष्ये' इति मनसि निधाय धर्मध्यानं कुर्वती श्रीजिन-
प्रतिमाप्रे कायोत्सर्गणं तस्यौ । अथ स कोट्टपालस्तं नागदन्तं स्मशाने नीत्वा यावत् शूलिकामारोपयति स्म तावत् सा भग्ना,
एवं पारप्रगं जातं । तदनन्तरं पुनः श्रीजिनधर्ममाहात्म्यतः शासनसुरीकृतसाहाय्यात् शूलिकास्थाने सिंहासनं जातं । ये पुन-
सदानीं सत्प्रहाराः कृतास्ते सर्वेऽपि मात्याभरणां प्राप्ताः, ततो विस्मिर्तलोकैः सर्वोऽप्ययं व्यतिकरो नृपात्रे निवेदितो ।
नृपोऽपि तद्वृत्तिश्रवणादतिविस्मितः सन् सद्यस्तत्रागत्य नागदन्तं स्वर्गसिंहासनोपविष्टं विविधमात्यलंकारविभूषितं च समी-
क्ष्य स्वश्रुतापराधं पुनः पुनः क्षामयित्वा नागदन्तं हस्तिशक्रेण समारोप्य यद्वोत्सनेन पुरमस्ये प्रवेष्टुमाणात् । तदवसरे तादृ-
ग्धर्मप्रभावदर्शनाष्टोक्ताः सर्वेऽपि श्रीजिनधर्मप्रज्ञसां चक्रुः । तदा नागवमुकुन्त्यापि नागदन्तं तथाविधाडंबरेण स्वगवाक्षाधो

निर्गच्छन्तं विज्ञाय सद्यः कायोत्सर्गं शारयामास । ततो नृपेण तं कोट्टपालमसदूषणदायकं मत्वा रुष्टेन सता तत्सर्वस्य गृहीत्वा सेवेकभ्यो हननाज्ञा दत्ता । तदा जीवदयापरेण नागदत्तेन स जीवन्मोचितः । ततो नागदत्तो नागवसुकन्यायाः स्वरिमस्तथाविधं तान्दिकमनुरागं विज्ञाय मातापितृकुलमहोत्सवेन शुभलग्ने तां परिणीतवान् । ततश्चिरकालं तथा सह सांता-
निरिक्सुखान्यनुभूय प्रातः सदगुरुस्मरणीये दीक्षां गृहीत्वा सम्यक् संयममासाध्य समाधिना कालं कृत्वा देवपदं प्राप्तः । इति तृतीयव्रते नागदत्तकथानकं । एवमन्यैरापि भव्यजीवैः परमात्मसंपदमिच्छद्भिर्दत्तादनात्यागो विधेयः, अत्र भावना—

इणमपि चितेश्वरं, अद्विजदाणाओ निच्चविसयाणं । समत्तिणमणिमुत्ताणं, णमो सया सबसाहूणं ॥ १ ॥

इति भावितं तृतीयव्रतं ३ ॥ अथ चतुर्थं स्थूलमैथुनविरमणव्रतं भाव्यते—स्थूलं यन्मैथुनं सूरतं तद्विरमणरूपं यद्व्रतं तत्स्थूलमैथुनविरमणव्रतमुच्यते, परलयादिवर्जनरूपमित्यर्थः तच्चैव—

ओरालिय वेउब्बिय, परदारासेवणं पमुत्तूणं ।

गेही वए चउत्थे, सदाखुट्ठिं पवज्जिजा ॥ २४ ॥

व्याख्या—औदारिका वैक्रियाथ ये परेषामात्मव्यतिरिक्तानां नरतिर्यक्विदशानां दाराः परिणीतसंगृहीतमेदानीं कल-
त्राणि नार्यस्तिरश्चो देव्यश्च, तस्मात्सासेवनमुपयोगं प्रमुच्य गेही गृहस्थव्रतार्थे व्रतं स्वदारासंतुष्टिं प्रपद्येत । यथा परदारा-
स्तथा वैश्यामपि वर्जयन् स्वदारैरेव तुष्येदिति भावः । ननु श्रावकाणां वैसादिदोषजनकत्वात्परदारासंसर्गस्तु न युक्तः, परं या

नदीनीलवत्सर्वमाधारणाः माधारणस्त्रियस्तदुपभोगे को दोषः ? इति चेन्नैवं, तदुपभोगस्यापि सर्वदुराचारशिक्षाया मूलत्वेन ह लोके परलोके च महादुःखहेतुतात्परित्याय एव युक्तः, किं च—

जयंति मधुरवयणं, वयणं दंसाति चंद्रमिव सोमं ।

तह वि न वीससिअवं, नेहविमुक्खाण वेसाणं ॥ २५ ॥

व्याख्या—यद्यप्येताः क्षुष्णीकतर्जकसमिलितदुग्धवत् मधुरं वचनं जल्पन्ति, तथा चंद्रमिव सौम्यं प्रसन्नं वचनं दर्शयन्ति, तथापि स्नेहविमुक्तानां स्नेहरहितानां वेश्यानां न विम्वसितव्यं विधातो नैव कार्य इत्यर्थः । यतः—मा जाणह जह मलअं, वेमादिअजं समम्मणुछावं । सेवालबद्धत्पर-मसिं षट्ठणेण जाणिहिमि ॥ १ ॥ अथ दृष्टान्तार्थं वेश्यानामनासेव्यत्वं दर्शयति—

तह अम्मापिटमरणं, सोऊणं दुण्ह रायपुत्ताणं ।

मणसा वि न माणिज्जा, दुरभिणिवेसाओ वेसाओ ॥ २६ ॥

व्याख्या—द्वयोर्वक्ष्यमाणयो राजपुत्रयोस्तथा तेन प्रकारेण मत्तापितृमरणं श्रुत्वा, उपलब्धनादात्मनोस्तु तपोनिष्ठ-
त्वदुःखावाप्त्यादिकं श्रुत्वा विवेकी दुरभिनिवेशा दृष्टाध्वमाया वेश्या मनमापि न मानयेद्, किमुत वचनकायाभ्यामि-
त्यर्थः । तथा च श्रूयते श्रीगान्धिविरचिते—

इह रत्नपुरं नाम नगरं । तत्र श्रीयोदशबिनेशजीवत्वादत्यद्भुतभाग्यसौभाग्ययुक्तः श्रीयेणो नाम राजा, तस्याभिनेदिता
 शिखिनंदिता चेति द्वे बह्वभे अभूतां । तस्य च राज्ञो द्वौ कुमारौ । तौ चोपाध्यायेन पाठितावपि चित्तस्य दुर्निवारत्वात् अनंग-
 वीरस्य च दुर्जयत्वात् गुरुशिक्षां निस्स्य निजां प्रसिद्धिं चावगणय्य त्रपाभरं च परित्यज्य तन्नगरनिवासिन्यां स्वरूपनिर्जित-
 सुरांगनायां अनंगसेनायां गणिकायामनुक्तौ बभूवतुः । तदा रहसि पित्रा शिथितौ- 'हे वत्सो ! किमेतद्यौवने युवाभ्यामनुष्ठी-
 यते ! न हतः परं महत्त्वभंगस्य किमपि कारणमस्ति, यन्मुग्धहृदयाः कुलधूरधूय परमार्थतो निःलेहासु वेद्यास्वदुरागो
 बद्ध्यते । ' एवं पित्रा शिथितावपि तौ यदावगणितकदाघातौ तुरगाविव समुन्मूलितालानौ द्विरदाविव यद्येष्टमेव जुंभमाणौ
 एकद्रव्याभिलाषित्वानिमयः कृतकटुकबंधौ गृहीतस्वप्नादिप्रहरणौ निर्लज्जतया वैरिणाविव कलहायेते स्म । तदाऽसाध्यव्याधि-
 प्रस्ताविव प्रपलपिशाचच्छलिताविव तावद्यव्यग्रतिकारावबुध्य तदुःखादारद्रयसमन्वितेन भूपालेन कालवृद्धभक्षणात्कालः
 कृतः । तावपि लोकैर्निधमानौ परस्परं युद्धमानौ महादुःखभाजौ बभूवतुः । तदेवं वेद्याव्यसनेन दुरंतमवबुध्य सुबुद्धिभिर्न
 समाचरणीयं । ततश्च परस्त्रीषु साधारणस्त्रीषु च कामसंसर्गं परित्यज्य सुश्रावकेण स्वदासंतुष्टेन भाव्यं, अन्यथा कामांध-
 त्वापत्तेः, कामांधत्वं च श्रावकाणामनुचितमेव तथाहि—

कामं कामंधेणं, न सावएणं कयावि होयवं ।

देहधणधम्मस्वयका-रिणी हि कामस्मि अइगिद्धी ॥ २७ ॥

व्याख्या—थावकण कदापि काममत्यर्थं कामेन मयुनाभिलाषेणाथ इव आच्छादितविवेकदृष्टान्तात्कामांधः, एवंविधेन न भान्यं, कामांधत्वे दोषमाह—देहेत्यादि हि यस्मात्कारणात् कामेऽतितृप्तिरविलोप्यता देहधनधर्माणां क्षयकारिणी विद्यते इति । एवं कामांधत्वे दोषान् प्रियाय न हि सदोरेऽपि अत्यंतदृष्टिद्विष्टिना कार्या । तदेवमुक्तं पुरुषानाश्रित्य शीलस्वरूपं अथ नारीः प्रतीत्य तदुच्यते—

जह नारीऽ नराणं, तह ताण नरा वि पासभूयाओ ।

तम्हा नारीओ वि हु, परपरिस्सपसंगमुज्झंति ॥ २८ ॥

व्याख्या—इह संयमारागे चरतां मृगाणामिव नराणां नार्यः सदृशतिविघ्नहेतुत्वाद्यथा पाशभूताः संति तथा तासां नारीणामपि नराः पाशभूता भवन्ति, कामस्योभयांशवर्लंबित्वात् । यस्मादेवं तस्माद्यथा शीलभिलाषिणः पुरुषाः परस्त्रीसंगं यज्यंति तथा नार्योऽपि परैः स्वभर्तृव्यतिरिक्तैः पुरुषैः सह प्रसंगं रहोऽवस्थानवक्रवीक्षणमन्मनोल्लापादिकामोदीपकपरिचयं परिहरन्ति । एतेन ब्रह्मव्रतमाद्रियमाणया स्त्रिया स्वभर्तृवर्जस्य सामान्यतः पुरुषमात्रस्य वर्जने कार्यमिति निवेदितं ।

अथ मुशीलानां दुःशीलानां चांतरं गाथाद्वयेनोच्यते—

ते सुरागिरिणो वि गुरु, जेसिं सीलेण निम्मला वुद्धी ।

गयसीलगुणा पुण मुण, मणुए तणुए तिणाओ वि ॥ २९ ॥

वग्धाइया भयष्टा, दुष्टा वि जिआ न सीलवंताणं ।

नियच्छायं पि निरक्खय, सासंका हुंति गयसीला ॥ ३० ॥

व्याख्या—ते मनुष्याः सुरगिरेर्मोरेरपि गुप्तो येषां बुद्धिः शीलेन निर्मला भवति, मेरोर्लक्ष्यो जनमानत्वात्, तेषां तु यशःशरीरस्य त्रिभुवनव्यापकत्वात् । तथा गतशीलगुणान् मनुजान् तृणादपि तनुकान् लघून् जानीहि । तृणं हि लघुत्वाद्वायुना द्वियमाणमपि क्वचिद्विरिषापणादौ स्खलितमवतिष्ठते, परं कुशीललघुस्तु बहुसंचितदुःकृतप्रेरितह्रैलोक्यमपि भ्रमन् न लभते क्वचिदवस्थितिमित्यस्य तृणादपि लघुत्वं । तथा व्याघ्र आदिर्येषां सर्पाग्निपिश्याचादीनां ते व्याघ्रादयो दुष्टा अपि जीवाः शीलवतां न भयार्था भयहेतवो न भवंतीत्यर्थः । तथा गतशीलाः पुरुषास्तु निजच्छायामपि निरीक्ष्य मास्मदुःकर्ममवेपक एषः कोऽपि पुरुषो भूदिति स्वमतिरूपनयैव साशंकाः सभया भवंति । उक्तं च—सर्वत्र शुचयो घोरारः, स्वकर्मफलगविताः । कुर्मनितात्मानः, पापाः सर्वत्र शंकिताः ॥ १ ॥ अथ यदुक्तं शीलवतां न कुतोऽपि भयं प्रभवति तदेव विशेषत उच्यते—

जलणो वि जलं जलही वि, गोपयं विसहरा वि रज्जूओ ।

सीलजुआणं मत्ता, करिणो हरिणोवमा हुंति ॥ ३१ ॥

स्पष्टयं, एवं शीलस्य सकलापायविघ्नसक्त्वमुपदर्याथाभीष्टलाभनिबंधनमुच्यते—

त्रित्यहं जसं बहुदं, वलं च विलसंति विविहरिद्विओ ।

सेवंति सुरा सिद्धंति, मंतविजा य सीलेणं ॥ ३२ ॥

मुषोधा । अयं श्रीलस्य सर्वालंकासास्ता दश्यते—

किं मंडणेहि कळं, जइ सीलेण अलंकिओ देहो ।

किं मंडणेहि कळं, जइ सीले हुण सदेहो ॥ ३३ ॥

उत्तानार्था । श्रीलालंकरणे सति अन्यालंकाराणां चर्वितचरणन्यायेनार्थकत्वात्, श्रीलं विना तु तेषां भासमात्रफलत्वादिति भावः । ननु भवतु दृढदृढत्वात्पुरुषाणां सौशील्यं, स्त्रियस्तु तुच्छदृढत्वात्पलस्यभावाः पुरुषपराधीनाश्च, तासु कथं सुशीलत्वं संभवेदिति चेन्मैव, न हि सर्वा अपि स्त्रिय एकस्वभावा एव भवति, तास्यपि बहूनां सुशीलत्वादिसुधर्मानुष्ठानादित्यस्य शास्त्रे श्रवणात् । तथाहि—

नारीओ वि अणेगा, सीलुणेणं जयम्मि विक्खाया ।

जासिं चरित्तंसवणे, मुणिणो वि मणे चमक्कंति ॥ ३४ ॥

न्याख्या—नार्योऽप्यनेकाः सुमद्रासीताद्रौप्यादयः श्रीलमुणेन जगति विस्र्यताः प्रसिद्धिपात्रं ज्ञाताः, यासां चरित्त-

स्यात्यहुताचारस्य श्रवणे सति आस्तामन्यः सामान्यलोकाः, मुनयोऽपि मनसि चमत्क्रियन्ते, चमत्कारचिद्गन् च प्रणामादिक-
मपि कुर्वति । यदाहुः—अज्ञातो बंभिसुरि—राइमईचंदणापुक्खवाओ । कालचाए वि जाओ, ताओ वि नमामि भावेण ॥१॥
त्ति । इह यद्यपि घर्मेः पुरुषप्रयवः, ग्रंथाथ पुरुषकर्तृकाः, पुरुषाणां च स्त्रियः पात्रभूता इति व्यवहारनयमवलम्बमानैः प्रायः
परमार्थिभिरपि ग्रमदा निदिता एव । यदाहुः—सोअसरी दुरिअदरी, कवडकुडी महिलिआ किलेसकरी । यइरविरोअणअरणी,
दुक्खववणी गुक्खपडिक्खवा ॥ १ ॥ इति । तथापि निश्चयनये विचार्यमाणे पुरुषत्वं स्त्रीत्वं वा न स्तुतिनिदयोर्हेतुर्भवति,
सौशील्यदौःशील्ययोरेव तद्विषयनित्यात् । तथाहि—

इत्थि वा पुरिसं वा, निस्सकं नमसु सीलयुणपुट्ठं ।

इत्थि वा पुरिसं वा, चयसु लट्ठं सीलपब्भट्ठं ॥ ३५ ॥

स्पष्टा । अथ दौःशील्यस्य फलं दर्शयते—

पंडुत्तं पंडत्तं, दोहेगामळ्ळवा य अवलत्तं ।

दुस्सीलयालयाए, इणमो कुसुमं फलं नरओ ॥ ३६ ॥

व्याख्या—पांडित्यं कुटुं पांडुरोगो वा, पंडत्वं क्षीबत्वं, क्षेपं सुगमं । अथ सौशील्यस्य फलं दर्शयते—

अरुणं सोहगां, संघयणं रुवमाउवलमउलं ।

अन्नं पि किं अदिब्बं, सीलवयकप्पस्सस्स ॥ ३७ ॥

स्पष्टार्थः । अध चतुर्थं व्रतं दृष्टान्तेन वर्ण्यते--

चालणिजलेण चंपा, जीए उग्घाडियं कवाडितियं ।

कस्स न हरेइ चित्तं, तीए चरियं सुभद्दाए ॥ ३८ ॥

व्याख्या—यथा सुभद्रया चालिन्या कृत्वा कृपाञ्जलमाकृष्य तेन जलेन चंपानमर्याः कषाटत्रयमुद्धादितं तस्याश्चरितं कस्य पुरुषस्य चित्तं न हसति । अपि तु सर्वसंबन्धः । एतत्सर्वं शीलस्यैव माहात्म्यं बोध्यं । इह सुभद्रावृत्तान्तस्त्वित्य-

धातुपुरं जिनदासनामा श्रावको यमसि सः । तस्पात्यतशीलबल्लभा जिनमती नाम्नी बल्लभाऽभूत् । तयोः सुभद्राख्या सुता । मा च बल्पादेव शुद्धमम्यत्त्वधार्मिका महाश्राविकाऽभवत् । तद्रूपमोहितबहुभिध्यात्स्ववणिकपुत्रैः प्राथितापि काक्रेभ्यः पायसमिव मिथ्यातिव्याप्तेभ्यो जिनदासेन न दत्ता । अन्यदा बौद्धधर्माविशारदो बुद्धदासो नाम त्रयणिकपुत्रो नाणिज्यायं चंपातस्त्रयागतः । तेन कदापि व्यापाशयं श्रेष्ठमुहमागतेन तां सुभद्रां दृष्ट्वा पाणिग्रहार्थं याचिता, परं तज्जनक-सूतस्य मिथ्यादृष्टित्वात् न दत्ता । तदा स कन्यार्यो दम्भतो जैनश्रुतिसेवनया श्रावकाचारं शिक्षित्वा कषाटश्रावको बभूव । अद्रो

विनापि नित्यं देवपूजनसाधुसेवनावश्यकादिधर्मकृत्यानि कुर्वाणः स विप्रति स्म । ततस्तस्य जिनदासेन सह मैत्री जाता, तदा
 श्रेष्ठिना मित्रत्वात्सार्धमिक्त्वाच्च तस्मै सुभद्रा परिणयिता । ततः स बुद्धदासस्तथा सह वैपयिकं सुखं गुंजानः सुखेन कालं
 गमयन् तत्र प्रभूततरं द्रव्यमुपाज्य स्वदेशमनार्थमेकदा विनयेन श्वशुरमापृच्छत् । तदा श्रेष्ठिनोक्तं- 'हे वत्स ! त्वया
 साधूक्तं, परं ते मातापितरौ वैधर्मिकौ वर्तेते, अत उच्यते तौ भद्रिणौ बडवामिवेषां कथं सहिष्येते ? ।' जामात्रोक्तं-
 'एतामहं पृथग्गृहे स्थापयिष्यामि; एतद्विषया भवद्भिः कापि चिता न कार्या, ग्रहं गमनाद्वा दीयतां ।' श्वशुरे-
 नोक्तं- 'तव पंथानः कुशलिनः संतु ।' ततः स श्वशुरदेशात्सुभद्रया सार्द्धं यानारूढो मार्गे चलन् क्रमेण चंपां प्राप्य
 तां पृथगाधासे स्थापयित्वा स्वयं निजगृहं गत्वा मातापितृभ्यां मिलितः । तत्र सर्वमपि पूर्ववृत्तान्तमुक्त्वा स्वकार्यपरः
 सन् स्वगृहेऽस्तात् । अथ सा सुभद्रा तत्रस्था सती निश्चिबद्धस्याहंतं धर्मं सिषेवे । परं तस्या श्वश्रूनांदा च तस्या-
 निश्चिद्रं ददशतुः । एवं काले याति सति एकदा भक्तपानाद्यर्थं साधवस्तद्गृहमागता आसन् । तदा श्वश्रूनांदाद्या बुद्धदासे
 प्रोचुः- 'मोस्त्वद्भूजन्मुनिभिः सार्द्धं रमते ।' स ग्राह- 'अहो एवं न वक्तव्यं, यत एषा महासती सुकुलीना जैनधर्म-
 रक्तास्ति, नैषा कुशीला, पूयं धर्ममात्सर्ग्येणैवं ग्रथ, परं युष्माकमेवं वक्तुं न घटते ।' इति तद्वचः श्रुत्वाऽतिमात्सर्यं वित्रा-
 णास्ता विशेषतोऽस्याच्छिद्रान्द्वेषणं कुर्वति स्म । अथैकदा तद्गृहे भिक्षार्थं साधुरागम् । तस्य नेत्रे यवनदीपितं तृणं पपात,
 परं जिनकल्पिकत्वात् शरीरसंस्कारविमुखः स साधुस्तृणं नापनयति स्म, ततो भिक्षां ग्रथच्छंती सुभद्रा तस्य चक्षुषि
 व्यथामाशंक्य, जिह्वाग्रेण लायवाचत्तृणमाचकर्ष । तदा तस्याः कुंकुमतिलकं मुनिमाले लग्नं । ततो गृहाद्रहिर्निर्ग-

चरंतं नं मुनिं मलिरुमलं शृष्टा बुद्धदामजननी पुत्रं शति दर्शयामम उक्तवती च- 'हे वत्स ! वध्याः शीलं पश्य । ततो बुद्धदामोऽपि तदभिज्ञानवत् तदचनं शतिपथं तदिनादेव तस्यां विरक्तो जातः ।

अथ सा मती एति निःस्नेहं ज्ञात्वा मनसि दुर्व्यौ- 'अहो मन्त्रिमन्त्रकः श्रीजिनश्रमणे आकस्मिकोऽयमपवादः समुपस्थितः, अयं जीविनस्यागोनापि एतन्मा लिन्यं चेदपाकरोमि तर्हि वरं' इति ध्यात्वा एवमभिग्रहमकरोत्- 'यावदिदं मालिन्यं नो दूरी- भविष्यति तानरुकायोत्तरं न पारयिष्यामीति ।' नतो जिनपूजां विधाय श्रमन्सुरी मनसि निधाय संध्यायां गृहस्वैकांतदेशे सा कायोत्तरेण तस्यौ । तदा मन्मथ्यानाकृष्टा श्रमन्सुरी श्रद्धुर्भूय ग्रीत्या तां वभाषे- 'हे वत्से ! त्वत्समाहूताऽहं समेतास्मि, ग्रीष्मं गृहि, किं नं समीहितं कुं ?' । एतत् श्रुत्वा सुमद्रापि कायोत्तरं पारयित्वा मुदितमनाः सती तां नत्वा प्राह- 'हे देवि ! श्रमन्स्यापं कलरोऽपनीयतां ।' देवी प्राह- 'हे वत्से ! त्वं खेदं मा उद्वह, त्वं कलंकापनोदार्थं जिनश्रमणभावनार्थं च प्रातः ममं शुभं करिष्ये, त्वं निर्दिष्टा मती शयनं कुरु ।' इत्युक्त्वा देवी तितोऽश्रूत् । सुमद्रापि निद्रां कृत्वा प्रातर्जोगता देवगुरुम- रणपूजनादिनित्यक्रियां चकार । अथ प्रातर्दार्पणैराकृष्यमाणा अपि पुरप्रतोलीद्वारकाटाः कथमपि नोद्वष्टन्ते स्म । तदा निखिलेऽपि द्विपदचतुष्पदादिपूजोक्तं क्षुत्तृणादिना व्याकुलीभूते मति नृपोऽपि भृशं व्याकुलतां भेजे । ततो भूयतिस्तदैवतं कर्म मया सत्यं शुचीभूय प्रपोत्सवपूजं प्राञ्जलिः मन् जगाद- 'श्रूयतां भो देवदानवाः ! यः कोऽपि ममोपरि कुपितो भवेत् न पुष्पधूपादिधर्तुं ज्ञात्वा प्रमत्तो भवतु ।' इति राजोक्ते मति व्योम्नात्वं वचः प्रादुर्बभूव-
जलमुद्रुल चालिन्वा, हृणस्तंतुवदया । काचिन्महामनी पुण्यां, कृपायांश्चतुःकस्त्रिभिः ॥ १ ॥

आच्छेदयति चेन्द्रीन्द्र-मुद्युद्वेदतस्त्रिला अपि । कषाटा द्वारदेवस्था, नो चैवैव कदाचन ॥ २ ॥

एतां वाचं निद्रम्य ब्राह्मणीधर्मिण्यैश्चाग्रद्रीप्रमुखा बहुयो नगरनार्यः क्षोपकंठे समागत्य चालिन्या वारि गृह्णानाः
स्रजतंतुदटनाचालिन्याः पतनञ्च तज्जलमग्राप्य विमनस्कतां ग्राप्ताः सत्यः सन्स्वस्थानं जग्मुः । तस्मिन् समये विनीतात्मा
सुमद्रा मधुरस्वरेण जगौ-‘हे मातस्त्वदाज्ञयाहं चालिन्या जलमाकर्ष्य तेन पृद्वरिदधाटनं कर्तुमिच्छामि ।’ श्वश्रू-
लपत्-‘हे जैनमुनिसेवके ! तव सतीत्वं तु पुरा मया ज्ञातमेव, सांघ्रतं सर्वलोकानां ज्ञापनेन किं प्रयोजनं ? एताः सर्वा अपि
नार्यः पृद्वरिदधाटने न क्षमा जातास्तर्हि त्वं कथं क्षमा भविष्यसि ? ।’ सुभद्रोवाच-‘मातस्त्वया युक्तमुक्तं, तथाप्यहं
पंचाचारेण स्वपरीक्षणं करिष्ये, एतदर्थं त्वया न निषेध्या ।’ एवमुक्त्वा मा मदामती ननांद्रादिभिर्हस्यमानापि त्वानं
कृत्वा देवपूजनगुलनमनपूर्वकं क्षोपकंठे गत्वा नमस्कारमंग्रमुच्चार्य शासनसुरी संस्मृत्य स्वर्गामिमुखीभूयं प्रोवाच-‘यदहं
जैनी तथा शीलालंकारधारिणी अभूवं तदा चालिन्या कृपाक्षलं निस्सारु ।’ इत्युक्त्वा स्रजतंतुभिर्वद्धां चालिनीं कूपे मुक्त्वा
तत्क्षणं जलमाचकर्ष्य । तदैतच्छीलमाहात्म्यं दृष्ट्वा सपरिश्रयो राजा प्रांजलिः सन् पुरोभूयवमवादीत्-‘हे पतिव्रते ! पुरीद्वा-
राण्युदधाटयं सर्वलोकसंकटं च निवारय ।’ साध्येवं राज्ञोक्ता सती पौरलोकपरिवृता विकसनमुखनेत्रा वंदिकृतजयजयशब्दा
ग्रथं दक्षिणस्यां दिशि पृद्वरिं प्राप्य परमोष्ठिनमस्कारमुच्चरती त्रिभिर्बुलुब्दस्माच्छोदयामास । तदा जांगुलीमंत्रजापाद्विपा-
र्चस्य नेत्रे इव पृद्वरिः कषाटो सद्य उदयते स्म, व्योम्नि च द्रुमुयौ नेदुः, पुरीजनाश्च तां तुष्टुष्टुः, देवैश्च जिनधर्ममाश्रित्य
जयजयारावधयेकं । तत इत्थं पश्चिमोचरतोल्योरपि द्वारद्वयं समुदधाद्य तथा प्रोक्तं-‘मया किलैतानि त्रीणि द्वाराण्युदधा-

टितानि । अथ याज्परांगना सतीतस्य गर्वं वहेत् सैतच्युर्ग द्वारं समुद्घाटयतु । परं त्वं क्वापि नोद्घाटितं, तच्च द्वारमद्यापि मुद्रितमस्तीति श्रूयते । अश्रूतनाद्राद्या दुर्जनास्तदानीं श्याममुखा जाताः । तथा स्वस्त्रियः शीलं हृष्टा भर्तुमुत्सं शरचन्द्रमिव दीप्यमानं जातं । ततः पौरोलोकैः स्तूयमानगुणा सा सुभद्रा सती तन्मरस्वामिना सद्व्यालंकारादिदानपूर्वकं महोत्सवेन स्यं सदनं प्रापिता । तदा च तया महासत्या प्रतिबोधितः सर्वोऽपि नृपादिलोको जैनधर्मं स्वीकृत्य तां सतीं स्तुत्वा स्वस्थानमगमत् । पश्चात्तापपरेण तत्कुटुम्बेनापि तदविके जैनधर्मोऽङ्गीकृतः, बुद्धदासनामा तस्यविधौ तदिनादारम्य सत्यश्रावको भूत्वा तया सह सुखेन सतीत्या कालं गमयामास । एवमुभावपि चिरं गृहस्थधर्मं श्रपत्यति संयममाराभ्य सद्गतिभाजनं यभूवतुः । इति चतुर्थव्रते सुभद्राकथानकं । एवं श्रीलमाहात्म्यं श्रुत्वान्यैरपि भव्यात्मभिः सच्छीलपालने सादरभाव्यं । अत्र भावना-चित्तैर्अथ च नमो, तेसिं तिचिहेण नेहिं अवभं । चचं अहम्मूलं, मूलं भवगव्यभासाणं ॥ १ ॥ इति भावितं चतुर्थं व्रतं ४ ।

अथ पंचमं स्थूलपरिश्रहविसमणव्रतं भाव्यते-स्थूलो यः परिश्रहस्वादिरमणरूपं यद्व्रतं तत्स्थूलपरिश्रहविरमणव्रतमुच्यते, क्षेत्रादिनयविषयपरिश्रहरिमणरूपमित्यर्थः । तथाहि—

मेही गिद्धिमणंतं, परिहरिय परिग्माहे नवविहंमि ।

पंचमवए पमाणं, करेज्ज इच्छाणुमाणेणं ॥ ३९ ॥

व्याख्या—पंचमे परिश्रहविसमणव्रते मेही गृहस्थोऽन्तं गृद्धि लिप्तां पशित्य नवविषे परिग्रहे प्रमाणं कुर्यात्,

इदमेतावन्मम मुत्कलमिति । परिग्रहस्य नवविधत्वं तु क्षेत्रे १ वास्तु २ हिरण्य ३ सुवर्ण ४ धन ५ धान्य ६ द्विपद ७ चतु-
 ष्पद ८ कुप्य ९ भेदाद्भवति । तत्र क्षेत्रं धान्योत्पत्तिभूमिस्तत्रिविधं-सेतुकृतभयभेदात् । तत्र सेतुक्षेत्रं यदधश्चादिलेलेन
 सिच्यते १, केतुक्षेत्रमाकाशोदकनिष्पाद्यस्यं २, उभयक्षेत्रं तूमयजलनिष्पाद्यस्यमिति ३ । वास्तु गृहहृद्वादि ग्रामनगरादि
 च, तत्र गृहं त्रिविधं, स्वातोच्छिन्नतदुभयभेदात्, तत्र स्वातं भूमिगृहादि १, उच्छिन्नं ग्रामादादि २, तदुभयं भूमिगृहोपरिस्थः
 ग्रामादिति ३ । हिरण्यं रजतं । सुवर्णं प्रसिद्धं । धनं गणिमादिभेदाच्चतुर्विधं, तत्र गणिमं पूगिजातिफलादि १, धरिमं कुंकु-
 मगुडादि २, मेघं घृतलवणादि ३, परीक्ष्यं रत्नवत्त्वादि ४ । धान्यं त्रीखादियसदशविधं, यदाहुः-त्रीहियवो मक्षरो, गोधूमो
 मुद्गमापतिलचणकाः । अणवः प्रियंगुकोद्रव-मकुष्ठकाः शालिराहन्यः ॥२॥ किं च कलायकुलस्थौ, क्षणः सप्तदशापि धान्यानि
 इति । ग्रंथांतरे चतुर्विधतिविधमपि प्रोक्तमस्ति । द्विपदानि कलत्रदासदासीशुक्लसारिकादीनि । चतुष्पदानि गोमहिष्यश्वोद्वा-
 दीनि । कुप्यं शयनासनरथशकटदहलमृद्गांडस्थालकचोलकादिगृहोपस्कार इति । ननु कथं प्रमाणं कुर्यादित्याशंक्याह-इच्छा-
 तुमानेन स्वकल्पनादुरोधेन । अयं भावः-यदीच्छानिवृत्तिः स्यात्तदा नियमरक्षणे यावान् परिग्रहः सत्तायामस्ति ततोऽप्यनः
 कार्यः, शेषं धर्मस्थाने निवृत्तौ । यद्वा सच्चानुमानेन नियमं गृहीयादानंदादिवत् । यदि पुनर्नास्तीच्छानिरोधस्तदा सत्तातो-
 ऽप्यधिकं द्विगुणं चतुर्गुणं वा मुत्कलीकृत्य शेषं नियमयेत् । अत्र कश्चिदाह-ननु असतः परिग्रहस्य निषेधेन योऽयं व्रतांगी-
 कारः स मरुभरीचिकावारिभिः स्वानामिव कस्य न हास्यास्पदं स्यात् ? इत्यत्रोच्यते-नैवं, भागयोगेन कालांतरे इच्छानुरूप-
 क्षेत्रादितपत्तावपि अधिकस्यायं भस्या भवनात्, अतपचो वा इच्छानंत्यनिरोधाचास्त्येव व्रतस्वीकारः सफलः । यदुक्तं-परिमि-

अमुतोन्तो, अपरिमि-अन्तयं परिहन्तो । पाद परमि लोए, अपरिमिअमणंतयं सुक्खं ॥ १ ॥ ननु किमनेन परिग्रहरिमा-
पेन ? इ-अवधिपस्तु लाभे मति सयमेने-अ शमिण्यति, भोवने कृते दुशुधानत्, इति चेन्न, परिपूर्णसमृद्धिभागे सत्यपि
इच्छाया अवृत्तयत् । यदुक्तं-उह उह लहेइ रिद्धि, तह तह लोहो वि चहुए बहुओ । लहिज्जण दारुभारं, किं अग्गी कह मि
निब्बाइ ॥ १ ॥ अथ परिग्रहस्य सकृत्कृतमूलत्वा दृश्यते—

सेवन्ति पहुं लंयन्ति, सायरं सायरं भमन्ति भुवं ।

चिवरं विसन्ति निवसन्ति, पिउवणे परिग्गहे निरया ॥ ४० ॥

न्याय्य—परिग्रहे द्रव्यादिसंचये निराला एकाग्रचिन्ताः प्राणिनः प्रभुं धनस्वामिनं सेवन्ति, सायरं लंयन्ति, सादरं यथा
स्यान्तथा भुवं भ्रमन्ति, तथा विद्वत्समाध्यायं विवरं गिरिन्दरं प्रविशन्ति, पुनश्चादिसिद्धये पितृवने स्मरणे निवसन्ति । यत
एवं दृःलहेतुः परिग्रहस्ततः संतोष एव श्रेयान् लोपयता हि निर्धनेनापि इन्द्राधिकं सुखमनुभूयते । तथाहि—

संतोसगुणेण अर्कि-चणो वि इंद्राहियं सुहं लहइ ।

इंदस्स वि रिद्धि, पाविज्जण ऊणोच्चिय अत्तुओ ॥ ४१ ॥

गुणमार्गः । अधोक्तलक्षणपरिग्रहप्रमाणस्वरूपस्य संतोपस्य दृष्टान्तगमं विवेकमूलकत्वं दृश्यते—

विवेकः सद्वृणश्रेणि-हेतुर्निगदितो जिनैः । संतोषादिगुणः कोऽपि, प्राप्यते न हि तं विना । ४२ ।
 प्रादुर्भावे विवेकस्य, गुणाः सर्वेऽपि शोभनाः । स्वयमेवाश्रयंते हि, भव्यात्मानं यथा धनं । ४३ ।

श्लोकार्थः सुगमः । भावार्थस्तु धनवृत्तांतादवसेयः । स चैव—

एकस्मिन्नगरे श्रीपतिर्नाम महाधनवान् श्रेष्ठी वसति स्म । तस्य धननामा पुत्रोऽभूत्, स च पित्रा महेश्वरगृहे परिणयितः । एकदा सर्वधुरिणालंकृताः श्रीसोमाचार्यास्तत्र समेताः, बहवो भव्यलोकास्तद्वदनार्थं गताः, श्रीपतिश्रेष्ठयपि तत्र गतः, ह्यभिर्दिशना दत्ता, तत्र च परिग्रहप्रमाणव्रतस्वरूपं विशेषतो वर्णितं, तदा देशनाते समुत्पन्नविवेकेन श्रीपतिश्रेष्ठिना दूरीणां पार्श्वे तद्व्रतं गृहीतं । अन्यैरपि श्रावकैर्विविधा नियमाः स्वीकृताः, ततस्ते सर्वेऽपि गुरुं नत्वा स्वस्वगृहं प्राप्ताः । तदनंतरं श्रीपतिश्रेष्ठिना स्वनियमितद्रव्यादतिरिक्तं द्रव्यं सद्वर्मस्थानेषु व्यापारयताऽहैत्यनिर्माणस्य महाफलं विज्ञायैकं महज्जिनचर्यं कारितं, तत्र च शुभशुद्धे च सत्परिकरोपशोभिता श्रीजिनेन्द्रप्रतिमा स्थापिता । ततः स प्रत्यहं श्रीजिनपूजां कुर्वन् सत्प्राप्त्यन्यो भक्त्या दानं प्रयच्छन् क्रमेणाद्यपि पूर्णे सति शुभध्यानेन कालं कृत्वा सदतिं जगाम । तदा स्वजनैः संभूय तदंगजो धननामा तत्स्थाने स्थापितः, परं स लोभग्रस्तत्वादतिकृपणो निर्विवेकश्च सन् एवं चिंतयति स्म—‘अहो ! मत्पित्रा प्रथिलीभूतेन चैत्यनिर्माणदिना ज्येष्ठ एवायं द्रव्यव्ययो विहितः, अथाहं मूलद्रव्यव्ययकारणानि निवार्य पुनर्नव्यद्रव्योत्पादने प्रयतो भवेयमिति ’ विचिंत्य स स्थानिवामगृहव्यतिरिक्तानि सर्वाण्यपि गृहाद्वादिस्थानानि विक्रीणीति स्म ।

दामदामोऽप्रभुपुत्रीविरुगमपि मयं विसृजति स्म । चैत्यपूजाप्रभावनादि सद्वर्त्मकृत्यान्पि वर्जति स्म । स्वयं चैकं
जीर्णं वयं परिधाय स्तूपे क्रोम्यलकं गृहीत्वा एकाकी सन् चैलगुहादिक्रयविक्रयार्थं प्रतिग्रामं भ्रमति स्म । भोजनसमये
प तैलमिश्रितदीर्घकूलत्पादिनीसमाहारं करोति स्म । अर्थेवं ज्वरं तं विलोक्य मुकुलीना सुशीला तद्भार्या बहुधा हितशिक्षां
ददौ, परं ग लोभादिप्रस्तुत्यान्मनामपि न भेजे । ततः कियता कालेन न एवाचार्याः पुनस्तत्र समेताः, भव्यजीवाश्च वंद-
नार्थं गताः । तदा गुरुभिर्देवना दत्ता, श्रावकैर्मध्य श्रीपतिश्रेष्ठिनः प्रवृत्तिः शृष्टा । श्रावकैरुक्तं—‘स्वामिन् ! स श्रेष्ठी काल-
धर्मं प्राप्ताः, नाश्रनं तु तस्य पुत्रो धननाभा विद्यते, स न लोभाभिभूतत्वादत्यंतनिर्विकल्पत्वेन परित्यक्तजिनपूजादिसकल-
मद्वर्मेकृत्यः गन् पशुरित्थं कालं व्रमयति । अथ यावदेया प्रवृत्तिरुक्ता तावदेवैकं कोस्यलकं स्तूपे गृहीत्वा उक्तस्वरूप एव
क्षीचिद् ग्रामं प्रति गत्वरं व्रजन् ग दृष्टिगोचरो जातः । तदा श्रद्धैरुक्तं—‘स्वामिन् ! एष श्रीपतिपुत्रो याति ।’ गुरुभिस्तं
तादृगवस्थं दृष्टोपकारार्थं स्वपश्चस्यमेकं श्रावकं मुक्त्वा स ममाहूतः, परं स तत्रस्थ एव ग्राह—‘अहं तु द्रव्यार्थो, मम
गुण्या मह किमपि कार्यं नास्ति ।’ एतन् श्रुत्वा लाभं विज्ञाय गुरुभिः स्वयं तत्र गन्वा श्रोक्तं—‘हे आर्य ! त्वं श्रीपतिश्रेष्ठिनः
पुत्रोऽपि त्वेतत् धर्मरुमविमुखत्वं न धृत्ते । अथ यदि अपरं त्वत्तः किमपि धर्मकार्यं न साचयापि स्वापितृकारितचैत्यस्थित-
श्रीजिनविपश्च वदनकमलं दृष्ट्वा पथाद्भोजनं कार्यमिति नियमं स्वीकुरु ।’ तदा स ग्राह—‘अहं स्वकार्याद्विष्टो भवामि, तस्मादधुना मां
मुञ्च । अतः परं भवदुक्तो नियमः प्रमाणं मम’ इत्युच्यते स स्वकार्ये लग्नः, आनार्या विहृत्यान्यत्र यताः । अथ म धनश्रेष्ठी
किञ्चिन्मोदयात्प्रत्यहं प्रभुवदनकमलं दृष्ट्वा भोजनं करोति स्म । तदा तद्भार्याया चिन्तिनं—‘तथाविधनिर्विकल्पास्य हृदये नश्ये

गमनाद्योर्नारकारं च गर्भमन्त्राकार्यं प्राग्द्वयस्यापितान् । स्पष्टितुक्कारितैस्त्वम् तथाप्येषामपि जिनचैत्यानां विशेषतः
 पूजाप्रधानाद्युत्तरं चकार, अपरमपि दानादिकृत्यं श्रद्धमानपरिणामैः प्रवर्तयामास, गुरुसंयोगे च परिग्रहपरिमाणं विधा-
 यानित्तिकं द्रव्यं धर्मस्थानेषु व्यापारितवान् । क्रमेणान्येष्वपि प्रतनियमेषु म उद्यतो बभूव । ततः मर्ममहाजनप्रभृतिलोकै-
 र्मन्त्रमन्तः प्रवर्तयद्योलक्ष्मीं विप्राणः स धनश्रेष्ठी चिर आढुषमं प्रषाल्य मद्वतिभारमभूव । इति पंचमे व्रते धनश्रेष्ठिरुक्था-
 नकं । एवमन्येवसि धन्यप्राणिभिर्धियैरु इति नियाग परिग्रहप्रमाणविधाने ममुद्यतेर्मित्त्यं, लोभादेश्च त्यागो विधेयः, येनो-
 भयनोरेहभीष्टमयुद्विनिदिः संपद्यते । अत्र भावनामाथा-जह जह अण्णाणममा, धणधद्रपरिमाहं वहुं कृणमि । तह तह लहं
 निमज्जमि, भरे भरे पारे पारियत्तरिह ॥ १ ॥ जह जह अप्पो लोभो, जह जह अल्लो परिमाहारंभो । तह तह सुहं यत्तुड, धम्मस्स
 य होइ मंगिदी ॥ २ ॥ तस्मा परिमाहं उ-ज्झिउल्ल मूलमिह मज्जापाणं । धन्ना चरणपट्टा, मणेण एतं विचित्तिञ्जा ॥ ३ ॥
 इति भासितं पंचमं व्रतं ५ । एतानि पंच महाव्रतापेक्षया लघुत्वादणुव्रतान्युच्यन्ते ।

‘व्रतः पर श्रीणि गुणव्रतानि गान्यानि । तानि च अणुव्रतानां गुणायोपकाराय रचन्ते इति गुणव्रतान्युच्यन्ते । भवति हि
 अणुव्रतानां गुणव्रतंभ्य उपकारो दिक्प्रमाणदिना हिमादिनिषेधात् । अथ तेषु गुणव्रतेषु यत्प्रथमं दिक्प्रमाणव्रतं तद्व्याज्ये-
 उरुत्परेष्विष्यद्विद्वन् गमनमाश्रित्य यन्त्रमाणं क्रियते, गर्वावपि दिक्षु सर्वेषांपि जन्मना मया प्रत्येकमेतस्ती भूमिराक्रम-
 णीया नापिशिरेति नादिक्प्रमाणव्रतमुच्यते । न च गान्यं दिक्प्रमाणं कृते को गुण ? इति, एतत्कृत्वे हि लोभनिग्रहरूपस्य
 महागुणस्य मंभान् । नमादि—

भुवणक्षयणतमर्थे, लोभसमुद्दे वि सत्पमाणंसि ।

कुण्ड दिसापरिमाणं, सुसावधो सेडयं घ ॥ ४४ ॥

व्याख्या—भुवनक्रमणसमर्णे विभुवनप्लावनधमे लोभगमुने विस्मयति सति युथापको दिव्यप्रमाणं तत्पूरप्रतिपात-
समर्थं सेतुबंधमिव करोति, नियमितशेषात्पस्तो मदात्ताभेदवि गमनाभागात् । अनेन प्रतेन लोभनिग्रहो भागीत्यर्थः ।
अथाप मने व्यतिरेकेण दृष्टांतो दर्शयति—

करुणावल्लीवीर्यं, जइ कुवंतो दिसासु परिमाणं ।

राया असौगचंदो, ता नरण नेण निवडतो ॥ ४५ ॥

नायार्थः स्पष्टः, नवरं तत्तायोगोल्लङ्घनस्य
भाषनीया । इह भाषान्वितोऽन्योक्त्यन्तद्वयान्तस्यैव—

[illegible]

बावीस अक्षर :

गतो देशं नति म प्रभुं पश्यन्- 'स्वामिन् ! ये चक्रिणोऽपरित्यक्तमोहाः संतो प्रियते ते कां गतिं गच्छन्ति ? ।' स्वामी
उत्ते- 'तेषां प्रायः नम्रमनस्कः पृथ्वीगतिरस्ति ।' नृपोऽप्यदीत- 'तर्हि मयापि तत्रैव गन्तव्यं ।' स्वामिनोक्तं- 'न हि त्वं
चक्रमर्त्यसि, अतः सा गतिस्तत्र चतोऽस्तु । त्वं तु पणुनरः पृथिव्यां यास्यसि ।' तदा स आत्मानं चक्रिणं मन्वानो जगद्-
'स्वामिन् ! अहं न चप्रीति कथं श्रद्धायते ? यतो मदीयापि सेनानैर्हस्त्यस्त्रयानां लक्षैर्भटानां कोटिभिश्च सकलं जगद्-
द्वन्दुं गंहन्तुं पा गमयां विद्यते । तथा बह्वनः संघाधरोणखेटकषट्पत्तनपुंराकाटयो मम करदायिनो वर्तन्ते, तथा मम निरन्तर-
व्यापारेऽपि अधीयमाणा भूयांसो निधयः सन्ति, तथातिप्रचण्डो मदीयः प्रतापः सर्वमपि शत्रुसर्गमाक्रम्य स्थितोऽस्ति । अथ
मम किं न्यूनमस्ति ? केनाहं चक्रमर्त्तो न भवेयं ? ।' इति श्रुत्वा यथावस्थितवादी श्रीजिनः प्रत्यभाषिष्ट- 'हे राजन् !
किमनया मयुद्धा स्यात् ? चक्रादिवत्तुदंशस्तस्य मूढं विना चक्रित्वं कदापि न भवेत् ।' ततः स एतत्प्रभुवचः श्रुत्वा स्व-
स्थानं पतरा लोहादिमयानि सप्तैन्द्रिपस्तनानि चक्रार, स्वस्य पवारतीं प्रियां च स्वीरत्नं कल्पयामास, तथात्मनः पट्टह-
स्त्यादीन्येव गमिष्टस्तनानि निदधे । अर्थवमेतानि । स्मृत्ये संस्थाप्य स राजा प्राच्यादिक्रमात् सर्वदेवानां आराधितः कृत्या
पशुमन्यपरिणो वेताङ्गत्वे तमिस्रां गुहां संग्राहः । तत्र च दंडरत्नेन गुहाद्वारकपाटौ ताडितवान्, परं तो नोद्वेष्टितौ । ततः
पुनर्दंडग्रहारे ह्यो सति तद्वद्वारपातकः कृतपालदेवः क्रोधेन तमवादीत्- 'रे ! अप्राच्यप्रार्थक ! त्वं कोऽसि ? इतो याहि,
सादृशरीः स्पर्शो किं कथयसि ? ।' सोऽप्युवाच- 'भस्तथेऽहमशोकनंदो नाम नवीनशकचीं जतोऽस्मि, अतः शीघ्रं
द्रागमुत्थापय ।' देनोक्तं- 'भो ! अथ क्षेपे द्वादश चक्रिणो भवन्ति, ते त्वमगन्, तस्मान्न त्वं नक्षी, किं तु कोऽपि चाकि-

कोऽसि । भूपेनोक्तं—'मत्पुण्यैरहं त्रयोदशः चक्री कृत्वोऽस्मि, त्वं किं न जानासि ? तस्माद् द्वारमुद्घाटय, त्रिलोकविधानेन मां मा खेदय ।' तत इत्थं भूताविष्टमिवानिष्टभाषिणं तमशोकचन्द्रमतिक्रुद्धो देवः प्रञ्जलदनलज्वालाया ज्वालयित्वा सद्यः पृष्ठनरकातिथिं चक्रे । इत्यशोकचन्द्रकथा । एषोऽशोकचंद्र इवान्योऽपि यः कश्चित्पुमान् दिग्गमनप्रमाणं न करोति स इत्थ-
मैहलौकिकमयायं श्राप्य एव नरकात्तिपात्रतां याति, तस्माद्भ्रव्यांगिभिरेतद्व्रतस्वीकारेऽलसैर्न भाव्यं । अथ भावना-चित्ते-
अंबं च नमो, सादृणं जे सया निरांरंया । विहरंति विष्णुमुक्ता, गामागसमंडियं वसुहं ॥ १ ॥ इति भावितं प्रथमं गुणव्रतं ६ ॥

अथ गुणव्रतेषु द्वितीयं भोगोपभोगमानव्रतं भाव्यते-तत्र यः सकृद्भुज्यते स भोगोऽन्नकुसुमादिः, यस्तु पुनः पुनर्भु-
ज्यते स उपभोगः स्त्रीवस्त्राभरणादिः, तयोर्मानिन नियतप्रमाणेन निष्पन्नं व्रतं भोगोपभोगमानव्रतमुच्यते । तच्च भोजनतः
कर्मतश्च भवति । तथाहि—

भोअणकम्ममेहिं दुहा, बीयं भोगोवभोगमाणवयं ।

भोअणओ सावज्जं, उस्सग्गेणं परिहरइ ॥ ४६ ॥

तह अतरंतो वज्जइ, बहुसावज्जाइं एस भुज्जाइं ।

चावीसं अन्नाइ वि, जहारिहं नायजिणधम्मो ॥ ४७ ॥

ततो दंशनाति म प्रभुं पप्रच्छ-‘स्वामिन् ! ये चक्रिणोऽपरित्यक्तभोगाः संतो प्रियते ते कां गतिं गच्छति ? ।’ स्वामी
 ज्ञे-‘तेषां प्रायः सप्तमनरकषट्थीगतिरस्ति ।’ नृपोऽवादीत्-‘तर्हि मयापि तत्रैव गतव्यं ।’ स्वामिनोक्तं-‘न हि त्वं
 न कवच्यसि, अतः मा गतिस्तव कुलोऽस्तु । त्वं तु पण्डनरकषट्थिव्यां यास्यसि ।’ तदा स आत्मानं चक्रिजं मनानो जगाद-
 ‘स्वामिन् ! अहं न चक्षीति कथं श्रद्धीयते ? यतो मदीयापि सेनानैर्कहस्त्यश्वशयानां लक्षैर्मदानां कोटिभिश्च सकलं जगद्-
 दुत्तु संहंतु या ममयां विद्यते । तथा बहवः संशयद्रोणसेटकपटपचनपुराकरादयो मम करदायिनो वर्चते, तथा मम निरंतर-
 व्यापारेऽपि अधीयमाणा भूदांसो निधयः संति, तथातिप्रचंडो मदीयः प्रतापः सर्वमपि शत्रुवर्गमाक्रम्य स्थितोऽस्ति । अथ
 मम किं न्यूनमस्ति ? येनाहं चक्रवर्त्ती न भवेयं ? ।’ इति श्रुत्वा यथावस्थितवादी श्रीजिनः प्रत्यभाषिष्ट-‘हे राजन् !
 किमनया ममृद्धा स्यात् ? चक्रादिचतुर्दशरत्नसमूहं विना चक्रित्वं कदापि न भवेत् ।’ ततः स एतत्प्रभुवचः श्रुत्वा स्व-
 स्थानं गत्वा लोहादिमयानि सौकेन्द्रियस्तनानि चकार, स्वस्य पद्मावतीं प्रियां च क्षीरलं कल्पयामास, तथात्मनः पट्टह-
 स्त्यादीन्येवावशिष्टरत्नानि विदधे । अथैवमेतानि रत्नत्वे संस्थाप्य स राजा प्राच्यादिक्रमात् सर्वेदयानाङ्गाकारिणः कृत्वा
 बहुसंन्यपरिश्रुतो वेताळतले वामिषां गुहां संश्राप्तः । तत्र च दंडरत्नेन गुहाद्वारकपाटी ताडितवान्, परं तौ नोद्घाटितौ । ततः
 पुनर्दंडप्रहारं कृतो सति तद्द्वारपालकः कृतमालदेवः क्रोधेन तमवादीत्-‘रे ! अग्राध्यग्रार्थक ! त्वं कोऽसि ? इतो याहि,
 स्वादुर्त्ताः कर्णौ किं कदर्थयसि ? ।’ सोऽप्युवाच-‘भरतक्षेत्रेऽहमशोकचंद्रो नाम नयीनश्चक्रवर्त्ती ज्ञातोऽस्मि, अतः शीघ्रं
 द्वापमुद्यथाटय ।’ देवेनोक्तं-‘भो ! अत्र क्षेत्रे डादस्य चक्रिणो भवति, ते तमवन्, तस्मान्न त्वं चक्री, किं तु कोऽपि चाक्रि-

कोऽसि । ' भूयेनोक्तं- ' मृत्युर्नरं त्रयोदशः चक्री कृतोऽस्मि, त्वं किं न जानासि ? तस्माद् द्वास्तुदुष्टाय, विलम्बविधानेन मां मा खेदय । ' तत इत्थं भूताविष्टमिवानिष्टमापिणं तमशोकचन्द्रमतिक्रुद्धो देवः प्रज्ज्वलदनलज्वालायां ज्वालयित्वा सद्यः पृष्ठनरकातिथिं चक्रे । इत्यशोकचन्द्रकथा । एषोऽशोकचन्द्र इवान्योऽपि यः काश्चित्पुमान् दिग्गमनप्रमाणं न करोति स इत्थ-
मैहलौकिकमपायं प्राप्य पश्य नरकाचिप्रावृतां याति, तस्माद्भव्याग्निभिरतद्रवस्वीकारेऽलसैर्न भाव्यं । अत्र भावंना-चित्ते-
अहं च नमो, साहूणं जे सया निरांरमा । विहरति विष्णुका, गामागमंडियं वसुहं ॥ १ ॥ इति भावितं प्रथमं गुणव्रतं ६ ॥

अथ गुणव्रतेषु द्वितीयं भोगोपभोगमानव्रतं भाव्यते-तत्र यः सकृदुच्यते स भोगोऽव्यक्तुसुमादिः, यस्तु पुनः पुनश्च-
ज्यते स उपभोगः क्षीयत्वाभरणादिः, तयोमनिन नियतप्रमाणेन निष्पन्नं व्रतं भोगोपभोगमानव्रतमुच्यते । तच्च भोजनतः
कर्मवृत्तश्च भवति । तथाहि—

भोअणकम्ममेहिं दुहा, वीयं भोगोवभोगमाणवयं ।

भोअणओ सावब्बं, उस्सग्गेणं परिहरइ ॥ ४६ ॥

तह अतरंतो वब्बइ, बहुसावब्बाइ एस भुज्जाइ ।

वावीसं अन्नाइ वि, जहारिहं नायजिणधम्मो ॥ ४७ ॥

न्यायः—द्वितीयं भोगोपभोगमानव्रतं योजनकर्मभ्यां द्विधा भवति । तत्र भोजनतः श्रावक उत्सर्गेण सावद्यं सचिचं
अनेपर्णीयं च भोज्यं परिहरति, तदुक्तस्तु सचित्तमेव परिहरीति अनुक्तमपि द्रष्टव्यं । तह अतरंतो चि तथाप्यश्वनुवनेप
श्रावको ज्ञातविनयः सन् बहुसावधानि भूषिष्यानि द्वाविंशति भोज्यानि अश्वतर्दनि परिहरति । तत्रामानि यथा-
पंचुबरी ५ महाभिर्गई ९, हिम १० विम ११ कसे अ १२ सवमट्टी य १३ । राईभोजनं चिय १४, बहुवीअं १५
अंतं १६ संधानं १७ ॥ १ ॥ घोलवडय १८ चाईगण १९, अण्णिअनामाणि पुछफलिथाणि २० । तुच्छफलं २१
चलिअसं २२, वल्लइ भुलाइ चार्गसं ॥ २ ॥

तत्र पंचोदुंबरी उदुंबर १ वट २ प्लव ३ पिप्पल ४ काश्चोदुंबरी ५ फलरूपा, सा च मशकाकारधृक्षभवहुजीवमृत्त्वा-
दजीया । तथा मय १ मांम २ मधु ३ नवनीतानि ४ घृतादिविकृत्येष्वया महाविकारेहेतुत्वान्महाविकृतयश्चतसस्ताथ
पज्याः, दूराध्यमायहेतुत्वान् मय एव तत्र तद्वर्णनिक्रीडसंभूतनाच्च । यदुक्तं-मजे महुमि मंसे, नवणीयमि चउत्थए ।
उत्पज्जति अंसत्वा, तवणा तस्य वंतुणो ॥ १ ॥ इति । तथा हिमविषकरकमृत्तिकाश्रिभोजनानि प्रतीतानि । तत्र हिम-
करकमृत्तिकाणां बहुजीवमयत्वाद् विषस्य स्त्रोपधातुत्वान्मरणमये महामोहोत्पादकत्वाच्च, रात्रिभोजनस्य च बहुविधजीव-
संपातसंभवेन ऐहिकपारमार्थिकवद्दुष्टेषुदृष्टत्वाद्दर्जनीयत्वं बोध्यं । तथा यत्र मत्स्यां शृङ्गा इव बीजान्यव्यवहृतानि तिष्ठति,
तत्फलं बहुजीवं पोटकादि, तस्य प्रतीतीलं जीवोपमईसंभवात् । तथानंतकायिका भ्लेच्छकंददयो द्वाविंशत् तेषामनंतजीव-
मयत्वात् । तथा तेषां प्रतीतं तस्य च बहुजीवसंभवेहेतुत्वात् । तथा घोलवटकानि आमगोरमत्संभिश्रद्धिदलोपलक्षणं, तेषु

च केवलाम्यसुहृत्सवसजीवसंस्क्रितसंभवात् । यदुक्तं-जह मुग्धमासपुहं, विदलं क्वमि गोस्से पडइ । ता तसजीयुप्पत्ति,
 मणंति दहीए तिदिण उवरि ॥ १ ॥ इति । तथा धृताकानि प्रतीतानि, एषां बहुबीजत्वेऽपि पृथग्रहणमतीव लोकविरुद्धता-
 ज्ञापनार्थं, तेषां च बहुजीवमयत्वाच्चिद्रावाहुल्यमदनीदीपनादिदोषहेतुत्वाच्च वर्जनीयत्वं । तथा स्वयं परेण वा येषां नाम न
 ज्ञायते तानि अज्ञातनामानि पुष्पाणि फलानि च, तेषां ग्राह्योपघातादिवनकत्वात् । तथा येन जग्धेन तृप्तिरल्पा आरंभस्तु
 महांस्तुचुच्छफलं गौटकक्रोमलफलकादि तस्य चानर्थदंडत्वात् । तथा चलितरसं कुथितधान्यं तस्य चानंतकायस्याद्वज-
 नीयत्वं बोध्यं । न चैतावंसेवाभक्ष्याणि, किं तूपलक्ष्णत्वाद्यर्थार्हं यथायोग्यमन्यान्यपि दिनद्वयातीतदधिपुष्पितौदनादि-
 संसक्तपत्रपुष्पादीनि बहुमात्राद्यानि यस्तूनि वर्जनीयानि । किं चाल्पमावधेऽपि ओदनादौ इदमेतावन्मया भोक्तव्यमिति
 प्रमाणनियतत्वं विधेयं । तथात्वंतेवेलोगृध्यन्मादापचाददिजनकं वस्त्रविभूषणवाहनादिकं च वर्जनीयं । श्रेयेऽपि प्रमाणं
 कार्यं तस्य धिरतिपरिणतत्वादिति । अत्र कंचिदज्ञानिनो वदंति-‘संसारं हि शरीरमेव सारं, तच्च यथा तथा वा पोष्यते,
 किमनया भक्ष्याभक्ष्यफलपनयेति ? । तत्रोच्यते-‘बहुधा पोषितस्यापि शरीरस्यातारत्वात्तदर्थं विवेकिनाऽभक्ष्यमक्षणं न
 विधेयमेव । यदुक्तं-अहोमिअंषि विइइह, अंते एअं कुमिचमिअं देहं । सावज्जभुअपावं, को तस्स कए तमायरइ ॥ १ ॥’
 अथ दृष्टांतगमस्य व्रतस्य फलं लेख्यते-

संसाइणं नियमं, धीमं पाणच्चये वि पालतो ।

पावइ परंमि लोए, सुरभोए वंकचूलो व्व ॥ ४८ ॥

अथार्यः प्रतीते, व्याख्यार्धस्तु कथानकमग्न्यस्तथा—

अत्रैव भारते चै. विमलो नाम राजाभूत्, तस्य सुमंगला नाम्नी प्रिया, तयोश्चापत्यद्वयं जातं, तत्रैकः पुष्पचूलनामा पुत्रः, द्वितीया च पुष्पचूला नाम्नी कन्यका । यौवने च पित्रैका राजकन्या पुत्राय परिणायिता । पुत्री तु कस्मैचिद्राज-
पुत्राय दत्ता । परं दुष्कर्मोदयाद्बाल्ये एव पत्युर्मरणात्सा वैधव्यं प्राप्ता । सा भ्रातृलेहात्पितृगृहे एवास्थान् । अथ पुष्पचूल-
स्तु चौर्पादिव्यसनामकत्वेन शौरजनानत्यंतं पीडयन् लोके वंक्चूलाभ्यां प्राप्तः, तद्भागिन्यपि तत्समानबुद्धित्वेन वंक्चूलेति
प्रसिद्धाभवद् । ततो राजा लोकस्वस्त्योपालेभं बहुतरमाकर्ण्य लटेन सता स पुराद्वहिः कृतः, तदा पत्नीभगिन्यावपि तत्सने-
हात्तार्यं निगति । ततो वंक्चूलः पत्नीभगिनीभ्यां सह निर्भयः सन् कांचिद्रण्यार्नी भ्रमन् धनुर्धरैर्मिल्लिष्टः, तत्र च ते
आकृत्य तं राजपुत्रं ज्ञात्वा सादरं श्रणम्य प्रश्रपर्वकं तद्दुर्गतं समाकर्ण्य बहुमानतः स्वपत्नीं समानीय मूलपत्नीपतेमृतत्वात्
तत्स्थाने तं स्थापितवन्तः । ततो वंक्चूलो मिष्टैः सार्धं महीतलं लुटन् तत्र सुखेन तस्यौ । अथैकदा वर्षाप्रादुर्भविसमये क्रिय-
द्भिर्मुनिभिः परिचूलाः श्रीचंद्रशःश्रयः मार्यपरिश्रष्टास्त्र समेताः, तदा नव्योत्पन्नाकुसुमसंदर्शितचिचजलसंघट्टाच्च भीरव
आचार्या विहारयोग्यतां ज्ञात्वा तां पत्नीं श्रविष्टाः । वंक्चूलोऽपि मुनीन् दृष्ट्वा कुलीनत्वात् श्रणयति स्म । तदा गुरवो धर्म-
लाभाश्रिपं दत्त्वा तं प्रति वसतिं यथाचिरे । तेनायुक्तं—‘स्वामिन् ! तुभ्यं वसतिं दस्यामि, परं मम सीमायां कदापि
धर्मो न वाच्यः, यतो वेषां हिमामत्यचौर्यादीनां त्यागेन धर्मः संपद्यते तैरेवास्माकमाजीविका विद्यते इति ।’ एवं तेनोक्तं
मतिं गुरुषिस्तद्वचोऽजीकृत्य तदार्थेतिनिरवस्थानकं स्वाध्यायध्यानादि धर्मकृत्यं कुर्वन्निश्चतुरो गामान् यावत्तस्ये । तत्र च

द्वितीयः
प्रकाशः ।
देश-
विराटः ॥

॥ ८४ ॥

तेनाहारादिनिमंत्रणायां कृतायां गुल्मिरुक्तं—‘भवदीयगृहमिक्षास्माकं न कल्यते, वयं तपश्चर्ययैवेह स्थिताः सुखेन कालं गमयिष्यामः, भवतो हि उपाश्रयदानेनैव महापुण्यसंबंधो जातः । उक्तं च—जो देह उवस्सयं मुणि-वराण तवनियमजोग-जुत्ताणं । तेणं दिवा बत्थन्न-पाणसयणासणविगप्पा ॥ १ ॥ पावद् सुरनरिद्धी, सुकुलपुत्ती य भोगसामग्गी । निस्थरद् भव-मसारी, सिखादाणेण साहूणं ॥ २ ॥ ततो वर्षकालेऽतिक्रान्ते गुल्मिस्तं वंकचूलमापृच्छ्य विहारे क्रियमाणे सोऽपि तेषां सत्यप्रतिज्ञतादिगुणैर्दृष्टः सन् भक्षया तान् गुरुनन्वगात् । तान् कियत्यपि मार्गे गते सति स चिरस्थितमुनिवियोगविबुलः सन् गुरुन् नत्या व्यञ्जिज्ञप्त-‘स्वामिक्षितः परं परेषां सीमा विद्यते, अतोऽहं बलिष्ये, पुनर्मम भवदर्शनं सद्यो भवताम् ।’ एवं तेनोक्ते सति गुरवो मधुराक्षैस्तं श्रोतुः—‘हे सौम्य ! भवत्साहाय्याद्वयमियत्कालं सुखं स्थिताः । अथ यदि तुभ्यं रोचते तर्हि प्रत्युपकर्तुं किञ्चिद् ब्रूमः ।’ तेनोक्तं—‘भगवन् ! यादृग्भया सुखेन पालयितुं शक्यते तादृशेनैव वचसा मयि प्रसादो विधीयता ।’ तदा गुल्मिरुक्तं—‘यस्याभिधानं केनापि न ज्ञायते तत्फलं त्वया न भक्षणीयं १, तथा कर्हिचित्परं ग्रहन्-मिच्छता सप्ताष्टौ पदानि अपसर्जन्यं २, तथा राज्ञः पट्टदेवी मातृवद्भक्षणीया ३, तथा वायसाभिपं कदापि न भक्षणीयं ४, एते चत्वारोऽप्यभिग्रहास्त्वयैकचित्तेन पालनीयाः, एतत्पालने तवोचरोचरं महालाभो भवती ।’ ततः सोऽपि गुरुवचसा नम्रीभूतः सन् महाप्रसाद इत्युक्त्वा आत्मोपकारिणस्तान् चतुरोऽपि नियमान् गृहीत्वा स्वस्थानमायातः । गुरवोऽपि विहारं कृत्वान्यत्र गताः ।

अथैकदा ग्रीष्मर्तौ स पृष्ठीपतिर्मिष्टमेनापरिवृतः सन् कंचिद्ग्रामं हंतुमचलत्, परं कुतोऽपि तद्दृष्ट्वा तत्र गम्य स ग्रामः

पूरेव पलाय गतः । तदा वंकूलः तपरिच्छदो व्यर्थभूतपरिश्रमः क्षुधातृणाभिभूतश्च सन् मथ्याहे ततो व्यावृत्त्याटव्यां
कस्यापि तोरणस्ताद्विषयः । तत्र च क्षुधापीडितैः किर्याद्भिर्भलेरितस्ततो अमद्भिः क्वापि निकुजे सुरभिर्गाधिसद्वर्णपरिपक्व-
फलैर्मन्त्रिभूतं किंपरुतहं वीक्ष्य सद्यस्तपलानि समादाय वंकचूलग्रे दौकितानि । तेन च स्वनियमं स्मृत्या तन्नाम पृष्टं ।
देहकं- 'स्यानिद्रायां नाम तु केनापि न ज्ञायते, परं स्वादुत्वमधिकं विद्यतेऽतो मक्षणीयानि । ' तेनोक्तं- ' अज्ञातं फलमहं
नाश्रामि, ममायं नियमोऽस्ति । ' ततः पुनस्तैः साग्रहं श्रोत्रे- ' स्वामिन् ! सौख्ये नियमाग्रहः क्रियते, सांप्रतं प्राणसंदेहे
कोऽयं नियमाग्रहः ? तस्मादेतानि भक्षय । ' इति तद्वचः श्रुत्वा क्षुत्पीडितोऽपि सन् स सर्वेयं ग्राह- ' भो ! इदं वचो न
यक्तव्यं, यदि प्राणा यानि तर्हि अपुनैव यांतु, परं स्ववाचा गुरुसमक्षं स्वीकृतो नियमः स्थिरीभवतु । ' ततस्ते सर्वेऽपि
भिद्वान्तानि फलानि स्वैरं मथयित्वा वृत्ताः संतस्तुरुद्रयासु स्वयंति स्म । परमेकः सेवको वंकचूलस्याहुरोघेन तानि न
भुक्त्वान् । अथ स्वयं ग्रयित्योत्थितः पल्लीशः स्वपाशं सुप्तं भृत्यमुत्थाप्येति श्रोत्रे- ' भो ! सर्वान् शीघ्रं जारय, यथा स्व-
स्थानं गच्छामः । ' तेनापि गृध्रेण करस्पर्शेन च सर्वेऽप्युत्थापिताः, परं कथमपि नोचिच्छति स्म । तदा तान् सर्वानपि गन-
प्राणान् मत्वा पल्लीशाय तदस्वरूपं निवेदितं । सोऽपि श्रुत्वा विस्मितः सन् स्वनियमं मफलीभूतमयंस्त । ततोऽहो गुरुवाण्या
माहात्म्यं ! यत्स्वरूपपापि तयापुनर्माहं जीवन् रहितो, मया निर्मायेन ग्राह्यमवैष्टमिद्विधावकः कल्पतरुसिक्तास्मादुपस्थितः
श्रीगुरुणां वाक्ष्यमरो वृथैव वर्जितः । ' इत्यादि चित्ते विभावयन् म पल्लीशो हर्षविषादाभ्यां सह रात्रौ स्वपल्लीं संग्रासः ।
तत्र च स्मृद्वर्जितं द्रुपुं प्रच्छन्नदृष्ट्या गृहमच्ये प्रविश्य दीपकप्रकाशाप्युल्लेखेया स्वममिन्या गहं सुप्तं स्वमार्यां दृष्ट्वा

चिन्तयामास-‘एषा मे स्त्री दुराचारिणी, अयं च कोऽपि दुराचारः पुमान् विधत्ते, एतौ दुष्टौ आशु मारयामीति’ विचि-
 त्यैकप्रद्वारेण तौ हतौ यावत्त्वद्भुत्पादिवान् तावदस्य द्वितीयो नियमः स्मृतिमागतः । तदा पदसप्तकमपसरतस्तस्य क्रोधा-
 कुलस्य खड्गो द्वारदेशे स्खलितः, सङ्क्राष्टकारेण च सद्यो जागृता वंकचूला ‘हे आतन्त्रिर जीवे’त्यजल्पत् । ततो भगिनी
 विज्ञायातिलज्जितः स खड्गेन सह कोपं वृण्वन् तां पुंवेपरचनाकारणं पप्रच्छ । साप्यूचे-“हे आतरद्य सायंकाले त्वां द्रष्टुं
 नटवेपथरास्तव दश्रूणां चराः समाजग्मुः, तदा मया चितितं-’ आता तु सपरिच्छदः कापि गतोऽस्ति, यद्येतेऽपीदं ज्ञास्यन्ति
 तर्हीयमनाथा पत्नी शत्रुभिः पराभविष्यते, तस्मात् कोऽप्युपायः कार्यः’ इति विचिन्त्याहं कैतवाच्यद्वेषधारिणी भूत्वा समा-
 याशुषविश्य तान् नृत्तं कारयित्वा क्षणाद्यार्हधनदानतो विसर्ज्या(सुल्या)लस्यादपरित्यक्तपुंवेवैव आतृजायया समं सुप्ता । ”
 एतद्भुत्तां श्रुत्वा वंकचूलो गुरुभ्रसादात्मानं भगिन्यादिहत्यापापादलिप्तं विभावयन् विशेषतो गुरुवाण्याः प्रशंसां चकार ।
 अथैकदा स चौयर्थमुल्लापिनीं पुरीं ययौ, तत्र चार्धनिशायां कस्यापि धनिनो व्यवहारिणो गृहे श्रविष्टः, परं क्रपई(हिंका)व्ययभ्रांत्या
 पुत्रेण सह विवदमानं गृहपतिं विलोक्य धिगेताहयां धनामिति चिन्तयन् ततो निर्गतः, ततः-‘स्तोकं स्तोकं जनाद्याचित्वा संग्राप्त-
 संपत्तिलयानां द्विजानां धनेनाप्यलमिति’ विचिन्त्य तद्गृहाण्यपि मुक्तवान् । तदनंतरं ‘या ईपद्वनलिभसया रमणीयं स्वशरीर-
 मनपेक्ष्य कुष्टिनमपि तेवंते, तासां वेदयानां धनेनापि मे न कार्यमिति’ विचारयन् तद्गृहाण्यपि विमुच्य नृपगृहसमीपमा-
 गत्य चिन्तयति स्म-‘चौयर्माचर्यते चेत्-ल्लुब्धते खलु भूषतिः । फलिते धनमक्षीण-भयनथापि चिरं यशः ॥ १ ॥’ इति
 विचिन्त्य यनाद्रोषामादाय तदुल्लुब्धः सन् राज्ञः सौधाग्रमारुहात्रासमयेनैव प्रविष्टः । तत्र चातुतरूपधारिणी राज्ञः पट्टदेवी

दृगोचरमायाता । तथा च कथितं-‘कस्त्वं ? किमर्थमवायातोऽसीति प्रोक्तः मन् म प्रोचे-‘अहं तस्मिन्नेति, बहुतरं मणिरत्नादिद्रव्यं वांछन्निहागतोऽस्मि ।’ ततस्तद्रूपलब्ध्या राक्षसा मृदुवाण्या प्रोक्तं-“हे सौम्य ! द्रव्यस्य का वाचा ? एतत्सर्वं त्वैवास्ति, अथ किं कंप्से ? सुस्थो भव, तव कुलदेवता तुष्टा, यदहं राक्षः षट्देवी तव वक्ष्या जातास्मि, मयाद्य मौमात्यगर्वेण राजाणि रोपितोऽस्ति, तादृश्या मया मह त्पमात्मानं मफल्य, यदि तुष्टायां प्राणिनामर्थकामो सुलभो सः, मयि लुष्टायां तु मद्यो वधधंधायेव स्यात् ।” इत्थं कामग्रहस्तस्या तथा लोभितः क्षोभितश्चापि वंक्चूलः स्वकृतं तृतीयं नियमं स्मरन् तां नत्वा जगद्-‘हे मातस्त्वं मम पूज्यामि, मयि वन्ये तस्करे राजवल्लभायास्त्व का सृष्टा ? ।’ मा प्रोचे-‘अरे वाचाल ! बाल ! मयि क्रामुक्यां मातृसंबंधं योजयन् त्वं किं न लजसे ? अथ चेन्मदाक्यं न मन्यसे तर्हि अथ त्यदयसि यमो लुष्टः ।’ इत्थं तथा विविधव्योषुक्त्या भाषितोऽपि स यावन्न युथोभ तावत्कोषाकुला सा नखौर्नजदेहं विदार्योचैः पूषकार । अयं च सर्वोऽपि वृत्तांतो गृहद्वारं संग्रामेन राज्ञा कृपादविवरे कर्णं संस्थाप्य स्वयं शुश्रुवे । तावत्कल-कलरावे जाते मति जाग्रतो ह्यसपालकाः गृध्राणि गृहीत्वा धाविताः । तदा राज्ञा मंदस्त्रेण तेभ्यः प्रोक्तं-‘भो ! निरपराधेऽयं तस्करः, तांश्रतं ईषदध्या यत्नेन रक्षणीयः, शातःकाले च ममाग्रे ममाग्रे आनेतव्यः ।’ तैरपि तथेति प्रतिपन्नं । ततो राज्ञा संवसचेतमा तादृशं स्वमहिषीवृत्तांतं चिंतयता कश्चित् सां रात्रिरतिक्रांता । अथ शातःममये आरक्षकैः स श्रुयधर्मेन-ध्या नृपाग्रे आनीतः, नृपेण च मार्धेयं पृष्टः मन्म स्पष्टतया गर्वमपि यथावस्थितं वृत्तांतं राक्षसा मधुसूषणाहं जल्पित इत्येतत्प-यंतमुत्तवा मौनममजत् । ततो विज्ञातपरमार्थो राजा तुष्टमानसः सन् एतं सकृत्त्व मूरियुदा नालिग्य प्रोवाच-‘हे सत्पुरुष !

तत्र साहसेनाहं तृतोऽस्मि, तत्र एषाग्रमहिषी मया तुभ्यं प्रमादिता, त्वमेनां गृहाण । 'म प्रोचे- 'राजन् ! या ते पट्टराज्ञी
सा मे धुवं माता, तस्मादेतद्वचः पुनर्न वाच्यं ।' ततो राज्ञा शूलारोपणाद्युपदेशेन बहुधा क्षोभितोऽप्यसौ यदा नियमान्न
चलितस्तदास्य धीरत्वेनानिर्गतो राजा एनं पुत्रपदे स्थापितवान्, तां स्त्रियं च हंतुमिच्छन्नापि अस्य वचसा जीवंतीममुचत् ।
ततो वंकचूलः स्वस्य भगिनीं पत्नीं च तत्रानाद्य ताम्यां सहितः सुखेनास्थात् । तथा धर्मो संजातप्रत्ययः सन् विदोपतस्त-
त्रैव चित्तवृत्तिं शब्धं, तान् नियमदातुन् गुरुंश्च नित्यं सस्मर । एकदाऽस्य भाग्योदयात् एवाचार्यास्तत्र समेताः, अयं च महता-
डंबरैर्गुलुंदनार्थं गतः, तत्र शुद्धं धर्मस्वरूपं श्रुत्वा तत्स्वरूपं सम्यक्त्वं म प्रपन्नवान् । तदा चोद्धापिनीपार्श्ववर्त्तिशालिग्रामनि-
वासी जिनदासारूपः श्रावकस्तस्य परममित्रमभूत् । एकदा राज्ञा कामरूपदेशाधीशं सुदुर्जयं मत्स्या तज्जयार्थं वंकचूलः समादिष्टः ।
तदा सोऽपि तृषादेशात्त्र गत्वा शुद्धं कृत्वा कामरूपेण विजित्य स्वयं च वैरिभूतशत्रुप्रहारैर्जयः मन् उज्जयिनीं पुरीं ममाजगाम ।
तत्र च राजैतत्पीडया पीडितेन बहून् वेद्यानाकार्यं तैरस्य चिकित्सा कारिता । परं कथमपि प्रहारा न संहिताः । तदा राज्ञा
मगरोपं पृष्टवर्धनपौत्रे काकमानुमोषधं प्रोक्तं । तत् श्रुत्वा राजा वंकचूलं गाढमालिग्य साश्रुलोचनः मन् इत्थं प्रोवाच- 'हे
परस ! त्वदापदं छेत्तुं ये ये प्रतीकाराः कृतास्ते सर्वेऽपि ममाभाग्यादृया जाताः, अथैकं वायसामिदं भेषजं विद्यते, तदुष्ट-
हाण, येन ते शरीरे सौस्थ्यं स्यात् ।' स प्रोचे- 'हे नाथ ! अहं सर्वथा मांममक्षणाच्चिबृत्तोऽस्मि, ततो मे वायसामिपान्न
कार्यं ।' राजोक्तं- 'वत्स ! जीवतो जंतोर्नियमा बहुगो मवेयुः, परं मृतौ सति सर्वे यांति, तस्मादिदं भक्षय ।' तदा स
शुपोक्तं वनो निशम्य प्रोचे- 'हे नाथ ! मम जीविते सत्त्वापि तृष्णा नास्ति, एकदाशयं मृत्युमर्षी, तस्माज्जीवितं याति

चेदयुर्नैव यातु, परसेतदकृत्यमहं न कुर्वे ।' ततो राजा वंकचूलस्य मित्रं शालिग्रामवर्तिं जिनदासश्रावकमाह्वयितुं निजं नरं प्रैषीत् । सोऽपि मित्रस्नेहान्नादस्तवधूलितो मार्गे च रोदनोद्यतं दिव्यं स्त्रीद्वयं विलोक्य 'के युवां किं वा रुदिय ?' इति पप्रच्छ । ताम्भ्यामुक्तं- 'आवां सौधर्मकल्पधासिन्यौ देव्यौ, भर्तुष्यपवनादिरहविह्वले सत्यौ वंकचूलाख्यं धात्रियं भर्तारं प्रार्थयामहे, सोऽयं स्वद्ववसा चेन्निपमं भंस्यति तर्हि आशु दुर्भति गता, तेन संप्रति रुदिवः ।' ततो जिनदासेनोक्तं- 'मा रोदिए, यद्वच-
त्योरिए तदेव कर्तव्यमि ।' इत्युक्त्वा ते आश्वास्य स श्राद्ध उजायिनीं समाजगाम । तत्र च तेन नृपादेशान्निमग्नमंदिरमा-
गत्य कुशलप्रश्नपूर्वकमौषादिप्रवृत्तिं कुर्वता तस्य नियमोऽतिस्थिरत्वं विज्ञाय शरीरं च ज्वरसीधूतं विलोक्य राजादिसचलिक-
समक्षं प्रोक्तं- 'अस्य धर्म एवौषधं युक्तं, अतोऽपरा काप्यौषधादिप्रवृत्तिर्न कार्या ।' वंकचूलेनापि प्रोक्तं- 'हे मित्र ! यदि त्वं
मपि त्वेहं दधासि तर्हि आलस्यं विहाय मे श्रांतकालस्य कुत्रलं देहि ।' ततस्तौनापि सम्यगरीत्याराधना कारिता । तदा
वंकचूलधनुर्विधाहारप्रत्याख्यानं कृत्वा चतुःशरणानि स्वीकृत्य पंचपरमेष्ठिनमस्कारं स्मरन् सर्वजीवेषु निर्वैराणां दधत् प्राक्कृतं
दुःकृतं निंदन् सुकृतं चानुमोदयन् समाधिना कालं कृत्वा द्वादशे देवलोकं देवत्वं संप्राप्तः । ततो जिनदासस्तस्योद्भवदेहिकं
कृत्वा गुहे व्रजन् मार्गे ते द्वे अपि देव्यौ पूर्ववदुदत्यौ वीक्ष्य पृष्ठवान्- 'हे भद्रे ! अद्यापि युवाभ्यां किमर्थमत्रैवं विलम्ब्यते ?
सोऽवब्रुविव्रतः सन् इतो मृत्वा भवत्योर्वल्लभः किं न ज्ञाता ? ।' तदा ते देव्यौ निःश्वस्योचतुः- 'हे स्वच्छाशय ! किं
पृच्छसि ? स ते सुहृन्नांते परिणामनिमुद्धास्मान् व्यतीत्य द्वादशं स्वर्गं जगाम ।' एतत् श्रुत्वा परमानंदं संप्राप्तो जिनदासः
सुहृदं ध्यायन् श्रीजिनधर्मं चानुमोदयन् स्वगृहं गमौ । इति नियमपालने वंकचूलवृत्तान्तः । इत्थं स्वल्पस्याध्ययमश्चमक्षणनिय-

मस्य महाफलं विज्ञाय भव्यात्मभिर्विशेषतस्तस्य पालने तत्परैर्भवितव्यं ।
तदेवमुक्तं भोजनतो भोगोपभोगयतं । अथ कर्मतस्तदुच्यते—

कम्माउ जइ कम्मं, विणा न तीरेइ निव्वहेउं तो ।

पनरस्सकम्मादोणे, चएइ अण्णं पि खरकम्मं ॥ ४९ ॥

व्याख्या—कर्मतः कर्माश्रित्य श्रावकेणोत्पन्नतो न किञ्चित्सावद्यं कर्म कर्तव्यं, निरारंभेनैव भाव्यमित्यर्थः । 'यदि पुनः कर्म विना न निर्वहति तदापि पञ्चदश कर्मादानानि त्यजति । तान्यभूति-अंगार १ वन २ शकट ३ भाटक ४ स्फोटक ५ कर्माणि, दंत ६ लाक्षा ७ रस ८ केश ९ विष १० वाणिज्यानि, यंत्रपीडा ११ निलिछिनं १२ दवदानं १३ सरोहदा-दिशोयः १४ असतीपोपक्षेति १५ ॥ तत्राजीविकार्थमेगारकरणभ्राष्ट्रभर्जनकुम्भकारलोहकारसुवर्णकारत्वेष्टिकापाकादिवह्यार-भकरणमेगारकर्म १, दृष्ट्वादः पशुष्पादेर्वा छेदनविक्रयाद्वारंभेण जीवनं वनकर्म २, शकटानां तदंगानां वा घटनेन श्वाफटि-करणेन वा जीवनं शकटकर्म ३, स्वशकटवृषभादिना परभारवहनात्परेषां वा मृत्येन स्वशकटाद्यर्पणाजीवनं भाटककर्म ४, कुदाहलादिभिर्भूमिबिदारणारुपाणादिघटनाद्वा जीवनं स्फोटककर्म ५, तथा यवादिधान्यानां स(सि)क्यादिकरणेन विक्रयोऽपि रक्षोटककर्म ६ । यदुक्तं-जवचणशामोदुमणु-गभासकसट्ठिण्णभिइयघाणं । सचुयदालिकणिक्का, तंडुलकरणाइ फोटयणं ॥ १॥ अहवा फोडीकम्मं, तीरेणं भूमिफोटणं जंतू । ओट्टचणयं च तहा, तहा य सिलकुट्टयंतं च ॥ २॥ इति । प्रथमत एव म्लेच्छा-

दिभ्यो मूल्यदानेन गजदंतानायाय विक्रयणं, आकरे वा गत्वा स्वयमानीय विक्रयणं दंतवाणिज्यं । इदं च शंखचर्मचाम-
रादीनामप्युपलक्षणं । अनाकरे तु दंतोदग्रहणे विक्रयणे च न दोषः ६ । लाक्षावाणिज्यं ग्रसिद्धं, उपलक्षणं चेदं नीलीमनः
शीलादीनां सुलितधान्यादेर्वा ७ । घृततैलसुरामधुवसादिविक्रयो रसवाणिज्यं ८ । शृंगिककालकूटादिविक्रयो त्रिषवाणिज्यं,
इदं हि जीवधातुकशस्त्राद्योहरितालादीनामप्युपलक्षणं ९ । दासीगवाश्वमहिषोष्ट्रादिविक्रयः केशवाणिज्यं १० । तिलेध्वादीनां
यंत्रैः पीडनं यंत्रपीडनं ११ । गोतुरादीनां षंडत्याषट्पदनासावेधनकर्णकंधलादिच्छेदनं निर्लाघनकर्म १२ । तृणादिपृष्ठै-
र्भेन्नादिशोधनाय वा वहेज्वलनं दयदानं १३ । गोधूमादेर्वपनार्थं वा सरोद्रादिशोषः प्रतीतः १४ । असत्यो दुःशीला
स्यादयस्तासां पोषणमतीयोपः, इदं च शुक्रसारिकाधानमार्जारिभयूराधमग्राणिपोषणस्योपलक्षणं १५ । एतानि निविड-
मंबधहेतुत्वात्समयभाषया कर्मादानानीर्युच्यन्ते । न केवलमेतान्येव त्यजति, अन्यदपि स्वं कुराध्यवसायसाध्यं कर्म कोट्ट-
पालगुमिपालत्वादिकं त्यजति । अल्पसावधेनैव कर्मणा निर्वहतीत्यर्थः । किं च—

इयंरं पि हु सावज्जं, पडमं कम्मं न तं समारभइ ।

जं दूण पयइइ, आरंभे अवरओ लोओ ॥ ५० ॥

व्याख्या—श्रावक इतरादिनिषिद्धमपि तत्सावजं गृह्यारंभग्रांतात्समनश्चकटखेटनादिकं कर्म अन्येभ्यः प्रथमं न समा-
रंभते, तत्किमित्याह—यत्कर्म क्रियमाणं दृष्ट्वा अवितोऽप्यतनापरो लोक आरंभे तत्कर्मकरणे प्रवर्तते, एतावता यदा तुल्यका-

यकचरो बहवः समुदिता भवन्ति तदायं विधिर्द्रष्टव्यः, प्रथमप्रारम्भकत्वेन सकलकृतारम्भहेतुत्वमस्य मा भूदिति । इत्युक्तं कर्मतो भोगोपभोगव्रतं । ननु शक्र भोगोपभोगशब्दवाच्या अक्रतयादयः श्रोक्तास्तोमेव च प्रमाणमत्र व्रते विधेयं, ततः कर्मत इदं व्रतं न स्यात्, कर्मशब्दस्य क्रियावाचित्वात् क्रियायाश्च भोगोपभोगत्वासंभवादिति चेत्सत्यं, परं कर्मणो वाणिज्या-
देभ्योपभोगकारणत्वात्, कारणे च कार्योपचारात्कर्मप्यत्र भोगोपभोगत्वेनोक्तमित्यलं चर्चया । अत्र भावना-सर्वेसि साहूणं, नमामि लेहि अहिंयं ति नाक्रणं । तिथिहेण काममोगा, चचा एवं विचिन्तिञ्चा ॥ १ ॥ इति भावितं द्वितीयं गुणव्रतं ॥ ७ ॥

अथ वृतीयमनर्थदण्डविरमणव्रतं भाव्यते-तत्र यः स्वजनशरीरघर्माणाभ्यापारम्भः क्रियते सोऽनर्थदण्डः, शेषस्त्वनर्थदण्ड-
स्तस्माद्विरमणं निष्ठुत्तिस्तद्रूपं यद्व्रतं तदनर्थदण्डविरमणव्रतमुच्यते, अपल्यानादिचतुर्विधाननर्थदण्डपरित्यागरूपमित्यर्थः तथाहि-

दण्डिज्ज जेण जिओ, वजिय नियदेहसयणधम्मंठं ।

सो आरंभो केवल-पावफलोऽणत्थदण्डं ति ॥ ५१ ॥

अवज्झाण पावउवण्स-हिंसदाणप्पमायचरिएहिं ।

जे चउहा सो मुच्चइ, गुणव्वयं तं भवे तइअं ॥ ५२ ॥

आद्या उक्तार्था, द्वितीयस्या व्याख्या यथा-अपकृष्टं हीनं ध्यानमपस्थानमार्चं रोद्रं च । अनयोः स्वरूपं चेदं-राज्यो-

पमोगशयनासनवाहनेषु, स्त्रीगंधमात्यभाणिस्तविभूषणेषु । इच्छाभिलाषातिमात्रमुपैति मोहा-द्व्यानं तदाचमिति संप्रवदंति तज्ज्ञाः ॥ १ ॥ सल्लेहैर्देहसंभजनमारुषैश्च, वंशप्रहारदग्नैर्विनिर्कृतैश्च । यो याति रागमुपपाति च नानुकुंषां, ध्यानं तु रौद्र-मिति संप्रवदंति तज्ज्ञाः ॥ २ ॥ संसारे हि श्रायो धार्मिकाणामपि अंतरांतराध्यानं जायत एव, परं ते ज्ञानशलाहुन्मार्गे गच्छदपि स्वचित्तं संयम्य पुनः सन्मार्गमावयंति । ये तु नैतरेषां तत्र प्रवर्तते तेषामनर्थदंढ इति १ । तथा पापहेतुत्वात्पापं कृष्पादिकर्म तस्य दाक्षिण्यस्थानं विना य उपदेशः स पापेषुदेशः २ । हिसनशीलं हिंस्रं विषाग्निहलशस्त्रादि तस्य दानं दाक्षिण्यस्थानं विना असंयताय समर्पणं हिंस्रदानं ३ । प्रमादो मद्यादिः, तेन तस्य वाचरितमाचरणं प्रमादाचरितं, तच्च सप्तव्यसनक्षलकैलितकशास्त्रादिसमाश्रितदोलासेलनकुट्टादिजीवयोधनकुशस्त्राभ्यासाविकयाकरणादिरूपं द्वेयं । यद्वा प्रमादा-चरितमालस्यव्याम्रयं, तच्चाक्षोर्धिवेधनधान्यजलादिव्यापारणेन बुद्धकाद्युपरि चंद्रोदयाप्रदानेन अनाच्छादितप्रदीपबुद्धकधृतदध्यादिभाजनधारणादिना च स्वपरजीवोपधातुक्तादिबहुतर्थाकारणवसेयं ४ ।

अत एव श्रीपरमगुरुभिः श्राद्धगृहे सप्त गलनानि नव चंद्रोदयाश्च प्रोक्ताः संति । तथाहि—

सुद्धे सावयगेहे, हवइ गलणाइ सत्त सविसेसं ।

जलमिट्ट १ खार २ आछुण ३, तक्कं ४ घी ५ तिह ६ चुण्णायं ७ ॥ ५३ ॥

स्पष्टा नवरं चूर्णं पिष्टं तस्य गलनकं चालन्यादि । उपलक्षणाहुग्धादेरापि गलनकमवश्यं धार्यं । चंद्रोदयास्तु जलस्थानो १ दूवल २ घाट्ट ३ चूल्हेकं ४ घनभूमि ५ दधिमयनस्थान ६ मोलनभूमि ७ शवनस्थान ८ देवाश्रयाणा ९ मुपरिमार्गे

नवीनशुद्धवस्त्रनिष्पन्ना नक्तसंस्थाकाः श्रावकेणावश्यं धार्याः, अन्यथानर्थदहः स्यादिति । एभिर्लक्षणेधतुर्द्धा चतुःप्रकारः सोऽनर्थदंडो यन्मुच्यते त्यज्यते तत्तृतीयं गुणव्रतं भवेदिति गाथार्थः ।

अथास्यानर्थदंडस्य विशेषेण त्याज्यत्वं दश्यते—

प्रायो यद्भिर्बिर्वर्ज्यः, शक्त्यनुसारेण चार्थदंडोऽपि ।

कथमधिगतपरमार्था, अनर्थदंडं प्रयुजते ॥ ५४ ॥

स्पष्टः । इह न हि सर्वेषामप्यनर्थदंडभेदानां दृष्टावा वक्तुं शक्यते, तत्तच्छुद्धकोपरि चंद्रोदयाप्रदानलक्षणस्य प्रमादा-
चरितस्यान्यव्यतिरेकाभ्यां दृष्टांत उच्यते—

चंद्रोदयदाणाओ, जाया भिगसुंदरी सया सुहिया ।

तज्जल्लणाओ कुष्टी, तन्नाहो परभवे जाओ ॥ ५५ ॥

व्याख्या—चुद्धोपरि चंद्रोदयस्य दानान्मृगसुंदरी नाम श्रेष्ठिकन्या सदा सुसिनी जाता । तेषां चंद्रोदयानां ज्वाल-
नाच्च तस्या मृगसुंदर्या नाथो भर्ता परभवे कुष्टी जातः । उपलक्षणादन्येऽपि केचित्तत्संबन्धिजान्शुद्धकोपरि चंद्रोदयाप्रदाना-
दिनाऽकस्मान्मृत्युरूपं फलं प्राप्ताः, इति गाथार्थः, भावार्थस्तु कथानकगम्यस्त्वैव—

श्रीपुरे नगरे श्रीपणो राजा, तस्य देवराजनामा पुत्रः, स च यौवने शाकनदुष्कर्मोदयवशात् कुली जातस्ततः स तप्त वर्षाणि यावद्विधधर्तृकारविधानेऽपि नीरोगत्वमग्राप्तः सन् वैद्यैस्त्यक्तस्तदा तदुःखदुःखितो राजा 'यो मयुत्रं नीरोगं करोति, तस्मै अर्द्धराज्यं ददामीति' पुरे पटहसवादयत् । तत्र चको यज्ञोदचनामा महेभ्यः श्रेष्ठी व्रमति स्म । तस्य शीला-
दिसर्धगुणालंकृता लक्ष्मीवती नाम कन्यका आसीत् । तथा पटहं निर्वार्य प्रोक्तं- 'अहं राजपुत्रं नीरुजं क्रीड्यामीति' ।
ततो राज्ञस्त्यादरेणाहूता सा पित्रादिसहिता सद्यो नृपमंदिरं गत्वा शीलप्रभावात्सहस्तसंगेन तस्य राजकुमारस्य कुष्ठं स्फोट-
यामास । तदा हृष्टो राजा स्वयत्तिज्ञापालनाय तां कन्यां महतोत्सवेन निजपुत्राय परिणयितवान् । स्वयं च पुत्रं राज्ये
न्यस्य गुरुसमीपे दीक्षां गृहीतवान् । ततस्तौ क्षायायती सुरेन राज्यं पालयामासतुः । अथैकदा तत्र ज्ञानिन आचार्याः समेताः ।
राजा राक्षी च सपरिकरो तद्वदनाचं गतौ । गुरुभिर्दयना दत्ता, ततो देवनान्ते ताभ्यां रोगोत्पत्तिकारणे पृष्टे सति गुरुः
प्रेषुः- " मो राजन् ! प्राग्भवोपाजितदुष्कर्मोदयतस्ते शरीरे महारोगः समुत्पन्नस्तत्स्वरूपं चेदं-

वसंतपुरे मिथ्यात्वमोहितमतिदेवदचनामा व्यवहार्यवमतु, तस्य धनदेय १ धनदत्त २ धनमित्र ३ धनेश्वर ४ नामानध-
त्यारः पुत्रा आसन् । तेषु धनेश्वरोऽन्यदा व्यवसायार्थं मृगपुरं ययौ । तत्र च पुरे एको विनयधर्मपालनपरो जिनदत्तनामा
श्रेष्ठी वसति स्म । तस्य मृगसुंदरी नाम कन्यका । सा च बाल्ये एव गुरुममीपेऽभिग्रहत्रयं जग्राह-विनं पूजयित्वा १ साधु-
भ्यो दानं च दत्त्वा २ अहं भोऽन्ये, रात्रौ च न धुंजे ३ इति । अथान्यदात्पट्टहस्तशालिनीं तां मृगसुंदरीं विलोक्य स धने-
श्वरो वणिक्पुत्रस्तस्यां दृढानुरागो जातः, परं मिथ्यादृष्टित्वत्तस्मै श्रेष्ठिना कन्या न ददे । ततः स कषट्थावकीभूय तां कन्यां

परिणीय क्रमेण संपुरं जगाम । तत्र च धर्मैर्व्या स मिथ्यामस्तिस्तस्या जिनपूजादिधर्मकृत्यं निषिद्धवान् । तदा स्वनियमे स्थिरचित्तायास्तस्या उपवासत्रयं जातं, चतुर्थे च दिने गृहदारमुपागतभ्यो गुरुभ्यस्तथा स्वनियमरक्षणोपायः प्रष्टुः, गुरुभिर्गुणाणुणं विचार्य प्रोक्तं—‘हे भद्रे ! त्वं बुद्धकोपरि चंद्रोदयं बध्नीयाः, तेन पंचसाधुप्रातिलाभनात्पंचतीर्थनमस्करणाच्च यादृशं फलं जायते तादृशं ते भविष्यति ।’ ततस्तथा गुर्वक्षया तथैव कृतं । तदा श्वशुरादिभिः ‘किमपि कर्मणमनया कृतमिति’ विचिंत्य धनेश्वराय स विचारः प्रोक्तः, तेन च क्रोधात्स चंद्रोदयो ज्वालितः । तथा द्वितीयो बद्धः, सोऽपि तथैव ज्वालितः, एवं सप्त दग्धाः । ततः तत्स्वरूपं दृष्ट्वा सिन्धेन श्वशुरेणोक्तं—‘हे भद्रे ! किमर्थोऽयं प्रयासः ?’ तयोक्तं—‘जीवदयार्थं’ तदा पुनः श्वशुरेण सरोपमूचे—‘तव चेक्षीवदया पालनीया भवेत्तर्हि पितृगृहे गच्छ ।’ तयोक्तं—‘कुलदेवैकाकिनी तु न ब्रजामि, सकुटुंबेन पितृगृहे मोक्ष्या ।’ ततः सकुटुंबः श्वशुरस्तामादाय मृगपुरं प्रति चलितो, मार्गे चैकस्मिन् ग्रामे श्वशुर-पक्षीयैः प्राधूर्णकभक्ष्यर्थं रात्रौ भोजनं निष्पादितं । ततो भोजनार्थं सर्वेऽपि सक्षीभूताः, परं मृगसुंदरी स्वनियमं स्मरंती भोजनोद्यता न जाता, तदा श्वशुरादयोऽपि शुभमतिप्रादुर्भावाच्चतदुरोधेन न भुक्ताः । ततो यस्य गृहेऽन्नं निष्पन्नं तस्यैव कुटुंबेन तदुक्तं मृतं च ।

अथ प्रातस्तान् संचिन्धिनी मृतान् वीक्ष्य श्वशुरादयो यावदितस्तनो विलोकंते तावदन्नस्थाल्यां सर्पशृंगला दृष्टा । तदा सर्वैरचिन्ति—‘रात्रौ हि अन्नपात्रे धूमाकुलः सर्पः पपात, तेनैते मृता’ इति । पश्चात् सर्वैर्बधूः क्षामिता । तयोक्तं—‘भो आर्याः ! अत एवाहं बुद्धकोपरि चंद्रोदयं बद्धवती, रात्रौ च न भुजे ।’ ततस्तद्वचसा ते सर्वेऽपि प्रातिघृष्टाः, जीवितप्रदानात् माक्षा-

कुलदेवीमिव तां मन्यताः पद्यादागताः । तदुपदेशात् सुश्रावकाश्च संबताः । ततो मृगसुंदरी चिरं सम्प्रघर्ममा-
राद्य ग्रंते समाधिना कालं कृत्वा स्वर्गसुखानुभूय युवां जातौ । त्वया च श्रामवे सप्त चंद्रोदया दग्धास्तदुष्कर्म निंदादिना
बहु क्षपितं परमंश्चात्र स्थितं तेनेह समर्पाणिको व्याधिस्तवाभूत् । ” ततो राज्ञा राज्ञी चेत्यं गुरुमुखात् श्रामवधृतांतश्रवणेन
जातिस्मरणमवाप्य संसाराद्विरक्तीभूतौ पुत्रं राज्ये न्यस्य श्रवज्यां गृहीत्वा ग्रंते स्वर्गभाजौ जातौ । इत्यनर्थदंडविरमणे मृग-
सुंदरीकथानकं । एवमन्यैरपि सुदृष्टिभिश्चुल्हकोपरि चंद्रोदयाप्रदानाद्यनर्थदंडाद्विरमणीयं । अत्र भावना-चित्तं अहं च नमो,
स अद्विगाहं च जेहि पावाहं । साहहिं वखियाहं, निरुगाहं च सबाहं ॥ १ ॥ अन्यच्च-तुल्ले वि उअरभरणे, मूढअमूढागमंतरं
पिच्छ । एसाण नरपदुक्खं, अत्रेसिं सासयं सुक्खं ॥ २ ॥ इति भावितं तृतीयं गुणव्रतं ॥ ८ ॥

अथ चतुर्णां शिक्षाव्रतानामवसरः-तत्र शिक्षा पुनः पुनः प्रवृत्तिस्तत्प्रधानानि व्रतानि शिक्षाव्रतानि । शिष्यक्रेण यथा
पुनः पुनर्विद्याऽभ्यस्यते तथा श्रावक्रेणैव व्रतानि पुनः पुनरभ्यसनीयानीत्यर्थः । अथैतेषु यत्प्रथमं सामायिकव्रतं तद्वा
व्यते-तत्र समस्य रागद्वेषरहितस्य आयो लाभः समायः, स प्रयोजनमस्य क्रियागुणानस्येति सामायिकं । तदपं यद्व्रतं
तत्सामायिकव्रतमुच्यते । तत्रैवं-

सामाद्विआमिह पढमं, सावज्जे जत्थ वज्जिउं जोगे ।

समणाणं होइ समो, देसेणं देसविअो वि ॥ ५६ ॥

व्याख्या—इह सामायिकं नाम प्रथमं शिक्षाव्रतं भवति, यस्मिन् सामायिके कृते सति देशविरतोऽपि सावधान्मनो-
वाक्कायव्यापारान् वर्जयित्वा सर्वविरतानां सदृशो भवति । कथमित्याह—देशेन देशोपमया यथा चंद्रमुखी ललना, समुद्र-
इव तटाग इति । इतरथा त्वस्येव साधुश्राद्धयोर्भेदान् भेदः । तथाहि—साधुरुत्कर्षतो द्वादशांगीमप्यधीते, श्राद्धस्तु पद्मी-
वनितायाध्ययनमेव । पुनः साधुरुत्कर्षतः सर्वार्थसिद्धिविमानेऽप्युत्पद्यते, श्राद्धस्तु द्वादशे कल्पे एव । तथा साधोर्मृतस्य सुर-
गतिः सिद्धिगतिर्वा स्यात् । श्राद्धस्य तु सुरगतिरेव । पुनः साधोश्चत्वारः संज्वलनकृपाया एव कृपायत्रजितो वासो स्यात्,
श्राद्धस्य तु अष्टौ प्रत्याख्यावरणाः [चत्वारः] संज्वलनाश्च स्युः । पुनः साधोः पंचानां व्रतानां समुदितानामेव प्रतिपत्तिः,
श्राद्धस्य तु व्यस्तानां समस्तानां वा इच्छानुसारेण स्यात् । तथा साधोरेकवारमपि प्रतिपन्नं सामायिकं यावज्जीवमवतिष्ठते,
श्राद्धस्तु पुनः पुनस्तत्प्रतिपद्यते । पुनः साधोरेकव्रतमंगे सर्वव्रतभंगः स्यात् अन्योज्यं सापेक्षत्वात्, श्राद्धस्य तु न तथेत्यादि ।
अथ बुद्धेदं सामायिकं क्रियते ? इत्याशङ्क्योच्यते—

मुनेः समीपे जिनमंदिरे वा, गृहेऽथवा यत्र निराकुलः स्यात् ।

सामायिकं तत्र करोति गेही, सुगुप्तियुक्तः समितश्च सम्यक् ॥ ५७ ॥

व्याख्या—गेही गृहस्थः प्रथमं मुनिसमीपे सामायिकं करोति, तदभावे जिनमंदिरे, तयोर्द्वयोरप्यभावे तु गृहे तत्क-
रोति । अथवा किं बहुना ? यत्र क्वचिच्छेत्रे शून्यगृहे मार्गादी वा स्वयं निराकुलः स्वस्थचितः स्यान्नत्र स्थाने सुगुप्तियुक्तः

सम्यक् समितश्च सन् सामार्थिकं करोति । अत्र हि जिनमोदरे सामार्थिककर्तारो योग्याः (कर्तृयोगाः) सम्यक् समाधिमतो भवन्तीति पूर्वं तदग्रहणं, तत्रापि मुनिपार्थे धर्मवार्त्ताश्रयणादिना विशेषलाभः स्यादिति जिनमोदितप्रथमं मुनिसमीपे ग्रहण-मिति भावः । किं च यो हि गृहादौ सामार्थिकं कुप्यत्सोऽर्वाकृतसामार्थिक एव समित्युसिक्तो गुरुसमीपमागत्य तत्सा-क्षिकं सामार्थिकव्रतमुचरति । अयमत्यार्द्धकथावकस्य विधिः, महर्द्धिकस्तु राजादिरकृतसामार्थिक एव साधुपार्थमागत्य ततः सामार्थिकं स्वीकरोति । अन्यथा तु कृतसामार्थिकस्य तस्यानुगच्छार्द्धहस्त्यथोधादिभिराधिकरणं स्यादित्यलं प्रपञ्चनेन । विस्तारार्थिना तु आवश्यकवर्णिलोकीनीया । अथ सामार्थिकस्थितस्य कृत्यं दर्शयते—

सामार्थिकस्थः प्रवरागमार्थं, पृच्छेन्महात्माचारितं स्मरेच्च ।

आलस्यनिद्राविकथादिदोषान्, विवर्जयेत् शुद्धमना दयालुः ॥ ५८ ॥

स्पष्टं, नवरं आलस्यादिदोषस्त्वमी-आलस्य १ निद्रा २ पल्लङ्घिका ३ अस्थिरासन ४ दृष्टिपरिवृत्ति ५ कार्यतरग्रहृत्ति ६ भित्त्याद्युपगृभा ७ त्यगोपांगमोपन ८ देहमलोत्तारणां ९ गुल्यादिमोदन १० विभ्रामणा ११ कंठूयनानि १२ द्वादश कायदोषाः । तथा कुवचना १ विमृश्यज्वलन २ प्रतिधातवचन ३ यथाच्छंदज्वलन ४ संस्तववचन ५ कलह ६ विक्रयो ७ पद्ममिवचन ८ त्वस्तिवचन ९ गमनागमनकथनानि १० दर्शयते वचनदोषाः । तथा अविवेक १ यशःकीर्त्यभिलाष २ लाभा-धिक्ताः ३ हंकार ४ भय ५ निदानार्थिता ६ संशय ७ रोषा ८ विनया ९ मक्तयो १० दूषते मनोदोषाः । एते सर्वेऽपि द्वात्रिं-

शरीराः सामायिकैः वर्ज्याः । किं च—

गृही त्रसस्थावरजंतुराक्षिपु, सदैव तसायसगोलकोपमः ।

सामायिकावस्थित एष निश्चितं, मुहूर्त्तमात्रं भवतीह तत्सखः ॥ ५९ ॥

न्याख्या—इहास्मिन् संसारे गृही त्रसेषु स्थावरेषु च जीवसमूहेषु सदैव संतापकत्वात्तलोहगोलकतुल्यो वर्त्तते । सामायिकैऽवस्थितः पुनरेष गृहस्थो मुहूर्त्तमात्रं घटिकाद्वयं यावत् निश्चितं तेषां जीवानां सखा मित्रं भवति, आरंभवर्जित-
त्वात् । इह सावधयोगप्रत्याख्यानरूपस्य सामायिकस्य मुहूर्त्तमानता सिद्धातेऽनुक्तापि ज्ञातव्या, प्रत्याख्यानकालस्य जघ-
न्यतोऽपि मुहूर्त्तमात्रत्वाच्चमस्कासहितप्रत्याख्यानवदिति । अयं दृष्टान्तो दर्शयते—

सदैव सामायिकशुद्धवृत्ति—मनिऽपमानेऽपि समानभावः ।

मुनीश्वरः श्रीदमदंतसंज्ञो, वभूव सद्भूतसमृद्धिभोगी ॥ ६० ॥

न्याख्या—सदैव निरंतरं सामायिकैः शुद्धा वृत्तिर्वर्त्तनं यस्य स तथोक्तः, अत एव मानेऽपमानेऽपि तुल्यमनोव्यापारः, एवंविधः श्रीदमदंतनामा मुनीश्वरः सद्भूतायाः सम्यक्स्वरूपायाः समृद्धेर्भोगी भोक्ता बभूवेति पदार्थः । सामायिकस्थो हि भव्यात्मा एतत्स्वरूप एव भवति । यदुक्तं—निदपसंज्ञासु समो, समो अ माणावमाणकारीसु । समसयणपर(रि)यणमणो,

मामाह्रसंगशो जीवो ॥ १ ॥ इह शक्यचित्तदमदंतदृष्टांतस्त्वयं—

हरिश्चरिपुनगरे दमदंतो राजा प्रबलबलसधृद्धिदुक्तः सुखेन राज्यं पालयति स । तस्मिन्नवसरे हस्तिनापुरे पांडवाः कौर-
वाश्च राज्यं पालयामासुः । तेषां च दमदंतेन सादृष्टं सीमानिमित्तको महान् विवादः समञ्जिन । तत एकदा दमदंते जरासंध-
मुपस्य सेवार्थं गते सति पांडवैः कौरवैश्च तदंशो भग्नः, तदा तत्पुत्रं श्रुत्वा क्रुद्धो दमदंतनृपः सद्यो बहुबलं समादाय
हस्तिनापुरोपरि समागतः । तत्र चोभयेणामन्योऽन्यं महद्युद्धं संजातं, परं देववशात्पांडवाः कौरवाश्च भग्नाः, दमदंतस्तु संप्रा-
प्तजयो विजयदत्तां यादयन् स्वस्थानमायातः । ततः कियत्पि काले गते सति स दमदंत एकदा संघ्यायां पंचदण्वादर्लस्वर-
रूपं विलोक्य संप्राप्तवैराग्यः संसारस्वरूपमपि तादृशमेवासारं विभावयन् प्रत्येकबुद्धतया प्रव्रजितः । ततः प्रतिग्रामं विहरन्
एकदा हस्तिनापुरे प्रतोल्या बहिर्देशे स कायोत्सर्गेण तस्यौ । तदा राजवाटिकां गच्छन्निः पाण्डुवैर्ममिं तं मुनिं विलोक्य
कोऽयं मुनिरिति सेवकेभ्यः पृष्टं, तैरुक्तं—‘दमदंतराजपिसं ।’ ततः पांडवैः सद्योऽप्येभ्य उच्यते सहर्षं प्रदक्षिणाद्रप्यं दत्त्वा
मुनिं प्रणम्य तस्य द्विविधमपि बलं प्रशस्योग्रे चलिंतं । तदनंतरं कौरवाः समेताः, तेषु च दृढेन दुर्योधनेन तथैव प्रभ्रपूर्वकं
तं दमदंतं विज्ञाय—‘अहोऽयं तत्साकं रिपुस्ति, अस्य तु मुखमपि न हस्यं’ इत्यादिदुर्वच्यैस्तं तिरस्कृत्य सकोधं साधु-
संमुखं रीजपूरफलं प्रक्षिप्योग्रे चलिंतं । ततस्तदनुगच्छन्निः सत्रपि सैनिकैश्च राजा तथा प्रजेतिन्यायात् काष्ठधूलिपाषाणा-
देर्मक्षेपाभ्युनेः समंतादुच्चैस्तरं चत्वरिभवं विदधे । अथ पांडवा यथेच्छं वने क्रीडां विधाय पथाद्वलमाना मार्गे मुनिसाने
तन्महच्चतुरं विलोक्य प्रभ्रपूर्वकं तत्सर्वं कौरवकृतं दुर्यातिभवगम्य मधस्तत्रागत्य पाषाणादिदुरीकरणपूर्वकं तं दमदंतराजपिं

विधिनाभिबंध नमस्कृत्य च स्वस्थानं गताः । तदानीमित्यं पाण्डवैर्मानितोऽपि स मुनीश्वरः स्वमनसोभयत्र
समभावं बभार, मनागपि रागद्वेषौ न कृतवान् । ततः स मुनिर्पटुकालं चास्त्रिमाराध्य प्राप्ते उत्तमगतिमाग्न्यभूव । इति दम-
दंतरजयिकथानकं । एवमन्यैरपि निजगुणाभिलाषुकैः सामर्थिके स्थिरमनःपरिणामेर्भाज्यं । अत्र भावना-ध्वना ते जियलोए,
जायसीयं करंति जे समणा । सामाश्यं विसुद्धं, निबंधं एवं विचिंतित्वा ॥ १ ॥ कइआ जु अहं दिक्खं, जावसीयं जहहिओ
समणो । निसंगो विहरिस्सं, एवं च मणेण चित्तिआ ॥ २ ॥ इति भावितं प्रथमं शिक्षाव्रतं ९ ॥

अथ द्वितीयं देशावकाशिकव्रतं भाव्यते-मुत्कलानां नियमानां देशे संक्षिप्प्रविभागोऽयकाशोऽवस्थानं देशावकाशस्तेन
निर्धृतं देशावकाशिकं [व्रतं भाव्यते प्राणातिपातविरमणं विना सर्वेषां व्रतानां यत्प्रत्यहं संक्षेपो विधीयते] तद्रूपं यद्व्रतं तदे-
शावकाशिकव्रतमुच्यते । अयमर्थो-व्रतप्रतिपक्षिसमये गृहीतस्य जीवितावधिकस्य दिग्ब्रतस्य दिशावकाशिकत्वं बोध्यमिति ।
तथाहि-पुं गहिअस्स दिसा-वयस्स सवयाण वाणुदिणं । जो संखेवो देसा-वगासिअं तं वयं विहजं ॥ १ ॥ उक्तार्थो । अत्रा-
हुर्दुद्धाः-दिग्ब्रतसंक्षेपकरणं येष्वतसंक्षेपकरणस्याप्युपलक्षणं द्रष्टव्यं, तेषामपि संक्षेपस्यावश्यं कर्तव्यत्वत् । प्रतिव्रतं च दिव-
सपक्षाद्यवधिना संक्षेपकरणस्य भिन्नव्रतत्वे द्वादश व्रतानीति संख्याविरोधः स्यादिति । एतेन देशावकाशिकं दिग्ब्रतस्यैव
विषय इति शंका निरस्ता । यच्च 'दिसिवयगहिअस्स दिसापरिमाणस्स पद्दिणं परिमाणरूपं देसावगासिअं ति' मूलसूत्रं

१ एतदनन्तरम्-“प्राणातिपातविरमणादीनां चा सर्वेषां व्रतानां य-प्रत्यहं संक्षेपो विधीयते तद्देशावकाशिकं बोध्यमिति”
अयं पाठः प्रतिद्वयेऽस्ति ॥

तदुपलक्षणत्वेन व्याख्येयं, सूत्रमात्रकारित्वात् स्वयमेति । तथा च चूर्णिः--एवं सत्त्वयसु, ज्ञेयमाणा ठविआ ते पुणो पुणो । दिवसो ओसादं, देवसिआओ रत्तियो सारे ॥ १ ॥ इति । अथात्र व्रते दृष्टान्तो दृश्यते-आसन्नरत्नवास-श्रृङ्गमतिश्रृङ्ग-कौशिकः सर्पः । देशावकाशिकेना-ष्टमकल्पं सत्त्वं नीतः ॥१॥ आर्यार्थः सुबोधः । भावार्थस्तु कथानकादवसेयस्तत्तदं--

अथिदक्षपको मुनिर्मसिपवासपाशणादिने शिष्यसहित आहारार्थं गतो, मार्गे तच्चरणवले मंडूकीविराधना जाता, तदा शिष्येणोक्तं--'स्वामिन् ! भवतेयं मंडूकी मईताज्यो मिथ्यादुष्टुत्वं वद् ।' ततस्तद्वचसा संवातकणायः स क्षपको लोकैर्मईता अपरा मंडूकीदर्शयन् जगाद--'अरे दुष्टात्मन् ! एता मृताः किं मया हताः ? ।' ततः शिष्यस्तं क्रुद्धं विज्ञाय तदानीं मौनमभवत् । संस्थायामालोचनाक्षणे तं मुनिं स मंडूकीमस्मारयत् । तदा विज्ञेयतः समुत्पन्नरोषः स क्षपको रजोहरण-मुत्पाद्य शिष्यवधायाधावत् । अंतरा च स्तंभेन भयशिराः सन् अकस्मान्मुत्वा ज्योतिष्केषु देवो जातः । ततश्च्युत्वा जनकबलाख्ये वने चंडकौशिकनामा तापसो बभूव । तत्रापि शक्तनसंस्काराद्बहुलभ्यायः स एकदाश्रमे फलादि गृह्णतो राजकुमारान् हंतुं करे परंशुं गृहीत्वा धावन् अंतरा पादस्वलनास्कर्म्मिश्चिह्नं पपात । ततो मृत्वा स तत्रैवाश्रमे दृष्टिविषो युजंगम आसीत् । तत्र च वने प्राग्भवाभासतोऽप्यंतं मूर्छितः सन् मनुष्यादिसंचारं सर्वथा स न्यवारयत् । एकदा छद्मसावत्यायां श्रीमहावीरस्वामी बिहर्न् गोपैर्वीस्तोऽपि लाभं विज्ञाय तद्विलसमीपे प्रतिमया तस्थौ । ततः स सर्पः सत्त्वं विलाग्निरित्य भगवंतं प्रेक्ष्य जातोक्तकथायः सन् दशति स । तदा वज्रसंभवेवाचलस्य वीरभगवतः शरीराग्नितं गोक्षीरघवलं रुधिरं वीक्ष्य विसाये प्राप्ताः स प्रशुस्वरूपं मनसि चिंतयन् संजातजातिसरणः स्वपूर्वमवाप्तं ददर्श ।

ततो निर्धिषीभूतः स नागो भक्षया प्रभुं प्रदक्षिणीकृत्य गृणन् च ग्रभुसमखं सर्वमपि स्वकृतजीवहिंसाद्यकृत्यमालोच्यानशनं जग्राह । तदा मद्बुद्ध्या प्राणिनो न विभीष्यसि विचार्य गृहीतदेशवकाशिकव्रतः सन् विलमध्ये स्वमुखं प्राधेप्य तस्थौ । तदानीमेतत्प्रवृत्तिं श्रुत्वा गोप्यस्तं नवनीतेनानर्चुः, तदंधाचोषामतेन कीटिकायणेन शरीरे विलग्य सच्छिद्रीकृतोऽपि म चंड-
कौशिकः सर्पः कायेन मनसा च निश्चलः सन् अनशनं सम्यक् प्रपात्य सहस्रारकल्पे महद्विक्रो देवोऽभूत् । इति दशमव्रते चंडकौशिकरुथानकं ॥ एवमन्यैरपि संसारमीक्षभिर्भृतेरुद्रतपालने सादरैर्मवितव्यं । अत्र भावना-संखे अ सप्तसंगेहि, वज्रिए साहूणो नमसिस्त्रा । सर्वेहि जेहि सब, साखं सबहा चत्तं ॥ १ ॥ इति भावितं द्वितीयं त्रिधाव्रतं ॥ १० ॥

अथ तृतीयं पोषधव्रतं भाव्यते-पोष धर्मस्य पुष्टिं धत्ते इति पोषधः पर्वदिनानुष्ठेयो व्यापारस्तद्रूपं यद्रते तत्पोषधव्रतमुच्यते । तत्रैवं-

आहारदेहसंस्कार-गृहवाचारात्रिरइयंभेहि । पञ्चदिणाणुद्वाणं, तइयं पोसहवयं चउहा ॥ ६१ ॥

न्याख्या-आहार १ देहसंस्कार २ गृहव्यापारनिष्ठुचि ३ ब्रह्मचर्य ४ भेदाजतुर्था यत्पर्वदिनानुष्ठानं तत्तृतीयं पोषधव्रतं भवति । तत्र निष्ठुचिदब्दस्य प्रत्येकं योगादाहारनिष्ठुचिरक्षणनादिपरित्यागः १, देहसंस्कारनिष्ठुचिः स्नानोद्वर्चनविलेपनादिपरित्यागः २, गृहव्यापारनिष्ठुचिर्गृहकार्यानिषेधः ३, ब्रह्मचर्यं स्त्रीसेवाप्रतिषेधः ४ इति । अत्र पुनराहारनिष्ठुचिरूपः पोषधो द्विधा देशतः सर्वतथ । तत्र देहनिविधाहारप्रत्याख्यायकस्य, सर्वतन्तु चतुर्विधाहारप्रत्याख्यायकस्य स्यात् । शेषभेदान्तु

सर्वत एव । यदुक्तं-ऋषि भूते ! पोषहं आहारपोषहं देसजो सबजो वा, सरीरसक्कारणसहं सबजो, द्रव्यचेरपोसहं सबजो, अवा-
चारपोसहं सबजो, चडादिह पोसहं सावखं जोगं पक्कलामि, जाव दिवसं अहोरत्ति वा पणुवामामि दुविहं तिर्विहेणमि-
त्यादि । अन्यत्र पुनरितरथा शोक्तमस्ति । तथाहि-अयं चतुर्विधोऽपि द्विधा देयतः सर्वतश्च । तत्राहासपोषधो देयतो विकृ-
त्यादित्यागः, सकृद्विवां भोजनं, सर्वतस्तु चतुर्विधाहातरत्यागः १, देहसत्कारपृह्याणारपोषधौ तु देयतः कस्यचिदेहसत्कार-
विशेषस्य गेहव्यापारस्य चारुणं, सर्वतस्तु सर्वस्य तस्याक्षणं २-३ । ब्रह्मपोषधस्तु देयतो मैथुनप्रमाणकरणं, सर्वतस्तु
सर्वथा ब्रह्मचर्यपालनं ४ । अत्रयं मासाचारी-जो देसपोसहं करेह सो सामाहयं करेह वा न वा । जो सबपोसहं करेह सो
नियमा सामाहयं करेह, जइ न करेह तो वंचिजइ, तं कइं ? चेइधरे साहुमूले धरे वा पोसहसालाए वा उम्मुक्कमणिसुवणो
पढतो पुत्थणं वा चायतो सुखतो धम्मज्झाणं खिआइ ति । इह तच्च पुनस्तच्छा विदुः ।

अयं यदुक्तं ग्राह्य पोषधः पर्वदिनानुष्ठयो व्यापार इति, तत्र पक्षाणि दर्शयते—

चतुर्दश्यष्टमीदर्श-पौर्णमासीषु पर्वसु । पापव्यापारनिर्मुक्तः, कुरुते पोषधं कृती ॥ ६२ ॥

स्पष्टं, नवरं दशौआश्रास्या । किं चेह नामतथतत्तः पर्वतिथयः, वस्तुतस्तु षट्, माममच्ये द्योथतुदयोर्द्वयोश्चोष्टम्योश्च
सद्भावादिति । ननु श्रावकः पर्वतिथिष्वेव पोषधतपः कुर्यान्नान्यदेति चेदत्राहुः केचित्-श्रावकेण हि पोषधतपः सर्वास्वपि
तिथिषु कर्तव्यः, परं यद्यसौ तथा कर्तुं न शक्नोति तदा पर्वतिथिषु निपमात्करोतीत्यतः पर्वग्रहणं बोध्यमिति । आग्रयणकृ-

न्यादौ तु स्पष्टमेव पोषधकर्तृव्यतायाः श्रुतिदिवसं निषेधः प्रोक्तोऽस्ति । इह तत्त्वं तु सर्वविद्ध्यं । अथ सर्वाहारपरित्यागाहु-
क्तास्याप्यस्य महापुण्यफलत्वादवश्यं कर्तव्यत्वमुच्यते—

नृपनिग्रहरोगादियु, न ह्यशनाद्यं न धर्ममपि लभसे ।

तत्किं प्रमाद्यसि त्वं, ध्रुवधर्मे पोषधे भव्य ॥ ६३ ॥

व्याख्या—भो भव्य ! नृपनिग्रहो राजकृतो रोधः, रोगो मांघं, आदिशब्दाद्वरणश्रुदुर्भिक्षादयः, एतेषु स्थानेषु नृपवै-
द्याधीनत्वात् त्वमशनादिकं न लभसे, विरतिपरिणामाभावाच्च धर्ममपि न लभसे, तत्तस्मादित्यं पराधीनत्वे स्वस्योभयत्र-
ष्टतां विलोक्य ध्रुवधर्मोऽनश्यं धर्मकारणे पोषधे किं प्रमाद्यसि ? नात्र प्रमादो युक्त इत्यर्थः । अथात्र व्रते दृष्टान्तो दृश्यते—

यः पोषधस्यः सुतरां सुरेण, पिशाचनागोरगतसर्परूपैः ।

विशोभितोऽपि क्षुभितो न किञ्चित्, स कामदेवो न हि कस्य वर्ण्यः ॥ ६४ ॥

व्याख्या—यः पोषधे स्थितः सन् सुरेण पिशाचगजसर्पाणां दुष्टै रूपैः सुतरामत्यन्तं विशोभितोऽपि न किञ्चित्स्वल्पमपि
क्षुभितः स कामदेवो नाम वीरश्रावकः कस्योचमगुरुस्य नो वर्ण्यः ? सर्वस्यापि वर्णनीय एव इत्यर्थः, एतद्दुर्ज्ञातस्तु अग्रे
वक्ष्यते । अत्र भावना-उत्पत्तिं त्वं ज्ञे, एतस्मिन् नमो सुसाहजं । निस्संगा य सरीरे वि, सावगो चित्तए महम्म ॥ १ ॥

इति प्राप्तिं तृतीयं शिक्षाव्रतं ॥ ११ ॥

अथ चतुर्थमतिशिसंविभागव्रतं भाष्यते—तत्र तिथिष्वर्चदिलोकव्यवहारहितत्वादितीयः माधवस्तंसां मंत्रिभागः शुद्धा-
तारादेः गम्यरू विभजनं तद्रूपं यद्व्रतं तदतिशिसंविभागव्रतमुच्यते । केचिदिदं व्रतं ‘यथासंविभाग’ इति पठन्ति, तत्र यथाग्र-
वृत्तस्य स्वभावनिष्पन्नस्याहारादेः सम्यक् साधुभ्यो विभजनमिति व्युत्पत्तिः, गृहस्थो हि षोडशस्य पारणके परमविनयेन
साधुभ्यो यत् शुद्धाशनादि ददाति तन्नतुयं शिक्षाव्रतमित्यर्थः । तथाहि—

जं च गिही सुविसुद्धं, मुणिणो असणाद् देइ पारणए ।

परमविणएण एयं, तुरियमतिहिंसंविभागवयं ॥ ६५ ॥

उक्तार्था । इहोपयोगित्वात् किञ्चिन्नृणभणितं लिख्यते—‘पेसद् पारंतेण साहूणं अदाउं न यदुद्द पारेउं पुवं साहूणं दाउं
पच्छा पारेयवं, काहे विहीए दायवं ? जाहे देमकालो ताहे अणणो मवं गरीस्स विभूतं काऊणं ताहूपडिस्मयं गओ निमं-
तेइ मिसवं गिण्हह चि, साहूणं का पडिवची ? ताहे अन्नो पडलगं अन्नो भाणं पडिलेहेह, मा अंतराद् अ दोसा द्वविअगाद्
दोमा प भविस्संति । सो जह पटमाए पोस्सीए निभंतइ अत्थि य नमोकादचा ताहे विण्हइ, उइ नत्थि ताहे न विण्हइ,
तं धरियवंपं होहिह । मो घणं लगिआ ताहे विण्हइ संचिवसाविज्जइ जो वा उग्गाउपोस्सीए पारेइ पारणगइत्तो अन्नो वा
तस्म विमज्जिअए, तंण सायएण मह गम्मइ संपाडओ वच्चइ, एमो न वच्चइ, माह पुरओ मावगो एच्छओ घं नेऊण आम

फेणं निमंतिञ्जा, जइ वि न निविहो विणओ पउचो, ताहे मत्तपाणं सयं देइ, अहवा भायणं घरेइ, भञ्जा देइ, अहवा ठिओ
 अत्थइ, जाव दिणं, सावसेसं च गिण्हअवं पच्छाकम्माइपरिहरणह्मा, दाळणं वंदिता विसंजोइ, अणुगच्छइ अ पच्छा सयं
 भुजइ जं च किर [सारं] साहूणं न दिशं तं सावणं न भुजं च । जहिं पुण साहू नत्थि तत्थ देसकालवेलाए दिसावलोओ
 कायहो विसुद्धेणं भावेणं जइ साहूणो हुंता तो नित्थरिओ होतो चि । एतेन सदापि सुआदेन साधुभ्यो दानं देयमेव, परम-
 तिथिसंविभागप्रतोच्चारः पर्वपारणके एव भवति । यदुक्तमावश्यकवृत्तौ-पोषधातिथिसंविभागौ तु प्रतिनियतदिवसानुष्ठेयौ,
 न प्रतिदिवसानुष्ठेयावित्यलं विस्तरेण । किं च श्रावकेण साधुभ्य एषणीयमेवाहारादि देयं महालामनिबंधनत्वात् । अनेप-
 णीयं तु सति निवहि सर्वथैव न देयमल्पायुर्बुधादिहेतुत्वात् । अत्र कश्चित्प्रश्नयति, ननु कुपात्रेऽप्येषणीयाहारादेर्दानं तथा-
 विधयुगाय संपद्यते किं वा न तथा ? तत्रोच्यते-कुपात्रेभ्यो हि दीयमानमेषणीयमप्यश्नादि केवलं पापकारणमेव, न पुन-
 निर्जराहेतुः । यदुक्तं श्रीमद्भगवत्संगे-समणोवासगस्स णं भंते तहारूवं असंजयं अविरयं अप्पडिइयअपच्चक्खायपावकम्मं,
 फासुएण वा अफासुएण वा एसणिजेण वा अनेसणिजेण वा असणपाणत्वाइमसाइमेणं पडिलाभेमाणस्स किं किञ्जइ ? गोयमा !
 एवंततो से पावकम्मे कज्जइ, नत्थि य से कावि निज्जरा इति । एवं तर्हि श्रावकैः साधुभ्योऽन्यत्र कापि दानं न देयमेवेति
 चेन्नैवं, आगमेऽनुकंपादानस्यानिषिद्धत्वात् । यदुक्तं-पूर्वस्मरिभिः—

जं मुक्खवक्खा दाणं, तं पइ एसो विही समक्खाओ ।

अणुकंपादानं पुण, जिणेहि न कयावि पडसिद्धं ॥ ६६ ॥

व्याख्या—मोक्षार्थं यद्दानं तदाग्रित्य एष कुत्रात्रदाननिषेधलक्षणो विधिः समाख्यातोऽस्ति, परं कर्मनिर्जराभिवर्जित्य केवलं कृपयैव यदीयते तदनुकंपादानं पुनर्जितैः परमकृपालुर्मि न कदापि प्रतिषिद्धं, अत एव 'मा णं तुमं पएमी पुंहे रम-
णिञ्जे भविचा पच्छा अरमणिञ्जे भविजामीति' राज्ञप्रश्नोपसंगे कोश्लिगणधरोपदेशात् ग्रंदेशी नरोदो निजदेशं चतुर्थो विभ-
ज्य एकेन तद्विभागेन दानावाधादिनिमित्तं निरंतरं दानशालां प्रवर्चयति स्म । दानत्यागान्मा भूजिनमतापम्राजेनेति । यदि पुनर्जगद्दुःखः आदानां सर्वत्र दानाद्वा न दद्युस्ततस्तुंगिचानगरीनिवासिश्चावकवर्णनाधिकारे 'विच्छेदुअपडरभत्तपाणा' इति विरोधोपादानं न कुर्यात्, केवलं साधुदाने प्रचुरावच्छेदनाभावात् । ततः कर्मनिर्जरायै यद्दानं तत्साधुभ्य एव देयं, अनुकंपा-
दानं पुनः सर्वेभ्योज्यीति निश्चितार्थः । अथ पात्रदानस्यैव विशेष उच्यते—

भयेन लोभेन परीक्षया वा, कारुण्यतोऽमर्षवशेन लोके ।

स्वकीर्त्तिप्रश्नार्थितया च दानं, नर्हति शुद्धा मुनयः कदापि ॥ ६७ ॥

व्याख्या—असंस्कृता एते आपादि दास्यंति, लोके मे विरूपं वा जलिव्यतीति भयं १, दानाच्चैव जन्मनि जन्मा-
तरे वा समृद्ध्यादिप्रार्थनं लोभः २, श्रूयते किञ्चित्ते निर्लोभास्तबो दीयमानं गृह्णीत वा न वेति परीक्षा ३, मया दत्तं विना
एतेषां वराकाणां कथं निर्वाहो भविष्यतीति कारुण्यं ४, अमुकेनापि दत्तं, किमहं ततोऽपि हीनो यच्च ददामीति अमर्षः ५,

ग्रहीतुरन्यस्य वा मुखाच्चिजश्चायाश्चयेच्छा स्वकीर्त्यर्थिता ६, दानेन सरुता एते मया पृष्टं ज्योतिष्कादि वक्ष्यंतीति प्रश्र-
यिता ७, एतैः कारणैः शुद्धा मुनयो लोके कदापि दानं नार्हति । ते हि स्वनिस्तारुद्ध्या भक्तिदानस्यैव योग्या इति भावः ।
(अत्र श्लोके तृतीयपादे प्रशब्दे परे पूर्ववर्णस्य गुरुत्वं न शङ्क्यं, छंदोग्रंथे इन्द्रशब्दयोः परतो वैकल्पिकगुरुत्वाभि-
धानादिति ।) किं च सुपात्रेभ्यो दानं ददता गृहस्थेन पंच दूषणानि सर्वथा वर्जनीयानि, पंच भूषणानि चापश्यं
घायानि । तत्र दूषणपंचकं यथा—

अनादरो १ विलंबश्च २, वैमुख्यं ३ विप्रियं वचः ४ ।

पश्चात्तापश्च संतापः ५, सदानं दूषयंत्यहो ॥ ६८ ॥

भूषणपंचकं यथा—आनंदाश्रूणि १ रोमांचो २, बहुमानः ३ प्रियं वचः ४ ।

पात्रानुमोदना ५ चैतद्, दानभूषणपंचकं ॥ ६९ ॥

स्पष्टार्थं श्लोकद्वयं । पुनः पात्रदानप्रस्तावे भव्यात्मभिः प्रवर्द्धमानमनःशरिणामैर्भाव्यं, परं पंचकश्रेष्ठिवत् हीयमानमनः-
परिणामो न शर्यः । पंचकधृतावस्त्विदं—

कोष्ठप्राप्ते पंचकनामव्यवहारिणो गृहे एकदा कोऽपि ज्ञानवान् मुनिराहारायं समागतः, तदा समुष्टसद्भावेन तेन

श्रेष्ठिना असंख्यधाराया घृतदाने दीयमाने किञ्चिदनमृतपात्रोऽपि स शुभिर्ज्ञानवलाचल्य भनःपरिणामशुद्ध्या महालामं विज्ञाय
'एतत्परिणाममग्रे मा भूदिति शुद्ध्या यावत् न निषेधयति स तावन्मनसश्चलतया परिणामपतनात् स चिंतयति स-
'अहो लोभी अयं मुनिर्यतः स्वयमेकाकी सन् एतावद्वृत्तं किं करिष्यतीति ? ।' तथा एतच्चिंतासमकालमेव तस्य
हस्ताद् घृतधारापि शनैः शनैः पपात । तदा ज्ञानिना तस्य तादृग्मनःपरिणामान् ज्ञात्वा प्रोक्तं- 'मा पत मा पतेति ।'
श्रेष्ठिनोचे- 'स्वामिन् ! अहं तु स्थिरतया स्थितोऽस्मि न मनगपि पतामि, भवता कथं मृष्योच्यते ? ।' मुनिर्नोक्तं- 'भवान् द्रव्य-
तोऽप्यतन्नापि भावतः पतितोऽस्ति । (किं बहुना ? द्वादशदेवलोकगमनयोग्याध्यवसायेभ्यो निपत्य प्रथमदेवलोकगमनयोग्या-
ध्यवसायेषु स्थितोऽसि ।) एतन्मुनिवचः श्रुत्वा सोऽप्यंतं पश्चात्तापपरो जातः, मुनिस्तु स्वस्थानमगात् । इति पंचकट्टचांतः ।
अथ पुनर्दानिर्भूमिणि लघुदांतं भावस्यैव प्राधान्यं दर्शयते—

नो द्रव्यतः केवलभावशुद्ध्या, दानं ददानो जिनदत्तसंज्ञः ।

श्रेष्ठी महालभमवाप भावं, विना न चैवं किल पूरणख्यः ॥ ७० ॥

व्याख्या—किन्तुप्राप्तमे श्रूयते जिनदत्तत्वात्मा श्रेष्ठी प्रशंसयोग्यप्राप्य द्रव्यतो दानं न ददानोऽपि केवलभावशुद्ध्या
दानं ददानः सन् महालभमवाप, तथा पूरणख्यः श्रेष्ठी तु द्रव्यतो दानं ददानोऽपि भावं विना जिनदत्तश्रेष्ठिद्वन्महालभं
न प्राप्तोऽर्थाद्रव्यप्राप्तिरूपस्य सत्यस्यैव लाभस्य भागी संजातः । इति श्लोकार्थः । भावार्थस्तु कथानकगम्यस्तचैवं—

एकदा छत्रस्थावस्थायां श्रीवीरस्वामी वैशाल्यां नगर्यां बलदेवस्य गृहे चतुरो भासान् यावत् कृतचतुर्विधाहारप्रत्याख्या-
 नकः कायोत्सर्गेण तस्थौ । तस्मिन्नगरे परमजिनधर्मरतो जिनदत्तनामा जीर्णश्रेणी वसति स्म । स तत्र देवगृहे श्रीवीरस्वा-
 मिन् संवीक्ष्य वंदनापूर्वकं चिरमुपास्य स्वमनसि चिंतयति स्म—‘अद्य स्वामिना उपवासः कृतोऽस्ति परं प्रातः स्वामी
 अवश्यं पारणकं करिष्यति तदाहं स्वहस्तेन स्वामिन् प्रतिलाभयिष्यामीति ।’ एवं प्रतिदिनं चिंतयन् पक्षं मासं च गणयन् स श्रेष्ठी
 विशुद्धाभ्यवसायः सन् चतुरो भासान् निनाय । ततः स चतुर्मासांते पारणकदिने शुद्धाहारसामग्रीं संभेल्य मध्याह्ने गृहद्वारे
 उपविश्य प्रमोरागमनमार्गे विलोकयन् चिंतयामास—‘अद्य श्रीवीरस्वामी यद्यत्र समेष्यति तर्हि अहं मस्तकं वद्धांजलिः सन्
 स्वामिसंमुखं गत्वा स्वामिन् त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य वंदित्वा स्वगृहांतर्नेष्यामि । तत्र च भक्त्या प्रधानप्रासुक्पणीयाक्षपानादिभिः
 स्वामिन् प्रति पारणां कारयिष्यामि, ततः पुनर्नत्वा कतिचित्पदानि प्रभुमनुयास्यामि, तदनंतरमहं धन्यमन्यः सन् शेषमुद्धरित-
 मन्नादि स्वयं भोक्षे’ इति । अथ जिनदत्तो यावदित्थं मनोरथश्रेणिं करोति तावत् श्रीवीरस्वामी भिक्षार्थं व्रजन् पूरणश्रे-
 णिगृहे प्राविशत्, तेन च मिथ्यात्विना चेद्विहस्तात्स्वामिने कुल्माषा दपिताः, तदा सुपात्रदानमाहात्म्यात्तत्र देवैः पंच
 दिव्यानि प्रादुष्कृतानि, नृपादिलोकाश्च सर्वेऽपि तद्गृहे मिलितास्तमस्यंतं प्रशंसयामासुः । वीरस्वाम्यपि कुल्माषैः पारणां
 कृत्वा ततोऽन्यत्र विहारं चक्रुः (चकार) । अथ तदानीं जिनदत्तो दिवि ध्वनंतं देवदुर्गं श्रुत्वा विचारयामास—‘धिर्मां निर्भाग्यं,
 अधन्योऽहं यदधुना स्वामी मद्गृहं नागतोऽन्यत्र च कापि पारणकं कृतवान्, मया तु ये ये मनोरथाः कृतास्ते सर्वेऽपि
 निष्फला जाता’ इति । अथ तस्मिन् दिवसे तत्रगर्यां पार्श्वनाथसंतानीयः कश्चित्केवलज्ञानी मुनीश्वरः समवासापीत् । नृपो

नमस्तोक्तः महं तत्र गत्वा नं गंदियाष्टुत्त्र- 'स्वामिन् ! अस्मिन्नगरे कः पुण्यवान् जीवो विद्यते ? । ' केरलिना प्रोक्तं-
'इह निन्दनश्रेष्ठिस्तुन्योऽन्यः सोऽपि पुण्यान्नास्मि । ' राजोक्तं- 'स्वामिन् ! जनेन तु वीरस्याग्निने पारणं नं कर्तितं, किं तु
पूराश्रेष्ठिना- 'मसिं, जनः म कथं न पुण्यवान् ? । ' ततः केरली भगवान् मूलतः सर्वमप्यस्य भावनास्वरूप निगद्य
। उच्यमानेन दानं दत्तं, पर भावतोऽनेन परमेश्वरः प्रतिलाभितः, पुनस्तदा भावगमाधि मिश्रताज्जेन
। क्तमोपाजितं, तथा ययमौ तदानीं देरदुदुमि नाथोप्यत् ततस्तदैव केरलज्ञानं प्राप्त्यत् । पूरणश्रेष्ठिना
मुत्पाददानतः स्वर्गपृष्ट्यादिरुमेव फलं लभ्यं, न एतोऽधिकं किनिदिति । ' अर्थयं क्षानिन्चः श्रुत्वा ते
नदन प्रगस्य स्वस्थानं जग्युः । जिन्दनश्रेष्ठ्यापि चिरकालं शुद्रं श्राद्धममाराध्यान्धुतकल्पं जगाम । इति दान-
भागवदौ नीर्गश्रेष्ठिकथानकं । परमन्यैरपि श्रद्धालुभिर्दानक्रियायां निशुद्धभावो धार्यः, येन सर्वसमृद्धिद्विप्रसिद्धयः
पथा ने मण्डुरिणा, जे मण्डुरीद सुद्रपत्तेसु । मुद्रायणाददायां, इति सया सिद्धिगह्वरे ॥१॥
॥ यदतां प्रां निराकृतुमामानुमारेण तस्य प्राधान्यं दश्यते—

नं दुरादृतं व्रतं । तेनदं सर्वधर्माणा-माद्यं मुख्यतयोच्यते ॥ ७१ ॥

नी । इरादानविधिसत्य-प्रश्रयं अक्राज्या धनदलोरुपालः क्षणाष्टनिमित्तः प्रत्येकं षोडशमासप्रमितोजेन-
गोमेः गौर्णोर्निद्राणां मांडागार पूरयति, ततो विनेश्वरैर्लोकैः दानप्रदृत्ययं स्योदयादेनंतर
एव' इति वनिद्वये पाठ ।

तः परिसूर्णं प्रहरद्वयं यावत्प्रत्यहं अलक्ष्याधिकककोटिसंख्याः सौवर्णिकाः प्रदीयन्ते । यदुक्तमावश्यकं-एगा
 १, अथैव अणूणां सयसहस्रा । योरोदयमाद्वयं, दिव्यं पायसीओ ॥ १ ॥ तिणोव य कोडिसया, अद्वसीयं च
 गोडीओ । असिंयं च सयसहस्रा, एवं संमच्छरे दिवं ॥ २ ॥ अथ दानसमयोद्भवाः षडतिशया दश्यन्ते-यदा सौवर्ण-
 षष्टि भूत्वा प्रभुदानं ददाति तदा सौधैर्द्रव्यक्षिणे करे महाशक्तिं स्थापयति । ततो मनागपि खेदोन्पत्तिर्न जायते । इहा-
 त्वरीयसंपन्नस्य भगवतः करे इद्रेण शक्तेः स्थापनमयुक्तमिति न शङ्क्यं, ममत्वोऽन्तवत्त्वे सत्यपि इद्रस्य तदकरणे स्वकी-
 यचिंतनस्थितैर्भक्तेश्च भगवत्संगत्, तस्मादनादिस्थितिपरिपालनाय स्वभक्तिदर्शनाय चैद्रस्य तत्करणं युक्तमेवेत्यलं प्रपंचेन
 १ । तथेयानंदः स्वर्णरत्नमयीं यष्टिं गृहीत्वांतरा गृह्णतोऽपरां सामान्यसुरां वर्जयन् यथेन लभ्यं तत्तस्मै जिनहस्ताद्वा-
 पयन् 'प्रभो ! महा देहीति' लोकांश्च दानं कारयति २ । तथा चर्मैर्द्रो बलीद्रथ जनलामानुसारात्प्रभोर्दानमुष्टिं प्रसूयेत्
 हापयेद्वा ३ । तथा भवनपतिदेवा दानप्रतिग्रहार्थं भास्तान् मनुष्यान् तत्रानयति ४ । व्यंतराः पुनस्ताम्बुग्यान् स्वस्थानं
 प्रेषयति ५ । ज्योतिष्कास्तु विद्याधरान् तदानं ग्राहयति ६ । किं च इद्रा अपि तदानं गृह्णाति यतस्तत्प्रभावात्तेषां देवलोकै-
 र्द्रवदश वर्षाणि यावत्कोऽपि विश्रहो न स्यात् । तथा चक्रगर्भद्वयो भूषाः स्वभांडागारस्याध्वार्थं तदानं गृह्णाति । श्रेष्ठ्यादि-
 लोकास्तु स्वयंशः कीर्त्यादिदृष्ट्यर्थं तद्ग्रहणं कुर्यात् । तथा सेमिणः पुरुषा मूलरोगहान्यर्थं द्वादश वर्षाणि यावन्नरीनरोगोत्प-
 च्चिनिवारणार्थं च तदानं गृह्णाति । किं बहुना ? सर्वेऽपि भव्यास्तद्योगं प्राप्य स्ववाञ्छितार्थसिद्ध्यर्थं श्रीजिनद्रहस्तादानग्रहणं
 कुर्वन्त्येव । अभव्यास्तु न कदापि तदानं प्राप्नुवन्ति, शास्त्रे तेषां तीर्थकादानप्रभृतिकृतिपयोचमभावप्राप्तेरयोग्यत्वाभिधानात् ।

नगरलोकैः सह तत्र गत्वा तं वंदित्वाऽष्टच्छत्रं-^१ स्वाभिन् ! अस्मिन्नगरे कः पुण्यवान् जीवो विद्यते ? । ' केवलिना प्रोक्तं-
'इह जिनदत्तश्रेष्ठितुल्योऽज्यः कोऽपि पुण्यवान्नास्ति ।' राज्ञोक्तं-^२ 'स्वाभिन् ! अनेन तु वीरस्वामिने पारणकं न कास्ति, किं तु
पूरणश्रेष्ठिना तत्कास्ति, अतः स कथं न पुण्यवान् ? ।' ततः केवली भगवान् मूलतः सर्वमप्यस्य भावनास्वरूपं निगद्य
प्रोवाच-^३ 'भो राजन् ! द्रव्यतस्मै न दानं दत्तं, परं भावतोऽनेन परमेधरः प्रतिलाभितः, पुनस्तदा भावसमाधिं विभ्रताऽनेन
ब्राह्मणस्वरगमनयोग्यं कर्मोपाकृतं, तथा यद्यसौ तदानीं देवदुर्गमि नाशेष्यत् तत्तत्सदेव केवलज्ञानं प्राप्स्यत् । पूरणश्रेष्ठिना
तु भावशून्यत्वात् सुपात्रदानतः स्वर्णश्रेष्ठ्यादिकमेव फलं लब्धं, न ह्यतोऽधिकं किंचिदिति ।' अथैवं ज्ञानिवचः श्रुत्वा ते
मैवऽपि जिनदत्तं प्रशस्य स्वस्थानं जग्मुः । जिनदत्तश्चेष्टयापि चिरकालं बुद्धं श्राद्धधर्ममाध्याच्युतकल्पं जगाम । इति दान-
विषये भावशुद्धौ जीणश्रेष्ठिकथानकं । एवमन्यैरपि श्रद्धालुभिर्दानक्रियायां विद्युद्भवो धार्यः, येन सर्वसमृद्धिदृष्टिर्ग्रासिद्ध्यः
सयमेव समुल्लस्युः । अत्र भावना-धन्वा ते सप्पुरिषा, जे मणसुद्धौ इ मुदपत्तेसु । मुद्रासणाद्दण्डाणां, दिति सया सिद्धिर्गहहेड ॥१॥

अथ सर्वधर्मेण दानस्य मोक्षतां वदतां मतं निराकर्तुमगमानुसारेण तस्य प्राधान्यं दर्शयते—

सर्वतीर्थकरैः पूर्वं, दानं दत्त्वाहतं व्रतं । तेनदं सर्वधर्माणां-माद्यं मुख्यतयोच्यते ॥ ७१ ॥

स्पष्टं, नगरं तीर्थकदानविधिस्त्वयं-प्रथमं शुक्राक्षया घनदलोकपालः क्षणाष्टकनिर्मितैः ग्रन्थैकं षोडशमाषप्रमितजिन-
पितृनामांकितैः माण्डमारिकानययोग्यैः सौवर्णजिनद्राणां मांडमारं पूरयति, ततो जिनेश्वरलोकैः दानप्रयुक्त्यर्थं ध्वयोदयादेनंतरं

१ 'इतन्तरं प्रहरद्वयादिकं यावत्' इति प्रसिद्धये पाठः ।

घटीपट्कात्पस्तः परिपूर्णं प्रहरद्वयं यावत्प्रत्यहं अष्टलक्षाधिकैककोटिसंख्याः सौवर्णिकाः प्रदीयन्ते । यदुक्तमावश्यकं-एषा
हिरण्यकोटी, अत्रैव अणूणां सप्तसहस्रा । स्रोतदयमाद्वयं, दिञ्जद पायसीओ ॥ १ ॥ तिण्णैव य कोडिसया, अट्टासीयं च
हुंति कोडीओ । असियं च सप्तसहस्रा, एवं संवच्छरे दिवं ॥ २ ॥ अथ दानसमयोद्भवाः पढतिगया दश्यन्ते-यदा सौवर्ण-
मुष्टिं भृत्वा प्रभुदानं ददाति तदा सौधमद्रस्तदक्षिणे करे महाशक्तिं स्थापयति । ततो भनामपि खेदोन्पत्तिर्न जायते । इहा-
नंतवीर्यसंपन्नस्य भगवतः करे इंद्रेण शक्तेः स्थापनमयुक्तमिति न शंक्यं, भगवतोऽन्तवल्त्वे सत्यपि इंद्रस्य तदकरणे स्वकी-
यचिरंतनस्थितेभक्तेषु भंगप्रसंगात्, तस्मादनादिस्थितिपरिपालनाय स्वमक्तिदर्शनाय चेंद्रस्य तत्करणं युक्तमेवेत्यलं प्रपंचेन
१ । तथैवानेंद्रः स्वर्णरत्नमयीं यष्टिं गृहीत्वान्तरा गृह्णतोऽपरान् सामान्यसुरान् वर्जयन् यद्येन लभ्यं तत्तस्मै जिनहस्तादा-
पयन् 'प्रभो ! मम देहीति' लोकान् शुब्दं कारयति २ । तथा चर्मैन्द्रो बलीन्द्रश्च जनलाभानुसारात्प्रभोदानमुष्टिं प्रपूरयेत्
हापयेद्वा ३ । तथा भवनपतिदेवा दानप्रतिग्रहार्थं भारतान् मनुष्यान् तत्रानयति ४ । व्यंतराः पुनस्तान्मनुष्यान् स्वस्थानं
प्रेषयति ५ । ज्योतिष्कास्तु विद्याधरान् तदानं ग्राहयति ६ । किं च इंद्रा अपि तदानं गृह्णति यतस्तत्प्रभावात्तेषां देवलोकं
द्वादश वर्षाणि यावत्कोऽपि विग्रहो न स्यात् । तथा चक्रवर्त्यद्वयो भूषाः स्वभण्डागारास्याश्चार्थं तदानं गृह्णति । श्रेष्ठ्यादि-
लोकास्तु स्वयशःकीर्त्यादिदृष्ट्यर्थं तदग्रहणं कुर्युः । तथा रोगिणः पुरुषा मूलरोगहान्यर्थं द्वादश वर्षाणि यावन्नवीनरोगोत्प-
त्तिनिवारणार्थं च तदानं गृह्णति । किं बहुना ? सर्वेऽपि मन्यास्तद्योगं प्राप्य स्वांछितार्थसिद्ध्यर्थं श्रीजिनैर्द्रहस्तादानग्रहणं
कुर्वन्त्येव । अमव्यास्तु न कदापि तदानं ग्राप्नुवन्ति, आह्वे तेषां वीर्यकरानग्रमृत्तिकतिपयोचममाचम्राप्तेरयोग्यत्वाभिधानात् ।

तथा च तच्छास्त्रं—जह अमवियजीवेहिं, न फ्रासिया एवमाह्या भावा । इंदचमनुचरसुर-सिलायननारयंच च ॥ १ ॥ इह नारयंच ति नारदत्वमित्यर्थः । केवलियणहरहत्वे, पवळा तित्यवच्छेदं दाणं । पवणसुरोसुरचं, लोगितियदेवसाभितं ॥ २ ॥ तायत्तीसुरचं, परमाहम्मिअच जुलयमणुअचं । संभिन्नसोय तह पुव-भराहारयणुलायंच ॥ ३ ॥ मइनाणाइसु लुद्धी, सुपत्त-
दाणं ममाहिमणंच । चारणदुग्गमहुसाप्पय, खीरासवलीणठाणंच ॥ ४ ॥ तित्ययरातित्यपट्टिमा-त्तणुपरिभोगाइ कारणे वि-
पुणो । पुट्ठाइयभायंमि वि, अभवजीवेहिं नो पत्तं ॥ ५ ॥ चउदसरयणचं पि य, पत्तं न पुणो विमाणासाभितं । सम्मत्तना-
णसंयम-तवाइभावा न भावदुगे ॥ ६ ॥ अभव्यानामौपशमिकशायिकलक्षणे भावादिके सम्यक्त्वादिभावा न स्युः । औपश-
मिकयजनाद्य भावतः क्षायोपशमिकभावेऽपि एते न स्युः । द्रव्यतः पुनर्भवत्यपीत्यर्थः । अपुमवजुचा भत्ती, जिणाय साह-
म्मिअण वच्छेदं । न य साहेइ अभवो, संविगंच न सुप्पक्खं ॥ ७ ॥ सुप्पक्खं ति शुक्लपाक्षिकत्वमित्यर्थः । वेपां किंचिदनपुट्ठल-
प्रावचर्धिमात्रसंसारस्ते शुक्लपाक्षिकाः, ये त्वाधिकतरसंसारमाजस्ते कृष्णपाक्षिकाः । जिणजणयब्बणिजाया, जिणपक्खोदी-
वया जुगप्पहाणा । आयरियययाइदसंगं, परमत्यगुणदुमप्पचं ॥ ८ ॥ अनुबंध १ हेउ २ सरूवा ३, तत्थ अहिंसा तिहा
जिणुइहा । दवेषेण य भविण य, दुहापि तेहिं न संपत्ता ॥ ९ ॥ इह साक्षाज्जीवानां योऽविघातः सा स्वरूपाहिंसा, या च
यतनरूपेण प्रवृत्तिः सा हेत्वहिंसा, यत्पुनस्तस्मा अहिंसायाः फलरूपेण परिणमनं साऽनुबंधाहिंसा जिनाज्ञाया अलंदनमि-
त्यर्थः, इत्यभयकुलकं ॥ तथा प्रमोदनसमये स्वस्य मातापितरौ प्राप्ता च दानशालात्रयं कारयित्वा तत्रान्नपानानि १
वस्त्राणि २ अलंकारांश्च ३ दापयतीत्यलं प्रसंगेन । इति भावितं सप्रसंगं चतुर्थं शिक्षाव्रतं ॥ १२ ॥ तद्भावेनेन च

भाषितानि द्वादशापि व्रतानि । अथ निगमनं—

इत्थं व्रतद्वादशकं दधाति, गृही प्रमोदेन प्रतिव्रतं हि ।

पंचातिचारान् परिवर्जयंश्च, ध्रुवं यथाशक्त्यापि भंगपट्टके ॥ ७२ ॥

व्याख्या—गृही गृहस्थ इत्यमनंतरोक्तप्रकारेण व्रतद्वादशकं प्रमोदेन ह्येष भंगपट्टकेऽपि पट्टस्वपि भंगकेषु यथाशक्ति दधाति, स्वनिर्वाहं विचिंत्य एकं द्वे त्रीणि वा समस्तानि वा व्रतानि प्रतिपद्यते इत्यर्थः । किं कुर्वन् ? प्रतिव्रतं ध्रुवं निश्चितं पंच पंचातिचारान् परिवर्जयन्, अतिचामास्तु विस्तरभयादत्र नोपदर्शिताः संति, ते च ग्रंथांतरेभ्यः सुधीभिः स्वयमभ्यूह्या इति । इहातिचाराणां पंचत्वसंख्या तु बाहुल्यमाश्रित्य प्रोक्तास्ति, तेन भोगोपभोगव्रते विंशतिरतिचारा अवगंतव्याः । अत्र प्राक् सूचिताः पट् भंगकास्त्वेव—एकविधमेकविधेन, यथा हिंसादिकं न करोति न कारयति वा मनसा वाचा कथेन वा ? । एकविधं द्विविधेन, यथा न करोति न कारयति वा मनोवाग्भ्यां मनःकायभ्यां वाक्कायभ्यां वा ? । एकविधं त्रिविधेन, यथा न करोति न कारयति वा मनोवाक्कायैः ३ । द्विविधमेकविधेन, यथा न करोति न कारयति मनसा वाचा कथेन वा ४ । द्विविधं द्विविधेन, यथा न करोति न कारयति मनोवाग्भ्यां मनःकायभ्यां वाक्कायभ्यां वा ५ । द्विविधं त्रिविधेन, यथा न करोति न कारयति मनोवाक्कायैः ६ । इत्येकैर्विंशतिभंगक्युक्ता पट्भंगीयं, आवकाणां प्रायोजनुमतिनिषेधो नास्तीति तद्वंगका अपि न दर्शिताः । अत्र द्वादश व्रतान्याश्रित्य भंगकभेदविवक्षायां तु प्रतिपत्तौ कर्मक्षयोपशमवैचित्र्यादुपहयो

भेदाः भग्नसंयते । यदाहुः—

तेरस कोडिसयाइं, चुलसीइजुयाइं वारस य लक्ष्वा । सत्तासीइ सहस्सा, दो य सया तह दुरग्गा य ७३

न्याख्या—अथेदशकोटिग्रन्थानि चतुरशीतिकोट्यो द्वादश लक्षाः सप्ताशीतिसहस्राः द्वे शते द्व्यधिके इत्येतावती श्राय-
क्षाणामभिग्रहसंख्या श्रीजिनेन्द्ररूपदिष्टा । एतदानयनोपायस्तु, अयननसारोदारमत्तपदत्रिंशदधिकद्विंशतमद्वारादयंगतव्यः । किं
च द्वादशग्रन्थेषु आद्यान्यष्टौ ग्रन्थानि एकदपि प्रतिपन्नानि यावन्तीव स्तुः, अतो यावत्कथिकान्युच्यन्ते । चत्वारि शिक्षाग्रन्थानि
तु सहस्रार्थवाधिना पुनः पुनः स्वीकार्यत्वादल्पकालभावीनि, अत इत्यराण्युच्यन्ते । तथा एतेषु आद्यानि पंच ग्रन्थानि धर्मदु-
मस्य मूलभूतत्वान्मूलगुणा उच्यन्ते, शेषाणि सप्त ग्रन्थानि तु धर्मदुमस्य श्रालाश्रायत्वेनोपररूपत्वादपुन्यग्रन्थानां गुणफल्पाचो-
पारुणा उच्यन्ते इति । इह प्रागेवैकं व्रतमाश्रित्य दृष्टान्ता दर्शिताः, सांप्रतं पुनः समुदितानि द्वादश व्रतान्याश्रित्य धीवीरशा-
तने सर्वथादेव गुर्यैर्द्व्युत्तामपुसपञ्चदशप्रसिद्धानां दशश्राद्धानां दृष्टान्ताः क्रमेण लेख्यतो दृश्यन्ते । तत्र तावद्दशानां नामा-
नीमानि,—आनंदः १ कामदेव २ श्रुतलीपिता ३ सुरादेव ४ श्रुतलक्षतकः ५ इंदुलक्षतकः ६ सदाश्रुतको ७ महाश्रुतको ८
नंदिनीपिता ९ तेतलीपिता १० चेति ।

तत्रानंदश्राद्धपूज्यतो यथा—याष्विज्यप्राप्ते नगरे द्वादशकोटितोषणिक्स्यामी आनंदनामा गाथापतिवसति स्म, तस्य
चतस्रो हिरण्यकोट्यो निधानप्रयुक्ता आसन्, एतावत्स एव तां वृद्धियुक्ता आसन्, एतावत्स एव पुनर्गृहोपस्करादिवि-
स्तारप्रयुक्ता आसन् । तथा प्रत्येकं दशदशमहस्रमोनिष्वन्थानि चत्वारि शोभुलन्यमवन् । पुनस्तस्य परमशीलसोभाग्यादिगुण-

धारिणी शिवानंदा नाम्नी भार्यासीत् । तथा वाणिज्यग्रामाद्वाहिरीशानकोणे कोष्ठाकनाम्नि सन्निवेशे तस्यानंदस्य बहवो मित्र-
ज्ञातीयस्वजनपरिजनाः परिवसन्ति स्म । अथैकदा वाणिज्यग्रामसमीपवर्त्तिनि द्रविपलाशचैत्ये श्रीमहावीरस्वामी समयसूतः,
पर्यट् मिलिता, तदा स्वाभ्यासमनवार्त्तां श्रुत्वा आनंदगाथापतिः स्नानपूर्वकं शुद्धवस्त्राणि परिधाय बहुजनपरिद्वृतस्तत्र गत्वा
स्वामिनं वंदित्वोचितस्थाने उपविष्टः, स्वामिना देशना दत्ता, तत आनंदो धर्मं श्रुत्वा संग्रामशुद्धश्रद्धानः सन् स्वामिनं प्रोच्य-
'भगवन् ! भवदुक्तो धर्मो महं रुचितस्ततोऽहं भवत्समीपे द्वादश व्रतानि ग्राहितुमिच्छामि ।' स्वामिनोक्तं ' यथासुखं देवालु-
ग्रिय । मा प्रतिबंधं कार्षीः ' तत आनंदेन स्वामिसमीपे द्वादश व्रतानि गृहीतानि, तद्विरोधविचारस्तूपासकदशांगतो बोध्यः,
व्रतग्रहणानंतरं चानंदश्रावको भगवंतं नन्देत्यथादीत्-“ स्वामिन्नद्यग्रमृति अन्ययूथिकान् अन्ययूथिकदेवान् अन्ययूथिकैः
स्वदेवत्वेन परिगृहीताहृत्यतिमालक्षणान् स्वदेवानपि अहं न वंदिष्ये न नमस्कुरिष्ये, पुनस्तैः पूर्वमसंभाषितः सन् नाहं तैः
सदालापसंलापौ करिष्ये, पुनस्तैभ्यो धर्मबुद्ध्याऽनुनादिकं न श्रदास्ये, परं राजाभियोगादिपडाकारेभ्योऽप्यत्रायं मे नियमोऽस्ति ।
पुनरद्यग्रमृति श्रमणाच्चित्रयन्त्रासुकेष्णियाहारादिभिः प्रतिलाभयन् विहरिष्यामि । ” एवमभिग्रहं गृहीत्वा स्वामिनं त्रिकुत्वो
वंदित्वा स आनंदश्रावकः स्वस्थानमगात् । तदा तद्भार्यां शिवानंदापि पत्युर्मुखादेतां प्रवृत्तिं श्रुत्वा स्वयमपि भगवत्समीपे
गत्वा तथैव द्वादश व्रतानि जग्राह ।

‘तत आनंदश्रावकः प्रवद्वर्त्तमानमावेन पोषधोपवासादिसद्व्यसंकृत्यैरात्मानं भावयन् चतुर्दश वर्षाणि व्यतिक्रमयति स्म ।
पंचदशे च वर्षे वर्त्तमाने एकदा स आनंद एकदश प्रतिमा धर्तुकामः स्वकीयमित्रज्ञातीयस्वजनादीन् सर्वान् संमेल्याशना-

दिभिः सत्कार्यं तत्समं स्वकीयं ज्येष्ठपुत्रं स्वकुटुंबे स्थापयित्वा तान् सर्वान् स्वपुत्रं चापृच्छ्य स्वयं कोल्लाकसन्निवेशे स्वकी-
योपपशालायामागत्य तां ग्रामार्थं, उच्चारप्रसवणयुग्मि च प्रतिलिख्य दर्भसंस्तारकमास्वात्रस्थितः । तत्र च प्रथमामुपासक-
प्रतिमामुपसंग्रह्य द्योक्तविधिना सम्यगाराध्य क्रमेणैकदश प्रतिमामाराधितवान् । ततस्तेन तपःकर्मणा संशोषितशरीरस्या-
नन्दस्यैकदा विशुद्धाश्चर्यसायैर्ज्ञानावरणायकमध्योपशमादवधिज्ञानं समुत्पन्नं । तदनंतरमन्यदा कदाचिद्वाणिज्यशामाद्वहिः
श्रीधीरस्वामी समवसृतः । तदा स्वामिनमापृच्छ्य इंद्रभूतिरनगास्तृतीयायां पौरुष्यां वाणिज्यश्रामे यथारुचि आहारं
गृहीत्वा ग्रामाद्वहिर्निगच्छन् कोल्लाकसन्निवेशस्य नातिदूरं नातिसमीपं च त्रयन् लोकमुत्वादानन्दस्य तपःप्रतिपत्त्यादिप्रवृत्तिं
निशम्य स्वपमानंदं प्रति विलोकनाय कोल्लाकसन्निवेशे पोषयशालाप्रुपागतः । तदानंदो भगवंतं गौतममागच्छंतं विलोक्य
हृष्टः सन् वंदित्वैवमवादीत्-‘ स्वामिन् ! तस्मा नाव्यस्थिमात्रशरीरोऽहं भवत्समीपे आगतुं न शक्नोमि, अतो भवतैव
प्रसादं कृत्वाज्जागम्यतां ।’ ततो गौतमस्वामी यत्रानंदः स्थितोऽभूच्चत्रागतः, तदानंदो गौतमं त्रिकृत्वो मस्तकेन पादयोर्वदि-
त्वैवमपृच्छन्-‘ स्वामिन् ! गृहस्थस्य गृहमध्ये वसतोऽधिष्ठानमुत्पद्यते ? ।’ स्वामिनोक्तं-‘ हंतोऽपद्यते ।’ ततस्तेनोक्तं-
‘ स्वामिन् ! ममाप्यवधिज्ञानं समुत्पन्नमस्ति, तेनाहं पूर्वस्यां दक्षिणस्यां पश्चिमायां च दिशि प्रत्येकं लवणममुद्रे पंचअतयो-
जनप्राप्तिं क्षेत्रं जानामि पश्यामि च, उचरस्यां दिशि हिमवद्वर्षधरपर्वतं यावज्जानामि पश्यामि च, ऊर्ध्वं सौषर्मकल्पं यावन्
अधस्तु रत्नप्रभापृथिव्या लोलचुयं नाम नरकावासं यावज्जानामि पश्यामि च ।’ तत आनंदं प्रति गौतमः प्रोचे-‘ भो
आनंद ! गृहस्थस्यावधिज्ञानमुत्पद्यते, परं नैतावन्महत्तरं, तस्मात्तमेतस्य स्थानस्यालोचननिन्दनादिकं कुरु ।’ तत आनंदो

गौतमं प्रत्येवमवादीत्-‘स्वामिन् ! जिनवचने सत्यार्थानामालोचनादि स्यात् ।’ गौतमेनोक्तं-‘न भवति ।’ तदा आनन्दे-
नोक्तं-‘यद्येवं तर्हि स्वामिन् ! भवतैव एतत्स्थानस्यालोचनादि कार्यं ।’ ततो भगवान् गौतम आनन्देनमुक्तः सन् शंक्तिः
सद्य आनन्दसमीपात्प्रतिनिष्क्रम्य दूतिपलाशचैत्ये श्रीवीरस्वामिसमिपमागत्य गमनागमनप्रातिक्रमणादिपूर्वकं स्वामितं नत्वा
सर्वमपि तद् दृष्टांतं निवेद्येवमवादीत्-‘भगवन् ! तत्स्थानमानंदेनालोच्यं किं वा मया ?’ भगवानुवाच-‘हे गौतम ! त्वमेवै-
तत्स्थानमालोचय । आनंदं प्रति एतमर्थं क्षमयस्व ।’ ततो भगवान् गौतमो भगवद्वचनं विनयेन तथेति प्रतिपद्य स्वयं तत्स्था-
नस्यालोचनादि गृहीत्वा आनन्दश्रावकं प्रति तमर्थं क्षमयामास । ततः स आनन्दश्रावको बहुभिः शीलव्रतादिधर्मकत्तव्येरा-
त्मानं भावयित्वा विंशतिवर्षाणि यावत् श्रावकपर्यायं प्रपत्य प्राति मासिकीं संलेखनां विधाय समाधिना कालं कृत्वा
सौधे कल्पेऽरुणाभविमाने चतुःपल्योपमस्थित्या देवत्वेनोत्पन्नः, ततश्च्युत्वा महाविदेहे सेतस्यति । इति आनन्दश्राद्धवृत्तांतः १ ॥

अथ कामदेववृत्तांतो यथान्वंषायां नगर्यां कामदेवनामा गाथापतिर्विस्मसति स्म । तस्य भद्रानाम्नी भार्या । तथाष्टाद-
शक्रोटिसौवर्णिकानि द्रव्यमासीत् । तत्र षट् हिरण्यकोटयो निधाने प्रमुक्ता आसन्, एतावत्य एव वृद्धिप्रमुक्ता आसन्, एता-
वत्य एव पुनर्विस्तारे प्रमुक्ता आसन् । तथा त्रत्येकं दशदशसहस्रगोनिष्पन्नानि षट् गोकुलान्यभवन् । एकदा तद्वनरपार्श्व-
वर्त्तिनि पूर्णभद्रचैत्ये श्रीवीरस्वामी समवसुतः, तदानन्दश्रावकवदनेनापि द्वादश व्रतानि गृहीतानि । ततः क्रमेणायमपि
तद्वत् स्वज्येष्ठपुत्रं कुटुम्बे स्थापयित्वा स्वयं पोषधालावाभामागत्य पोषधं कृत्वावस्थितः । ततोऽर्धरात्रसमये तस्य कामदेवस्य
समीपे एको मायी मिथ्यात्मी देवः प्रादुर्भूयैकं महद्भयानकमवाच्यविक्रालस्वरूपं पिशाचं विकुर्व्य हस्ते तीक्ष्णधारोल्लसितं

खड्गं समादाय कामदेवं प्रत्येवमवादीत्-‘हो ! कामदेव ! श्रमणोपासक ! अप्राप्त्यर्थं प्रायक ! घृहीतवर्जित ! धर्मपुण्यस्वर्गमोक्ष-
चाञ्छक ! एतानि श्रीलादित्रयानि पोषधोपवासदीनि च धर्मकृत्यानि शीघ्रं परित्यज, नो चेदद्याहमेतेन तीक्ष्णखड्गेन त्वां
खड्गः करिष्यामि, येन त्वं दुःखार्चः सन् अकाले एव मृत्युं प्राप्स्यसि ।’ ततः स कामदेवस्तेन पिशाचरूपेण वमुक्तोऽप्य-
भीकोऽधुमिदोऽचलितः दृष्ट्वा भीको धर्मभ्यानोपगतः सन् तस्यौ । तदा समुद्धृत्य त्रकोपः स देवो ललाटे श्रुङ्गि कृत्वा खड्गेन कामदेवं
पुनरेवमयोवाच, परं स मनागपि न क्षुभितः । तदा समुद्धृत्य त्रकोपः स देवो ललाटे श्रुङ्गि कृत्वा खड्गेन कामदेवं
खड्गः करोति स्म । तथापि कामदेवस्तां महावेदनां सम्यक् सहमानो धर्मो निश्चलचित्तः सन् तस्यौ । ततः स देवः
पिशाचरूपेण तं चालयितुमशक्नुवन् खेदात् शनैः पश्चादपसरन् पोषधशालाया बहिर्निर्मल्य तत्पिशाचरूपं परित्यज्यैकं
महत्प्रचण्डं दण्डमितस्तत् उल्लालयंतं मेधमिव गुलगुलायमानं गीमाकारं हस्तिरूपं विकुर्व्य पोषधशालाया मागत्य कामदेवं
प्रति पुनर्वभाषे-‘हो कामदेव ! यदि भट्टकं न करिष्यसि तर्हि अद्याहमनया खुडया त्वां गृहीत्वा काशे उत्क्षेप्यामि,
तीक्ष्णैर्दंतमुगलैर्भेत्स्यामि, अथो निक्षिप्य पादैर्लोलयिष्यामि ।’ तत एवमुक्तोऽपि कामदेवो यदा न क्षुभितस्तदा तेन देवेन
यथोक्तं तथैव कृतं, तथापि स श्राद्धस्तां महावेदनां सम्यक् सहमानो धर्मभ्याने एव तस्यौ । ततः स देवो हस्तिरूपेणापि
तं क्षोभयितुमशक्नुवन् शनैः शनैः प्रत्यावृत्त्य पोषधशालाया बहिर्निर्गत्य तत्हस्तिरूपं परित्यज्यैकं महत्प्रचण्डं
नृपुण्ड्रवर्णमिति चंचलिह्युगलं परिस्फुरदुत्कटस्फुटकुटिलजटिलकर्कशस्फटाटोपकरादयं भीमं सर्परूपं विकुर्व्य पोषधशालाया-
मागत्य कामदेवं प्रति शोचे-‘अरे कामदेव ! यदि महत्प्रचण्डं तव कायमालम्ब्य पश्चिमेन भागेन

त्रिकृत्यो ग्रीवां वेष्टयिष्यामि, तीक्ष्णाभिर्विषव्याप्ताभिर्द्व्यभिस्रवोरःखलं मेत्स्यामि । 'तत इत्यमुकोऽपि स यदा न चलि-
 तस्तदातिकुद्धेन तेन देवेन तथैवेषसर्गः कृतः, परं स कामदेवस्तदानीमीप्यधुमितः सन् तां तीव्रवेदनां सम्यग् धैर्येण सहते
 स, श्रीजिनधर्मं च क्षणमपि चित्ताच्च दूरीचकार । ततः स देवः सर्वरूपेणापि तं जिनप्रवचनाचालयितुमशक्नुवन् श्रमात्
 शूनैः शूनैः प्रत्यपसृत्य पोषधशालाया बहिर्निष्कम्य तत्सपरूपं विहाय एकं महादिव्यं सौम्याकारं दीप्तिमदेवरूपं विकुण्ड्य
 पोषधशालामनुप्रविश्याकाशे स्थितः सन् कामदेवं प्रत्येवमवादीत्—'अहो कामदेव ! त्वं धन्योऽसि कृतगुण्योऽसि, त्वया
 श्रीजिनधर्मप्रतिपत्त्या निजं जन्म सफलकृतं । अद्य किल सौधमद्रः स्वसभायां तवातीव वर्णमं कृतवान्, देवदानवैरप्यक्षो-
 म्यत्यमुक्तवान्, तदाहमिन्द्रवचनमश्रद्धानः सद्य इहागतः, परं स्वत्परीक्षां कुर्वता मया यादृशीद्विगोक्ता तादृजैव तव शक्ति-
 र्दृष्टा, अथाहं भवंतं क्षमयामि, मत्कृतापराधं भवानपि क्षमतां, अतः परमेतदकार्यं न कस्मिन्ने ।' इत्युक्त्वा स देवः कामदे-
 वस्य चरणौ नत्वा बद्धांजलिः सन् पुनः पुनः स्वापराधं क्षमयित्वा स्वस्थानं जगाम । तता स कामदेवो निलसत्सर्गमिति
 कृत्वा कायोत्सर्गं पारयति स । तस्मिन्नवसरे श्रीवीरस्वामी तत्र समवसुतः, तद्वार्त्तां श्रुत्वा स चित्तयामास—'अहं श्रीवीर-
 स्वामिनं वंदित्वा पश्चात्प्रापयं चेत्पारयामि तदा वरं ।' इति विचिन्त्य बहुजनपरिवृतः स्वामिसमीपं गत्वा वंदित्वोचितस्थाने
 उपविष्टस्तदा स्वामिना स्वयमेव कामदेवमाभंग्य रात्रिसमुत्पन्नं सर्वमप्युपसर्गादिव्यतिकरं कथयित्वा प्रोक्तं—'भोः कामदेव !
 अयमर्थः सत्यः ? ।' तेनोक्तं—'स्वामिन्निश्चयेव ।' ततः स्वामी बहूनिग्रथान् बहूनिग्रथान्मन्त्रैर्यवमवादीत्—'भो आर्याः !
 एते गृहस्थाः श्रमणोपासका गृहमध्ये वसंतो यथेवं दिव्यमानुषाद्युपसर्गान् सम्यक् सहते, ततो भवद्भिस्तु द्वादशांगीमधीया-

नैविशेषत एतान् सोढुं समर्थमन्यं । 'तदा सर्वेऽपि निर्गुणा निर्गुण्यश्च स्वाभ्युक्तं वचनं विनयेन तथेति प्रतिग्रथंति स्म । ततः स कामदेवो हृष्टः सन् स्वामिनं वदित्वा स्वस्थानमायातः, तदनंतरयानंदवत्कमेण एकादशोपासकप्रतिमाः सम्यग्विधिनाराक्ष्यं विंशतिं वर्षाणि श्रावकपर्याये प्रपाल्य मासिकया संलेखनया कालं कृत्वा सौधर्मे कल्पेऽरुणाभविमाने देवत्वेनोत्पन्नो महाविदेहे च सेत्स्यति । इति कामदेववृत्तान्तः ॥ २ ॥

अथ चुलनीपितृवृत्तान्तो यथा-याराणस्यां नगर्यां चुलनीपिता नाम गाथापातिव्रतति स्म । तस्य सासा भार्या । तथा चतुर्विंशतिकोटिसौवर्णिकानि द्रव्यं । तत्र चाष्टाष्टकोटिप्रभितं द्रव्यं प्रायुक्करीत्या तस्यापि निधानादिप्रयुक्तमासीत् । तथा प्रत्येकं दशदशसहस्रगोनिष्यन्तानि अष्ट गोकुलान्यभवन् । ततस्तेनाप्यानंदविषद्वीस्वामिपार्श्वे द्वादश व्रतानि गृहीत्वावसरे ज्येष्ठं पुत्रं कुटुंबे स्थापयित्वा स्वयं पोषधशालायां पोषयं कृत्वावस्थितं । तत्र चार्धरात्रसमये एको देवः प्रादुर्भूय करे खड्गं गृहीत्वा तं प्रत्येवमुवाच- 'अरे चुलनीपितस्त्वमेतं धर्मं त्यज, नो चेच्च ज्येष्ठादिपुत्राननेन खड्गेन हनिष्यामि ।' एवमुक्तोऽपि स यदा न क्षुभितस्तदाविहृद्धः स देवः क्रमेण ज्येष्ठं मध्यमं कनिष्ठं च तत्पुत्रं तत्र समानीय तस्याग्रतो हत्वा तप्तकटाहं प्रक्षिप्य तेषां मसिन रुधिरं स्रवीरं सिंचति स्म । तथापि स न क्षुभितस्तदा स देवश्चतुर्थवारं तं श्राद्धं प्रति एवमवादीत्- 'इहो चुलनीपितस्त्वं यदि मरुक्तं न मन्यसे तर्हि अद्याहं तव मातरं भद्रासार्धवाहीमिहानीय तवाग्रतो हत्वा तप्तकटाहं प्रक्षिप्य तस्या मासेन श्लोभितेन च त्वच्छरीस्सेचनं करिष्यामि, येन त्वं दुःस्वार्त्तः सन् अकाले एव मृत्युं प्राप्स्यसि ।' एवमेकत्रासेत्तया तप्तक्षुभितं मत्वा द्वितीयावतीयवारं पुनरेवमवादीत् । तदा तस्य श्राद्धस्य मनसीत्यं विचारः

संभुत्पन्नः—‘अहोऽयं कौडपि पुरुषोऽनार्योऽप्यार्यवृद्धिरानार्यीयानि पापकर्माणि आचरति, यतोऽनेन मम त्रयोऽपि पुत्रास्ता-
दृशकदर्थनया हताः, सांप्रतं पुनर्मम मातरमपि तथैव हंतुमिच्छति, अथाहमेनं पुरुषं चेत्सद्यो गृह्णामि तद्वरमिति’ विचार्य
स शीघ्रमुत्थाय तद्ग्रहणार्थं पावत्करो प्रसारयति स्म तावत्स देव आकाशे उत्पतितस्तस्य च कार्योर्मध्ये स्तंभ आगतस्तत-
स्तेन श्रद्धेन महता शब्देन कोलाहलः कृतः, तदा भद्रा सार्थवाही तं पुत्रशब्दं निशम्य चुलनीपितुः पार्श्वे आगत्य कोलाह-
लकारणं पप्रच्छ । ततस्तेनापि स्वयमनुभूतः सर्वोऽपि वृत्तान्तो भावे निवेदितः, तदा मात्रा मणितं—‘पुत्र ! न कौडपि पुरुषः,
न केनापि तव पुत्रा हताः, एष कौडपि पुरुषस्तवोपसर्गं करोति स्म । त्वं वेदानो भग्नव्रतो भग्नयोपधो जातोऽसि, तस्मान्ने-
पुत्र ! एतत्स्थानस्यालोचनादिकं गृहाण ।’ ततः स चुलनीपिता श्रायको मातुर्बाचं तथेति प्रतिपद्य तत्स्थानस्यालोचनादिकं
जग्राह । तदनंतरं चानंदवत्क्रमैर्षैकादश प्रतिभा आराध्य प्रति समाधिना कालं कृत्वा अल्पाभविमाने देवत्वेनोत्पन्नो महा-
विदेहे च सेत्स्यति । इति चुलनीपितुर्वृत्तान्तः ॥ ३ ॥

अथ सुरादेववृत्तान्तो यथा—चाराणस्यां नगर्यां सुरादेवो नाम गाथापतिर्वसति स्म । तस्य धन्या नाम भार्या । तथा
कामदेववद् द्रव्यसंपद् गोहृलानि चाभवन्, अग्रे व्रतोपसर्गादिस्वरूपं तु सर्वमपि तृतीयश्रावकबद्धं ज्ञेयं । नवरं पुत्रत्रयहननो-
पसर्गाकरणानंतरं सुरादेवमभुभितं विज्ञाप्य देवोक्तं—‘यदि त्वमेतं धर्मं न त्यक्ष्यसि तर्ह्यधुनेवाहं तव शरीरे षोडशमहारोग-
प्रक्षेपं कृत्वा अकाले एव त्वां प्राणवियुक्तं करिष्यामीत्यादि ।’ तस्मा कोलाहलकरणानंतरं भद्रास्थानेऽत्र धन्या भार्या बोध्या ।
श्रेयं तथैव यावत्सौधर्मकल्पेऽरुणकांतविमाने देवत्वेनोत्पन्नो विदेहे च सेत्स्यति । इति सुरादेववृत्तान्तः ॥ ४ ॥

अथ चुल्लशतकपृचांतौ यथा-आलंभिकार्यां नगर्यां चुल्लशतको नाम गाथापतिवसति स्म । तस्य बहुला नाम भार्या । तथा कामदेववद् द्रव्यसंपद् गोकुलानि आभवन् । अग्रे जगदिस्वरूपं तु अत्रापि सर्वं तृतीयश्राद्धवदवसेयं । नवरं तु चुल्लश-
तकं पुत्राणां कदर्थनयाऽश्रुमिंतं ज्ञात्वा देवेनोक्तं-‘यदि त्वमेतं धर्मं न त्यस्यसि तर्हि अद्यैतद्वाहं तवाष्टादशकोटिसौवर्णिकानि स्वयद्वात्रिककास्यास्यां नगर्यां त्रिकचतुष्पादिमार्गेषु संसृताद्विकीर्णकिय्यामि, येन स्वमार्चसौधैर्ध्यानोपगतोऽकाल एव मृत्यु प्राप्स्यसीत्यादि ।’ तथात्र कोलाहलक्षणानंतरं बहुला भार्या आगता, शोपं तथैव, यावत्सौधैर्म कल्पेऽरुणशिष्टविमाने देव-
त्वेनोत्सवो महाविदेहे च सेस्यति । इति चुल्लशतकपृचांतः ॥ ५ ॥

अथ कुंडकोलिकपृचांतौ यथा-काणित्यपुरे नगरे कुंडकोलिको नाम गाथापतिवसति स्म । तस्य पुण्यभिन्ना नाम भार्या । द्रव्यादिकं तु कामदेवदेवासीत्, यतग्रहणवक्तव्यतापि तथैव । अथ स कुंडकोलिक एकदा मत्स्यरात्रिसमये ध्वकीयाशोकवा-
टिकायां पृथ्वीशिलापट्टके आगत्य स्वस्य नामांकितमुद्रिकागुत्तरीयवस्त्रं च तत्र संस्थाप्य धर्मस्थानं कुर्वन् तस्थौ । तदा तत्रैको देवः प्रादुर्भूय ते मुद्रिकावस्त्रे ततो गृहीत्वाकण्ठे स्थितस्त्वं श्राद्धमेवमादीत्-‘अहो कुंडकोलिक ! गोशालस्य मंत्रलिपुत्रस्य धर्मग्रन्थसिः सुंदरा, यत्रोद्यमादिकं किमपि नास्ति, जीवानां पुरुषकात्सद्भावेऽपि पुरुषार्थसिद्धयनुयलंभात्, अत एव नियताः सर्वमावाः । तथा श्रीवीरभगवतो धर्मग्रन्थसिरोमना, यत्रोद्यमादिकमस्ति ।’ ततः स कुंडकोलिकस्तं देवमेवमुवाच-‘भो देव ! यत्त्वं तर्हि भवतैषा दिव्या देवद्विष्टमादिभिः प्राप्ता किं वाऽनुद्यमादिभिः ? ।’ तदा स देवोऽयादीत्-‘मयैषा देवद्विष्टानुद्यमादिभिः प्राप्ता ।’ ततः कुंडकोलिकेनोक्तं-‘यद्यनुद्यमादिभिर्भवत्तैषा प्राप्ता तर्हि येषां

जीवानां नास्त्यद्यमादिकं ते सर्वेऽपि कथं देवत्वं न प्राप्ताः ? अथ यदि त्वयैषा उद्यमादिभिः प्राप्ता तर्हि गोशालस्य धर्म-
प्रज्ञप्तिः सुंदरेत्यादि यच्चयोक्तं ग्राह्यं तन्मिथ्या । 'ततः स देवस्तोत्रैर्बभूवुः सन् शंक्तिस्तं प्रति प्रत्युत्तरं दातुमशक्नुवन् ते
मुद्रिकावस्त्रे पृथ्वीशिलापट्टकोणरि प्रतिष्ठाप्य स्वस्थानमगात् । तस्मिन्नवसरे श्रीवीरस्वामी तत्र समवसुतः, तदा कुंडकोलि-
कोऽपि प्रातःकाले स्वामिसमीपं गतः । अग्रे सर्वोऽपि दृष्टांतः कामदेववद् ज्ञेयो, नवरमत्रार्थहेतुप्रश्नादिभिरन्यतीर्थिकस्य
निरुत्तरीकरणात्स्वामिना तत्रशंसा कृता । ततः स कुंडकोलिकश्चतुर्दशवर्षानंतरं तथैव ज्येष्ठपुत्रं कुडुबे स्थापयित्वा स्वयं
पौषधशालायां स्थितः सन् एकादश प्रतिमा आराध्य तथैव सौधमे कल्पेऽष्टगण्डजाविमाने देवो जातो महाविदेहे च
सेत्स्यति । इति कुंडकोलिकदृष्टांतः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमश्राद्धदृष्टांतो यथा-पोलासपुरे नगरे सद्दालपुत्रनामा गोशालोपासकः कुंभकारो वसति स्म । तस्याग्निमित्रा
नाम भार्या । तथा त्रिकोटिसौवर्षिकानि द्रव्यं, तत्रैकैका कोटिनिधानादिप्रयुक्तासीत्, तथा दशमहत्तगोनिष्पन्नमेकं गोशुलम-
भयत् । पुनस्तस्य पंच शतानि कुंभकाराणां आसन् । एकदा स सद्दालपुत्रो मध्यरात्रसमयेऽशोकचाटिकायामागत्य गोशाल-
कोक्तं धर्मं ध्यायन् तस्थौ । तदा तत्रैको देवः प्रादुर्भूय तं प्रत्येवमुवाच- 'भो ! देवानुग्रिय । प्रातरत्र महामाहनः ममुत्पन्न-
ज्ञानदर्शनधराद्विकालोऽर्द्धेन समेप्यति, तस्य त्वया वंदनमस्कारादिग्रतिपतिः कर्त्तव्यः । ' एवं द्वित्रिवारमुत्तवा म् देवः
स्वस्थानं ययौ । तदा सद्दालपुत्रस्तदेववचनं श्रुत्वा चिंतयामास- ' एवंविधगुणसंपन्नस्तु मम धर्माचार्यो गोशालोऽस्ति, स
निश्चितं प्रातरत्र समेप्यति, तदाहं तद्वंदनादि करिष्यामीति । ' अथ प्रभाते श्रीवीरस्वामी तत्र समवसुतस्तदा म् सद्दालपुत्रः

श्रीवीरस्वाम्यात्मनं श्रुत्वा बहुजनपरिवृत्तस्तत्र गत्वा विधिना स्वामिनं चंदित्वाचिदस्थाने उपविष्टः । स्वामिनापि देशतो दद्याद् सद्दालपुत्रमामन्त्र्य रात्रिसंभवं सर्वमपि वृत्तान्तं निगद्य पृष्ट-‘भोः सद्दालपुत्र ! सत्योऽयमर्थः ? ।’ तेनोक्तं-‘स्वामि-
निरथमेव ।’ पुनः स्वामिनोक्तं-‘भोः सद्दालपुत्र ! तेन देवेन गोशालमाश्रित्य नैवश्रुक्तमिति ।’ ततस्तेन चिन्तितं-‘प्राशु-
क्तगुणसंपन्न एष श्रीमहावीरस्वामी वर्त्तते, तस्माद्देवेनं प्रभुं चंदित्वा पीठफलकादिभिश्चेन्निरमत्रयामि तदा वरंमिति विचिंत्य
तेन स्वामिनं प्रति चंदनादिपूर्वकं प्रोक्तं-‘भगवन्नगराद्गृहिर्मम पंच दत्तानि कुंभकाराणः सन्ति, तेषु ग्रंथं पीठफलकशय्यासंस्ता-
रफादिकं गृहीत्वा विचरत ।’ ततः स्वामिना तस्यार्जिविक्रयसकस्य तद्वचः श्रुत्वा तत्र यथायोग्यं प्रासुक्पीठफलकादिकं
गृहीत्वावस्थितं । तदैकस्मिन् दिने स सद्दालपुत्रः शालाभच्याद्भांडानि बहिर्नीत्वातपे ददानः स्वामिना पृष्टः-‘भोः सद्दाल-
पुत्र ! एतानि भांडानि क्वं जायते ? ।’ ततस्तेन मृत्तिकात आरभ्य सर्वमपि भांडानिषचित्स्वरूपं स्वाम्यग्रे प्रोक्तं । तदा
स्वामिना भणितं-‘एतानि किष्टद्यमादिभिः क्रियन्ते उताहोऽनुद्यमादिभिः ? ।’ तेनोक्तं-‘स्वामिन् ! अनुद्यमादिभिः
क्रियन्ते, यतो नास्त्युद्यमादिकं, अत एव च निग्रहाः सर्वमावा इति ।’ तदा स्वामिनोक्तं-‘यदि कोऽपि पुमान् तवैतानि
भांडानि अपहरेद्वा विनाशयेद्वा, त्वद्धारयथा सह भोगान् युजानो विहरेद्वा तर्हि तस्य पुरुषस्य त्वं किं दंडं दद्याः ? ।’
तेनोक्तं-‘स्वामिन् ! अहं तस्य हननादिकं कुर्यां ।’ तत एवं सद्दालपुत्रं स्ववचनेन पुराकाशभ्युपगमं कारयित्वा स्वामि-
नोचे-‘यः खलु नैवं कुर्यात्तस्य त्वं हननादिकं न करोषि । यदि उद्यमादिकं नास्ति नियताः सर्वमावाः, अयं चापराधिनः
पुरुषस्य त्वं हननादिकं करोषि, ततश्च यच्चयोकपुद्गमादिकं नास्तीत्यादि तन्मिथ्या ।’ अथैवं स्वामिनोक्तं सति स सद्दाल-

पुत्रः प्रतिबुद्धः सन् सद्यः स्वामिनि वंदित्वा स्वामिनः समीपे सर्वमपि धर्मं श्रुत्वा हृष्टः सन् आनंदं इव द्वादश व्रतानि
 जग्राह । नद्वरं द्रव्यादिसंख्या प्राग्दर्शिता सैव बोध्या । ततः स निजगृहमागत्य स्वभार्यां प्रत्यपि तद्वृत्तांतं निवेद्य तथैव
 व्रतानि ग्राहयामास । तद्दिनादारभ्य च स शुद्धश्रावको बभूव । अथैकदा गोशालकस्तां वार्त्तां श्रुत्वा तं सद्दालपुत्रं जिनधर्मा-
 चालयितुं स्वधर्मं चानयितुमाजीविकसंधपरिवृत्तक्षेत्रे आजीविकसभायामागत्य स्वभांडादिकं निक्षिप्य कियद्विराजीविकैः
 सह सद्दालपुत्रसमीपमागतः । तदा स आद्वलमागच्छतं दृष्ट्वा आदरसत्कारादिकमबुवर्णस्तृष्णीकस्तस्यौ । ततः स गोशालक-
 स्तेनान्ताद्रियमाणः सन् पीठकलकाद्यर्थं तस्याग्रे श्रीधरस्वामिनो गुणोत्कीर्चनं करोति स- ' भो देवाद्युप्रिय ! इह महामाहना
 महागोपा महासार्यवाहा महाधर्मकथका महानिर्यामकाः समागता आसन् ? । ' सद्दालपुत्रोक्तं- ' भो देवानुप्रिय !
 एतादृशाः के ? । ' गोशालेनोक्तं- ' श्रीमतः श्रमणा भगवंतो महावीरस्वामिनः । ' पुनः श्रद्धेनोक्तं- ' ते कथमेतादृशो-
 पमाधारकाः ? । ' तदा गोशालेनोच- ' भोः सद्दालपुत्र ! श्रीमहावीरस्वामिनोऽन्तर्ज्ञानादिधारकत्वेन चतुःषष्टिसुद्वैः पूजि-
 तत्वान्महामाहना उच्यन्ते । तथा भवाटव्यां त्रासं प्राप्नुवतो बहून् जीवान् धर्मभयेन दंडेन सम्यक् रक्षितो निर्वाण-
 महावाटकं च प्रापयंतः संतो महागोपा उच्यन्ते । तथा संसाराटव्यामुन्मार्गपतितानां जीवानां मुक्तिपचनप्रापकत्वान्म-
 हासार्यवाहा उच्यन्ते । तथा सन्मार्गाद्भ्रष्टानां जीवानां बहुमिरर्थहेतुप्रभृतिभिः सन्मार्गमानीय संसारतो निस्तारकत्वान्महाध-
 र्मकथका उच्यन्ते । तथा संसारसमुद्रे निमज्जतां जंतूनां धर्ममय्या नावा निर्वाणतीराभिमुखीकरणान्महानिर्यामका उच्यन्ते
 इति । ततः स सद्दालपुत्रो गोशालं प्रत्युवाच- ' भो देवाद्युप्रिय ! ईदृग् निपुण ईदृग्यथादी ईदृग्विविधानवान् भवान् मम धर्मा-

चार्येण यीस्वामिना सह विवादं कर्तुं समर्थो भवति ? । 'तेनोक्तं- 'न भवामि ।' श्राद्धेनोक्तं- 'तत्कथं ? ।' तेनोक्ते-
'श्रीवीरस्वामी मां प्रति अर्थहेतुश्रुत्येव यत्र गृह्णाति तत्र तत्र निरुचरीकरोति, तेन कारणेनाहमसमर्थस्तैः सह विवादं कर्तुं-
मिति ।' ततः स श्रावकस्तं श्रत्येवमुवाच- 'भो देवानुश्रिय । यतस्त्वं यस्य धर्माचार्यस्येवं सम्वृतभावगुणोत्कीर्तनं करोषि
तदर्धमहं तुभ्यं पीठफलकादिभिरुपनिमंत्रयामि, न तु धर्म इति विचिंत्य । तस्माद्गच्छ त्वं मम कुंभकाराणेषु यथेच्छं पीठा-
दिकं गृहीत्वा विहर ।' ततः स गोशालस्तद्वचनाच्च पीठादिकं गृहीत्वावस्थितः । परं यदा महालघुवं केनापि प्रकारेण
विनम्रवचनाद्यालपितुं न शक्नोति स तदा स्वयमेव स्निहः सन् पोलसपुत्रात्प्रतिनिष्क्रम्यान्यत्र जगाम । ततः स महाल-
घुनः सम्यग् धर्मं पालयन् चतुर्दशवर्षातिक्रमे आमंदादिवत् पोषधशालायां तस्थौ । तत्र सुलनीपितुस्त्वि तस्याप्युपसर्गा
जाताः, नवरं चतुर्थवारमग्निमित्राभार्याया हननमाश्रित्य देवेन रचनान्युक्तानि, ततस्तेन ग्रहीतुमारब्धे देवे चोत्पत्तिते
कोलाहलकरणानंतरं अग्निमित्रा भार्याऽभ्यता, श्रेयं तथैव । श्रांतेऽरुणादुते विमाने उत्सन्नो महाविदेहे च सेत्स्यति ।
इति महालघुव्रतसंबन्धः ॥ ७ ॥

अथाष्टमसंबन्धो यथा-राजगृहनगर्या महाशतकनामा माधवपतिर्वसति स । तस्य स्वमित्रया चतुर्विंशतिकोटिसौवर्णिकानि
द्रव्यमासीत् । तत्राष्टादशिरण्यकोटयः ग्राम्यन्निधानादिषु प्रयुक्ता आसन् । तथा पूर्वोक्तप्रमाणान्येवाष्ट गोकुलान्यभयन् ।
पुनस्तस्य रेवतीप्रमुखाः त्रयोदश भार्या बभूवुः । तत्र रेवत्याः पुनः स्वपितृगृहसंबन्धीनि अष्टकोटिसौवर्णिकानि अष्ट गोकु-
लानि चाभूयन् । श्रेयद्वादशह्रीणां च पितृगृहसंबन्धि एकैकान् हिरण्यकोटिरैकैकं च गोकुलमभवत् । अथैकदा तेनापि श्रीवीर-

स्वाम्पिपाश्वे आनन्दचद् द्वादश व्रतानि गृहीतानि । नवरं स्वनिश्रया चतुर्विंशतिकोटिसौवर्णिकानि अष्ट गोकुलानि च रक्षि-
 तानि । तथा रेवत्यादित्रयोदशभार्याभिर्विनाआरक्षीभिः सह मैथुनाविधिः परित्यक्तः । ततः स महाशतकः सुखेन श्राद्धधर्मं
 पालयन् विचरति स्म । अथैकदा तस्या रेवत्या मनासि अयं विकल्पः समुत्पन्नः 'अहमेतासां द्वादशपत्नीनां व्याघातेन भर्त्रा
 सह न सम्भयभोगान् भोक्तुं शक्नोमि, तस्मादेता द्वादशापि सपत्नीः केनापि प्रयोगेण चेन्मारयामि, तर्हि भर्त्रा सहैकाकिनी
 एव सर्वदा भोगान् भुनक्ति, तथैतासां द्रव्यादेरप्यहं स्वामिनी भवामी'ति । ततस्तथा पाणिन्याऽन्यदा केनचिच्छलेन तासां
 मध्यात् पद् सपत्न्यः शुद्धप्रयोगेण हताः, पद् पुनर्विपयोगेण हताः, तासां द्रव्यादेथ स्वयं स्वामिनी चभूव । ततो निर्वि-
 द्रतया भर्त्रा सह भोगान् भुञ्जाना सा रेवती मांसोल्लुपा सती ग्रस्यहं विविधानि मांसानि मदिरां चास्यादयती तस्थौ ।
 अथैकदा नगर्याममारीघोषणां प्रवर्त्तितासीत्, तदा सा रेवती स्वषिवगृहमनुव्यान् तमाहूय प्रोवाच- 'भो देवादुप्रियाः !
 यूयं मदीयगोकुलेभ्यः प्रत्यहं द्वौ द्वौ गोवत्सौ इत्यात्रानयत ।' ततस्त्वैरपि तद्वचसा तथैव कृतं । तदा सा रेवती तन्मांसं
 मक्षयती सुरां च पिपतीं विचरति स्म । ततः स महाशतकश्रावकश्चतुर्दशवर्षातिक्रमे तथैव पुत्रं कुडुवे स्थापयित्वा पोषधशा-
 लायां धर्मध्यानं कुर्वन् अवस्थितः । तदा सा रेवती मत्ता विकीर्णकिंश उत्तरीयवत्तं मलकादुच्चारयती च सती पोषधशाला-
 यांमागत्य भर्त्तारं प्रति मोहोन्मादजनकानि शृंगारवाक्यानि हावमावांशेषदर्शयती एवमुवाच- 'हंहो महाशतकश्रावक !
 धर्मस्यगर्भोक्षादियांलक ! किं ते धर्मादिभिर्भविष्यति ? येन त्वं मया सार्धं भोगान् भुञ्जानो न विचरसि ।' एवं तयोक्तोऽपि
 स श्रावकस्तस्या वचनं सर्वथाऽन्नाद्रियमाणस्तूष्णीकः सन् धर्मध्यानोपगतस्तस्थौ । तदा सा रेवती द्वित्रिवारं पुनरेयमुक्त-

वत्यपि तेनानाद्रियमाणा स्वस्थानं गता । ततः स श्रावकः क्रमेणैकादश प्रतिभा शाराध्य बहुभिस्त्वपोभिः संशोषितशरीरः
सन् आनन्दवन्नाब्जस्थिमात्रदेहो जातः । अथैकदा तस्य शुभाध्यवसायैरवधिज्ञानं समुत्पन्नं, तेन स पूर्वस्यां दक्षिणस्यां
पथिमायां च दिशि लवणसमुद्रे एकैकसहस्रयोजनमिति क्षेत्रं जानाति स्म पश्यति स्म च । शेषासु च दिक्षु यथानन्दवदसा-
वपि ददर्श । तत एकदा सा रेवती महाशक्तं प्रति पुनः प्राग्वदुपसर्गं चकार । तदा स गाथापातः क्रुद्धः सन् अवधिज्ञानं
प्रपुज्य तां प्रत्येवमुवाच-‘अरे रेवति ! अग्राध्यग्राधिके ! त्वं समादिनमब्जेऽल्लसकव्याधिना पराभूता सती असमाधिना
कालं कृत्वा प्रथमनरकं लोलुच्युनान्नि नरकावासे चतुरशीतितहस्रवर्षस्थित्या नारकत्वेनोत्पत्स्यसे ।’ ततः सा रेवती
तद्वचनं श्रुत्वा भीता सत्येवं चिन्तयति स्म-‘अद्य प्रमोषरि स्थो महाशक्तः, अथ कयापि कदर्थनया मां मारयिष्यति ।’
एवं विचिन्त्य शूनैः शनैस्ततः सा प्रत्यपमुत्पत्य स्वगृहभागत्प दुःस्विता सती स्थिता । ततः सा रेवती समादिनमध्ये तथैव
मृत्वा लोलुच्युपात्ये नरकावासे उत्पन्ना । तस्मिन्नवसरे श्रीवीरस्वामी तत्र समवसतः, र्षद् देशनां श्रुत्वा स्वस्थानं गता ।
तदा स्वामिना गौतमसामंश्व महाशक्तस्य क्रोधान्यस्यादित्वरूपं तस्मै निरादौवं श्रोक्तं-‘भो गौतम ! पोषधशालायां चरम-
संलेखनया दुर्बलीकृतशरीरस्य भक्तपानादित्याग्यायकस्य श्रावकस्य परं प्रति सत्यमप्यप्रीतिकरं वचनं वक्तुं न घटते,
तस्मात्त्वं तत्र गत्वा महाशक्तं प्रत्येवं ब्रूहि-‘भो महाशक्त ! यत्त्वं रेवती प्रति सत्यान्यप्यनिष्टानि वचांसि उक्तवान् तदे-
तस्यान्मालोचप, पावधधायोग्यं प्रायश्चित्तं प्रतिपद्यसेति ।’ ततो यगवान् गौतमः प्रभुवचनं विनयेनांगीकृत्य राजगृहनगरीं
महाशक्तकण्ठे जगाम । तत्र च स श्राद्धो गौतमस्वामिनमामच्छतं दृष्ट्वा हृष्टः ब्रूते स्म । ततो गौतमेन सर्वमपि प्रभवदुक्त-

वचनकदंबकं भगवन्नामग्राहं तदग्रे निवेदितं, तदा महाशतकेन गौतमवाक्यं तथेति प्रतिपद्य तस्य स्थानस्यालोचनादि-
गृहीतं । ततो गौतमस्तस्मिन्पात्रिकस्य स्वात्मिसमीपं ययौ । ततो महाशतकश्रावकः सम्यक् श्राद्धधर्मं प्रपाल्य तथैव प्रान्ति-
ऽदृणावतंसके विमाने देवत्वेनोत्पन्नो महाविदेहे सेत्स्यति । इति महाशतकसंबंधः ॥ ८ ॥

अथ नवमथाद्वसंबंधो यथा-श्रावस्त्यां नगर्यां नन्दिनीपिता नाम गाथापतिर्वसति स्म । तस्याधिनी नाम भार्या, द्रव्यं
गोकुलानि चानंदवदासीत् । द्वादश व्रतान्यपि तथैव । चतुर्दशवर्षातिक्रमे च सोऽपि तथैव ज्येष्ठपुत्रं कुडुवं स्थापयित्वा पोष-
घशालायामागत्य विविधधर्मकृत्यैः स्वात्मानं भावयित्वा एकादश प्रतिमा आराध्य प्रतिष्करणे विमाने उत्पन्नो महाविदेहे
सेत्स्यति । इति नवमथाद्वसंबंधः ॥ ९ ॥

अथ दशमथाद्वसंबंधो यथा-श्रावस्त्यां नगर्यां तेतलीपिता नाम गाथापतिर्वसति स्म । तस्य फाल्गुनी नाम
भार्या । तथा ऋद्धिविस्तारस्तु ग्राम्यत्वं, व्रतान्यपि तथैव । ततः सोऽपि ज्येष्ठपुत्राज्ञया पोषघशालायामेकादश प्रतिमा
आराध्य प्रति तथैव सौधर्मे कल्पेऽग्निकीलविमाने चतुःपल्योपमस्थित्या देवत्वेनोत्पन्नो महाविदेहे च सेत्स्यति ।
इति दशमथाद्वसंबंधः ॥ १० ॥

एतेषां हि दशानामपि श्रावकाणां पंचदशे वत्सरे वर्त्तमाने गृहव्यापारत्यागाध्यवसायो जातस्तथा सर्वेषां विशति
वर्षाणि श्रावकपर्यायो बभूव, तथा सर्वेऽपि सौधर्मे कल्पे तुल्यायुक्तयोत्पन्नाः, तथा एतेषु प्रथमपुनवमदशमथाद्वानामुप-
सर्गा न बभूवुः, शेषाणां तु पण्णामपि उपसर्गो जाताः, नवरं आद्यस्य गौतमेन सह प्रश्नोच्चरं समजनि, पष्टस्य पुनर्देवेन

सह धमचर्चा वभूय । इति सद्युदितव्रतद्वादशक्षोपरि उपासकृद्गान्गानुराणे-लेखतो दशथादृष्टान्ता दर्शिताः । एतानि-
श्रुत्यान्यैरपि सम्यग्दृष्टिभिरित्यं द्वादशव्रतपालने तत्परमान्यं ॥

अथ प्रसंगादेकादशोपासकप्रतिमास्वरूपं दृश्यते—

दंसणवयसामाइय, पोसहपाडिमा अवंभसच्चित्ते ।

आरंभेपेसडहिट्ठ, वज्जए समणंभूए य ॥ ७४ ॥

व्याख्या—दर्शने सम्यक्त्वं १, व्रतानि अनुव्रतादीनि २, सामायिक ३ पोषधी ४ प्रसिद्धौ, प्रतिमा च कायो-
त्तमः ५, एतेषु पंचसु विधानरूपेण प्रतिमा अभिग्रहविशेषरूपा बोध्याः । अत्र द्वादसचित्त ७ योस्तु त्यागरूपेणेति ।
तथा आरंभः स्वयं पापकर्मकरणं ८, प्रेषथ प्रेषणं परेषां पापकर्मसु व्यापारणं ९, उद्दिष्टं च तमेव श्रावकमुद्दिश्य मंचेतनं
सदचेतनीकृतं पक्वं वा आहारादि, एतेषां त्रयाणां वर्जकोऽष्टम्यादिप्रतिमाधारकः १०, तथा श्रमश्रुतः साधुतुल्य एका-
दशप्रतिमाधारकः ११ । इति भावार्थः ॥

भावार्थस्वरूपं—भासमेकं यावत् शंकादिदोषराजाभियोगाद्याकारपरस्परवर्जितत्वेन केवलं शुद्धसम्यक्त्वं दधतः प्रथमा प्रतिमा
१ । द्वौ भासौ यावदतीचारादितानि निरपवादानि व्रतानि सम्यक्त्वं च सम्यग् दधतो द्वितीया प्रतिमा २ । त्रीन्मातान् यावत्
सम्यक्त्वं व्रतोपेतस्य प्रतिदिनभुग्नसंघं गामायिकं कुर्वतस्तृतीया प्रतिमा ३ । एवमग्रेऽपि पूर्वपूर्वप्रतिमानुष्ठानमुच्चरोत्तरप्रतिमासु

द्रष्टव्यं, यस्तु विशेषः स उच्यते—चतुरो मासान् यावत् प्रतिमासं पट्पर्वसु चतुर्थां पोषं कुर्वतश्चतुर्थी ४ । पंच मासान्
 यावत् त्वानं वर्जयतो, दिवसे प्रकाशदेशे भोजनं कुर्वतो, रात्रौ च सर्वथा भोजनं त्यजतः, परिधानकच्छामवध्नतो, दिवसे ब्रह्म-
 चारिणो, रात्रौ तु अपर्वतिथिषु स्त्रीणां तद्भोगानां वा प्रमाणं विदधतः, पर्वतिथिषु च रात्रौ चतुःपथादौ कायोत्सर्गं कुर्वतः
 श्राद्धस्य पंचमी प्रतिमा भवति । इह राजिभोजनयर्जनादेतत्संचितं—थावकेण किल केशवादिवत् कदापि रात्रिभोजनं न कर-
 णीयमेव, परं यः कौडपि श्रावकस्तद्वियमं कर्तुं न शक्नोति तेनापि पंचमप्रतिमात आरम्यावश्यं रात्रिभोजनत्यागो विधेय
 इति । केशववृचांतस्तु वक्ष्यते ५ । तथा षण्मासान् यावत् दिवा रात्रौ च सर्वथा ब्रह्मचर्यं दधतः षष्ठी प्रतिमा ६ । सप्त
 मासान् यावत् अचित्तमशनादि भुञ्जानस्य सप्तमी ७ । अष्टौ मासान् यावत् स्वधर्मांभं त्यजतोऽष्टमी ८ । नवमासान्
 यावत् परेणाप्यारंभकारयतो नवमी ९ । दश मासान् यावत् क्षुरमुंडस्य मस्तके शिखां धारयतो वा उद्दिष्टाहारं त्यजतो
 दशमी १० । एकादश मासान् यावत् क्षुरमुंडस्य लेबेन वा छतकेभ्यस्य गृहीतरजोहरणपात्रादिसाधूपकरणस्य साधुवेदयणीय-
 मशनादि गृह्यतः, अद्यापि स्वजनेषु अव्ययच्छिन्नस्नेहस्य, गोचरकाले च 'प्रतिमां प्रतिपद्याय श्रावकाय भिक्षां दत्तेति' वदत
 एकादशी प्रतिमा ११ । इदं चोक्तुस्तः कालमानमुक्तं, जवन्ततः पुनरेकादशापि प्रतिमाः प्रत्येकमर्तमुहुर्चादिमाना एव ।
 तच्च भरणे वा श्रवजितत्वे वा संभवति नान्यथेति । इहाग्रतन्यः सप्त प्रतिमाः क्वापि प्रकाशंतरेणाप्युक्ताः संति, तद्विचारस्तु
 प्रवचनसारोद्धारादेवावगतव्यः । अत्र श्रावस्त्वचितकेशववृचांतस्त्वयं—

कुंडिनपुरं नगरे यशोधनो नाम मिथ्यात्वमोहितमविगिण्वसति स । तस्य रंभानामभार्यायाः कुक्षितंभवौ हंसकेशव-

नामानौ द्वौ पुत्रावभूतौ । तौ चैकदा यौवनावस्थायौ क्रीडार्थं वनं गतौ, तत्र च धर्मशीषनामानं मुनिं दृष्ट्वा संग्राहविवेकौ तौ
द्वावपि गुरुं नत्वाग्रे उपविष्टौ । गुरुणा च धर्मोपदेशो दत्तस्तत्र रात्रिमोजनस्यैहिकाः पारत्रिकाश्च बहवो दोषा दर्शिताः ।
तथाहि—‘रजन्यां क्रीडार्थं स्पेच्छया भूतले अग्रतो रवनीचरदेवा रात्रिमोजनं कुर्वतां जनानां सदश्छलनं कुर्वति, तथा भोज्या-
न्नादौ कीटिकाश्चेत्समायाति तर्हि भक्षकस्य बुद्धिनाशः स्यात्, मक्षिका चेत्समायाति तदा वमनं जायते, यूका त्यागता सती
जलोदरं कुर्यात्, कौलिकश्च कुष्ठरोगमुत्पादयति, बालस्तु गले विलयः सन् स्वरभंगं करोति, कंटकः काष्ठखण्डं गलव्यथां
वितनोति पुनर्व्यजनादिमध्ये बुधश्चथेत्समायाति, तथोपरिष्टात्सर्पस्य शलं चेत्यतः तर्हि मरणात्कष्टमुत्पद्यते । तथा भाज-
नभावनादिषु बहूनां लघुजीवानां हिंसा जायते इत्यादय ऐहिका दोषाः, पारत्रिकास्तु नररक्षनिपाताद्या बहवो दोषाः संति ।
अतो बहुदोषदुष्टं रात्रिमोजनं मत्वा संसारशीलभित्तपरित्यागे उद्यमो विधेय इति । एवं गुरुत्वचःश्रवणात्संग्राहबोधौ तौ द्वावपि
आतरो गुरुं साधीकृत्य प्रमोदाद्रात्रिमोजनत्यागं चक्रतुः । ततो गुरुं नत्वा स्वगृहमागत्य मध्याह्ने भोजनं कृत्वा तावापणा-
दिषु वाणिज्यादिकार्यं विधाय घटिकाद्वयमितं दिवसेज्योषे सति पुनर्गृहमागत्य मातुः समीपं वैकालिकमयाचतां, तदा
मात्रा भणितं—‘हे वत्सो ! सांप्रतं भोज्यं किमपि नास्ति, रात्रौ तद्भक्षिष्यति, अतो घटिकाचतुष्टयं यावत्प्रतीक्षतां ।’ एत-
न्मातृवचः श्रुत्वा तावृत्तुः—‘हे मातर्भवदुक्तं नत्सत्यं, परमात्मायां तु रात्रिमोजनस्य त्यागः कृतोऽस्ति, अतोऽयुनत्र
किमपि भोज्यं देहि ।’ तदा गर्भगृहस्थितेन यद्योषनेनंदं तयोर्वचनं श्रुत्वा सकोषं चितितं—‘केनापि धूनेनेतौ मत्सुतौ
निश्चितं विप्रतास्तौ दृश्येते अन्यथा कुलक्रमायातं रात्रिमोजनं कथं त्यजेतां ! ततोऽद्भुतेन द्वित्रैर्दिनैर्बुधश्वरौ कृत्वा रात्रि-

भोजनस्यागकदाग्रहं यदि त्याज्यामि तदा वरमिति' विचिन्त्य स तदैव स्थालग्रहणार्थं गर्भगृहभागतां रंभां प्रति प्रच्छन्न-
 मुक्तवान्- 'तया मदाज्ञां विना सुताभ्यां भोजनं न देयमिति ।' ततो भर्तुराज्ञावशान् रंभा पश्चादागत्य तौ प्रत्येवमवदत्-
 'भोः पुत्रौ ! सांप्रतं पक्वान्नादिवस्तु न विद्यतेऽजौ सत्रौ पित्रा सहैव युगभ्यां भोजनं कार्यं, यतः कुलीनाः पुत्रास्त एव ये
 किल पितृमार्गानुगामिनः स्युरिति ।' तदा तौ ईषद् हस्तिरा प्रोचतुः- 'हे मातः ! सुपुत्रैः पितुः सन्मार्गः सेव्यते, परं रूपे
 पततः पितुः किमनुगमनं क्रियते !' इति पुत्रवचः श्रुत्वा तयोक्तं- 'यद्भवद्भ्यां सेचते तत्कुरुतं, परं सांप्रतं युवयोर्भो-
 जनं न मिलिष्यतीति ।' ततस्तौ मौनं कृत्वा यहिर्जग्मतुः । तदा स श्रीं मिथ्यादृष्टित्वा तत्पुत्रवचसतिक्षुब्धः सन् रंभां
 प्रत्यत्यर्थमित्यमुवाच- 'त्वया इक्षन्यामेवाभ्यां भोजनं दयं, परं दिवसे तु मर्त्यया न देयमिति ।' ततो सत्रौ गृहभागतां तौ
 जनन्याऽभ्यर्थित्वापि धैर्यवत्तया तदानीं भोजनं न चक्रतुः । द्वितीयदिवसे तु तेन महाशठेन श्रेष्ठिना तौ सरत्नाचिचौ पुत्रौ
 तादौ महति क्रयविक्रयव्यापारं नियुक्तौ, यं कुर्वतोस्तयोः सर्वोऽपि दिवसः पूर्णो जातः, परं स व्यापारो न निष्ठां प्राप्तः,
 ततो द्वितीयेऽप्यहि निशि गृहभागतां तावमुत्तरेव शयनं चक्रतुः । इत्थं पित्रा व्यापारं कार्यमाणौ तौ भोजनं विनैव पंचरात्री-
 नीतवन्तौ । षष्ठे दिवसे च निशारंभसमये तौ गृहमानीय कुटिलमतिशयोधनः श्लक्ष्णं वच उवाच- 'हे यत्सौ ! यत्कार्यं मम
 तौरुपदं स्वात्तदेव भवतोरिष्टमिति प्रतीतिं मनसि दधानोऽहं यत्किंचिद्व्रीमि तत्क्रियतां । भवतोनिद्याभोजनत्यागस्तु मया
 निश्चितं न ज्ञातोऽन्यथैतादृशे क्लेशकारिणि कार्यं कथं भवन्नियोजनं कुर्या ? इवंपि दिनानि यावद्भवद्भ्यां भोजनेऽकृते सति
 भवञ्जनन्यापि न सुप्तं, तेनास्मा अद्य षष्ठोपवासभवनान् इयं पाप्मासिक्नी युवयोर्भगिनी स्तन्यमलभमानाऽतिम्लानगान्ना

जातास्ति । अथास्या बालाया गात्रे म्लानि वीर्य कारणं पृच्छतो नम भवदभोजनपूर्वं सर्वं वृत्तान्तं भगवन्जननी जगद् । तस्मात् हे कृपात् ! अस्यां बालायामनुकंपां विचार्य युवान्यां युज्यतां, यथा युवयोर्मतिपि संप्रति युक्ते । किं च निद्रायाः प्रथमं ग्रहरादं पंडितैः ग्रदोष उच्यते, पश्चिमं ग्रहरादं तु ग्रन्थुणमिति निगद्यते, अत एव रात्रिस्त्रियामेति लोके प्रसिद्धास्ति । तदपेक्षया चेदानीं निद्रासुखे यद्रोजनं तच्चिद्राभोजनं न भवेत् । 'तदेत्थं शिषुर्वाण्या भिन्नः शुद्धा च विह्वलीकृतो हंमः केशवसन्मुखं दृष्टवान् । तदा कैश्वो ज्येष्ठप्रातरं कातरीयूतं विमान्य स्वयं निधलचिचः सन् जनकं प्रति जगद्-' हे तात ! यत्कार्यं तव सुखं करोति तदहं करोमि, परं यन्मे यातकं तर्हि ते सुखाय भवति ? तथा यजनन्यादियात्सत्यं तद्धर्मकर्मणः शल्यमस्ति, यतः सर्वोऽपि लोकः स्वकर्मफलं भुनक्ति, अतः कः कस्यार्थेऽयं कुरुतात् ? तथा यत्रियमास्वरूपमुक्तं तदपि कथनमात्रमस्ति, तत्तत्तस्तु दिवसस्य सुखे अंते च यो ब्रूचः सोऽपि रात्रिसमीपवर्त्तिताद्रात्रितुल्य एव, अतस्तत्रापि सुधीर्भिनं भोक्तव्यं, नांप्रतं तु निद्रायास्ति, तस्मात् हे तात ! एतत्कार्यमाश्रित्य भवताहं वारंवारं न वाच्यः । 'तदैवं तद्वचो निद्राम्य ययोधनः कुपितः सन् केशवं प्रति प्रोचे-' अरे दुर्विनीत ! यदि सद्बचनं लंघसे तर्हि मम दृष्टिपथादसीभव । 'ततो महाधैर्यवान् स केशवस्तत्पितुर्वचः श्रुत्वा द्रव्यादिममतां त्यजन् तद्यो गृहान्निभसार । तदा तमनुगच्छन्तं हंसं प्रति ययोधनो बलात्कारेण धृत्वा बहुभिर्वचनैः प्रलोभ्य योजनार्थं निवेक्षितवान् । अथ स केशवस्ततो निःसृत्य देशांतरं व्रजन् मार्गे बहुवनराभारामादिप्रदेशान् लंघयन् सप्तमेऽप्यादि निराहार एव सन् क्वाप्येष्टन्यायटन् अर्धनिद्रासमवे बहुभियत्रागतजनैर्युक्तं किंचिदधायातनं ददर्श । तत्र सखीकृतभोजनास्तत्रागतजनास्तमागच्छन्तं दृष्ट्वा हर्षिताः संत इत्थं प्रोचुः-' हे

पांथ ! अत्र एहि एहि, मौज्यं गृहाण, अस्मभ्यं पुण्यं देहि, वयं हि आरब्धपारणाः संतोऽतिथिं गवेपयामः । ' तदा केशव-
 स्तान्ते- ' भो लोका ! इदं कीदृश्वतं ! यस्य रात्री पारणं जायते । ' ते प्रोचुः- ' भोः पांथ ! अयं महाप्रभावो माणवाख्यो
 यथोऽस्ति, अद्यास्य यात्रादिनं विद्यते, अतोऽत्रागतैर्लोकैर्दिवसे उपवासं कृत्वाऽर्धनिश्चायां कमप्यतिथिमादराद्भोजयित्वा पथा-
 र्पाणं विधेयं, येन तेषां महापुण्यश्राप्तिः स्यात्, तस्मान्मद्यास्माकमतिथिर्भव । ' केशवोऽवदत्- ' रात्रौ विधीयमानत्वान्म-
 हापापकारेणोऽस्मिन् पारणेशं न सुजे । किं च यत्रैवं निश्चि भोजनं क्रियते सोऽयमुपवास एव नोच्यते, यतो धर्मशास्त्रेण
 प्रहराष्टकं यावद्भोजनस्याग्रे उपवासः कीर्त्तितोऽस्ति । ये च धर्मशास्त्रविरुद्धं तपः कुर्वन्ति ते दुर्द्वयो दुर्गेति याति । ' तदा
 तेऽवदन्- ' अस्य देवस्य ऋतेऽयमेव विधिरस्ति, अतोऽय श्रासोक्तिमनुसृत्य युक्तायुक्तविचारणा न कर्त्तव्या । अस्माकं
 पुनरतिथिं गवेपयतां यद्वा रात्रिर्जाता, तस्मान्मयं विचारं विमुच्य तद्योऽस्मिन् पारणेऽसरो भव । ' इत्युक्त्वा ते मर्वेऽप्युत्थाय
 तस्य पादतलेऽलगन्, तथापि केशवस्तद्वचनं नामस्त । तदा सद्यो यक्षशरीरादेको भीमाकारः पुमान्निःसृत्य हस्ते मुद्रासु-
 र्पाद्य विक्रालनेन्रः तन् तीक्ष्णरूढयाप्यैनमुवाच- ' अरे दुष्टतमन् ! त्वं मम धर्मं दूयसि, पुनर्मैऽज्ञानवगणयसि, अधुना
 शीघ्रं मुह्य, नो चेत्तय मस्तकं शतसंहं करोमि ! ' तदा केशवो हसन्प्राह- ' भो यक्ष ! मां किं क्षोभयसि ? भयंतरोपाजित-
 प्रधानधर्मभङ्गोदयान्मम मनगपि मरणमयं नास्ति । ' ततो यक्षः स्वान् विक्रानुवाच- ' भो एतद्धर्मगुरुर्धृत्वाऽत्रानीया-
 स्यामे हंतव्यो, येनास्मै इत्थं धर्मोपदेशो दत्तोऽस्ति । ' तदा कक्षापाशधरैस्तस्य किरूराचघोपं कुर्वाणो धर्मोपापमुनिः
 सद्यः समानीय यक्षाम्रे मुक्तो, यक्षेणोक्तं- ' भोः ! सन्निव्यमिदानीं भोजय, अन्यथा त्वां हन्मि । ' तदा स मुनिः केशवं

प्रति जगौ-‘भो भद्र ! देवगुरुसंवकृतेऽकृत्यमपि कर्तव्यमतस्त्वं भोजनं कुरु, एतैर्हन्यमानं त्वद्गुरुं मां रक्ष ।’ एत-
द्वचः श्रुत्वा केशवोऽर्चितयत्-‘यो महाधैर्यादियुगसंपन्नः सन् स्वप्नेऽपि अयथार्थं न चर्कित स मद्गुरुर्मृत्युमियाऽन्यो-
पदेशतः कथं पापकृत्येऽनुमतिं दद्यात् ? तस्माद्विधितमयं मद्गुरुर्नास्ति, किं त्वस्य यशस्य कार्पायं माया विद्यते ।’
इति विचिन्त्य स मौनं कृत्वा स्थितस्तदा यक्षो मुनौ मुद्गरमुत्पाद्य केशवं प्रति जगाद-‘भो ! भुञ्च, नो चेच्छद्गुरुं हन्मि ।’
केशवोऽपि निःशङ्कं ग्राह-‘अरे मायिन् ! अयं मद्गुरुर्नास्ति, यत्प्रास्तादृक्चारित्रपात्रं मद्गुरुत्वादृशं मंदशक्तीनां वशयः
कदापि न भवति ।’ तदा ‘म एवाहं त्वद्गुरुस्मि मां रक्ष रथे’त्यारब्ध स मुनिर्यक्षेण मुद्गरप्रहारतो हतः सन् भूमौ पपात ।
ततः स यक्षः केशवस्याग्रे आगत्य मुद्गरं भ्रामयन्मुवाच-‘यदि त्वं सांप्रतं भुञ्क्षे तर्हि अहं मद्यस्त्वद्गुरुं जीवयामि, तुभ्यं च
प्राज्यराज्यार्द्धं प्रयच्छामि, अन्यथानेन मुद्गरेण त्वामपि यममृहातिथिं कुर्वे’ इति । तदा केशवो हृमन् जगाद-‘भो यक्ष !
नैवायं मद्गुरुस्तस्ति, अतो नाहमेतद्दृचमा स्वनियममंगं कुर्वे । किं च यदि त्वं मृतान् जीवयसि तर्हि त्वयामीषां स्वभक्तानां
पूर्वजाः कथं न जीविताः ? तथा राज्यदानसामर्थ्यं विभ्रता त्वयामी भक्तजनाः कथं न राज्यभृतः कृताः ? पुनस्त्वं मम
धारंवारं मृत्युभयं किं दर्शयसि ? यतः सति आशुव्रले न कोऽपि मां मारयितुं समर्थोऽस्ति ।’ ततः स यक्ष एवं तद्वाणीं
निद्रम्य हृष्टः सन् केशवं प्रति समालिख्येभं जगाद-‘अहो मित्र ! धियां पात्र !, न स्यादपि गुरुस्तव । मृता मया न जीव्यन्ते,
नैव राज्यं च दीयते ॥ १ ॥’ अथ यक्षेणैवमुक्ते मति प्राग्मुनिरूपेण भूमौ निपतितो यश्चकिन्नः सहस्रं तत उत्थाय मुनिरूपं
च परित्यज्यकाञ्चं ययौ । ततोऽजया विचित्रमायया विस्मयमापन्नं केशवं प्रति यश्च उवाच-‘भो मित्र ! त्वं मत्तोषवासः खिन्नो-

ऽसि, पुनर्वहुतराधाविहारतः क्लिन्नोऽसि, अतो रात्राविह विश्रामं गृहीत्वा प्रातःकाले षमिः सह पारणं कुरु । ' इत्युक्त्वा स
 तस्मै स्वशक्तिनिर्मितो मृदयाभदर्शयत् । तदा तत्र श्रद्धयायां सुप्तः सन् केशवोऽपि यथाज्ञया यात्रागतजनैः संवाहितचरणः
 सन् सद्यो निद्रामवाप । ततो घटिक्राचतुष्टयानन्तरं स यक्षो निद्रामिव्याप्तलोचनं केशवं प्रति जगद- ' भो मित्र ! रात्रिर्गता
 प्रभातो जातोऽस्ति, अयं निद्रा निवार्यतां । ' तदा केशवो निद्रां विहाय लोकं दिनोज्ज्वलं वीक्ष्य आकाशं च
 सूर्यमंडितं विलोक्य चिंतयति स्म- ' अहं निशायाः पथिमप्रहरे सुप्तोऽपि सन् ग्रामे एव मुहूर्ते सर्वदा स्वयमेव जागर्मि,
 अद्य न्यद्वेनिशासमये प्रहरार्द्धमात्रेऽपि दिवसे स्वयं न जायतस्त्वत्र किं कारणं ? तथाद्य दिवसेऽपि मे चक्षुषी निद्राव्याप्ते
 कथं वर्तते ? पुनर्मै श्वासमास्तोऽयं सुरभिः कथं नास्ति ? ' तत इत्थं चिंतयंतं केशवं प्रति यक्षः प्रोचे- ' हे सत्पुत्र !
 पृष्टतां मुंच, शीघ्रं प्रातःकृत्यानि कृत्वा पारणं कुरु । ' तदा स जगद- ' हे यक्ष ! तव दक्षतयाहं न वंच्यो, यतोऽद्यापि
 निद्रावास्ति अयं दिवसप्रकाशस्तु त्वन्मायासमुद्भव एव । ' अथेत्यं ज्वलतः केशवस्य मस्तके आकाशात्पुष्पपट्टिः पपात,
 तथा जपजयशब्दः प्रादुर्यभूव । तदा केशवः स्वमुखोऽग्रे एकं कंचिदीप्तिव्याप्तं देवं ददर्श, परं यक्षं यक्षगृहं यक्षार्चकजनांश्च
 न दृष्टवान् । ततः स देवस्तं प्रोचे- ' हे महावैर्यवान् ! हे पुण्यवतां शिरोरत्न ! भवाद्दृशामुत्पत्यैवेयं पृथ्वी रत्नगर्भा
 निगद्यते । अद्य किलद्रोण स्वसभायां रात्रिभोजनत्यागे तवावीव धैर्यं वर्णितं, तदसहमानोऽहं वदित्वा मां देवस्त्यां परीक्षितुमि-
 हागमं, परं नियमे दृढचिचस्य तव रोममात्रमपि चालयितुं नाहं समर्थोऽभूवं । अथाहं क्षमयामि त्वयापि मदपराधः क्षंतव्यः ।
 किं च देवदर्शनं निष्फलं न भवति, अतस्त्वं भस्मकाशात्किंचिद्याचस्व । यद्वा भवादृशो मत्पुरुषाणो क याश्चा ? परं मया

स्वभक्तिदर्शनीया, अतस्तुभ्यं वरद्वयं दद्वि, अद्यप्रभृति यः कोऽपि रोगा पुमान् त्वदंगलजलेन स्वशरीरं संक्षयति स सद्यो नीरूप भविष्यति ? । तथा त्वं कदाचिदातुरः सन् यत्किञ्चिच्चित्तियिष्यासि तत्कार्यं शीघ्रं भविष्यति २ ।' इत्युज्या साकेत-
पुरस्य पार्श्वे केशवं मुख्या स देवोऽदृश्यो बभूव । केशवोऽप्यात्मानं कस्यचिन्नगरस्य पार्श्वस्थं ददर्श । ततः ह्ययौदेयस्तौ प्रातःक्रियां कृत्वा तन्नगरं द्रष्टुं ब्रजन् मार्गे आराममवस्थं नृपादिलोकेभ्यो धर्मोपदेशं ददानं कञ्चिदाचार्यं दृष्ट्वा तं महाम-
गलं मन्यमानः सद्यस्तत्र गत्वा गुरुं नत्वाग्रे उपविष्टः, ततो देवमनति तन्नगरस्वामिना धनंजयभूपेन प्रणामपूर्वकं गुरुर्विज्ञप्तः-
'हे स्वामिन् ! अहं जरसा व्याम्रोऽस्मि, अतो यदि व्रतं शुक्लामि तद्वरं, परं स्वयमपुत्रः सन् राज्यं कुत्र न्यस्यामि ? इति चिन्तां कुर्वन् रात्रौ सुप्तोऽभूद्यं, तदा निश्चति कैजचिदिव्येन पुंसा मम स्वप्ने एवमुक्तं यः प्रातःकाले देव्यातरादत्य तव गुरोः पुरस्तिष्ठति तस्मिन् सत्पुरुषे स्वराज्यं विन्यस्य त्वया निजमनोरथः पूरणीय इति, ततोऽहं सद्यो गतनिद्रः सन् प्रातःकृत्यानि कृत्वाहागतोऽस्मि, इष्टम मयायं सत्पुरुषः-।' तदा गुरुणा ज्ञानमलेन केशवस्य सर्वोऽपि रात्रिभोजनत्यागपृच्छातो नृपाग्र गदितः, ततो राज्ञा पृष्टं- 'स्वामिन्मम स्वप्ने केन देवनायं ज्ञापितः ? ।' गुरुणोक्तं- 'अस्य परीक्षाकारिणा चह्निनाम्ना देवे-
नेति ।' ततो राज्ञा गुरुं नत्वा केशवेन सह पुरं प्रविश्य स्वराज्ये केशवमभिपिब्य सयं गुरुपाशे व्रतं जप्नाह । तदा केशव-
स्तत्र प्रत्यहं चैत्यपूजां कुर्वन् दुःस्थितादिभ्यो दानं ग्रयच्छन् स्वाग्रतापेन सीमालभूपालाक्रमणं कुर्वन् न्यायमार्गमनुसरन् मुखेन प्रजां पालयति स्म ।

एकदा स गवाक्षस्थः पितृदर्शनेच्छां कृतवान् । तावता च मार्गे श्रांतं भूमौ यातं स्वापत्वं ददर्श । तदा केशवस्तामुप-

लस्य सद्यः सौधादुत्तीर्य बहुजनैर्नुगतः सन् तत्र गत्वा पितुः पादयोरपतत्—‘हे पितस्तादृक्ममृदिमान् भवान् अधुना
 रंक्रोषमः कथमिति’ पृष्टवांश्च । तदा यद्योषनः पुत्रस्य राज्यप्राप्त्या तं दिवोऽपि सन् दुःखाश्रूणि भुञ्चन् गृहवार्त्ता जगाद—
 ‘हे पुत्र ! त्वयि गते सति मया हंसो भोक्तुं निवेष्टितस्तदा सोऽङ्गमात्संज्ञतभ्रमिः सन् अर्द्धभोजनं भुत्वा भूमौ पपात, ततः
 क्रमेतदिति चिंतयंत्या तन्मात्रा दूरादीपमानीय धावद् दृष्टिः प्रसारिता तावद्भोज्यान्ने गरलं दृष्टं, तदुपसिद्धे च तुलापट्टे
 लग्नः सर्पो दृष्टः, तदा साक्षाच्छादशं रात्रिभोजनफलं दृष्ट्वा त्वां धर्मज्ञं मन्यमानेन सर्वेणापि कुटुंबेन महाक्रंदध्वजे । ततस्त-
 च्छ्रृणाच्च बहवो लोका मिलितास्तेष्वेको विपयैद्योऽपि समागतः, तदा तं प्राति सर्वकुटुंबेन पृष्टं—‘किमयं विषप्रयोगः साध्यो-
 ऽसाध्यो वा ?’ तेनोक्तं—‘शास्त्रे तिथिवारनक्षत्राद्याश्रित्य सर्पदृष्टस्य साध्यासाध्याविचारः प्रोक्तोऽस्ति । तथाहि—तिथयः पंचमी
 पक्ष्य-ष्टमी नयमिका तथा । चतुर्दश्यप्यभावास्या-ऽहिना दृष्टस्य मृत्युदा ॥ १ ॥ शेषास्तु नैवमित्यर्थः । दृष्टस्य मृतये वारा,
 भानुमौमशनैश्चराः । प्रातःसंध्यास्तसंध्या च, संक्रांतिसमयस्तथा ॥ २ ॥ भरणी कृत्तिकाश्लेषा, विशाखा मूलमश्विनी ।
 रोहिण्यार्द्रा मघा पूर्वा-त्रयं दृष्टस्य मृत्यवे ॥ ३ ॥ वारि सर्वतश्चत्वारो, दंशा यदि सन्नोपिताः । वीक्ष्यंते यस्य दृष्टस्य,
 स प्रयाति भवतंतरं ॥ ४ ॥ रक्तवान् दंश एको वा, छिद्री काकपदाकृतिः । शुक्रः श्यामस्त्रिरेखो वा, दंटे स्पृश्यति ज्यपे
 ॥ ५ ॥ सावर्त्तः सर्वतः शोफ-वृत्तः संकुचिताननः । दंशः शंसति दृष्टस्य, विनष्टमिह जीवितं ॥ ६ ॥ केशांते मस्तके भाले,
 भ्रूमध्ये नयने श्रुता । नासाग्र ओष्ठे चिबुकं, कंठे स्कंधे हृदि स्तने ॥ ७ ॥ कक्षायां नाभिपत्रे च, लिंगे संधौ गुदे तथा ।
 पाणिपादतले दंशः, स्पृष्टोऽसौ यमजिह्वा ॥ ८ ॥ इति ।

स्वभक्तिदर्शनीया, अतस्तुभ्यं वरद्वयं दावि, अद्यग्रभृति यः कोऽपि रोगी पुमान् त्वदंगलग्नजलेन स्वशरीरं संस्पृशति स सद्यो नीरुग् भविष्यति ? । तथा त्वं कदाचिदातुरः सन् यत्किञ्चिच्चित्तयिष्यसि तत्कार्यं शीघ्रं भविष्यति २ । ' इत्युक्त्वा साकेत-
पुरस्य पार्श्वे केनैवं मुक्त्या स देवोऽदृश्यो बभूव । केनवोऽप्यात्मानं कस्यचिन्नगरस्य पार्श्वस्थं ददर्श । ततः ह्ययोदेवोऽसौ प्रातःक्रियां कृत्वा तन्नगरं द्रष्टुं गच्छन् मार्गे आराममध्यस्थं नृपादिलोकेभ्यो धर्मापेदेन ददानं कञ्चिदाचार्यं दृष्ट्वा तं महाम-
गलं मन्यानः सद्यस्तत्र गत्वा गुरुं नत्वाग्रे उपविष्टः, ततो देशनतिं तन्नगरस्याग्निना ध्वजवभूषणेन प्रणामपूर्वकं गुरुर्विह्वलः—
' हे स्वामिन् ! अहं जरसा व्याप्नोऽस्मि, अतो यदि व्रतं गृह्णामि तद्वरं, परं स्वयमपुत्रः सन् राज्यं कुत्र न्यस्यामि ? इति चिन्तां कुर्वन् रात्रौ सुप्तोऽभूच्च, तदा निश्चतिं केनचिद्विन्येन पुंसा मम स्वप्ने एवमुक्तं यः शतशकले देशांतरादेत्य तव गुरोः पुरास्तिष्ठति तस्मिन् सत्पुरुषे स्वागज्यं विन्यस्य त्वया निजमनोरथः पूरणीय इति, ततोऽहं सद्यो गतनिद्रः सन् प्रातःकृत्यानि कृत्वेहागतोऽस्मि, दृष्ट्वा मयायं सत्पुरुषः—' तदा गुरुणा ज्ञानबलेन केनवस्य सर्वोऽपि रात्रिभोजनत्यागपृच्छति नृपाग्रे गदिदः, ततो राज्ञा पृष्टं—' स्वामिन्यम स्यमे केन देवेनायं ज्ञापितः ? । ' गुरुणोक्तं—' अस्य परीक्षाकारिणा बहिनाम्ना देवे-
नेति । ' ततो राजा गुरुं नत्वा केनवेन सह पुरं प्रविश्य स्वराज्ये केनवमभिपण्य स्वयं गुरुपार्श्वे व्रतं जप्राह । तदा केनव-
स्तत्र प्रत्यहं चैत्यपूजां कुर्वन् दुर्भस्यतादिभ्यो दानं प्रयच्छन् स्वयत्तापेन सीमालभृपालाक्रमणं कुर्वन् न्यायमार्गमनुसरन् सुखेन प्रजां पालयति स्म ।

एकदा स गवाशस्थः स्थिरदर्शनेच्छां कृतवान् । गवता च मार्गे श्रावं भूमौ यातं स्वपितरं ददर्श । तदा ' केनवस्तमुप-

लक्ष्य मद्यः सौधादुत्तीर्णं बहुजनैर्नुगतः सन् तत्र गत्वा पितुः पादयोरपतत्—‘हे पितस्तादृक्ममृद्धिमान् भवान् अधुना
रंकोपमः कथमिति’ पृष्टवांश्च । तदा यशोधनः पुत्रस्य राज्यप्राप्त्यानंदिनोऽपि सन् दुःखाश्रूणि मुंचन् गृहयात्तां जगाद—
‘हे पुत्र ! त्वयि गते सति मया हंसो भोक्तुं निवेपितस्त्वदा सोऽज्ज्वात्संजातप्रभिः सन् अर्द्धभोजनं मृत्वा भूमौ पपात, नतः
किमेतदिति चिंतयंत्वा तन्मात्रा दूरादीपमानीय यावद् दृष्टिः प्रसारिता तावद्भोज्यान्ने गलं दष्टं, तदुपरिप्रदेशे च तुलापट्टे
लग्नः सर्पो दष्टः, तदा साक्षादादृशं रात्रिभोजनफलं दृष्ट्वा त्वां धर्मज्ञं मन्यमानेन सर्वेणापि कुटुंबेन महाक्रंदधक्ते । ततस्त-
च्छ्रृणवाच्च बह्व्यो लोका मिलितास्तेष्वेको विषवैद्योऽपि समायतः, तदा तं प्रति मर्वकुटुंबेन पृष्टं—‘किमयं विषप्रयोगः साध्यो-
ऽसाध्यो वा ?’ तेनोक्तं—‘आह्वे त्रिषिवारनक्षत्राद्याश्रित्य सर्पदष्टस्य साध्यासाध्यविचारः प्रोक्तोऽस्ति । तथाहि—तिथयः पंचमी
पष्ठ्य-दृमी नवमिका तथा । चतुर्दश्यप्पमावास्या-ऽहिना दष्टस्य मृत्युदा ॥ १ ॥ शेषास्तु नैवमित्यर्थः । दष्टस्य मृतये वारा,
भानुभौमशैवधराः । प्रातःसंध्यास्तसंध्या च, संक्रातिसमयस्तथा ॥ २ ॥ भरणी कृचिकाश्लेषा, विशाखा मूलमश्विनी ।
रोहिण्याद्रा मघा पूर्वा-त्रयं दष्टस्य मृत्यवे ॥ ३ ॥ वारि संवत्थत्वारो, दंशा यदि सज्जोषिताः । वीक्ष्यंते यस्य दष्टस्य,
स प्रयाति भवांतरं ॥ ४ ॥ रक्तवान् दंश एको वा, छिद्री काकपदाकृतिः । शुष्कः श्यामस्त्रिरेखो वा, दष्टे स्पष्टयति न्ययं
॥ ५ ॥ सार्वतः सर्वतः शोफ-दृचः संकुचिताननः । दंशः शंसति दष्टस्य, विनष्टमिह जीवितं ॥ ६ ॥ केशांति मस्तके भाले,
भ्रूमध्ये नयने धृतौ । नासाग्र ओष्ठे चिबुके, कंठे स्कंधे हृदि स्तने ॥ ७ ॥ कक्षायां नाभिषष्ठे च, लिङ्गे संधौ गुदे तथा ।
पाणिपादतले दष्टः, स्पृष्टोऽसौ यमजिह्वा ॥ ८ ॥ इति ।

परमं तु संपन्नं दशो नास्ति, किं त्वस्योदरे तद्वत्प्रवेशो जातोऽस्ति, अतः किमत्र साध्यासाध्यविचारणया ? । ”
 ततो मया पुनः पृष्टं-‘केनाप्युपायेनायं जीवति ।’ तदा स मातृकाह्वानं कृत्वा जगाद-‘भवतामत्रोपायकरणक्लेशेनालं,
 यतोऽस्य सर्पस्य विषव्याप्यासौ बालः श्रुतुददृढलत्कायः सन् एकं मासमेव जीविष्यतीति ।’ ततोऽहं तद्वचसा निराशः सन्
 लोकान् विस्तृत्य त्वद्भातरं श्रव्यायां श्रावयित्वा तत्स्वरूपं ज्ञातुं पंच दिनानि यावद् गृहे स्थितः, परं तदा रोमरोमपत-
 च्छिद्रं ते मृतमिव मत्वा त्वां द्रष्टुं गृहाभिर्गत्य बहुमार्गमतिक्रम्य पुण्ययोगादोद्योगागतस्त्वां च दृष्टवान् । हंसस्य तु विषमक्ष-
 पदिनादद्य पूर्णो मासो जातोऽस्ति, अतः सोऽधुना मृतोऽस्ति यद्वा मरिष्यति ।’ एतत् पितृवचः श्रुत्वा केनोपेक्ष्योऽतीव दुःखितः
 सन् एवं दधौ-‘इतो मरुताज्जपुरं योजनानां ज्ञतं भवेत्, अतो जीवद्वांधवस्य मुखं द्रष्टुमर्हैव तत्र कथं यामि ? ।’ अथ
 यावदेवं ध्यायति तावत्स केनैव आत्मानं पित्रादिपरिच्छेदेन च सहितं हंसस्य पार्श्ववर्चिनं ददर्श । तत्र च ह्यथितगरीरस्याति-
 दुर्गंधप्रादुर्भावात्सर्वैः परिलज्जैर्मुक्तं रोदनोच्छ्वननेनया एकया जनन्या च युक्तं नरकात्तिमिरिव पीडितमासन्नमृत्युं भूमौ निक्षिप्तं
 स्वभ्रातरं दृष्ट्वा तद्वयथाव्यधितोऽपि सन् कथं मे सद्योऽप्रागमनं जातमिति ध्यायन् स बह्विदेवं दृष्टवान् । तदा देवः प्राह-
 ‘भो मित्र ! अहमवधिज्ञानाच्च व्यथां ज्ञात्वा स्वस्य वरं सत्यं कर्तुं ग्रीष्ममागत्य त्वन्मनोरथमपूरयामिति ।’ एवमुक्त्वा स
 देवोऽदृश्यो बभूव । ततो ह्येन केनैवेन स्वकरस्पृष्टाणि हंसः सिकः सन् सद्यो रोगनिर्मुक्तो भूत्वोत्थितः । तदा तं पूर्व-
 स्मादपि रूपान्महारूपवंतं जातं विलोक्य सर्वेऽपि बंधुजना महानन्दं प्राप्ताः, तत्स्वरूपदर्शनाच्चातिविस्मिताः संतः केनैवस्या-
 तीव गुणप्रशंसां चक्रुः, पुनस्तदेवं केनैवस्य महाप्रभावं विज्ञाय बहुभिलोकैः स्वयोगविधानार्थं तत्पादोदकं सेव्यते स्म । तथा

प्रत्यक्षं धर्मप्रभावं विलोक्य स्वजनपरिजनानिभिर्वहुभिर्मन्यैर्निशाभोजनत्यागादिद्वयानि गृहीतानि । ततः स केशवभूपतिः पश्चात्तत्र गत्वा चिरकालं सांकेतपत्तने राज्यं भुत्वा बहून् लोकान् धर्मभार्गमानीय स्वयं श्राद्धधर्मं प्रपालय प्रीतिं सदाति-
भावाभूत् । इति रात्रिभोजनत्यागे केशववृत्तांतः । एवमन्यव्यतिरेकाभ्यामपि दृष्टांतं निश्चय्य त्रिविक्रिभिर्निशाशनपरिहारे उद्यतैर्मन्यैः । इत्युक्तं सप्रसंगं श्राद्धप्रतिमास्वरूपं ॥

अथ श्रावकस्य निवासयोग्यं यत् स्थानं तत्स्वरूपं दर्शयते—

न चैत्यसाधर्मिकसाधुयोगो, यत्रास्ति तद्ग्रामपुरादिकेषु ।

युतेष्वपि प्राज्यगुणैः परैश्च, कदापि न श्राद्धजना वसन्ति ॥ ७५ ॥

व्याख्या—परैरन्यैः प्राज्यैर्वहुभिर्गुणैः सौराज्यप्राज्यजलधनवार्जमस्वजनदुर्गादिभिर्युतेष्वपि तेषु ग्रामनगरादिषु श्राद्ध-
जनाः कदापि न वसन्ति । कुत्रेत्याह—यत्र ग्रामादिषु चैत्यसाधर्मिकसाधूनां योगो नास्ति । तत्र चैत्यं जिनमंदिरं, साधर्मिकाः
समानधर्माश्रया गृहस्थाः, साधवः शुद्धधर्माणोपदेशो गुहः, एतेषां योगो यत्र भवेच्चैव श्रावका वसन्तीत्यर्थः । यदुक्तं—
यद्गुणआङ्गणे वि दु, नगरे गामे च तस्य न वसेद् । जत्य न विजह् चेदय, साहम्मी साधुसामग्री ॥ १ ॥ अथ नगरादी
वसतां श्राद्धानां यत्प्रातिवेस्मिकत्वा त्याज्या तत्स्वरूपं दर्शयते—

पाखंडिपारदारिक-नटनिर्दयशत्रुधूर्त्तपिथुनानां ।

चौरादीनां च गृहा-भ्यर्णे न वसन्ति सुश्राद्धाः ॥ ७६ ॥

व्याख्या-नगरादौ वसंतः सुश्रावकाः पाखंडिप्रभृतीनां गृहाभ्यर्णे गृहसमीपे न वसन्ति-न निवासं कुर्वन्ति । तत्र पाखंडिनः कुलिगिनः, पारदारिकाः कुशीलाः, नटा वशवत्रादिभिः सेलकाः, निर्दया जीवहिंसाकारकाः व्याधधीवरादयः, शत्रवो वैरिणः, धूर्त्ता वंशकाः, पिथुनाः परच्छिद्रान्वेषिणः, चौराधौर्याक्रियया परद्रव्यापहारिणः, आदिशब्दादमर्षणकारुण्यभूत-कारविदूषकादयो बोध्याः । एषां हि शत्रौ वसतां श्राद्धानां क्रमेण सम्यक्त्वेनाज्ञपरस्त्रीगमनेच्छातत्कलाभिलाषकृपरिणाम-प्रायनाशधनहानिराजदंबाद्यपायकलहवृद्ध्यादयो बहवो दोषाः संभवंतीत्यतस्तद्वर्जनमेव युक्तमिति मतव्यं । किं च—
मातापित्रोर्भक्तः, कुलदीलसमैश्च विहितवीवाहः ।
दीनातिथिसाधूनां, प्रतिपत्तिकरो यथायोग्यं ॥ ७७ ॥

स्पष्टा, नवर कुलमुद्रादि, शीलं धर्म आचारस्ताम्यापुपलक्षणत्वाद् द्रव्यमहचाम्यां च समैरात्मतुल्यैः सह विहितवीवाहः, विवाहवैषम्ये हि नित्यमुद्रेगाद्गर्भहानिः स्यादिति । तथा—

परिहरति जनविरुद्धं, दीर्घं रोपं च मर्मवचनं च ।

इष्टः शत्रूणामपि, परतस्मिन्निर्वर्जको भवति ॥ ७८ ॥

इयमपि स्पष्टार्था । नवरं जनस्य शिष्टलोकस्य विरुद्धं यत्कार्यं तत्परिहरति । तच्चेदं-सबस्स चेव निंदा, विससओ तह य गुणसमिद्धाणं । उजुधम्माणं हत्थणं, रीढा जणपूयणिज्जाणं ॥ १ ॥ बहुजणविरुद्धसंगो, देसाइ आयासलंघनं चेव । एमाइयाइ इयओ, लोगविरुद्धाइ नेआइ ॥ २ ॥ ति ।

तथा श्रावकेण पात्रस्थानीनामन्नसत्त्वादिदुराचारं दृष्ट्वापि धर्मेमुख्यं न धार्यं । यदुक्तं-पासत्याईण फुडं, अहम्मकम्म निरिक्खए तहावि । सिद्धिहो होइ न धम्मे, एसो चिय वंचिओचि मई ॥ १ ॥ एसो चियत्ति-एए एव वराको दैवेन वंचितो य एवंविधमधरीकृतकल्परुमाहात्म्यमशेषमुखधेणिप्रदानसमर्थमपारसंसारसागरोच्चारणयानपात्रभतिपवित्रं चारित्रमयाप्येयं प्रवर्त्तते इति मतिर्यस्य स तथा भवेदित्यर्थः, तथा कस्यचित्साधोश्चेत्यपि स्वस्वितं पश्यति तर्हि तत्र निःस्नेहतां न भजेत्, किं त्वेकान्ते तस्मै मातापितराविव सुशिक्षां दद्यात् । यदुक्तं-साहुस्स कहवि खल्लिअं, दइण न होइ तत्थ निक्खेहो । पुण एगंते अम्मा-पिओ व से चोअणं देइ ॥ १ ॥ एतेन श्रावकः साधूनां मातापितृप्रियो भवेदिति सूचितं । यस्तथानांगसूत्र-चत्तारि समणोवासया पणत्ता, तं जहो-अम्मापित्तमाणे १ भाउसमाणे २ भित्तसमाणे ३ सवधित्तमाणे ४ । एतत्स्वरूप-ज्ञापिकाश्रैता गाथाः-नित्थ सुणिकखाइं, न दिइखल्लिओवि होइ निक्खेहो । एवंतवच्छलो मुणि-जणस्स जणणीसमो सद्धो ॥ १ ॥ हिअए ससिण्हो चिअ, मुणीण मंदादरो विणयकज्जे । भाउसमो साहुणं, परामवे होइ सुसहावो ॥ २ ॥ भित्तसमाणो माणाइ, रुसइ अपुच्छिओ कजे । मन्नतो अप्पाणं, मुणीण सयणाओ जब्भहिअं ॥ ३ ॥ धद्धो छिइयेही, पमायखल्लिआणि निचमुज-सइ । सद्धो सवक्किरूपो, साहुजणं तणसमं गणइ ॥ ४ ॥ इति ।

अथ आद्रस्य अहोरात्रकृत्यानि लेखतो दश्यन्ते—

प्रबुध्य दोषाष्टमभागमात्रे, स्मृत्योज्ज्वलां पंचनमस्कृतिं च ।

अव्यापृतोऽन्यत्र विशुद्धचेता, धर्माशिकां जागरिकां स कुर्यात् ॥ ७९ ॥

व्याख्या—दोषाया रात्रेष्टमे भागमात्रे चतुर्षट्कामाने काले प्रबुध्य निद्रां विहाय शयनादुत्थानसमये एव च उज्ज्वलां पंचनमस्कृतिं पंचपरमेष्ठिनमस्कारं स्मृत्वा स श्रावकोऽन्यत्र कार्यातिरेज्यापृतस्तत्क्षणं सुप्तोत्थितत्वादद्यापि गृहव्यापारेऽलग्नः, अत एव विशुद्धचेता अकटुषितचिचः सन् धर्मजागरिकां कुर्यात् । कथमित्याशङ्क्य तत्प्रकारो दश्यते—

कोऽहं कामेऽवस्था, किं च कुलं के पुनर्युगा नियमाः ।

किं न स्पृष्टं क्षेत्रं, श्रुतं न किं धर्मशास्त्रं च ? ॥ ८० ॥

व्याख्या—स हि रात्रौ निद्राशुद्रितचेतनसदात्तं प्रथमोत्थितत्वादद्यापि अप्राप्तिचिन्ताद्वयः सन् पूर्वमेव ध्यायति—कोऽहं मनुष्यो देवादिर्वा ? तत्र तावन्मनुष्योऽस्मि, तर्हि का समावस्था ? बाल्या यौवना वा (यौवना वृद्धा वा) ? तत्र यूना मम मा भूद्बाल्यो-चिता चेष्टा, वृद्धस्य वा मा भूत्कारुण्योचितेति । पुनः किं मम कुलं ? श्रावकमत्कं अन्यद्वा, श्रावककुलं चेत्तर्हि के मम युगाः मूलयुगा उत्तरयुगा वा ? के पुनर्नियमा अभिग्रहविशेषाः ? तथा सति विषये विनमवन ? विं २ तत्रलिप्ता ३ पुस्तक ४ चतुर्विध-

गृहश्रतिमापूजनं कृत्वा गृहीतपूजोपकरणः सन् महोत्सवेन जिनालये गत्वा मुखकोष्ठं विधाय 'तिन्नि नितीहिये' त्यादिशास्त्रो-
क्तविधिना जिनपूजनं कुर्यात् । पूजामेदास्तु प्रथमप्रकाशे ज्ञाताधर्मकथादिसिद्धांतानुसारेण सविस्तरं व्याख्याताः संतीत्यतस्ते
तत एवावगंतव्याः, यच्च शुद्धमनोजवस्र इत्युक्तं तदित्यं-प्रथमं सर्वसाधवाध्यवसायवर्जनं मनःशुद्धिः, ततो निर्जीवायां शुश्रूक-
चवरादिरहितायां च भूमौ अल्पेन वारिणा अल्पेन च कूरव्यापारेण सर्वौगलानमंगशुद्धिः, ततः शुचित्वेनास्त्रोद्धितवस्त्रधारणं
यहशुद्धिः, न च वाच्यं स्नानेन देहशुद्धिं विनापि देवपूजा मुख्यते इति, आशातनाप्रसंगात् । यदि नाम आजन्म निर्मलशरीर-
धारिणो देवा अपि विदेशशुद्धयर्थं स्नानैव देवपूजार्थं प्रवर्त्तेन्, तर्हि कथं नैवकादशसोतःस्रवन्निरंतरदुर्गधमलैर्मनवैः स्नानं
विना सा क्रियते ? अत एव देवपूजाकारिणां सिद्धांते प्रतिपदं 'ह्याया कयबलिक्रम्मे' त्यादि विशेषणं गृहीतं । ननु यतना-
पराणां श्रावकाणां बह्वारंभत्वात्स्नानमनुचितमिति चेन्न, जलधूपपुष्पादीनामप्यारंभहेतुत्वात्तन्निघोऽप्यापद्येत, न च तन्निघेयः
शिष्टानामिष्टः-छजीवफायसंजसो, दबत्य एसो वि सुब्बई कसिणो । तो कसिण संजमवलि, पुष्पाईयं न इच्छति ॥ १ ॥ अक-
सिणपवचयानं, विरयाविरयाण एस सल्ल जुतो । संसारपणुकरणे, दबत्याए कूबदिष्ठतो ॥ २ ॥

इत्याद्यागमश्रमाण्यादिति पर्याप्तं प्रपंचेन । तदेवं देवपूजां विधाय तदनंतरं विनयेन मुखद्वंदं समाचरेत् । ततोऽज्ञो-
यत्करोति तदुच्यते-

गंगी यथा क्षारजले पयोनिधौ, वसन्नपि स्वादुजलं पिबेत्सदा ।
तथैव जैनामृतवाणीमादरा-भ्रजेद्गृही संघतिमध्यगोऽपि सन् ॥ ८२ ॥

व्याख्या—गुंगमस्यास्तीति शृंगी मत्स्याविशेषः, स यथा क्षारजलभृते समुद्रे वसन्नपि तत्रैव गंगादिसरित्प्रवेशस्थान-
स्थितं मिष्टं जलमुपलक्ष्य सदा तदेव जलं पिबेत्, तथैव गृही श्रावकः संसारक्षारसमुद्रमध्यस्थितोऽपि सन् गुह्यसन्निधौ
गत्वाऽऽदराजिनप्रणितामृततुल्यवाणीं सर्वदा भजेत् शृणुयादित्यर्थः । ततो बालग्लान्नादिसाधूनां प्रातराशौषधादिदाने
यत्नवान् भवतीत्यनुक्तमपि द्रष्टव्यं । तदनंतरं यदिधत्ते तद्वश्यते—

द्रव्यार्जनं सद्यवहारशुद्ध्या, करोति सद्भोजनमादरेण ।

पूजादिदुरयानि विधाय पूर्वं, निजोचितं मुक्तविशेषलौल्यः ॥ ८३ ॥

व्याख्या—स श्रावकस्ततो व्यवहारशुद्ध्या द्रव्योपाजनं करोति, तदनंतरं च पूर्वमादरेण मध्याह्निर्कीं देवपूजां कृत्वा
तथा मुनिभ्यो दानं दत्त्वा तथा बृहदारण्यकविचतुष्टयपदार्थितां कृत्वा त्यक्तविशेषलौल्यः सन् निजोचितं सद्भोजनं करोति ।
एतावता द्युतकाभस्यादिलोकविरुद्धं संसृज्जनं तत्कायाधागमविरुद्धं मद्यमांसाद्युभयविरुद्धं च भोजनं न कुर्यात् । तथा लौल्या-
त्त्वकीपमग्निबलमविचार्याधिक्यमपि न भुंक्ते । तच्चोत्तरकाले वमनविरचनरोगोत्पत्तिमरणादिवह्नुनर्धकारकं स्यादतो मितमेव
भुंक्ते इत्यर्थः । ततो धर्मशास्त्रपरमार्थचित्तेनोचितव्यवसायेन चापराहणं गमयित्वा अस्त्रमनादवर्कं संध्यायां पुनर्जिनपूजां
करोति । तथा द्वियुक्तप्रत्याख्यानं चेत्कृतं भवेत्तर्हि चतुर्धटिकादिशेषे दिने वैकालिकं कुर्यादित्याद्यनुक्तमपि मन्तव्यं ।
त्रिकालपूजाविधानं त्वित्यं—

प्रातः प्रपूजयेद्वासै-र्मध्याह्ने कुसुमैर्जिनं । संध्यायां धूपनैर्दणै-स्त्रिधा देवं प्रणूयेत् ॥ १ ॥ वासैश्चंदनादिद्रव्यैस्त्यर्थः । एवं दिनकृत्यान्मुक्तवाय रात्रिकृत्यं किंचिदुच्यते—

कृत्वा षडावश्यकधर्मकृत्यं, करोति निद्रामुचितक्षणे च ।

हृदि स्मरन् पंचनमस्कृतिं स, प्रायः किलाब्रह्म विवर्जयंश्च ॥ ८४ ॥

व्याख्या—तदनंतरं स श्रावकः षडावश्यकं धर्मकृत्यं कृत्वोचितक्षणे योग्यायां वेलायां निद्रां करोति । किं कुर्वन् ? हृदि पंचपरमेष्ठिनमस्कारं स्मरन्, च पुनः प्रायो बाहुल्येनान्नक्षत्राणां परिहरन् ऋतुकाले संतानार्थं वेदयापनार्थं वा, स्वपत्न्यां तस्यानियमितत्वात्प्रायोग्रहणं कृतं । एतेन श्राद्धो नास्यते मैथुनलोपः स्यादित्यावेदितं । इत्युक्तानि लेखतः श्रावकस्य समस्तादोराश्रकृत्यानि ।

अथ स्थानांगान्मन्त्रस्तीयांगस्य चतुर्थस्थानीकाः श्राद्धसत्कायतस्तो विधायभूमयः प्रदर्शयते—जहा भारं णं बहुमाणस्त वत्तारि आसासा पणत्ता, तं जहा-अत्थ णं अंसाओ अंसं साहसइ १, जत्थ वि य णं उच्चारं पासवणं वा परिट्ठवेइ २, जत्थ वि अ णं नागकुमारावाससि वा सुवण्णकुमारावाससि वा वासं उवेइ ३, जत्थ वि अ णं आवकहाए चिइइ ४ । एवामेव समणो-वासस णं चत्तारि आसासा पणत्ता तं जहा-अत्थ णं सीलवयुणविरमणपक्खत्ताणोसहोववासाइं पडिवज्जइ १, जत्थ वि अ णं सामाइयं देसावगासियं वा पडिवज्जइ २, जत्थ वि य णं चाउदसइसुद्धिपुण्णिमासिणीसु षट्ठिणं पोसइं सम्मं अणु-

पालेह ३, जत्थ वि अ णं अपञ्चिममाणं वियसंलेहनाइमणाइसिए मत्तपडिआइक्सिए पावोवमए कालं अणवकंसमाणे विहसइ ४ इति । एताथत्तस्रो विधामभूमयो बोध्याः । अथ श्राद्धस्य सद्भूतगुणवर्णनं क्रियते—

• जिनप्रणीतार्थविदो यथार्थ-वाग्युक्तितोऽपास्तमतांतरस्थाः ।

स्वकीयधर्मोज्ज्वलमार्गमग्नाः, श्रद्धालवः शुद्धधियो जयंतु ॥ ८५ ॥

न्याख्या—जिनैरनंततीर्थकरैः प्रणीता निर्दिष्टा येषां यथावस्थितजीवाजीवादपदार्थस्तद्विदस्तेषां ज्ञातारः, अत एव महुकादिवत् यथार्थवाग्युक्त्याऽपास्ता निरुचरीकरणात्पराजयं नीता मतांतरस्थाः कुल्लिगिनो वैस्ते, तथा पुनरात्मधर्मस्य य उज्ज्वलो मार्गस्तत्र मग्ना एकाग्रचित्ता एवंविधाः शुद्धबुद्धिधारकाः श्रद्धालवो जयंतु इति । महुकश्राद्धधृतास्तु विस्तरतः पंचमार्गे निर्दिष्टोऽस्ति । स च लेखतोऽत्रापि दर्शयते—

राजगृहं नाम नगरं, तस्य पार्श्वे गुणशीलकं नाम चैत्यमभूत् । तत्समीपप्रदेशे च बहवः कालोदायिगोबालोदायिप्रभृतयोऽन्ययूथिका वसन्ति स्म । तेषां चैकदा एकत्र भिल्लानां मिथः कथासंलापः समुत्पन्नः, यदुत महावीरो धर्मास्तिकायादीन् पंचास्तिकायान् प्ररूपयति । तत्र च धर्माधर्माकाश्चपुद्गलास्तिकायान् अचेतनान् जीवास्तिकायं च सचेतनं प्ररूपयति । तथा धर्माधर्माकाश्चजीवास्तिकायान् रूपिणः पुद्गलास्तिकायं च रूपिणं प्ररूपयति । एवं हि सचेतनाचेतनदिरूपेणादृश्यमानतत्वात्कथमेतन्मन्यते ? इति । तथा तत्रैव नगरे महुको नाम श्रमणोपासको वसति स्म । स च महासमृद्धिमान् सर्वलोकमान्योऽधिग-

तदीवाजीवपदार्थो नित्यं धर्मकृत्यैरात्मानं भावयन् सुखेन कालं गमयति स्म । तत् एकदा तत्र गुणशीलकचये श्रीवीरस्वामी
समवसुतस्तदा स्याम्यात्मनवार्चा निश्चम्य स महुको हृष्टः सन् स्वाभिवन्दनार्थं गच्छन्माराद्वाहिनिःसृत्य यावत्तेषामन्ययुधि-
कानां नातिदूरं नातिगभीरं चागतस्तावत्तेज्ययुधिकास्तं गच्छन्तं विलोक्य सर्वेऽप्येकजीभूय तत्पार्थे गत्वैवं प्रोचुः—‘भो महुक !
तव धर्माचार्यो यत्पञ्चास्तिस्त्रायादिकं प्ररूपयति तत्कथं ज्ञायते ?’ तदा महुकस्तामुवाच—‘यदि धर्मास्तिस्त्रायादिभिः स्वकीये
कार्यं क्रियते तदा तेन कार्येण तान् जानीमो धूमेन वह्निमिव । यदि तैः कार्यं न क्रियते तदा न जानीमः, एतावता कार्या-
दिस्त्रिगद्वात्रैव छद्मस्यानामर्तद्रियषदार्यज्ञानं भवति । न च धर्मास्तिस्त्रायादीनामस्मत्प्रतीतं किञ्चित्कार्यादिलिंगं दृश्यते
इति । तदभावात् जानीम एव वयमिति । ततो धर्मास्तिस्त्रायाद्यपरिज्ञानमगीदृषाणं महुकं प्रति उपालम्भयितुं ते प्रोचुः—‘हे
महुक ! यद्येतमप्यर्थं न जानासि तर्हि कस्त्वं श्रावकाः ?’ तदैवमुपालब्धः सन्नसौ महुको यत्चेरदृश्यमानत्वेन धर्मास्तिस्त्रा-
याद्यसंभवो निगदितस्तद्विधटनायोगाच्च—एत्वं आउसो वाउआए वाति ? हंता अत्थि तुन्मेणं आउसो वाउआयस्स वायमाणस्स
स्वं पासह ? णो तिण्ठे समत्थे, अत्थि णं आउसो वाणसहमया पोम्मला ! हंता अत्थि, तुन्मे णं आउसो वाणमहगयाणं पोम्मलाणं
स्वं पासह ? णो तिण्ठे समत्थे, अत्थि णं आउसो अरणिमसहगए अयणिक्काए ! हंता अत्थि तुन्मे णं आउसो अरणिमसहगयस्स अयणि-
कायस्स रुवं पासह ? णो ति०, अत्थि णं आउसो मसुहस्स पासगयाहं रुवाहं ? हंता अत्थि, तुन्मे णं आउसो ताहं रुवाहं पासह ?
णो ति०, अत्थि णं आउसो देवलोगमयाहं रुवाहं ? हंता अत्थि, तुन्मे णं आउसो ताहं रुवाहं पासह ? णो ति०, एवामेव आउसो
अहं वा तुन्मे वा अन्नो वा छउमत्थो यदि जो जं न जाणति तं सर्वं न भवति । किं च एवं हि भवतां सुमहुल्लोकोऽपि न

भविष्यति । इत्थं तानन्ययथिक्रान् निरुचरी कृत्य ततः ग मरुदुको गुणशीलकं नैत्ये श्रीरीश्वरामिषाश्च गत्वा नन्दनादिपुत्रमुचि-
तस्थाने उपविष्टमदा स्वासी मरुदुकं प्रत्युवाच—‘हे मरुदु ! त्वं ग्रीभनोऽसि, येन तयास्तिस्त्रायानजानता अन्ययुधिक्रानामग्रे
न ज्ञानीम इत्युक्तं, अन्यथा अज्ञानत्रयि यदि ज्ञानीम इत्यभिप्रेत्यस्त्वहि अर्द्धदात्रीनामाद्यातनाकारकोऽभविष्यन्त्यमिति ।’
तत इत्थं प्रथुनचः श्रुत्वा म मरुदुको हृष्टः मन् स्वाभिने नरा घर्षोपदेयं च श्रुत्वा स्वस्थानं जगाम । आयुःशरे न अरुणा-
भरिमाने देवतमेनोत्पन्नो महाभिदेहे न सेतस्यति । इति मरुदुकाद्वचः ॥

अर्थोक्तिं श्रारकचमत्राप्य तत्पालनाय गर्भथा प्रमादपरिहारागो विधेय इति दर्शयते—

निदान्य निप्रोपनयं सुधीभिः, प्रमादिसंगोऽपि न कार्य एव ।

इहोत्तरात्रापि ममृद्धिहेतो, महोज्ज्वलेऽस्मिन्निजधर्मकार्ये ॥ ८६ ॥

व्याख्या—सुधीभिः मुदुशुद्धिभिर्भवेदेरिद्राज्ञस्योपनयं निदाम्य श्रुत्वा पथात्तापकारस्य प्रमादस्य संगोऽपि न
कार्णव एव, प्रमादतोऽग तु दूरे तिष्ठतु इत्यपि ब्रव्यर्थः, एवेत्याह—इहमे उत्तरभागे न ममृद्धिकारणेऽग एव महानिमलेऽस्मिन्
देवगिरिस्थित्यग्रे आत्मधर्मकार्ये इति । एतावता धर्मकार्ये यदा निरालम्बैरा भाव्यमित्यर्थः । दरिद्रताप्रणोपनयस्येन—

कस्मिंश्चित्पत्रे गुरु आचम्यदरिद्रो महालस्यमान् मित्रो गति स्म । ग चैकदा मस्यिया प्रेरितः मन् दानप्रदणार्थं
नृपपार्थे गतौ, तदा निर जीवेत्यादियानाशिपं ददानं तं पित्र आरुत्यादिना महादारिद्र्याभिभूतं मित्रायानुक्रमात्पुलिङ्गदेयेन

राज्ञा प्रोक्तं-‘भो विप्र ! सूर्यास्तगमनादवर्षा यदृच्छया मद्रांढागाराद्रव्यं गृहीत्वा त्वं स्वगृहं पूरय, ममाज्ञास्ति ।’ इत्युक्त्या तत्प्रवृत्तिद्वन्द्वं स्वनामांकितं पत्रं लेखयित्वा तस्मै दत्तं । सोऽपि हृष्टः सन् तत्पत्रं गृहीत्वा स्वगृहमागत्य सप्तत्यै सर्वमपि तं वृत्तान्तं निवेदितवान् । तदा पत्न्या भणितं-‘स्वामिस्तत्र गत्वा तावद्रव्यमानय, अत्रार्धे विलम्बं मा कार्षीः, श्रेयांसि बहुविघ्नानीत्याद्युक्तत्वात् ।’ तदा स प्रोचे-‘शतं विहाय भोक्तव्यमिति नीतिवचनं विद्यते, अतो भोजनं कृत्वा स्थिरचित्तो भूत्वा पथाद्रव्यार्थं यास्यामि ।’ ततस्तथा प्रातिवेशिकगृहाच्छूर्णादि समानीय सद्योज्ज्वलाकं निष्पाद्य तस्मै भोजनं कारयित्वा पुनः प्रोक्तं-‘स्वामिन्नय शीघ्रं तत्र गत्वा स्वकार्यं साधय ।’ तदा स प्रोचे-‘भुक्त्वा शतपदं गच्छेन्नादि शय्या न लभ्यते’ इति शब्दे उक्तत्वात् घ्राणं शयित्वा पथाद्यास्यामीत्युक्त्वा सुप्तः, परं दरि-द्रस्य प्रायो निद्रा बह्वी भवति, अतः स बहुनिद्रया व्याप्तः सन् तस्मा सुप्तो यथा बहुभिः कराच्छोदनधूननादिक्रियाभिः क्ष्रिया मयः प्रबोध्यमानोऽपि तृतीयग्रहरे कष्टेन प्रबुद्धः, ततः पुनर्भार्याप्रेक्षितः स विप्रो गृहाभिःसुत्य चतुष्पथमार्गेण गच्छ-न्नंतराले नाटकं जायमानं विलोक्य चिन्तयति स्म-‘अद्यापि दिनं बहु विद्यतेऽतो नाट्यं दृष्टुं पथात्तद्यो द्रव्यमानेष्वापि’ इति विचिन्त्य नाटकं पूर्णं वीक्ष्याग्रे व्रजन् मार्गमध्ये स्थाने स्थाने कौतुह्यानि विलोकयन् दिवसं च गच्छन्तमजानन् सूर्यास्त-गमनमभये नृपभांडागारसमीपं प्राप्तः, तत्र च सूर्यास्तगमनांभांडागारद्वारे तालकं दत्त्वा स्वगृहं गच्छन्तं भांडागारिणं प्रति स विप्रस्तत्पत्रं दशितवान्, तेन च पत्रं दृष्ट्वा प्रोक्तं-‘भो विप्र ! नृपोक्तनियमस्य पूर्णमिवनादय त्वं किमपि न प्राप्स्यसि, अतः स्वगृहं गच्छ ।’ ततः स प्रमादशब्दाद्वनमप्राप्य हस्तो वर्षयन् पथाचापं कुर्वन् ततो व्यावृत्त्य स्वगृहमायातः, प्राग्ब-

हरि एव च स्थितः । अयं च लौकिकद्वयतः प्रोक्तः, अथात्मोपेतदुपनयः कार्यः । तथाहि—

संसारनगरे ददित्वाह्वयप्रायो महादुःखी संसारी जीवस्तस्य सत्कार्ये प्रेरिका सुमतिश्च भार्योपमा, तथा राज्ञः समा-
नोऽत्र तीर्थकरादिः, सदुरुधर्मधनदाता, नरसव्य मांढागारोपमस्तं विना धर्मधनस्याप्राप्तेः, पुनः स्वयंसमानमायुर्विद्यते,
यथा स्वर्गस्तगमनादर्वाक् धनग्रहणे राज्ञ आज्ञाभूत्, तथायुःक्षयादर्वाक् धर्मः कर्तव्य इति गुर्वज्ञास्ति । यदुक्तं—जरा जाव न
पीडेरु, बाही जाव न वडुई । जाव न इंदियहाणी, ताव धम्मं समायरे ॥ १ ॥ इत्यादि, पुनर्यथा स ब्राह्मणो दिवसं बहु
मन्यानो निद्रानाटकदर्शनादिप्रमादासक्तः सन् धनाप्राप्त्या यथाचापयो ज्ञातस्तथाऽयं जीवोऽपि स्यायुर्बहु मन्यानः
पंचेन्द्रियविषयासक्तः सन् आयुषः पूर्णभिवनादुर्ममकृत्वैव गत्यंतरे गत्वा दुःखार्चः सन् यथात्तापं प्राप्नोति—‘अहो !
मया प्राग्भवे विषयगग्नेन सत्यामपि सामग्र्यां श्रीजिनधर्मो नाराधित इति ।’ परं यथात्मिकमपि कार्यं न सिध्यति, तस्माद्धो
मृणाः ! पयमत एव प्रमादं परित्यज्य सद्वर्मपालने तपसा भवत, येन भवतां सर्वेष्टसिद्धिः संपद्यते । इति प्रमा-
दोपरि निःसमाज्योपनयः । अयेच्छाश्वकत्वं संग्राह्यकाममन्यैर्निहवादिदुष्टविचनेषु विश्वासिभिर्न भाव्यमिति दृश्यते—
जनस्य सत्कान्तकंक्षणी-निर्मापकस्योपनयं निशम्य सः । कुदष्टिवाक्याश्रयणे परादुस्तो, भवेन्न चेद्वचनमभ्युते ध्रुवं ॥

व्याख्या—सर्णकारपाशे सम्यक्सर्णमपकटकुशलस्य कारयितुर्जनस्योपनयं निशम्य स श्रावकोचितधर्माभिलाषी
पमादोऽप्यपीनां यानि वाक्यानि तेषामाश्रयणे परादुस्तो भवेत्, तद्वचनेषु विश्वासं न कुर्यादित्यर्थः, चेद्यदि तत्र पराद-
भाषे न भवेत्तर्हि ध्रुवं निश्चितं वचनं प्राप्नोति, एतावता तत्र विश्वासं कुर्वाणस्तद्वचनव्युद्ग्राहितचिचिः सन् सदगुरुपदेशमना-

इत्यात्मघर्माद्भ्रष्टो भवतीत्यर्थः । स्वर्णकंकणनिर्माणकनोपनयस्त्वेवं—

एकः कथियुग्मः पुमान् स्वर्णकारणार्थे स्वर्णमयं कंकणयुगलं कारितवान् । तदा तेन धूर्त्वेन स्वर्णकारेण तं युग्मं विज्ञाय तद्वचनार्थं कंकणयुगले कृते, तत्रैकं कंकणयुगलं स्वर्णमयमितरत्र पिचलमयं । ततस्तस्मै स्वर्णमयं कंकणयुगलं दत्त्वा विप्रतरणयुद्ध्या एकते तेनोक्तं—‘अस्मिन् ग्रामे सर्वेऽपि लोका मम द्वेषिणः सन्ति, ते हि मत्कृतमाभरणं शुद्धमप्यशुद्धं पश्यन्ति, तस्मात्त्वं पूर्वं मम नामागृहीत्वा सर्वेभ्यो लोकेभ्य इदं दर्शयित्वा शुद्धाशुद्धपरीक्षां च कारयित्वाऽऽगच्छ, उज्ज्वलीकृत्य तत्र हस्तयोः परिधापयामि ।’ ततः स युग्मस्तत्कृतवमजानन् तद्रूपं तथैव लोकेभ्यो दर्शयित्वा लोकमुवाच तस्य शुद्धतां श्रुत्वा पश्चादागत्य स्वर्णकाराय तद्दृष्टान्तिं निगद्य तद्रूपं दत्तवान् । तदनन्तरं तेन स्वर्णकारेण स्वहस्तलाघ्यात्तत्स्वर्णमयं कंकणयुगलं प्रच्छन्नदेष्टुं मुत्तया तत्तुल्यवर्णप्रमाणकारमेवान्यतिपिचलमयं कंकणयुगलं सद्यः समुज्ज्वलं विधाय तस्य हस्तयोः परिधाय प्रोक्तं—‘अतः परं मन्नामश्रवणाद्यदि कोऽपि लोक एतत्पिचलमयं ब्रूयाच्छर्हि त्वया तद्रूपो न मेतव्यं, मद्ब्रूवने विश्वासो रक्षणीयः ।’ ततस्तेनापि मुग्धतया तथैव प्रतिपन्नं । ततः स पुमान् तदशुद्धमपि भूषणं शुद्धं मन्यानश्नुत्पथादौ यजनं लोकैः पृष्टो ‘तनु एतत्कंकणयुगलं केन स्वर्णकारेण कृतं ?’ तेनोचै—‘अशुक्स्वर्णकारेण ।’ तदा परीक्षकलोकैः सम्यगुनिरीक्ष्य प्रोक्तं—‘इदं तु पिचलमयं विद्यते, वंचितस्त्वं तेन धूर्त्वेन ।’ ततः स पुमान् तेन अशुद्वाहितचित्तत्वादेवं चिन्तयति स्म—‘एते सर्वेऽपि लोकास्तस्य द्वेषिणः सन्ति अत इत्थं वदन्ति, इदं मम भूषणं तु शुद्धस्वर्णमयं विद्यते, तस्माद्यथेच्छमेने कथयतु, अहमेतन्त्यागं न कुरे’ इति । तदेवं सत्पुरुषत्रयोजनादणत्तस्य धूर्त्तस्य वचमि विश्वासकरणाच्च स पुमानशुद्धबभूवप्राप्त्या

वंचनं प्राप्तः, शुद्धवस्तुभागी च न वभूव । अयं हि लौकिकदृष्टांतः प्रोक्तः, अथायमेवात्मसौपरि आनेतव्यस्तथाहि—

यः स्वर्णकंकणग्राही पुमान् सोऽत्र धर्मार्थी जीवः, यश्च स्वर्णकारः सोऽत्र निह्नुवादिः कुगुरुः, यश्च प्राक् स्वर्णमयं कंकणं तेन दर्शितं, तदत्र प्राक् प्रन्याख्यानदानदयादिधर्महृत्यं तेन दश्यते, यत्पुनस्तेन स्वविधासमुत्पाद्य तस्मै पितृलभयं कंकणं दत्तं, तदत्र कुदृष्टिना विविचयचरः कल्पनया तद्यिचं व्युद्ग्राह्य एकांतवादुक्तं श्रीमदहर्द्वर्ध्वविरुद्धं धर्मस्वरूपं तस्मै ग्राह्यते, ततश्च स यथा तत्प्रे-
रितत्वात्सत्पुरुषवाक्यं द्वेषमूलकं ज्ञात्वा नामंस्त, तथायमपि मिथ्यात्विव्युद्ग्राहितचित्तत्वात् शुद्धधर्मोपदेशकगुरुवचनं द्वेषसंभवं ज्ञात्वा न मन्यते । ततः स यथाऽशुद्धवस्तुप्राप्त्या वंचनं प्राप्तस्तथावमपि शुद्धधर्मप्राप्त्या वंचनं प्राप्तः सन् दुर्गतिभारम्भवति, पश्चात्तत्सद्धर्मप्राप्तिर्दुर्लभा भवेत् । तस्माद्भो भव्या ! यदि भवतां शुद्धधर्मेच्छा स्यात्तर्हि प्रथमत एव निह्नुवादिक्कुदृष्टीनां वचनेषु विश्वासं परिहरत, श्रीमदहर्द्वर्ध्वविरुद्धवचनेषु च विश्वासं कुरुत, येन सद्यः परमात्मसंपदः प्रादुर्भवेद्युः । इति कुदृष्टिवचनविधासे स्वर्णकंकणनिर्माणकोषनयः । इत्युक्तं सप्रसंगं देशविरतिस्वरूपं । इत्थं स्वरूपं परमात्मरूप-निरूपकं चित्रगुणं यवित्रं । सुश्रावकत्वं परिरुह्य भव्या, भजंतु दिव्यं सुलभमर्थं च ॥ १ ॥ लेखादेशाद्विरते-विचार एषोऽत्र वर्णितोऽस्ति मया । अनुसारादुद्ग्रथस्यो-पदेशवित्तमणिप्रभृतेः ॥ २ ॥

॥ इति श्रीमद्भूतपरतरगच्छाधिपत्यश्रीजिनमयकिशोरिन्द्रचरणाब्जहंसोपमैः श्रीजिनलामाश्रयिभिः संगृहीते

आत्मप्रबोधप्रश्ने देशविरतिनिर्णयो नाम द्वितीयः प्रकाशः समाप्तः ॥ श्रीरस्तु ॥

॥ अथ तृतीयः प्रकाशः ॥

अथ क्रमायातस्तृतीयः सर्वविरतिप्रकाश आरम्भ्यते, तत्र तावत्तत्ताम्रिप्रकारस्त्रिचैक्यमार्या—

प्रत्याख्यानावरण—कथायचतुष्कक्षयोपशमभवनात् ।

लभते मानव एतां, देशविरतिमानविरतो वा ॥ ८८ ॥

उपाख्या—देशविरतिमान् पंचमगुणस्थानवर्त्तौ याद्यवा अविरतः प्रथमगुणस्थानवर्त्तौ चतुर्थगुणस्थानवर्त्तौ वा मानवः प्रत्याख्यानावरणलक्षणतृतीयरूपायचतुष्टयधयोपशमे जाते सति एतां सर्वविरतिं लभते । त्रिविधत्रिविधमंगकेन सर्वसावद्ययो-
गेभ्यो निवृत्तिः सर्वविरतिरित्युच्यते । देवतिथैरैरथिकास्तु तथाभवस्ताभाव्यान्नैतां लभते इति मानवस्यैव ग्रहणं । किं चेयं हि सर्वविरतिर्देशविरतिराप्तिमयभाविन्याः कर्मस्थितेर्मध्यान्तर्यातेषु सागरोपमेषु क्षणितेषु सस्त्वैव ग्राप्यते, इत्युपदर्शितं प्राग्-
विस्तरेण । तथा स्थितिमानं तु अस्या अपि देशविरतिव्यवस्थान्यतोऽप्यर्थाच्युत्कण्ठितो देशोना पूर्वकोटिरित्यवगतव्यं । एवंप्रत्या-
सर्वविरतिरेषां विद्यते ते सर्वविरताः साधव उच्यन्ते । ते च द्विविधाः लज्जसाः केवलिन्य । तत्र लज्जसाः पष्ठगुणस्थानादा-
रम्य द्वादशगुणस्थानवर्त्तिनो मुनयः, केवलिनस्तु त्रयोदशचतुर्दशगुणस्थानद्वयवर्त्तिनो जीवाः । तत्रास्मिन् प्रकाशे तु छम-
स्थानानामेवाधिकाः, केवलिनस्तु परमात्मस्वरूपाः सन्ति, अतस्तेषां स्वरूपं चतुर्थप्रकाशे वक्ष्यते इति ।

अथात्रादौ सर्वविरतिप्रतिषेधौ पुंस्त्रीनपुंसकानां योग्यायोग्यत्वं दर्शयते—

अद्वारसपुरिसेसु, वीसं इत्थीसु दस नपुंसेसु ।

पद्मावणा अणारिहा, इय अणला आहिया सुत्ते ॥ ८९ ॥

स्पष्टा, नवरं, धनला अबोम्पा आल्याताः कथिताः । तत्र दीक्षानर्हा अष्टादश पुरुषास्त्वमी—

वाले १ दुहे २ नपुंसे ३ य, कीवे ४ जड्डे ५ य वाहिए ६ ।

तेणे ७ रायावगारी ८ य, उम्मत्ते ९ य अदंसणे १० ॥ ९० ॥

दासे ११ दुहे १२ य मूढे १३ य, अन्नत्ते १४ जुंगिए १५ इय ।

उच्चट्टए १६ य भयए १७, सेहनिफेडिया १८ इय ॥ ९१ ॥

व्याख्या—जन्मत आरम्भ सप्ताष्टवर्षाणि यावद्बाल उच्यते, म च यस्य तस्य वा पराभवस्थानत्वाच्चारित्र्यपरिणामा-
भावाच्च न दीक्षार्हाः, किं च बालदीक्षणे संयमविराधनादयो दोषाः संभवंति, यस्मात्स बालोऽज्ञानित्वेनायोगोलङ्घन्यत्वात्
यतो यतः स्पन्दते ततस्ततः पट्वर्जयनिकायवधाय भवति, नया निर्दया अमी श्रमणा यदेवं बालानपि बलादीक्षकारागारे
प्रक्षिप्य तेषां स्वाधीनतामुच्छेदंतीति लोके निंदा जायते, पुनर्मातृजनोचितायां तत्परिचर्यायां क्रियमाणायाम् स्वाध्यायभंगः

स्यादेति । नन्वेतं तर्हि-‘छविरिमो पवइशो, निगयं रोइळण पावण’ मित्यादौ पद्वार्षिकस्यातिमुक्तकुमारस्य ‘दीक्षाप्रति-
पत्तिः कथं श्रूयते ? इति चेदत्रैवं संगान्यते, तस्य विकासोऽनेन भगवता स्वयं दीक्षितत्वाच्च दोष इति । इहानिमुक्तक-
वृत्तान्तस्तु अंतर्दृशां गाधनुभारैरेव-

पोलमपुरे नगरे त्रिजयो नाम राज्ञा । तस्य श्रीनाम्नी पट्टदेवी । तयोद्यातिमुक्तको नाम पुत्रः, म च बहुयत्नेन यद्वे-
मानः क्रमेण पद्वार्षिको ज्ञातः । तस्मिन्मसरे पुराद्वहिः श्रीवीरस्वामी समवसतः । ततो गौतमो भगवान् स्वाभिन्ममापृच्छ
भिक्षार्थं पुरमध्ये ममेतत्सदा बालैः सह सममाणोऽतिमुक्तकुमारो गौतमं दृष्ट्वैवमवादीत्-‘के यूयं ? किं चाटथ ? ।’ गौतमे-
नोक्तं-‘श्रमणा वयं, भिक्षार्थं च पर्यटामः ।’ ‘तर्हि पूज्या आगच्छत, भवद्भयो मिथां दापयामीति’ भणित्वा स कुमारोऽ-
गुन्यो गौतममवलंब्य स्वगृहमानीतु । तदा श्रीदेवी दृष्ट्वा सती भक्त्या गौतमं नत्वा प्रतिलाभयामास । ततोऽतिमुक्तकः पुन-
रेवमवाचत्-‘यूयं क्व वसथ ? ।’ गौतमः प्रोचे-‘हे भद्र ! यत्रोद्यानेऽस्माकं धर्माचार्याः श्रीवर्द्धमानस्याभिन्नो वसति तत्र
वयं परिययामः ।’ तदा स प्रोचे-‘स्वामिन् । आगच्छाम्यहं भवत्सारथे श्रीवीरस्वामिन् वंदितुं ।’ गौतमोऽवादीत्-‘यथा-
मुलं देवानुग्निय ।’ ततो गौतमेन महागत्यातिमुक्तकुमारो भगवन्तं वंदते स । भगवता धर्मोपदेशो दत्तः, तं श्रुत्वा प्रति-
बुद्धोऽतिमुक्तको दीक्षां ग्रहीतुमिच्छन् पित्रोरनुज्ञाग्रहणार्थं गृहमागत्य पितरावेवमब्रवीत्-‘हे अंब ! हे तात ! मयाद्य श्रीवीर-
स्वामिनः पार्श्वे धर्मः श्रुतः, म धर्मो मे रुचितः ।’ तदा तावच्चतुः-‘हे पुत्र ! धन्योऽसि त्वं कृतपुण्योऽसि कृताथोऽसि त्वं
यच्चया वीरस्वाम्यंतिके धर्मः श्रुतः, स पुनस्ते रुचित’ इति । ततः म कुमारः पुनरेवमुवाच-‘हे अंब ! हे तात ! अहं

तद्वर्मश्रवणादिना संसारमयोद्विग्नो जन्ममरणेभ्यो भीतश्चास्मि, तस्माद्भवदनुज्ञया श्रीवीरप्रभुसमीपे प्रव्रज्यां ग्रहीतुमिच्छामि ।'
ततो माता तदनिष्टमेकांतमप्रियमश्रुतपूर्वं वचः श्रुत्वा सद्यः शोकभरं प्राप्ता दीनवदना सती मूर्छां प्राप्यगणतले धमत्ति
सर्वाङ्गीर्यपतिता । तदा चेटीभिस्त्वारितं कंचनकलशमादाय तन्मुखविनिर्गतशीतलविमलधाराभिः परिषिक्ता कृतशीतवतोपचा-
रादिभिश्चेतनां प्राप्य विलपन्ती पुत्रं प्रत्येवमवादीत—‘हे जात ! त्वमस्माकमेकः पुत्र इष्टः क्रांतः प्रिय आभरणकरंडकस-
मानोऽमृत्युस्तनभूतो हृदयानंदजनक उदुंबरपुष्पमिव दुर्लभोऽसि, अत एव क्षणमपि त्वद्वियोगं मोहं न शक्नुमो वयं, तस्मात्
हे जात ! यावद्वयं जीवामस्तावन्मयचित्तस्य, पश्चात्सुखेन प्रव्रज्याग्रहणं कुर्याः ।’ ततः कुमारो जगाद—‘हे जंब ! भव-
दुक्तं सत्यं परमेप मनुष्यभवोऽनेकजन्मजरामरणस्वरूपशरीरमानसिकप्रकामदुःखवेदनोपद्रवाभिभूतोऽद्योऽशाश्वतः संख्या-
भ्रमामसहशो जलयुद्धसमानो विद्युच्छताचंचलः शटनपतनविचंचसनधर्मः पूर्वं वा पश्चाद्वाऽवश्यं पिप्रहातव्यः, अथ को
जानाति अस्माकं मध्ये कः पूर्वं परलोकं यास्यति ! को वा पश्चाद्वाऽस्यति ? तस्माद्भवदज्ञयाऽधुनैवाहं प्रव्रजितुमिच्छामि ।’
ततः पुनर्मतापितरौ तमेवमवादिशं—‘हे पुत्र ! इदं ते शरीरं विशिष्टरूपं लक्षणव्यंजनगुणोपेतं विविधव्याधिविवर्जितं सप्तौ-
भागं निरुपहतोदात्तकांतपंचैद्रियोपशोभितमनेकोत्तमगुणयुक्तं विद्यते । तस्मात्पूर्वं स्वशरीरस्य रूपसौभाग्यादिगुणाननुभूय
परिणतवयस्को भूत्वा पश्चात्प्रव्रज्यां शुद्धीयाः ।’ ततः कुमारः पुनरेवमुवाच—‘हे जंब ! तात ! यद्भवद्भयां शरीरस्वरूपयुक्तं
तन्मानुष्यकं शरीरं खलु दुःसाचनं विविधव्याधिश्रुतनिकेतनमस्थिकोष्ठोच्छिन्नं, शिरस्त्राश्रुजालमेषेष्टितं मृत्तिकाभांडमिव
दुर्बलं अशुचिपुद्गलसंक्षिप्तं शटनपतनविचंचसनधर्मं पूर्वं वा पश्चाद्वाऽवश्यं त्याज्यं भविष्यति, अतः कोऽत्र शरीरे धीमान्

रत्यति ? । ' ततो मातापितरौ पुनरुचतुः- ' हे पुत्र ! इदं ते पितामहप्रपितामहादिभ्य आगतं विपुलधनकनकरत्नमणिभौक्ति-
कञ्जस्रवालप्रभृति स्वायत्तं ग्रथानं द्रव्यं विवर्ते, यत्सामं पुरुषं यावदत्यर्थं दीयमानमपि स्वयं भुज्यमानमपि
च न क्षयं याति । तदेवविषयेतद्द्रव्यं स्वेच्छया सम्यग्नुभूय स्वसामानरूपलावण्यादिगुणशालिनीः स्वमनोऽनुगामिनीवह्नी
राजकन्याः परिणीय ताभिः तममद्भुतानि सांसारिककामभोगमुखानि भुक्त्वा पथाश्रमज्ज्यां गृहीयाः । ' ततः कुमार उवाच-
' भो अंध ! यद्भवद्भयां द्रव्यादिस्वरूपमुक्तं तद्द्रव्यं स्तु अग्निजलचौराजदायादप्रभृतीनां बहूनां साधारणमश्रुव-
मश्राश्रतं पूर्वं वा पथाद्वावश्यं त्याज्यं भविष्यति तथा मानुषकाः कामभोगा अपि अशुचयोऽशाश्वता वातापिचक्रफलुक-
शोणिताश्रया असनोऽज्ञा विरूपमृत्रपुरीषपूर्णा दुर्गंधोच्छ्वासनिःश्वासा अबुचजननिर्पेक्ताः सदा साधुजनस्य गर्हणीया
अनंतसंसारवर्दनाः कटुकफलविपाकाः सन्ति, अत एतदर्थं कः स्वजीवितं विफलीकुर्यात् ? । ' ततो मातापितराग्रित्यं
विषयासुलोमैर्बहुभिर्वचनैस्तं लोभयितुमशक्नुवतां विषयप्रतिलोभैः संयमभयोपदेशकचनेरेवमूचतुः- ' हे पुत्र ! नैग्रयं
प्रवचनं सत्यमनुचरं शुद्धं श्रत्यकर्तॄन् मुक्तिमार्गरूपं सर्वदुःस्वनाशकं चास्ति । अत्र स्थिता एव जीवाः सिद्ध्यति,
परमेतच्छोहमयचणकचर्षणमियातिदुष्करं चालुकाकवल इव निरास्वादं भुजाभ्यां महामुष्टद्वदुल्लरं, पुनर्यदेतत्प्रवचनं तत्तरीष्यं
सद्भादि क्रमितव्यं, तथा रज्ज्वादिनिबद्धं महाशिलादिकं हस्तादिना धारयितव्यं, तथासिधाराभं व्रतमामोवितव्यं । पुनः
साधूनामाधारिकाभौदेशिकादि भोक्तुं न कल्पते । त्वं तु हे पुत्र ! सर्वदा सुखसमुदितो न कदापि दुःखसमुदितोऽस्त
एव त्वं श्रीतोष्णक्षुत्पिपासादंशभक्षविविधरोगादिषीघ्रोपसर्गान् सोढुं न समर्थोऽसि, तस्मादधुना तु भयं न प्रव-

ज्ययै अबुझातुमिच्छामो वयमिति । 'ततः कुमारो जगाद--'हे अंब ! तात ! या भवद्गुणां संयमस्य दुष्करता दर्शिता सा
 खलु क्लीयानां कातराणां कापुरुषाणामिहलोकप्रतिवद्धानां परलोकरादमुत्सानां विषयतृष्णावतां विद्यते, न खलु धीरस्य
 संसारमयोद्विग्नस्येति । तस्मादहं भवदनुज्ञयाऽधुनैव प्रमलितुमिच्छामि । 'ततस्तौ पुनरुचतुः--'हे बाल ! एतावतं हठं मा
 कार्षीः, त्वं किं जानासि ? 'तदातिमुक्तश्रोत्रादीत्--'हे अंब ! तात ! यदहं जानामि तदेव न जानामि, यद्य न जानामि
 तदेव जानामि । 'ततस्तावृचतुः--'हे पुत्र ! कथमेतत् ? 'सोऽब्रवीत्--'हे पितरौ ! जानाम्यहं यदुत जातेनावश्यं मर्त्तव्यं,
 परं न जानामि कदा वा कस्मिन् वा कथं वा कियचिराद्वा ? तथा न जानामि कैः कर्मभिरनरकादिषु जीवा उत्पद्यते ? एत-
 त्पुनर्जानामि यत्स्वयं कृतैः कर्मभिरिति । 'ततो मातापितरौ तस्य संयमे स्थिरचित्तं विज्ञाय महतांडचरेण निष्क्रमणमहो-
 त्सवं चक्रुः । तदातिमुक्तकुमारः स्नानविलेपनवस्त्राभरणादिविभूषितशरीरो मातापितृप्रभृतिमनुपरिवारपरिवृतो महाशिवि-
 कामारुह विविधवादित्रादिधनौ जायमाने यदा पुरमध्ये निर्जमाय तदा बहवो द्रव्यार्थिनो भट्टादिजना मनोज्ञवाणीभिरि-
 त्यमाशिपं ददुः--'हे राजकुमार ! त्वं धर्मेण तपसा च कर्मशत्रून् जय जय, पुनर्हे जगदानंदकर ! ते भद्रं भूयात्, पुनस्त्व-
 मुत्तमैर्ज्ञानदर्शनचारित्रैराजतानां दिव्याणि जय, जितं च साधुधमं सम्यक् णालय, पुनस्त्वं निर्विघ्नेन सिद्धिस्थानं प्राप्नुहीति । '

ततोऽतिमुक्तकुमार इत्थं याचकजैः स्तूयमानः गौरसनसारीभिश्च सादरं विलोक्यमानोऽर्थिजनैर्मध्येऽप्यतं दानं ददामः
 पुराद्वाहिर्निर्गत्य यत्र वीरस्वामी समवसुतस्तत्रागत्य शिविकात उत्तीर्णः । ततो मातापितरौ तं कुमारमग्रे कृत्वा श्रीवीरस्वामि-
 समीपं समागत्य वंदनादिपूर्वकमेवमुचतुः--'हे स्वामिन् ! अयमतिमुक्तकुमारोऽस्माकमिष्टः कांत एकः पुत्रोऽस्ति, परं यथा

कमलं पैं जायते जले च संवद्वते, न पुनः पंकजलाम्यामवलितं भवति, तथायमापि शुब्दरूपलक्षणेण कामेषु जातो गंधरस-
स्पर्शलक्षणेण भोगेषु च दृढिमुपगतो न पुनः कामभोगेषु भिन्नज्ञातीयस्वजनसंबन्धेषु चानुलितो भवति । किं त्वसौ संसारभयो-
द्विप्रः तन् भवतां पार्श्वे दीक्षां ग्रहीतुमिच्छति, तस्मादयं भवद्भ्य एतां शिष्यभिर्मां दद्यो, भवंतोऽप्येतां प्रतीच्छंतु ।'
स्वामिना भणितं- 'यथासुखं देवानुग्रियं ! मा प्रतिबंधं कुरु [त] ।' ततोऽतिमुक्तकुमारो भगवदचनं श्रुत्वा हृष्टः सन् भगवंतं
त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य तत्त्वा चोत्तरपूर्वस्थां दिशि अपक्रम्य स्वयमेवामरणमाल्यालंकारान् विभुचति स्म । तदा माता हंसलक्षणेन
पटदाटकेनाभरणादिकं गृहीत्वा नेत्राम्यामथूणि विभुचती अतिमुक्तकुमारमेवमवादीत्- 'हे पुत्र ! प्राप्तेषु संयमयोगेषु त्वया
प्रयत्नः कार्योऽप्राप्तानां संयमयोगानां प्राप्तये घटना कार्या, पुनः श्रमज्यापालने स्वपुरुषत्वाभिमानः सफलः कार्यः, प्रसादस्तु
न कार्य' इति । ततो मातापितरौ भगवंतं नत्वा सपरिकरौ स्वस्थानं गतौ । तदनंतरमतिमुक्तकः स्वामिसमीपमागत्य वंद-
नादि कृत्वा श्रमजितः । स्वामिनापि पंचमहाव्रतग्राहणपूर्वकं क्रियाशलापादिशिक्षणाय गीतार्थस्थविरभ्यः समर्पितः । ततः
प्रकृतिमद्रको विनीतोऽतिमुक्तको नाम कुमारश्रमण एकदा महाघृष्टो निषतंत्यां कक्षायां प्रतिग्रहकं स्त्रोहरणं च समादाय
बहिः संश्रितः, तत्र च जलवाहं वहमानं दृष्ट्वा बालवस्यावशान्मृचिकया पालिं वरुच्चा नौवाहको नावमिवासौ अतिग्रहकं
नौका ममेयमिति संकल्प्य वत्र प्रवाहयन् रमतं स्म । तदा स्थविरास्तदीयत्यंतानुचितां वां चेष्टां दृष्ट्वा तमुपहसंतं इव भग-
वत्तमीपमागत्य भगवंतमेवं पप्रच्छुः- 'स्वामिन् ! भवदंतेवासौ अतिमुक्तको नाम कुमारश्रमणः क्वतिभिर्मयग्रहणैः सेतस्यति ? !'
भगवता भणितं- 'भो आर्याः ! मदंतेवासी अतिमुक्तकसाधुरनेनैव भवग्रहणेन सेतस्यति, तस्माद्भो आर्याः ! यूयमतिमुक्तक-

कमलं पंके जायते जले च संवद्धते, न पुनः पंकजलाभ्यामवलिप्तं भवति, तथायमपि अन्धस्पर्शक्षणेषु कामेषु जातो गंधस-
स्पर्शलक्षणेषु भोगेषु च दृष्टिमुपगतो न पुनः कामभोगेषु मित्रज्ञातीयस्वजनसंबन्धिषु चानुलिप्तो भवति । किं त्वसौ संसारभयो-
द्विभ्रः सन् भवतां पार्श्वे दीक्षां ग्रहीतुमिच्छति, तस्मादयं भवद्भ्य एतां शिष्यशिक्षां दत्तो, भवतोऽप्येतां प्रतीच्छन्तु ।
स्वामिना भणितं-‘यथासुखं देवानुप्रिय ! मा प्रतिबंधं कुरु [त] ।’ ततोऽतिमुक्तकुमारो भगवद्वचनं श्रुत्वा हृष्टः सन् भगवंतं
त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य नत्वा चोत्तरपूर्यस्यां दिशि अपक्रम्य स्वयमेवाभरणमाल्यालंकारान् विमुचति स्म । तदा माता हंसलक्षणेन
पटशाटकेनाभरणादिकं गृहीत्वा नेत्राभ्यामश्रूणि विमुचती अतिमुक्तकुमारमेवमवादीत्-‘हे पुत्र ! प्राप्तेषु संप्रयोगेषु त्वया
प्रयत्नः कार्योऽप्राप्तानां संवमयोगानां प्राप्तेषु घटना आर्या, पुनः प्रव्रज्यापालने स्पर्शरुपत्वापेमानः सकलः कार्यः, प्रसादस्तु
न कार्यः’ इति । ततो मातापितरौ भगवंतं नत्वा सपरिकरौ स्वस्थानं गतौ । तदनंतरमतिमुक्तकः स्वामिसमीपमागत्य वंद-
नादि कृत्या प्रव्रजितः । स्वामिनापि पंचमहात्रयग्राहणपूर्वकं क्रियाकलापादिशिक्षणाय गीतार्थस्यधिरभ्यः समर्पितः । ततः
प्रकृतिभद्रको विनीतोऽतिमुक्तको नाम कुमारश्रमण एकदा महावृष्टौ निपतत्यां कक्षायां प्रतिग्रहकं लोहरणं च समादाय
चहिः संप्रस्थितः, तत्र च जलवाहं वहमानं दृष्ट्वा बालावस्थावशान्मृचिकया पालिं बद्ध्वा नौवहको नावमिवासो प्रतिग्रहकं
नौका ममेचमिति संकल्प्य तत्र प्रवाहयन् रमते स्म । तदा स्थविरास्तदीयान्यतानुचितां तां चेष्टां दृष्ट्वा तमुपहसत इव भग-
वत्समीपमागत्य भगवंतमेवं प्रच्छुः-‘स्वामिन् ! भवदंतेवासी अतिमुक्तको नाम कुमारश्रमणः कतिभिर्मयप्रहणैः सेतस्यति ?’
भगवता भणितं-‘भो आर्या ! मदंतेवासी अतिमुक्तकसाधुनैनैव भवप्रहणेन सेतस्यति, तस्माद्धो आर्या ! यूयमातिमुक्तक-

कुमारश्रमणं मा हीलयत, मा न्दिदत, मा गर्ह्यं, मावमन्यच्चं, किं तु मो देवानुग्रिथाः ! श्रूयमेनमखेदेन संगृह्णीति अखेदे-
नोपगृह्णीत. तथा भक्तपानविनयैरस्य वैयावृत्त्यं कुरुत, यदुतायं श्रुतिर्भवांतकर एव चरसशरीर एवेति । ' ततस्ते स्थविरा
भरावता वीरस्वामिना एवमुक्ताः संतः प्रभुं वंदित्वा नत्वा भगवद्वाक्यं विनयेनांगीकृत्यातिमुक्तककुमारश्रमणमखेदेन संगृ-
ह्णीति स्म यावद्दयावृत्त्यं कुर्वन्ति स्म । ततोऽतिमुक्तकश्रुतिरापि तत्पापम्यांभालोच्य विविधतथार्थादिना संयमं मम्यगाराध्य प्रति
अंतकृतेवलीभूय सिद्धिं जगाम । अयं संवर्धोऽजकृद्वाभगवन्गंगाद्यनुसारेणोक्तः । इति बालदीक्षायामप्तिवक्तकमुनिवृत्तांतः १ ॥

तथा पटेः सप्ततेर्वा र्येभ्यः परतो वृद्धोऽभिधीयते, तस्यापि समाधानादि कर्तुमशक्यमतो दीक्षाजनहर्त्तव्यं । यदुक्तं-
उच्चासनं समीहह, पिणयं न करेह गह्वमुहह । बुद्धो न दिक्स्वयद्वो, जह जायो वासुदेवेण ॥ १ ॥ इत्यादि । इदं च वर्षश-
तायुक्तं प्रति द्रष्टव्यं । अन्यथा तु यास्मिन् काले यदुत्कृष्टमायुस्त्वदशधा विभज्याष्टमयमदशमभागेषु वर्तमानस्य वृद्धत्वमव-
सेयं २ । तथा त्रीपुंसोभयाभिलाषी पुराणाकृतिः पुरुषो नपुंसकः ३ । तथा यः स्त्रीभिर्मित्रितोऽसंवृतां वा स्त्रियं दृष्ट्वा संजा-
तकामाभिलाषः सन् वेदोदयं सोढुं न शक्नोति स पुरुषः क्लीबः ४ । एतौ च द्वावपि उत्कटवेदयाऽरुमादुद्वाहादिकारि-
त्वादीक्षाऽनहविव । तथा जहस्त्रिविधो-भाषया शरीरेण क्रियया च । तत्र पुनर्भाषाजडस्त्रिधा-जलमूको मन्मनमूक एलमू-
कश्च । तत्र यो जलमग्न इव बुद्धबुडायमानो जल्पति स जलमूकः, यस्य तु जल्पतः स्वयमानमिव बचः सखलति स मन्म-
नमूकः, यथैलक इव मूर्खतयाऽव्यक्तं शब्दमात्रमेव करोति स एलमूकः । तथा योऽतिस्थूलतया पथि १ भिद्योतने २ वेदना-
दिषु ३ चाशक्तो भवति स शरीरजडः, तथा क्रियां प्रतिक्रमणप्रत्युपेक्षणादिकां पुनः पुनरुपदिश्यमानामपि जडतया यो

ग्रहीतुं न शक्नोति स क्रियाबद्धः । तत्र भाषाबद्धो ज्ञानमहत्त्वेऽसमर्थत्वात्, अग्रीरब्धस्तु भार्गवमनादिव्यशक्तत्वात्, क्रिया-
जडश्च क्रियाया अस्माद्व्यक्तत्वात् दीक्षाहः ५ । तथा कुमुदं दरातिसारादिरोधस्तो व्याधितः सोऽप्यनर्हो, यतस्तच्चिकित्तने
पट्टकायविराघना स्वाध्यायादिहानिश्च स्यात् ६ । तत्रा धावसन्भार्गवापातनादिचौर्ध्वक्रियानिरतः स्तेनः, सोऽपि गच्छस्य
वधबंधनादिवह्नवहेतुतया दीक्षाऽनर्ह एव ७ । तथा श्रीगृहार्तः पुरुषशरीरादिद्रोहकारको राजापकारी सोऽप्युक्तहेतोरेशा-
गेत्यः ८ । तथा यक्षादिभिर्महामहोदयेन वा विकलत्वं नीत उन्मत्तः, सोऽपि बहुदोषहेतुत्वादनर्ह एव ९ । तथा न विद्यते
दर्शने नेत्रं सम्पत्तं वा यस्य सोऽदसर्गोऽयः, स्यादर्दिनिद्रोदयबंध, अयं हि दीधितः सन् यान् दमिकलतया श्रुतिपदं पट्ट-
कायविराघक आत्मोपधातकोऽपि च स्यात् । स्यादर्दिमांस्तु ग्रहिटः सन् गृहिणां साधूनां च मारणादि कुर्यात्, अतोऽनर्ह-
१० । तथा गृहदास्याः संजातो, द्रव्यादिना वा ऋतिः, ऋणाघर्षं वा धृतो दास उच्यते, सोऽप्यनर्हो, यतस्तस्य दीक्षा-
१ तत्त्वामिच्छताः प्रज्ज्यात्याजनादयो दोषाः संभवति ११ । तथा दूषो द्विधा-कषायदूषो विषयदूषश्च, तत्र गुरुगृहीत-
१२ र्परमाज्जकाभिनिविष्टसाध्यादिवत् उत्कृष्टकषायः कषायदूषः, अतीव परनारीदिषु गृहो विषयदूषः, सोऽपि दीक्षाऽयोग्योऽति-
संक्षिप्तसाध्यवसायत्वाद्, १२ । तथा स्नेहाज्ञानादिवशाच्चमद्यानशून्यदूषो भूढः, स च कृत्पाकृत्यादिविवेकविफलत्वादिवेक-
१३ तामाहतीदीक्षापरमनर्हः १३ । तथा ऋणाचोः श्रुततत्त्वस्य दीक्षादानेन दोषा अपि प्रतीता एव १४ । तथा जातिधर्म-
१४ादिभिर्दूषितो जुंगितस्त्व मातंगकोटिकछिपकमृचिकादयोऽप्यभ्या जातिजुंगिताः, स्पृश्या अपि स्त्रीमयजुर्गुदशुक्रादि-
पद्माः जातिजुंगिताः । वंशवरागरोहर्णनस्वग्रहालनश्रौकारिकत्ववशादुपरिक्त्वादिनिर्दिष्टकर्मकारिणः कर्मजुंगिताः । करचरा-

कृष्णदिवर्जिताः पंगुकुञ्जवामनकणकप्रभृतयश्च श्रीरजुंगितास्तोऽपि न दीक्षाहर्हाः, लोकेऽवर्णवादसंभवात् दोषांतरोद्भवनाच्च
 १५ । तथार्थग्रहणपूर्वकं विद्यानिमित्तं वा एवावति दिनानि त्वदीयोऽहमित्येवं येन स्वस्य पराधीनता कृता भवेत्तोऽयवद्भ
 उच्यते, तस्य च कलहादिदोषहेतुत्वादीक्षाजन्यता १६ । तथा रूपकादिमात्रया मृत्या घनिमादेशकराणाय प्रवृत्तो भृतकः,
 सोऽपि दीक्षाऽयोग्यः, यतस्तस्मिन् दीप्यमाणे यस्यासौ आकाशं कृतवान् स गृहस्थो महतीमश्रीतिमादधाति १७ । तथा
 शैक्षस्य दीक्षितुमिष्टस्य निःस्फटिका अपहरणं शैक्षनिःस्फटिका, उपलक्षणान्मातापित्रादिभिरननुज्ञातस्य यदीक्षणं तदपि
 शैक्षनिःस्फटिकोच्यते, इयमप्ययोग्या अदत्तादानादिदोषप्रसंगात् १८ । इत्येतच्चष्टादशगुरुषु दीक्षाजनर्हाः, कारणे तु एवपि
 केषांचिदीक्षानुज्ञातैव, यज्रस्वाभ्यादिवदिति ॥ ९१ ॥

अथ त्रीषु विंशतिर्दीक्षानर्हा यथा—

जे अष्टारस भेआ, पुरिसस्स तह्हित्थिआइ ते चेव ।

गुविणी सवालवच्छा, दुन्नि इमे हुंति अनेवि ॥ ९२ ॥

व्याख्या—येष्टादश भेदाः पुरुषेषु दीक्षाजनर्हा उक्तास्तथा तेनैव प्रकारेण ते एवाष्टादश भेदाः स्त्रिया अपि विज्ञेयाः,
 गुविणी सवालवत्सा चेति इमौ द्वावन्यावपि भेदौ भवतः । तत्र गुविणी सगर्भा, सवालवत्सा च स्तन्यपायिना चालेन सह
 वर्त्तमाना । तदेवमेते सर्वेऽपि विंशतिः स्त्रीभेदा व्रतायोग्याः, दोषा अप्यत्र पूर्ववद्वाच्याः ॥ ९२ ॥

ग्रहीतुं न शक्नोति स क्रियाबद्धः । तत्र भाषाबद्धो ज्ञानग्रहणेऽप्रमथत्वात्, शरीरबद्धस्तु मार्गमग्ननादिष्वशक्तत्वात्, क्रिया-
जडश्च क्रियाया अग्रहकत्वाच्च दीक्षाहः ५ । तथा कुष्ठभगंदरातिसारादिरोगग्रस्तो व्याधितः सोऽप्यनर्हो, यतस्तच्चिकित्सने
पट्टकायविराधना स्वाध्यायादिहानिश्च स्यात् ६ । तथा क्षात्रक्षत्रनमार्गपातनादिचौर्यकियानिस्तः स्तेनः, सोऽपि गच्छस्य
वधबंधनादिष्वह्नयर्थेहेतुतया दीक्षाऽनर्ह एव ७ । तथा श्रीगृहांतःपुननृपशरीरादिद्रोहकारको राजापकारी सोऽप्युक्तहेतोरवा-
योप्यः ८ । तथा यक्षादिभैरवमोहोदयेन वा विकलत्वं नीत उन्मत्तः, सोऽपि बहुदोषहेतुत्वादनर्ह एव ९ । तथा न विद्यते
दर्शने नेत्रं सम्यक्त्वं वा यस्य सोऽदर्शनोऽधः, स्यान्नर्दिनिद्रोदयचांश्च, अयं हि दीक्षितः सन् यान् इग्निकलतया प्रतिपदं पट्ट-
कायविराधक आत्मोपघातकोऽपि च स्यात् । सत्यानर्दिमांस्तु ग्रहिटः सन् गृहिणां साधूनां च मारणादि कुप्यदि, अतोऽनर्ह-
त्वं १० । तथा गृहदास्याः संजातो, द्रव्यादिना वा क्रीतः, ऋणाद्यर्थं वा धृतो दास उच्यते, सोऽप्यनर्हो, यतस्तस्य दीक्षा-
दाने तत्स्वामिकृताः शत्रव्यात्याजनादयो दोषाः संभवन्ति ११ । तथा दुष्टो द्विधा-कषायदुष्टो विषयदुष्टश्च, तत्र गुरुगृहीत-
सर्पमर्जिकाभिनिविष्टसाध्वादिवत् उत्कृष्टकषायः कषायदुष्टः, अतीव परनार्यादिषु गृहो विषयदुष्टः, सोऽपि दीक्षाऽयोग्योऽति-
संक्लिष्टाध्यवसायत्वात्, १२ । तथा स्नेहाज्ञानादिदशाचक्षुज्ज्ञानशून्यहृदयो मूढः, स च कृत्याकृत्यादिविवेकाविकलत्वादिवैक-
मूलायामार्हतीदीक्षायामनर्हः १३ । तथा ऋणार्तः प्रतीतस्तस्य दीक्षादानेन दोषा अपि प्रतीता एव १४ । तथा जातिकर्म-
शरीरादिभिर्दूषितो जुगितस्तत्र मातृगर्भात्कालिष्ठिपक्वमूर्चिकादयोऽसृश्या जातिजुगिताः, सृश्या अपि स्त्रीमयूकुम्भकुटशुक्रादि-
पोषकाः जातिजुगिताः । वंशवराशोर्हर्षनक्षत्रक्षालनशौकारिक्तवशुरिक्तत्वादिनिर्दिष्टकर्मकारिणः कर्मजुगिताः । कर्मचरण-

कर्णादिवर्जिताः पंगुकुञ्जवामनकाणकप्रभृतयश्च शरीरजुंगितास्तोऽपि न दीक्षाहर्हाः, लोकेऽवर्णवादसंभवात् दोषांतरोद्भवनाच्च १५ । तथाग्रहणपूर्वकं विद्यानिमित्तं वा एतावति दिनानि त्वदीयोऽव्यमित्येवं येन स्वस्य पराधीनता कृता भवेत्तोऽवबद्ध उच्यते, तस्य च कलहादिदोषहेतुत्वादीक्षाऽज्जहता १६ । तथा रूपकादिमात्रया भृत्या घनिनामादेशकरणाय प्रष्टव्यो भृतकः, तोऽपि दीक्षाऽयोग्यः, यतस्तस्मिन् दीक्ष्यमाणे यस्यासौ ग्राह्यार्थं कृतवान् स गृहस्थो महतीमप्रीतिमादधाति १७ । तथा शैक्षस्य दीक्षितुमिष्टस्य निःस्फटिका अपहरणं शैक्षनिःस्फटिका, उपलक्षणाभ्यातापित्रादिभिरननुज्ञातस्य यदीक्षणं तदपि शैक्षनिःस्फटिकोच्यते, इयमप्ययोग्या अदत्तादानादिदोषप्रसंगात् १८ । इत्येतेष्वष्टादशपुरुषेषु दीक्षाऽज्जहर्हा, कारणे तु एष्वपि केषांचिदीक्षाऽनुज्ञातैव, वज्रस्वाम्यादिवदिति ॥ ११ ॥

अथ स्त्रीषु विंशतिर्दीक्षानर्हा यथा—

जे अट्टारस् भेडा, पुरिसस्स तहिसियआइ ते चेव ।
गुन्विणी सवालवच्छा, दुन्नि इमे हुंति अन्नेवि ॥ १२ ॥

न्याख्या—येष्टादश भेदाः पुरुषेषु दीक्षाऽज्जहर्हा उक्तास्तथा तेनैव प्रकारेण ते एवाष्टादश भेदाः स्त्रिया अपि विज्ञेयाः, गुर्विणी सवालवत्सा चेति इमौ द्वावन्यावपि भेदौ भवतः । तत्र गुर्विणी सगर्भा, सवालवत्सा च स्तन्यपायिना चालेन सह वर्त्तमाना । तदेवमेतै संवेऽपि विंशतिः स्त्रीभेदा व्रतायोग्याः, दोषा अप्यत्र पूर्ववद्वाच्याः ॥ १२ ॥

तथा नृपुंसकस्य तु षोडश भेदा आगमे उक्ताः सन्ति, तेषु दश सर्वथा दीक्षाध्वर्हा अतिसंक्लिष्टत्वात् । ते चार्मी—
पंडप् वाइए कीवे, कुंभी ईसालुएइ अ । सदणी तक्कमसेवी य, पक्खियाणक्खिएइ अ ॥१३॥
सोगंधिए अ आसत्ते, दत्स एए नृपुंसगा । संक्लिष्टु त्ति साहूणं पव्वाइउमकप्पिया ॥१४॥

व्याख्या—पंडको १ वातिकः २ फलीकः ३ कुंभी ४ ईर्ष्यालुः ५ अकुनिः ६ तक्कमसेवी ७ पाक्षिकापाक्षिकः ८ सौगंधिक ९ आसक्तश्च १० एते दश नृपुंसकाः संक्लिष्टाश्च इति हेतोः साधूनां प्रब्रजयितुमकल्प्या व्रतायोग्या इत्यर्थः । संक्लिष्टत्वं चैषां सर्वेषामपि अविवेकात् नगरमहादाहसमानकामाभ्यवसाययुक्तत्वेन स्त्रीपुरुषसेवामाश्रित्य विज्ञेयं, उभयसेविनो हेते इति एषां स्वरूपं तु निगोथभाष्यात्प्रवचनसारोदारावाक्येण । ननु पुरुषभेदेष्वपि इहापि च नृपुंसकाः प्रोक्तास्तत्र को विशेष इति चेदुच्यते—तत्र पुरुषाकृतानां ग्रहणं, इह तु नृपुंसकाकृतानामिति विद्वेषः, एवं स्त्रीष्वपि वाच्यं ।

अथ षोडशभेदेषु अवशिष्टा भे पद् प्रजन्याहस्ति दशभेते—

वद्विए १ चिप्पिए २ चेव, मंतओसहिओहए ३-४ ।

इसिस्तत्ते ५ देवसत्ते य ६, पव्वावेब्ब नृपुंसए ॥ १५ ॥

व्याख्या—आयत्यां राज्ञांतःपुंसश्चार्थं बाल्येऽपि छेदं दत्त्वा यस्य वृष्णौ गाल्येते स चर्द्धितकः १, यस्य तु जात-

मात्रस्य दृष्टौ अंगुष्ठांगुलीभिर्दक्षिणा द्रान्वेते स चिपितः २, एवं च कृते इमौ नृपुंसकवेदोदयं प्राप्नुतः । तथा कस्यचि-
नमंत्रसामर्थ्यात्कस्यापि तु तथाविधौपधीप्रभावात्पुण्यवेदे स्त्रीवेदे वा समुपहते सति नृपुंसकवेदोदयः स्यात् ३-४, तथा कस्य-
चित् आपिशापात्कस्यापि पुनर्देवशापाच्चतुदयो आयेते ५-६ । इत्येतान् षट् नृपुंसकान् प्रप्राजयेदिति ८ ।

अथाष्टादशविंशतिदशभेदव्यतिरेक्तेष्वपि पुंस्त्रीनृपुंसकेषु ये सर्वविरतिं प्रतिपद्यन्ते ते दक्षयन्ते—

अमंदवैराग्यनिमग्नबुद्धय-स्तनूकृताशेषकषायवैरिणः ।

ऋजुस्वभावाः सुविनीतमानसा, भजन्ति भव्या मुनिधर्ममुत्तमं ॥ १६ ॥

व्याख्या—अमंदमदिनश्वरं यद्वैराग्यं ताम निमग्ना लीना बुद्धिर्येषां ते तथा अत एव तनूकृता हीनबलीकृता अश्रेयाः
समस्ताः कषायरूपवैरिणो येस्ते तथा, पुनर्ऋजुस्वभावाः सरलश्रुतयोऽज एव सुविनीतं मानसं येषां ते तथा, एवंविधा भव्या
उत्तमं मुनिधर्मं सर्वविरतिलक्षणं भजन्ति प्राप्नुवंतीत्यर्थः । द्वाद्यथादे वैराग्यस्य अमंदेति विशेषणविधानाद्रोगादिजन्यक्षणमा-
प्रस्थापिवैराग्येण न कापि सिद्धिरिति सूचितं । उक्तं च-रोगेण व, दुःखेण व, जं जडाण उच्छसइ । भग्नंति न वेरगं,
तं विबुहा अप्पकालं ति ॥ १ ॥ सुहिअस्स व दुहिअस्स व, जं वेरगं भवे विवेणं । पायं अप्पच्चायं, तं चिय चारित्तत्तत्थीजं
॥ २ ॥ व्याख्या—जडानां निर्विवेकानां कासथासादिरोगेण पुत्रवियोगादिजन्यक्षोकेन यथबंधादिदुःखेन वा, धिगमं रोगाश्रो-
कादिकष्टबहुलमसारं संसारमिति विचाराणात्मकं यद्वैराग्यमुच्छसति तद्वैराग्यं विबुधा न मार्गयन्ति न स्पृहयन्ति सर्वविरत्यनर्ह-

रात्, तदनर्हं तस्य क्रमादिप्राह अप्यकालं ति अल्पकालवस्थायित्वात्, अल्पकालवस्थायित्वं च वेगादिनिवृत्तौ तस्यापि निवर्तनात्, अत्र एव नैकलुब्धिर्यां स्पृहणीयमिति । ननु किं तर्हि सर्वविवेकयोगं वैराग्यमित्यत्राह—युहिअस्तेत्यादि, सुखितम्य या दुःखितस्य वा जेतोर्विवेकेन यद्वैराग्यं भवेत्तदेव वैराग्यं प्रायोऽप्यत्यबायं वा अविनश्वरं, विवेकमूलतया दुःखादे-
निवृत्तवाचि तस्यानिवर्तनादत्र एवेतवारिधितरोरुत्पादकत्वाद्बोद्धव्यं भवति । अत्र चात्रिस्थ तद्रूपमा तु सम्यक्तत्रमूल-
त्वेन प्रथमव्रतस्त्वत्वेन श्रेष्ठव्रतशस्त्रत्वेन प्रथमादिप्रशास्त्रत्वेन मूलक्रियाकलापप्रबालत्वेन लब्धिवशमुपमत्वेन मोक्षफलत्वेन
पानगतव्या । इह प्रायोग्रहणाशंदिष्यादियु मस्यापि व्यभिचारं न दोषः, नन्दिष्यो हि वसुदेवशाम्भवीवः स चातिकुरुषन्त्या-
त्सीभिरनाद्रियमाणो मनस्यन्तिदुःखितः मन अविवेकलोऽप्यविनश्वरं वैराग्यं प्राप्त इति साक्षाद्वयार्थः ।

अथावमरागात् दशविषयविधर्मस्वरूपं निरूप्यते—

खंती १ मह्य २ अज्व ३, मुत्ती ४ तव ५ संज्ञमे य ६ बोधधे ।

सञ्चं ७ सोयं ८ आर्कि-चणं ९ च वंभं च १० जइधम्मो ॥ १७ ॥

व्याख्या—धांगिः दया मर्वथा क्रोधपत्त्याय इत्यर्थः १, माद्वं मृदुता सर्वथा मानत्यागः २, अर्जवं सरलता सर्वथा मायापत्त्यायः ३, मुत्तिर्निर्लोभता मर्वथा लोभत्याग इत्यर्थः ४, त्वेन मुनिभिः प्रथमं कपायनतृष्टयविजयो विधेय इति युजितं, कपाया हि उभयलोकं प्राणिनां स्वार्थपंसकस्थिः संति । यदुक्तं—नोदो पीदं विषासेद, पाणो विणपनामणो ।

माया भित्ताणि नासेई, लोहो सवविणसओ (णो) ॥ १ ॥ कोहो नाग भणूसस, देहाओ जायए रिऊ । जेण जयंति भित्ताइं,
धम्मो य परिभस्सई ॥ २ ॥ नासियगुरुवणंसं, विजाअहलचकारणमसेसं । कुग्गहयआलाणं, को सेवइ सुवओ माणं ॥ ३ ॥
कुडिलगई कूरमई, सयाचरणवाज्जिओ मलिणो । मायाइ नरो शुअगु व, दिट्ठमिचो वि भयजणओ ॥ ४ ॥ किञ्चाकिचविवेयं,
हणइ सया जो विडंयणाइऊ । तं किर लोहापिसायं, को धीमं सेवए लोए ॥ ५ ॥ इत्यादि—

अन्यच सर्वत्रापि मोक्षगोपु कृपायत्यागस्यैव मुख्यं मोक्षमगत्वं विद्यते, तं विनेतरक्रियाभिः कदापि मुक्त्यप्राप्तः । उक्तं
च—कडकिरियाहि देहं, दमंति किं ते जडा निस्वराहं । मूलं सबदुहाणं, जेहि कसाया न निग्गहिया ॥ १ ॥ सबसु वि तवेसुं,
कसायनिग्गहसमं तवो नरिथ । जं तेण नागदचो, सिद्धो बहुसो वि भुंजतो ॥ २ ॥ नागदचस्तु अपरनामा कूरगइकसायुं,
स हि प्रतिदिशसं त्रिष्ठुत्वो भोजनं कुर्वन्नापि केमलं कपायनिग्रहवलात्सद्यः केमलश्रियं संप्राप्तः, एतत्कथानकं तु प्रसिद्धमेवेति
नात्र दर्शितं । अथापवादमार्गमाश्रित्यात्रैव विज्ञेयो दृश्यते—

यः शासनोद्वाहनिवारणादि—सद्धर्मकार्याय समुद्यतः सन् ।

तनोति मायां निरवद्यचेताः, प्रोक्तः स चाराधक एव सुज्ञैः ॥ १८ ॥

व्याख्या—यो शुनिर्जिनश्चासनसंवध्युद्वाहनिवारणादिसम्यग्धर्मकार्यं कर्तुं समुद्यतः सन् तथा निरवद्यमतिमंक्लिष्टाध्य-
वसायवर्जितान्निर्दोषं चेतो यस्य स तथाभूतः सन् माया समाचरति स मुनिः सुज्ञैः शोभनज्ञानवद्विर्जिनमताराधकैर्महा-

मुनिमिराराधक एव श्रेष्ठो न तु जिनाज्ञाविराधकः, ज्ञाननाथप्राब्धनानिवाणत् स्वयं समाचरतिमायाकपायलेनस्यालोच-
नादिमिथिशुद्धीकरणांचेति भावः । अत एव च सिद्धतेऽपि नवमगुणस्थानं यावत्संज्वलनमायोदयः श्रेष्ठोऽस्तीति ।
अत्रायं दृष्टान्तो यथा—

एकस्मिन्नगरं कोऽपि महामिथ्यात्वी राजा राज्यं शालयति स्म । तस्य राज्ञी च परमजिन्मयमानुरागिण्यासीत् ।
ततश्च परस्परमत्यन्तानुरक्तयोरेपि तयोर्धर्मचिन्तायां सर्वदा विवादः प्रवर्तते स्म । तदा राज्ञा चिन्तितं—‘यदि केनापि
प्रकारेणास्या धर्मगुरुणाभनाचारं प्रकटीकृत्य दर्शयामि तर्हि सा तूर्णमभ्य विवृति, नान्यथेति’ विचिन्त्यैकदा लब्धोपायेन
तेन पुरपाश्वर्तित्वादिक्वाचित्यस्य पूजकं ममाहूयैकांते श्रेष्ठं—‘यदा कोऽपि जैनमुनिश्चिन्तयेत् रात्रौ निद्रासं कुर्याच्चिदा
त्यया कांचिद्वाणिकामपि तन्मन्त्रे शशिप्य सद्यो द्वारे कपाटी पिधायैषा प्रवृत्तिर्मां निवेद्या ।’ ततः सोऽपि नृपाज्ञां
ग्रमणीकृत्य स्वस्थानं गत्वा किंप्रदिदिनेस्तथैव तत्कार्यं विधाय राज्ञो ज्ञापयति स्म । राज्ञोक्तं—‘प्रातर्यदाहं तत्रागच्छयं
तदा त्वया कपाटादुद्घाटनीयाविति ।’ ततः स नृपवचोऽङ्गीकृत्य स्वस्थानं जगाम । तस्मिन्नवसरे साधुना चिन्तितं—
‘केनापि सिध्यात्विना द्वेषवृद्धाऽयं मे उपमर्गो विहितो दृश्यते । अथाहं त्वेनमुपसर्गं सम्यक् सहिष्ये, परं प्रातः-
काले इहागमिष्यतां जनानां मध्ये मन्त्रिमित्रिका जिन्मतापत्राजना भविष्यति, अतस्तच्चिन्तायात्र कमध्युपायं कुरु ।’
इति विचिन्त्य सद्यः संप्राप्तशुद्धिना तेन मुनिना चैत्यस्थ मध्यभागास्थितेन दीपेन स्वस्य यस्मादुपकरणसमूहं सर्वं
प्रज्वाल्य तद्भसनाना ममंतात्स्वभावमनुलिप्य स्त्रोहाणमध्यगतां यष्टिं च हस्ते गृहीत्वा वेदयाश्रितक्रोणादूरस्थे चैत्यकोणे

गत्वा निर्धितीभूय स्थितं । वेद्या तु तस्य तादृग्भयानकं स्वरूपं वीक्ष्य मनस्यतिविभ्यती मौनं कृत्वा एकांतप्रदेशे तस्थौ । ततः प्रातःसमये नृपेण राज्ञीं प्रति साधोऽनाचारं दर्शयितुमिच्छताऽत्याग्रहेण तां स्वसार्ये गृहीत्वा बहुभिर्नगरश्रुत्यजनैः सह तत्र गत्वा पूजकाय प्रोक्तं—‘ भोः ! शीघ्रं कपाटाबुद्धादय, यथा मातुर्दर्शनं कुर्मः । ’ तेन च नृपादेशावत्कपाटाबुद्धादितो तावत्स मुनिः करे यष्टिं गृहीत्वा नमस्वरूपः सन् सत्वरं मुखात् अलखेतिशब्दमुच्चरन् ततो निःसृत्य नृपादिसर्वजनमभ्ये भूत्याज्यत्र जगाम । तन्मृगतो वेद्यापि निःसृता । तदा नृपस्तु तत्त्वसुरोरेव दुःस्वरूपं विलोक्यातीव लज्जितः सन् अधोमुखीभूय स्थितः । तदा राक्षस्य भणितं—‘ स्वामिन् ! कात्र चित्ता ? मिथ्यास्तोदयेन प्राणिनां का का विडम्बना नोत्पद्यते ? ’ इति । ततो नृपेण सद्यः समुत्थाय स्वस्थानमगत्य पूजकाय क्रोधात्तत्स्वरूपे पृष्टे सति स प्रोचे—‘ स्वामिन् ! मया तु मयदुष्कृत्यसुराणैव कार्यं कृतमासीत्, अधुना पुनर्यदिदं विपरीतं जातं तदहं न वेद्मि । ’ ततो राज्ञा तां वेद्यां समाहूय तत्स्वरूपं पृष्टं, तदा वेक्ष्यया सर्वोऽपि वृत्तान्तो निगदितो, मुनिमनोर्ध्वं च वर्णितं । ततो राज्ञा तत्प्रवृत्तिश्रवणाद्राज्ञीवचनाच्च प्रतिबुद्धः सन् सम्यक्स्वी आवको यभूव । स मुनिस्तु पुनर्मुनिवेषं समादाय तत्कषायस्थानमालोच्य शुद्धसंयममाराध्य प्राति सद्गतिमागमभूव । इति श्रामनोद्वाहनवारणनिमित्तमायाविधायिमुनिवृत्तान्तः ॥

अथ क्रमायातस्य तपसः किञ्चित्स्वरूपं दृश्यते—तपो द्विधा—ब्राह्मणमभ्यन्तरं च । तत्पुनरेकैकं षोढा, तत्र बाह्यं यथा—

अणसणमणोयरिया—विचीसंखेवणं रसच्चाओ ।

कायकिलेसो संली—णया य वज्झो तवो होइ ॥ ९९ ॥

न्याख्या-तत्रानश्नमाहारत्यागः, तद्विद्या-इत्वरं यावत्कथिकं च । तत्रैतरे वीरतीर्थे नमस्कारसाहितादिपण्मासांतं, प्रथम-
जिनतीर्थे च वर्षांतं, श्रेयजिनतीर्थेषु तु अष्टमासांतं, यावत्कथिकं तु पादयोपभोगेन १ गितमरण २ भक्तपरिक्षा ३ भेदाग्निविधं ।
तत्र भक्तपरिक्षायां त्रिविधं चतुर्विधं याहारं प्रत्याचष्टे, श्रीस्वार्कर्म च स्वतः परतश्च कारयति १, इंगितमरणे तु नियमोज्ज-
तुर्विधाहारत्यागः परतः परिकर्मवियजनं च भवति, स्वयं पुनरिंगितवस्त्रमध्ये उद्धर्चनादिपरिकर्म करोत्यपि २, पादयोपभोगेन
तु पादपत्रत्वकीयमंगप्रपंगं वा समाविष्यदेशेषु यद्यथा गतितं तत्पथैव धारयन् निश्चलः मुनं तिष्ठतीति ३ । तथा ऊनोदरिका-
यचीतं किर कवला, आहारी कुच्छिपूरुओ मणिओ । पुरिसस्स माहिलयाए, अट्ठवीसं भवे कवला ॥ १ ॥ इत्येवंरूपस्य निजा-
हारमानस्य संक्षेपरूपा बोध्या २ । तथा वृत्तोभिध्याचर्यायाः संक्षेपो द्रव्यधेन्नाद्याभिग्रहविज्ञेयैः संक्षोचनं दृष्टिसंक्षेपः ३ । तथा रसा
दुग्धादपल्लवसिंहारो रसत्यागः ४ । तथा कायस्थामनवधेन लोचादिना वा कष्टकृष्णं कायकुलगः ५ । तथा संलीनता गुप्ता सा
बुद्धिय १ कपाय २ योग ३ विषया, स्त्रीपुंगुपंडकादिवर्जितस्थानेऽवस्थानरूपा ६ च । एतत्तपः क्रियमाणं लोकैरपि ज्ञायते
कथंचित्तुतीर्थैकरपि क्रियते इति वारमुच्यते । अथाम्यंतरं यथा-

पायच्छित्तं विणओ, वेयावच्चं तहेव स ज्ञाओ ।

ज्ञाणं उस्सग्गो वि य, अग्निभरओ तवो होइ ॥ १०० ॥

न्याख्या-तत्र प्रायश्चित्तं दग्धा, यदाहुः-आलोयण १ पडिकरणे २, गीस ३ विवेगे ४ तदा विउस्सग्गो ५ । तव

६ च्छेय ७ मूल ८ अणवद्वया ९ य पारंचियं १० चेव ॥ १ ॥ तत्रालोचना गुरोः पुरतः स्वदुष्कृतस्य वचसा प्रकटनं १,
 तथा प्रतिक्रमणं दोषात्प्रतिनिर्वचनमपुनःकरणतया मिथ्यादुष्कृतप्रदानमित्यर्थः, न तु गुल्मसममालोचनं सहसाऽनुपयोगतः
 श्लेष्मादिप्रक्षेपस्येव २, तथा यदुष्कृतमनयोरेकतरेण न शुष्यति तच्छुद्ध्यर्थमालोचनाप्रतिक्रमणयोरुभयोर्विधानं मिश्रं ३, तथा
 यदुष्कृत्यं आधाकर्माद्याहारग्रहणप्रभृतिकं गृहीताहारादस्त्यागे एव कृते शुष्यति नान्यथा तच्छुद्ध्यर्थं यस्तस्याहारादेः परि-
 त्यागः स विवेकः ४, तथा व्युत्सर्गो दुःस्वप्नजनितदुष्कृतादिशुद्ध्यर्थं कायचेष्टानिरोधः ५, तथा तपः प्रागुक्तोपायैश्चद्वयतो
 दुष्कृतस्य शुद्ध्यर्थं यथायोग्यं निर्विहृतादिपण्मासांतत्तपश्चरणं ६, तथा छेदः श्लेष्मादिप्रक्षेपपर्यायस्त्वानिमित्तं संदूषितपूर्वपर्यायच्छे-
 दनं ७, तथा कस्मिंश्चिन्महादोषे समुत्पन्ने सति निरवशेषपर्यायोच्छेदं विधाय भूयो महाव्रतारोपणं मूलं ८, तथा क्रोधादेरुद-
 यात्प्रतिसाधितस्य दुष्कृतस्य शुद्ध्यर्थं यथोक्तं तपो यावन्न कृतं तावद्व्रतेषु लिङ्गे वा न स्थाप्यते इत्यनवस्थाप्यस्तस्य मावोऽन-
 यस्याप्यता ९, तथा मुनिघातराजवधादिमहाऽदुष्टस्येवेनात् लिङ्गश्रेयःकालतपसां पारपर्यं तमंचति गच्छतीति पारोचितं, एत-
 द्वाव्यक्तलिङ्गधारिणां जिनकल्पिकप्रतिरूपाणां क्षेत्राद्बहिः स्थितानां सुविपुलं तपः कुर्वतामाचार्याणामेव जघन्यतः पण्मासा-
 त्कर्षतो द्वादश वर्षाणि यावद्भवति, ततश्चातिचारणारगमनानंतरं ते प्रत्राव्यंते, नान्यथेति, १० । एतेषु दशसु अंत्यं
 प्रायश्चित्तद्वयं प्रथमसंहननी चतुर्दशपूर्वी च यावद्भवति तावदेव स्यात्, ततः परं तु दुःप्रसम्भारिं यावदष्टविधमेव प्रायश्चित्तं
 बोध्यमिति १ । तथा विनयो ज्ञानादिभेदात्सप्तधा, तत्र ज्ञानदर्शनचारात्रिविनयो ज्ञानादेर्भस्मादिरूपः ३, मनोवाक्कायविनयस्तु
 आचार्यादिषु सर्वकालमशुशलानां मनोवाक्कायानां निरोधः, कुशलानां चोदीरणं ६, औपचारिकविनयश्च गुर्वीदीनामनुहृ-

प्रवृत्त्यादिरूपः ७ । अयं मन्त्रविद्योऽपि विनयो मुनिभिः सर्वदा समाचरणीयः २ । तथा वैद्यावृत्त्यभाचार्यादीनामन्त्रापानादिसं-
पादनविधौ व्यापृतव्यं ३ । तथा मुमुक्षु आ मर्यादयाऽभ्रालेखलादिपरिहारेण पौरुषव्यपेक्षया त्राऽध्यायोऽध्ययनं स्वाध्यायः, स
च पंनया, याचनापृच्छनापरावर्तनाऽनुश्रवार्थमर्थकथाभेदात्, तत्रानधीतस्य सूत्रस्य ग्राह्योक्तविधिना गुरुमुखादग्रहणं वाचना
१, ततः संदेहे मति पृच्छना २, पृच्छया निश्चितस्य सूत्रस्य अविस्मर्यार्थं गुणनं परावर्तना ३, सूत्रवदर्थस्यापि चिन्तनमु-
पेक्षा ४, अव्यक्तप्रार्थस्य परं प्रत्युपदेशदानं धर्मकथा ५ । इह सूत्रं च द्विविधं-अंगप्रविष्टमंगबाह्यं च तत्र-पादयुगं २ जंयो
४ रू ६, गापदगुदं तु ८ दो य बाहू अ १० । गीवा ११ मिं १२ च पुरिसो, वास अंगो मुखविसिद्धो ॥ १ ॥
एवंविधेषु प्रपन्नपुरुषस्यगेषु श्रविष्टं व्यवस्थितं अंगग्रावेष्टं द्वादशविधं । तथाहि-श्रवचनपुरुषस्य पादयुगं त्वाचारसूत्र-
कृते अंगे, जंयादिकं स्थानसमवायौ, ऊरुदिकं भगवतीज्ञाताधर्मकथायौ, गात्रादिकं प्रष्टोदररूपं उपमकांतकृद्दशगि
यादुदिकं अनुत्तरोपपातित्वा प्रश्नव्याकरणं च ग्रीवा विपाकशुभं, क्षिरय दष्टिवादः इति । अंगबाह्यं तु आवदपको-
पांगप्रकीर्णिकादिभेदादनेकविधं बोध्यं ।

अथ दीक्षाग्रहणानंतरं यावद्विद्वत्पर्यस्य वाचना शब्दा तत्स्वरूपं व्यवहारसूत्रोक्तगथाभिर्दश्यते—

कालक्रमेण पत्तं, संवच्छरमाङ्गाओ जं जंमि । तं तंमिं चैव धीरो, वाएजा सो य
कालोयं ॥ १०१ ॥ तिवरिसपरियागस्स उ, आयापकप्पनाममज्झयणं । चउवरिसस्स य सम्मं,

सूयगडं नाम अंगं ति ॥ १०२ ॥ अत्र आचासप्रकृत्यो निधीयाध्ययनं ।

दसकप्पव्ववहारो, संवच्छरणणगदिक्खियस्सेव । ठाणं समवाओ तिय, अंगे ते अट्ट-
वात्तस्स ॥ १०३ ॥ दशाकल्पव्यवहाराल्लयोऽपीत्यर्थः ।

दत्तवात्तस्स वियाहो, इक्कासवासियस्स य इमेओ । खुड्डियविमाणमाई, अज्झयणा पंच
नायव्वा ॥ १०४ ॥ अत्र वियाहोति व्याख्याग्रज्ञमिर्भगवतीत्यर्थः ।

चारसवात्तस्स तहा, अरुणुववायाइ पंच अज्झयणा । तेरसवासस्स तहा, उट्ठाणसुया-
इया चउरो ॥ १०५ ॥ चउदत्तवासस्स तहा, आसीविसभावं जिणा बिंति । पन्नरसवासि-
गस्स य, दिट्ठीविसभावणं तह य ॥ १०६ ॥ सोल्लसवात्ताईसु य, एगोत्तरवुट्ठिएसु जहसंखं ।
चारणभावण महसुवि(मि)-णभावणा तेयगनिसग्गा ॥ १०७ ॥ एगुणवीसगस्स य, दिट्ठीवाओ
दुवालत्तममंगं । संपुण्णवीसवरिसो, मणुत्राई सव्वसुत्तस्स ॥ १०८ ॥ स्यार्थाः । नवरं अनुपाती
योग्य इत्यर्थः । किं च—

तदहं तुभ्यं ददामि, यदि त्वं महामेतां विद्यां दद्यात्तदा तेनापि तद्वचने प्रतिपन्ने सति अमयकुमारो न्यूनाश्वरं तस्मै दत्त्वा तां विद्यां च तस्मादुद्गृहीत्वा स्वस्थानमभात् । विद्याधरोऽपि संग्राहपूर्णविद्यः सन् आकाशे उत्पतितः क्रमेण स्वस्थानं च प्राप्नोति । इति विद्याधरवृत्तांतः । अमुं दृष्टान्तलेखं निश्चम्य मुनिभिः दोषत्यागे यत्नो विधेयः । अन्यच्च स्वयं स्वाध्यायं कुर्वता परं प्रति स्मरयता च मुनिना प्रथमं षोडश वचनानि अवश्यं ज्ञेयानि, तानि चादुयोगद्वारादिष्वत्रोक्तान्यभूनि—

लिंगातिथिं ३ वयणातिथिं ६, कालातिथिं ९ तद्द परोक्त्व १० पञ्चम्वे ११ ।

उवणयवणयचउक्कं १५, अज्झत्थं १६ चेव सोलसमं ॥ ११० ॥

व्याख्या—इयं स्त्री अयं पुमान् इदं कुलमित्यादीनि त्रीणि स्त्रीपुंनपुंसकलिङ्गप्रधानानि वचनानि । तथा देवः देवो देवाः इत्येवं रूपाणि त्रीणि एकवचनद्विवचनबहुवचनप्रधानानि वचनानि । अकरोत् करोति करिष्यतीत्यादीनि त्रीणि अतीतवर्तमानागतकालनिर्देशप्रधानानि वचनानि । तथा स इति परोक्षनिर्देशः परोक्षवचनं । अयमिति प्रत्यक्षनिर्देशः प्रत्यक्षवचनं तथा उपनयापनयवचनं चतुर्थी, तत्र उपनयवचनं प्रशंसावचनं यथा रूपवतीयं स्त्री, अपनयवचनं निंदावचनं यथा कुरूपेयं स्त्री, उपनयापनयवचनं यत्प्रशंस्य निंदति, यथा रूपवतीयं स्त्री परं दुग्शीला, अपनयोपनयवचनं यन्निंदित्वा प्रशंसति, यथेयं कुरूपा परं दुग्शीलेति । तथान्यचेतसि मिधाय विप्रतासक्युद्धाऽन्यद्वक्तुमिच्छन्नपि सहसा यचेतसि तदेव यन्ति तदध्यात्मवचनं षोडशमिति । ये किल एतानि षोडशवचनान्यजानंत एव सूत्रवाचनादौ प्रवर्तते ते मूढा जिनवचनोद्धृयनाशितानाया

स्वाध्यायं कुत्राद्भिः संयममागाविराधकमुनिभिः ।

व्याविद्धत्वप्रमुखा, अतिचाराः सर्वथा कर्त्याः ॥ १०९ ॥

सुगमा । अस्य भावार्थस्त्वयं-व्याविद्धत्वं विपर्यस्तता १, ज्वल्यग्रेलिततत्पन्योन्यालापकमीलनेन द्विविधकृतिः २, हीना-
धरत्वं ३, अत्यक्षत्वं ४, एदर्हीनत्वं ५, विनयहीनत्वं ६, उदात्तादिधोर्हीनत्वं ७, योगहीनत्वं अकृतयोगोपचारात् ८, सुखदुःखं
अल्प श्रुताहस्य पात्रस्य गुरुणा अधिकप्रदानमित्यर्थः ९, दुष्टप्रतीप्सनें कलुषहृदा ग्रहणं १०, अकाले स्वाध्यायस्य करणं ११,
कालोपाकरणं १२, अस्वाध्याये सति स्वाध्यायकं १३, स्वाध्यायकं सति न स्वाध्यायकं १४ । एतत्स्वरूपं विशेषत आवश्यका-
देर्ज्ञेयं । एतानतीचारान् वर्त्तयित्वा स्वाध्यायं कुर्वतां भुनीनां महालाभः संपद्यते, अन्यथा विद्याधरस्त्वय विद्यावैफल्यदयो
महादोषाः सम्भवेयुरिति । तत्र हीनाक्षरत्वदोषे विद्याधरदृष्टांतस्त्वयं—

एकदा राजगृह्नगरस्य पार्श्वस्थोद्याने श्रीवीरस्वामी समवसुतः, तदा स्वाध्यायमनवाचाश्रयणात् हृष्टः सन् श्रेणिको
राजा अभयभुमारिसंयुतस्तत्रागत्य स्वामिनि त्रिःश्रदक्षिणीकृत्य नत्वा प्रवतत्सुसुसुरविद्याधरमनिकरविराजितायां सभायां
स्वोचितस्थाने उपविष्टः । ततो धर्म श्रुत्वा पर्षदि प्रतिसञ्चत्वां सत्यां एकः कथिद्विद्याधरो गगने गंतुमुत्पन्न
पुनः पुनः प्रथिव्यां पपात । तदा श्रेणिकस्तस्य तत्स्वरूपं वीक्ष्य विस्मितः सन् स्वामिनिं प्रति तदुत्पातनिपात-
कारणं पप्रच्छ । तदा स्वामिना भाषितं—अस्य गगनगामिन्या विद्याया एकमक्षरं श्रष्टप्रप्राप्ति, तेनासौ उच्चैर्गतुं न क्षमः ।
ततो नृपपार्श्वस्थनाभयभुमारेण तज्जिनवचः श्रुत्वा सचस्तत्र गत्वा विद्याधरं श्रुत्वा—‘भोस्तव विद्याया एकमक्षरं श्रष्टप्रमस्ति

तदहं तुभ्यं ददामि, यदि त्वं मममेतां विद्यां दद्यात्तदा तेनापि तद्वच्चे प्रतिपन्ने सति अभयकुमारो न्यूनाक्षरं तस्मै दत्त्वा तां विद्यां च तस्मादग्रहीत्वा स्वस्थानमगात् । विद्याधरोऽपि संग्राहपूर्णविद्यः सन् आकाशो उत्पतितः क्रमेण स्वस्थानं च प्राप्तः । इति विद्याधरवृत्तांतः । अमुं दृष्टांतलेशं निशम्य मुनिभिः दोषत्यागे यत्नो विधेयः । अन्यच्च स्वयं स्वाध्यायं कुर्वता परं प्रति कारयता च मुनिना प्रथमं षोडश वचनानि अवश्यं श्रेयानि, तानि चानुयोगद्वारादिद्विशोक्तान्यमुनि—

लिंगातिथं ३ वयणातिथं ६, कालातिथं ९ तद्द परोक्त्वा १० पञ्चमखं ११ ।

उवणयवणयचउक्कं १५, अउउरथं १६ चेव सोलसमं ॥ ११० ॥

श्रुत्याख्या—इयं स्त्री अयं पुमान् इदं कुलमित्यादीनि त्रीणि स्त्रीपुंनपुंसकलिंगप्रधानानि वचनानि । तथा देवः देवौ देवाः इत्येवं रूपाणि त्रीणि एकवचनद्विवचनबहुवचनप्रधानानि वचनानि । अकरोत् करोति करिष्यतीत्यादीनि त्रीणि अतीतवर्तमानानागतकालनिर्देशप्रधानानि वचनानि । तथा स इति परोक्षनिर्देशः परोक्षवचनं । अयमिति प्रत्यक्षनिर्देशः प्रत्यक्षवचनं तथा उपनयापनयवचनं चतुर्धा, तत्र उपनयवचनं प्रशंसावचनं यथा रूपवतीयं स्त्री, अपनयवचनं निंदावचनं यथा कुरूपेयं स्त्री, उपनयापनयवचनं यत्प्रशंस्य निंदति, यथा रूपवतीयं स्त्री परं दुःशीला, अपनयापनयवचनं यन्निंदित्वा प्रशंसति, यथेयं कुरूपा परं सुशीलेति । तथान्यथेतिसि निधाय विप्रप्रारक्तबुद्ध्याऽन्यद्वन्तुमिच्छन्नायि सहसा यथेतसि तदेव यत्किं तदध्यात्मवचनं षोडशमिति । ये किल एतानि षोडशवचनान्यजानंत एव भ्रूववाचनादौ प्रवर्तते ते मूढा जिनवचनोल्लेखनादिनाशया

विराधका एव, न त्वाराधकाः, अतः सुसाधुभिरेतत्परिज्ञानपूर्वकमेव प्रागुक्तविधिना सूत्रार्थस्याध्यायो विधेयः ४ । तथा ध्यानं अंतर्मुखमात्रकालमेकाग्रचित्ताव्यवसायं, तच्चतुर्धा-अर्च १ रौद्र २ धर्म ३ शुक्ल ४ मेदात् । तत्र ऋते दुःखे पीडिते वा प्राणिनि भवमार्त्तं तच्छ्रेययोगा १ निष्ठसंयोग २ रोगचिन्ता ३ अश्लोचविषयं ४ । तत्रेयानां शुब्दरूपरसस्पर्शगंधलक्षणाणां विषयानां विषयः कदापि मे मा भूदित्यादिचित्तनमिष्टविधेयविषयं १, अनिष्टानां शुब्दादिविषयानां संयोगस्याप्राधन्यमनिष्टसंयोगविषयं २, रोगोत्पत्तौ सत्यां बहुचिन्ताकरणं रोगचिन्ताविषयं ३, देवत्वचक्रवर्चित्वादिनाद्विप्रार्थनप्रभृतिकमनागतकालविषयिककार्यशोचनं अश्लोचविषयं ४ । एतद्व्याप्तं हि शोकाक्रन्दनस्वदेहाडनादिलक्षणलभ्यं तिर्यग्गतिगमनकारणं च विज्ञेयं, अस्य संभवस्तु षष्ठमुणस्थानं यावद्रोष्यः । तथा रोदयति दुर्बलान् सत्त्वानिति स्तब्धः प्राणिवधादिपरिणत आत्मा, तस्येदं कर्म रौद्रं, तच्चतुर्धा-द्विसानुबन्धि १ मृषानुबन्धि २ चौर्यानुबन्धि ३ परिग्रहरक्षणाबुद्धि च ४ । तत्राद्यं प्राणिषु वधवधनदहनकाकरणमारणादिविचिन्तनं १, द्वितीयं पैशुन्यासभ्यासलथथातादिवचनचिन्तनं २, तृतीयं च तीव्रक्रोपलोभाकुलं प्राण्युपघाततत्परं परलोकभयनिरपेक्षं परद्रव्यापहरणचिन्तनं ३, चतुर्थं तु सर्वजनाभिर्भुङ्क्त्वात्परं परोपघातपरायाणं विषयसुखसाधकं द्रव्यसंरक्षणचिन्तनं ४, इदं हि प्राणवधादिलक्षणलभ्यं नरकमतिगमनकारणं चात्रसेयं, अस्य संभवस्तु पंचममुणस्थानं यावद्द्रव्यैः, केचित्तस्य चतुर्थे प्रकारं ग्रंथं यावदपि मन्यते, इति । तथा धर्मः क्षमादिदशविधस्तत्सादनपेक्षं धर्म्यं धर्मयुक्ताभित्यर्थः, तज्ज्वाज्ञाविचया १ पापविचय २ विषाक्रविचय ३ संस्थानविचय ४ मेदाच्चतुर्विधं । तत्राद्यं श्रीमतां सर्वज्ञपुरुषाणामाज्ञाया अनुचिन्तनं १, द्वितीयं रामदेवक्यायेद्वियवश्वचिन्ता अंततां सांसारिकापायविचिन्तनं २, तृतीयं ज्ञानावरण्यदिषु शुभाशुभकर्मविपाक-

संसारं ३, चतुर्थं च भूवलपद्वीपसमुद्रप्रभृतिवस्तूनां संस्थानादिघर्मलोचनात्मकं ४ । इदं ध्यानं हि जिनोक्तत्त्वश्रद्धानां
दिचिद्गम्यं देवगत्यादिफलसाधकं च ज्ञातव्यं । एतत्संभवस्तु चतुर्थत्यंचमाद्वा गुणस्थानादारभ्य सप्तमाष्टमे यावदवगतव्यः ।
तत्र चतुर्थे आद्यौ द्वौ भेदौ पंचमे तु त्रय इति विशेषः । तथा शोधयति अष्टप्रकारं कर्ममलमिति शुक्लं, तच्च पृथत्यवितर्क-
संप्रवीचरै १ कत्त्ववितर्कप्रवीचार २ दृष्टमक्रियाप्रतिपाति ३ समुच्छिन्नक्रियाजनिवृत्ति ४ मेदाचतुर्विधं । तत्र च यस्मिन्
भावश्रुतानुसारेण अंतरंगव्यनिर्लभो वितर्कोऽर्थादितरे, शब्दात् शब्दांतरे योगाद्योगांतरे च संक्रमते, पुनर्निजशुद्धात्मद्रव्याद्
द्रव्यांतरे याति, गुणाद्गुणांतरे याति, पर्यायाद्वा पर्यायांतरे याति तत्प्रथमं, उक्तं च-श्रुतचित्ता वितर्कः स्याद्वीचारः संक्रमो मतः ।
पृथक्त्वं स्यादनेकत्वं, भवत्येतन्नयात्मकं ॥ १ ॥ स्वशुद्धात्मानुभूत्यात्म-भावश्रुतावलंबनात् । अंतर्जल्यो वितर्कः स्यात्,
यस्मिंस्तत्सवितर्कजम् ॥ २ ॥ अर्थादितरे शब्दात्, शब्दांतरे च संक्रमः । योगाद्योगांतरे यत्र, सवीचारे तदुच्यते ॥ ३ ॥
द्रव्याद्द्रव्यांतरे याति, गुणाद्याति गुणांतस्म् । पर्यायादन्यपर्यायं, स पृथक्त्वं भवत्यतः ॥ ४ ॥ एतच्चाष्टमगुणस्थानादारभ्य
एकादशं यावद्भवति १ । यत्पुनर्निश्चलस्यैकद्रव्यस्यैकपर्यायस्य वा एकगुणस्य वा शब्दात् शब्दांतरमित्यादिसंक्रमणरहितं
भावश्रुतावलंबनेन चित्तं तद् द्वितीयं, इदं च द्वादश एव गुणस्थाने भवति, त्रयोदशे तु ध्यानांतरिका भवेत् २ । ततो यत्र
केवली भगवान् अचिरात्माशक्त्या चादरकाययोगे स्वभावतः स्थितिं कृत्वा चादस्वचनमनोयोगशुगलं दृष्टमीकरोति, ततः
दृष्टभवचनमनसोः स्थितिं कृत्वा चादरकाययोगं दृष्टमत्वं प्राणयति, ततः दृष्टमकाययोगे पुनः क्षणमात्रं स्थितिं कृत्वा सद्यः
दृष्टमवाक्चित्तयोः सर्वथा निग्रहं कुरुते, ततः दृष्टमकाययोगे क्षणं स्थितिं कृत्वा दृष्टमाक्रियं चिद्रूपं निजात्मानं स्वयमेवानु-

भवति, तद्योग्यदुभारिणामशतिषातं च न श्रामोति तृपृतीयं, गतुच्च त्रयोदशगुणस्थानस्याते भवेत् ३ । ततो यत्र द्दुर्लभक्रियाया अपि समुच्छेदो भवति, अक्रियत्वयोग्यपरमविशुद्धपरिणामनिवृत्तिश्च न स्यात् तच्चतुर्थं, इदं तु चतुर्दशे गुणस्थाने भवति, ततो जीवः सिद्धिं याति ४ । एतद्व्यानं हि अवाचाज्जमोहादिलिङ्गमयं मोक्षादिफलसाधकं च विज्ञेयं । एषु च धर्मशुक्लध्यानद्वयेन निर्जराश्चत्वादाभ्यन्तरतपोरूपं बोध्यं, आचरतिरे तु बंधहेतुत्वात् तथेति मुद्यद्विभक्तयोः सर्वथा परिहार एव कार्पोऽन्यथा नंदमणिकारं कंदरीकादिकन्महादुःखावाप्तिः स्यात् । यदि पुनर्येतोऽतिबलत्वात्कुप्यानमुपैति तथापि धीरधीभिः प्रसन्नचंद्रादिवचस्विवारेण एवात्मवीर्योच्छासो विधेयः, सद्दयानयोस्तु अव्यवच्छेदेनाभ्यासः कार्यः ५ ।

तथा उत्सर्गस्त्याज्यवस्तुपरित्यागः, स द्विधा-चाह-आभ्यन्तरश्च । तत्राद्यो गणशरीरोपस्थाहारत्यागः, द्वितीयस्तु क्रोधादिकपायत्यागः । ननु उत्सर्गः प्रायश्चित्तेषूक्त एव, किं पुनरत्र भवनेनेति चेत्तत्त्वं, स हि श्रमातिचारविशुद्धयभ्युक्तः, इह तु सामान्यतो निर्जराय इत्यपौनरुक्त्यं ६ । इदं षड्विधं तपो लोकैरनभिरूपत्वात् आक्षांतरसिद्धे सम्यग्गनासेव्यमानत्वात् मोक्षप्राप्तावंतरात्त्वादाभ्यन्तरकर्मणां तापकत्वाच्चाभ्यन्तरमित्युच्यते । इत्युक्तं तपःस्वरूपं ॥

अथ क्रमप्राप्तस्य संयमस्य स्वरूपं किंचिद्वर्ण्यते-सं सामस्त्येन यमनं सावद्ययोग्यो नियतनं संयमः, स च सप्तदशविधस्तथाहि-

पंचाश्रवाद्विरमणं, पंचेंद्रियनिग्रहः कषायजयः । दंडत्रयविरतिश्चे-ति संयमः सप्तदशभेदः । १११ ।

व्याख्या—आश्रयत्वंकं प्राणातिपातादिलक्षणं तस्माद्विरमणं पंचमहाव्रतधारणमित्यर्थः । तेषां व्रतानां स्वरूपं चेदं-
 साधुस्त्वान् स्यावरांश्च सर्वानपि जीवान् मनसा वचसा क्रायेन च स्वयं न हति न चान्येषतिथयति नापि घृतमन्यमनुजानाति
 १ । तथा त्रिविधत्रिविधभंगकैरेव रागद्वेषक्रोधमानमायालोमहास्यभयकलहादिभिः प्राणान्तेऽपि मृषावादं न यत्ति । मृषावाद-
 धर्तुर्धा सद्भावनिषेधो १ असद्भावोद्भावन २ मर्यातरागिधानं ३ गहर्वचनं च ४ । तत्राद्यं यथा नास्त्यात्मैत्यादि, द्वितीयं
 यथा श्यामाकृतं दुलमात्र आत्मा ललाटस्थो वेत्यादि, तृतीयं तु गवादेरक्षादिशब्देन कथनं, चतुर्थं च काणस्य काणशब्देनैव
 चाभिधानमित्यादि २ । तथा साधुत्पशुक्तः सन् त्रिविधत्रिविधभंगकैरेव जीव १ तीर्थंकर २ स्वामि ३ गुरुभिः ४ रत्नं स्वल्प-
 मपि यस्तु न शृङ्गाति । तत्र जीवादत्तं सचि(चि)तम्रुच्यते, स्वविनाशशंकिना जीवेन स्वाश्रितशरीरस्यानर्पणात्, तद्वृद्धगतौ जीवा-
 ऽदत्तं, यद्वा पलातव्राज्यमानः शिष्योऽपि जीवादत्तमित्यभिधीयते १ । तथा अचिचमपि यद्वस्तु तीर्थकैरनुज्ञातं सुवर्णादि
 तद्वृद्धतस्तीर्थंकरादत्तं २ । तथा तीर्थकैरनुज्ञातमपि यद्वसनानादिवस्तु स्वामिना न दत्तं तद्वृद्धतः स्वाम्यदत्तं ३ । तथा
 स्वामिनाऽनुज्ञातमपि यद्वस्तु केनापि कारणेन गुरुणा निषिद्धं, यथा—‘भो मुने ! यत्त्वमिदं मा ग्रहीरिति ।’ तल्लोभादिवशा-
 द्वृद्धतो गुर्वदत्तं । यद्वा गुरोरेतान्ये भक्तादिकं भुञ्जानस्य गुर्वदत्तं भवतीति ४ । ३ । तथा साधुष्टादयविधं मैथुनं
 न संमते । तत्रौदारिकशरीरविषयं मैथुनं मनसा स्वयं न सेवते, न चान्यान् तत्सेवने प्रेरयति, नापि सेवमानमन्य-
 मनुमन्यते, इति त्रयो भेदाः, एवं वचसापि त्रयः, कायेनापि त्रयः, सर्वेऽध्येते नव भेदाः । औदारिकेण यथामी
 न्न भेदाः प्राप्तास्तथा वैक्रीयेणापि मैथुनेन नव भेदाः प्राप्यन्ते, सर्वेऽध्येतेऽमी अष्टादेशेति ४ । तथा साधुः संयमो-

पकारकोपधिव्यतिरिक्तस्य सर्वस्यापि परिग्रहस्य त्रिविधविधिसंगकेन परित्यागं करोति । संयमोपकारकोपधिश्च द्विधा-
औधिक औपग्रहिकश्च । तत्र यः श्रावहेण गृहते कारणे च मुख्यते स औधिको यत्प्रावरंलोहरणादिश्रुतदशादिभेदः,
यश्च कारणे सति गृहते कारणे च मुख्यते स औपग्रहिकः संस्तारोचरपट्टादिरनेकाविधः, एतयोरोधिकौपग्रहिकोपधयो-
विषयेऽपि मुनिर्ममत्वं न दधाति, ममत्वरहितत्वादेव च संयमयात्रार्यं द्विविधमुपधिं धारयंतोऽपि मुनयो निष्परिग्रहा
एव । यदुक्तं-न सो परिग्रहो बुचो, नायपुत्तेण ताइणा । सुब्बा परिग्गहो बुचो, इइ बुचं महेसिणा ॥ १ ॥ इत्यादि ।
अथवा मुनिर्द्रव्यादिषु चतुषु ममत्वं न करोति, तत्र द्रव्यत उपस्थादौ श्रावकादौ वा, क्षेत्रलो नगरग्रामादौ मनोज्ञव-
सत्त्वादौ वा, कालतः अरदादौ दिवसादौ वा, भावतः अरारपुष्ट्यादौ क्रोधादौ वेति ५ । तथा महाव्रतोपयोगित्वा-
त्तर्प रात्रिभोजननिवृत्तिव्रतमपि मुनिभिरवश्यं धार्यं । रात्रिभोजनं हि चतुर्धा-दिवा गृहीतं दिवा भुक्तं १, दिवा गृहीतं रात्रौ
भुक्तं २, रात्रौ गृहीतं दिवा भुक्तं ३, रात्रौ गृहीतं रात्रौ भुक्तं ४ मिति । तत्र दिवाग्रनादिकं गृहीत्वा रात्रौ तद्वसतौ संसृत्य पुन-
र्द्वितीयादिने भुंजानस्य प्रथमो भेदः, शेषाख्योऽपि भेदः सुषमाः । इदं चतुर्विधमपि निखि भुक्तं पंचमहाव्रतविधातकत्वाद्
स्वपरसमयेषु निषिद्धत्वादाश्चक्यपरिहारकुंठ्यादिशुद्धस्मवीवधत्वाच्च व्रतिभिरवश्यं परिहर्चव्यमित्युक्तं पंचमहाव्रतपालनस्वरूपं ॥

अथ पंचेन्द्रियनिग्रहस्वरूपं यथा-एतानि पंच महाव्रतानि पालयितुमिच्छन्मुनिः शुब्दरूपगंधसस्पर्शलक्षणेषु पंचसु
विषयेषु रागद्वेषस्तियागेन श्रोत्रनेत्रग्राणजिह्वास्पर्शनलक्षणानां पंचानामिन्द्रियाणां निग्रहं करोति । तथाहि-सुस्वामुरजेषुवी-
णावनितादीनां शुभं, काककरभृशूकरासभयाद्वादीनां त्वशुभं शब्दं श्रुत्वा १, अलंकृतमजवाजिवनितादीनां शुभं, कुब्जकु-

प्रियुद्धमृतकादीनां त्वशुभं रूपं दृष्ट्वा २, चंदनकर्पूरागरुक्स्तूरिकादीनां शुभं, मलमृत्रमृतफलेवरादीनां त्वशुभं गंधमाघ्राय ३,
 मत्स्यंढीशकरामोदकादीनां शुभं, रूक्षपथुपिवात्राजल्लादीनां त्वशुभं सप्तास्वाद्य ४, अंगनातूलिकादुकूलादीनां शुभं,
 पापाणकंटककर्कादीनां त्वशुभं सार्धमनुभूय ५, यदा इष्टमेतन्ममेति रागमनिष्टमेतन्ममेति द्वेपं च न दधाति तदा क्रमेण
 श्रोत्रादीन्द्रियनिग्रहो भवति । यदा पुनः कस्यचित्सावोर्मुक्तमोगस्य पूर्वक्रीडितसरणादिना, अन्यस्य च कस्यचित्कुतूहलितया
 इन्द्रियाण्युद्धतानि भवति तदा तेनेत्यं स्वात्मानुशासितव्यः—परिमियमांलं जुवण—मसंठियं वाहिवाहियं देहं । परिणइविरसा
 विसया, अणुरज्जसि तेसु किं जीय ॥ १ ॥ इत्यादि । यः पुनः साधुरिन्द्रियाणां निग्रहं न करोति किं तु उद्धतान् घोटकानिय
 तानि स्वेच्छासंचारीणि करोति, स इह परत्र च महादुःखमाजनं भवेत् । अत्रान्वयव्यतिरेकाभ्यां ज्ञाताधर्मकथांगोक्तकर्मद्वयदृष्टान्तो
 यथा—चाराणस्या नगरीः समीपे गंगायां मृदंगवीरद्वहे गुप्तेन्द्रियगुप्तेन्द्रियौ द्वौ कच्छपौ वसतः, तावैकदा स्थलचारिक्रीटिका-
 द्यभिपार्थिनौ द्रवद्वहिर्निर्गतौ दुष्टगृगालाभ्यां च दृष्टौ । तदा तौ भीतो स्वक्रीयां चतुष्पदौ ग्रीवां च करोटिमध्ये संगोप्य
 निधेष्टौ निर्जीवाविव स्थितौ । ततो जंघुकाभ्यां पुनः पुनर्लोलनोत्पातनाधःपातनापादधातादिभिः किमपि विरूपं कर्तुमशक्ता-
 भ्यां किंचिद्गूरं गत्वैकांति स्थितं । तदानीमगुप्तेन्द्रियः कूर्मश्चापल्यात् स्वादान् ग्रीवां च यावद्दहिर्निचर्क्य तावत्तान्भ्यां सद्यः
 खंडयः कृतो मरणं प्राप्तः । द्वितीयस्त्वचपलतावद्बहुकालं तथैव स्थितो यावचौ दृगालौ बहु स्थित्वा श्रान्तौ अन्यत्र गतौ ।
 ततः स कूर्मः शूनैः शूनैर्दिगवलोकं कृत्वोत्प्लुत्य सद्यो द्रहे ग्राप्तः सुखी जातः । इत्थं पंचांगोपकर्मवत्पंचेन्द्रियगोप्ता
 भव्यात्मा सदा सुखी भवेत्, अन्यस्तु द्वितीयकूर्मवदुःखी स्यादतो मुनिभिः पंचेन्द्रियजये यत्नो विधेयः । इतीन्द्रियजये

कर्मद्वयोपनयः ॥ तदेवमुक्तं इंद्रियनिग्रहरूपः संयमः ।

अथ कषायजस्यरूपं यथा-पंचेन्द्रियनिग्रहिता साधुः क्रोधादीनां चतुर्णां कषायाणामनुदितानामनुदीरणेन, उदयग्रास्तानां च विफलीकरणेन जयं करोति निरोधं कुर्यादित्यर्थः । कथ्यते ग्राभिर्नोज्येति कषः संसारस्तमयंते गच्छति एभिरेति कषायास्ते च क्रोधमानमायालोभभेदचत्वारस्तेषां चतुर्णामपि प्रत्येकमनंतानुबन्ध्यादयत्नारो भेदाः, तत्रानंतं भवं भ्रमणीयत्वेनानुबन्धनीति अनंतानुबन्धिनः क्रोधादयो, येषामुदये जीवैः सम्यक्त्वं न प्राप्यते प्राप्तं वा सम्यक्त्वं वक्ष्यते १ । तथा नास्ति सर्वथापि विरतिरूपं प्रत्याख्यानं विद्यमानेषु येषु तेऽप्रत्याख्यानाः, येषामुदये ग्राप्तसम्यक्त्वानामपि जीवानां देशविरतिरूपः परिणामो न जायते, जातो वाऽवश्यं नश्यते २ । तथा प्रत्याख्यानं सर्वविरतिरूपमावृण्वतीति प्रत्याख्यानावर्णनाः, येषामुदये जीवैः सर्वविरतिर्न प्राप्यते, ग्राप्तापि सा विनश्यति, देशविरतेस्तु न निषेधः ३ । तथा सम् ईषज्ज्वालयति परीपद्दोपसर्गोपनिपाते सति साधूनापि औदायिकभावमानयति ये ते संज्वलनाः, येषामुदये सति यथाख्यातचारित्रं न भवति, शेषचारित्रभेदास्तु भवति ४ । एते हि अनंतानुबन्ध्यादयः कषायाः क्रमेण धावजीववर्षचतुर्मासपञ्चस्थितिका नरकतिर्यग्ररामरगतिप्रयोजका एका-दशगुणस्थानस्याग्रभागं समारूढमपि साधुं प्रपात्य पुनर्भिध्यात्वांधकूपप्रापकाः शुद्धात्समुपधातकाः सर्वानर्थमूलभूताश्च विधत्ते । अतः सुषुद्धिभिर्नते सर्वथा न विमर्शितव्याः, किं त्वेतिविग्रहे एव यतितव्यं । उक्तं च-जाजीवधरिसचउभास-पक्त्वगा नरयतिरियनरजमरा । सम्भाषुसबाविरह-अहस्कायचरिचपायकरा ॥ १ ॥ अह उवसंतकसाद्यो, लहह अणंतं पुणो वि पडिवायं । न ह तो वीससिखवं, बोवे वि कसायेसंसिभि ॥ २ ॥ तत्तमिणं सारमिणं, दुवालसंगीह एस भावत्यो । जं भव-

तृतीयः
प्रकाशः ।
सर्व-
विरतिः ॥

॥१३६॥

भ्रमणसहाया, इमे कसाया चङ्गति ॥ ३ ॥ इति । तदेवमुक्तः कषायजयरूपसंगमः ॥

अयं दंष्ट्रयवतिस्वरूपं यथा-एतत्कषायचतुष्टयनिर्जला साधुर्मनोवचनकायदंष्ट्रयादिरमति गुप्तित्रयं दधातीत्यर्थः, इदाममोक्तविधिनाऽकुशलः कर्मभ्यो निर्वर्तिताः कुशलकर्मणि च प्रवर्तिता मनोवचनकायलक्षणा योगान्तिस्तो गुप्तय उच्यते । तत्र मनोगुप्तौ चित्यमानायां मनसो हि मर्कटवदतिचंचलत्वं विद्यते । यदुक्तं-लंघ्य तरुणो गिरिणो य, लंघ्य लंघ्य जल-निर्हि वि । भ्रम इ सुरासुरराणे, एसो मणमङ्कडो कोइ ॥ १ ॥ अत एव चैतन्मुनीनामपि दुर्जयं सर्वकर्मणां बंधे मूलयं कारणं वास्ति, ततस्तदमनं कर्तुमिच्छता मुनिना बहुविधा असम्भावनाः परिहृत्य द्वादशसद्भावनासु विशेषत आदरः कर्तव्यो, येन तादृक् चंचलमपि चेतः सुरेन स्वयशमायातीति १ । तथा वचनगुप्तौ चित्यमानायां साधुः स्वाध्यायश्रुणादन्यत्र काले प्रापो भ्रान्मेवाश्रित्य तिष्ठति, ब्रह्मस्तादिसंज्ञामपि न करोति, तथाविधप्रयोजने तु सति सत्यमसत्यामृषा (पं च) यचनं भवते, तत्र यद्वस्तुप्रतिष्ठाश्रया उच्यते तत्सत्यं यथास्ति जीवः कर्त्ता मोक्ता चेत्यादि । यत्पुनः प्रतिष्ठाश्रां विनोच्यते तदसत्यामृषा (पं) आसंप्रणामानादि, यथा श्रो देवदत्त ! इदं कार्यं कुर्वित्यादि । इह सत्यमपि यद् योतुः प्रियं नित्ययं च भवेच्चदेव यचनं ब्रूते, अप्रियस्य सावधस्य व मस्यस्यापि क्रोधोत्पत्तिजीवधातादिवह्नयर्थेहेतुवेनासत्यप्राथत्याचत्परितारं कुस्ते, पुनः प्रयोजनं विना नित्यधमपि वातलवद्यथा तथा न ब्रूते । अयं सत्यमपि प्रियमेव ब्रूते इति यदुक्तं—

नृपसचिवेभ्यनरादींस्तथैव जल्पयति न खलु काणादीन् ।

न च संदिग्धे कार्ये, भाषामवधारिणीं त्रुते ॥ ११२ ॥

व्याख्या—नरो राजा, सचिवो मंत्री, इभ्यनरः श्रीमान् पुरुषस्ते आदयो येषां ते तान्, आदिशब्दात् सामंतश्रेष्ठि-
सार्थवादादीन् तथैव जल्पयति आह्वयति, यथा ते नृत्वादिभावेन संति, एतावता नृपतिं नृपतिरिति, मंत्रिणं मंत्रीति, इभ्यं
इभ्य इति हूयादित्यर्थः। तथा चचारांगमूत्रं-जे यावन्ने तदहप्यगारा तदहप्यगाराहिं भासाहिं हूया नो कुप्यति माणवा ते आवि तह-
प्यगारा तदहप्यगाराहिं भासाहिं अभिक्त्स भासिञ्ज चि। न च कणादिष्वपि अयं न्यायोऽनुसर्तव्य इत्याह-न खलु कणादीन्
कणादिनाम्ना जल्पयति, आदिशब्दात्कुम्भिस्त्रयचौरादिग्रहणं। यदुक्तमागमे-तदेव कणं कणं कणं ति पंडमं पंडमं ति वा याहिअं
यावि रोमि चि तेषं चोरं ति नो वाए चि। तथा संदिग्धे संदिहविषयीभूते कार्ये एवमेव तदित्येवरूपाभयधारिणीं भाषां न
ब्रूते, किं तु वर्चमानयोगमेव ब्रूयादित्यर्थः। यदुक्तं-आउत्स न बीसामो, कज्जस्स बहूणि अंतरायाणि। तम्हा साहूणं बट्ट-
माणजोगेण बवहारो ॥ १ ॥ चि। किं च एते कल्लोडका (बालवृषभाः) धुर्यत्वबोग्याः संति, एतानि आम्नादिफलानि भक्ष-
णयोग्यानि संति, एते वृक्षाः संभमारण्डवृक्षद्वयासनादियोग्या वसंति, एतानि शालियोधमाधन्नानि लवनयोग्यानि संतीत्ये-
वरूपाणि वचनानि साधुर्न जल्पति, साधुवचनानां प्रतीतिपात्रत्वादेते इयमादयो दम्नादिक्रियायां प्राप्तकाला इति निश्चित्य
श्रोतृपुरुषाणां तत्र तत्र दम्नादौ प्रवर्त्तनेन महारंभसंभवात्। तथा मातृपितृभ्रातृभगिन्यादिस्वजनान् हे मातः! हे तत! हे
हे भ्रातरित्यादिसंबन्धवर्द्धनं जल्पयति, साधूनामलौकिकाचारनिष्ठत्वेन लौकिकसंबन्धमापण्येष्वाधिकारान् उक्तं च-दम्मे वसंहे

खजे, फले यं भण्डसमुच्चिण् स्त्रसे । गिन्मे अत्रे लणयाचिद् यति सयणे वि न लवेइ ॥ १ ॥ ति । अत्र पुनर्विशेष उच्यते-
राजेश्वराद्यैश्च कदापि धीमान्, पृष्टो मुनिः कूपतडागकार्ये ।

अस्तीति नास्तीति वदेन्न पुण्यं, भवति यदुत्तवधांतरायाः ॥ ११३ ॥

वयान्या—राजानो मांडलिभाः । ईश्वरा युवराजाः, आद्यशब्दाद् ग्रामाधिपादयः, एभिः कदापि कूपतडागयोः, उप-
लक्षणत्वात् प्रपसत्रागारादीनां च कार्ये, कूपादीन् कारयतो मम पुण्यमस्ति न वेति पृष्टो धीमान् सन्यस्रगमज्ञो मुनिः कार-
येद् कूपादिकमस्त्यत्र महापुण्यमिति, तथा मा कार्षीस्त्वमेतन्नास्त्यत्र स्वल्पमपि पुण्यमिति, उभयथापि न वदेत् अत्रोपपत्ति-
माह—यद्यस्मात्कारणादस्ति पुण्यमिति वदेतो भूतवधः स्यात्, श्रोतृसमये जलाधिपतसेवालाघानंतकार्यिकानां पूतशयकृमस्त्य-
महूकादीनां व्रसानां च ग्रन्थं विनाशदर्शनात्, मत्स्यादीनामप्यन्योऽन्यं जीवभक्षणाच्च । तथा नास्ति पुण्यमिति वदतश्चांत-
रायदीपः स्यात्, बहूनां पशुपक्षिमनुष्याणां तृपार्चनां जलपानव्यवच्छेदात् । तस्मान्मौनमेवावलंबेत् । यद्वा नेदृशेषु लौकि-
ककार्येषु अस्माकं भाषणाधिकार इति त्रूयात् । यदुक्तं घृत्कृदंगशत्रे—तद्वा गिरं समारब्धे, अस्ति पुण्याति नो यए । अहवा
नस्ति पुण्याति, एवमेधं महत्त्वमयं ॥ १ ॥ दण्डवत्तयाइ जे पाणा, दहति तसयावरा । तेसिं सा रक्खणद्वाए, तम्हा अस्थिचि
नो वए ॥ २ ॥ जेसिं तं उवकप्पेइ, अद्वपाणं त्हाविहं । तेसिं लाभंसायं ति, तम्हा नस्ति चि नो वए ॥ ३ ॥ जे अ दणं
पतंसंति, वहमिच्छंति पाणिणं । जे अण्णं पडिसेदंति, विचिच्छेयं करोति ते ॥ ४ ॥ दुइओ वि न भासंति, अस्ति वा नस्ति

वा पुनो । आयरहस्स हिवा णं, नवाणं पाउणंति ते ॥ ५ ॥ इति ।

तथा दत्तस्य पुरः कालिकाचार्यैरेव सुकृतार्थिमः साधुभिर्विषयावापि सत्यमेव वचो मापणीयं न पुनर्मुपैति । यथा तुरमिणीनगर्या कालिकाचार्यणां भागिनेयेन दत्तनाम्ना पुरोहितेन छलात्स्वस्वामिनृपं कारागारे निक्षिप्य न्वयं राज्यभारं विभ्रता अन्यदा मातृप्रेरणयाचार्यसमीपं गतेनोन्मत्ततया यथैव्यया च सक्रोधं साबद्धं श्रीकालिकाचार्येभ्यो यज्ञफले पृष्टे सति श्रीगुरुर्धनमवलोक्य तस्य पुरो यज्ञो हिसारूपो हिसायाः फलं च नरक इति सत्यमेव वचः प्रोक्तवान्, न पुनरन्यथा । ततः 'कोऽत्र प्रत्ययः ?' इति तेन पृष्टे सति द्वाग्निोक्तं-त्वं सप्तमे दिने श्वानैर्भक्षितः कुम्भ्यां पश्यसे । 'अत्रापि कः प्रत्ययः ?' इति तेन पुनः पृष्टे सति गुरुोक्तं- 'तस्मिन्नेव दिनेऽकस्माच्च मुखे विष्ठा पतियति ।' ततो क्रुद्धेन दत्तेनोक्तं-त्वं कथं मरिष्यसि ? । 'गुल्फोक्तं- 'अहं समाधिनैव मर्तास्मि, मृतोऽपि च स्वर्गं मंतास्मि ।' तदा दत्तः सङ्कुक्षितः सन् तत उत्थाय दूरि निजभटै रुद्ध्वा स्वगृहमागत्य समाधिना ऋच्छन्नं स्थितः । ततः स दत्तो मतिमोहेन मत्सममपि दिनमष्टमं मन्वानोऽद्याचार्यप्राणैः शार्तिकं कुर्वे' इति विचिन्त्य गृहात्रिगतः, तदैको मालिकः पुर्यां प्रविशन् कार्याकुलत्वाद्राजमार्गे एव मलोत्सर्गं कृत्वा तत्पुणैराच्छादयामास । तावच्चैत्रैव भार्गे गच्छतो दत्तस्याथस्तुरोत्क्षिप्त्वा सा विष्ठा मुखे पतिता तदा स विष्ठास्तादाच्चमत्कृतः सन् तत्सप्तमं दिनं विज्ञाय विषण्णः सन् पश्चान्निकृत्तः, तदैतस्य बहुविधदुराचारेण स्विर्धर्मूलमत्रिभिर्जितशत्रुर्नृपः पञ्जरान्निष्कास्य राज्ये स्थापितः, दत्तस्तु छळाद् बन्ध्या रात्रे समर्पितः, राज्ञा च कुम्भ्यां प्रक्षिप्याधोऽग्निं प्रज्वाल्य शुनो विमुच्य कदर्थितः सन् मृत्वा नरकं गतः । आचार्यास्तु राजादिभिर्वहुमानिताः इति वाम्मुक्षौ कालिकाचार्यवृत्ततः ॥

एवं सन्तुनिर्भिवचनगुप्तिरार्थः २ । तथा कायगुप्तौ चित्तप्रानायां साधुः कायोत्तरेण यथासनादिना वा शरीरव्यापारं
 नित्यादि । तथाविधे गमनशयनादिके प्रयोजने तु जाते सति शरीरं प्रवर्चयन् पदे पदे मम शरीरेण मा कोऽपि जीवो यद्यं
 प्राप्नुयादित्येवंरूपां यतनां चितयेत्, यतनां विना हि प्रतिपदं पदजीवनिष्कायविधातः स्यात् । यदुक्तं—गमणट्टाणिसीयण,
 तुअट्टणगाहणनिसरणईसु । कायं असंवरतो, छण्हं पि विराहओ होइ ॥ १ ॥ चि । तदेवमुक्ता कायगुप्तिः ३ । तदुक्तौ च
 उक्तास्तिस्रोऽपि गुप्तयः । तद्गुणमेव च भणितः सप्तदशविधोऽपि संयमः ६ । ततो दशविधयतिथिर्मस्यात्रशिष्टाश्चत्वारो भेदाः
 सत्यादयः, तत्र सत्यं मृपावादीविरतिलक्षणं ७ । शौचं संयमं प्रति निरूपलेपता निरतिचारतेत्यर्थः ८ । आर्कचन्यं निःपरि-
 ग्रहत्वं ९ । ब्रह्मचर्यं सर्वथा कामक्रीडानिषेधः १० । इह केषांचिद्भेदानां केषुचिदंशतत्वेऽपि पृथगुपादानं स्पष्टप्रतिपत्त्यर्थ-
 मित्यादि सुधीभिः स्वयं विभाव्यमित्युक्तो दशविधो यतिधर्मः । अथैतस्मिन् सुदुर्लभे मुनिधर्मे निग्रहेः सर्वथा प्रमा-
 दपरिहारो विधेय इत्युपदर्शयते—

भवसयसहस्सदुल्लहे, जाईजरामरणसागरुत्तारे ।

जइधम्ममंभि मुणायर, खणमवि मा काहिसि पमायं ॥ ११३ ॥

व्याख्या—हे गुणाकर ! हे गुणवत्साधो ! यवानां अतसहस्रेषु लक्षेषु दुर्लभे तथा जन्मब्रामरणसागरोत्तारके एवंविधे
 यतिधर्मे क्षणमपि प्रमादं मा कर्षामिहानर्थहेतुत्वाच्चेत्येति । किं च—

सेणावई मोहनिवस्स एसो, सुहाण जं विग्घकरो दुरप्पा ।

महारिजु सव्वजियाण एसो, कयावि कज्जा न तओ पमाओ ॥ ११५ ॥

व्याख्या—यद्यस्मात्कारणादेव दुःसत्या प्रमादो मोहदृष्टस्य स्नेहापतिर्विद्यते, अत एव मोक्षसुखानां विघ्नकरोऽस्ति, विघ्नकत्वादेव च सर्वजीवानां बहारीषुर्विद्यते, ततस्तस्माद्विज्ञातपरमार्थैर्धुमिभिः कदापि एष प्रमादो न कार्यः । अपि च—

थोचोऽवि कयपमाओ, जइणो संसारवहुणो भणिओ ।

जह सो सुमंगलमुणी, पमायदोसेण पयवद्धो ॥ ११६ ॥

व्याख्या—स्तोकोऽपि प्रमादः कृतः सन् साधोः संसारवद्धनो मणितः, यथा स सुमंगलाचार्यो मुनिर्मेनाक् प्रमादो-
पेण पदयोर्विद्वद्भर्मावन्तदुपादयुग एव जन्म संग्राह इत्यर्थः । एतद्वृत्तान्तस्तु इत्थं—अस्मिन् भारते केषु पंचशतशिष्यपरिवृतः
सुमंगलो नामाचार्य आसीत् । स चाप्रमत्तः सन् सर्वदा क्षिप्येभ्यः सूत्रार्थवाचनां ददौ । एकदा वातादिवंशदाचार्यस्य कटि-
प्रदेशे वेदना समुत्पन्ना । ततो वाचनायोत्थासुमंशवस्तुवाचार्येण ‘क्षिप्येभ्य उक्तं—’ अहो गृहस्थगृहाद्योगपट्टमानयत । ’
शिष्यैरपि गुरुभक्त्यानीतो योगपट्टः, तत आचार्येण तं कटीप्रदेशे संस्थाप्य पल्लठिका चढा, तदा तद्योगादतीव संप्राप्तसुखः
सन् आचार्यस्तं क्षणमपि न मुंचति स्म । ततः कियद्विदितैः क्षिप्यैर्मणितं—’ भगवन् ! संग्रति भवच्छरीरे सुखं जातं, अतोऽयं

योगपटुो गृहस्थेभ्यः प्रत्यर्पणीयः, एतत्प्रमादस्थानं च त्याज्यं, यतः स्तोकेनारि प्रमादेन बह्वी संसारदुद्धिः स्यादिति । ' तदा दूरिणा भणितं—' योगपटुधारणो कः प्रमादः ! अयं तु मम शरीरस्य सुखकारकोऽस्ति । ' ततस्ते विनीतशिष्या मौनमा-
 लंभ्य स्थिताः । अथ कियता कलेन स सुमंगलदूरिः श्रुतोपयोगतः स्वायुःसमयं ज्ञात्वा एकं विशिष्टगुणं शिष्यं दूरिपदे
 स्थापयित्वा स्वयं च संलेखनां विधाय कालमनयकांक्षन् तिष्ठति स्म । ततस्तैः शिष्यैः शुभभ्यानोपगतस्य गुरोर्नियमिणां
 कुर्वद्भिरैवं भणितं—' हे भगवंतः ! व्रतग्रहणादारभ्य यत्किमपि प्रमादस्थानमासेवितं तदालोचयत प्रतिक्रमत । ' तदा दूरिणा
 योगपटुधारणव्यतिरिक्तं सर्वं प्रमादस्थानमालोचितं प्रसिक्तांतं च । ततः शिष्यैरुक्तं—' स्वामिन् ! योगपटुधारणप्रमादोऽप्या-
 लोच्यतां । ' तद्वचनं श्रुत्वा दूरिः कोपानलेन प्रज्वलितो भणति स्म—' अरे दुष्टा ! यूथमतिदुर्विनीता यदद्यापि योगपटुभवं
 मम द्रूपणं गृह्णीथ । ' ततस्ते शिष्या गुरुं कुपितं ज्ञात्वा विनयेन भणन्ति स्म—' हे स्वामिनः ! अस्माकमपराधं क्षमध्वं,
 अस्माभिरज्ञानान्द्रुमवतामप्रीतिकारि वचनं प्रोक्तं, अतः परं नैवं वक्ष्यामः । ' अथ तद्वचनेन दूरिरुपशान्तिकोपो जातः, परं
 योगपटुविषये ध्यानं स्थितं । तेन स दूरिस्तत्प्रमादस्थानमालोच्य कालमासे कालं कृत्वाजगर्दिदेशे कूडागारनगरे मेघरथस्य
 राज्ञो विजयानामन्या देव्याः कुक्षौ गर्भत्वेनोत्पन्नाः, प्रसवसमये च कटिवेष्टितचर्मपट्टेन बद्धपाद एव पुत्रो जातः, राज्ञा
 तस्य जन्ममहोत्सवं कृत्वा द्वादशे दिवसे दृढरथ इति नाम दत्तं, तातः स पंचधात्रीभिः पाल्यमानो यदाष्टवर्षिको जातस्तदा
 कलाचार्यसमीपे द्वासप्ततिकलाभ्यासं कृतवान्, क्रमेण सकलकलाकुशलो जातः, तत्रापि संगीतशास्त्रे विशेषतो निपुणो बभूव ।
 तदा दृढरथकुमारं संगीतशास्त्रनिपुणं श्रुत्वा बहवो गंधर्वाः स्वस्वकलादर्शनार्थं तत्रागच्छन्ति, परं संपूर्णसंगीतमेदानजानंतस्ते

कुमारचित् रंजयितुं न शक्नुवति । ततः कुमारस्त्वाक्रिस्ताहान् विलोक्य बहुद्रव्यदानेन संतोषयति, ते च संतुष्टाः संतः स्थाने स्थाने ददरयस्य क्रीर्तिं तन्वति, एवं सुखेन कालो गच्छति स्म । इतश्च ये पञ्चशतशिव्यास्तेषां मध्ये विशुद्धज्ञानदर्शन-चारित्र्यरा बहुविधतपःकारिण आचार्यदेवः केचित्ताम्रवो विबुद्धाध्यवसायैरविधानं प्राप्य तद्वलेन स्वगुरुस्वरूपं विलोकयन्-
सोऽज्ञापूर्वेण तादृगवस्थयाऽवस्थितं स्मरुगेज्जिवं दृष्ट्वा धिग्बिक्थमादाचरति, यस्तोकेनापि प्रमादेनेह संसारे जीवा अस्मद्वरु-
त्वि बहुतरुदुःखमाजो भवंतीत्यादि चिंतयति स्म । ततस्तेषां मध्ये यः क्षरिस्तस्य मनसीत्यं विचारः समुत्पन्नः—‘यदि केना-
प्युपायेनायमस्मदगुरुत्तार्यक्षेत्रादिहायथ्ये आनीयते तद्वरासि ।’ ततः क्षरिस्सु विचारं सर्वसाधुभ्यो निवेद्य एकस्मै योग्यसाधवे
स्वगणभारं समर्प्यानार्यदेशे शुद्धाहारं दुर्लभं मत्वा तथाविधदृढतरसंहननान् तपश्चरणशक्तिधुक्कान् कतिपयानेव साधून् सायं
गृहीत्वा ततो विहृत्य प्रतिग्रामं विचरन् आर्यक्षेत्रास्तत् आहारगवेषणामकुर्वन् क्रमेणानार्यक्षेत्रे यानकविषये यत्र कूडागार-
नगरं तत्र समागत्य तत्सार्वभौमिनि उधाने प्रासुकभूमिकं प्रतिलेख्य इंद्राद्यवग्रहं गृहीत्वा स्थितः, तदा तत्रागरास्तव्यजना-
स्तददृष्टपूर्वं साधुस्वरूपं दृष्ट्वा—‘के इमे ?’ इति चिंतयतः साधुसमीपमागत्य पृच्छति स्म—‘के यूयमिति ।’ साधुभिरुक्तं—
‘वयं नदाः स्मः ।’ लोकैर्भणितं—‘यदि नदास्ताहिं नृपसमीपं व्रजत, येन भवतां यथेष्टजनप्राप्तिर्भवेत् ।’ साधवोऽवदन्—‘वयं
कस्यापि समीपे न व्रजामो, योऽस्माकं समीपे आगच्छति तस्मै स्वनृत्यकलां दर्शयामः ।’

तदा पुनर्लोकाः प्रोचुः—‘यदि यूयं नृपसमीपे न व्रजिष्यथ तर्हि कस्य गृहे मोजनं करिष्यथ ?’ तैर्भणितं—‘अस्मा-
भिर्मोचनं न क्रियते ।’ ततस्ते सर्वेऽपि लोका विस्मिता जाताः, केचित् पुनः साध्वन्यतिलेखनां प्रतिक्रमणादिक्रियां च

कुण्ठो वीक्ष्य पृच्छन्ति स्म-‘यूयं किमिदं कुरुय ? ।’ साधुमिरुक्तं-‘वयं नृत्यसंबन्धिविश्रमं कुर्मः ।’ ततस्ते लोकाः स्व-
स्थानं गताः, यथा प्रवृत्तिश्च पुरमण्ये विस्तरिता । राज्ञायि कस्यचिन्नुस्वाचां वाचां श्रुत्वा विस्मितः सन् तेषां स्वरूपं द्रष्टुं
तप्यमानः । तत्र च साक्षात्पश्यन् बद्धा एवमुवाच-‘के यूयं ? कुतः स्थानात्कस्मै प्रयोजनाय च इह समागताः ? ।’ छरि-
माह-‘भो देवानुग्रहि ! वयं नटा दूरदेशात्प्रयत्नां रणकटादर्शनार्थमिहगतः स्मः ।’ ततो नृपः प्रोचे-‘नृत्यं दर्शयत ।’
यस्मिन् भग्निते-‘यः संगीतकारो निपुणो भेषपस्थाने च नृत्यं कुर्मः ।’ नृपेणोक्तं-‘मम पुत्रः सर्वं जानाति’ गुरुणोक्तं-‘तदि-
मे रीतिमज्ञानयत ।’ ततो राजा नमन् प्रेषाहूतः कुमारः । सोऽपि द्विविक्रमाख्य सद्यस्तथावत्य साधुनेतृमुवाच-‘यदि
यूयं संगीतकाराः कुशलस्तस्मिन् तावत्संगीतयेतान् यदा ।’ तदा यस्मिन् भुवादिमल्लास्तर्जोऽपि संगीतमेव नृपराजो गोपता,
तान् भुवा कुमारोऽपि निरिगतो गन्तुं विवर्तयति स्म-‘एव विदत सर्वथाश्रयिष्याम्ये नटापायैऽस्मिन्, ईदृशमपि गोत्रि न
मित्रे, ततोऽनुनास्य तुल्यस्य कला गितोमयमे ।’ इति निनित्य त साधुनेतृमुवाच-‘भो नटा ! त्वयं द्रष्टव्यं, यतो भग-
वन्माः पश्यामि ।’ आचार्यैर्दत्तिते-‘साधुनेतृमणेऽस्मिन्माययत ।’ तदा कुमारेण नृपराजान् संभोगागितानि सर्वान्गानि
भूनेतृमण्यनि । तान् आचार्यैर्विदित्वापि कुर्मिभिः पूर्वं मयुरारेण तथाप्यत्र कुतो यथा तं भुवा सर्वेऽपि शोकाभ्यास्तृप्ताः
सर्वेऽपि नृपराजान् इव न संजाताः । ततो नृपराजे यस्मिन्तत् पुनर्कं गन्तुं स्म । तस्मा-‘यि वि पतायतस्मिन्, सुपार्श्वभारम-
नृपराजं । किं दक्षिणे अस्तरमा, पश्यति न अहं गुरुपराय ॥ १ ॥ तदन्तरं चैतद्विश्रुतिमयेव सत्यं सर्वं गत्वा सर्वेऽपि
नृपराजं च, नीजान्दिकं च गच्छामि स्म । तदा कुमार पुनः पुनः पश्यमानो सन्तुष्टो भूत्वा धिचे निवृत्त्यापारम्-

‘किमेते मणति ? कः सुमंगलः ? कथं च तेन प्रमादो विहितः ?’ इत्यादि । ततो यावत्स एवमीहापोहं कर्तुं लग्नस्तान्-
त्सवो मूर्छां प्राप्य भूमौ यतितो हहास्वथ संजातः, तदा नृपादिभिः क्षीतलोपचारे कृते सति संग्रासचेतनः कुमारः स्वपूर्व-
भवं संस्मृत्य तान् पूर्वशिश्यांश्च दृष्टुं चिन्तितुं लग्नः-‘अहो दुःस्वमयोऽयं संसारः, अहो कर्मणां विचित्रा गतिः, यदिह
संसारं दुष्कर्मोदयजन्यप्रमाददोषैरेतैर्जीवा बहुविधं दुःखमनुभवति, अहमपि मनक् प्रमादाचरणेनदृशीमवस्थां प्राप्तः ।’
तदा कुमारमेवं विलपतं दृष्ट्वा राज्ञा चिन्तितं-‘नूनममीभिर्धूर्तमयां कुमारो ग्रथिलः कृतोज्ञोऽमी हंतव्याः ।’ ततो राज्ञा
रोपात्सेवकानां तद्वधनादेशं दत्ते सति कुमारो जपाद्-‘हे तात ! इमे हितकराः परकार्यकरा अतः पूजनयोग्याः सन्ति, नो
वधवधनादियोग्याः ।’ ततो राजापि कुमारवचनात्साधूनां बहुसत्कारादिप्रातिपत्तिं चकार, तदनंतरं कुमारः साधूनेकांते समा-
दायेत्यं प्रोधाच-‘हे देवानुश्रियाः ! एतदनावर्धेक्षेत्रं लोका अपि अनार्याः, इह सद्धर्मस्य गार्वापि न श्रूयते, ततोऽधुना मम
का गतिः ?’ तदा हस्तिनाच-‘युयमस्माभिः सार्द्धमागच्छत, यतो भवतां कार्यसिद्धिः स्यात् ।’ कुमारोक्तं-‘यद्वापाद-
त्वादहं चलितुं न शक्नोमि अतोऽग्रे कथं मे निवाहः ?’ द्युरिणा भणितं-‘एते सर्वेऽपि साधवो युष्मास्यायेक्षेत्रं प्राप्तेषु
सत्सु तन्मयर् रीत्या भवद्वैयावृत्तं करिष्यति ।’ तद्वचनं श्रुत्वा कुमारस्तत्कालं पित्रोः समीपं गत्वा विज्ञप्तिं चकार-‘भो
अंब ! तात ! यदि भवदाज्ञा भवेत्तर्हि एतस्य महाकलाचार्यस्य सार्वेज्जं कलाशिक्षणार्थं व्रजामि ।’ तदा मातापितरावृत्तः-
‘हे पुत्र ! वयं त्वद्वियोगं सोढुं न शक्नुमोऽस्तस्त्वमेतावदान् इहैव संरक्ष्य कलाम्पसं कुरु ।’ कुमार उवाच-‘भवद्भिः सत्य-
मुक्तं परमेते विदेशिनोऽस्मद्ब्याघ्राहकाः कथमत्रावतिष्ठते ? तस्मादिचारांतरं मुक्त्वा महामाघां प्रयच्छतं ? यतोऽहमेतेषां

पाश्चै परिपूर्णं कलाभ्यासं कुर्वे इति । ततो मातापितरौ तस्यान्थाग्रहं मत्वाङ्गां दत्तवन्तौ, आरोहणार्थं च कियत्सेवकजनसंगु-
 क्तमेकां शिविकां ददद्दुः । तदा हृष्टः सन् कुमारः शिविकामारुह्य चलितस्तत्पृष्ठे च सर्वेऽपि साधवश्चलिताः, क्रमेण देऽनार्य-
 क्षेत्रमतिक्रम्यार्थक्षेत्रं संप्राप्ताः, शिविका च पश्चादालिता, ततः साधवो मार्गमध्यस्थे कस्मिंश्चिन्नगरे भिक्षार्थं गत्वा शुद्धमाहा-
 रमानीय महातपःपारणकं चक्रुः, कुमारोऽपि कर्त्तव्यं ?' क्षुरिणोक्तं- 'युयं व्रतं गृहीत ।' ततो गृहीतं
 तेन व्रतं, पूर्वभवशिक्षायाश्च अखेदेन तस्य वैद्याद्वयं चक्रुः, क्रमेण स्वर्गस्थाः सर्वेऽपि साधवो मिलिता आनन्दिताश्च ।
 ततः कुमारो व्रतग्रहणादारभ्य यावज्जीवं पण्डं तपः कृत्वाऽप्रमादेन संयमं प्रपल्यावधिज्ञानं च प्राप्य क्रमेणापुःक्षये
 समाधिना कालं कृत्वा नवमप्रैवेयके देवत्वेनोत्पन्नः । ततश्च्युत्वा महाविदेहे सेत्स्यति । अन्येऽपि ते साधवः संयमं सम्य-
 गाराध्य क्रमेण सद्गतिभाजो जाताः । इति प्रमादोपरि सुमंगलाचार्यदृष्टांतः । अमुं प्रमादलेशोद्भवं विपाकं निशम्य
 संसारभीरुभिः साधुभिः सर्वथा प्रमादपरिहारो विधेयः ॥

अथ प्रमादपरिहारेण संयममालोद्यता मुनयो मनोनिग्रहाद्यर्थं या द्वादश सन्नामना भावयन्ति तत्स्वरूपं किंचिद् दर्शयते-
 पढममणिच्च १ मसरणं २, संसारो ३ एगया य ४ अन्नत्तं ५ ।

असुइत्तं ६ आसव ७ सं-धरो य ८ तह निजरा ९ नवमी ॥ ११७ ॥

लोगसहावो १० वोहिय-दुल्लहा ११ धम्मस्स साहगा अरिहा १२ ।

एष्याओ भावणाओ, भावेयव्वा पयत्तेणं ॥ ११८ ॥

व्याख्या—एता अनित्यत्वादयो द्वादश भावनाः सुदृष्टिभिः ग्रथलेन भावयितव्या अहर्निशमभ्यसनीया इत्यर्थः । तत्रेह संसारे मोहादिवशात्सर्ववस्तुषु विषयस्तथिवो मूढबुद्ध्याः क्षामित्वधनयौवनवपुलविषयवलाद्युविषयसुखवल्लभजनसंयोगादिभावाच्च यत्ततोत्तीर्णमहानदीनारसूत्रानिव प्रबलतरवातत्रातोदृतच्छब्दपदानिव निजोप्सितप्रदेशस्वेच्छानिहारकारिसंमतादृष्टगङ्गुलाश्रितमदस्माद्विकटतटमत्तमातङ्गकर्णतालानिव घनपवनान्नतपादपपरिक्लपत्रप्रकरानिवातिवंचनानपि मर्यादा नित्यस्वरूपेण जानाति, परं तत्पददृष्ट्या सर्वेदृश्यमी भावा अनित्या न चैतेष्वेकोऽपि नित्योऽस्ति, ये किल परमानन्दपकाः सदृशानादय आत्मगुणास्ते नित्या इत्येवं यच्चित्तं सा प्रथमाऽनित्यभावना । उक्तं च—सामिचणधणजुवण-इहूवदलाउइइसंजोगा । अइ-लोला धणपयणा-हयपायपक्कपत्त व ॥ १ ॥ इत्यादि १ ॥

अथ द्वितीयाऽशरणत्वभावना यथा—अस्मिन् लोके मातृपितृप्रादृशभिर्गर्भाभ्युत्पन्नभिर्भटादिपरिकरे वीक्ष्यमाणे एव यदा मृत्युराकस्मादागत्य ग्राणिनां जीवितव्यमपहरति तदैकं श्रीजिनधर्मं विनाऽन्यत् किमपि शरणं नास्ति, इत्यादि यच्चित्तं साऽशरणत्वभावना । यदुक्तं—पिडभाउमयणिमझा-भट्टाण पच्चक्खमिक्खमाणणं । जीवं हरेइ मच्चू, नत्थि सरणं विणा धम्मं (पुण कोइ न होइ से सरणं) ॥ १ ॥ २ । अथ तृतीया संसारभावना—यथेह संसारे चतुरशीतिलक्षजीवयोनिषु पुनः पुनर्जन्ममरणान्याश्रित्य परित्राणं कुर्वाणा अमी संसारिणो जीवाः क्रमादयैवचित्र्यात्कदापि मुक्तिमः कदापि दुःखिनः कदापि राजानः कदापि रंक्राः कदापि मुरूपाः कदापि कुरूपाः एवं विविधाभ्यामनुभवन्ति । एतेषामेव परस्परसंबंधचिन्तायां

पुनः कर्मवशात् कुबेरदत्तादिवदेकस्मिन्नपि भवे महादुष्कर्मवधेहवचोऽनेके संवधाः संजायन्ते, किं पुनर्नानाभवेषु ? तस्माद्वस्तु-
 मगत्या एकांतदुःखमयोऽयं संसारोऽत्र हि मूढा एव रज्यन्ति, न पुनस्तत्त्वज्ञानिन इत्यादि यद्विचिंतनं सा संसारभावनाना । उक्तं
 च-जह एगं (जाइमिगं) मुंचंतो, अवरं जाइं तहेव गिण्हंतो । भमइ चिरमविरामं, भमरो व जिओ भवारामे ॥ १ ॥
 इत्यादि ३ । इह कुबेरदत्तचतुर्त्तस्तत्त्वेयं—

मथुरारयां नगर्यां कुबेरसेना नाम्नी गणिकासीत्, सा चैकदाऽभिनवोत्पन्नगर्भयोगादतीव खेदं प्राप्ता । ततस्तत्तन्नन्या
 कुट्टिण्या तां विव्रां दृष्ट्वा तद्वयथापनोदाय वैद्यः समानीतः, तेन च नाडीस्पंदादिना तां नीरुजं मत्सैवमुक्तं—‘अस्याः शरीरे
 रोगस्तु कोऽपि नास्ति, किं तूदरेऽप्यशुगलमुत्पन्नमस्ति, तद्वदुक्तोऽस्याः खेदो विद्यते ।’ ततो वैद्यं विमुञ्ज्य सा कुट्टिनी
 पुत्रीं प्रत्युवाच—‘अयं गर्भस्तव प्राणापहारकोऽस्ति अतो न रक्षणीयः, किं तु पातनयोग्य एव ।’ तदा वैद्यया प्रोचे—‘अहं
 क्लेशमपि सहिष्ये परं मम गर्भाय कुशलमस्तु ।’ ततस्तस्या वैद्यया गर्भवेदनां सहित्वा समये पुत्रपुत्रीरूपं युगलं प्रसूतं ।
 तदा पुनः कुट्टिनी प्रोचे—‘हे पुत्रि ! एतदपत्यद्वयं तव नवयौवनापहारि भविष्यति, अत इदं पुरीषवत्परित्यज, निजमाली-
 विकाकारणं यौवनं च रक्ष ।’ वैद्यया जगद—‘हे मातर्यद्वेयं तर्हि दृश दिनानि यावद्विलम्ब्यतां, पश्चाद्भवदुक्तमेव
 करिष्ये ।’ ततस्तदनुज्ञाता सती सा वैद्यया दृश दिनानि यावत्स्तन्यदानेन तौ बालौ सम्यक् प्रपाल्यैकादशे दिने तयोः
 कुबेरदत्तः पुत्रः कुबेरदत्ता पुत्री इति नामनी कृत्वा तन्नामांक्तिं एव उभे मुद्रिके कारयित्वा तदंगुल्योः स्थापयित्वै-
 कस्यां दारुपेटायां तौ बालौ प्रक्षिप्य संध्यायां यमुनायाः प्रवाहे तां पेटां प्रवाहयामास । ततः सा पेटा जले बहती

क्रमेण दिवसोदये शौर्यपुरद्वारे संप्राप्ता, तत्र च स्नानार्थमागतौ द्वाविम्यपुत्रौ तां पेटामाञ्छतौ विलोक्य सद्यो गृहीत्वा
तन्मद्ये एकं बालमन्यां बालिकां च दृष्ट्वा तयोरेकेन पुत्रार्थिना बालो गृहीतोऽन्येन पुत्रार्थिना तु बालिका गृहीता । एवं
तदपत्यद्वयं समादाय स्वस्वपत्न्यै दत्तं, मुद्रिकास्त्रिधाधरानुसारेणैव च तयोर्नमिधेयं कृतं । ततस्तौ कुबेरदत्तकुबेरदत्तारव्यौ
बालौ तयोर्भद्रभ्योर्योगेऽतियत्नेन कर्दमानौ क्रमेण यौवनावस्थां प्राप्ता । तदा तयोर्बालयोस्तौ महर्ग्यौ अनुरूपतां मत्वा
तयोरेव परस्परं पाणिग्रहणमहोत्सवं चक्रतुः । ततस्तौ यधूवरौ एकदा शारीपायक्रीडां कर्तुम्यपिष्टौ तदा कुबेरदत्तहस्तात्सा
नामां कितमुद्रिका कथमपि निम्नस्य कुबेरदत्ताया अग्रे निषतिता । ततस्तया तां मुद्रिकां स्वमुद्रिकया सह तुल्याकृतिमेकदेश-
यटितां सदृशनामां कृतितां च दृष्ट्वा मनसि कुबेरदत्तं स्वभ्रातृतया निश्चित्य तन्मुद्रिकाद्वयं कुबेरदत्तस्य हस्ते निक्षिप्तं । तदा
कुबेरदत्तोऽपि तद्विलोकनाच्चर्धेयं तां निजभगिनीं निश्चित्यातीव विषादं प्राप्नोतुः । ततो द्वावपि निजं विवाहकार्यमकार्यं मन्यानौ
स्वसद्विद्वान्भारणार्थं निजां निजां मातरं प्रति श्रपणं दत्त्वाऽप्याग्रहेण स्वस्वरूपं पश्यन्तुः, तदा मातारौ तयोस्तौ मंजूपा-
प्राप्तिताः समारम्य सर्वमपि वृत्तान्तं कथयामासतुः । ततः कुबेरदत्तो मातापितरौ प्रत्युवाच-‘युवाभ्यामावां युगलजौ ह्यस्मापि
किमिदमकार्यं कृतं ? ।’ तावच्चतुः-‘भवतोऽनुरूपां कन्यां तस्या अनुरूपं वरं चान्यमलब्ध्वा सदृशलावण्यादिगुणयुक्तयो-
र्भवतोऽप्यन्योऽन्यं विवाहः कृतः, परमद्यापि किमपि विनष्टं नास्ति, यतो युवयोरेकं करणीडनमेव जातमस्ति, न च मैथुन-
कर्म, तस्मान्च विषादं मा कार्षीः, भवतोऽपरकन्यापाणिग्रहणं कारयिष्यामः ।’ कुबेरदत्तेनोक्तं-‘भवद्वचनं प्रमाणं, परमद्युना
तु अहं व्ययमायार्थं विदेशं गतुमिच्छामि, अतो महाभाज्ञां प्रयच्छत ।’ ततस्ताभ्यामनुज्ञातः कुबेरदत्तस्तं वृत्तान्तं स्वभगिन्यै

निवेद्य बहूनि क्रयाणकानि समादाय दैवयोगास्त्वोत्पत्तिस्थानं मथुरानगरीं ययौ । तत्र न प्रत्यहं स्वोचितं व्यापारं कुर्वन्
एकदा कुतोऽपि दुष्कर्मयोगाद्भूतवृत्त्यालिनो स्वमातरं कुबेरसेनां वेश्यां दृष्ट्वा कामपीडितः सन् तां बहुद्रव्यदानेन स्वपत्नी-
कृत्य सदैव तया सह वैपयिकं सुखं वुभुजे । तत्र च क्रमेण तस्यैकः पुत्रो जातः ।

अथ शौर्यपुरे सा कुबेरदत्ता तु भ्रातृशुलान्मूलतः स्वकीयां तां प्रवृत्तिं श्रुत्वा सद्यो वैराग्यं प्राप्ता सती आर्यासंयोगे
दीक्षां गृहीत्वा बहूनि महातथासि कृत्वा विशुद्धाध्यवसाययोगादल्पेनैव कालेनाविद्वानमुपार्जयामास । ततः सा साध्वी
अवधिज्ञानबलेन स्वभ्रातुः स्वरूपं विलोकयन्ती मथुरायां तं स्वमात्रा संलग्नं पुत्रसहितं च दृष्ट्वा कर्मगतिं धिक्कुवर्णा स्वयंप्रम-
कर्षज्यमहापापपक्तात्समुद्धर्तुं स्वयं मथुरां समेत्य कुबेरसेनावेश्याया एव गृहं गत्वा धर्मलाभादीनाददानपूर्वकं तत्पार्श्वं निवा-
सस्थानमयाचत । तदा कुबेरसेनापि तामार्यां नत्वं जगाद-‘हे महासति ! अहं एणांगनापि सांप्रतमेकमहत्संयोगान्निश्चितं
कुलस्त्री आस्मि, तस्माच्च सुखेन मम गृहासनं निरवधमाश्रयं गृहीत्वाऽस्मान् सदाचारे प्रवर्चय ।’ ततः कुबेरदत्तापि
स्वपरिकरेण सह तद्वत्तोपाश्रये स्थिता । अथ सा वेश्या प्रत्यहं तत्रागत्य तं बालं साज्याः पुरतो लुटतममुचत,
तदा साऽयसरज्ञा साध्वी उत्तरत्र लभं विहाय तं बालमेवमुखापयामास-‘हे बालक ! त्वं मम भ्रातासि १ त्वं मम
पुत्रोऽसि २ त्वं मम देवरोऽसि ३ त्वं मम भ्रातृव्योऽसि ४ त्वं मम पितृव्योऽसि ५ त्वं मम पौत्रोऽप्यसि ६ । तथा
यस्ते पिता स मे भ्राता १ पिता २ पितामहः ३ भर्चा ४ पुत्रः ५ भ्रातृव्योऽपि च ६ भवति । तथा या तव माता सा मम
माता १ पितामही २ भ्रातृजाया ३ वधूः ४ भ्रातृः ५ सपत्न्यपि ६ भवतीति ! ततः कुबेरदत्त एकस्मिन् दिने तद्वचनं

श्रुत्वा विस्मितः सन् तां प्रति जगाद्-‘हे आर्ये ! पुनः पुनरिदमप्युक्तं किं भाषते ? ।’ साध्वी श्रेचे-‘नाहमप्युक्तं
ब्रवीमि, यतोऽयं बालो ममेकमातृकत्वाद्भ्राता ? मद्भ्रातुः पुत्रत्वाच्च पुत्रः २ मम भर्तुषुभ्रातृत्वाच्च मम देवः ३ मद्भ्रातुः
पुत्रत्वान्मम भ्रातृव्यः ४ मम मातृपतेर्भ्रातृत्वान्मम पितृव्यः ५ मत्सपत्नीपुत्रस्य पुत्रत्वान्मम पौत्रः ६ । एवं बालेन
सह स्वस्याः पट् संबंधान् दर्शयित्वा पुनरुचे-‘योऽस्य बालस्य पिता स मम एकमातृकत्वाद्भ्राता ? मातृभर्तृत्वाच्च
मम पिता २ मत्पितृव्यस्य पितृत्वान्मम पितामहः ३ ग्राममम परिणेतृत्वान्मम भर्चा ४ मत्सपत्नीपुत्रत्वान्मम पुत्रः
५ मम देवस्य पितृत्वान्मे श्वसुरः ६ । इत्थं बालस्य पित्रा कुबेरदेवेन सह स्वस्थाः पट् संबंधा उक्ताः । पुनः श्रेचे-
‘याऽस्य बालस्य भ्राता सा मत्प्रसवकर्तृत्वान्ममापि माता ? मत्पितृव्यस्य मातृत्वाच्च मे पितामही २ मद्भ्रातुः पत्नी-
त्वान्मम भ्रातृजाया ३ मत्सपत्नीपुत्रस्य दासत्वान्मे वधूः ४ मद्भर्तुर्मातृत्वान्मे श्वश्रूः ५ मद्भ्रातुर्द्वितीयकलत्रत्वान्मम
सपत्नी ६ । एते हि बालस्य मात्रा कुबेरसेनावेश्या महात्मनः पट् संबंधा दर्शिताः । एवमेतानष्टादश संबंधान्विवेध सार्था
तत्रत्ययार्थं स्वयं व्रतग्रहणावसरे रक्षितां सनानां किमुद्रिकां कुबेरदायाय अर्पयामास । ततः कुबेरदत्तोऽपि तां दृष्ट्वा सर्व-
संबंधविरुद्धतां विधाय सद्यो वैराग्यं प्राप्यात्मनिदां कुर्वन् स्वशुद्धार्थं प्रज्ज्यां जग्राह महातपसि च कृतवान् । तथा कुबेरसे-
नावेश्यापि तत्रष्टचिभ्रवणात्प्रातुद्विधा सती श्राद्धधर्मसंगीचकार । ततः कुबेरदा साध्वी इत्थं तदुद्धारं कृत्वा स्वभ्रवर्त्तिन्याः
पार्श्वे ययौ । क्रमेणैते सर्वेऽपि जीवाः स्वधर्मं सम्यगाराज्यं सद्गतिं भाजो जाताः । इत्यष्टादशसंबंधोपरि कुबेरदत्तदृष्टांतः ॥

एते हि एकमवमाश्रित्य संबंधा दर्शिताः, अनेकमवशेष्या तु ग्रायः सांव्यावहारिकजीवानामेकैकोऽपि संबंधोज्ज्वल

संजातः, तथा चोक्तं श्रीमद्भगवत्पुत्रे द्वादशशतस्य सप्तमोद्वेके—‘अयं णं मते जीवे सर्वजीवाणं माह्नाए’ इत्यादि । इदमत्र तत्पर्यं—हे भगवन् ! अयं जीवः सर्वजीवानां मातृतया पितृतया भ्रातृतया भगिनीतया भार्यतया पुत्रतया पुत्रीतया स्नुषतया-जस्तिया वैरिक्ततया धानक्ततया वधक्ततया प्रत्यनीकतया प्रत्याभिन्नतया राजतया युवराजतया यावत्सार्धयाहतया दासतया प्रेक्ष्यतया भृत्यतया भ्रात्राग्रहकतया शिक्षणीयतया द्रव्यतया चोत्पन्नपूर्वः ? इति गौतमेन पृष्टे भगवानाह—‘हतेति गौतम ! अनेकशोऽथवाजन्तकृत्व उत्पन्नपूर्वः, एवं सर्वे जीवा अपि अस्य जीवस्य मायादितयाऽनेकशोजन्तकृत्वो वा उत्पन्नपूर्वा इति ३ ।

अथ चतुर्थी एकत्वभावना—यथास्मिन् संसारे एकाव्येव जीव उत्पद्यते, एक एव च विपद्यते, एकाव्येव पुनः पुनः कर्माण्यु-पार्जयति, सत्फलान्यपि एक एव भुंक्ते, तत्त्वदृष्ट्या एकं श्रीजिनधर्मं विना न कोऽप्यन्यः स्वजनादिः साहाय्यं विद्वाति, इत्यादिचित्तमेकत्वभावना, यदुक्तं—इको कम्माइ समं, जणेइ भुंजइ फलं पि तस्सिक्को । इक्कस्स जम्ममरणे, परमवगमणं च इक्कस्स ॥ १ ॥ इत्यादि ४ । अथ पंचमी अन्यत्वभावना—यथा इह यद्यात्मप्रदेशः गाढसंबद्ध चिरकालं मनोऽभीष्टाशानपाना-दिभिर्बहुधा लालितं स्वशरीरमपि वस्तुगत्यान्यत्वात्प्राति प्राणिनं नानुगच्छति, तर्हि बहिर्भूतानां धनकनकादिपस्वस्तूनां का-वार्त्ता ? तस्मादेकमात्मधर्मं विना सर्वेऽप्यमी भावा अन्ये संतीत्यादिचित्तमन्यत्वभावना । यदुक्तं—चिरललियं पि देहं, जइ जीअमंतंमि नाणुवइइ । ता तांमि हेइ अन्नं, षण्णकणयाहंण का वत्ता ॥ १ ॥ अपि च—अन्नं इमं कुडंबं, अन्ना लच्छीं सरिर-मवि अन्नं । मोत्तुं जिणिदधम्मं, न मवंतरमाभिजो अन्नो ॥ २ ॥ चि ५ । अथ षष्ठी अशुचित्वभावना यथा—इह रसरुधिर-मांसमेदोऽस्थिशुक्रमज्जामयः स्लेष्ममलमूत्रादिविपूरितधर्मांतरितभायुबालपरिवेष्टितः सर्वदा कृमिरूजांगहृपदादिसमाकुलः तत्त्व-

दृष्ट्या चित्तमानो महाशुचिरयमौदारिकः शरीरः सन्नतमेकमात्मधर्मं विना कथं शुध्यति ? न कथमपीति तात्पर्यं । ये तु केचिदस्वैवविधेदस्य केवलं जलादिना शुद्धिमिच्छन्ति ते तच्चविशुद्धा अद्यानिन एवेत्यादि यच्चित्तं साशुचित्यभावना । उक्तं च-मेयवसरेअमलमुच-परियं चम्मवेदिजं तलो । नंगममिव वचहरं, कद एजं मुत्सए देहं ॥ १ ॥ इति । अयं पुन-
स्तंडुलवैकालिकप्रकीर्णकानुसारोत्तच्छरीरस्यैव गर्माधानादारम्य किंचिद्विशेषतोऽशुचित्यस्वरूपं दृश्यते—

तत्र तावन्निद्रया नास्मेरघत्तानुपपन्नान्निद्राकारं यन्नाडीद्वयं तस्याघत्तादघोर्वाभूतपक्षकोशाकारा जीवोत्पत्तिस्थानस्वरूपा योनिर्भवति, तस्या अधःप्रदेशे आत्ममंजरीतुल्या मांसस्य मंजरी भवति, सा च क्रतुसमये स्फुटिता सती शोणितलवान्मुचति, ततः सा यदा कोशाकारं योनिं प्रविशति, पुरुषसंयोगात् शुक्रमिश्रिता च भवति, तदा योनिर्बोवोपतयोऽग्या ज्ञानिभिर्भ-
गिता, तत्र च द्वादश गृहूचानि यावत्ते शुक्रयोगिने अविघ्नस्तयोनिर्नैकं भवता, तत ऊर्ध्वं तु विष्यत्तयोनिर्नैक्यमुपागच्छता,
तस्माद् द्वादशगृहूचमेष एव तत्र जीव उत्पद्यते, न तु परतः, स चोत्पत्तिप्रथमसमये तदैवैकत्र मिलितं पितुः संवधि शुक्रं
मातुः संवधि शोणितं चाहारत्वेन गृह्णाति । अयमेव च ओजआहार उच्यते, स चापयसायस्यां यावद् भवति, ततो यदा
पर्याप्तो भवति तदा तस्य गर्मस्वस्य लोमाहार एव स्यात् । अथ तस्मीवाश्रितं शुक्रशोणितद्रव्यं सप्त दिनानि यावत्फलं
भवति, ततः सप्त दिनानि यावद्गृहद्वस्वरूपं भवति, ततः प्रथमे मासे कर्पोरलप्रमाणा मांसपेयी जायते, द्वितीयमासे सेव
घना मांसपिंडिका भवति, तृतीयमासे मातुर्दोहदं जनयति, चतुर्थे मासे मातुरंगानि पीडयति, पंचमे मासे स जीवस्तस्या

१ शरीरस्यद्वयस्य पुंसत्वं चिन्त्यम् ।

मांसपिण्डिकातौऽङ्गुरवत्पाणिद्वयं षाट्द्वयं मस्तकं चैत्येतान् पंचावयवान् निष्पादयति, षष्ठे मासे पितं शोणितं च निष्पादयति, मस्य मासे सप्त ग्रन्थानि रूक्षाः पंच श्रुतानि मांसपेशीर्नव धमनीनाडीविशेषान् सार्द्धश्लेष्मोदिरोगकृपंश्च निष्पादयति, अष्टमे मासे ईषदुर्ननिषन्नो भवति, नवमे मासे च सुनिषन्नसमस्तांगोपगो भवति । किं च गर्भावस्थायां मातृजीवसहस्रणी पुत्रजीवसहस्रणी चेति द्वे नाड्यौ स्तः, तयोर्मध्ये आद्या मातृजीवप्रतिबद्धा सती पुत्रजीवस्पृष्टास्ति, तथा पुत्रजीवो मातृसुक्तानां विधरसविकृती-नामेकदेशेन सह ओजआहारं गृह्णाति, द्वितीया तु पुत्रजीवप्रतिबद्धा सती मातृजीवं स्पृष्टवती, तथा पुनः स जीवः स्वशरीरं चिनोति, न पुनस्तदवस्थायां कावलिकाहारं गृह्णाति, नापि उचारथवणादयस्तदानीं तस्य संभवति । यत्पुनस्तदाहारद्रव्यं स गृह्णाति तत्स्वस्य श्रोत्रादिपंचैन्द्रियतयाऽस्थिमज्जारंश्लेष्मोमनस्वतया च परिणमयति । पुनर्गर्भस्थो जीवो जनन्यां शयनं कुर्वाणायां स्व-पिति, तस्यां जागृत्यां च जागर्ति, तस्यां सुखवत्यां सुखी भवति दुःखवत्यां च दुःखी भवति । एवं कर्मोदयतो जीवः परमा-न्यकारेऽभ्यर्च्यते गर्भप्रदेशे महादुःखमनुभवन्नवसति ।

ततो नवमे मासेऽतिक्रान्ते वा वर्चमाने वाज्नागते वा माता स्त्री १ पुरुष २ नपुंसक ३ विंश ४ स्त्र्याणां चतुर्णां मध्येऽ-न्यतमं ग्रहते, तत्र शुक्राल्पत्वे शोणिताधिक्ये च स्त्री जायते, तदैषीत्ये तु पुरुषः स्यात्, द्वयोः साम्ये च नपुंसको भवेत्, केवलशोणितसमायोगे तु निर्जायमांसपिण्डरूपं विवं स्यादिति । कश्चित्पुनर्गुरुवर्धितभूतपापाभिभूतः सन् वातपित्तादिरूपिते देवादित्तांभिते वा गर्भे द्वादश वर्षाणि निरंतरं तिष्ठति । इयं च गर्भस्य भवस्थितिः । कायस्थितिः पुनर्नराणां गर्भस्य चतुर्विंशतिवर्षाणि । तथाहि-कश्चिज्जीवो द्वादश वर्षाणि गर्भे स्थित्वा तदंते च मृत्वा तथाविधदुष्कर्मवशात्तत्रैव गर्भस्थकलेचरे

ममुराद्य पुनर्दाद्य र्पाणि जीवंस्तिष्ठतीत्येवं चतुर्विंशतिवर्षाणि उत्कृष्टतो गर्भवासो भवतीति । तिर्यग्जीमस्तु तिरश्चीनां गर्भे उत्क्रान्तोऽष्ट र्पाणि तिष्ठति, ततः परं तस्य विनाशः प्रसवो वा स्यादिति । ननु स्त्रीणां गर्भोत्पत्तिर्योग्यत्वं पुरुषाणां च गर्भो-
धानयोग्यरीर्ययुक्तत्वं च क्विपत्कालं यावद्भवतीति चेदुच्यते-पंचपंचाशद्वर्षाणि यावत्स्त्रीणां योनिरम्लानित्वाद्गर्भं गृह्णाति,
ततः परं तु आर्चवामासाम्भ्रम्यार्पति । यदुक्तं निशीथचूर्णो-रस्थीए जाव णणपच्चा वासा न पूरति ताव अभिलिणा य जेणी
असत्तं भवति गर्भं च गृह्णातीत्यर्थः, णणपच्चासाए पुण कस्सइ अत्तत्वं भवति न पुण गम्भं गिण्हइ, षणपच्चाए परओ नो
असत्तं नो गम्भं गिण्हइ चि । तथा पंचसप्ततिवर्षाणि यावत्पुरुषो गर्भाधानयोग्यरीर्ययुक्तो भवति, ततः परं तु श्रायेणैतादृग्-
रीर्यविरहितः स्यात्, यदुक्तं-णणपच्चाइपरणं, जेणी पमिलाइ य महिलिआणं । णणहचरिए परओ, होइ अवीओ नरो पायं
॥ १ ॥ ति । इदं हि वर्षशतयुगे जननाश्रित्य द्रष्टव्यं, वर्षशतत्परतो वर्षशतद्वयं श्रयं चतुष्टयं चेत्यादियाम्बत्पूर्वकोटिर्यासां
श्रीगामाभुमनति तस्मां मन्त्रायुषोऽद्वं यावद्योनिरम्लानित्वेन गर्भधारणसमर्थो भवति, पुरुषाणां तु गर्भपाप्मपि पूर्वकोटि-
पर्यन्तस्य स्यात्पुपुषधरो विगतित्तमो भागोजीवो भवति, पूर्वकोटेरुपरिस्थितानां तु युगलिकत्वेन सहस्रसप्तवधर्मत्वादवस्थित-
यौवनरमाग नायं नियम इति ।

तथा इह शरीरं श्रीणि मातुः संबन्धीनि अंगानि संति, तथाहि-मांसं ? ओषितं ? मस्तकमेजकं च ३ । श्रीणि च
पितुः संबन्धीनि अंगानि, तथाहि-अस्थि ? आस्थिमज्जा २ केशश्मश्रुरोमनस्तानि ३ चेति । अथ पुनर्देहस्यैव शृष्ट्रमांडकप्रभु-
त्यमयवत्सल्यादिकं प्रदर्शयति-चतुः तामन्मन्वन्धरीरे शृष्ट्रबन्धस्य अष्टादशसंख्या ग्रंथिरूपाः संधयो भवति, तेषु चाष्टादशसु

मध्ये द्वादशसंधिभ्यो द्वादश पंञ्चलिका निर्गत्य उभयपार्श्ववाधृत्य वक्षःस्थलमध्यवर्त्यसि लगित्वा पञ्चिकाकातया परिण-
मन्ति । तथा तस्मिन्नेव षष्ठ्यंशे शेषपट्टसंधिभ्यः षट् पंञ्चलिका निर्गत्य पार्श्वद्वयं चाधृत्य हृदयस्थोभयतो वक्षःपंजरादधस्तात्
शिथिलकुक्षेरुपरिष्ठात्परस्परसांभिलितास्तिष्ठति, अयं तु कटाह इत्युच्यते । तथा शरीरे श्रत्येकं पंच पंच वामप्रमाणे द्वे
आत्रे भवतः, तयोर्मध्ये एकं स्थूलमन्यचतुर्लं तत्र यत्स्थूलं तेनोच्चरः परिणमति, यत्पुनस्तनुकं तेन प्रस्रवणं परिण-
मति । तथेह शरीरे द्वौ पार्श्वौ भवतः-दक्षिणो वामश्च, तत्र यो दक्षिणः स दुःखकारिपरिणामः, यस्तु वामः पार्श्वः स
सुखकारिपरिणामः, पुनरस्मिन् शरीरे पञ्चार्थिकं शतं (१६०) संघयो भवति । अंगुलाद्यस्थिरं वडमेलापकस्थानानि संघय
उच्यन्ते । पुनः सप्ताधिकं शतं (१०७) संस्वाणिकादीनि नमोणि संति । तथा पुल्लस्य शरीरे सप्त शतानि नाभिप्रभवाः
लसा भवन्ति, तत्र षट्यधिकं शतं शिरा ऊर्ध्वगामिन्यो नाभेरारम्य मस्तकं यावद्गच्छति, तावत्सहस्रणा(ण्यः) उच्यन्ते, तासां
चानुपघाते सति श्रोत्रचक्षुर्ग्राणजिह्वानां बलशुद्धसति, उपघाते च सति श्रोत्रादीनां बलं क्षीयते, तथा षट्यधिकं शतमेव
चान्याः लसा अधोगामिन्यः पादतलमुपगता भवन्ति, ताश्चानुपघाते सति जंघाबलकारिण्यः, उपघाते तु शिरोवेदनाधता-
दीनि कुर्वन्ति । तथा षट्यधिकं शतमेव अपरा गुदाग्रविष्टाः लसा भवन्ति, यासां बलेन वायुर्मूत्रं पुरीषं च प्राणिनां प्रवर्धते,
एतासां विघाते तु अर्शासि पांडुरोगो मलमूत्रवायुनिरोधश्च भवति । तथा षट्यधिकं शतमेव चेतसास्तिर्गमामिन्यः शिरा
हस्ततलमुपगताः संति, ताश्चानुपघाते सति बाहुबलकारिण्यः, उपघाते तु पार्श्वशुद्धिक्षिबेदनाः कुर्वन्ति । तथान्याः पंचविंशति-
शिराः श्लेष्मधारिण्यो भवन्ति, इतराः पुनः पंचविंशतिरेव शिराः पित्तधारिण्यो भवन्ति, दश च शिराः शुक्रारूपसप्तमधातुधा-

रिणो भवति । इत्थं नाभिग्रभवाणि ममाग्रशयनानि (७००) पुरुषस्य शरीरे भवति । स्त्रीणां तु त्रिशता न्यूनानि, नपुंमरूप्य पुनर्विगतिनूनानि स्युः ।

तथाऽस्मिन् शरीरे नव ग्रतानि अस्थिवधनाढ्यो भवति, नव च सप्तहा धमनीनाढ्यः स्युः, तथा अमृतकुण्डोर्विना नमनश्चलिदशोभद्वा भवति, तैस्तु सह साद्रास्त्रिस्तः कोटयो रोमकूपानां जायते, तत्र अमृशृणि कूर्चकचाः, केदास्तु शिरोरुहा इति । तथा मृताभ्यन्तरर्त्तिभासत्वंडरूपा जिह्वा दैर्घ्येणात्मांगुलतः सप्तांगुलप्रमाणा भवति, तौल्ये तु मगधदेशप्रसिद्धेन फलेन चत्वारि पलानि भवति । अधिमांसमोलको तु द्वे पले । शिरस्तु अस्थिखंडरूपश्चतुर्भिः कपालनिष्पद्यते, ग्रीवा पुनश्चतुर्गुल-प्रमाणा भवति, मुखे चास्थिखंडरूपा दंताः प्रायेण द्वात्रिंशत्संख्या भवति, हृदयांतर्वर्चिमांसखंडं तु सार्द्धपलत्रयं भवति, यक्षोत्तर्गदमांसविश्वपद्मं फालेयवं पुनः पंचविंशतिपलानि म्याव । तथा शरीरे मूत्रस्य शोणितस्य च प्रत्येकमादकं सर्वदेवा-वस्थितं भवति, वयायास्त्र्यद्वंद्वं, मत्सुलिं (मत्तुलं) अस्य प्रस्थं, पुरीपस्य प्रस्थपदकं, पिचस्य सुसमाग्न्य प्रत्येकं कुडवं, दुग्धस्य त्र्यद्वंद्वं भवति । एतच्चद्वयप्रस्थादिमानं बालकुमारतत्त्वादीनां 'दोअसदंओ पसइ' इत्यादिक्रमेणा-त्मीयान्मीयहन्ममाश्रित्यानेतव्यं । उक्तं च-दोअमदंओ एमइ, दोषसदंओ सेइथा, चचारि सेइआओ कुलओ, चचारि कुलओओ पत्थो, चचारि पत्था आअं, चचारि आदया दोणो इत्यादि । धान्यमृदवाद्भुस्वीकृतो हस्तोऽमतीत्युच्यते । अग्रे ययासूत्र-मर्थो बोध्यः, इत्थमुक्तमानाश्च शुक्रशोणितदीनां यत्र हीनाधिक्यं भवति तत्र यातादिदूषितत्वेनेति ज्ञेयं । तथा पुरुषस्य शरीरे पंच कोष्ठग्रानि भवन्ति, स्त्रियाभ्यु पद्, पुनः पुरुषस्य द्वौ कर्णौ, द्वे चक्षुषी, द्वे घ्राणे, मुखं, पायुरुपस्थथेत्येवं नव-

श्रोत्राणि (श्रोत्रांसि) स्युः, स्त्रियास्तु एतान्येव स्तनयुगलसहितानि एकादश भवन्ति, एतानि मनुजगतिमाश्रित्य बोध्यानि, तिर्यग्गतौ त्वजादीनां द्विस्तनीनामेकादश श्रोत्राणि, गवादीनां चतुःस्तनीनां त्रयोदश, एक्यदीनामष्टस्तनीनां मष्टदश । इदं हि निर्व्याघाते बोध्यं, व्याघाते पुनरेकस्तन्या अजाया दश, विस्तन्याश्च गोद्विदशेति । तथा पुरुषस्य शरीरे पञ्च शतानि सामंयेश्यो भवन्ति, स्त्रीणां तु त्रिशला न्यूनानि नष्टुमकस्य पुनर्विद्यत्या न्यूनानि स्युः । तथायं शरीरोऽनेकेषां महारोगाणामुप-
 न्निस्थानमस्ति । तत्र संसारस्थसर्वरोगसंख्या यथा-पंचैव य कोडीओ, लक्खा अडगहि सहस्र नवनवई । पंचगया पुलसीई, रोगाणं हुंति संखाओ ॥ १ ॥ चि । इत्येवमस्यादिसंघातरूपे विविधव्याधियुक्ताकुलेऽस्मिन् शरीरे किं नाम स्वरू-
 पतः शुनित्यं ? न किञ्चिदपीति भावः ६ ।

अथ सप्तमी आश्रयभाषणा यथा-इह संसारे जीवा मिथ्यात्वाविरतिकाययोगीराश्रयैः प्रतिगम्यं शुभाशुभकर्मपुद्गलान्
 गृह्णन्ति । तत्र येषां पुण्यात्मनां चित्तानि नित्यं सर्वमन्त्रेषु मंत्र्या, गुणाम्यधिकेषु प्रमोदेन, अविनीतेषु माध्यस्थेन, दुःखि-
 तेषु न कलङ्गया यासितानि सन्ति ते शुभकर्माणि वसन्ति, येषां पुनर्मनांसि आचरोद्द्रव्यानिमिथ्यात्वकपायविपर्ययैः सर्वदाऽऽक्ता-
 तानि सन्ति तेऽशुभकर्माणि यजन्तीत्यादित्तितनमाश्रयभाषणा । उक्तं च- मिच्छताविरदकसाय-जोगदारेहि जेहि अणुसमयं ।
 इह कम्मपुग्गलानं, गहनं ते आसवा हुंति ॥ १ ॥ चि ॥ ७ ॥ अथाष्टमी संवरभावना यथा-इह मिथ्यात्वादीनामाश्रयाणां
 सम्पत्त्यादिभिर्योगिनिरोधः स संवर उच्यते, स च सर्वतो देशतयेति द्विधा, तत्र सर्वतः संवरोऽयोगिकलितोभेव स्यात्,
 देशतः पुनरेकद्विग्याद्याश्रयोधिनां भवति, स पुनः प्रत्येकमपि द्रव्यभावभेदतो द्विधा, तत्रात्मनि आश्रयासागमानस्य कर्म-

पद्द्रव्याणि सन्ति, तत्र यः स्वभावतो गतिप्रवृत्तानां जीवपुद्गलानां मत्स्यानां जलमिव उपप्लवकासी स धर्मास्तिकायः १ ।
 यः पुनः पृथिकानां छायेव तेषामेव स्थितानुपप्लवकायः २ । एतौ च द्वावपि प्रदेशतः प्रमाणतश्च लोका-
 काशतुल्यौ । तथा तेषामेव गतिस्थितिप्रवृत्तानामवकाशदानादवगाहनधर्माऽऽकाशास्तिकायः ३ । तथा चेतनालक्षणः कर्मणां
 कर्त्ता मोक्ता च जीवन्धर्मा जीवास्तिकायः ४ । जगामहीधराश्रादिसमस्तवस्तूनां परिणामि कारणं पूरणगलनधर्मा
 पुद्गलास्तिकायः ५ । तथा वर्चनलक्षणोऽभिनवपौद्गलिकवस्तूनां जीर्णत्वापादकः समयक्षेत्रांतर्वर्चो कालः ६ । एतेषु पुद्गल-
 द्रव्यवर्जाणि (नि) सर्वाण्यप्यमूर्च्छद्रव्याणि पुद्गलस्तु मूर्च्छः तथा जीवद्रव्यवर्जाणि (नि) सर्वाण्यप्यचेतनद्रव्याणि इति । ननु
 असंख्येयप्रदेशात्मके लोकाकाशोऽजन्तानंतजीवद्रव्याणि, तेभ्योऽप्यनंतगुणाम्याधिक्यानि पुद्गलद्रव्याणि व कथमवतिष्ठते ? संकी-
 र्णता कुतो न स्यात् ? इति चेदुच्यते-जीवद्रव्याणाममूर्च्छत्वात् संकीर्णत्वं, पुद्गलानां तु मूर्च्छत्वेऽपि प्रदीपप्रभादिदृष्टान्तेन तथा-
 विधेरिणामयैचिज्यादेकस्मिन्प्रकाशप्रदेशेऽजन्तानंतपरमाध्यादिपुद्गलद्रव्याणामसंकीर्णतया निवेक्षो भवति, किं पुनरसंख्ये-
 येषु तेनिति न काश्चिदोपः । यदुक्तं पूज्यवर्यैः श्रीमदभयदेवस्वामिभिः श्रीमद्भगवत्संगृहचौ त्रयोदशशतकस्य चतुर्थोद्देशके-
 आगासस्थिकाणमित्यादि-जीवद्रव्याणां चाजीवद्रव्याणां च भाननभूतोऽनेन चेदमुक्तं भवति-एतस्मिन्सति जीवाजीवाना-
 मवगाहः प्रवर्त्तते, एतस्यैव प्रश्रितत्वादिति । भाजनभावमेवास दर्शयन्नाह-एणेण वीत्यादि-एकेन परमाध्यादिना सेति असौ
 आकाशास्तिकायप्रदेश इति मन्यते, पूर्णो भूतस्तथा द्वाभ्यामपि ताभ्यामसौ पूर्णः । कथमेतत् ? उच्यते-परिणामभेदात् यथा-
 पवरकाकाशं एकप्रदीपप्रभापटलेनापि पूर्यते, द्वितीयमपि तत्र माति, यावच्छतमपि तेषां तत्र माति । तथोपचिंशेषापादितपरि-

पुद्गलादानस्य यत्सर्वदेशाभ्यां छेदनं स द्रव्यसंवरः, यस्तु भवहेतुक्रियायास्त्यागः स भावसंवरः, एवंस्वरूपस्याश्रवविशेषो धिनः संवरस्य चिन्तनं सा संवरभावना । उक्तं च-आसवदरापिदाणं, सम्मच्छादहि संवरो नेओ । पिहियासवो हि जीवो, सुतरि व तरेद भवजलहि ॥ १ ॥ चि ८ ।

अथ तवमी निर्जराभावना, यथा-ह संतारे ग्राभद्वानां कर्मणां तपसा निकर्तनं निर्जरेत्युच्यते । वक्ष्यमानकर्मविषयः संवरः, ग्राभद्वकर्मविषयः च निर्जरेत्यनयोर्भेदः । इयं च द्विधा-सकामा अकामा च । तत्र सकामा द्वादशधा, बाह्यस्याभ्यन्तरस्य च तपसः प्रत्येकं षड्भेदव्यात् । ते भेदास्तु प्राग्यतिषमाधिकारे न्याख्याता एवेति न पुनर्व्याख्यायते । इयं हि द्वादशविधापि निर्जरा विरतिपरिणतानां भवति, तैरेव कर्मक्षयार्थं साभिलाषेण क्रियमाणत्वात् । अकामा तु विरतिपरिणाम-रहितानां शेषजन्तूनामभिलाषेणैव शीतोष्णधुतिपासादेः सहनाज्ञाशते, एवंविधाया निर्जरायाधितनं निर्जराभावना । यदुक्तं-कम्माण पुराणाणं, निरुक्तनं निजरा दुवालसहा । विरयाण सा सकामा, तहा अकामा अविरयाणं ॥ १ ॥ ति ९ ।

अथ दशमी लोकाश्चभावभावना यथा-अलोकस्य ग्रन्थभागे चतुर्दशरज्जुप्रमाणो लोको विद्यते, स च कटिसंस्थापितकरद्वय-स्तिर्यग्प्रसारितादयुगो याः पुरुषस्तदाकारोऽस्ति, यद्वा अधोमुखीकृतवृद्धच्छरावस्योपरि स्थितं यल्लघुरावसंपुटं तत्संस्थानो विद्यते । इदमत्र तात्पर्यं-सत्तरज्जुविस्तारादधस्तनलोकतलादूर्ध्वं स्तोकं स्तोकं संकुचन् लोकस्तिर्यक्तोके एकरज्जुविस्तृतो भवति, तत ऊर्ध्वं क्रमेण विस्तारं भजन् ब्रह्मलोकस्य तृतीयग्रस्तटे पंचरज्जुविस्तृतः स्यात्, ततः पुनः पुनः स्तोकं स्तोकं संक्षेपं भजन् सर्वोपरितने लोकाग्रप्रदेशप्रतरे रज्जुविस्तृतो भवति, ततो भवति ययोक्तसंस्थानो लोक इति । तस्मिन् धर्मोस्तित्रायादीनि

पदद्रव्याणि संति, तत्र यः स्वभावतो गतिप्रवृत्तानां जीवपुद्गलानां मत्स्यानां जलमिव उपप्लव्यमानः १ ।
 यः पुनः पथिकानां छायेव तेपामेव स्थितावुपप्लव्यमानः २ । एतौ च द्वावपि प्रदेशतः प्रमाणतश्च लोका-
 काशतुल्यौ । तथा तेपामेव गतिस्थितिप्रवृत्तानामवकाशदानादवगाहनधर्माऽकाशास्तिकायः ३ । तथा चेतनालक्षणः कर्मणां
 कर्त्ता भोक्ता च जीवनधर्मा जीवास्तिकायः ४ । तथा महीमहीधराभ्रादिसमस्तवस्तूनां परिणामि कारणं पूरणमलनधर्मा
 पुद्गलास्तिकायः ५ । तथा वर्चनलक्षणोऽभिनयपौद्गलिकवस्तूनां जीर्णत्यापादकः समयक्षेत्रांतरवर्ती कालः ६ । एतेषु पुद्गल-
 द्रव्यवर्जाणि (नि) सर्वाण्यव्ययमूर्तद्रव्याणि पुद्गलस्तु मूर्तः तथा जीवद्रव्यवर्जाणि (नि) सर्वाण्यव्ययचेतनद्रव्याणि इति । ननु
 असंख्येयप्रदेशात्मके लोकाकाशेऽन्तान्तजीवद्रव्याणि, तेभ्योऽप्यनंतगुणभ्याधिकानि पुद्गलद्रव्याणि च कथमवतिष्ठते ? संकी-
 र्णता कुतो न स्यात् ? इति चेदुच्यते-जीवद्रव्याणाममूर्तत्वाच्च संकीर्णत्वं, पुद्गलानां तु भूतत्वेऽपि प्रवीपप्रभादिदृष्टान्तेन तथा-
 विधपरिणामवैचित्र्यादेकस्मिन्नप्याकाशप्रदेशेऽन्तान्तपरमाण्यादिपुद्गलद्रव्याणामसंकीर्णतया निवेशो भवति, किं पुनरसंख्ये-
 येषु तेष्विति न काश्चिदोपः । यदुक्तं पूज्यवर्यैः श्रीमदभयदेवध्वरिभिः श्रीमद्भगवत्संगद्युक्तौ त्रयोदशशतकस्य चतुर्थोद्देशके-
 आगासस्थिकाणमित्यादि-जीवद्रव्याणां चाजीवद्रव्याणां च भाजनभूतोऽनेन चेदमुक्तं भवति-एतस्मिन्सति जीवाजीवाना-
 मवगाहः प्रवर्तते, एतस्यैव आश्रितत्वादिति । भाजनभावमेवासा दृश्ययन्त्राह-एणेण वीत्यादि-एकेन परमाण्यादिना सेति असौ
 आकाशास्तिकायप्रदेश इति गम्यते, पूर्णो मृतस्तथा द्वाभ्यामपि ताभ्यामसौ पूर्णः । कथमेतत् ? उच्यते-परिणाममेवात् यथा-
 पत्रस्काकाशं एकप्रदीपप्रभापटलेनापि पूर्यते, द्वितीयमपि तत्र भाति, यावच्छतमपि तेषां तत्र भाति । तथैव विज्ञेयपापादितपरि-

णामादेकस्मिन् पारदकूपे सुवर्णकण्ठं प्रविशति, तत्पारदकूपीभूतं च श्रुतं औपधसामर्थ्यात्पुनः पारदस्य कर्पः सुवर्णस्य च कर्पशतं पृथग्भवति, विचित्रत्वात्पुल्लपणामस्येति । पुनर्लोक्यकाशग्रथेऽप्युक्तं-विश्रत्यौपधसामर्थ्या-त्पारदस्यैककर्पिके । सुवर्णस्य कर्पशतं, तौल्ये कर्पाधिकं न तत् ॥ १ ॥ पुनरौपधसामर्थ्या-चक्षुषं जायते पृथक् । सुवर्णस्य कर्पशतं, पारदस्यैककर्पकः ॥ २ ॥ इति । इह पुनरुच्चार्धान्तिर्यग्लोकस्वरूपं तु ग्रंथान्तरादवसेयं । एवंविधलोकस्वरूपस्य चिंतनं लोकस्वभावभावना । यदुक्तं-अहमुहुरुत्तमल्लयठिअ, लहुमल्लयल्लयल्लसंठिअं लोगं धम्माइ पंचदेहिं, पूरिअं मणसि चिंतिजेत्ति ॥१॥ १० ।

अथैकादशी बोधिदुर्लभत्वभावना यथा-अनेतानंतकालदुर्लभपंचद्वित्रित्वमनुष्यभवादिसत्तामात्रीयोगेऽपि प्राणिनां परमविशुद्धिकारिणी सर्वज्ञदेशिता तत्त्वज्ञानरूपा बोधिः प्रायेण दुर्लभा, सा च यदेकदापि लब्धा भवेत्तर्हि जंतूनामित्यत्कालं संसारे पर्यटनं न स्यादित्यादिचिंतनं बोधिदुर्लभत्वभावना । यदुक्तं-यंचिदियचणाइअ-सामग्गीसंभवे वि अइदुलहा । तत्ताव-भोहूत्वा, बोही सुही (सोहि) जिअस्स जओ ॥ १ ॥ चि ११ । अथ द्वादशी धर्मकथोद्देशिचिंति भावना यथा-इह संसारे चीनरागत्वेन सर्वदा परमार्थकथोद्देशतोर्विमलकेवलज्ञानावलोकितसकललोकलोकैः श्रीमद्भिरर्हद्भिर्विदा एतादृक्शुनिर्मलसाधुश्रावसंबंधिसद्गतधर्मं कथयितुं न कोऽपि समर्थोऽस्ति । कुतीर्थिअणीतानि तु वचनानि अज्ञानमूलत्वेन पूर्वोपरिविरुद्धानि हिसादिदोषदुष्टानि च सन्ति, अतस्तानि प्रत्यक्षमसद्भूतान्येव । यत्पुनस्तेष्वपि कुत्रचिदथासत्त्वादिषोषणं दृश्यते तद्वचनमात्रमेव, न हि तत्ततः किंचिद् । ततश्च तत्ततः शुद्धस्वरूपधारिण्याः सकलजगजंतुतास्त्रिणाः श्रीमर्हद्द्वयाः कियद्वर्णनं क्रियते ? यदीयमेकमपि वाक्यं यथाकथंचिदपि कर्णगोचरीभूतं सत् रौहिणेयस्येव प्राणिनो महोपकारकारकं संपद्यते, इत्यादि चिंतनं

डादगीभावना । उक्तं च-धम्मो जिणेहि-उवयारपरेहि सुदु पणत्तो । ममणाणं ममणोवा-मयाण दसहा दवाल-
सहा ॥ १ ॥ इति १२ । इह सैहिण्यवृत्तस्त्वेव-

राजगृहनगर्यां श्रेणिको राजा, तन्वाभयकुमारो नाम मयवृद्धिनिधिः पुत्रोऽभवत् । इतश्च तन्नगरमपीप्सवर्तिभारगिरि-
रायां दूरो लोहदुरधौरोऽवसत्, स च राजगृहनगलोकानामेव दारधैर्नैव अग्रयासेन कामार्थं साधयन् कालं गमयामाग ।
तस्य च श्रेष्ठिण्यां भार्यायां रोहिणेयो नामातिष्ठः पुत्रो जातः । अथ लोहदुरः स्वमृत्युकाले पुत्रमाकर्णति जगाद-'हे
परा ! गेत्स्नहितं नोऽसि तर्हि मदुक्तामेकां शिशां गृणु, इह किल योऽयं वप्रवयस्यो वीरजिनो मृदुवाप्येवैक्ति तस्य वन-
मुपरकाले दारुणत्वापयया कदापि न धोतव्यं ।' एवं पुत्रं शिक्षयित्वा स्वयं प्राणत्यागं चकार । ततो रोहिणेयोऽपि पितुः
शिशां सरस्वत्यौ चौर्यं करोति स्म । अथान्यदा श्रीवीर्यभुस्तत्र समवसुतः, देवैः समवसरणं निमित्तं, भगवता च भज्यानां पुरः
राजगिरिराजा पारुष्या, तदा स चौरधोर्याधि राजगृहं प्रयन् समवसरणसमीपं संप्राप्तः, तत्रैवं च नितिवचान्-यधनेन मार्गेण प्रजामि
तर्हि दीन्ना पाचः भक्षणे स्यात्, अन्यो मार्गस्तु न विद्यते, अथ किं करोमि ? यदि वलं विषादेन कर्णैर्भयोरंगुल्यो धिप्ल्या प्रजा-
भीति निधिस्य सधेयं कृत्वा त्वरितः पदैरपलत् । तदा सत्त्वं प्रयतस्तस्य नरणे गाढः कंटको भयः, तेनामुद्रतेनातो पदमाग्रमपि
अग्रे गंतुं न शक्नुत । ततोऽनिच्छतोऽपि कर्णदिकामंगुलीमारुह्य तथा बालशल्पमुद्रतस्तस्य तदातः शल्पत्रिगोघनी देवसर-
भागवर्जितेश पीरणाणी कर्णमोषरे प्राप्ता । तथाहि-अणिमिसनयणा मणकज-सादणा पुष्पदामप्रमिलाणा । चउरंगुलेण
धम्म, न शिष्येति मुरा रिणा विवि ॥ १ ॥ चि । अथेय हा गदु भुवमिति चितां कुर्वन् वेगात्कंटकं समुद्रस्य पुनरंगुल्या कर्णं

पिधाय राजगृहपुरं ययौ, तत्र स स्वैरं चौर्यं कृत्वा पुनर्गोप्सिद्धां प्राविशत्, परं चरणशूलयोद्धरणसमये श्रुतां वीरवाणीं दुरु-
 द्रं शूलपिबि मन्वानो नित्यं चित्ते दुनोति स्म । अथ नितरं सकलेऽपि नगरे तेन हुष्यमाणे सति अत्यंतदुःखितो लोकोऽ-
 वसरे राजानं प्रति स्वदुःखं निवेदिवान् । राजापि मधुरवचनैर्लोकमाश्वास्य तलारखं प्राह-‘अरे ! चौरनिग्रहेण लोकरक्षां
 किं न करोषि ? ।’ सोऽप्युच्ये-‘हे देव ! रोहिणेयो नाम अतिदुर्ग्रहः कश्चिच्चक्रतः प्रादुर्भूतोऽस्ति, तन्निग्रहायं बहव उपायाः
 कृताः, परं केनाप्युपायेन स धतुं न शक्यते, अथ देवः स्वयमेव निजां तलारखां गृह्णातु ।’ इति तेनोक्ते सति राजा अभय-
 कुमारसन्मुखं पश्यति स्म । स प्रोच्ये-‘हे तात ! समादिनमध्ये चौरं समानयामि, नो चेत्किं बहुक्तिमिवान्निधौस्य दंडेनाहं
 दण्ड्य इत्युत्थाभयकुमारः सर्वतः चौरस्थानानि यत्नेन पश्यन्नापि क्वापि तस्करं न लेभे । ततः षष्ठे दिने संख्यायां नगरमध्ये
 लोके क्रीलाहलान्निवार्य यथाद्रुहिः सर्वतो मटानमुञ्चत् । तस्मिन् दिनेऽप्यशकुनचरितोऽपि स चौरो नगरमध्ये प्रविश्य यावत्क-
 स्यापि गृहे चौर्यमारब्धवान् तावत्पदे स्थितैर्योर्विभिलित्वा एकद्वक्या प्रासितः सन् स ततः पलाय्य ऊर्ध्वोत्पातेन
 प्राकारमारुह्य बहिः पतद् यौधेयदंतः, प्रातःकाले च तैरभवाय समर्पितोऽभयकुमारेण च राज्ञे दत्तः । ततो राज्ञा तं चोरितद्र-
 व्यराहितं दृष्ट्वा त्वं कोऽसीति पृष्टे सति स प्राह-‘हे राजब्रह्म तु शालिग्रामवासी दुर्गचंदो नाम राजक्रदायी कृषीवलोऽस्मि,
 इह किंचित्स्वकार्यं कृत्वा रात्रौ स्वग्राभाय चलितस्तत्र भवदोषैर्मापितः भन् भीत्या वप्रशुब्धं बहिःपतन्नमीभिर्भेदश्चरिषिया
 धृतोऽस्मि । अथ हे विचारज्ञ ! त्वं विचारय, अहं चौरश्रेण्यां निगृहाण, यद्वा मयि हते सति अभयकुमारो जीवति तर्हि
 तथा कुरु ।’ इति तद्वचो निशम्य भूपतिस्तं दृढव्रतं विधाय प्रत्यवार्य तत्र ग्रामे निबलमृत्यं प्राहिषेत् । स ग्रामस्तेन चौरेण

पूर्वमेव संकेतितोऽमृत, यतोऽसावन्यां महीं गुणद्वयपि तस्य ग्रामस्य पालकः पोषकश्च विद्यते, तत्र गत्वा भूपभृत्येन तद्वाचां
 पृष्टः सन् सकलोऽपि ग्रामो जगद्-‘सत्यमत्र दुर्गचंदः कृषीवलो वसति, स च गतेऽद्धि नगरं गतोऽभूत्परमधापीह नागतस्ते-
 नायं सकलो जनस्तस्योदंतं ज्ञातुमातुरः स्थितोऽस्ति । ततस्तेन भृत्येन पश्चादागत्यैवमेव विज्ञप्तं सति राजा दध्यौ-‘अहो !
 अभयकुमारो मृत्युभयात्सस्त्रेषु ग्राम्यलोकेषु चौरव्यपदेशं करोतीति ।’ तदाऽभयकुमारो मुखेचेष्टादिना राज्ञोऽभिप्रायं विज्ञाय
 ‘मयास्य कापट्यं कया बुद्ध्या प्रादुर्भूयते ?’ इति चिन्तायां पतितः, मद्यः समुत्पन्नबुद्धिः सोऽभय एकं सप्तभूमिकं विचि-
 त्ररुष्टौचैर्विविधयुक्ताफलमंडनै रंभ्रातृत्यरूपाभिर्नारीभिर्देवतुल्यैः पुरीषैश्च स्वर्निमानोपममावासं सज्जयित्वा चौरं वभापे-‘धिगस्तु
 मे दुर्मति, यद्गौरवाहस्त्वं मयैवं विडंषितुः । अथैकञ्चस्त्वं ममावासेमेहि, यत्ते भक्तिं कृत्वा स्वापराधं दूरीकरोमि ।’ सोऽपि
 मायी मंत्रिणा सह तन्मंदिरं गतस्तत्र च मिष्टाहारैः परमप्रीतिं प्राप्नोति, ततोऽभयेन मंदिरां पाययित्वा दिव्यवस्त्रपरिधानपूर्वकं
 तत्र पत्ययंके सुखं शायितः । अधोन्मीलितचेतनः स चौरस्तादिव्यमंदिरं पश्यन् स्वं स्वर्गस्थमिव मन्यते स्म । ततोऽभयकुमारा-
 श्रया समंतात्रासुराणांस्तमाश्रित्य जय जय नंदेति मंगलमुबचार, पुनः श्राक्तनुकृतवशादत्र विमाने त्वं प्रमुजतिः, वयं
 सर्वेऽपि ते किंकराः स्म इत्युक्त्वा तैर्नाटकैः समारब्धे सति अभयादेशादेकः स्वर्णदंडहस्तः पुमानागत्य तान् प्रोवाच-‘भो
 नाटकं तावन्निष्ठु यावदमुं देवं देवलोकस्य स्थितिं कारयामि ।’ इति तानुक्त्वा ततस्तं स ग्राह-‘भो नव्यदेव ! म्यस्य
 प्राग्बन्धोपाजिते पुण्यपापे तावन्निवेदय, पश्चात्सर्गसुखानि संस्तु ।’ तदा रौहिणेयो दस्यौ-‘किमयं सत्यः स्वर्गः ? किं
 वा मदर्धमभयस्य कोऽपि प्रश्नोऽयमिति ध्यात्वा स धीरबुद्धियौरः कंदक्रीद्वरणसमये श्रुतां देवस्वरूपवर्णिकां ‘अणिमिसन-

योगेत्यादि' भगवद्दर्शनीं सस्मर । ततोऽसौ स्वं च तान् पुरश्चित्तज्वांश्च सर्वानपि भूलभ्रमरान् स्थानमाल्यान् मिलित्रे-
त्रान् मनोऽभीष्टसाधनेऽक्षमान् विलोभय वीरवाक्येन सह तेषां साक्षाद्दिरोघं निरीधमागलत्सर्वभयकृतं दंभं ज्ञातवान् । तत-
स्तेन दंडिना पुनरुच्ये- 'भोः किं ध्यायसि ? सर्वोऽप्ययं देवलोकः स्वस्वभक्तिं दर्शयितुं समुत्सुकोऽस्ति, अतः शीघ्रं स्ववृत्तान्तं
वद ।' तदा स जगाद- 'जिभपूजनसाधुसधनदयापालनपात्रदानैतन्निर्माणपादिसद्वर्त्मकृत्यानि मया प्राग्भवे कृतानि ।'
पुनर्दंडिनोक्तं- 'भो देव ! प्राणिनां जन्म एकस्वभावेनैव न प्रयाति तस्मादेतत्पुण्यमिव स्वकृतं चौर्यस्त्रीलोलतादिपापकर्मापि
निर्भयं क्वद ।' तदा रौहिणेयो जगाद- 'अहो दिव्यज्ञानवस्तव कोऽयं मतिभ्रमः ? ये किल सुसाधुसेवाकारिणः श्रद्धास्ते
किमीदृक्कृष्कर्म कुर्वते ? यदि च कुर्वते तर्हि कथमीदृशं स्वर्गं लभते ? तस्मान्मयि तु मत्तायपि पापं नास्ति, किं पुनः पुनः
पृच्छसि ? ।' तदा परिच्छदांतरितोऽभयकुमारस्तत्सर्वं श्रुत्वा रोषदृष्टधरोऽपि सन् अस्य भक्तिर्मात्रं प्रशंसति स्म । ततस्त-
त्समीपमागत्य तमालिमेयि जज्ञल्प- 'हे वीर ! अद्यावधि केनाप्यहं न निर्विजितोऽस्मि, त्वया पुनर्जितः, परमेतन्महच्चिदं यत्त्वं
मयापि न निगृह्यसे ।' अथेवं प्रीत्याभयेनोक्तः सन् स प्रोवाच- 'हे अभय ! श्रीवीरवाक्यं हृदि विभ्रानोऽहं त्वया न
निगृह्ये, अत्र किमाश्चर्यं ? परं मद्यपानाद्यच्च स्वर्गं प्रापयसि तदाश्चर्यं ।' तदाऽभयः प्राह- 'हे भ्रातर्ममोऽस्या त्वं मां मा
लज्जय । यथास्थितं वद, चौरस्यापि तव श्रीवीरवाणी कथं कर्णगोचरा जाता ? ।' एवं सस्तेहं शृष्टः सन् स चौरः सर्वो-
भापि स्वकथमादिज्वादीत् । पुनरुच्ये- 'यदि जगद्गुरुवाचं तदाहं नाश्रोच्यं तर्हि अद्य त्वया छलितः सन् कां कां विडवनां
नावाप्स्यं ? किं च यस्य प्रभोरेकभापि वाक्यं प्राणिनां महाकष्टवारकं स्यात् तस्य सर्वोऽप्यायमः श्रुतः सन् अक्षयमोऽख्यदः

स्यादेव । अहं किल जनकरूपेण चैरिणा वंचितः सन् तदा कर्णयोः प्रविष्टां श्रीवीरवाणीं श्रुत्यमिव मेने, परं साऽमृतस्वभावत्वेन ममाधुना लीवितप्रदा जाता । अथ हे आतः ! सर्वमपहृतं धनं तुभ्यं दर्शयित्वाहं श्रीवीरपादांते व्रतं ग्रहीतुमिच्छामि । 'ततोऽभयेन तं राज्ञः समीपमानीय ग्रोक्तं--'हे सामिन्नायं स्वस्य चौर्यं मन्यते ।' ततो भूमेन वध्योऽयमित्यादिष्टे सति अभयः प्राह--'हे तात ! यद्येप हृष्येत तर्हि अपहृतं धनं सर्वमपि प्रत्यपयेत्, अन्यथा न तव्ग्रहीतुं शक्यते, मयापि चायं बंधूकृत्य गृहीतोऽस्ति, न पुनर्बुद्ध्या । अयासौ पुनर्वैराग्यवासितमानसः सन् दीक्षां ग्रहीतुमिच्छति, तस्मान्नायं वधमर्हति । ततस्तेन चौरिणापहृतं सर्वमपि धनं दक्षितं, राज्ञा च तद्रूपं यथास्यं पौरैभ्यो दत्तं । तदनंतरं श्रेणिकनृपकृतनिष्क्रमणमहोत्सवः परित्यक्तविभवदारपरिवारो रौहिणेयक्षोरो नागैः स्तूपमानः श्रीवीरप्रभोः पार्श्वे विधिना व्रतं गृहीत्वा स्वयं पूर्वोचरितदुराचार-शुद्धये विविधतपांसि तत्रा आभयं शुद्धयर्माभ्यास्य प्रातेऽनश्वनं विधाय स्वर्गं जगाम । इति श्रीभगवद्वाणीमाहात्म्ये रौहिणेयवृत्तान्तः । तदेवमुक्तं द्वादशभाषनास्वरूपं ॥

अथ साधुसंगंधिद्वादशप्रतिमास्वरूपं किञ्चिन्निगद्यते--

मासाईसत्तंता ७, पढमा ८ विइ ९ तइय १० सत्तराइदिणा ।

अहराइ ११ एगराई १२, भिल्लवूपाडिमाण चारसंगं ॥ १११ ॥

व्याख्या--प्रथमा मासिकी प्रतिमा, द्वितीया द्वैमासिकी, तृतीया त्रैमासिकी, एवं चावत्सप्तमी सप्तमासिकी प्रतिमा, ततः प्रथमाद्वितीयातृतीयाश्चन्द्ररूपाश्च अष्टमी नवमी दशमी च प्रतिमा एकैका सप्तरात्रिदिव्यप्रमाणा, तत एकादशी अहोरात्रिकी

प्रतिमा, द्वादशी चैकरात्रिकी एव । इत्थं विभुप्रतिमानां साधुप्रतिष्ठाविशेषाणां द्वादशकं भवतीति । तत्र मासिक्यां प्रतिमायामश्रस्य पानस्य च प्रत्येकमेकैकैव अव्यवच्छिन्नदानरूपा दत्तचित्, त्रैमासिक्यां दत्तित्रयं, एवं यावत्सप्तमासिक्यां भक्तस्य पानस्य च सप्त सप्त दत्तयः स्युः । ततः सप्तरात्रिदिनप्रमाणायामष्टम्यां प्रतिमायामपान-कैलकांतोपवासेनास्तित्वं, पारणके चाचाम्लं कर्तव्यं, दत्तचिन्तयामस्तु नास्ति । तथा ग्रामादिभ्यो वहिरुद्ध्यमुत्तुश-नाद्यासनेन स्थित्वा घोरौपसर्गाः सोढव्याः । ततो नवम्यामपि इदमेवातुष्ठानं, नवरं उत्काटिकत्वाद्यासनेन स्यात्तव्यं । दशम्यपीडयेत्, नवरं तस्यां गोदोहिक्काद्यासनेन स्यात्तव्यं । तत एकादश्यापि इदमेव विधानं, नवरमपानकमुपवासासत्रयं कार्यं, भक्तप्रत्याख्यानं कार्यं तथा प्रलंबमुज्ज्वलेन स्यात्तव्यं । ततो द्वादश्यामपि इदमेव विधानं, नवरमपानकमुपवासासत्रयं कार्यं, तथा निर्निमेषनेत्रतया एकपुद्गलमतद्विष्टतया लम्बितवाहुतया च स्यात्तव्यं । एतासां प्रतिपक्षा हि वज्रपवनाराच-श्रृंगभ-नाराच-नाराच-अर्धनाराचादिरन्यतमसंहननयुक्तो भवति । तथा जघन्यतो नयमपूर्वस्य तृतीयं वस्तु यावत्, उत्कृष्टतस्तु किंचिदूनानि दशपूर्वाणि यावदधिगतस्त्रायो भवति । तथा-तत्वेण १ सुतेण २ सतेण ३, एयत्तेण ४ वलेण ५ य । तुलणा पंचविहा वुत्ता, पठितं पठित्वज्जो ॥ १ ॥

इतिगाथोक्तेन तुलनापंचकेन परिकर्मणा प्रागेव भाविताह्या भवति । परिकर्मपरिमाणं चैवं-मासिक्यादिषु सप्तसु या यावत्परिमाणा प्रतिमा तस्यास्तत्परिमाणमेव परिकर्म । तथा वर्षासु नैताः प्रतिपद्यते, न च परिकर्म करोति । तथा आद्ये द्वे एकत्रैव वयं भवतः, तृतीया चतुर्थी च एकैकस्मिन् वयं, अन्यासां तु लिम्पुणामन्यत्र वयं परिकर्म अन्यत्र च वयं प्रतिपत्तिः ।

तदेवं नवभिर्वर्षराधाः सप्त समाप्यन्ते । ततोऽष्टम्यादयस्तु तिस्रोऽपि प्रतिमा एकाविंशत्या द्वियसैः पारं यांति, एकादशी च दिनत्रयेण संपद्यतेऽहोरात्रस्यांति षष्ठमत्करणानि, द्वादशी पुनः प्रतिमा रात्रेरन्तर्मष्टमत्करणाच्चतुरात्रिदिवमाना भवतीति । अत्रान्यदपि बहु वक्तव्यमस्ति तत्तु श्रवचनसारोद्धारोदेखनं त्वयं । इत्युक्तं संक्षेपतो द्वादशमुनिप्रतिमास्वरूपं ॥

अथ लेशत एवाहोरात्रकृत्यं सूच्यते—

शुद्धाचारः साधुः, श्रीजिनवचनानुसारतो नित्यं ।

कुर्यात्क्रमेण सम्यक्, स्वस्थाहोरात्रकृत्यानि ॥ १२० ॥

स्पष्टार्थः, नवरं कृत्यक्रमधायं—साधुर्निष्ठायाश्चरमे प्रहरे मंदस्वरेण तथा ध्वनार्थपरवर्तनादिरूपं स्वाध्यायं करोति यथाजतं यथा न जाग्रति, तदनन्तरं तस्यैव प्रहस्य चतुर्थानि सावशेषे सति पद्मविधमावश्यकं समाचरति, तत उत्कटिकः सन् शरीरपरिभोग्यानां भुत्वपोतिकाद्युपकरणानां यथाविधि श्रितिलेखनं करोति, श्रितिलेखनासमाप्तिमकालं चोद्गते सूर्ये वसति प्रमार्जयति, ततो वंदनार्पूर्वकमाचार्यादिकमाश्रुष्ट्य तदाज्ञया वैद्याध्वन्यं स्वाध्यायं वा करोति, न पुनः स्वबुद्ध्या किंचित्कुर्यात् । यदुक्तं—छष्टमदसमदुवाल्लोहि, मासदमससुखमणेहि । अकरंता गुल्बयणं, अणतंसंसारिआ भणिआ ॥ १ ॥ ततश्च किंचिदूनपौरुष्यामुपविष्टः सन् सुखपोतिकां श्रत्युपैक्ष्य पश्चात्पात्राद्युपकरणानि श्रत्युपेक्षते, ततो द्वितीयपौरुष्यां प्राप्त्या पूर्वागृहीतश्रुतस्याथ स्मरति, तदनन्तरं भिक्षुकाले प्राप्ते सति आगमोक्तविधिना गुर्वज्ञां गृहीत्वा आवशिक्या उपश्रयान्चिक्षामति, भिक्षुकाल-

१ 'आविशक्या' 'आवशिक्या' इति प्रत्यन्तरपाठौ ।

श्रोत्सर्गतस्तृतीयपरीक्षीरूपः, अथवा 'काले कालं समापरे' इत्यागमवचनात् यत्र लोको यदा भुंक्ते तत्र तदानीं स्थविर-
कल्पिकानां भिक्षाकालो बोध्यः, ततः साधुरव्याधिगोञ्जकुलोऽथठो युगमात्रन्यस्तदृष्टिः पृष्ठतः पार्श्वतश्चापि दत्तोपयोगः
सन् गृहाद् गृहं ब्रजम् दाचत्वारिंशदोषविवर्जितां भिक्षां गृहीत्वा ततो व्यावृत्त्य नैषेधिव्या वसतो ग्रविश्य ईर्यापिथिर्नां प्रति-
क्रम्य यथाविधि अश्वनादिकं गुरुभ्यो दक्षयित्वा प्रत्याख्यानं च पारयित्वा गृहस्थाद्यालोकवर्जिते सप्रकाशस्थाने स्थित्वा
शुद्धेनोपशमार्थं १ यथावृत्त्यार्थं २ ईर्यापिथ्यार्थं ३ समादशधासंयमपालनार्थं ४ प्राणधारणार्थं ५ स्वाध्यायादिधर्मचिन्तार्थं ६
च भुंक्ते । भोदनसमये च सुसुप्तादिदोषपंचकं वर्जयति ।

यदुक्तं-अमुरसुरं १ अचवचवं २, अहुज ३ मविलंबियं ४ अपरिसाहिं ५ । मणवयणकायगुत्तो, भुंजे अहपक्सवण-
सोही ॥ १ ॥ ततो मुनिर्विचारसामप्रकाशालनस्वाध्यायवैद्यावृत्त्यादिकायाणि कृत्वा चतुर्थे ग्रहरे जाते सति मुखपोतिकां प्रत्यु-
पेक्ष्य गुरुणां स्वस्य चोपकरणानि प्रत्युपेक्षते, ततः स्वाध्यायादिकं कृत्वा तस्यैव ग्रहस्य चतुर्थे भागे सावशेषे सति उच्चार-
प्रसन्नवण्योः स्यङिलानि प्रत्युपेक्षते । तदनंतरं मनार्थविवे द्वये गुरोः समक्षमात्रशक्यं समाचरति । ततः ग्रहरं यावत् श्रुतपरा-
वृत्तिरूपं स्वाध्यायं करोति, तदनु सूत्रार्थं स्मरति, ततो निद्राक्षणे गुणाव्या भुवं संस्तारकं च प्रत्युपेक्ष्य चैर्यवंदनपूर्वकं
रात्रिसंस्तारकगाथाः समुच्चार्य स्तोहस्पं दक्षिणतो विष्णुव्य मनाक् स्वपिति, न त्वतिनिद्रावशगो भवतीति । तदेवमुक्तानि
लेखतोऽहोरात्रकृत्यानि, विस्तरतस्तु सर्वोऽपि साधुसुखंभ्यधिकारो श्रंयांतरादवसेयः ॥

अथ मुनीनामनेकगुणाधारणा कथ्यते—

निचमचंचलनयणा, पसंतवयणा पसिद्धगुणरयणा ।

जियमयणा मिउवयणा, सन्वत्थ वि सद्दिहिअजयणा ॥ १२१ ॥

इरियासमिईपभिई—नियमुद्धायासेवणे निउणा ।

जे सुयनिहिणो समणा, तेहिं इमा भूसिया पुहवी ॥ १२२ ॥

गाथाद्वयं स्पष्टार्थ । इह सिद्धांतोक्तरीत्या साधुगुणवर्णनं चैवं—

जाइसंपण्णा कुलसंपण्णा बलसंपण्णा रूसंपण्णा विणयसंपण्णा जाणसंपण्णा दंयणसंपण्णा चरित्तसंपण्णा लज्जासंपण्णा लाघव-
संपण्णा मिउमइसंपण्णा पगइभइया पगइविणीया ओयंसि तेयंसि वंचंसि जसंसि जियकोहा जियमाणा जियमाया जियलोहा
जियणिहा जिइदिया जियपरिगहा जीवियामरणमयविष्णुमुक्का उगतवा दिचतवा धोरतवा धोरवंभचेरयासिणो चहुस्तुया पंच-
मभिईहिं ममिआ तिहिं गुचीहिं गुत्ता अक्किचणा निम्ममा निराहंकारा पुहूरं व अलेवा संखो इव निरंजणा भयणं व निराल(स)या
याओ व अण्डियद्दा कुम्मो इव गुत्तिदिया विहंगु व विष्णुमुक्का भारद्दु व अप्पमत्ता धराणि व सवंगहा जियवयणोवदेसण-
कुम्भान्ना एगंतपोरयारनिरया किं चहुणा ? जाव कुत्तियावणभूया एरिसा जिणानाराहगा भमणा भगवंतो नियचरणेहिं
मदियलं पत्तिचयंतो विहरंति चि ।

अथैवंविधमाधुप्रभृतिशुद्धजनानाम्ब्रह्मसद्वर्त्मस्य दुर्लभत्वं दर्शयते—

जह चिन्तामणिरयणं, सुलहं न हु होइ तुच्छविहवाणं ।

गुणविहवच्चिन्त्याणं, जियाण तह धम्मरयणं पि ॥ १२३ ॥

व्याख्या—तुच्छविभवानां पशुपालवत्स्वल्पपुण्यानां जीवानां यथा चिन्तामणिरत्नं सुलभं सुप्रापं न भवति तथा सम्यक्त्वादिगुणविभववर्जितानामपि जीवानां धर्मरत्नं सुलभं न भवेत्, ये तु जयदेवकुमारस्वदत्तस्यपुण्यगुणभृताः स्युस्ते मणि-
त्वानितुल्यायां मनुजगतौ चिन्तामणितुल्यमंशुं सद्भवं लभन्ते इति भावार्थः । इह पशुपालजयदेवयोर्विश्रांतस्त्वैवं—

हस्तिनापुरे नगरे नामदेवनामा श्रेष्ठी, तस्य वंशधरामार्गकुक्षिसंभूतो जयदेवनामा पुत्र आसीत्, स च द्वादश वर्षाणि यावद्रत्नपरीक्षाम्यासं कृतवान् । ततः स शास्त्रोच्यनुसारेण चिन्तामणिं महाप्रभावावमवबुद्ध्य श्रेयमणीनुपलुप्त्यान् गणवन् तस्यैवोपार्जनाय सकलेऽपि पुरे प्रतिहृदं प्रतिगृहं च अग्रणं चकार, परं क्वापि तं न लेभे । ततः स स्निग्धः सन् स्वपितरौ प्रत्युवाच—‘मम विचं चिन्तामणौ लभ्यमस्ति, इह तु स न लभ्यतेऽतोऽहं तदर्थमन्यत्र गामि ।’ तदा तौ शोचतुः—‘हे वत्स ! एषा खलु कल्पनैवास्ति, न पुनस्तत्रापि कुत्रचिदयं परमार्थतो विद्यते, तस्मात्त्वं यथेष्टमन्यै रत्नैर्व्यवहरस्व ।’ तत एवं बहुधो-
क्तोऽपि जयदेवश्चित्तामणिप्राप्तौ कृतानिधयः सन् हस्तिनापुरान्निर्गत्य बहुनगनगश्रामाकरैर्बटपचनसमृद्धतीरेषु तमन्येष्वयन् सुचिरं भ्रातं, परं क्वापि तमलभमानो विपनस्कीभूय स्वमनसि चिन्तयामास—‘किमिदं सत्यं नास्त्येव यत्क्वापि न दृश्यते’

अथवा शास्त्रोक्तं तस्य मणोरस्तित्वमन्यथा न भवेत्, अतः क्वापि भविष्यति ।' इति निश्चितं स पुनरपि बहुमणिस्वनीर्विलोक्यन्
 अतिशयेन तद्गोचरेण पकार । तत् एकदा केनचिद्बुद्धनरेण तस्मै उक्तं- 'सो भद्र ! इदंका मणीनां खनिरस्ति तस्यां पुण्यवता
 नरेण पितामयिः प्राप्यते ।' ततो जयदेवस्तद्वत्सा तत्र गत्वा पितामणिमन्येयमाप्तः । तत्र तमेकस्य भद्रबुद्धेः पशुपालस्य
 हस्तगतो पशुलिखितो दृष्ट्वा तं शास्त्रोक्तप्रमाणेर्विनामयि विनाम स तं ययाचे । तत्र पशुपालेनोक्तं- 'तवानेन किं कार्यं ? ।'
 त्वयि क्व भ्रातृ- 'अहं एतत्तु गतः तत्र पाठेभ्यः कीदृशं वारयामि ।' सोऽप्यथ- 'अनेकदा वक्ष्यामि, तं सत्यमेव किं
 न वृत्तासि ? ।' यद्विभूः प्राह- 'अहं ह स्मृत्यगमने तत्पुरुषोऽस्मि, तस्मादेते भवं वेदसि ? ।' पुनरिति प्रदेष्टुमपि लक्ष्यसे ।'
 पशुपालोऽपि सोऽपरोपकास्तीत्यनेन तस्मै न वदौ, ततो जयदेवोपकारमुत्सृज्य तस्मै प्रोक्तं- 'हे भद्र ! यदि तं मम न दत्तो,
 तदा त्वमप्येतेन पितामणिमाश्रय, येनासौ पुत्रमपि गच्छितं दद्यात् ।' पशुपालः प्राह- 'यथैव तस्य पितामणिरस्ति तस्मि
 यमा पितरि पशुले पशुलिखितकस्तुमिदं शीघ्रं वदामु ।' तत ईषद्विद्वत्प जयदेवः प्रोक्तं- 'अहो यत् न विलोको, किं त्वया-
 मिति कृत्वा संभ्रामणेन मयि क्षुब्धजलेन क्षणमिदं क्षुब्धमायुः प्रदेष्टो मयाप्यिदं वदामि ।' तस्मात्पुनरुक्तमादिभिः पशुपाला
 यत्र न पशुपालस्य पुरो यदिपि विलोको तस्य मयि पाठ्यते ।' इति श्रुत्वा तं पशुपालः तस्मिन्मणिक्रमलिङ्गवर्धे पालयित्वा
 तस्मिन्मणौ पठितः । ततो 'निमित्तं वीरगुणधारण्य दत्तो हं भणिरत्नं न स्मारयामीति' विचिन्त्य जयदेवोऽपि तस्य पुत्रि
 मया पशुपालो मयै भद्रवत्तु प्राह- 'हे मणे ! अयुना इमाः क्षणिकया विधीय पञ्चासरादिफलानीय तत्र तुल्यो
 मयि, मयि मनिवितामर्थपूर्णो उवाच । कार्यः, पुनश्च हे मणे ! अद्यापि प्राणो दरेऽस्ति अतो मार्गे कश्चिद्विपत्त्यां कथम

त्वं, चेन्न जानासि तर्हि अहं कथयामि, त्वं शृणु, एकास्मिन्नगरे एकहस्तप्रमाणं देवगृहं, तत्र चतुर्भुजो देवोऽस्ति ।' इत्थं पुनः पुनरुक्तोऽपि स मणिपर्वत्र ज्वल्य तावत्स मूर्त्तौ स्रष्टः सन्मणिमुवाच—'अरे त्वं यदि हुंहुतिमात्रमपि मे न ददासि तर्हि वांछितार्थसंपादने तव कीदृशी आशा ! अथवा चिन्तामणिरिति ते नाम मृषा नास्ति, किं तु सत्यमेव, यतस्त्वत्प्राप्तिव एव मनसि चिन्ता न स्फुटति । किं च योऽहं स्व्यातकैर्विना क्षणमपि स्थातुं न शक्नोमि सोऽहं त्वदर्थं क्रियमाणेनोपवास-विक्रमेण तु मरणमेव प्राप्नुयां, तत एवं मन्येजेन वणिजा मम मासगृहेतोस्त्वं वर्णितोऽसि, तस्माच्च तत्र गच्छ यत्र पुनर्मे दृष्टि-गोचरो न भवेः' इत्युक्त्वा तेन स मणिर्दूरे प्रोत्सासितः । तदानंदितो जयदेवः सद्यः प्रणतिपूर्वकं चिन्तामणिं गृहीत्वा संपूर्ण-मनोरथः सन् निजजनगरामिमुखं चचाल । मार्गे च महापुरे नगरे मणिप्रभावादुल्लसितविभवसंभारः स कुमारः सुबुद्धिश्रेष्ठिनः पुत्रीं रत्नवतीनाम्नीं परिणीय बहुपरिकरसंयुक्तो हस्तिनापुरं संग्राहः, समतापित्रोथरणेषु प्रणतश्च । तदा तादृशसमृद्धियुक्तं तं विलोकयानंदितौ भ्रातापितरौ तस्य बहुश्रद्धां चक्रुः, स्वजनाः सन्मानं विदधुः, श्रेयजनाश्च सत्त्वनां चक्रुः, स्वयं च यावज्जीवं सुखी जातः । इति धर्मस्त्वप्राप्तौ पशुपालजयदेवयोरुपनयः । इत्युक्तं सप्रसंगं छवस्थाथिसमवविरतिस्वरूपं ॥

इत्थं स्वरूपं परमात्मरूप-निरूपकं चित्रगुणं पवित्रं । सुसाधुधर्मं परिगृह्य भग्या, भवंतु दिव्यं सुखमक्षयं च ॥ १ ॥
प्राक्तनसद्ग्रंथानां, पद्वतिमाथित्य वर्णितोऽयं मया । साध्याचारविचारः, शुद्धो निजकात्मशुद्धिकृते ॥ २ ॥

॥ इति श्रीमद्बृहत्सत्तराच्छाधीश्वरजिनभक्तिर्थाद्रूपद्वयसमाराधकश्रीलिनलभश्चरिसंगृहीते
आत्मप्रबोधग्रंथे संक्षेपतः सर्वविरतिवर्णनो नाम तृतीयः प्रकाशः समाप्तः ॥

॥ अथ चतुर्थः प्रकाशः ॥

तत्र परमान्मता द्विधा, भवस्थपरमात्मता सिद्धपरमात्मता च । तयोः प्राप्तिप्रकारलूचकं चेदमार्याद्वयं—

क्षपकश्रेण्यारूढः, कृत्वा घनघातिकर्मणां नाशं ।

आत्मा केवलभूत्या, भवस्थपरमात्मतां भजते ॥ १२४ ॥

तदनु भवोपग्राहक-कर्मसमूहं समूलमुन्मूल्य ।

ऋजुगत्या लोकाग्रं, प्राप्तोऽसौ सिद्धपरमात्मा ॥ १२५ ॥

व्याख्या—आत्मा चेतनः क्षपकश्रेणिं समारूढः सन् घनघातिकर्मणां ज्ञानावर्णीय १ दर्शनावर्णीय २ मोहनीय ३ जंतराय ४ लक्षणां चतुर्णामात्मगुणघातकर्मणां नाशं कृत्वा सद्यः प्राप्तया समस्तलोकालोकप्रकाशकैवलज्ञानकेवलदर्शन-संपत्त्या भवस्थपरमात्मतां भजते प्राप्तोतीत्यर्थः ॥ १ ॥ तदनु ततः पश्चादसावेवात्मा सद्यः कियता कालेन वा चतुर्दशगुण-स्थानचरमसमये भवोपग्राहकर्मणां वेदनीया १ यु २ नाम ३ गोत्र ४ लक्षणां चतुर्णामाभवस्थायिनां कर्मणां समूहं समूलमुन्मूल्य मूलत एव विनाशय ऋजुगत्या समयांतरप्रदेशांतरास्पर्शनेन लोकाग्रं सिद्धिस्थानं प्राप्तः सन् सिद्धपरमात्मा

सारिभिः श्रद्धैर्द्रव्यतो भावतश्च सर्वदा निःशङ्कमेव वंदनीयाः पूजनीयाः स्तवनीयाश्च । साधुभिस्तु सर्वसावधयोगनिवृत्तत्वेन
 भावपूजैव कर्चव्या, तथैवागमे प्रतिपादितत्वादिति । इह केचित्सुबुद्धिहीना ऐदंयुगीनाः श्रीवीरपरंपरातो बहिर्भूता मिथ्यात्वो-
 दयपराभूताः स्वमतिकल्पितार्थसमारोपकाः श्रीमञ्जिनोक्तानेकांशधर्मविलोपकाः प्रादुर्भूतदुष्टवाग्विलासास्तत्त्वतो जैनाभासाः
 श्रीमत्परमगुरुवचनोत्थापनजन्यनान्तर्भवभ्रमणभयवगणरय स्वशुद्धीतासत्पक्षस्थिरीकरणार्थं मुग्धजनानां पुरस्तादुल्लङ्घनप्ररूपणां
 कुर्वतः प्रवदंति यस्तथापनाजिना ज्ञानादिगुणशून्यत्वाच्च वंदनादियोग्याः, तद्वदेने हि सद्यः सम्यक्त्वनाशः स्यात्, आगमेऽपि
 तद्वदनाद्यधिकारो नास्ति, किं बहुना ! आधुनिकैरेव स्वमाहात्म्योद्गावनार्थं जिनचैत्यस्थापना कृतास्ति । किं च तत्पूजनादौ
 साक्षात्जीवहिंसा दृश्यते, यत्र च जीवहिंसा स्यात्तत्र न धर्मो, धर्मस्य दयामूलत्वाभिधानात्, तस्मान्निजसम्यक्त्वमक्षतं रक्षितु-
 मिच्छतां प्राणिनां दर्शनमपि कर्तुमयुक्तं, यत्पुनः पूर्वजादिसंतुष्ट्यर्थं पिप्पलादिदृष्टमूले सचिचल्लसेचनादौ मिथ्यात्विदेवपूज-
 णौ च प्रयत्नेन तत्र न सम्पत्त्वनाशः, श्राद्धानां संसारितया एतादृशकार्येष्वधिकृतत्वादित्यादि । अथात्रागमोक्तिमनुसृत्य सम्भू-
 त्या तदसत्पथनिराकरणाय किंचित्प्रतिवचनमुच्यते-तत्र तावत्स्थापनाजिनानां तात्त्विकजिनसंस्मरूपस्मारकत्वादित्प्राग्दर्शि-
 मयुक्तत्वं प्रत्यक्षादिप्रमाणसिद्धमस्ति, अतस्तेषां सर्वथा गुणशून्यत्वाभावाद्बंदनादियोग्यत्वमेव, तद्दर्शनवदनादिना हि
 शुभपद्यानप्रादुर्भावात्प्राणिनां सम्पत्त्वस्य नैर्मल्यं संपद्यते, तस्मात्तेषां सम्यक्त्वनाशः स्यादित्युक्तिः सर्वथा मिथ्यात्व-
 ग्लौकैवेति न सुधीभिरादर्चव्या । किं च यत्र चित्रलिखितापि स्त्री भवति तत्र साधूनामवस्थानमाचारांगादौ निषिद्धमस्ति,
 आत्मीयगुणवर्जिताया अपि तस्या आकृतिमात्रेणैव विकारकारणत्वात् । ततो यदि तस्या दर्शनाद्विकारः समुत्पद्यते तर्हि

भवति सिद्धपरमात्मतां ग्रामोतीत्यर्थः ॥ २ ॥

इह भवस्यपरमात्मतायाः स्थितिमानं ज्ञान्यतोऽनुसूहृत्, उत्कृष्टो देवोना पूर्वकोटिः, सिद्धपरमात्मतायास्तु साद्यपर्य-
यमितः काल इति बोध्यं । एवंरूपा परमात्मता येषां विद्यते ते परमात्मान उच्यन्ते, ते च भवस्यकेवलिनः सिद्धाश्चेति
द्विरथा पुर । तत्र तावद्भवस्यकेवलिनानां स्वरूपं किंचिद्वर्धते-भवस्यकेवलिनो हि द्विधा जिना खजिनाश्च । तत्र जिना लिन-
नामफलोदयिनस्तीर्थरूपाः १ अजिनाः सामान्यकेवलिनः २ । जिनाः पुनर्विशेषमेतदश्रुवर्षा-नामजिनाः १ स्थापनाजिनाः
२ द्रव्यजिनाः ३ भावजिनाश्चेति ४ । तेषां स्वरूपं त्विदं—

नामजिणा जिणनामा, ठवणजिणा जिणंदपडिमाओ ।

दव्वजिणा जिणजीवा, भावजिणा समवसरणट्ठा ॥ १२६ ॥

व्याख्या—तत्र जिनानां ऋणान्वितसंभवादीनि यानि नामानि ते नामजिना उच्यन्ते, ते च साक्षाजिनगुणवर्जिता
अपि परमात्मगुणभरणादिहेतुत्वेन परमार्थमिद्विविधायकत्वात्सुदृष्टिं कत्वात्सुदृष्टिं मिः सर्वदा स्मर्यव्या एव । दृश्यते च
लोकेऽपि भद्राद्वरभरणाज्ञायमाना ऋणसिद्धिरिति १ । तथा रत्नस्वर्णरत्नादिभज्यः कृत्रिमा अकृत्रिमा वा या जिनैद्रति-
माने न्यापनाजिना उच्यन्ते । तेऽपि च मायाजिनगुणा यद्यपि न विद्यन्ते तथापि ते वाच्यकजिनस्वरूपस्मारकत्वात्परमपतां
गम्यगृहीतां चित्ते परमश्रान्तयोगोपादकत्वादभोधिर्वन्तानां सद्बोधिप्राप्तिहेतुभूतत्वात् केवलिवचनजिनतुल्यत्वाच्च शुद्धमार्गानु-

सारिभिः श्रद्धैर्द्रव्यतो भायतथ सर्वदा निशङ्कमेव वंदनीयाः पूजनीयाः स्तवनीयाथ । साधुभिस्तु सर्वसाधययोगनिष्ठत्वेन
 भावपूजैव कर्तव्या, तथैवागमे प्रतिपादितत्वादिति । इह केचित्सुबुद्धिहीना ऐदंयुगीनाः श्रीवीरपरंपरातो वदिर्युवा मिथ्यात्यो-
 दयपराभूताः स्वमतिकल्पितार्थसमारोपकाः श्रीमन्नोक्तानेकांतधर्मविलोपकाः प्रादुष्कृतदुष्टवाग्विलासास्तत्त्वतो जैनाभासाः
 श्रीमत्परमगुरुचरितोत्थापनजन्यानंतभवभ्रमणभयमवगणय्य स्वगृहीतासत्यक्षस्थिरीकरणार्थं मुग्धजनानां पुरस्तादुत्सवप्ररूपणां
 कुर्वन्तः प्रवदन्ति यस्स्थापनाजिना ज्ञानादिगुणशून्यत्वाच्च वंदनादियोग्याः, तद्वदन्ते हि सद्यः सम्यक्सनाथः स्यात्, आगमेऽपि
 तद्वदनाधिकारो नास्ति, किं बहुना ? आधुनिकैरेव स्वमाहात्म्योद्गाधनार्थं जिनचैत्यस्थापना कृतास्ति । किं च तत्पूजनादौ
 साक्षात्सीवहिंसा दृश्यते, यत्र च जीवहिंसा स्यात्तत्र न धर्मो, धर्मस्य दयामूलत्वाभिधानात्, तस्मान्निजसम्यक्सत्वमक्षतं रक्षितु-
 मिच्छतां प्राणिनां तद्दर्शनमपि कर्तुमयुक्तं, यत्पुनः पूर्वजादिसंतुष्ट्यर्थं पिण्डादिवृक्षमूले सचिचजलसेचनादौ मिथ्यातिवदेवपूज-
 नादौ च प्रवर्त्तनं तत्र न सम्यक्सनाथः, श्राद्धानां संसारितया एतादृशकार्येष्वधिष्ठितत्वादित्यादि । अथाप्रागमोक्तिमनुसृत्य समू-
 तयुक्त्या तदसत्यक्षनिराकरणाय किंचित्प्रतिवचनमुच्यते-तत्र तावत्स्थापनाजिनानां तानि कानि स्वरूपस्मारकत्वादित्यादिवि-
 तसद्दर्शयुक्तत्वं प्रत्यक्षादिप्रमाणसिद्धमस्ति, अतस्तेषां सर्वथा गुणशून्यत्वाभावाद्बंदनादियोग्यत्वमेव, तद्दर्शनवंदनादिना हि
 सद्यः शुभलक्षणप्रादुर्भावात्प्राणिनां सम्यक्स्य नैर्मल्यं संपद्यते, तस्माच्चेष्टां सम्यक्सनाथः स्यादित्युक्तिः सर्वथा मिथ्यात्व-
 मूलिकैवेति न सुधीभिरादर्शय्या । किं च यत्र चित्रलिखितापि स्त्री भवति तत्र साधूनामवस्थानमाचारांगादौ निषिद्धमस्ति,
 साक्षात्स्त्रीगुणवर्जिताया अपि तस्या आकृतिमात्रेणैव विकारकारणत्वात् । ततो यदि तस्या दर्शनादिकारः समुत्पद्यते तर्हि

परमशान्तसालुलसौगण्डकारधारिणाः श्रीजिनप्रतिमाया दर्शनात्सुबुद्धीनां सद्ब्राम्हणसंभ्रमः किं न स्यात् ? अर्थात्स्यादेवेति सुधीर्भिविवेकतो विभाव्यं । यत्पुनस्तैरागमेषु जिनचैत्यवन्दनाद्याधिकास्त्रस्य नास्तित्वमुक्तं, चैत्यस्थापनायाश्चाधुनिकत्वं दर्शितं पूजायाश्च हिंसारूपत्वेनार्धमत्वमुक्तं, वृक्षादिसेचनमिध्यातिवदेवपूजनादौ च सम्यक्तत्वाविध्वंसः प्रोक्तस्तदपि सर्वमुत्तमप्रलपनमिव सर्वथैवायुक्तं, यत आगमेषु स्थाने जिनचैत्यवन्दनपूजनाद्याधिकास्तो विद्यते, अत एव च तत्स्थापनाया अपि प्राचीनत्वं सिद्धं । पूजायाश्च यद्यधर्मत्वं स्यात्तर्हि आगमोक्तं हितसुखमोक्षादिफलत्वं विरुध्येत, अधर्मस्य तु प्रतिपदं तिर्यग्नरकगत्यादिफलत्वाभिधानात् । तथा पिपलादिमूले सचिचजलसेचनादिविधानं च जिनधर्मश्रद्धाया एव विरोधिरवेन स्पष्टं मिध्यात्विनामेव कार्यमिति प्रतीतमेव । तथा सम्यग्चिन्तानामन्यदेवंदनादेस्तु राजामियोसाद्याकारेभ्योऽन्यत्रागमे सर्वथैव परित्हाः प्रोक्तोऽस्ति, तत उत्सर्गवत्तादिविधानेन सम्यक्त्वेनाश एव स्यादिति । अथोक्तार्थस्यैव प्रतिपादि (द) कानि कतिचिदागमवचनानि दर्शयन्ते । तत्र तावद् ज्ञातार्धमकथामत्रोक्तिर्यथा-तए णं मा दोवई रायवरकण्ठा ण्हाया कयवलिकम्मा कय-कोउयमंगलपापिच्छिचा सुद्धपावेसाई मंगलाई वत्थाई एवरपरिहिआ मज्जनघराओ पडिनिक्खमइ, जेणेव जिणहरे तेणेव उवागच्छइ, २ जिणहरे अणुपविसइ, आलोए पणामं करेइ, लोमहत्थयं पराभुत्तई २ एं जहा मूरियाभे जिणपडिमाओ अच्चेइ तहेव भाणिअव, जाय धुवं महइ, चांमं जाणुं अच्चेइ २ दाहिणं जाणुं घराणितलंसि निहडु तिस्सुत्तो मुद्धाणं घराणि-तंसि निअंसेइ, ईसि पच्चुनुमइ, करयल जाय कडु एवं वयमी-नमो त्थु णं अहिताणं अत्र संपत्ताणं वंदइ नमंसइ २ जिण-हराओ पडिनिक्खमइ चि । राजघश्रीयोगेणैऽप्युक्तं-तए णं से मूरियाभे देवे पोत्थक्खणं गिण्हइ २ चा पोत्थयरणं विहा-

ढिति २ चा पोत्ययरयणं वाएत्ति २ चा घम्मियं ववसायं पडिगिण्हइ २ चा पोत्ययरयणं पडिनिक्समंति २ चा सिंहासणाओ
 अ०मुठेइ ३ चा ववसायसभाओ पुरिच्छिमछदारेणं पडिनिक्समइ २ चा जेणेव णंदापुक्सरिणी तेणेव उवागच्छइ २ चा
 णंदापुक्सरिणीए पुरिच्छिमछेणं तोरणेणं तिसोवाणपडिरूवेणं पचोरुहइ २ चा तत्थ हत्थपायं पक्खालेइ २ चा आयंते चोयवे
 परमउइभूए एणं मइ रययमयं विमलसलिलपुण्णं मचगयमुहागिइकुंससमाणं भिगारं परिगिण्हइ २ चा जाइ तत्थ उप्पलाइ
 जाव सतपचाइ सहस्सपचाइ ताइं गिण्हइ २ चा णंदाओ पुक्खरिणीओ पचोरुहइ २ चा जेणेव सिद्धायत्तणे तेणेव पदा-
 रत्तगमणाए इत्यादि जाव चहुदि य देवेहिं य देवीहिं य सद्धिं संपरिबुडे सब्बुणीए जाव चाइयवेणं जेणेव सिद्धायत्तणे
 तेणेव उवागच्छइ, सिद्धायत्तणं पुरिच्छिमछेणं दारेणं अणुपविसइ २ चा जेणेव देवच्छदए जेणेव जिणपडिमा तेणेव उवा-
 गच्छइ, जिणपडिमाणं आलोए पणामं करेइ २ चा लोमहत्थगं परामुसइ २ चा लोमहत्थगं गिण्हइ २ चा जिणपडिमाओ
 लोमहत्थेणं पमअइ २ चा जिणपडिमाओ सुरहिणा गंधोदएणं ष्ठाएइ २ चा सरसेणं गोसीसंचदणेणं गायाइ अणु-
 लिपइ २ चा जिणपडिमाणं अइयाइं देवदूसुअलाइं निजंसेइ २ चा अगेहिं वरेहिं गंधेहिं अचेइ २ चा पुप्फारुहणं
 मछारुहणं वण्णारुहणं चुण्णारुहणं वत्थारुहणं जामणारुहणं करेइ २ चा आसत्तोसच विउलवद्वग्घारिअमद्ददामफलायं
 करेइ २ चा जाव कराहादिअकरयलपम्भट्टविप्पमुक्खेणं दसदवणेणं कुसुमेणं मुक्कपुप्फुजोवयारकलिअं करेइ २ चा
 जिणपडिमाणं पुरओ अन्धेहिं सण्हेहिं सयामएहिं अच्छरसातंडुलेहिं अट्ठ मंगले आलिहइ । तं० सुस्थिअ १ सिरिवच्छ
 २ नंदिआवत्त ३ वट्ठमाण ४ वरकलत्त ५ भदासण ६ मच्छ ७ दप्पण ८ । तयाणंत्तरं च णं चंदप्पभरणवइवे-

रुलियविमलदण्डकंचणमणिरयणभूचिचिचं कालागरुवरकुंडलुक्कुलकधूमधमधंतगंधुचमाणुविद्धं धूमवट्टिं विणिग्मुयंतं वेरु-
लियमयं कडुल्लुअं पमाहिअ पयत्तेणं धवं दात्तम जिणवराणं अट्ठसयविमुदुगंधजुचेहिं महाविन्नेहिं अत्थजुत्तेहिं अपुण-
रुत्तेहिं संधुणइ २ चा सचट्ठपयाहिं ओसएइ २ चा वामं बाणुं अचेइ २ चा दाहिणं जाणुं धराखितलसिं निहट्ठ तिख्खुत्तो
मुद्धाणं धराणितलसिं निवाडेइ ईसिं पच्चुणमइ २ चा करयलपरिगहिअं सिसावचं दसनहं मत्थए अजलिं कट्ठ एवं वयासी-
नमो त्थु णं अहिंताणं जाव ठाणं संपचाणं चि कट्ठ वंदइ नमसइ चि । तथा जीवाभिगमोणोअपि विजयेदववक्तव्यतायामप-
मेवालाएकौ विजयेदवामिलायेन शोक्तोअस्ति, स तत्र एव बोध्यः । एवंविधेषु बहुध्वलापकेषु सम्यक्विशदेवमनुष्याचरितजि-
नपूजाधिकारस्य साक्षाद्वर्जनत्वं तत्रास्तित्वं वस्तुं श्रयते सम्यक्विभिः । इति विवेकिभिर्मन्विं । यत्तु इहाधिकारे तैज्जना-
भ्रातैः स्वयं मिथ्यादृष्टित्वेनापराधमिथ्यादृष्टितया विलोकमानैः सम्यक्त्ववत्या अपि द्रौपद्या मिथ्यादृष्टित्वमुक्तं । तथा
जिनगृहशब्दस्य सिद्धायतनशब्दस्य च मौलमर्थमुभयस्य कामदेवयक्षादिगृहस्यो त्वनीयोऽर्थः प्रत्यक्षितस्तत्रोच्यते-यदि द्रौपद्या
मिथ्यादृष्टित्वेन कामदेवपूजा कृता भवेत्तथा मर्यामप्रभृतिदेवैर्यक्षादिपूजा कृता भवेत्तर्हि ते द्रव्यज्जाते नमो त्थु० इत्यादि
शक्तस्तवनं कथं पठेयुः । तस्मात्तस्तु आगमे साक्षाद् दृश्यते, इति कथं तदपलायः कर्तुं शक्यः । तथा वैमानिकादिदेवाः
स्वतो हीनपुण्यानां यक्षादीनां पूजनं कथं दुष्युः । इति । किं च यदि द्रौपदी श्राविका न सवेत्तर्हि नारदे आगतेऽप्युत्थानादि-
कमकरिण्यत्, तदकरणच सा नियमात् श्राविक्येतेति । तथा श्राविकां विना प्रायेणेत्यं शुकस्तवादिशेषिपरिज्ञानमपि न संम-
यतीत्यादि सुशीर्षिचर्याम् । यत्तुनस्तैरुक्तं-सूर्याग्देवेन स्वरजधान्यां मांगल्यार्थं जिनप्रतिमा पूजितेति, तत्रोच्यते-द्वये तु

अयं पाठो, नास्ति, किं तु तत्र सूत्रे किल पूजामाश्रित्य हियाए खेमाए निस्सेयसाए आणुगामियत्ताए भविस्सइ इति पाठो
 विद्यते, तत्र निःश्रेयसशब्दो मोक्षार्थवाचकः सर्वशास्त्रासिद्धोऽस्ति, ततश्च श्रीमदहं हृदयनात्मकेण पूजाया मोक्षफलत्वं विज्ञाय
 वित्तोपेयु यदृच्छावादिनां वचनेषु कथं विश्वासः क्रियते ? इति । पुनः पूजामाश्रित्य तैरुक्तं-भगवता हिंसा निषिद्धास्ति अतः
 सा कथं समाचर्यते ? इति । तत्रैवं वक्तव्यं-अस्माभिः कथं निगद्यते हिंसा कर्तव्येति । परं भगवता जिनपूजा. कुत्रागमे
 निषिद्धास्ति ? तद्वदत्त, आगमे तु प्रत्युत समदशविधा पूजा बहुषु प्रदेशेषु विधेयतयोक्तास्ति । किं च श्रीप्रश्नव्याकरणसूत्रे
 प्रथमसंवरद्वारे यानि अहिंसायाः पट्टिनामानि (६०) प्रोक्तानि तेषु पूजा गृहीतास्ति । तथाहि-निषाणं ? निव्वुइ ? समाही
 ३ संती ४ इत्यादि यावत् ऽण्णो ४६ आयचणं ४७ जयण ४८ मयमाओ ४९ आसासो ५० वीसासो ५१ अमओ ५२
 सबसा वि अनाघाओ ५३ चोक्क ५४ पवित्ती ५५ सुइ ५६ पूया ५७ विमलपभा ५८ तई ५९ निम्मलतरि ति ६० ।
 एवमादौणि निययणुणनिम्मियाहं पञ्चवनामाणि होति, अहिंसाए भगवदए ति । इहाहिंसानामसु जण्णशब्देन पूयाशब्देन
 च देयपूजा गृहीतास्ति, यजनं यज्ञ इत्यादिव्युत्पत्तेः, ततो भगवद्भिः सा कथं हिंसायां गण्यते ? अन्यच्च सूत्रकृद्देशे[न] धेइडा-
 धिकारे 'नागहेळं भूयहेळं' इत्यादिपाठे नामभूतयश्चादिहेतुपूजाया हिंसात्वमुक्तमस्ति, न पुनर्जिनपूजायाः, यदि तस्या अपि
 हिंसात्वं स्यात्तर्हि सूत्रे 'जिणहेउं' इत्यपि पठेत्, तत्तु न दृश्यते, इति कथं सूत्रवचनमुत्थाप्य भगवदचनं स्वीक्रियते ? इति ।
 यत्पुनस्तैरुक्तं जिनपूजायां पट्टकायारमंसंभवात् श्रावकैः कथं तदाचरणं क्रियते ? इति । तत्रैवं वक्तव्यं-जिनधर्मस्याजनेकांतरूप-
 त्वात्साम्यचित्तनामैकांतपक्षग्रहो न भवति, अत एव ज्ञानत्रयवतापि मल्लिनाथजिनेन स्वपण्मित्राणां प्रतिबोधनाय स्वर्णपुत्त-

लिङ्गायां प्रत्यहं कलप्रक्षेपः कृतः, तथा मुमुक्षुर्मात्रेणा स्वस्वामिमुपप्रतिबोधाय परिस्वाञ्जलपरवर्त्तः कारितः । पुनरप्या-
गमेयु बहुहस्त्यश्चरपदातिप्रभृतिपरिकरोपेतरूपिणिकादिनृपसमाचरितविविधवन्दनादिमहोत्सवः श्रुतिषदं श्रूयते । एतेषु कार्येषु च
उक्ती हिमा जाता, परं तस्या लाभकारणत्वादूषणानां न कृता । ततश्च जिनाज्ञायाश्चिथ्य सम्प्रग्यतनया भक्त्या च सत्क्रियाक्रमेण
हि न कोऽपि हिमादोषो, यत्र हिमा तत्र न जिनाज्ञोत्पेयबुध्यते चेत्तर्हि साधूनां प्रतिक्रमणविहासदावपि जिनाज्ञा न स्यात्तत्रापि
हिमायाः संभवात्, तस्मादयं श्रुतव्यवहारोऽस्ति यद्धाभिमित्तं निरवधपरिणामैर्यतनया च प्रवर्त्तनं, तत्र न तादृशमवध इति । अयं
चार्यः श्रीमद्भगवत्प्रेमैश्यादशतस्वाद्योदेशकं विस्तरतो बोध्या, तत्र हि मांतितात्मनोऽनगास्य युगमात्रदृष्ट्या प्रेक्ष्य ग्रेह्य गमने
कुतश्चरणतले रुद्धकुलिभादिनालभ्येन्म्रियेत, तर्हि तस्य हिमापरिणामाभावादीयपथिक्येव क्रिया भवेन्न तु सांपराय(चि)क्रीत्या-
द्यपि कारोऽस्तीति । यद्य पूजायां पुण्याद्यारंभो दृश्यते तस्य तु औपचारिकत्वात्सद्भावेन परिहारो भवति । किं च यथा मुनीनां
जलोत्ताराणामपे जलोपरि करुणारंगो भवति तथा श्रावकाणामपि जिनपूजायां पुण्याद्युपरि करुणापरिणामो भवतीति हिमा-
नुपदद्विष्टपरिणामाभावात्साधूनामिव तेषामपि न तदा दुष्कर्मबन्धः । पुनर्यथा व्रणच्छेदनसमये प्राणिनां वेदनासंभवेऽपि प्रांते
महासुखं समुत्पद्यते तथा पूजायामपि स्वल्पभात्रामे सत्यपि परिणामविशुद्ध्या क्रमेण परमानन्दपदप्राप्तिर्जायते । ननु यद्येवं
तर्हि माधुर्यपूजा किं न कुर्वति ? इति चेदुच्यते—द्रव्यपूजा हि रोमिणामौषधिविचारमगमनानां प्राणिनां महोपकारकारिणी
विद्यते, अतः सा तेषामेव योग्या, न पुनः सर्वारमविमुक्तत्वेन निरोधीभूतानां साधूनां, अत एव च तेषामनुक्रयादानादिकम-
प्यागमे निर्जननुज्ञातमिति । यत्तु दशमगे धर्माशादिहेतोर्हिमाकुर्मदबुद्धित्युक्तं, तत्रायं भावः—सिद्धांते किल देवाविरतिः

श्रावको बालपंडितः प्रोक्तोऽस्ति, न त्वेकांतपंडितस्तत्तस्यापि देशतो बालत्वमस्त्येव, अतः सांसारिककार्येषु प्रवर्तमानस्य
 तस्य द्रव्यपूजादिधर्मकार्यनिषेधः कथं स्यादिति विवेकिमर्थान्वं । यद्वा आस्तामेवा युक्तिः, किं तु शापाचारनरानाश्रित्येवेदं
 मंदबुद्धित्यमुक्तमस्ति न त्वन्यान्, यतस्तत्रैव हिंसाकर्तुं द्वारि शौकारिकमत्स्यबंधाद्यभयपरिणामाः पापरुचय एव जीवास्ता-
 दगृहिंसाकारका उक्ताः संति, न तु शुभपरिणामा जिनगृहादिकारकाः श्राद्धा अपीति । यत्पुनस्तैस्तं प्रतिमाया एकैद्रियदल-
 त्वेन वंदनद्वययुक्तमित्यादि तत्रैवं वक्तव्यं—श्रीजिनैरेस्तु जिनविमानि जिनप्रतिमाशब्देनोचरितानि, तदैवगृहाणि च जिन-
 गृहशब्देन सिद्धापतनशब्देन चोचरितानि, ततो यूयं भवभ्रमणभयमवगणय्य किमर्थमीदृक्कठोरवचनं वदथ ? किं च युष्माभि-
 रपि दिक्संमुखीभूय वंदनादि क्रियते सा दिक् तु अजीवरूपास्ति, तत्राः किं भवन्मते तदभिसुखीभवन्नेति ? यदि दिग्बंद-
 नममयेऽस्माकं मनसि सिद्धादयः संतीति यूयं यदिप्यथ तर्हि जिनप्रतिमावंदनकालेऽपि मनसि सिद्धादयः संति भावापेक्षया
 न्यायस्योभयत्र समानत्वात्, ततो न कथमपि तन्निषेधः कर्तुं युक्तः । अन्यच्च यत्र गुरुणामासनस्याशातना वर्जनीया
 प्रोक्तास्ति, तदासनं तु पट्टादि अजीवरूपं विद्यते, परं गुत्संबंधितया स्थापितत्वाचस्य यो बहुमानादिः क्रियते स तत्ततो
 गुरुणामेव भवति, तद्वज्जिनप्रतिमानामपि बहुयानादिर्वस्तुतः सिद्धानामेव । तथा पुनः सुधर्मसमायां जिनदंष्ट्राः संति, तासां
 च अजीवरूपरूपत्वेऽपि सिद्धाते वंदनीयत्वं पूजनीयत्वमनाज्ञातनीयत्वं च प्रोक्तमस्ति, ततो जिनमुद्राया वंदनादियोग्यत्वे कः
 संदेहः ? तथा पंचमांगस्यादौ 'णमो वंभीए लींए' इतिवाक्येन सुधर्मस्वाभिभिः स्वयमपि अक्षरविन्यासरूपाया लिपेर्यदि
 नमस्कारो विहितस्तर्हि तद्वचनानुसारिणां प्राणिनां लिपेरिव जिनप्रतिमाया अपि नमस्करणे को दोषः संतज्यते ? स्थापना-

तस्योपय ममान्तरात् । किं च यदा त्रैलोक्यस्यामिनो भगवतः समवसरणे समूलरूपेण पूर्वोभिमुखीभूय सिंहासने उप-
निशति, तदा देवास्तत्कालं भगवत्प्रमानाकारमेव प्रतिविब्रयं विधाय शेषासु दिक्षु सिंहासनोपरि स्थापयति, तस्मिन्धा-
मने सर्वेऽपि साधुश्रामादयो भव्यजनाः प्रदोषणदानपूर्वकं तद्वदनादि कुर्वति, इदं च सकलजनमतप्राप्तिदमस्ति, ततश्चैवं
जायते यथा भगवता दानादिधर्मश्रुतिर्दिशिता तथा स्वस्थापनाया अपि स्वस्यैव वंदनादियोग्यत्वं दर्शितं, अन्यथा कथं
निनाशानुगर्चिनः माघादयस्तद्वदनादिकं कुयुरिति विवेकिभिर्विचार्य । तथा श्रीमद्भगवत्संगेऽपि विंशतितमशतकस्य नवमो-
दशके विधाचारणजंघाचारणमुनीनां श्रित्य श्लाघनीयानाशब्दतीनां च विनश्रतिमानां वंदनस्याधिकारः स्पष्टतया निगदितोऽस्ति,
तथा तत्पदं-विज्ञाचारणस्म नं भंते तिरिजं केयइए गइविसए पद्वत्ते ? गो० से नं इजो एगेणं उप्याएणं माणुसुत्तरे पवए
ममोमरणं ऊरेति २ चा तहिं चेइयाइ वंदति २ चा विविणं उप्याएणं नंदिस्मखरे दीवे समोसरणं करोति २ चा तहिं
चेइयाइ वंदति २ चा ततो पडिमिपच्छ २ चा इहमागच्छति २ चा इहं चेइयाइ वंदति । विज्ञाचारणस्म नं गो० तिरियं
एरतिए गतिमिए पद्वत्ता, विज्ञाचारणस्म नं भंते उटुं केरतिए गतिविसए पं० ? गो० से नं इत्तो एगेणं उप्याएणं
नंदणमणं समोसरणं करोति २ चा तहिं चेइयाइ वंदइ २ चा मितिणं उप्याएणं पंडगवणे समोसरणं करोति तहिं
चेइयाइ वंदति २ चा ततो पडिमिपच्छ २ चा इहमागच्छ २ चा, इहं चेइयाइ वंदति, विज्ञाचारणस्म नं गोयमा ।
उटुं एरतिए गतिमिए पं० से नं तस्म ठाणस्म अणालोइयपडिक्कते कालं करेइ, नत्थि तस्म आराहणा, से नं
तस्म ठाणस्म आलोइयपडिक्कते कालं करेइ, अत्थि तस्म आराहणा इति । एनं जंघाचारणविषयमपि धृतं बोध्यं ।

परं गतिविषये विशेषः, स चायं-त्रयाचारणो शुनिस्तिर्यग्गतिमाश्रित्य इत एकेनोत्पातेन त्रयोदशं रुक्मकवरद्वीपं गच्छति,
ततः प्रतिनिवृत्तः सन् द्वितीयेनोत्पातेन नदीश्वरमेति, तृतीयेन पुनरिहायाति, ऊर्ध्वगतिं चाश्रित्य प्रथमेनोत्पातेन पण्ड-
कवनं गच्छति, ततः प्रतिनिवृत्तः सन् द्वितीयेनोत्पातेन नन्दनवनमेति, तृतीयेन पुनरिहायाति । इह से णं तस्मात्ताणस्सेत्या-
देरयं भावार्थः-लब्धुपजीवनं किल प्रमादस्तास्मिंश्च आसक्तिज्जालोचितं सति चारित्र्यसाराधना न भवति, तद्विराधकश्च न
लभते चारित्र्याराधनाफलमिति । यत्तु इहाधिकारे तैजनाभासैकत्त्वप्ररूपणाभयमवगणय्य बहुश्रुतपरंपरापातं मौलं चैत्यश-
ब्दार्थमुन्मूल्य स्वभक्तिकल्पनया चैत्यस्य ज्ञानरूपोऽर्थः प्ररूपितस्तत्रोच्यते-यद्यत्र साधुभिर्ज्ञानं वंदितं भवेत्तर्हि 'चेइयाइ' इति
पहुवचनपाठो न स्यात्, किं तु भगवद्ज्ञानस्याऽऽत्यधुतैकस्वरूपत्वात् 'चेइय' मित्येकवचनस्यैव पाठो भवेत्, स च नास्ति,
तस्माज्जिनप्रतिर्मा एव वंदिता इत्यवगतव्यं; न च वाच्यं मानुषोचरपर्यतादौ जिनप्रतिमा न संतीति, जंयुद्वीपप्रज्ञप्त्यादौ नेरु-
वनमानुषोचरनदीश्वरद्वीपप्रभृतिद्याश्चतस्थानेषु सर्वेषां जिनप्रतिमानां सद्भावाभिधानादिति । 'पुनः श्रीमद्भगवत्पणे एव
तृतीयशतस्य द्वितीयोद्देशकेऽपि स्पष्टतया जिनप्रतिमाधिकारोऽस्ति, तथा च लेख्यतस्तत्त्वज्ञं-किंनिस्साएणं भंते असुरकुमारा
देवा उहुं उप्पयंति जाय सोहम्मो कप्पो ? गो० से ज्झानामए इह सवराइ वा ब्वाइ वा दंक्काइ वा चुनुयाति वा पल्हवाति
वा पुल्लिदाति वा एणं महं रणं वा महुं वा दुगं वा दर्ति वा विसमं वा पव्वं वा नीसाए सुमहल्लमपि आसवलं वा हत्थि-
वलं वा जोहवलं वा धणुवलं वा आगल्लिंति । एवमेव असुरकुमारा वि देवा णणत्थ अरिंहो वा अरिंहंतचेइयाणि वा अण-
गारे वा भावि अप्पाणो निस्साए उहुं उप्पयंति जाय सोहम्मो कप्पो चि । इह णणत्थेत्यस्यायमर्थः, ननु निश्चितमेव लोकेऽ-

उत्थिए वा अणउत्थियअदेवणयाणि वा अणउत्थियपरिमाहियाणि अरिहंतेचेइयाणि वा वंदिचाए वा नमंसिचाए वा जाय
पज्जुवासिचाए वा, णणञ्छ अरिहंते वा अरिहंतचेइयाणि वेत्त्यादि । एवमुपासकदशांगेऽपि आनंदश्रावकाधिकारे बोध्यं ।
ययुनस्तेरुक्तं प्रदेशिनृपेण चैत्यं किं न कारितमिति ? तत्रोच्यते-प्रदेशी राजा विनधर्मप्रतिपत्त्यनंतरं कियत्कालं जीवितो ?
ययैत्यं कारयेत् । पुनः सर्वेऽपि श्रावका एकमेव धर्मकार्यं कुर्वन्ति को नियमोऽस्ति ? तस्मात्सुदृष्टिभिः सर्वेऽपि धर्मकार्येषु
समहृष्टया भद्रा कार्या न पुनः किमपि जिनोक्तं धर्मकृत्यं कुदृष्टिवत्स्वमत्या निषेध्यमिति । किं च 'जयदीपप्रज्ञस्यां प्रथम-
खिननियमिस्थाने स्तूपनिर्माण(दंष्ट्राग्रहणा)धिकारे 'जिणमचीए धम्मो ति कहु' इति पाठोऽस्ति । ततश्चागमे यदि स्तूप-
निर्माण(दंष्ट्राग्रहणादिक) मपि विनयमभितरुक्ता तर्हि जिनचैत्यनिर्माणं तु विनयमभितः स्पष्टेवेति तत्र कः संदेहः ? पुनर्महा-
निशीपसिद्धाते श्रावकानाश्रित्य चैत्यनिर्माणनाद्यधिकारः साधूनाश्रित्य च चैत्यवंदनाद्यधिकारः स्पष्टतया निगदितोऽस्ति,
त च धर्मार्थिभिः स्वयमेव समहृष्टया विचारणीयः, तथा व्यवहारसूत्रे- 'जेह सम्मं भावियाइं पासिजा तहेप आलोइजा'
इत्यादिपाठे चैत्यसाक्षिकाऽल्लोचना प्रोक्तास्ति । इत्थेवं कियंत्यागमवचनानि दृश्यन्ते ? बहुव्यागमेऽपि स्थापनाद्यधिकारस्य
विद्यमानत्वादिति । यतु तैरुक्तं द्रव्यविशदेवागमाः प्रमाणं, महानिशीथादयस्तु वदन्नाहत्वादप्रमाणमिति । तत्रैवं वक्तव्यं-
नीशीधरे साक्षादुक्तानागमानुत्थाप्य यद्भवद्विद्वान्निशुदेवागमाः प्रमाणीक्रियन्ते तत्कस्याज्ञया ? न च तथाविधोत्कृष्टज्ञानेनेति
भाषणे, इह क्षेत्रेऽधुना तादृग्ज्ञानस्यासंभवात् । किं च इह काले श्रीर्वारवाचां परमविश्रामभूतैस्तत्परंपरायां समुद्भूतैस्तदाज्ञैव
भाषणशक्तिरुक्तसिद्धांतलेखकारिभिर्महोपकारिभिः श्रीदेवदिग्गजिगक्षमाश्रमणैः सर्वसाधुसम्मततया ये सिद्धांताः पुस्तकध्यारो-

पितास्तानुत्थायतां भवतां स्पष्टमेव विनाज्ञाविराघक्तमायातमिति । अन्यच्च आगमे प्रमाणीकृतानां निर्युक्तिचूर्णी-
माज्यवृत्तीनामलुब्धपानाद्भवद्भिर्जिनाज्ञा विराधिता, तथा च भगवतीश्वरो (२५) अतके द्वितीयोद्देशे]-‘मुत्तथो खलु
पदमो, वीओ निजुत्तिमीसिओ भणिओ । तईओ निरवसेसो, एत्त विही होइ अणुलोभो ॥ १ ॥ चि । यत्पुनस्तैरुक्तं-
वयं सुत्रानुसारेणार्थरूपणां कुर्मः, किं निर्युत्त्यादिभिः प्रयोजनमिव, तत्रोच्यते-अतीवायुक्तमेव, यतः सूत्रस्यातिगंभी-
रादप्यत्रैतं निर्युत्त्यादिपिङ्गानं विना उपदेशदानां नयनिक्षेपद्रव्यगुणपर्यायकाललिम्बचननामधातुस्वरादेशपरिज्ञानात्प्रतिपदं
मुयावादिदोषाः संभवन्ति ।

यदुक्तं प्रश्नव्याकरणसूत्रे द्वितीयसंवरद्वारे-केरिसयं पुनाइ सबं तु मासियव्वं तं तं देवेहिं पज्जवेहिं य गुणेहिं कम्मोहिं
बहुविदेहिं सिप्पेहिं आगमेहिं य नामक्खायनिवातउत्तम्मत्तद्वियसमाससांधिदहंतुओगिअणादिकिरियाविहाणधाउत्तरविसत्ति-
चउणजुत्तं तिकालं दसविहं पि सबं जइ भणियं तइ य कम्मणा होइ दुवालसविहा य होइ भासा वयणं पि अ होइ सोलस-
विहं एवमरहितमणुत्तायं समिक्खियं संजएणं कालमि अ वत्तव इत्यादि । ततश्च किं चटुनोक्तेन ? वस्तुगत्या दुष्टमध्यात्म-
पिशाचप्रस्तत्तात्ते कुहाटिनः स्वगृहीतास्तपश्चुष्टवर्षं बहुधा यथेच्छमुत्सृज्यरूपणां कुर्वाणा लोके भावसाधूयमां च विभ्राणा
आत्मनः परांश्च महामंददुद्दीन् जंतून् अपासंसारपासारो निमज्जयन्ति, ये किल संसारसीखो मय्यदीया भवेयुस्तैः स्वगु-
णानां कुशलमिच्छन्निर्वकषद्वात्सिक्रियापराणां परमाज्ञानिनां तेषां महानिद्वानां सर्वथा परिचयो न कर्तव्यः सद्यः सद्भूतस-
म्यत्सरत्नमालिन्यापचे । येषां तु मनसि शंका भवेत्तैः सिद्धान्तोक्तानेकान्तमार्गमनुसृत्य तेषां परीक्षणं कर्तव्यं, न पुनर्बाह्यकिं-

या मात्रेऽनुरक्तेर्भावं, बालक्रियायास्तु इतोऽप्यधिकाया अपि संसारे पर्यटद्भिरभवरूप्यनंतशो विहितत्वादिति । किं च आगमेऽपि सज्जानापेक्षया क्रियाया गौणताऽभिहिताऽस्ति । तथा च व्याख्याप्रज्ञाया अष्टमशतस्य दशमोद्देशकस्य सूत्रं—मए चत्वारि पुरिसजाया पञ्चचा, तत्थ णं जे से पढ्मे पुरिसजाते से णं पुरिसिं सीलवं असुतवं उवरते अविण्णायधम्मे, एस णं गोयमा ! मए पुरिसिं देसाराहए पञ्चचे १ । तत्थ णं जे से दोचे पुरिसजाते से णं पुरिसिं असीलवं सुतवं अणुवरते विण्णायधम्मे, एस णं गोयमा ! मए पुरिसिं देसविराहए पण्णचे २ । तत्थ णं जे से त्थे पुरिसजाते तेणं पुरिसिं सीलवं सुतवं उवरते विण्णायधम्मे, एस णं गोयमा ! मए पुरिसिं सवाराहए पण्णचे ३ । तत्थ णं जे से चउत्थे पुरिसजाए से णं पुरिसिं असीलवं असुतवं अणुवरते अविण्णायधम्मे, एस णं गोयमा ! मए पुरिसिं सवविराहए पण्णचे ४ इति । ननु स्थानांगद्वये जमालिप्रभृतयः सप्तैव निह्मयाः प्रोक्ताः संति, तेषु चैषामनंतर्भूतत्वात्कथं निह्वत्स्वमुपपद्यते ? इति चेदुच्यते—‘ममां नैयाइयं सुद्या बहवै परिमसह’ इत्याद्युत्तराध्ययनवचनप्रामाण्यादिगंगरादिवदेत्यमपि निह्वत्स्वं युक्तमेव । यत्तु स्थानांगद्वये एषां ग्रहणं न कृतं, तत्रैवं संभाव्यते—तस्मिन् यत्र हि लघुनिह्मवाः संगृहीताः संति, एते च दिगंगरा इव महानिह्मया जाताः, अतस्तत्र द्वये एते च दिगंगराश्च उभयेऽपि न संगृहीता इति, तत्त्वं पुनः केवलिनो बहुश्रुता वा विदंति । इत्थलं प्रपंचेन, तदेवमुक्तं लेखतः स्थापनाजिनस्वरूपं २ ।

तथा ये जीवास्तीर्थकरतया भविष्यन्ति ते द्रव्यजिना उच्यन्ते, यथा श्रेणिकादयः, ते च भविष्यदवस्थामाश्रित्य बंदनीयाः, श्रूयते च शास्त्रे श्रीमस्तचक्रवर्तिना वंदितो मरीचिगवे श्रीवीरस्वामिजीव इति ३ । तथा ये समस्तयथावस्थित-

जीवादियदार्थसाधविभासिकेवलज्ञानमाद्य सकललोकलोचनामदानंदोत्सवकारिनिरुपमाकारत्रयोद्भासितसमवसरणमध्यमा-
गवयश्चापितविचित्ररत्नखचितसिंहासनेषु समासीनाः संतो विशिष्टाष्टमहाप्रातिहायार्थदिएरमार्हत्यविभूतिं साक्षादनुभवन्ति,
ते भावजिना उच्यन्ते, ते च सद्भूतमार्गदर्शनादिना सर्वजन्तां परमोपकारकत्वात् सर्वदा वंदनपूजनस्तवनादियोग्याः ४ । इत्युक्तं
चतुर्भिर्निक्षेपैर्जिनस्वरूपं, इदमेव च निक्षेपचतुष्टयं जिनव्यतिरिक्तैकैवल्यसिद्धेयपि इत्यमेव यथायोगगुणपुज्य संयोज्यं,
सर्वेषामपि पदार्थानां निक्षेपचतुष्टयाद्यविनाभावित्वादिति ।

अथ केवलनामाहारविषयो विशेषः पिंडनिर्मुक्तिवचनेनोपदर्शयति—

ओहो सुओ वउत्तो, सुइनाणी जइवि गिण्हइ असुद्धं ।

तं केवली वि भुंजइ, अपमाणसुअं भवे इयरा ॥ १२७ ॥

व्याख्या—ओहो इत्यत्र तृतीयार्थे प्रथमा, तत् ओधेन सामान्येन श्रुते पिंडनिर्मुक्त्यादिरूपे आगमे उपयुक्तः सन् तद-
नुसारेण कल्पा (ल्पा) कल्पं (ल्पं) परिभाषयन् श्रुतज्ञानी सार्धयद्यपि कथमपि अशुद्धमाहारादि गृह्णाति तथापि तदशनादिकं
केवलज्ञानी अपि भुंक्ते, इतरथा श्रुतज्ञानमप्रमाणं भवेत् । तथाहि—छद्मस्थः श्रुतज्ञानबलेन बुद्धं गवेषयितुमीष्टे, न तु प्रका-
रांतरेण, ततो यदि केवली श्रुतज्ञानिना आगमानुगारेण गवेषितमपि अशुद्धमिति विज्ञाय न भुञ्जीव तर्हि श्रुतानाश्चासः
स्यादिति न कोऽपि श्रुतं ग्रमाणत्वेन श्रुतिपद्येत, श्रुतज्ञानस्य तत्प्रामाण्ये सर्वक्रियाविलोपप्रसंगः, श्रुतमंतरेण छद्मस्थानां

क्रियाकाण्डस्य परिद्वानासंभवादिति । इदं हि शिव्यादिसम्बन्धितं केवलिनमाश्रित्य प्रोक्तं । यदि तु स्वयमेकाकी भवति तदा स्वज्ञानमलेन यथायोग्यं शुद्धमेव गृह्णातीति विवेकः । इह जिनानजिनांश्राश्रित्यान्यदपि बहु वक्तव्यमस्ति, तत्तु नोज्यते, ग्रंथगहनवाग्रासंगादिति । उक्तं लेखतो भवस्यकेवलस्वरूपं ।

इदानीं सिद्धस्वरूपं प्रज्ञापनादिद्वयोक्तगाथाभिः किञ्चिद्वक्ष्यते—तत्र तावदुत्तानीकृतछत्रसंस्थानसंस्थितायाः सर्वारम्भनाश्वेतपणमय्याः समयक्षेत्रमश्रेण्या पञ्चपत्वारिंशद्वययोजनप्रमाणाया बहुमध्यदेशभागेऽष्टयोजनप्रमितायामविक्रमवाहल्यायास्तदनन्तरं सर्वाणि दिक्षु विदिक्षु च स्तोत्राया स्तोत्राया प्रदेष्टव्या परीक्ष्यमानायाः सर्वेषु चरमतेषु मक्षिकापत्रतोऽप्यतितन्याः अंगुलासंख्येयमागवाहल्याया इत्यत्राग्नारायाः पृथिव्या ऊर्ध्वं निःश्रेणिगत्या योजने लोकांते भवति, तस्य योजनस्योपरितनं यच्चतुर्थं गव्यूतं तस्य सर्वोपस्थिते षष्ठे भागे सिद्धा भगवतोऽन्तर्भूतमागतकालं स्वरूपेणावतिष्ठते । तस्य रूपप्रतिपादिका गाथा यथा—

तत्थ वि अ ते अवेया, अवेयणा निम्ममा असंगा य । संसारविप्पमुक्का, पएसनिव्वत्तसंठाणा ॥

व्याख्या—तत्रापि च सिद्धक्षेत्रे गताः संतस्ते सिद्धा भगवतोऽवेदाः पुरुषवेदादिरहिताः, अवेदनाः सानासातवेदनाऽभावाद्, निर्ममा ममत्वरहिताः, असंगा बाह्याभ्यन्तरसंसर्गवर्जिताः, कस्मादेवं? अत आह—संसाराद्विग्रमुक्ताः, पुनः कीदृशाः? प्रदेशरालम्बप्रदेशीर्निर्भूतं निष्पन्नं संस्थानं येषां ते प्रदेशनिर्धृचसंस्थानाः, अत्र प्रदेशशब्देनात्मप्रदेष्टा एव बोध्याः, न तु बाल-

पुद्गलाः, गुरीरसंनफस्यापि सर्वात्मना त्यक्त्यात् । अत्र प्रश्नः—

कहिं पडिहया सिद्धा, कहिं सिद्धा पडिहिया । कहिं वोदिं चइत्ताणं, कथं गंतूण सिद्धइ ॥१२१॥

व्याख्या—रुहि इत्यत्र वृत्तीषां सप्तमी, ततोऽयमर्थः—केन प्रतिहताः स्सालिताः सिद्धाः ? तथा कस्मिन् स्थाने सिद्धाः प्रविष्टिताः ? तथा कस्मिन् क्षेत्रे वोदिं शरीरं त्यज्वा क्व गत्वा सिद्धयंति ? निष्ठितार्था भवन्ति ? ।

अलोए पडिहया सिद्धा, लोगमे य पडिहिया । इहिं वोदिं चइत्ताणं, तत्थ गंतूण सिद्धइ ॥१३०॥

व्याख्या—अत्रापि सप्तमी वृत्तीषां चोष्वा, अलोकेन केवलाकाशरूपेण प्रतिहताः स्सालिताः सिद्धा अलोकं धर्मा-
स्तितापाद्यभावात्तन्मासीप्यवृत्तिरेवेह स्वतन्त्रं, न तु संबंधे सति विधातो अप्रतिघातत्वाच्चेष्टमिति । तथा लोकस्य पंचास्ति-
कापालकस्याग्रे मूर्धनि प्रतिष्ठिता अनुसारागत्या व्यवस्थिताः । तथा इह मनुष्यलोके शरीरं त्यज्वा तत्र लोकाग्रे समयांतर-
प्रदेशांतरास्पर्शनेन गत्वा सिद्धयंति निष्ठितार्था भवन्ति । ननु सिद्धानो कर्मरहितत्वात्कथं गतिः संभवति ? इति चेन्नैष दोषः,
पूर्वप्रयोगादिभिस्तस्याः संभवाद् । यदुक्तं श्रीमद्भगवत्पत्रे—कहं णं भंते । अकम्मस्स गइ पणायति ? गोयमा । णिस्संगताए
निरंगणताए गतिपरिणामेणं वंधणछेपणताए णिरियणताए पुब्बण्ययोगेणं अकम्मस्स गइ णं इत्यादि । अस्यार्थलेशस्त्यय-
निस्संगतया कर्ममलापगमेन, नीरागतया मोहापगमेन, गतिपरिणामेन गतिसंभावतया अलापुद्रव्यस्येव, कर्मबंधनच्छे-
दनेन एरंडफलस्येव, निरिधनतया कर्मधनविमोचनेन धूमस्येव, पूर्वप्रयोगेण सकर्मतायां गतिपरिणामत्वेन चाणस्येव

अकर्मणोऽपि गतिः प्रज्ञायते इति । विशेषतोऽप्यव्यादिष्टांतर्ययोजना तु क्षत्रत एवावगंतव्या । अथ तत्र गतानां यत्संस्थानमानं तदर्थ्यते—

दीहं वा हस्सं वा, जं चरिमंभवे भवेज्ज संठाणं ।

तत्तो तिभागहीणा, सिद्धानोगाहणा भणिया ॥ १३१ ॥

व्याख्या—दीर्घं वा पंचशतयधुश्रमाणं ह्रस्वं वा हस्तद्वयप्रमाणं, वाद्यन्दान्मध्यमं वा विचित्रं यद्यरमभवे संस्थानं भवेत् तस्मात्संस्थानात् त्रिभागहीना यदनोदरादिरंध्रपूरणेन तृतीयेन भागेन हीना सिद्धानामवगाहना स्वावस्थैव भणिता तीर्यकराणधरैरिति । इह्यत्संस्थानप्रमाणापेक्षया त्रिभागहीनं तत्र संस्थानमिति भावः । एतदेव स्पष्टतरं दश्यते—

जं संठाणं तु इहं, भवं चयंतस्स चरिस्समयंमि ।

आसी य पयसघणं, तं संठाणं तर्हि तस्स ॥ १३२ ॥

यत्संस्थानं यावत्प्रमाणं संस्थानं इह मनुष्यभवे आसीत् तदेव संस्थानमव स्त्रीरं त्यजतधरमसमये यद्भूमिप्राप्तिप्राप्त्या विध्यानपलेन यदनोदरादिरंध्रपूरणात्रिभागहीनं प्रदेशयनमासीच्चदेव च प्रदेशयनं मूलप्रमाणापेक्षया त्रिभागहीनप्रमाणं संस्थानं तत्र लोकाति तस्य सिद्धस्य भवेत् नान्यदिति । सांप्रतद्युक्त्यादिभेदाभिवायगाहना दश्यते—

तिणिण सया तेचीसा, धणूं तिभागो य होइ नायव्वो ।

एसा खलु सिद्धाणं, उक्कोसोगाहणा भणिया ॥ १३३ ॥

व्याख्या—श्रीणि शतानि त्रयस्त्रिंशदधिकानि धनूनि एकथ धनुस्त्रिमासो भवति ज्ञातव्यः, एषा खलु सिद्धानामुल्लेख-
दावगाहना भणिता । सा च पंचधनुःशतशरीराणामवसेया । ननु मरुदेवी नाभिकुलकरपत्नी, नामेव पंचविंशत्यधिकानि
पंच धनुःशतानि शरीरप्रमाणं, यदेव च तस्य शरीरमानं तदेव मरुदेवाया अपि 'संघणं संठाणं उव्वत्तं चेव कुलगेरेहि
समं' इति वचनात्, मरुदेवा च भगवती सिद्धा, ततस्तस्याः शरीरमानस्य त्रिभागे पातिते सिद्धावस्थायां सादृशीनि त्रीणि
धनुःशतानि अवगाहना शान्तीतीति कथमुक्तप्रमाणा उल्लेखवगाहना घटते ? इति चेन्नैवं, मरुदेवाया नामैः किञ्चिदनुप्र-
माणत्वात्, स्त्रियो हि उचसंस्थाना उचसंस्थानेभ्यः पुरुषेभ्यः स्वस्वकलापेक्षया किञ्चिदनुप्रमाणा भवति, ततो मरुदेवापि
पंचधनुःशतप्रमाणा इति न काश्चिदोपः, अपि च मरुदेवा हस्तिस्कंधाधिरूढा संकुचितांगी सिद्धा, ततः शरीरसंकोचनभावाद्वा-
धिकावगाहनासंभव इत्यविरोधः । आह च भाष्यकारः—

कह मरुदेवमाणं, नाभीतो जेण किञ्चिदूणा सा ।

तो किर पंचसयच्चिय, अहवा संकोचतो सिद्धा ॥ १३४ ॥

इति चत्वारि य रयणीओ, रयणितिभागूणिष्या य बोधव्वा ।

एसा खलु सिद्धानं, मज्झिमोगाद्वणा भणिया ॥ १३५ ॥

अथारुणः—यदासौ हलसो हस्तः, एका च विषाधोना रतिर्बोद्धव्या, एषा खलु सिद्धानां गध्यगावगाहना भणिता ।
 वयं अथन्यस्मै सप्तमलोचिःशानाधामभे सिद्धिरुक्ता, यत एषा जगत्या प्राप्नोति, कथं गध्यगाः ? इति चेन्न, रीर्यक्तापेक्षया
 हि अथन्यस्मै सप्तमस्तानां सोऽतिरुक्ताहेतुः, सामान्यहेतुलिङ्गां तु धीग्यथाण्यामपि भवति, इदमपि चानगाहनामानं सामा-
 न्यसिद्धिरुक्ता भिन्नमेव, ततो च कथमपेक्षः ॥

1. 18/11/2023

पुनः सत्यं शिवाय, सत्यं शिवाय शिवाय ॥ १३३ ॥

[illegible]

पुत्रादयो जहण्येनं । अणो संवद्विगमच-हृत्यासिद्धसा हीनचि ॥ ३ ॥

संप्रति युक्तादुवादेनैव सिद्धानां संस्थानलक्षणं दर्शयते—

ओगाहणाइ सिद्धा, भवतिभागेण होइ परिहीणा ।

संटाणमणित्थरंथं, जरमरणविण्णमुक्खणं ॥ १३७ ॥

व्याख्या—युगमा, नवरं अनित्यंस्वमिति इदं प्रकारभाषनं इत्थं, इत्थं तिष्ठतीति इत्थंस्वं, न इत्थंस्वं अनिच्छंस्वं, यदनादिशुषिराणेन पूर्वोक्तान्यथावभाषतोऽनियताकारमिति भावः । योऽपि च सिद्धादिगुणेषु 'सिद्धे न दीहे न हस्से' इत्यादिना दीर्घत्वादीनां प्रतिषेधः सोऽपि पूर्वोक्ताणेष्वप्या संस्थानस्यानित्यंस्वत्वात्प्रातिपत्तव्यो, न पुनः सर्वथासंस्थानाभा-
वत इति ॥ नन्वेते सिद्धाः परस्परं देशभेदेन व्यवस्थिता उत नेति चेदुच्यते—

जत्थ य एगो सिद्धो, तत्थ अणंता भवक्खयविमुक्खा ।

अणोणोणसमोगाढा, पुट्ठा सव्वे वि लोगंते ॥ १३८ ॥

व्याख्या—युगमा । अथ सिद्धानां लक्षणं यथा—

असरीरा जीवधणा, ठवउत्ता दंसणे य नाणे य ।

सागास्मणागारं, लव्खणमेयं तु सिद्धानं ॥ १३९ ॥

व्याख्या—अशरीराः शरीरहिताः, तथा जीमाश्च ते घनाश्च वदनादिरंश्रूणाञ्जीवघनास्तथा केवलज्ञाने केवलज्ञाने च उपपुक्ताः, यद्यपि सिद्धत्यग्रादुभवि केवलज्ञानोपयोगसंभगात् ज्ञानं प्रधानं तथापि सामान्यसिद्धलक्षणमेतदिति ज्ञापनार्थमादौ सामान्यालम्बनं दर्शनमुक्तं, तथा च सामान्यविषयं दर्शनं विशेषविषयं च ज्ञानमिति । ततः साकारानाकारं सामान्य-विशेषोपयोगरूपं सिद्धानां लक्षणमिति ॥

अथ केवलज्ञानदर्शनयोरविशेषविषयतोपदेश्यते—

केवलनानुवृत्ता, जाणंति सब्बभावगुणभावे ।

पासंति सब्बओ खलु, केवलदिट्ठाहि णंताहि ॥ १४० ॥

व्याख्या—सिद्धाः केवलज्ञानेनोपपुक्ताः संतः मर्मभावगुणभावात् सर्वपदार्थगुणपर्यायान् जानंति, ता सहवर्तिनो गुणाः, क्रमवर्तिनश्च पर्याया इति । तथानन्ताभिः केवलदिष्टिभिः मर्त एव पश्यंति, केवलदर्शनानां चानन्तता सिद्धानामन्त-त्वात्, इहादौ ज्ञानग्रहणं त्रयमतया तदुपयोगस्थाः सिद्धन्तीति ज्ञापनार्थं ॥ संप्रति निरूपमगुरुभाजस्ते इति दश्यते—

नवि अतिय माणुसाणं, तं सुम्हं न वि य सब्बदेवाणं ।

जं सिद्धानं सुम्हं, अब्बावाहं उवगयाणं ॥ १४१ ॥

न्याय्य—मानुषाणां चक्रवर्त्त्यादीनामपि नैवास्ति तत्सौख्यं, नैव पुनः सर्वदेवानामदुःखपर्यन्तानामपि तत्सौख्यं, यत्तद्वानां सौख्यमस्ति । कीदृशां ? अव्याघ्राद्याहुषणानां विविधा आवाधा व्याघ्राधा, न व्याघ्राधा अव्याघ्राधा, तासुप तामीप्येन प्राप्तानामित्यर्थः ॥ अथ यथा नास्ति तथा भोग्योपदश्यते—

सुरगणसुहं समत्तं, सव्वद्धापिडिअं अन्तयुणं ।

ण वि पावइ मुत्तिसुहं, णंताहिं वि वग्गवग्गोहिं ॥ १४२ ॥

श्याख्या—सुरगणसुखं देवसंघातसुखं समत्तं संपूर्णं अग्नीवानागतवत्त्वं मानकालोद्भवमित्यर्थः, पुनः सर्वाद्यापिडितं सर्वकालममयमुनिर्गतं, तथाऽन्तयुणमिति, तदेवंप्रमाणं क्लेशसत्कल्पनया एकैकाकाशप्रदेशे स्थाप्यते, इत्येवं सकलाकाश-प्रदेशपर्यन्तं यद्यप्यन्तं भवति, तदनन्तमप्यन्तर्गतमिति तथाप्येवं प्रकर्षणमपि तत्सुखं मुक्तिसुखं न प्राप्नोति, सिद्धिसुखसुखं न भवतीत्यर्थः ॥ सांप्रतं मिदिसुखस्य निरूपमत्ता दश्यते—

जह नाम कोइ मेच्छो, नयरगुणे वहुविहे वियाणंतो ।

न सकइ परिकहिउं, उवमाए तहिं असंतीए ॥ १४३ ॥

—यथा नाम कश्चिन्मेच्छो नगरगुणान् गृहनिवासादीन् बहुविधान् अनेकप्रकारान् विज्ञानन्नपि अरण्यगतः

सन् अन्यम्लेच्छानां पुरः परिकथयितुं न शक्नोति, कस्मादित्यत आह—उपभायां तत्रोपमाया अभावादित्यर्थः ।
एष गाथाश्वार्थः । भावार्थस्तु कथानकगम्यस्तर्कदे—

एकस्मिन्महारण्ये रहस्यो म्लेच्छा वसति, ते च वन्याः पशव इव सर्वदा तत्रैव स्थिताः कालं गमयन्ति । एकदा कश्चिद्रा-
जाश्वेनापहतः सन् तत्रारण्ये संप्राप्तः, तदा एकेन म्लेच्छेन दृष्टः, कोऽपि सत्पुरुषोऽयमिति विचिन्त्य सत्कृतः स्ववसति
नीतश्च । ततो राजापि तमुपकारिणं मत्वा स्वनगरमध्ये समानीय स्नपनविलेपनामूल्यवस्त्राभरणप्रवरमंदिरमिष्टान्नपानादिभि-
र्गर्हं संतोष्य श्रतपहं स्वर्षिदमिव सयत्नं ररक्ष । ततो वर्षाकाले तस्य विरनिवाससंस्थानं तदरण्यं स्मृतिपथमायाते,
तदा स क्षणमपि तत्र स्थातुमर्निच्छन् तानि वस्त्राभरणानि परित्यज्य समूलवेणेन ततो निःसृत्यारण्ये जगाम, तत्रान्ये आर-
ण्यका म्लेच्छाधिपरादायातं तं दृष्ट्वा संभूय पृच्छन्ति—‘भोस्त्वं कुत्रागाः ? ।’ स प्राह—‘एकस्मिन् महति नगरे गतोऽभूवं’
पुनस्तौ पृच्छन्ति—‘कीदृशं तन्नगरं ? ।’ तदाऽसौ नगराणान् विजानन्नपि तत्रोपमाया अभावात्तान् कथयितुं न शक्नोति ।
एष दृष्टतः । एवं केवलज्ञान्यपि निजानंतज्ञानचलेन सिद्धिसुखं विजानन्नपि इह तदुपमाया अभावाद्भव्यानां पुरः कथयितुं न
शक्नोतीत्यर्थोपनयः । अयमेव च गाथयोपदश्यते—

इह सिद्धाणं गाणसुखं, अणोवमं नस्थि तस्स ओवम्मं ।

किंच विसंसेणेत्तो, सारक्खणमिणं सुणह वोत्थं ॥ १४४ ॥

न्याख्या—मनुष्याणां चक्रवर्त्यादीनामपि नैवास्ति तत्सौख्यं, नैव पुनः सर्वदेवानामनुचरपर्यन्तानामपि तत्सौख्यं, यत्सिद्धानां सौख्यमस्ति । कीदृशो ? अव्यावाधाप्रपगतानां विविधा आवाधा व्यावाधा, न व्यावाधा अव्यावाधा, तामुप सामीप्येन प्राप्तानामित्यर्थः ॥ अथ यथा नास्ति तथा मम्येषदश्यते—

सुरगणसुहं समत्तं, सव्वद्वापिडिअं अनंतगुणं ।

ण वि पावइ मुत्तिसुहं, णंताहिं वि वग्गवग्गेहिं ॥ १४२ ॥

न्याख्या—सुरगणसुखं देवसंघातसुखं समत्तं संपूर्णं अतीतानागतवर्तमानकालोद्भवमित्यर्थः, पुनः सर्वाद्वापिडितं सर्वकालसमयगुणितं, तथाअनंतगुणमिति, तदेवंप्रमाणं किलासत्कल्पनया एकैकाकाशप्रदेशे स्थाप्यते, इत्येवं सकलाकाश-प्रदेशरूपेण यद्यनंतं भवति, तदंतमप्यनंतैर्विवर्गितं तथाप्येवं प्रकर्षणतमपि तत्सुखं मुक्तिसुखं न प्राप्नोति, सिद्धिसुखतुल्यं न भवतीत्यर्थः ॥ सांप्रतं सिद्धिसुखस्य निरूपयता दश्यते—

जह नाम कोइ मेच्छो, नयरगुणे बहुविहे वियाणंतो ।

न सकइ परिकहिउं, उवमाए ताहिं असंतीए ॥ १४३ ॥

न्याख्या—यथा नाम कीदृक्मेच्छो नगरगुणान् गृहनिवासीदीन् बहुविधान् अनेकप्रकारान् विद्वाननपि अप्रप्यगतः

सन् अन्यन्लेच्छानां पुरः परिकथयितुं न शक्नोति, कस्मादित्यत आह-उपमायां तत्रासत्यां तत्रोपमाया अभावादित्यर्थः ।
एष गाथाक्षरार्थः । भावार्थस्तु कथानक्रम्यस्त्वर्थः—

एकस्मिन्महार्णवे बहवो म्लेच्छा वसन्ति, ते च वन्याः पशव इव सर्वदा तत्रैव स्थिताः कालं गमयन्ति । एकदा काश्चिद्रा-
जाध्वेनापहृतः सन् तत्रार्णवे संग्रामः, तदा एकेन म्लेच्छेन दृष्टः, कोऽपि सत्पुत्रोऽयमिति विचिन्त्य सत्कृतः स्वयसति
नीतश्च । ततो राजापि तमुपकारिणं मत्वा सनगरमध्ये समानीय स्रपन्नात्रिलेपनाभूत्यवस्त्राभरणप्रवरमंदिरमिष्टान्नपानादिभि-
र्गर्भं संतोष्य प्रत्यहं स्वर्पिडमिव सयत्नं ररक्ष । ततो वर्षाकाले तस्य चिरनिवाससंस्थानं तदरण्यं स्मृतिपथमायातं,
तदा स क्षणमपि तत्र स्थातुमनिच्छन् तानि वस्त्राभरणानि परित्यज्य स्वमूलवरेण ततो निःसृत्यारण्ये जगाम, तत्रान्ये आर-
ण्यका म्लेच्छाश्चिरादायातं तं दृष्ट्वा संभूय पृच्छन्ति-‘भोस्त्वं कुत्रागाः ? ।’ स प्राह-‘एकस्मिन् महति नगरे गतोऽभूयं’
पुनस्ते पृच्छन्ति-‘कीदृशं तन्नगरं ? ।’ तदाऽसौ नगरगुणान् विज्ञानन्नापि तत्रोपमाया अभावाच्चात् कथयितुं न शक्नोति ।
एष दृष्टान्तः । एवं केवलज्ञान्यपि निजानंतज्ञानबलेन सिद्धिमुखं विज्ञानन्नापि इह तदुपमाया अभावाद्भव्यानां पुरः कथयितुं न
शक्नोतीत्यर्थोपनयः । अयमेव च गाथयोपदर्शयते—

इह सिद्धाणं गाणमुखं, अणोवमं नत्थि तस्स ओवम्मं ।

किंच विसेसेणेत्तो, सारक्खणमिणं सुणह वोत्थं ॥ १४४ ॥

व्याख्या—इत्येवं सिद्धानां सौख्यमनुपमं वर्तते, किमित्यत आह—यतो नास्ति तत्सौषम्यं, तथापि बालजनप्रतिपत्तये किञ्चिद्विशेषेण अस्य सादृश्यमिदं वक्ष्यमाणं शृणुत ॥

जह सव्वकामगुणियं, पुरिसो भोत्तूण भोयणं कोइ ।

तण्हाल्लुहाविमुक्को, अस्थिज्ज जहा अभियतत्तो ॥ १४५ ॥

इय सव्वकालत्तिता, अतुलं निव्वाणमुवगया सिद्धा ।

सासयमव्वावाहं, चिद्धंति सुही सुहं पत्ता ॥ १४६ ॥

व्याख्या—यथा कोऽपि पुरुषः सर्वकामगुणितं सकलसौन्दर्यसंस्कृतं भोजनं भुत्वा क्षुत्तृद्विप्रमुक्तः सन् यथाऽमृतहृत् स तथा तिष्ठति । इत्येवं निर्वर्णं मोक्षगुणगताः सिद्धाः सर्वकालं साधपर्यवसितं कालं यावत्प्राप्ताः सर्वथौस्तुभ्यनिवृत्तिभावतः परमं संतोषमाश्रितास्तथाऽतुलमनुपमं आश्चर्यमश्रतिपति अव्याबाधं लेखोऽपि बाधारहितं सुखं प्राप्ताः, अत एव सुखिन-
स्तिष्ठन्ति । एतस्वैवार्थस्य सविशेषभावना यथा—

सिद्धंति यं वुद्धंति यं य, पागंति यं परंपरायंति ।

उम्मुक्ककम्मकवया, अजरा अमरा असंगा य ॥ १४७ ॥

णिच्छिण्णसव्वदुक्खा, जाइजरांमरणबंधणाविमुक्का ।

अव्वावाहं सोक्खं, अणुहोति सासयं सिद्धा ॥ १४८ ॥

व्याख्या—प्रितं घट्टमट्टकारं कर्म ध्यातं भस्मीकृतं येस्ते सिद्धाः, ते च सामान्यतः कर्मादिसिद्धा अपि भवन्ति, यदुक्तं-कम्मे सिट्थे य विस्साए, मंते जोगे य आगमे । अत्थजुच्चअभिप्पाए, तवे कम्मक्खए इय ॥ १ ॥ त्रि ततः कर्मादिसिद्धव्यपोहायाह-युद्धा इति अज्ञाननिद्राप्रसुप्ते जगति अपरोपदेशेन जीवादिरूपं तत्त्वं युद्धाः, एतेऽपि च संसारनिर्वाणोभयपरित्यागेन स्थितवन्तः कैथिदिप्यन्ते, ततस्तादिसत्सार्धभाह, पारगता इति, पारं पर्यन्तं संसारस्य प्रयोजनसमूहस्य वा गताः पारगताः, इत्थंभूता अपि कैथिधट्ठच्छायादिभिराक्रमसिद्धत्वेनापि गीयन्ते ततस्तन्मतव्यपोहार्धभाह-परंपरागता इति, परंपरया ज्ञानदर्शनपारित्ररूपया चतुर्दशगुणस्थानमेदमिन्द्रया गताः, परंपरागताः, एते च कैथितत्त्वतोऽनिर्मुक्तकर्माणिोऽभ्युपगम्यन्ते, तीर्थेग्यगारदर्शनादिहागच्छति इति वचनतः पुनः संसारावतरणभ्युपगमात्, अतस्तन्मतापाकरणार्थभाह-उत्तुक्तकर्मकवचा उत्त्रापल्लयेनापुनर्भजनरूपतया मुक्तं परित्यक्तं कर्मकचनं येस्ते, अत एवाजराः शरीराभावतो जरसोऽभायात्, अमरा अदारी-रत्थादेव प्राणत्यागासंभवात्, असंगा धाराम्यंतरांमरहितत्वात् । तथा निस्तीणं लंघितं सर्वं दुःखं येस्ते निस्तीर्णमर्ब-दुभखाः, जुत इत्याह-जातिजरामरणबंधनविमुक्ताः-जातिर्जन्म जरा वयोहानिलक्षण मरणं प्राणत्यागारूपं बंधनानि तन्नि-बंधनरूपाणि कर्माणि तीर्थिग्रेणतो निःश्लेषापगमनेन मुक्ताः पृथग्भूताः, ततोऽव्वावाधं ग्राभ्यन्तं सौख्यं सिद्धा अनुभवन्तीति । अयं सिद्धान्तमेकत्रिंशद्गुणा दश्यते—

न्याय्या—इत्येवं सिद्धानां सौख्यमनुपमं वर्यते, किमित्यत आह—यतो नास्ति तस्योपम्यं, तथापि बालजनप्रतिपत्तये किञ्चिद्विशेषेण अस्य सादृश्यमिदं वक्ष्यमाणं गृणुत ॥

जह सव्वकामशुणियं, पुरितो भोत्तूण भोयणं कोइ ।
तण्हालुहाविमुक्को, अस्थिज जहा अभियतत्तो ॥ १४५ ॥
इय सव्वकालत्तिता, अतुलं निव्वाणमुवगया सिद्धा ।
सासयमव्वावाहं, चिंथितं सुही सुहं पत्ता ॥ १४६ ॥

न्याय्या—यथा कोऽपि ब्रह्मणः सर्वकामगुणितं सकलसौन्दर्यसंस्कृतं भोजनं भुज्या भुञ्जइविप्रमुक्तः सन् यथाऽमृतमृत-
स्तथा सिद्धिः । इत्येवं निर्वाणं मोक्षमुपगताः सिद्धाः सर्वकालं साधयपर्यवसितं कालं गच्छन्ति ।

परमं रतिपमाश्रितास्तथाऽतलमननं ॥ १४५ ॥
॥ १४६ ॥

संठाण ५ वण ५ रस ५ गंध २, फ्रास ८ वेयं ३ गसंगमव ३ रहियं ।

इगतीसयुणसमिद्धं, सिद्धं बुद्धं जिणं नमिमो ॥ १४९ ॥

न्याख्या—दुत्त १ व्यह २ चतुरस्रा ३ यत्त ४ परिमल ५ भेदात्तं च संशानानि । कृष्ण १ नील २ पीत ३ रक्त ४ भेत ५ भेदात्तं च वर्णाः । तिक्त १ कटु २ कषाया ३ म्ल ४ मधुर ५ भेदात्तं च रसाः । सुरभिर्दुरभिश्चेति द्वौ गंधौ । गुरु १ तपु २ सुकुमाल ३ कर्कश ४ शीतो ५ प्ण ६ स्निग्ध ७ रुच्य ८ भेदादष्ट स्पर्शाः । स्त्री १ पुल्ल २ स्त्रीव ३ भेदात्रयो वेदाः । अंगं शरीरं १, संगं परवस्तुसंगः २, भवो जन्म ३, एम्य एकविंशदुपाधिभ्यो रहितं । अत एव एकविंशदुगुणसमुद्भूतं सिद्धं बुद्धं जिने वयं तनाम इत्यर्थः । अथ सिद्धेषु वेष्टकर्मधयोद्भूता अष्टौ गुणाः सन्ति ते दर्शयते—

नाणं १ च दंसणं २ चेव, अवायाहं ३ तहेव सम्मत्तं ४ ।

अक्खयठिई ५ अरुवं ६, अगुल्लवू ७ वीरियं ८ हवई ॥ १५० ॥

न्याख्या—सुममा, इदमत्र तात्पर्यं—ज्ञानावसणकर्मणः क्षयादन्तर्ज्ञानत्वं १, दर्शनावसणक्षयादनन्तदर्शनत्वं २, वेदनीयकर्मपिणमादव्यावाधत्वं, अनेन च गुणेन अनन्तानां सिद्धानां परिमितक्षेत्रेऽन्योऽन्यावसादतयाऽवस्थितानामपि परस्परं व्यावाधाया अभावः ३, तथा मोहनीयकर्मपिणमात्क्षाधिकसम्पत्त्वं ४, आयुःकर्मक्षयादस्य स्थितित्वं ५, नामकर्मक्षयाद-

चतुर्थः
प्रकाशः ।
परमात्म-
तावर्णनः ॥

॥ १६९ ॥

रूपित्वं ६, गोत्रकर्मशयादगुरुलघुत्वं, उच्चैर्गोत्रोदये हि लोके गौरवं जायते, नीचैर्गोत्रोदये तु लाघवं, सिद्धेण च तदुभयस्याप्यभावादगुरुलघुत्वमेव । अत्र कश्चित् श्रयेत्-सतां, हि सिद्धाः पूज्या एव, अतो गुरुत्वं, नास्तिकानां तु अपूज्या इति लघुत्वं, ततोऽत्र कथं अगुरुलघुत्वमुच्यते ? इति, तत्रोत्तरं-यथा उच्चैर्गोत्रवत्पुरुषममनेऽभ्युत्थानासतनप्रदानादिपूजा समाचर्यते, नीचैर्गोत्रवदागमने च दूतः स्थापनं विधीयते, तथात्र सिद्धावस्थायां व्यवहारो नास्ति, अतोऽगुरुलघुत्वं युक्तमेव ७ । तथांतराय-कर्मशयादनंतवीर्यत्वं, अत एव लोकालोकवर्चनंतपदार्थानां युगपज्ज्ञानेन ग्रहणं तेषां संभवतीति ८ । यतु सिद्धानामनंतसु-खत्वं गीयते तद्वदनीयकर्मपिगमनोद्दनीयकर्मपिगमाद्वा जायमानत्वादव्याबाधस्वरूपं सम्यक्स्वरूपमेव वा योद्व्यमित्युक्ताः सिद्धगुणाः । तदेवमभिहितं सकलमंगलमयं परमात्मतास्वरूपं ॥

इत्थं स्वरूपं परमात्मरूपं, निधाय चित्ते निस्वद्यधृत्तेः । सद्धानरंगारुतशुद्धिसंगा, भजंतु सिद्धिं सुधियः समृद्धि ॥ १ ॥
भगवत्समयोक्तीना-मनुसारेणैव वर्णितोऽस्ति मया । परमात्मत्वविचारः, शुद्धः स्वपरबोधकृते ॥ २ ॥

॥ इति श्रीजिनभक्तिप्रदीपचरणारविंदसमाराधकैः श्रीजिनलाभध्वरिभिः संगृहीते आत्मप्रबोधप्रबंधे
परमात्मतावर्णनो नाम चतुर्थः प्रकाशः समाप्तः ॥

संठाण ५ वण ५ रस ५ गंध २, फास ८ वेयं ३ गसंगभव ३ रहियं ।

इयतीसिगुणसमिद्धं, सिद्धं बुद्धं जिणं नमिमो ॥ १४९ ॥

व्याख्या—वृत् १ ज्यह २ चतुरसा ३ यत् ४ पसिंहल ५ मेदात्तं च संस्थानानि । कृष्ण १ नील २ पीत ३ रक्त ४ श्वेत ५ मेदात्तं च वर्णाः । वित्त १ कटु २ कषाया ३ म्ल ४ मधुर ५ मेदात्तं च रसाः । सुगन्धिदुर्गन्धेति द्वौ गंधौ । गुरु १ लघु २ सुकुमाल ३ कर्कश ४ ग्रीतो ५ पण ६ स्निग्ध ७ रुक्ष ८ मेदादट सन्नाः । स्त्री १ पुल्ल २ स्त्रीव ३ मेदात्रयो वेदाः । अंगं शरीरं १, संगः परवस्तुसंमर्गः २, भवो जन्म ३, एभ्य एकाग्रिगदुपाधिभ्यो रहितं । अत एव एकाग्रिशब्दगुणसमृद्धं सिद्धं बुद्धं जिनें ग्रयं तनाम इत्यर्थः । अथ सिद्धेषु येषु कर्मघोद्भूता अष्टौ गुणाः सति ते दत्तयेति—

नाणं १ च दंसणं २ चेव, अवावाहं ३ तहेव सम्मत्तं ४ ।

अक्खयिठ्ठीं ५ अरुवं ६, अगुरुलघू ७ वीरियं ८ हवई ॥ १५० ॥

व्याख्या—सुगमा, इदमत्र तात्पर्यं—ज्ञानावरणकर्मणः क्षयादनं कृतत्वं १, दर्शनावरणक्षयादनं तदर्थत्वं २, वेदनीयकर्मसमादव्यापारत्वं, अनेन च गुणेन अनंतानां सिद्धानां परिमितक्षेत्रेभ्योऽन्यात्राग्राह्यत्वाज्जस्थितानामपि परस्परं व्यावाधाया अभावः ३, तथा मोहनीयकर्मणिगमाद्व्यापिकसम्यक्त्वं ४, आयुःकर्मक्षयादक्षयस्थितत्वं ५, नामकर्मक्षयाद-

रूपितं ६, गोत्रकर्मक्षयादगुरुलघुत्वं, उच्चगोत्रोदये हि लोके गौरवं जायते, नीचगोत्रोदये तु लाघवं, सिद्धेण च तदुभयस्याप्यभावादगुरुलघुत्वमेव । अत्र कथितश्चयेत्-सत्तां हि सिद्धाः पूज्या एव, अतो गुरुत्वं, नास्तिकानां तु अपूज्या इति लघुत्वं, ततोऽत्र कथं अगुरुलघुत्वमुच्यते ? इति, तत्रोत्तरं-यथा उच्चगोत्रवत्पुरुषगमनेऽभ्युत्थानासनप्रदानादिपूजा भवमाचर्यते, नीचगोत्रवदागमने च दूरतः स्थापनं विधीयते, तथात्र सिद्धावस्थायां व्यवहारो नास्ति, अतोऽगुरुलघुत्वं युक्तमेव ७ । तथांतरायकर्मक्षयादनंतवीर्यत्वं, अत एव लोकोलोकवर्यजंतपदार्थानां युगपज्ज्ञानेन ग्रहणं तेषां संभवतीति ८ । यत्तु सिद्धानामनंतसु खल्वं गीयते तद्वदनीयकर्मपिगमान्नोहनीयकर्मपिगमाद्वा जायमानत्वादव्यावाधिरूपं सम्यक्तयस्वरूपमेव वा बोद्धव्यमित्युक्ताः सिद्धगुणाः । तदेयमभिहितं सकलभंगलभयं परमात्मतास्वरूपं ॥

इत्थं स्वरूपं परमात्मरूपं, निधाय चित्ते निस्वद्यदृष्टेः । सद्भयानरंगारुतदुद्धिसंगा, भजंतु सिद्धिं बुधियः समृद्धि ॥ १ ॥ भगवत्समयोक्तीना-मनुसारेणैष वर्णितोऽस्ति मया । परमात्मत्वविचारः, शुद्धः स्वस्वोपकृते ॥ २ ॥

॥ इति श्रीजिनभक्त्यरीन्द्रचरणारविंदसमाराधकैः श्रीनिजलभश्चरिभिः संगृहीते आत्मप्रबोधग्रंथे परमात्मतावर्णनो नाम चतुर्थः प्रकाशः समाप्तः ॥

प्रशस्तिः ॥

नरेन्द्रदेवद्रसुखानि सर्वा-प्यपि प्रकामं सुलभानि लोके ।

परं चिदानन्दपदैकहेतुः, सुदुर्लभस्तात्त्विक आत्मबोधः ॥ १ ॥

ततो निरस्याखिलदुष्टकर्म-व्रजं सुधीभिः सततं स्वधर्मः ।

समग्रसांसारिकदुःखरोध-स्समर्जनीयः शुचिरात्मशोधः ॥ २ ॥

इहात्मबोधकृजिनवागमाहात्म्यं यथा—

न ते नरा दुर्गतिमाप्नुवन्ति, न भूक्तां नैव जडस्वभावं ।

न चांधतां बुद्धिविहीनतां नो, ये धारयन्तीह जिनैन्द्रवाणीं ॥ ३ ॥

ये जितवचने रक्ताः, श्रीजिनवचनं श्रयन्ति भावेन ।

अमला गतसंश्लेशा, भवन्ति ते स्वल्पसंसाराः ॥ ४ ॥

इति संपन्नः समश्रोडप्यात्मप्रबोधप्रबंधः ।

यदुक्तमादौ स्वपरोपकृत्यै, सम्पत्तयधर्मादिचतुःप्रकाशः । विभाव्यतेऽसौ शुचिरात्मबोधः, समर्धितं तद्भगवत्प्रसादान्

॥ १ ॥ प्रमादवाहुष्यवशादबुद्ध्या, यत्किञ्चिदाशोक्तिविरुद्धमत्र । प्रोक्तं भवेच्छान्तिं समस्तं, मिथ्यास्तु मे दुःकृतमात्म-
शुद्धया ॥ २ ॥ श्रीमद्वीरजिनेन्द्रतीर्थविलकः सद्भूतसंपन्नधिः, संजज्ञे सुगुरुः सुधर्मगणमृत्तयान्वये सर्वतः । पुण्ये चांद्रकुलेऽ-
भवस्तुनिहिते पक्षे सदाचारवान्, सेव्यः शोभनधीमतां सुमतिमानुद्योतनः स्मरिराद् ॥ ३ ॥ आसीत्तत्पदपंकजैकमधुकृत् श्रीव-
र्द्धमानाभिधः, स्मरिस्तस्य जिनेश्वराख्यगणभृज्जातो विनेयोत्तमः । यः प्रापत् शिवसिद्धिपंक्तिशरदि (१०८०) श्रीपत्तने
यादिनो, जित्वा सद्भिच्छंदं कृती खरतरेत्याख्यं नृपादेमुखात् ॥ ४ ॥ तच्छिष्यो जिनचंद्रधरिगणभृज्जने गुणांभोनिधिः, संवि-
नोऽभयदेवस्मरिभुजिपलस्तस्यानुजेऽभूत्ततः । येनोत्तुंगवंगमृत्तित्चनां कृत्वाऽर्हतः द्यासने, साहाय्यं विदधे महत् श्रुतपरिज्ञा-
नार्थिनां धीमतां ॥ ५ ॥ तत्पट्टे जिनवल्लभो गणधरः सन्मार्गसेवापरः, संजातस्तदनु प्रभूतमहिमा सद्भूतवोधप्रदः । अंया-
दचयुगप्रधानपदभुजिन्मिथ्यात्तविधंसकु-जैता श्रीजिनदत्तस्मरिभयद्वंद्वारकाम्यचित्तः ॥ ६ ॥ तदनु श्रीजिनचंद्रः, स्मरिवरोऽभू-
त्स्वधर्मनिस्तंभः । सन्मणिर्मंडितमालः, प्रणताखिलशिष्टभूपालः ॥ ७ ॥ तदंशे गुणनिधयः, सम्यग्विधयो मुनीश्वराः शुचयः ।
श्रीजिनकुशलमुनींद्र-श्रीजिनभद्रादयोऽभूवन् ॥ ८ ॥ जज्ञे मुनींद्रस्तदनुक्रमेण, श्रीजैनचंद्रो मुनिमार्गसेवी । प्रवोधितो देन
दयापरेण, अकल्बराख्यः पतिसाहसुरूपः ॥ ९ ॥ तदनुभूत् श्रीजिनसिंहस्मरिः, स्वपाटवाह्वादितसर्वस्मरिः । ततः स्वधीनि-
जितदेवस्मरिः, स्फुरत्प्रतापो जिनराजस्मरिः ॥ १० ॥ तच्छिष्यो जिनरत्नस्मरिसुगुरुः श्रीजैनचंद्रस्ततो, गच्छेद्यो गणभृद्वरो
गुणगणांभोषिर्जगद्विश्रुतः । तत्पट्टोदयैरुत्तमैर्भि सुतरां भास्वत्प्रतापोदुरः, पूज्यः श्रीजिनसौख्यधरिभवत्सत्कीर्त्तिविद्यावरः
॥ ११ ॥ तत्पादांबुजसेविनो युगवराः सत्यप्रतिज्ञाधराः, श्रीमंतो जिनभक्तिस्मरिभूवोऽभूवन् गणाधीश्वराः । यैरुदामगुणैः

आत्म-

प्रबोधः ॥

॥१७१॥

प्रशस्तिः ॥

स्वधर्मानिपुणैर्निःश्रेयतेजस्विनां, तस्यै सौलिपदे शकामसुभगैः पुष्पैरिव श्रुत्यहं ॥ १२ ॥ तेषां विनयो निरवद्यवृत्तिः, प्रभोदतः
श्रीजिज्जलाभसूतिः । इमं महाश्रयपयोधिमध्ये-समग्रहद्रित्नामिवात्मबोधं ॥ १३ ॥ हुताशमप्यवसुचंद्र (१८३३) वत्सरे,
समुज्जाले क्वाचित्किंपंक्चमीदिने । मनोरमे श्रीमनराख्यविदरे-आमन्निबधः परिपूर्णतामयं ॥ १४ ॥ यत्किंचिदुत्तुष्टमपप्रयोगं,
निरर्थकं चात्र भया निबद्धं । प्रसद्य तच्छोध्यमलं सुधीभिः, परोपकारो हि सतां स्वधर्मः ॥ १५ ॥ इहादौ आंल्यादिनेति
श्लेषः ॥ यावन्महीमंडलमध्यदेशे, विराजते शैलपतिः सुमेरुः । तावन्मुनीन्द्रैरभिवाच्यमानो, जीयादसौ ग्रंथवरात्मबोधः ॥ १६ ॥
प्रचमादर्शेऽलेखि, क्षमादिकल्याणसाधुना श्रीमान् । संशोधितोऽपि सोऽयं, ग्रंथः सद्बोधमक्षिप्तमृता ॥ १७ ॥

॥ इति श्रीमदात्मप्रबोधग्रंथः संपूर्णः ॥